PÉCSI KERÁMIKAI MUNKÁSOK SZAKEGYLETE
FACHVEREIN DER FÜNFKIRCHNER KERAMISCHEN ARBEITER

A SZABAD TANÍTÁS

PÉCSETT 1907-BEN TARTOTT MAGYAR ORSZÁGOS

KONGRESSZUSÁNAK NAPLÓJA

KIADJA A KONGRESSZUS VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA

PÁLYI SÁNDOR FŐTITKÁR

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE

VÖRÖSVÁRY FERENC

Csak helyben
használatra!
3 003703 130866

313086

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

1908

CSORBA GYÖZÖ MEGYEI KÖNYVTÁR * PÉCS *
H
5

TARTALOMJEGYZÉK.

Lap

I. Tárgymutató — — — — — — — — — — — — — — — — V—X

II. Névmutató — — — — — — — — — — — — — — — — XI—XIV

I.

TÁRGYMUTATÓ.

1. A Kongresszus szervezete.

Lap

A Kongresszus elnöksége — — — — — — — — — — — — — — 1
Végrehajtó Bizottság — — — — — — — — — — — — — — — 3
Intéző Bizottság — — — — — — — — — — — — — — — — — 5
A csatlakozott hatóságok, testületek, intézmények, egyesületek és körök névsora — — — — — — — — — — — — — — — — — 7
Szervezési Szabályzat — — — — — — — — — — — — — — — 11
Ügyrend — — — — — — — — — — — — — — — — — — 16

2. Az együttes ülések.

A) Az alakuló ülés naplója — — — — — — 21

B) A megnyitó ülés naplója:

Beöthy Zsolt dr. elnöki megnyitója — — — — — — — — — — — 23
Márki Hugó dr. előadása: A szabad tanítás történeti fejlődése — — 27
Hegedüs István dr. előadása: A szabad tanítás jelentősége általában és különösen hazánkban — — — — — — — — — — — — — 43
Vita Hegedüs István dr. előadása fölött — — — — — — — — 48
Hegedüs István dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — 51

C) Az október 5-iki együttes ülés naplója:

Pikler Gyula dr. előadása: A szabad tanítás tárgyai és módjai — — 53
Gaal Jenő dr. előadása: A szabad tanítás tárgyai, eszközei és módszere 66

Lap
Együttes vita Pikler és Gaal előadásai fölött — — — — — — — 80
Pikler Gyula dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — 89
Gaal Jenő dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — — 90

D) A záró ülés naplója:

Pályi Sándor előadása: A szabad tanítás szervezése — — — — — 95
Beke Manó dr. előadása: A szabad tanítás és a tanítók — — — — 100
Vita Beke Manó dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 108
Beke Manó dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — 112
Petri Mór dr. előadása: Az ifjúsági egyesületek a népművelés terén 113
Beöthy Zsolt dr. elnöki zárószava — — — — — — — — — — — 125

3. A szakosztályi ülések.

A) Az első szakosztály naplója:

(A tudományokat és elméleti, valamint gyakorlati ismereteket terjesztő előadások és tanfolyamok szakosztálya. — Tárgyalt négy külön csoportban.)

A szakosztály csoportjai — — — — — — — — — — — — — — — 130

a) *Első csoport:*

Megalakulás — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 131
Alexander Bernát dr. előadása: A filozófia a szabad tanításban — 132
Vita Alexander Bernát dr. előadása fölött — — — — — — — — 139
Alexander Bernát dr. előadó zárószava — — — — — — — — — 144
Marczali Henrik dr. előadása: A történelmi oktatás — — — — — 146
Hornyánszky Gyula dr. előadása. A történet eszméje és a szabad oktatás — — — — — — — — — — — — — — — — — — 149
Együttes vita Marczali és Hornyánszky előadásai fölött — — — — 168
Marczali Henrik dr. előadó zárószava — — — — — — — — — 182
Hornyánszky Gyula dr. előadó zárószava — — — — — — — — 183
Cholnoky Jenő dr. előadása: A földrajz a nagy közönségnek — — 184
Vita Cholnoky Jenő dr. előadása fölött — — — — — — — — — 191
Pikler Gyula dr. előadása: A társadalmi tudomány szabad tanításáról 193
Vita Pikler Gyula dr. előadása fölött — — — — — — — — — 194
Pikler Gyula dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — 198
Balassa József dr. előadása: Nyelvtudomány és irodalom — — — 199
Négyesy László dr. előadása: Nyelvtudomány és irodalom a szabad tanításban — — — — — — — — — — — — — — — — — — 203
Hegedűs István dr. előadása: A nyelv és irodalom mint a szabad tanítás tárgya — — — — — — — — — — — — — — — — — 209

Lap
Geréb József dr. előadása: A klasszikus világ a szabad tanításban — 213
Együttes vita Balassa, Négyesy, Hegedűs és Geréb előadásai fölött 225
Négyesy László dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — 228
Hegedűs István dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — 229

b) *Második csoport:*

Megalakulás — 231
Beke Manó dr. előadása: A mathematikai oktatás a szabad tanításban 232
Vita Beke Manó dr. előadása fölött — — — — — — — — — — — 237
Ilosvay Lajos dr. előadása: A természettudománynak, különösen a kémiának tanításáról a szabad tanítás iskolájában — — — — — 239
Vita Ilosvay Lajos dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 250
Ilosvay Lajos dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — 252
Gerlóczy Zsigmond dr. előadása: Az egészségtan tanítása a szabad tanítás iskolájában — — — — — — — — — — — — — — — 253
Vita Gerlóczy Zsigmond dr. előadása fölött — — — — — — — — 262
Gerlóczy Zsigmond dr. előadó zárószava — — — — — — — — — 265

c) *Harmadik csoport:*

Megalakulás — 267
Schack Béla dr. előadása: Kereskedelmi oktatás a szabad tanításban 268
Vita Schack Béla dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 272
Schack Béla dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — — 274
Gaul Károly előadása: A szabad tanítás fejlődése és szervezete a technika és az ipar terén — — — — — — — — — — — — — — — 275
Vita Gaul Károly előadása fölött — — — — — — — — — — — — 290
Gaul Károly előadó zárószava — — — — — — — — — — — — — 293
Waldapfel János dr. előadása: Falusi közművelődési egyesületek — 294
Vita Waldapfel János dr. előadása fölött — — — — — — — — — 300
Waldapfel János dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — 304
Özv. Végess Sándorné előadása: Nők gazdasági oktatása — — — 305
Vita özv. Végess Sándorné előadása fölött — — — — — — — — 317
Özv. Végess Sándorné előadó zárószava — — — — — — — — — 319

d) *Negyedik csoport:*

Megalakulás — 321
Wildner Ödön dr. előadása: Kik tanítsanak a szabad tanítás iskolájában? 322
Vita Wildner Ödön dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 329
Wildner Ödön dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — 337
Márki Hugó dr. előadása: A hallgatók milyen módon számoljanak be szerzett ismereteikről? — — — — — — — — — — — — — — — 338

Lap

Glücklich Vilma előadása: A munkásnők továbbképzéséről — — — 343
Vita Glücklich Vilma előadása fölött — — — — — — — — — — — 345
Glücklich Vilma előadó zárószava — — — — — — — — — — — 347

B) A második (könyvtári és múzeumi) szakosztály naplója:

A szakosztály tárgyai — — — — — — — — — — — — — — — — 350
Megalakulás — — — — — — — — — — — — — — — — — — 351
Ferenczi Zoltán dr. előadása: Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, ezek szervezése és az esteli könyvtárak kérdése — — — — — — — — 352
Móczár József dr. előadása: A középiskolai tanári könyvtárak átalakítása közkönyvtárakká — — — — — — — — — — — — — — 379
Szabó Ervin dr. előadása: Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására — — — — — — — — — — — — — — 383
Tóth Rezső dr. előadása: Könyvjegyzék a népkönyvtárak számára — 392
Együttes vita Ferenczi, Móczár, Szabó és Tóth előadásai fölött — — 408
Ferenczi Zoltán dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — 424
Szabó Ervin dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — — 424
Czakó Elemér dr. előadása: Múzeumok a népművelés szolgálatában 425
Vita Czakó Elemér dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 430
Czakó Elemér dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — 431
Meller Simon dr. előadása: Minő katalógusokat kíván a szabad tanítás? — — — — — — — — — — — — — — — — — — 432
Vita Meller Simon dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 434
Ács Lipót előadása: Múzeális vándorkiállítások — — — — — — 435
Vita Ács Lipót előadása fölött — — — — — — — — — — — — — 440

C) A harmadik (sajtó-) szakosztály naplója:

A szakosztály tárgyai — — — — — — — — — — — — — — — — 444
Megalakulás — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 445
Kenedi Géza dr. előadása: A sajtó bevonása a szabad tanítás szervezetébe — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 445
Vita Kenedi Géza dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 449
Kenedi Géza dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — — 453

D) A negyedik (művészeti szakosztály) naplója:

A szakosztály tárgyai — — — — — — — — — — — — — — — — 456
Megalakulás — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 457
Jászi Oszkár dr. előadása: Fordítanak-e elég gondot ma a nép nemesebb élvezeteire? — — — — — — — — — — — — — — — — — 457
Vita Jászi Oszkár dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 463
Jászi Oszkár dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — — 466

Lap
Lyka Károly előadása: Mik a tennivalók a képzőművészetek terén — 467
Sztojanovits Jenő előadása: Allami föladatok a zenetanítás terén — — 478
Vita Sztojanovits Jenő előadása fölött — — — — — — — — — — 486
Molnár Géza dr. előadása: Néphangversenyek. Vándorzenekarok — 487
Vita Molnár Géza dr. előadása fölött — — — — — — — — — — 490
Molnár Géza dr. előadó zárószava — — — — — — — — — — — 490

E) Az ötödik (turista- és testnevelési) szakosztály naplója:

A szakosztály tárgyai — — — — — — — — — — — — — — — 494
Megalakulás — — — — — — — — — — — — — — — — — — 495
Stankovits Szilárd dr. előadása: A testnevelés terjesztése a nép között 495
Wein Dezső dr. előadása: A testi nevelés fejlesztéséről az ipari munkásság körében — — — — — — — — — — — — — — — — — 502
Lauber Dezső előadása: Munkások sportűzése — — — — — — — 515
Együttes vita mindhárom előadás fölött — — — — — — — — — — 521

4. Az elmaradt előadások szillabusai, vezérfonalai.

Erődi Béla dr.: A földrajz tanítása — — — — — — — — — — — 527
Schwarz Gusztáv dr.: A jogtudományi ismeretek népszerűsítése — — 527
Timon Ákos dr.: A jogrend alapfogalmainak szabad tanítása — — — 528
Kosutány Tamás dr.: Mezőgazdasági ismeretek — — — — — — — 529
Magyar Kázmér: Szabad tanítás a tanya, a falu és a város gazdanépének — 532
Radisics Jenő: Milyen módon használjuk a múzeumokat és tudományos gyűjteményeket a szabad tanításban? — — — — — — — — — 533
Váradi Antal dr.: Színházak a népművelés szolgálatában — — — — 533
Téry Ödön dr.: A turistaság fejlesztése az ipari munkásság körében 533

5. A Kongresszus népszerű tudományos előadásai. — — 536

Ilosvay Lajos dr. előadása: Az égés-jelenségekről — — — — — — — 537
Beöthy Zsolt dr. előadása: Munkácsyról — — — — — — — — — 559

6. A Kongresszus története.

Hogyan merült föl a Kongresszus eszméje? — — — — — — — — — 565
A mozgalom megindítása — — — — — — — — — — — — — — — — 566
Az első lépések — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 572
Az előkészítő bizottság — — — — — — — — — — — — — — — — 576
Szervezkedés. — Intéző Bizottság — — — — — — — — — — — — 580
Szervezési Szabályzat. Végrehajtó Bizottság — — — — — — — — 588
A «Szózat» és terjesztése — — — — — — — — — — — — — — — 593

Lap

Tisztelgés a kormány tagjainál — — — — — — — — — — — — 598
A munkatervezet — — — — — — — — — — — — — — — — — — 602
Az «Értesítő» megindítása — — — — — — — — — — — — — 606
Támadások — 609
A pénzügyi bizottság — — — — — — — — — — — — — — — — 611
Az ügyrend — 611
Az Értesítő 2—4. számai — — — — — — — — — — — — — — 612
A végleges munkatervezet és napirend — — — — — — — — — — 615
Az Értesítő 5., utolsó, száma — — — — — — — — — — — — 625
Zárószó — 626

Függelék.

1. Az adományok jegyzéke — — — — — — — — — — — — — — 633
2. A rendes tagok névsora — — — — — — — — — — — — — 637
3. A rendkívüli tagok névsora — — — — — — — — — — — — 646

II.

NÉVMUTATÓ.

Lap

Alexander Bernát dr. 132, 144, 149, 168, 456, 466, 571, 582, 583, 590, 591, 592, 593
Andrássy Gyula gróf — — — — — — — — — — — — — — — 600
Apponyi Albert gróf — — — — — — — — — — — — — — — 601
Acs Lipót — — — — — — — — — — — — — — — — — — 435
Agoston Péter dr. — — — — — — — — — — — — — 49, 168, 420
Balassa József dr. — — — — — — — — — — — — — — — 199, 434
Bárczy István dr. — — — — — — — — — 53, 80, 95, 100, 183, 196, 591
Beke Manó dr. — — — — — — — 100, 112, 232, 238, 251, 431, 588, 590
Beöthy Zsolt dr. 21, 23, 53, 95, 125, 131, 149, 536, 561, 571, 576, 578, 581, 588, 598, 600, 601, 609, 615, 626
Bernolák Nándor dr. — — — — — — — — — — 84, 177, 420, 451, 453
Berzeviczy Albert dr. — — — — — — — — — — — — — — 588
Blau Adolf dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 521
Bodolay István — — — — — — — — — — — — — — — — 265, 522
Brandstein Illés — — — — — — — — — — — — 238, 250, 263, 466
Buday Dezső dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 490
Cholnoky Jenő dr. — — — — — — — — — — — — — — — 184, 192
Czakó Elemér dr. — — — — — — — — — — — — — 425, 431, 441
Cziklay Lajos — — — — — — — — — — — — — — — — — 452
Darányi Ignác — — — — — — — — — — — — — — — — 601
Doktor Sándor dr. — — — — — — — — — — — 228, 264, 332, 611
Ember Károly — — — — — — — — — — — — 86, 111, 331, 346, 416
Engel Róbert dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 273
Erődi Béla dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 183, 527
Farkas István — — — — — — — — — — — — — — 169, 291, 300, 464
Faber Oszkár — — — — — — — — — — — — — — — — — 412
Ferenczi Zoltán dr. — — — — — — — — 351, 424, 434, 440, 441, 445

Lap
Fényes Samu dr. — — — — — — — — — — — — 50, 140, 169, 414
Fleischer Dávid — — — — — — — — — — — — — — — — 198
Fulmer János — — — — — — — — — — — — — — — — — 263
Gaal Jenő dr. — — — — — — — — — — — — 49, 66, 90, 194, 379
Gabnai István — — — — — — — — — — — — — — — — — 50
Gallé Tivadar — — — — — — — — — — — — — — — — 196, 453
Gaul Károly — — — — — — — — — — — — — — — 268, 275, 293
Gálffy Ignác — — — — — — — — — — — — — — — — 273, 304
Geréb József dr. — — — — — — — — — — — — — — — — — 213
Gergely György dr. — — — — — — — — — — — — — 181, 336, 423
Gerlóczy Zsigmond dr. — — — — — — — — — — — — 253, 265, 523
Giesswein Sándor dr. — — — — — — — — — — — — 81, 143, 173
Glücklich Vilma — — — — — — — — — 110, 197, 317, 332, 342, 347
Grünhut Fülöp — — — — — — — — — — — — — — — — 263, 521
Hajdu Gyula dr. — — — — — — — — — — — — — — — 196, 408
Harkányi Ede dr. — — — — — — — — — — — — — 49, 142, 225, 420
Harrer Ferenc dr. — — — — — — — — — — — — — — — 494, 524
Hegedűs Ármin — — — — — — — — — — — — — — — — — 290
Hegedűs István dr. — 43, 51, 183, 209, 229, 321, 351, 424, 441, 565 567, 582
Hinka Miklós dr. — — — — — — — — — — — — — — — 351, 424
Hornyánszky Gyula dr. — — — — — — — — — — — — — — 149, 183
Horovitz Gábor — — — — — — — — — — — — — — — — — — 111
Hronyetz Antal Gyula — — — — — — — — — — 237, 291, 317, 486, 522
Illés István — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 196
Ilosvay Lajos dr. — — — — — — — 231, 239, 252, 253, 266, 536, 539, 583
Incze Henrik dr. — — — — — — — — — — — — — — — — — — 171
Jancsó Benedek dr. — — — — — — — — — — — — — — 22, 494, 495
Jászi Oszkár dr. — — — — — — — — — — — — — — — 80, 449, 457, 466
Jócsák Kálmán — — — — — — — — — — — — — 87, 175, 197, 334, 408
Kaunitz Lajos dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 274, 335
Kármán Mór dr. — — — — — — — — — — — — — — — — — 609
Kemény Ferenc — — — — — — — — — — — — — — — — — — 591
Kenedi Géza dr. — — — — — — — — — — — — — — — 226, 445, 453
Kiss János dr. — — — — — — — — — — — — — — — — — — 142
Kiss M. Valéria — — — — — — — — — — — — — — — — — 319, 333
Klarik Ferenc — — — — — — — — — — — — — — — — — — — 85
Kohlbach Bertalan dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 225
Kohn Miksa — — — — — — — — — — — — — — — — — 238, 262, 345, 450
Komócsy István — — — — — — — — — — — — — — — — — 177
Kossuth Ferenc — — — — — — — — — — — — — — — — — — 601
Kosutány Tamás dr. — — — — — — — — — — — — — — — 267, 529
Kovács Sándor — — — — — — — — — — — — — — — — — — 486

Lap
Kóródy Miklós — — — — — — — — — — — — — — 238, 250, 329
Kövesy Gábor — — — — — — — — — — — — — — — — — 176
Kunfi Zsigmond dr. — — — — — — — — — — 48, 172, 445, 449, 452
Lauber Dezső — — — — — — — — — — — — — — — — — 515
Lerner Dezső — — — — — — — — — — — — — — — — — 453
Lyka Károly — — — — — — — — — — — — — — — — — — 467
Madzsar József dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 435, 521
Magyar Kázmér — — — — — — — — — — — — — — — — 267, 532
Marczali Henrik dr. — — — — — — — — — — — — — — — 146, 182
Márki Hugó dr. — — — — — — — — — — — — — — — 27, 338, 592
Márkus Dezső dr. — — — — — — — — — — — — — — — — — 592
Máthé-Tóth Jenő — — — — — — — — — — — — — — — — — 335
Meller Simon dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 431, 432
Meskó Pál — — — — — — — — — — — — — — — — — — 336, 465
Molnár Géza dr. — — — — — — — — — — — — — — 430, 434, 487, 490
Móczár József dr. — — — — — — — — — — — — — — 379, 424, 435
Nendtvich Andor — — — — — — — — — — — — — — — — — 27
Négyesy László dr. — — — — — — — — — — — — — — 203, 228, 421
Nyisztor György — — — — — — — — — — — — — 111, 172, 301, 421
ifj. Patacsi Dénes — — — — — — — — — — — — — — — 175, 333
Pályi Sándor 21, 23, 53, 95, 231, 252, 565, 567, 572, 576, 577, 581, 588, 602, 610, 612, 615
Pelczéder Ágoston — — — — — — — — — — 273, 293, 300, 330, 345, 421
Perczelné Kozma Flóra — — — — — — — — — — — — — — — 409
Petri Mór dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 113, 301
Petrók Károly — — — — — — — — — — — — — — — — — — 334
Pikler Gyula dr. 49, 50, 53, 89, 111, 139, 149, 169, 177, 183, 193, 198, 581, 582, 590
Platz Bonifác dr. — — — — — — — — — — — — — 144, 238, 252, 457
Polácsy János — — — — — — — — — — — — — — — — — — 331
Prohászka Ottokár dr. — — — — — — — — — — 88, 140, 183, 195, 413
Propper Sámuel — — — — — — — — — — — — — — — — — 264
Radisics Jenő — — — — — — — — — — — — — — — — — 425, 533
Rácz Gyula — — — — — — — — — — — — — — — — — — 49, 192
Rácz Sándor — — — — — — — — — — — — — — — — — — 267
Reichardt Tamás dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 465
Rónai Zoltán dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 139, 171
Rubinek István — — — — — — — — — — — — — — — 237, 265, 330
Ruzsinszky Béla — — — — — — — — — — — — — — — — 51, 335, 346
Schack Béla dr. — — — — — — — — — — — — — — 183, 267, 268, 274, 305
Schandl Károly — — — — — — — — — — — — — — — 50, 197, 463, 609
Schmidt Ádám — — — — — — — — — — — — — — — — — — 111
Schwimmer Rózsa — — — — — — — — — — — — — — 272, 318, 346, 450

Lap
Schwarz Gusztáv dr. — — — — — — — — — — — — — — — 527
Stankovits Szilárd dr. — — — — — — — — — — — — — — — 495
Stauber József — — — — — — — — — — — — — — — — — 293
Szabó Ervin dr. — — — — — — — — — — — — — — — 383, 424
Szegedi Rezső dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 198
Szemenyei Kornél dr. — — — — — — — — — — — — — — — 301
Szende Pál dr. — — — — — — — — — — — — — — — 170, 225, 453
Sziklay János dr. — — — — — — — — — — — — — — — 414, 449
Szilárd Ármin dr. — — — — — — — — — — — — — 143, 251, 264
Szilvek Lajos dr. — — — — — — — — — — — — — — — — — 416
Szőllősi István — — — — — — — — — — — — — — 108, 227, 419
Sztojanovits Jenő — — — — — — — — — — — — — — — — 478
Szuppán Vilmos — — — — — — — — — — — — — — — — — 294
Tarczai Lajos — — — — — — — — — — — — — 50, 141, 176, 409, 419
Teleki Sándor gróf — — — — — — — — — — — — — — — — 589
Téry Ödön dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 495, 533
Timon Ákos dr. — — — — — — — — — — — — — — — — — 528
Tóth Rezső dr. — — — — — — — — — — — — — — 392, 424, 431
Vanczák János — — — — — — — — — — — — — — — — — 452
Vass József dr. — — — — — — — — — — 112, 139, 144, 149, 183, 422
Vámos Henrik dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 464
Váradi Antal dr. — — — — — — — — — — — — — — — — 477, 533
özv. Végess Sándorné — — — — — — — — — — — — — — — 305, 319
Végh Lajos — — — — — — — — — — — — — — — — — — 183, 191
Volenszky Gyula — — — — — — — — — — — — — 251, 333, 338, 346
Vörösváry Ferenc — 21, 27, 95, 565, 567, 576, 581, 588, 593, 612, 615, 626
Waldapfel János dr. — — — — — — 50, 93, 139, 176, 196, 294, 304, 414
Wein Dezső dr. — — — — — — — — — — — — — — — — — 502
Wekerle Sándor dr. — — — — — — — — — — — — — — — 572, 599
Wildner Ödön dr. — — — — — — — — — — — — — — — 322, 337, 456
Willhelm Szidónia — — — — — — — — — — — — — — — 226, 273
Wolfner (Farkas) Pál dr. — — — — — — — — — — — — — — — 421
Zigány Zoltán — — — — — — — — — — — — — — — 83, 192, 319
Zsolnay Miklós — — — — — — — — — — — — — — 21, 590, 602, 610

A KONGRESSZUS SZERVEZETE.

A KONGRESSZUS ELNÖKSÉGE:

Elnök:

Beöthy Zsolt dr.

Társelnökök:

Alexander Bernát dr.
Bartóky József dr.
Bárczy István dr.
Beke Manó dr.
Bernát István dr.
Berzeviczy Albert dr.
Doktor Sándor dr.
Erreth János
Fischer-Colbrie Á. dr.
Forgon Lajos dr.
Földes Béla dr.
Gaal Jenő dr.
Giesswein Sándor dr.
Halász Ferenc dr.
Hegedűs István dr.
Herczeg Ferenc
Ilosvay Lajos dr.
Kármán Mór dr.
Kiss János dr.
Klárik Ferenc
Koszits Kamill
Márkus Dezső dr.
Molnár Viktor dr.
Nendtvich Andor
Pikler Gyula dr.
Prohászka Ottokár dr.
Rádi Sándor
Rákosi Jenő
Rust József
Szterényi József
Szuppán Vilmos
Teleki Sándor gr.
Wlassics Gyula dr.
Zichy Gyula gr.
Zsilinszky Mihály dr.
Zsolnay Miklós.

Szakosztályi elnökök:

Alexander Bernát dr.
Beke Manó dr.
Beöthy Zsolt dr.
Ferenczi Zoltán dr.
Hegedűs István dr.
Ilosvay Lajos dr.
Jancsó Benedek dr.
Schack Béla dr.

Az együttes ülések titkárai:

Pályi Sándor
Vörösváry Ferenc.

Szakosztályi titkárok:

Ifj. Erődi Béla dr.
Harrer Ferenc dr.
Kunfi Zsigmond dr.
Pályi Sándor
Rácz Sándor
Róna Jenő
Szemenyei Kornél dr.
Wildner Ödön dr.

A KONGRESSZUS VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA:

Ügyvivő elnök:

Beöthy Zsolt dr.

Társelnökök:

Alexander Bernát dr.
Bartóky József dr.
Bárczy István dr.
Beke Manó dr.
Bernát István dr.
Berzeviczy Albert dr.
Földes Béla dr.
Gaal Jenő dr.
Halász Ferenc
Hegedűs István dr.
Herczeg Ferenc
Ilosvay Lajos dr.
Kármán Mór dr.
Konkoly-Thege M. dr.
Márkus Dezső dr.
Molnár Viktor dr.
Pikler Gyula dr.
Rákosi Jenő
Rust József
Szterényi József
Szuppán Vilmos
Teleki Sándor gr.
Timon Ákos dr.
Wlassics Gyula dr.
Zsilinszky Mihály dr.

Főtitkár:

Pályi Sándor

I. Titkár:

Vörösváry Ferenc.

Titkárok:

Harrer Ferenc dr.
Heller Farkas dr.
Hornyánszky Gyula dr.
Jászai Samu
Jászi Oszkár dr.
Márki Hugó dr.
Schandl Károly
Schuschny Henrik dr
Wildner Ödön dr.

Pénztáros:

Mátrai Gábor dr.

Ellenőr:

Rónay Ákos

Gazda:

Zsolnay Miklós.

A KONGRESSZUS INTÉZŐ BIZOTTSÁGA.

Alexander Bernát dr.
Antal Gyula dr.
Arnhold Nándor
Ács Lipót
Ágotai Lajos
Badics Ferenc dr.
Balassa József dr.
Ballenegger Róbert
Barta József dr.
Bartóky József dr.
Bárczy István dr.
Beke Manó dr.
Beöthy Zsolt dr.
Berczik Árpád
Bernát István dr.
Berzeviczy Albert dr.
Bokor Emil dr.
Bolgár Kálmán
Borszéky Soma
Cholnoky Jenő dr.
Csízik Gyula
Czakó Elemér dr.
Cziklay Lajos
Demjén Géza dr.
Déry Gyula
Diener-Dénes József
Doktor Sándor dr.
Dömel Anzelm
Edelsheim-Gyulai L. gr.
Entz Jolán
Enyedy Béni
Erődi Béla dr.
Fejérpataky László dr.
Fellner Frigyes dr.
Ferenczi Zoltán dr.
Fináczy Ernő dr.
Fittler Kamill
Forgon Lajos dr.
Forster Kálmán
Földes Béla dr.
Fuchs Ádám
Fuchs Kristóf
Futima Sarolta
Gaal Jenő dr.
Gaul Károly
Geőcze Sarolta
Geréb József dr.
Gerlóczy Zsigmond dr.
Géczy István
Glücklich Vilma
Gorzó Dénes
Györgyi Kálmán
Győry Tibor dr.
Gyulai Ágost dr.
Gyulay Béla dr.
Halász Ferenc
Harrer Ferenc dr.
Hartl Gyula
Havas Gyula dr.
Havass Rezső dr.
Hegedűs István dr.
Hegedűs Károly
Hegedűs Lóránt dr.
Hekinger István
Heller Farkas dr.
Herczeg Ferenc
Hornyánszky Gyula dr.
Ilosvay Lajos dr.
Jancsó Benedek dr.
Jászai Samu
Jászi Oszkár dr.
Jócsák Kálmán
Jurkovich Emil
Justus Mihály
Kármán Mór dr.
Kelemen Mózes dr.
Kemény Ferenc
Kenedi Géza dr.
Kiss József
K. Jónás Ödön
Klupáthy Jenő dr.
Kondor Béla
Konkoly-Thege M. dr.
Kosutány Tamás dr.
Koszits Kamill
Kovács Gyula dr.
Kováts László
Kőrösy György dr.
Kugler Mihály
Lauber Dezső

Lád Károly
Lándor Tivadar
László Lajos
Lenkei Lajos
Lyka Károly
Magyar Kázmér
Majorossy Imre dr.
Makay István
Mandello Gyula dr.
Marczali Henrik dr.
Márki Hugó dr.
Márkus Dezső dr.
Mártonffy Márton
Mátrai Gábor dr.
Meller Simon dr.
Mihalik József
Molnár Géza dr.
Molnár Viktor dr.
Móczár József dr.
Naberschnig Romeó
Nadler Róbert
Nagy Dezső dr.
Nagy László
Nendtvich Andor
Négyesy László dr.
Némethy Károly dr.
Pályi Sándor
Perls Ármin dr.
Petri Mór dr.
Péterffy Lajos
Pikler Gyula dr.
Podolszky Béla
Radisics Jenő
Raichl Károly
Rakovszky Endre
Ranschburg Pál dr.
Rákosi Jenő
Reberits Imre
Reéh György
Romy Béla dr.
Róna Jenő
Rónay Ákos
Rosenberg Auguszta
Róth Miksa
Rust József
Ságody Gyula dr.
Schack Béla dr.
Schandl Károly
Schmidt Boldizsár
Schuschny Henrik dr.
Schwarz Gusztáv dr.
Simon Béla
Solti Lajos
Stankovits Szilárd dr.
Stepankó Albert
Szabó Ervin dr.
Szabó Gábor
Szabon István
Szana Tamás
Szász Károly dr.
Szegedi Rezső dr.
Szemenyei Kornél dr.
Székács Antal
Székely István dr.
Szigethy Antal
Szigriszt Lajos
Szigvárt Béla
Szikora Imre
Szirmai Rikárd dr.
Szterényi József
Sztojanovits Jenő
Szuppán Vilmos
Telegdi Kálmán
Teleki Sándor gr.
Téglássy István
Téry Ödön dr.
Thirring Gusztáv dr.
Tichy Ferenc dr.
Timon Ákos dr.
Tóth Rezső dr.
Trautmann Henrik
özv. Ullmann Károlyné
Vangel Jenő dr.
Váradi Antal dr.
Várdai Szilárd
Vázsonyi Vilmos dr.
özv. Végess Sándorné
Vig Albert
Vörösváry Ferenc
Waldapfel János dr.
Wein Dezső dr.
Weszely Ödön dr.
Wildner Ödön dr.
Wlassics Gyula dr.
Wolfner (Farkas) Pál dr.
Zsilinszky Mihály dr.
Zsolnay Miklós
Zulavszky Andor

A KONGRESSZUSHOZ CSATLAKOZOTTAK NÉVSORA:

1. Általános Népművelő Egyesület, 2. Aquinói Szent-Tamás-Társaság, 3. Aradi Kölcsey-Egyesület, 4. Békéscsaba község Munkásotthona, 5. Békéscsaba község Népkönyvtárai, 6. Borsod-Miskolci Múzeum-Egylet, 7. Budai Tudományos és Művészeti Kör, 8. Budapest Székesfőváros, 9. Budapesti Cipőfelsőrészkészítők Szervezete, 10. Budapesti Dávid Ferenc-Egyesület, 11. Budapesti Katholikus Kör, 12. Budapesti Kereskedelmi Akadémia, 13. Budapesti Kereskedelmi Testület Tanonc- és Továbbképző-Iskolája, 14. Budapesti Magy. Kir. Állami Felsőipariskola, 15. Budapesti Népoktatási Kör, 16. Budapesti Teherszállító és Fuvaripari Munkásság Szakegylete, 17. Budapesti (budai) Tornaegylet, 18. Budapesti Ujságírók Egyesülete, 19. Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület, 20. Dési Szabad Líceum, 21. Eperjesi Széchenyi-Kör, 22. Építési és Műszaki Rajzolók Országos Egyesülete, 23. Erzsébet Népakadémia, 24. Famunkás-Szövetség, 25. Fejérmegyei Irodalmi és Közművelődési Egyesület, 26. Feministák Egyesülete, 27. Filharmóniai Társaság (Budapest), 28. Földművelésügyi Miniszterium «Gazdasági Munkásügyek Osztálya», 29. Földművelésügyi Miniszterium «Gazdasági Szakoktatási Osztálya», 30. Földműves Iskolák, 31. Gyakorló-Főgimnáziumi Egyesület (Budapest), 32. Hajdúszoboszlói Népszerű Előadásokat Rendező Társaság, 33. Honvédelmi Miniszterium, 34. Husszúhetényi Katholikus Kör, 35. Igazságügy-

miniszterium, 36. Iskolaorvosok és Egészségtan-tanárok Szakbizottsága, 37. Kereskedelmi Miniszterium Társadalmi múzeuma, 38. Kereskedelmi Szakiskolai tanárok Országos Egyesülete, 39. Kir. M. Természettudományi Társaság, 40. Kisfaludy-Társaság, 41. Kultuszminiszterium, 42. «Losonczy» szabadkőműves páholy (Temesvár), 43. Magyar Athlétikai Szövetség, 44. Magyar Földrajzi Társaság, 45. Magyar Gazdaszövetség, 46. Magyar Gyermektanulmányi Társaság, 47. Magyar Iparművészeti Társulat, 48. Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesülete, 49. Magyar Királyi Kereskedelmi Múzeum, 50. Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum, 51. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet, 52. Magyar Nemzeti Múzeum, 53. Magyar Numizmatikai Társulat, 54. Magyar Orvosok és Természetvizsgálók Vándorgyűléseinek állandó Központi Választmánya, 55. Magyar Pedagógiai Társaság, 56. Magyar Pestalozzi-Társaság, 57. Magyar Rajztanárok Országos Egyesülete, 58. Magyar Társadalomtudományi Egyesület, 59. Magyar Tudományos Akadémia, 60. Magyar Turista-Egyesület, 61. Magyarországi Cipész-Csizmadia Szakegyesület, 62. Magyarországi Famunkás-Szövetség Asztalos Szakosztálya. 63. Magyarországi Famunkás-Szövetség Esztergályos Szakosztálya, 64. Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége, 65. Magyarországi Könyvkötők Szakegylete, 66. Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegylete, 67. Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége, 68. Magyarországi Szabómunkások és Munkásnők Szakegyesülete, 69. Magyarországi Szakszervezeti Tanács, 70. Magyarországi Szociáldemokrata Párt, 71. Magyarországi Testedző Egyesületek Szövetsége, 72. Máramarosszigeti Állami Felsőbb Leányiskola, 73. Mária Dorothea-Egyesület, 74. Mezőtúri Állami Felsőbb Leányiskola, 75. Miskolci Állami Felső Kereskedelmi Iskola, 76. Múzeumok és Könytárak Országos Tanácsa, 77. Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége, 78. Művészet és Művelődés Nőegyesület (Budapest), 79. Nagybányai Ifjú-

ségi Kör, 80. Nagyváradi Katholikus Kör, 81. Nagyváradi Szabad Líceum, 82. Nagyváradi Társadalomtudományi Társaság, 83. »Népművelés» szerkesztősége, 84. Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság, 85. Népszerű Filharmóniai Hangversenyeket Rendező Bizottság, 86. Nőtisztviselők Országos Egyesülete, 87. Nyiregyháza Város Tanácsa, 88. Orosházai Iparosok és Ipari munkások Szabad Líceuma, 89. Országos Chémiai Intézet, 90. Országos Gyermekvédő Líga, 91. Országos Közegészségi Egyesület, 92. Országos Középiskolai Tanáregyesület, 93. Országos Magyar Gazdasági Egyesület, 94. Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, 95. Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola, 96. Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet, 97. Országos Műszaki Egyesület, 98. Országos Pedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum, 99. Országos Pázmány-Egyesület. 100. Országos Polgáriskolai Egyesület, 101. «Otthon» Írók és Hirlapírók Köre, 102. Otthon: Peredmér és Környéke Lakosainak Egyesülete, 103. Petőfi-Társaság, 104. Pécs-Budai Külvárosi Katholikus Kör, 105. Pécsegyházmegyei R. K. Tanítóegyesület, 106. Pécsi Jogakadémiai Olvasókör, 107. Pécsi Ingyenes Népkönyvtár-Egyesület, 108. Pécsi Katholikus Kör, 109. Pécsi Katholikus Legényegylet, 110. Pécsi Keresztény-Szociális Egyesület, 111. Pécsi Népakadémia, 112. Pécsi Szabadgondolkozók Egyesülete, 113. Pécsi Városi Múzeum, 114. Pécs Város Közönsége, 115. Pozsonyi Középiskolai Tanári Kör, 116. Pozsonyi Népszerű Főiskolai Tanfolyam, 117. Pozsonyi Uránia, 118. Soproni Régészeti Társulat, 119. Sopronvármegye és Sopron Sz. Kir. Város Egyesített Múzeuma, 120. Szabad Egyetem (Budapest), 121. Szabadgondolkozás Magyarországi Egyesülete, 122. Szabad Líceum (Budapest), 123. Szakavatott Gépészek Országos Egyesülete, 124. Szegszárdi Katholikus Olvasókör. 125. Szent István-Társulat, 126. Széchenyi-Szövetség, 127. Székesfehérvári Katholikus Kör, 128. Székesfehérvári Népakadémia, 129. Szé-

kesfővárosi Iparrajziskola, 130. Szépművészeti Múzeum, 131. Szilágyi István Irodalmi Kör (M.-Sziget), 132. Tanítóképző-Intézeti Tanárok Országos Egyesülete, 133. Tanügyi Kör (M.-Sziget), 134. Társadalomtudományi Társaság, 135. Társadalomtudományok Szabad Iskolája, 136. Temesvári Szabad Líceum, 137. Tulipán-Szövetség Közművelődési Osztálya, 138. «Uránia» Magyar Tudományos Egyesület, 139. Vasárnapi Munkásképző Országos Bizottság, 140. Vas- és Fémmunkás-Szövetség.

*

A KONGRESSZUS SZERVEZÉSI SZABÁLYZATA.

I. Általános határozatok.

1. §. A Szabad Líceum és az Erzsébet Népakadémia kezdeményezésére, az Általános Népművelő Egyesület, Budapest székesfőváros, Budapesti Újságírók Egyesülete, Erzsébet Népakadémia, Földművelésügyi miniszterium «Gazdasági Munkásügyek Osztálya», Földművelésügyi miniszterium «Gazdasági Szakoktatási Osztálya», Földműves Iskolák, Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesülete, Kir. m. Természettudományi Társaság, Kisfaludy-Társaság, Kultuszminiszterium, Magyar Földrajzi Társaság, Magyar Gazdaszövetség, Magyar Gyermektanulmányi Társaság, Magyar Iparművészeti Társulat, Magyar Keresztény Munkásnők Országos Egyesülete, Magyar királyi Kereskedelmi Múzeum, Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Pædagógiai Társaság, Magyar Tudományos Akadémia, Magyar Turista-Egyesület, Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége, Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége, Magyarországi Szakszervezeti Tanács, Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, «Népművelés» szerkesztősége, Népiskolai Ifjúsági Könyvtárak Intéző Bizottsága, Népszerű Filharmóniai Hangversenyeket Rendező Bizottság, Országos Chémiai Intézet, Országos Gyermekvédő Líga, Országos Középiskolai Tanáregyesület, Országos Magyar Iparművészeti Múzeum, Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet, Országos Közegészségi Egyesület, Országos Polgáriskolai Egyesület, «Otthon» írók és hirlapírók köre, Petőfi-Társaság, Pécsi Népakadémia, Pécsi Szabadgondolkozók Egyesülete, Szabad Líceum, Szabad Egyetem, Széchenyi-Szövetség, Székesfővárosi Iparrajziskola, Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesülete, Társadalomtudományi Társaság, Társadalomtudományok Szabad Iskolája, «Uránia» Magyar Tudományos Egyesület és a Vasárnapi Munkásképző Országos Bizottság közreműködésével megalakult

szervező bizottság 1906 évi december hó 9-én megtartott ülésén kimondotta, hogy 1907-ben megtartandó a *Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusa.*

2. §. A Kongresszus felöleli a népművelésnek és a szabad tanításnak a fölnőttekkel foglalkozó minden ágát.

3. §. A Kongresszusnak rendes tagja lehet minden olyan magyar állampolgár, férfi és nő egyaránt, aki népműveléssel foglalkozik, vagy iránta érdeklődik és a Kongresszus munkájában résztvenni kíván, vagy egyáltalában: a rendes tagokat megillető jogokban és kedvezményekben részesülni óhajt. A Kongresszus munkájában részt vehet minden olyan magyarországi intézmény, vagy egyesület is, amely a fölnőttek szellemi, vagy testi nevelésével foglalkozik és magát kiküldöttjével a Kongresszus rendes tagjai sorában képviselteti.

A Kongresszus előadásai és esetleg rendezendő kirándulásai iránt érdeklődők azokon mint rendkívüli tagok jelenhetnek meg.

Az érdeklődő külföldiek a Kongresszusnak vendégei és ennekfolytán tagsági díjat nem fizetnek.

4. §. A Kongresszus *rendes tagja* 4 (négy) korona tagsági díjat fizet. Ezért a tagsági díjért: 1. a rendes tagokat megillető jogokban részesül, t. i. részt vehet a Kongresszus munkájában, megválasztható a Kongresszus keretében szervezendő tisztségekre és szavazati joga van; 2. igénybe veheti a Kongresszusi tagoknak kieszközölt kedvezményeket; 3. megkapja a Kongresszus minden nyomtatványát.

A Kongresszus *rendkívüli tagja* 1 (egy) korona tagsági díjat fizet és ezért meghallgathatja a Kongresszus előadásait és részt vehet kirándulásain.

5. §. A Kongresszus helye *Pécs,* idejét és tartamát, a pécsi országos kiállítás időtartamán belül, a végrehajtó bizottság fogja megállapítani.

II. A Kongresszus előkészítése.

6. §. A Kongresszust az 1906 évi december hó 9-én megtartott szervező gyűlés által kiküldött *intéző bizottság* készíti elő és rendezi.

7. §. Az intéző bizottság kiegészítheti önmagát, azonban legföllebb csak 300 tagra.

8. §. Az intéző bizottság *tisztikara* a következő: egy *ügyvivő elnök* és több *társelnök,* egy *főtitkár,* több *titkár,* egy *pénztáros,* egy *ellenőr,* egy *gazda.*

Az intéző bizottságnak ez a tisztikara együtt alkotja a *végrehajtó bizottságot.*

A tisztikart az intéző bizottság választja meg. Ha a választás olyanra esik, aki nem tagja az intéző bizottságnak: ezáltal a választás által annak tagjává lesz.

9. §. Az intéző bizottság az előkészítéssel járó ügyek elintézésére állandó hivatalos helyiséget tarthat. A hivatal vezetője a főtitkár, vagy annak helyettese, az adminisztráció vezetésével megbízott (első) titkár. A hivatalban a hivatalos ügyek elintézéséhez szükséges személyzet alkalmazható.

10. §. Az intéző bizottság «*A Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusának Értesítője*» címen hivatalos közlönyt ad ki, mely csak a Kongresszusra vonatkozó közleményeket tartalmazhat, de hirdetéseket fölvehet. Ez az Értesítő a Kongresszus előtt időhöz nem kötve, szükség szerint jelenik meg. A Kongresszus idejére napilappá alakul át.*

Az Értesítő szerkesztője a főtitkár, társszerkesztője az első titkár.

Az Értesítő a Kongresszus rendes tagjainak, a tanügyi hatóságoknak és a népművelő intézményeknek és egyesületeknek díjtalanul küldendő meg.

11. §. Az intéző bizottság a maga kebelében a következő albizottságokat alakítja meg:

a) *Végrehajtó bizottság* (mely a tisztikarból áll); elkészíti a tételek kitűzésére és a Kongresszus ügyrendjére vonatkozó javaslatokat; gondoskodik előadókról és intézkedik úgy az együttes, mint a szakosztályi űlések tanácskozási helyeiről; érintkezik a hatóságokkal, egyesületekkel, testületekkel, gondoskodik a folyamodványok, jelentések, közlemények és hirdetések megszerkesztéséről.

b) *Rendező albizottság.*

c) *Pénzügyi bizottság.*

Mindegyik albizottság teendőiről részletes tervezetet készít és azt az intéző bizottsággal közli, melynek egyáltalában minden megállapodását és intézkedését bejelenti.

12. §. Az intéző bizottság a *szakosztályi ülések* tárgyait a szakosztályok munkájában résztvenni óhajtó intézmények, egyesü-

* Ezt az utolsó mondatot az Intéző Bizottság 1907 évi szeptember hó 23-án megtartott ülésén *törölte*, mert az Értesítő 5. száma tartalmazván a Kongresszus *egész* részletes programmját, fölöslegessé vált a napilap kiadása. Szerk.

letek es egyének közreműködésével állapítja meg, miért is bevonásukkal külön albizottságokat küldhet ki.

13. §. Az együttes ülések tárgyait és tanácskozásai sorrendjét, az érdekeltektől bekérendő javaslatok alapján, a végrehajtó bizottság indítványára az intéző bizottság állapítja meg.

Az intéző bizottság az ülések tárgyalásainak sikerét gondos és beható előkészítéssel s minden tételre több előadónak kijelölésével biztosítja.

III. A Kongresszus ülései.

14. §. A Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusának ülései kétfélék, ú. m. *együttes* és *szakosztályi ülések.*

A szakosztályok a népművelés és a szabad tanítás egyes ágazatainak ügykörébe vágó kérdések beható megvitatására alakulnak.

Az együttes ülések az egész népművelést és szabad tanítást érdeklő kérdésekkel foglalkoznak és átveszik a szakosztályi ülések jelentéseit.

15. §. A Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusának szakosztályai a következők:

1. *A tudományokat és elméleti, valamint gyakorlati ismereteket terjesztő előadások és tanfolyamok szakosztálya,* mely a tudományos csoportoknak megfelelő alosztályokat alakíthat.
2. *Könyvtári és múzeumi szakosztály.*
3. *Sajtó-szakosztály.*
4. *Művészeti szakosztály.*
5. *Turista- és testnevelési szakosztály.*

16. §. A végrehajtó bizottság, ha szükségesnek tartja, több szakosztályt összevonhat, más szakosztályokat is szervezhet, vagy végül az egyes szakosztályokat csoportokra is oszthatja, kijelölvén mindegyiknek a munkakörét.

IV. Az ülések rendje.

17. §. A Kongresszus megnyitását megelőző délután *alakuló ülés* tartandó, mely az intéző bizottság kijelölése alapján megválasztja a Kongresszus tisztikarát, megállapítja a szakosztályi és az együttes ülések időpontját és napirendjét és az együttes ülések tárgyalásának sorrendjét.

18. §. A Kongresszus az ünnepélyes üléssel nyílik meg. Ezen az ülésen mondja el a Kongresszus ügyvivő elnöke megnyitó be-

szédét, ezen folynak le az ünnepélyes üdvözletek s ezen hirdetik ki az alakuló ülésnek a Kongresszus tárgyrendjéről hozott határozatait.

19. §. Az ünnepélyes ülés után azonnal megalakulnak a szakosztályok.

20. §. A szakosztálynak elnökét, titkárát és előadóit az intéző bizottság már a szakosztály szervezésekor megválasztja. A szakosztálynak többi tisztviselőjét, nevezetesen egy vagy több társelnököt és alelnököt és szükséges számban a jegyzőket a szakosztály megalakulása alkalmával maga választja meg.

21. §. A Kongresszusnak minden rendes tagja bármelyik szakosztályba beiratkozhatik és annak munkájában részt vehet. Ebbeli szándékát köteles a végrehajtó bizottságnak a Kongresszus megnyitása előtt bejelenteni.

A Kongresszus minden rendes és rendkívüli tagja, valamint külföldi vendégei is, megjelenhetnek mint hallgatók *minden előadáson,* még pedig előzetes bejelentés nélkül.

22. §. A *szakosztályok* ugyanabban az időben is tarthatnak ülést, de az együttes ülések alatt szünetelnek.

23. §. Az együttes ülésen a Kongresszus minden rendes tagjának tanácskozási és szavazati joga van. A szakosztályi üléseken csak az illető szakosztályba beiratkozott rendes tagok tanácskozhatnak és szavazhatnak.

24. §. A szakosztályok határozataikat bejelentik az együttes ülésen, mely azokat tudomásul veszi, de nem tárgyalja.*)

25. §. Az intéző bizottság részletesen kidolgozza *az ügyrendet,* mely a Kongresszus minden tagját kötelezi.

26. §. A Kongresszus határozatainak végrehajtásáról az elnökség gondoskodik.

27. §. A Kongresszus bevételeiről és kiadásairól az intéző bizottság nyilvánosan elszámol.

Kelt Budapesten, a Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusát Intéző Bizottságnak 1907 évi február hó 17-én megtartott üléséből:

BEÖTHY ZSOLT
elnök.

PÁLYI SÁNDOR
előadó.

VÖRÖSVÁRY FERENC
jegyző.

*) Az 1907 október 3-iki megnyitó ülés Gaal Jenő indítványára kimondotta (l. ott), hogy *határozatok nem hozhatók.* Szerk.

A KONGRESSZUS ÜGYRENDJE.

I. A megalakulás.

1. §. A szervezési szabályzat 17. §-a alapján megtartandó *alakuló ülés* 1907 évi október hó 2-án este, az Értesítőben idejekorán közzé teendő órában és helyen, Pécsett tartandó. Erre az alakuló ülésre a Kongresszus minden rendes tagja hivatalos s azt az ügyvivő elnök nyitja meg.

2. §. Az alakuló ülés napirendje a következő:

1. *a)* az elnök
   b) a társelnökök
   c) a szakosztályi egy-egy elnök
   d) a szakosztályi egy-egy titkár megválasztása. Ezeken kívül a Kongresszus tisztikarát (főtitkár, titkárok, pénztáros, ellenőr és gazda) az Intéző Bizottság tisztikara képezi.
2. A Kongresszus végleges munkatervezetének bejelentése.

3. §. Az alakuló ülés mással, mint az előző §-ban megállapított teendőkkel nem foglalkozhatik.

II. A szakosztályok megalakulása.

4. §. A szakosztályok a megnyitó ülés után haladéktalanul megalakulnak s a szükséghez képest társelnököket és jegyzőket választanak s megállapítják a szakosztály napirendjét.*

* Ezt a szakaszt az Intéző Bizottság 1907 évi szeptember hó 23-án megtartott ülésén oda módosította, hogy mindegyik szakosztály (szakosztályi csoport) *első ülésének elején alakul meg.* (Szerk.)

III. A tanácskozások rendje.

5. §. Az együttes és a szakosztályi ülésekre kitűzött kérdések fejtegetésében az előadó tételekbe foglalja össze esetleges javaslatait.

Az előadásokhoz vita fűződhetik.

Mind az előadó, mind a vitában résztvevők, fölszólalásuk lényegét idejekorán írásban átadják a titkárnak, aki azokat a jegyzőkönyvvel együtt a második együttes ülés elé terjeszti.

6. §. A munkatervezetbe föl nem vett tárgy sem az együttes, sem a szakosztályi üléseken nem tárgyalható.

7. §. Egyazon kérdéshez minden jelentkező csak egyszer szólhat hozzá. Az előadót zárószó illeti meg.

8. §. Az előadásokon, a megnyitó ülésen és az együttes üléseken *30*, a szakosztályi üléseken pedig *20 percnél* hosszabb tartamúak nem lehetnek. A tagok hozzászólásának ideje *5 perc*, az előadói zárószó ideje *10 perc*.

9. §. Az elnök megvonhatja a szót mindazoktól, akik, figyelmeztetés után is, a tárgytól eltérnek.

10. §. A fölszólalások az ülés folyamán történő jelentkezések sorrendjében történnek.

Kelt az Intéző Bizottságnak Budapesten 1907 évi július hó 1-én megtartott üléséből.

BEÖTHY ZSOLT
ügyvivő elnök.

VÖRÖSVÁRY FERENC
titkár.

AZ EGYÜTTES ÜLÉSEK NAPLÓJA.

I. Az alakuló ülés.

II. A megnyitó ülés.

III. Az október 5-iki együttes ülés.

IV. A záró ülés.

ALAKULÓ ÜLÉS.

(1907 okt. 2-án este 9 órakor Pécsett, a Polgári Kaszinó nagytermében.)

Elnök: *Beöthy Zsolt dr.*
Jegyző: *Pályi Sándor.*

Jelen volt mintegy 400 Kongresszusi tag.

Beöthy Zsolt dr., az Intéző Bizottság ügyvivő elnöke, az ülést megnyitván, üdvözli a nagy számmal megjelent kongresszusi tagokat és jelenti, hogy *136* hatóság, intézet, testület és egyesület, valamint *544* rendes és *108* rendkívüli tag csatlakozott eddig a Kongresszushoz. Ezután, minthogy a Szabad Tanitás Magyar Országos Kongresszusának szabályzata értelmében az Intéző Bizottság a Kongresszus előmunkálatainak vezetését csak arra az időre bízta reá, amíg a Kongresszus össze nem ül: *leteszi tisztét* és fölkéri *Zsolnay Miklóst,* a Kongresszus gazdáját, a tanácskozás további vezetésére.

Zsolnay Miklós nyomban azt indítványozza, hogy a Kongresszus válassza meg elnökévé *Beöthy Zsolt dr.-t.* (Lelkes éljenzés.)

Az alakuló ülés az indítványt *egyhangú lelkesedéssel* fogadja és *megválasztja Beöthy Zsolt dr.-t a Kongresszus elnökévé.*

Beöthy Zsolt dr. elfoglalván az elnöki széket, meleg köszönetet mond a megtisztelő bizalomért. (Élénk éljenzés.) Kéri, hogy a szabad tanításra vonatkozó nézeteit a holnapi megnyitó ülésen mondhassa el. (Helyeslés.) Fölhívja a Kongresszust, hogy a napirend értelmében válassza meg a *társelnököket*, továbbá *mindegyik szakosztálynak egy-egy elnökét és titkárát* s megjegyzi, hogy a szakosztályok maguk választják meg a *többi szakosztályi elnököt és titkárt.*

Vörösváry Ferenc titkár a jelöltek névsorát olvassa, melyet az alakuló ülés *egyhangúlag* elfogadván, *megválasztattak:*

Társelnökökké: Alexander Bernát dr., Bartóky József dr., Bárczy István dr., Beke Manó dr., Benyovszky Móric gróf, Bernát István dr., Berzeviczy Albert dr., Doktor Sándor dr., Erreth János, Fischer-Colbrie Ágost dr., Forgon Lajos dr., Földes Béla dr., Gaal Jenő dr., Giesswein Sándor dr., Halász Ferenc, Hegedüs István dr., Herczeg Ferenc, Ilosvay Lajos dr., Kármán Mór dr., Kiss János dr., Klárik Ferenc, Konkoly-Thege Miklós dr., Koszits Kamill, Márkus Dezső dr., Molnár Viktor dr., Nendtvich Andor, Pikler Gyula dr., Prohászka Ottokár dr., Rádi Sándor, Rákosi Jenő, Rust József, Szterényi József, Szuppán Vilmos, Teleki Sándor gróf, Timon Ákos dr., Wlassics Gyula dr., Zichy Gyula gróf, Zsilinszky Mihály dr., Zsolnay Miklós. **Szakosztályi elnökökké:** *Az I. szakosztály 1. csoportjában:* Beöthy Zsolt dr.; *a 2. csoportban:* Ilosvay Lajos dr.; *a 3. csoportban:* Schack Béla dr.; *a 4. csoportban:* Beke Manó dr. *A II. szakosztályban:* Hegedűs István dr. *A III. szakosztályban:* Ferenczi Zoltán dr. *A IV. szakosztályban:* Alexander Bernát dr. *Az V. szakosztályban:* Jancsó Benedek dr. **Szakosztályi titkárokul:** Az *I. szakosztály 1. csoportjában:* ifj. Erődi Béla dr. A *2. csoportban:* Pályi Sándor. A *3. csoportban:* Rácz Sándor. A *4. csoportban:* Szemenyei Kornél dr. A *II. szakosztályban:* Róna Jenő. A *III. szakosztályban:* Kunfi Zsigmond dr. A *IV. szakosztályban:* Wildner Ödön dr. Az *V. szakosztályban:* Harrer Ferenc dr.

Elnök a választás eredményét az alakuló ülés határozatként enunciálva, jelenti, hogy a Kongresszus többi tisztségét (főtitkár, titkárok, pénztáros, ellenőr és gazda) a Végrehajtó Bizottság illető tisztviselői továbbra is viselik. Jelenti továbbá, hogy fölkérésére *Jancsó Benedek dr.* szíves volt a Kongresszus sajtóirodájának vezetését magára vállalni. (Éljenzés.)

Elnök bemutatja a Kongresszusnak az Értesítő 5-ik számában kinyomatott *végleges munkatervezetét,* melyet az alakuló ülés *egyhangúlag elfogad.*

Több tárgy nem lévén, *elnök* az alakuló ülést bezárva azzal a kérelemmel fordul a tagokhoz, hogy a holnapi megnyitó ülésen minél nagyobb számmal pontosan megjelenni szíveskedjenek. (Elnököt lelkesen éltetik.)

MEGNYITÓ ÜLÉS.

(1907 október 3-án d. e. 9 órakor Pécsett, a Nemzeti Kaszinó dísztermében.)

Elnök: *Beöthy Zsolt dr.*
Jegyző: *Pályi Sándor.*

Jelen volt mintegy 850 kongresszusi tag és vendég.

A megnyitó ülés napirendjének első pontjaként *elnök* elmondta következő megnyitó beszédét.

Beöthy Zsolt dr. elnöki megnyitója:

Tisztelt Kongresszus!

Azon jelenségek között, melyeket korunk szellemi élete elénk tár, sem az egyesek, sem a társadalmak, sem az országok életére fontosabbat nem ismerek, mint egyfelől a tudás vágyának a legszélesebb rétegekbe való terjedését, másfelől a tudás közlése és terjesztése készségének megfelelő megnyilatkozását a tudományos élet minden körében, legmagasabb régióiban is. Az első tudós, ki a népet maga tanította, nem kisebb jelentőségű mozzanatát jelenti az emberiség haladásának, mint az első fejedelem, ki népének maga szolgáltatott igazságot. Az említettem kettős jelenség találkozásában méltán érezhetjük együtt azokat a legeszményibb és leggyakorlatibb motívumokat, melyek korunk lelkét mozgatják s mindazok, akik a mai szabad tanításnak világszerte megindult nagy mozgalmát irányítani vannak hivatva, bizonyára érzik a föladat súlyát, hogy az egész törekvés jellemében és a mun-

kásság eredményében azok a motívumok mindenkor összhangban maradjanak és egymást áthatva érvényesüljenek. Az emberi haladást szolgáljuk, az ember boldogulására adott szellemi erőnek szabad kifejezését, de egyszersmind az egymáshoz való közeledésnek, az egymást megértésnek célját, a műveltségben gyökerező emberi és nemzeti egység gondolatát és érzését. Az ős Kelet embere külön személyesítette meg mithoszában, a kelő, a delelő és a lenyugvó napot. Minket a delelőre emelkedő nap lelkesít, mely nem tűr homályt, minden árnyékot eloszlat, minden zúgba behat és éltető fényével vonja be és foglalja egybe egész látóhatárunkat.

Az iskolát pótló és kiegészítő szabad tanítás, mely a múlt század 70-es éveiben Angliából indult ki s immár a nyugati világ minden országát meghódította, nálunk még mindig a kezdeményező kísérletek és elszigetelt törekvések stádiumában van. Pedig áldásait szomjúbban váró föld nincs a mienknél. Társadalmi és művelődési életünk szakgatottsága, a műveltségünk fokozataiban és szellemében mutatkozó nagy eltérések, gazdasági életünk fejletlensége, népoktatásunk kiépítetlensége, tudós iskoláink közönségesen ismert bajai: az egyesek és nemzetünk létharcának közös és sietős érdekévé avatják ügyünket. És mit látunk máig? Nemcsak a társadalom kebelében alakult népművelő intézményeink, hanem még azok is, melyek bizonyos hivatalos viszonylatokban keletkeztek: majdnem kivétel nélkül egyesek lelkesedésén, egyesek áldozatkészségén épülnek és állanak fönn. Legkivált azokén, kik önzetlen lelkesedésből dolgoznak és tanítanak. Hogy az egész ügy biztosabb, állandóbb és szélesebb alapra kerüljön: ettől függ váltsága, kívánatos fejlődése és jövője s a nemzeti életünk jövőjére várt áldásos hatása is. Az egész magyar társadalom munkás érdeklődését föl kell keltenünk; nemzetünk minden rétegébe beoltanunk azt a meggyőződésünket, hogy a szabad tanítás megerősítése, kiterjesztése és fölvirágoztatása országos ügy, mely államot és társadalmat munkára, részvételre, áldozatra szólít.

Bennünk, akik itt összesereglettünk, bizonyára meg lesz az erő is, az elhatározás is rá. Hogy intéző bizottságunk fölszó-

lítására kulturális életünk legkülönbözőbb hatóságai, körei, intézményei, társulatai, egyesületei ilyen visszhangot adtak: biztos reménnyel tölthet el, hogy ennek a Kongresszusnak a hangja el fog hatni hazaszerte mindenüvé s a «Riadó mélységet fölveri szavával.» Találkozásunk bizonyságot tesz róla, hogy mi és küldőink megértettük a kor szavát és a nemzeti kötelesség szavát. Ez meg arról biztosít, hogy akik itt e kettős szózat hívására összegyűltünk, egy nagy és közös céltól lelkesítve, bármily különböző fölfogásunk legyen is a feléje vezető útakról és módokról, meg fogjuk érteni egymást. Meg fogjuk találni nemcsak az országos érdeklődés mélyítésének és terjesztésének legalkalmasabb eszközeit, de a ma külön-külön, elszigetelten és ezer nehézség közt működő népművelő intézményeinknek, a szabad tanítás egész országos munkája szervezésének legmegfelelőbb módját. Fölhívásunk fejtegetései és ezt a Kongresszust előkészítő egész munkásságunk nem engedhet félreértést arra nézve, hogy milyen szervezést tartunk kívánatosnak. Semmi esetre sem olyat, mely az egyes intézmények szabad berendezkedését és munkásságát bármi tekintetben korlátozza, általánosságban megállapított formákba szorítsa, hanem olyat, mely minden egyesben tanáccsal és támogatással tartsa ébren a munka és cél közösségének élénk érzését. Szervezetet akarunk, mely a szabad erőknek ne lekötője, hanem ösztönzője és segítője legyen. Számba fogjuk venni, a tanítás különböző fokozataihoz mérve, az ismeretterjesztés minden alkalmasnak mutatkozó eszközét: előadásokat, mutatványokat, gyakorlatokat és tanfolyamokat, az irodalom és művészet, a könyvtárak, közgyűjtemények, mű-előadások értékesítését a szó legtágabb értelmében vett közművelődés szolgálatában. És amit ügyünk sikeres fejlődése egyik legfontosabb föltételének kell megjelölnünk: tájékozódást igyekszünk szerezni a szabad tanítás, különösen a fölnőttek oktatása módszerének, vagy inkább módszereinek máig tisztázatlan kérdései felől. Ha e tekintetben sikerül helyes szempontokat találnunk, az elméletből és tapasztalatokból csak némi útbaigazítást is merítenünk és nyujtanunk: tanácskozásaink maradandó nyomot fognak hagyni azon az úton, melyre a mű-

velt világ példája után hazánk és polgártársaink érdeke szólít.

Munkára gyülekeztünk s komoly munkánk, tárgyalásaink megkezdését nem tartóztathatom föl hosszabb beszéddel. Ez az elnöki szék, mellyel a Kongresszus bizalma megtisztelt, tartózkodásra int nyilatkozataimban. De kötelez is a legrövidebben kifejeznem legalább azt a meggyőződésemet, hogy a szabad tanításnak milyen szellemétől várhatjuk azt az eredményt, mely mindnyájunk szeme előtt lebeg. Olyantól, mely míg az egyesek lelkét megvilágítani törekszik, nem homályosítja el közös erkölcsi eszményeink fényét. Világosságot áraszt, hasznos és nemes műveltséget, tiszta és elfogulatlan tudást terjeszt, mely természeténél fogva kizár minden olyan irányzatosságot, mely ember és embertársa közt s magyar hazánk polgárai közt választófalakat emelni törekszik, vagy alkalmas. Amint a haza javában minden polgárának javát akarjuk, a polgárok szellemi javainak gyarapításában a haza javának öregbedését keressük. Mikor polgártársaink és testvéreink szellemi fegyverzetét kovácsoljuk a lét jogos harcára: hazánkét is gazdagítani törekszünk a világműveltség nagy versenyében. Széchenyi tanított rá, hogy «a tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma». Az utolsó század történetének világos tanusága szerint Magyarország modern fejlődését, az ő szavára, milyen erő indította meg és vezette? Két eszmének találkozása és benső összeolvadása legnagyobbjaink lángelméjében és általuk a nemzet lelkében: az emberi és nemzeti haladás eszméjeé, a demokratikus és hazafias eszméé. Ez eszmék szent szövetségének, egymást támogató erejének köszönjük mindazokat a drága javakat, melyeket a közélet küzdőterein kivívtunk, ennek még azt is, hogy jövő haladásunk alapjaihoz köveket rakni itt ma találkozhatunk. Midőn korunk a demokratikus haladás útján íme tovább, újra előreszólít bennünket, a közműveltség új tűzhelyein, melyek ezt a fejlődést érlelni fogják, edződnie kell nemzeti összetartozásunk érzésének is.

Ezzel megnyitom a Kongresszust.

*

A lelkes éljenzéssel, zajos tetszéssel és helyesléssel kísért megnyitó után

Nendtvich Andor polgármester meleg szavakkal üdvözli a Kongresszust *Pécs városa nevében*, mit **elnök** a Kongresszus nevében hálásan megköszön.

*

Elnök: Mai ülésünk következő tárgya Márki Hugó dr. tagtársunknak «A szabad tanítás történeti fejlődése» című előadása. Előadó legnagyobb sajnálatára nem jöhetett el személyesen, előadását azonban beküldötte s így annak fölolvasására fölkérem Vörösváry Ferenc titkárunkat.

Vörösváry Ferenc fölolvassa **dr. Márki Hugó** ügyvéd, budapesti kereskedelmi akadémiai tanárnak következő előadását:

A szabad tanítás történeti fejlődése.

A XIX. évszáz közgazdasági fejlődésére néhány tény vet fényes világot. E tényeket az életben találmányok neve alatt ismerik. Mindegyik találmány, amelyet röviden érintek, a világ közgazdaságában új korszaknak útjelzője: 1801-ben a nagyfeszültségű gőzgép, 1814-ben a lokomotiv, 1837-ben az elektromos telegráf, 1839-ben a fényképezőgép, 1840-ben az első atlanti tengeri gőzhajójárat, 1877-ben a telefon, 1891-ben az automobil, 1895-ben az X-sugarak, végre a XIX. évszáz utolsó esztendejében, 1900-ban, a drót nélküli távíró. Bátran állíthatta Alfred Wallace ezek alapján, hogy «a fizikai tudományok s a gyakorlatban való alkalmazásuk oly meglepő haladást mutatnak, hogy e haladáshoz hasonlítva, a kormányzásnak, az igazságszolgáltatásnak, a nemzeti oktatásnak a rendszere, egész társadalmi és erkölcsi szervezetünk még barbár állapotban szunnyadozik.» *

E tények magyarázzák meg azt, hogy a népesség rendkívüli szaporodásával lépést tarthatott mindazoknak a mezőgazdasági és ipari jószágoknak fokozódó termelése, amelyek

* Ch. Gide, Économie sociale. 1907. 27—28.

az emberiség legfontosabb szükségleteit elégítik ki. Ha tekintetbe vesszük, hogy pl. Európa népessége 1801-ben, az évszáz elején, 175 milliót tett, míg 1900-ban már a 400 milliót meghaladta, világosan átérezhetjük a fenti találmányoknak az értékét, amely a nemzeteket egymáshoz vonta, s közös gazdálkodásra késztette. Ennek volt köszönhető az egész világ mezőgazdaságának, s különösen iparának óriási fejlődése. A fejlődés folytán a jószágok, más néven a vagyon termelése központivá lett. A központi termelés eredményesebb ugyan, de lehetővé teszi, hogy a vagyont néhány ügyes, erős ember kezébe vegye, ami a XIX. évszázban tényleg megtörtént. A vagyon kevés kézben egyesül. Ez a kevés vagyonos természetesen még jobban akarja szaporítani vagyonát, ezért termelésre, azaz tőke céljára fordítja. Így gyarapodik a kapitális, amely a fejlődő közgazdaságokban rendszerré válik, kapitalizmussá. A kapitalizmus, amelynek legszebb virágai a trösztök, különösen az ipari termelés terén fejlődik, bár a mezőgazdaság is élénk részt vesz e kapitalisztikus fejlődésben. De a tőkének, s egyéb vagyonoknak kevés kézben történt egyesülése az ipar terén ötlik különösen szemünkbe. Kevés tőkéssel, vagyonossal, szemben áll a sok vagyontalan. E vagyontalanok megélhetésök s családjuk fönntartása céljából munkát vállalnak s a mai jogrendben ellenérték (munkabér) mellett engedik át — miután szabadon szerződtek a tőkéssel — munkájukat. E vagyontalan munkásokat proletároknak hívják.

A kapitalizmus következménye tehát a proletárok számának hirtelen gyarapodása. Minthogy az ipar valóságos városi gócpontokat teremtett, a proletármunkások gyarapodása különösen a városokban észlelhető. Minél fejlettebb valamely ország ipara, annál nagyobb a munkások, a vagyontalanok száma. És ha a legfejlettebb ipari országokra tekintünk s az emberi társadalomnak a vagyon és vagyontalanság szerint való fölosztását vizsgáljuk, azt a hozzávetőleges számításon nyugvó tényt kell leszögeznünk, hogy a társadalomnak legföllebb 20%-a vagyonos (tőkés),

ellenben 80 %-a proletár. És ez a viszony mindinkább rosszabbodik. Anglia példája, továbbá az észak-amerikai Egyesült Államok helyzete mutatja ezt legvilágosabban, ahol a tőke igazán kevés kézben összpontosul.

Ha hazánk viszonyait nézzük, úgy tapasztaljuk az 1906. évben megjelent, s az 1900. évi népszámlálás alapján összeállított foglalkozási statisztikánkból, hogy bár mezőgazdasági a magyar közgazdaság jellege, amely a tőke összpontosításának nem kedvez úgy, mint az ipar, a magyar társadalomnak kb. 40 %-a rendelkezik bizonyos vagyonnal s így kb. 60 % a proletár munkásságra esik. E számításaink — ezt ismételve hangsúlyozni kötelességünk — hozzávetőlegesek.

Kétségtelen, hogy e nagyszámú munkásosztály, amely folyton gyarapodik, nem dicsekedhetik valamelyes jó sorssal. Ha a munkáscsaládot a sors csapásai érik (s kit ne érne az?); ha a családfő nem dolgozhatik: teljes nyomor a család osztályrésze. Ha dolgozik, — a XIX. évszáz munkabértörténete igazolja e tényt, — nem kap annyi munkabért, amiből tisztesen megélhessen. Pontos vizsgálatok, amelyeket Londonban, Párisban, Brüsselben s amerikai városokban eszközöltek, igazolják, hogy a munkásosztály jelentős része kevesebbet keres napi két koronánál, ami pl. Booth számításai szerint annyit jelent, hogy a család a szó legszorosabb értelmében éhezik. A munkásosztály, amelyet pl. Angliában a XIX. évszáz elején teljesen sorsára hagytak, — így kívánták a liberalizmus elvei, — oly sanyarú helyzetben sínylődött, hogy az angol parlament a munkásosztály bajainak megállapítása céljából ankétet rendelt el. Ez alapon akart segíteni. Az ankét borzasztó nyomort tárt föl. Itt segíteni kellett. S Angliában, amelynek példáját azután a kontinens államai is követték, a társadalom legnagyobb osztálya, úgyszólván az egész társadalom érdekében, magánosok és az állam rendszabályokat léptettek életbe, amelyek a társadalmi politika elnevezése alatt ismeretesek. Ily társadalmi politikai intézkedések Angliában a gyermek-munkások védelme (1802), a koalició (sztrájk) jogának elismerése (1825), a munkabér tör-

vényes szabályozása és a truckrendszer eltörlése (1831), az iparfölügyelet szabályozása (1833), a fogyasztási szövetkezetek keletkezése (1844) és így tovább. Mindezek azt igazolták, hogy a munkások anyagi sorsán javítani kell. Belátták azonban az ipari fejlődés e nagy területén, hogy mindez nem elegendő. Az anyagi segítséget az erkölcsi s a szellemi istápolással kell összekapcsolni. Belátták a XIX. évszáz közepén, hogy a társadalmi politika egyik főeszköze a munkásosztály művelése.

Időközben Európa kontinensén is hozzáfogtak a segítéshez. Több országban a népművelés, a népnevelés elnevezései alatt a népoktatás céljait szolgáló intézményekkel találkozunk. Így Franciaországban a fölnőttek tanfolyamai, (Cours d'adultes), Németországban a Humboldt-Akadémia és az Uránia, az É. A. Egyesült Államokban a Franklin-társaság tanfolyamai, a Skandináv félszigeten a parasztegyetemek azok, amelyek a fölnőtteknek a hiányzó elemi ismereteket nyujtották. A kontinens minde törekvése azonban nem hasonlítható ahhoz a természetes mozgalomhoz, az igazi népművelő, a munkásosztályt művelő törekvéshez, amely Oxfordból és Cambridgeből indult ki.

1850 előtt Oxfordban az egyetemi reformot tárgyalták. Az egyetem befolyásos tagjai ama meggyőződésüknek adtak kifejezést, hogy az egyetemi oktatás jótéteményeit azokra is ki kell terjeszteni, akik az egyetem szabályai szerint az egyetemtől el vannak zárva. E meggyőződésüket egy föliratban fejtették ki, amelyet maga Gladstone is aláírt. Ebben határozottan kívánják, hogy az egyetem a szegényeket is tanítsa. Ha tekintetbe vesszük, hogy az angol egyetemi rendszer a mi középiskolai oktatásunk jelentékeny részét is fölöleli, nem csupán a főiskolai oktatást, beláthatjuk e lépés nagy jelentőségét. Az erre vonatkozó jelentésben, amely 1853-ban látott napvilágot, olvassuk, hogy «az egyetem kötelessége, hogy a szaporodó népesség szükségleteiért tegyen valamit. Az egyetemet meg kell nyitni a népnek, nem azért mert szegények és sajnálatra méltóak, vagy arra szorul-

nának, nem azért, mert más társadalmi osztályhoz tartoznak, hanem mert tehetségük, szorgalmuk, erős akaratuk van. Mert nem szabad előlük elzárni az útat, hogy e képességekkel a versenyt fölvegyék.»* (Ez felelt meg az angol liberális fölfogásnak.) Röviden arról volt szó, hogy «az egyetemet a szegényekre kiterjesszék-e» vagy sem?

A közönség egy része is e véleményen volt, bár ellenkező hangok is hallatszottak. A tárgy folyton napirenden maradt. 1850-ben az egyetem kiküldött bizottsága előtt azt hangoztatják, hogy «az egyetem eszménye az, hogy a nemzettel összenőjjön.» «Az ország egyetemes nevelésének csak ez úton lesz az egyetem az igazi forrása. Az egyetemnek útakat kell törnie a társadalom legalsóbb rétegeibe, s onnan az élet új elemeit és a szellemi és erkölcsi erőnek egészséges eszközeit kiásnia.»

A bizottság előtt hét terv merült föl. Ezek közül a legfontosabb az, amely az egyetemi középponton kívül álló kollégiumokat akarja az egyetemmel összefűzni, s az egyetemi oktatást ekként azokra a nagy városokra kiterjeszteni, ahol ily kollégiumok vannak, vagy ilyenek alapíthatók. Ennek később meg volt a maga következménye. Az oxfordi egyetem tényleg magához láncolta a kollégiumi épületekkel rendelkező városokat. Cambrigde egy lépéssel tovább menve oly városokat is kapcsolt egyeteméhez, ahol kollégium nem volt ugyan, azonban az oktatás bizonyos rendszerességével dicsekedhettek.**

A mozgalomhoz csatlakozók közül különösen Sewell emelendő ki, aki a következő szavakat intézte 1850-ben megjelent tanulmányában az egyetem vezetőjéhez: «Lehetetlen a művelésre szoruló tömegeket az egyetemre hozni. Kérdés, nem mehet-e az egyetem hozzájuk? Igen, válaszolja. Elsősorban az ipari gócpontokban, Manchesterben és Birminghamban kell kísérletet tenni, a legsűrűbb népesség középpontjaiban... Ezután fokról-fokra ki

* H. I. Mackinder and M. E. Sadler, University Extension 1891. 1—3.
** Ugyanez 6. old. és passim.

kell terjeszteni az egész országra . . . Bizonyos, hogy Cambrigde is kiveszi a maga részét e nagy munkából. Ez a kísérlet az egyetem jótéteményeit mind szélesebb rétegekre terjesztené ki. A nevelés költsége így rendkívül megcsappanna. Ahol a kísérlet sikerül, az intézmény gyökeret ver, a lakosok gyermekeiket fölnevelhetik anélkül, hogy városukat el kellene hagyniok . . . Ezzel az egyetemek az egész ország nevelésének középpontjai és forrásai lennének. A nemzet rokonszenve és áldása kísérné anélkül, hogy az egyetem megszegné elveit.»

Mindez a törekvés azonban nem termette meg gyümölcsét, mert a kiküldött bizottság ellene foglalt állást. Ez az ellenkezés azonban csak pillanatra akasztotta meg a mozgalmat, amely nemsokára ismét erős hullámokat vet.

Tény azonban, hogy ez volt az egyetemi oktatás kiterjesztésének (University Extension) első határozott gondolata.

Öt évvel később helyeslő támogatás érkezik Cambridgeből. Hervey lord egy kicsiny füzetben taglalja e kérdést. «Belátja, hogy az ipari munkásosztály szellemi szükséglete fokozódik, s a nevelés, különösen technikai téren, hiányos. A műszaki intézmények száma gyarapodik ugyan, amelyek előadásokról gondoskodnak, azonban az előadások nevelő értéke kétséges, az összefüggés pedig az előadások között hiányos. Pl. a hallgató egy geológiai előadást hallgat. Szeretné, ha e tárgyban erősebb képzést nyerhetne. Nem lehet, mert a következő előadás a költészetről, az ezután következő a metafizikáról szól. (Mintha a párisi Universités populaires (népegyetemek) mai állapotát írná le.) Ekként a legjobb előadások céljokat tévesztik. Ahhoz értő előadókra van tehát szükség. E célból az egyetemekhez kell fordulni. Az egyetemeknek kell gondoskodniok arról, hogy valami úton-módon kiszélesítsék direkt cselekvési körüket s magukat a szó teljes értelmében az ország igaz nevelőivé tegyék. Semmi sem segítené elő az egyetemeket jobban ama törekvésök tekintetében, hogy a nemzet minden osztálya rokonszenvvel kísérje és támogassa őket, mint éppen amaz útaknak a kijelölése, amelyeken haladva a nemzet

minden osztálya a főforrásból merítve csillapíthatná a tudás szomját. Az egyetemektől nyerné az oktatást... Ma a vasutak az egyetemeket oly vidékekkel hozzák szoros kapcsolatba, amelyek eleddig teljesen el voltak szigetelve»... Gyakorlati tervei is vannak: «Négy új tanárt kell az egyetemeknek kinevezniök (Rural Professors). Tárgyaik: bölcselet, geológia, csillagászattan és irodalom. Némely helyen az előadások száma 6-nál több, másutt 6-nál kevesebb. Tehát 6 előadás a törzsszám. A szervezet normális egysége a 6 előadásból álló tanfolyam. Mindegyik tanárnak évenként 120 előadást kell tartania, azaz 20 város mindegyikében 6 előadást. Ekként 4 tanár évenként 80 várost látogat meg...»

A terv visszhangra talált, de még meg nem érett. Annyi hatása mégis volt, hogy Acland agitálása után a két régi egyetem beleegyezett abba, hogy hajlandó azokat is megvizsgálni, akik nem tagjai az egyetemnek. Ezzel keresztültörték az egyetem bevehetetlennek látszó falait. Csak egy lépés választotta el az egyetemet attól, hogy előadásokat is rendezzen olyanoknak, akik nem tagjai.*

A kezdeményező Stuart tanár volt, akit az University Extension atyjának is szokás nevezni.

1867-ben egy nőegyesület Anglia északi vidékére hívja Stuart tanárt, s fölkéri, tartson előadást arról, hogyan kell tanítani. Stuart erre nem vállalkozik, hanem, minthogy a legjobb a bemutatás, nyolc előadást tart. Azért tartott több előadást, mert teljes tanfolyamot akart adni. Szerinte az egyes előadások hasznavehetetlenek. A tanítás csak úgy rendszeres, ha teljes tanfolyamot alkot, mert a hallgatók többet tanulnak, ha ugyanazt az előadást folytatólagosan hallgatják, mintha különböző előadók előadásait követnék.

Stuart tanfolyamainak híre ment. Ugyanez évben Leedsben, Liverpoolban, Manchesterben, Sheffieldben tart tanfolya-

* A. Hervey. A Suggestion for Supplying the Literary, Scientific and Mechanics Institutes with Lecturers from the University. Cambridge 1855. U. ott, 9.

mokat, amelyeket sokan hallgatnak, de a hallgatók csupán nők. A kezdet kezdetén tehát az University Extensiont nők állították talpra.*

Ez a kísérlet az Unversity Extension igazi csírája. Ez első tanfolyamoknál két újítással is találkozunk. Az egyik a szillabus, a másik a gyakorlati órák (class). Stuart mástól tanulta el, hogy nehezebb előadásnál a fejezetek címeit előre föl kell jegyezni, ami az előadás értékét fokozza. Alkalmazta a tanfolyamokon, s nagyon bevált a ma is ismeretes szillabus.

A hallgatók nem szerették, ha az előadó kérdéseket intéz hozzájuk. Ezért heti gyakorlatokat vezetett be. Még ugyanabban az évben, 1867-ben, javítja e módszerét. Creweba hívják, tartson előadást a vasúti munkásoknak. Közölte, hogy a meteorokról fog előadni. Előtte való éjjel a véletlen játéka folytán meteor esik. Természetesen oly óriási volt az érdeklődés, hogy a munkások külön tanfolyamot is kértek. Követte ezt a híres Rochdale-i pionirok meghívása, akiknek oly jelentős szerepök van a gazdaságtörténetben a szövetkezeti mozgalom terén. Rochdaleben alkalmazta először a peripatetikus módszert, a beszélgetéssel való tanítást, a «class»-t. Eredete a következő: Előadását diagrammokkal magyarázta. Az első előadás után arra kérte a terem fölügyelőjét, hagyja a falon a diagrammokat a következő hétig. Időközben — heti időközökben adott elő — a társaság ülést tart az előadó teremben. Mindenki érdeklődéssel nézegette a diagrammokat, amelyeket meg nem értvén, azt üzenték Stuartnak, jőjjön előadása előtt korábban a terembe, mert sok kérdésök van. Stuart készséggel eljött, a kérdésekre válaszolt. Ez volt az első University Extension Class, amely azóta folyton alkalmazásban van.

Stuart tapasztalatai alapján 1871-ben levelet intéz a Cambridgei egyetemhez, amelyben azt a határozott óhajtását közli, hogy — miután az egyetem a vizsgáztatásról

* Mackinder id. m. 19.

amúgyis gondoskodik — gondoskodjék a vidéki gócpontokban előadások rendezéséről is. Az egyetemek szerinte nemzeti intézmények, amelyeknek előnyeit mindenkire ki kell terjeszteni. Nem elegendő az, hogy az egyetem kollégiumaiban nem lakó, ú. n. nem kollégiumi hallgatók előtt megnyitotta kapuit. Mert kevés embernek van ugyan pénze, de még kevesebbnek jut ideje arra, hogy esztendőket töltsön az egyetemeken.*

Éppen ekkor fejeződött be az 1870-es elkeseredett harc az elemi oktatás tekintetében, amely az elemi oktatásról szóló törvény útján egész új nemzedék elemi oktatását biztosította. Ezt az új nemzedéket tovább kell majd tanítani. A népszerű előadások — mondja Stuart — elégtelenek. (Pedig a kontinensen ma is az egész vonalon ily rendszertelen népszerű előadásokkal találkozunk.) Ez a népszerű előadás szerinte azt jelentené, hogy ha a nép kenyeret kér, követ adnánk neki. Haszna nem volna. Adjon tehát az egyetem tanítókat. Tanítson az egyetem. Ez az egyetem kötelesssége.

E szavak nem voltak hatás nélkül. Az egyetem 1872-ben tárgyalta s 1873-ban már elfogadta a tervet. Ezóta, bár óriási anyagi nehézségek merülnek föl, a cambridgei egyetem a nagy és kis városokban előadásokat rendez. A nagyobb városok előljárnak. Egymásután alapítják a kollégiumokat. Egyik ilyen kollégium alapításában Oxford is résztvesz 1876-ban. Ugyanez esztendőben London is megmozdul. Goschen elnöklete alatt társaság alakul, amely az egyetemi oktatás kiterjesztését tűzi ki céljául.

Végre 1877-ben Oxford is arra a tudatra ébred, hogy neki is Cambridge mintájára előadásokat kell rendeznie. Itt is az előadások drágasága okozza a nehézségeket. Az előadókat amúgy sem fizették elég jól. Kevesebbet nem fizethettek. Minden egyéb kiadás oly alacsony volt, hogy ezeket már nem csökkenthették. Csak egy maradt hátra. A tanfolya-

* I. Stuart, A Letter on University Extension Cambridge 1874.

mok rövidítése, amely az előadásokat olcsóbbakká tette. 1885-ben tényleg rövidítik a tanfolyamokat, ami lehetővé tette azt, hogy az egészen kicsiny helyeken is sikerrel lehetett az előadásokat megtartani.

Ugyancsak 1885-ben pendítették meg Oxfordban azt az eszmét, amely 1888-ban a nyári Meetingen megvalósult, a vándorkönyvtárak eszméjét. Előadók s hallgatók egyformán érezték — különösen a kisebb városokban — oly könyvek hiányát, amelyek az előadásokra vonatkoznak s amelyeknek olvasása az előadások értékét emelné. A hallgatók a kis városokban nem jutnak ilyen könyvekhez. E célból az egyetemi középpontok a vidéki (ú. n. helyi) középpontoknak 20—30 könyvből álló könyvtárt küldenek, amely az előadásokra vonatkozik. Az első ilyen könyvtár — mint említettük — az 1888-iki nyári Meetingen már a hallgatók rendelkezésére állt.

Az a gondolat, hogy az University Extension hallgatóit nyáron az egyetemi városokban egyesítni kell, Amerikából jött, Chautauquából. Első ízben Angliában alkalmazták, miáltal oly tanárok, akik elfoglaltságuk miatt nem utazhattak a vidékre előadások tartása céljából, résztvehettek a tanításban. A vidéki hallgatók pedig, akik soha sem lehettek az egyetemen, nyári szünidejök alatt az egyetemet látogathatták, az egyetemi múzeumokat, gyűjteményeket, könyvtárakat használhatták. Eddig hiányzott az egyetemen való tartózkodás, a residence, most ez is megvolt. 1888-ban nyílt meg az első nyári egyetemi tanfolyam Oxfordban, amely a vidék különböző hallgatóságát egyesítette. A következő évben újra megnyitották s oly sikere volt, hogy 1890-ben már Cambridge is rendez ily Meetinget.*

Ezeknek a nyári egyetemi tanfolyamoknak óriási jelentőségök van. Ez az újítás betetőzte az egyetemi oktatás kiterjesztésének az alkotmányát. A fen-

* Mackinder id. m. 35—43. — University of Oxford, Report for 1905.

tiekből láttuk, hogy az egyetem elment oda, ahol nem volt egyetemi oktatás — hangsúlyozzuk ismét, hogy az angol egyetem részben a mi középiskolai oktatásunkat teljesíti — ezután, a téli előadások hallgatása után, a vidéki hallgatók, a munkások eljönnek az egyetemi városokba, bentlaknak az egyetemi épületekben, hallgatják a gondos egyetemi előadásokat, érintkeznek a tanárokkal, eljárnak a könyvtárakba, kísérleteznek az egyetemi laboratóriumokban, használják a gyűjteményeket. Tanulnak erős munkájok mellett otthon, az egyetem kiküldötte tanár előadásain, tanulnak nyári pihenőjök alatt, áldozatok árán, elutazva Oxfordba vagy Cambridgebe, ahol újabb időben még az az előnyük is megvan, hogy a 800—1000 főnyi hallgatóság sorában számos idegen európait, ázsiait, amerikait találnak, akiknek társaságában új élet tárul eléjök, új gondolatok ébrednek, új ösztönzések hatása alatt új terveket szőnek. Ekként a munkás önkéntelenül élvezi a szellemi munka nagy előnyeit s az egész változás nem is okoz belső küzdelmet. Észrevétlenül belekerült az intellektuális áramlatba, amely a mai sanyarú gazdasági helyzetben igaz lelki örömöknek teszi részesévé.

Az egyetemi oktatás kiterjesztésének mozgalma nem maradhatott Anglia határain belül. 1890-ben átcsap a testvérhazába, az észak-amerikai Egyesült Államokba. — Amerika ez esetben sem tagadta meg magát. Pennsylvania és New-York államai egy ülésben oly határozatot hoztak, amely az amerikai egyetemi oktatás kiterjesztését az angol eredményekkel egyenrangúvá tette.

Láttuk, hogy a nyári egyetemi tanfolyam gondolata (Summer Meeting) Amerikából jött. Angol a gondolat: «az egyetem menjen a néphez». Amerkai az eszme: «a nép viszont menjen az egyetemhez». Az előbbit a vidéki előadások, az utóbbit az egyetemi nyári tanfolyamok oldották meg. Ez a mai egyetemi oktatás kiterjesztésének, az University Extensionnak két szakasza, amelyek egymást kiegészítik. Főleg e kombinációnak

köszönhető az utóbbi évek (1890—1907) nagy fejlődése Angliában. A vidék, vagy mint mondják, a helyi középpontok előkészítő munkát végeznek, s a Meetingnek anyagot szolgáltatnak. Viszont a Meeting, az egyetemi nyári tanfolyamon való találkozás, az elszigetelt vidéki középpontokat egyesíti. Ezzel az «esprit de corps», az együvé tartozás érzése — mint Sadler mondja — s vele az egész mozgalom társadalmi jellege kidomborodik.*

A nyári egyetemi tanfolyamon való találkozásnak még más előnye is van. Ismét új vidéki középpontok keletkezésének ad biztos tápot. Ezzel az intézmény két jelentékeny része örökösen visszahat egymásra, ez a jó hatás pedig a kultúra állandó terjedése ott, ahol arra szükség van.

Az angol és amerikai eszmék imént vázolt kereszteződése mutatja, hogy a mozgalom nemzetközi eredetű. Azok a szerény utánzások, amelyek Európa kontinensén a XX. század küszöbén észlelhetők, sejtetni engedik, hogy a mozgalom nemzetközi jellegű lesz.

A nemzetközi eredet New-York államába vezet, ahol már 1887/8-ban találkozunk a chautauquai közgazdasági tanfolyammal, s az egész mozgalom amerikai kezdésével. 1889-ben Brooklyn-ben társaság alakul, amelynek célja az «egyetemi és egyéb iskolai oktatás kiterjesztése». A legfontosabb azonban Melvil Dewey föllépése, aki 1890-ben az angol mozgalom történetéről és módszeréről tartott előadást New-York állam egyeteme előtt. Ennek hatása alatt Philadelphiában még ugyanez évben társaság alakult az egyetemi oktatás kiterjesztésére. A társaság azonnal Angliába küldte titkárát az angol viszonyok tanulmányozására, s azonnal hozzá fogott angol mintára vidéki központok megteremtéséhez, ami fényes sikerrel járt. A mozgalom oly erős méreteket öltött, hogy 1891-ben New-York állam meghozta a «The University Extension Law», az egyetemi oktatás kiterjesztésére vonatkozó törvényt, amely-

* Ugyanott.

ben nagyobb összeget bocsát az állami egyetem rendelkezésére és följogosítja arra, hogy a szükséghez képest előadásokat rendezzen, középpontokat létesítsen, előadó tanárokat küldjön a vidéki középpontokba, vizsgálatokat tartson, azok alapján bizonyítványokat adjon a vidéki középpontok hallgatóinak is és mindenféle oly segítséget nyújtson, amely a nép oktatása érdekében van.*

Ezzel New-York állam biztosította azt, hogy az Angliában oly eredményesen működő University Extension egészséges gyökereket eresszen az amerikai földbe.

De amily szerencsés és könnyű volt az amerikai megoldás, amit a nyelv azonossága is nagyban elősegített, továbbá az a körülmény, hogy 1889 óta az amerikaik nagy számmal rándulnak át az oxfordi és cambridgei nyári tanfolyamokra, oly nehéz volt az egyetemi oktatás kiterjesztésének a módja az európai kontinensen.

Az európai kontinens bármelyik nagy ipari gócpontját tekintjük, csodálatos képek tárulnak elénk. Bejártuk Párisnak, Berlinnek, Bécsnek idevonatkozó intézményeit, s a legnagyobb ámulattal tapasztaltuk, hogy egyik helyen sincsen olyan intézmény, amely a szükségletnek megfelelt volna. 1899 óta, helyesebben 1900 óta Párisban a népegyetemekkel tesznek kisérletet. Anyagi eszközök híján fizetés nélkül alkalmaznak előadókat, akik csak elvétve felelnek meg az angol készült, fizetett előadó képességeinek. Eltekintve a rendszer teljes hiányától, ezek a népegyetemek még ma is azokat a népszerű előadásokat adják, amelyekről azt állította a mozgalom atyja, Stuart, hogy ha a nép kenyeret kér, akkor köveket kap. Értsd: ha tanulni akar, akkor rendszertelen ismereteket kap. A berlini, a bécsi tanfolyamok — ha nem tanítanak nyelveket vagy ügyességeket — nem látnak hallgatót. Az utánzásnak mindig meg van az a következménye, hogy nem felelvén meg az utánzott alakban a közszükségletnek, elveszti életerejét. Elsenyved.

* Ugyanott.

Ezek alapján azt kell következtetésünk gyanánt leszögeznünk, hogy a szervezett szabad tanítás típusa az angol University Extension. Egyéb kísérletek csupán szerény utánzások.

A típus azonban csak a valóságot akarja jelezni. Nem jelenti egyúttal azt is, hogy ez a típus teljes, tökéletes. Az angol University Extension adja meg a helyes útat, amelyen haladva elérjük, a szabad tanítás célját: a társadalom vagyontalan munkásosztályának szellemi fölemelését.

Mert az angolok sem érték el hosszú ideig céljokat. A munkások bizalmatlanul fogadták még a vidéki középpontok némelyikében is. Arról pedig 1903-ig szó sem lehetett, hogy munkás az oxfordi vagy cambridge-i tökéletes egyetemi nyári tanfolyamon résztvegyen. Belátták ezt az egyetemi emberek s első perctől kezdve tanakodtak azon, hogyan győzzék le a szegény munkásosztály ellenszenvét a gazdag egyetemekkel szemben?

Végre Oxfordban néhány fiatal egyetemi ember tett valamit. Élükre Toynbee állott, aki elhagyta Oxfordot, s London legelhagyottabb vidékére, az oroszországi bevándorolt, félig züllött, szellemileg teljesen elmaradt néptől lakott East-Endbe (Whitechapel) ment. Még ma, 1907-ben is nyoma van e vidék szegénységének. 28 esztendővel ezelőtt, 1879-ben, amikor az ifjú Toynbee e vidéken letelepedett, s önmagára hagyva tanítani kezdte azt a népet, amely kezdetben a nyelvet sem értette, London e vidéke a szomorú nyomor képét tárta föl. De Toynbee nem csüggedett. Meggyőződése az volt, hogy a szép előadások mit sem érnek, ha azok nem hallgatják, akiknek szánva vannak. Ha a művelt osztály, az ú. n. középosztály hallgatja, amelynek amúgy is megvan, vagy meg lehet az eszköze az önművelésre. Az sem elég, ha a vidéki középpontok az év néhány hetében, amikor az előadóknak megfelelő az idő vagy egyéb körülmény, előadásokat rendeznek. A munkások csak akkor hallgatják bizalommal az elő-

adást, ha közöttök él, állandóan velök él. Ezért tartózkodott közöttök, a szomorúság tanyáján 1879-től 1883-ig. Tovább nem tehette. A rettenetes munka az alig harminc éves embert megölte. Működése erős nyomot hagyott maga után. Már a következő évben 1884-ben ugyanott, ahol ő tanított, állandó csarnokot emeltek, amelyet róla Toynbee-Hallnak neveztek el, s bár óriási anyagi áldozatokba kerül, tisztelői, különösen az oxfordi egyetem tagjai, összeadták a jelentékeny összeget. S itt a történelem egy tanulságát kell leszögezni. Hallani lépten-nyomon, s ennek hallása örömmel, önérzettel tölti el lelkünket, hogy «a munkások fölszabadulása legyen csupán a munkások műve, nem kell a mások alamizsnája». Pedig az egyetemi oktatásnak a munkásosztályra való kiterjesztése bizony nem a munkások műve volt, hanem éppen a vagyonnal rendelkezők áldozatkészsége hozta létre az eddigi eredményeket. Viszont tény, hogy a munkásosztály bizalmatlan maradt a legújabb időkig az egyetemi tanfolyamokkal szemben s csupán a köztük működő, állandóan velök érintkező Toynbeesták iránt mutatott némi hajlandóságot.

Mielőtt tovább haladnék, még egy pillanatra meg kell állanom a Toynbee-Hall, s a mintájára London más vidékén fölállított Mansfield-House előtt, s ki kell domborítanom ezeknek más célját is, mint az előadások utján való ismeretterjesztést. Eltekintve e csarnokok szórakoztató, kellemes jellegétől másik főcéljuk az, hogy alkalmat nyujtsanak a csarnokban bennlakó, egyetemi tanulmányaikat bevégzett egyéneknek, hogy a munkásosztály helyzetével a tények közvetlen szemlélése s a munkásokkal való folytonos érintkezés alapján megismerkedjenek. Részben ennek köszönhető az a rendkívüli eredményes munkásság, amely London munkásainak életét, s munkaviszonyait bámulatos hűséggel tárta föl.*

* R. Claparède: Toynbee-Hall, une colonie universitaire, Paris 1898. — Földes Béla: Toynbee-Hall.

A munkások bizalmatlansága az előadókkal szemben a vidéken, s az egyetemekkel szemben a középpontban, arra bírt néhány lelkes embert, hogy más eszközzel tegyen kísérletet. Mansbridge kezdeményezésére 1903-ban megalakult a munkásokat művelő társaság (Worker's Educational Association), amely a következő módon járt el. Mindenek előtt arra törekedett, hogy a munkásegyesületeket, első sorban a hatalmas Trade-Unionokat magához vonzza. Mikor ezt elérte, az összes egyesületek, s az egyetemek csatlakoztak. Most maguk az egyesületek küldik ki a munkásokat az előadásokra, az oxfordi és cambridgei nyári egyetemi tanfolyamokra, ahol a munkásokat nagy előzékenységgel, örömmel fogadják. Három esztendő óta tehát az University Extension tényleg megvalósítani kezdi nagy célját, a munkásosztály művelését.

Nem látjuk ezt azonban Európa kontinensén, s természetesen nem láthatjuk ezt hazánkban sem.

A szabad tanítás magyarországi fejlődése azt a meggyőződést kelti, hogy intézményeink nem fakadtak hazai szükségből, hanem kiválóan lelkes emberek — a külföldön utazva, s az ottani, részben virágzó, részben bimbózó intézményeken fölbuzdulva — azokat a hazai talajba átültetni törekedtek.

Ez a hazai talaj azonban nehezen engedi, hogy az idegen növények gyökereiket mélyen beleeresszék. Ez az oka, hogy intézményeink hatása nem oly jelentős, mint amilyet ez intézmények érdekében fáradozók munkája megérdemelne. Vigasztaló azonban az a tény, hogy az európai kontinens majdnem mindegyik jelentékeny országában, még az intellektuális középpontokban sem mutatott a szabad tanítás helyes eredményeket.

Kant szerint csak egy abszolut jó van a világon: Az emberi jóakarat. Ha utolsó két évtizedünket nézzük, amely a szabad tanítás hazai mozgalmának a korszaka, akkor igaz jóakarattal találkozunk. Eredményeink még nagyon gyérek. De már a jóakarat is nagy lépés a haladás útján.

Elnök: Minthogy e kérdéshez senki sem kíván hozzászólni, következik dr. Hegedűs István tagtársunk előadása «a szabad tanítás jelentőségéről.»

Dr. Hegedűs István budapesti egyetemi tanár:

A szabad tanítás jelentősége általában és különösen hazánkban.

Kálvin halálakor mély jelentőségű és megragadó szép bejegyzést tettek a genfi anyakönyvbe. Il allait vers le Dieu. A mai társadalomról el lehet mondani: Elindult a demokrácia felé. De mennyi sok értelme van e szónak: demokrácia! Már Sokratesnek, a szabad gondolkodás első vértanújának élete és halála szomorú világításba helyezi azt a küzdelmet, mellyel az értelmiség harcol a tömeggel. Mégis a tömeg egyetemén nyugszik minden nagy eszme, minden aspiráció, mely öntudatlanságában veszélyes rázkódásokat idéz elő, de öntudatos kibontakozásában fenséges képét tárja elénk a végtelen haladásnak.

Mi is e sodorba kerültünk. A politikai hatalom csábító ereje megragad minden lelket. Ki a francia társadalom fejlődését figyelemmel kíséri: mennyi vér, mennyi áldozat, mily lelketlen rombolás és hadüzenet minden hagyománnyal. Összetört rendre annyi drága hagyomány. Pedig a hagyomány ereje intézményekben, irodalomban és művészetben képezi a békés haladás biztosítékát. Azt a nagy haladást, mely elválasztá az értelmiséget a néptől, a néprétegek hihetetlen gyors emelkedése napról-napra jobban betölti.

Ki merné ma elmondani, költő vagy művész, Goethe önérzetes kijelentését: Die Werke des Geistes sind nicht für den Pöbel da. A nép a maga egészében mind jobban érvényesül nemcsak a közéletben, de még a művészet és költészet finom világában is. És ezt épp a nemzeti eszményekért rajongó értelmiség közreműködése, önfeláldozó szakadatlan tevékenysége idézte elő a népért.

De ha népről szólok, én nem osztályokat látok, én népet

keresek, mint minden nemes emóció kimeríthetetlen forrását, mint költészetben, művészetben a nemzeti színt, nemzeti lelket öltő emberiséget. Nincs Európában ország, Amerikáról nem is kell szólanom, melyben az utolsó huszonöt év alatt ne ugyanaz a mozgalom ment volna véghez, mi nálunk: a népnevelés intézményeinek az iskolán kívül való szabad tanítás intézményeivel való kiegészítése, az egyetemi, a fölső oktatás áldásainak minél szélesebb körre való kiterjesztése. Ha a hazánkban megindult mozgalmat tekintem, egy új renaissance hatását teszi rám. Ez a renaissance nem az antik irodalmi emlékek, újra fölélesztett formák, a szép alakot bálványozó és élvező ízlés, a finom lelkek olympusi gyönyöreit áhítozó renaissance, nem egy egyetemes irodalom varázsigéjébe vetett vak hit, a középkor hitével harcot kezdő új hit, mely csak a harcot kedveli, mely a szép mondatok, finom frázisok bűvölete alatt az egész világ újjászületését vélte föltalálni. Nem, ma más újjászületésről van szó. A középkori egyetemek keletkezése, élete kezdődik újra, miután egy Firenzébe, egy Bolognába, egy Páduába, egy Ferrarába, egy Rómába a tanulni vágyó lelkek az egész világból összesereglettek: előképzés, iskolai osztályozás és fokok számbavétele nélkül, legföllebb külön nemzetiségi csoportokra oszolva, az egyetemes kultúra nagy egészében akartak részesedni. Valósággal számtalan örökös jelentkezett, az újra fölfedezett nagy humán kultúrához való jogigényét érvényesíteni. A régi módszerek elavultak, a régi válaszfalak lehullottak, a tudomány hét pecséttel lepecsételt szekrényei megnyíltak. Ezt a lelket, ezt a szellemet érzem magam körül. Mi volt e lélek, e szellem? Belekapcsolta a múlt tudását a jelenbe. Ezért volt oly életteljes. Nálunk is ez a fölfogás jut diadalra. Élet, élet, élet: ez a jelszó. A tanítás fogózik bele az életbe. De ez élet magyar legyen. De magyar csak a hagyományok tiszteletben tartása útján lehet. Én oly renaissancet óhajtok, mely nem ront a múltra, mely a keresztyén Magyarországot nem tekinti a középkor Magyarországának. A renaissance legkiválóbb alakjai a középkor hagyományaival vívott tusában szenvedtek hajótörést. E tekintetben

majdnem minden renaissance lélek történetét jelképezi a Petrarca élete.

Az intézmények elavulhatnak, mint már Széchenyi érezte, de a magyar nemzet hagyományai intézményekben, nyelvben, irodalomban halhatatlan életet élnek, ezt is kell élniök. Ezt nehéz megértetni egy oly kezdő demokráciával, milyen a magyar. A magyar demokrácia nem lehet el szent hagyományok nélkül. E kérdést kell megoldani, főként a nyelv és irodalom tanításával.

Gróf Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszternek az iskolán kívüli tanítás szervezése érdekében kiadott nagyszabású rendeletében is említett 49% analfabéták részéről fenyegető veszedelemmel szemben az alfabéták részéről származható veszedelemre is kell gondolnunk. Két oldalról kell ez ellen is küzdenünk. De csak az élettel állandó kapcsolatban érhet célt a szabad tanítás. Ez hivatása az egyes intézményeknek, melyek nálunk fejlődésnek indultak. A Szabad Egyetem ne legyen pusztán finom előadások sorozata. A Szabad Lyceum ne legyen részben a gimnáziális tanfolyamok másolata a fölnőttek számára. A Népakadémiának szintén szorosabb kapcsolatba kell jönnie kivált a munkásosztállyal, ha eszményi célját, hogy szellemi otthont teremtsen a népnek, elérni akarja. Hogy ez mily sok anyagi erőt föltételez, első nézésre szembe tűnik, és ez egyesület még csak ötödik évét éli. Az Uránia, mint egyesület is, az utóbbi időben kifejtett mozgalmával bizonyságot akar tenni arról, hogy nem akar pusztán a vetítések mulattató képeihez fűzött ciceroné lenni.

Mindemez intézményeknek, melyek a fővárosban kifejlődtek, meg van a maga külön köre, mely összekapcsolódik és szerves egységet alkot.

Érdekes a Bécsben és Berlinben 1904-ben és 1906-ban tartott kongresszusok lefolyásáról szóló részletes jegyzőkönyveket elolvasni a népszerű fölsőiskolai előadásokra vonatkozó tapasztalatokról. Ezekből kitűnik, hogy hozzájuk viszonyítva nálunk e téren dícséretes haladás van. Erős vita folyt a felől, hogy vagy csak az egyetem vegye kezébe ez előadásokat,

mint az Ausztriában az egyetemi magántanárok bevonásával történik, vagy, mint a német birodalomban: több oly egyesület közreműködése vált szükségessé, minő nálunk a Szabad Líceum, az Uránia és az Erzsébet Népakadémia. Arra a tapasztalatra jöttek, hogy kivált a szervezett munkások bizalmi férfiait kell az intéző bizottságba bevonni, de a szellemi vezetést a szakértők kezébe kell letenni.

A szomszéd Nyugattal szemben, nálunk egy nagy nehézséggel kell megküzdenünk. Nyugaton a százados kultúra, a számos egyetem, a szellemi munka megbecsülése, az akadémiai képzettségnek széles körre való kiterjedése, az erős gyári élettel együtt járó fejlettség, hálás talajt nyujtanak a kiművelésre, nálunk még a szunnyadó érdeket kell felköltenünk. A politikai izgatás erős külföldön, erős nálunk. De külföldön az értelmiség ereje és hatása mégis kivívja a tiszteletet a szellemi munka iránt és ellenállhatatlanul hódít. Ezért fokozottabb mértékben szükséges nálunk a népművelés minden eszközét megragadni és minden tényezőjét öszhangzatos egyetértésre bírni, közös munkában egyesíteni.

Nálunk két egyetem van, de egymástól oly távol, hogy kisugárzásának fényét, melegét alig érezni. Ezért kell az egész országra kiterjedő nagy szervezetet teremteni, mely közreműködésre egyesít minden képzett elmét, minden áldozatkész társadalmi tényezőt. Nem lehet, nem szabad mindent az államra hárítani, sőt a szabad tanítás természete megkívánja, hogy a társadalom a maga erejéből hozza létre mindazt az intézményt, melyre szüksége van. Ha a politikai eszmények oly hatalmas vonzó erőt tudnak gyakorolni a népre, hogy filléreit lelkesedéssel hozza áldozatul: a kultúra varázsa is megteszi a maga hatását. A Szabad Egyetem tanítását ki kell egészíteni a könyvtári és laboratóriumi munkásággal, ifjú tudósok lelkes vezetése alatt. A Szabad Líceumnak és a Népakadémiának az értelmi előhaladás színvonalához mérten kell a tevékenységet megosztani, főként a Népakadémiának a nép nemesebb élvezetéről kell gondoskodnia, ki kell fejlesztenie a testületi szellemet: a különböző szellemi színvonal összesimítását eszközölni. A Szabad Egyetem már az egy pár

év szellemi tornájában edzett lelkek számára nyujt a tudomány mai színvonalán közérthető formában szellemi táplálékot. Fölébreszteni kell a szellemi élet szükségérzetét. A fölébresztett szellemi élet szükségévé válik az egyetemi oktatás színvonaláig föltörni. Új egyetemek keletkezésénél fölötte kedvez e mozgalom, úgyszólván annak szellemi talaját készíti elő, mint ez történt a középkori egyetemek keletkezésekor.

A Szabad Líceum és a Népakadémia különböző városokban, mindig új erők bevonásával, a kultúrintézmények fölhasználásával, a rendre emelkedő kultúrpalotákban terjeszti mind szélesb körre munkásságát.

Az Uránia a földrajz, etnográfia, társadalmi és történeti élet ezer meg ezer eleven képével az élet lüktető aktualitását képviseli. Az Uránia eddig is bámulatos mértékben kelti föl a tudvágyat. De ha igaza van Goethenek, hogy az ember előbb érdeklődik az újdonság, azután a hasznos iránt: a színháznak már hivatása is az, hogy új dolgokat hozzon színre.

Az új után jön a hasznos: a megértés már nem a mozgó fénykép gyorsaságával megy végbe. A megértés hosszú munka, fáradságos munka.

És itt kell egy veszélyre fölhívnom a figyelmet. Az egész mozgalmat egy veszély fenyegeti. Az a veszély, ha a tanulást játékká, fölszínes fitogtatássá sülyesztjük alá. A tanulás az ember erkölcsi erejét fokozza, de csak a munka edzhet. De a szellemi munkára alkalmat kell adni. Könyvtárak, laboratoriumok, múzeumok, kirándulások mindmegannyi alkalom, hogy a fölébredt tudvágy kielégítést nyerjen és a szellemi munka megtegye a maga edző hatását.

Az izomerő sok, de sok gyakorlás útján fejlik ki athlétaerővé: sok, de sok szellemi munka fejleszti a lelket értelmes lélekké. Pedig ez kell. Hiába igtatjuk be a jogok élvezetébe a nép millióit, ha e jog gyakorlatával járó szellemi képzettséget meg nem adjuk. Hiszen minden egyes politikai jog gyakorlata e jog megértését föltételezi; e jognak története van, e jognak múltja van, e jog gyakorlására erkölcsi erő szükséges. Az értelmiség nem tekinthető osztálynak a társadalomban, mert az értelmiség az egész társadalom legfőbb

kincse, ez nincs születéshez, ranghoz, társadalmi helyzethez kötve. Ezt kell már egyszer éreztetni: akkor megszűnik az az osztályszellem, mely a nemzeti erők szétbontására vezet. Értelmes lelkeket akarunk. Ez alapja annak a demokráciának, mely nem társadalmi osztályok romjain épít föl egy újabb, szélesebb osztályuralmat, hanem a nép egyetemét a haza szent nevében fölavatja a demokratikus uralom igaz osztályosává, amelyből nincs kizárva senki, mindenki ereje, hivatása, tehetsége szerint vesz részt. A kiválasztás a tanulás útján természetesen történik irigység, féltékenység és gyülölség nélkül, mert az egyéniség teljes kifejlesztésének tért, alkalmat talál: nem torlódnak össze az eltorlaszolt erők, de torlaszt sem emelnek a rombolásra szervezett erők, de Madáchcsal szólva, szabadon fönséges nyugalommal

«Zúg az élet tenger árja
Mindenik hab új világ.» . . .

Elnök az előadónak köszönetet mondva, kérdést intéz a Kongresszushoz aziránt, hogy mivel a fölvetett eszmék a szakosztályi tárgyalásokon újból fölmerülnek s a most elhangzott előadás inkább csak általános fejtegetésekből állott: a hozzászólások a szakosztályi üléseken történjenek-e vagy most?

A Kongresszus úgy határoz, hogy a hozzászólások most történjenek.

Elnök ennélfogva fölhívja az előadáshoz hozzászólni óhajtókat, hogy a jegyzőnél jelentkezzenek. A jelentkezés sorrendjében történnek azután a fölszólalások is.

Dr. Kunfi Zsigmond az előadóval szemben hangsúlyozza, hogy nem tartja szerencsésnek a szabad tanításnak a hagyományokra való építését. De ha már erre a térre lépett, ki kell jelentenie, hogy Magyarország hagyományaiból nem lehet és nem engedik kirekeszteni a Dózsa Györgyöket és Martinovicsokat sem, akik nagyobb joggal foglalnak ott helyet, mint a Pázmány Péterek és Zrinyiek. Az előadó másik sajnálatraméltó kifejezése az volt, hogy egy országot, ahol az analfabéták száma 49%, nem az analfabéták, hanem az alfabétások veszedelmétől félti. A Szabad Tanítás Kongresszusának első és legfontosabb föladata, hogy országszerte elvigye annak a hírét, hogy fölrázza a lelkeket, hogy ebben az

országban egymillió kétszázezer iskolaköteles korban lévő gyermek a gyermekmunka Golgotháját járja.

Dr. Ágoston Péter: Igen sokan vannak még, akik azt tartják, hogy az igazságot kutató, hirdető tudomány a népnek nem való s ezért a hagyományt hirdeti a mai történetírás, melynél az igazság sokszor nem játssza azt a szerepet, melyet a tudományban játszania kell. Íme az előadó úr a forradalomban folyt vért említi, de azt a vért, mely annak a rendnek megépítéseért folyt, nem említi. A hagyomány, íme, ebben az esetben is mást jelent, mint az igazságot. A nép hagyományával nem törődik senki s ezért annak a hagyománynak, melyet a hivatalos történelemírás folyton tanít, nem is lehet a népben visszhangja.

Dr. Pikler Gyula Ágoston Péter fölszólalása kapcsán javaslatok tétele tárgyában az ügyrendhez szól, mire

Dr. Gaal Jenő szintén az ügyrendhez szólva, ama meggyőződésének ad kifejezést, hogy a tanácskozás rendjében foglalt 24. §-t *nem lehet úgy magyarázni*, hogy a szakosztályok megállapodásai pontozatokba foglaltatván, *mint határozati javaslatok mutattassanak be,* mert ezeket világos rendelkezések értelmében az együttes ülésen úgy sem lehet tárgyalni. A dolog természete szerint a tanácskozási menetnek az illető szakosztályi elnök által összefoglalt vázlatos eredményét értékelni már azért sem lehet, mivel a *határozatok* megállapításának útjai és módjai, a szavazás és ami vele összefügg, a tanácskozási rendben szabályozva, megállapítva nincsenek, *olyanokat hozni egyszerűen lehetetlen*, tehát *mondja ki a Kongresszus, hogy határozatokat nem hoz.*

A Kongresszus *ehhez egyhangúlag hozzájárul.*

Dr. Harkányi Ede: Minden korban a «hagyomány» nevében üldözték az újítókat. A keresztények is újítók voltak, amikor ezer évvel ezelőtt megvetették az akkori hagyományokat. Tehát a jövő harcosai mindenesetre bizalmatlanok a «hagyományok»-kal szemben.

Rácz Gyula: Az igen tisztelt előadó úr azt mondta: «Legyünk őszinték, mutassa magát ki-ki olyannak kívül is, amilyen belül». Ezt a helyes elvet tartva szem előtt, a magam és társaim nevében azt a rövid kijelentést vagyok bátor tenni, hogy a mi jelenlétünkben hivatalos programmjává tenni a szabad tanításnak

azt, hogy «a múlt tudásával kell összekapcsolni a jelen tanítását és tévedés volna a mai keresztény Magyarországot egynek venni a középkor keresztény Magyarországával» — lehetetlen. Tiltakozunk pedig ez ellen azért, mert a mi szemünkben a középkori keresztény Magyarország jelenti a szabad kutatás és szabad szellem meggátlását; jelenti a kálvinista papok gályarabságát; jelenti az inkvizició máglyáit. Ezért tiltakoztunk!

Gabnai István szerint ki kell venni az iskolákat a mostani kezekből, mert amit ott tanítanak, hasznavehetetlen.

Dr. Waldapfel János: nem tartja szerencsésnek az előadó Goethe-idézetét, illetőleg ennek interpretálását az előadó és Ágoston Péter dr. részéről. Kunfi megjegyzéseire reflektálva, fejtegeti a Zrinyitől és Pázmánytól ránk maradt szellemi javak nagy értékét a Dózsa György-féle szomorú emlékekkel szemben. Attól a fölszólalótól, aki a mai népiskola minden hasznos eredményét tagadta, kérdezi, hogy hol tanulta meg az írást-olvasást, melynek csak az imént adta próbáját, fölszólalását olvasván. (Gabnai István: engem a szakszervezetben tanítottak!)

Schandl Károly: Az ifjúság nevében helyeslem, hogy a Kongresszuson ne politikai és vallási tendenciákat állítsanak egymással szembe, hanem a szabad tanításról tárgyaljunk. Röviden annyit vagyok bátor kijelenteni a hazafias egyetemi és főiskolai ifjúság részéről, hogy midőn azt látom, hogy itt a Kongresszus egyik részéről határozott tendencia nyilvánul meg hazai történelmünk és nagy alakjainak lekicsinylésére, az ilyen merényletek ellen a legerélyesebben tiltakozunk.

Dr. Pikler Gyula konstatálja, hogy a történelem egyetlen alakjának lekicsinyléséről sem volt szó; csak az a kívánság merült föl, hogy a dolgozó nép küzdelmeinek hagyománya se hallgattassék el.

Tarczai Lajos: Két hagyománya van a világnak. Az egyik az, amely a hivatalos történelemben él, a másik ott ketyeg a falon az órában és ott ég a villamos lámpákban. Az előadó úr hagyománya föltartóztatja a munka hagyományának diadalútját.

Dr. Fényes Samu: A renaissance-t nem a klasszikus hagyományok szeretete, hanem a munkaszervezetben beálló változás, a régi termelési módnak új, kapitalisztikus termelésre való átmenete szülte. Kultúrepochákat csak a munkaszervezet változásainak az epochái hozzák létre. A hagyományok szeretete nem lehet azonos a hazaszeretettel. Ez ellen tiltakozik. Ez csak frázis-hazafiságot

nevelhet. Itt mindenki szereti a hazát, de nem az előadó módja és frázisai értelmében. A hazaszeretet az a törekvés, amely azt célozza, hogy e haza minden polgára méltóképpen, kultúremberhez méltóképpen élhessen, s minthogy ennek föltétele a kultúra és a szabad gondolat, a hazaszeretet a kultúra és a szabad gondolat szeretete. A tanulás és tanítás ne legyen nehéz munka, hanem legyen a tudás és tanulás életöröm. Ez az ideálja a szabad tanítás eredményeinek.

Ruzsinszky Béla: Az előadó által véleményezett hagyomány nem akasztja meg a világot. Ezt legjobban bizonyítja az, hogy igen sok szociálista vezér is Pázmány hagyományából merítette tudományát, amellyel pedig ma annyira kérkedik és amely tudományt ma csak a haladó tudománynak akarnák vindikálni.

Dr. Hegedűs István előadó zárószava: A szenvedélyes támadásokra beható választ adni ez ünnepélyes alkalommal szükségtelennek tartja, mert hiszen a Kongresszus szakosztályaiban minden fontos kérdés tárgyalása alkalmat ad az egymástól eltérő nézetek megvitatására és egy közös alap megtalálására, mely nélkül a szabad tanítás egységes szervezete lehetetlen. Akik a közös alap megszerzését, mondhatni: dogmatikus merevséggel és politikai térre átjátszó célzattal meggátolják: a felelősséget magukra veszik. — Egyes megjegyzések kíséretében hivatkozik előadó arra a fenséges jelenetre, midőn *a pécsi szociáldemokraták* a Pécsi Népakadémia megnyitó-ünnepélyén, éppen az ő beszédére válaszolva, *ünnepélyesen kijelentették,* hogy a Népakadémia *nemzeti álláspontját magukévá teszik* és az ilyen szellemben vezetendő tanítás híveivé szegődnek!

Elnök: a mai megnyitó ülés napirendje ezzel ki lévén merítve, az ülést bezárom. (Lelkes éljenzés.)

*

EGYÜTTES ÜLÉS.

(1907 október 5-én d. e. 9 órakor Pécsett, a Nemzeti Kaszinó díszterében.)

Elnök: *Beöthy Zsolt dr.*, majd *Bárczy István dr.*
Jegyző: *Pályi Sándor.*

Jelen volt mintegy 950 kongresszusi tag és vendég.

Dr. Beöthy Zsolt elnök az ülést megnyitva fölkéri a Kongresszus tagjait, hogy igyekezzék mindenki együttesen és külön-külön arra, hogy a tárgyalások komolysága megfeleljen az ügy komolyságának. (Élénk helyeslés.) — Fölkéri dr. Pikler Gyula előadót, hogy a mai együttes ülés napirendjére elsőnek kitűzött előadását «a szabad tanítás tárgyai, módjai és eszközeiről» legyen szíves megtartani.

Dr. Pikler Gyula budapesti egyetemi tanár, a Társadalomtudományi Társaság elnöke:

A szabad tanítás tárgyai és módjai.

Minden időben és minden helyen, amelynek szellemi életét ismerjük, az oktatásnak két célját találjuk: egyfelől az oktatottaknak, a tanítványoknak képesebbé tételét a természettel és embertársaikkal való küzdelemre és ezáltal boldogságuk növelését, másfelől a tanítványok értelmének lenyügözését, elaltatását, félrevezetését, hogy ezáltal kevésbbé legyenek képesek az oktatóknak, illetőleg az oktattatóknak ellenállani, és hogy így ezek boldogsága növeltessék. Hogy

minden időben és minden helyen ez az utóbbi célú oktatás is létezik, azt a tények óriási sokasága bizonyítja; különben is képtelenség volna föltenni, hogy az a hatalmas érdekharc, amely az emberek között folyik, és amely minden eszközt fölhasznál, az elhitetés, a félrevezetés oly közel fekvő eszközét ne használná föl. Azonban az utóbbi célú oktatást nem oly könnyű világosan észrevenni, az előbbi célától elválasztani. Először, mert ama cél is megköveteli a tanítványok élet- és termelőképességét, és csak bizonyos legmagasabb irányító elvekkel kell azt ama célnak megfelelőleg dirigálni; másodszor, mert az elhitetés lehetőségének megvan a maga határa, és bizonyos dolgokra nézve mindenki kénytelen az igazságot tanítani; harmadszor, mert (ezt szívesen megengedem) ugyanazokat az eszközöket, amelyeket a félrevezetésre fölhasználnak, fölhasználják annak a tanításnak megszilárdítására is, amely a tanítványok boldogságát előmozdítani képes. Midőn most a t. Kongresszus intéző bizottságának szíves fölhívása folytán a szabad tanítás tárgyairól és módjairól néhány szót szólani bátorkodom, csak a második célú szabad tanításra szorítkozom, csak annak a szabad tanításnak tárgyait és módjait iparkodom megjelölni, amelynek célja a tanítványoknak nem lenyügözése, hanem boldogságuk előmozdítása.

Mindenekelőtt azt az erkölcsi irányt igyekszem megjelölni, amelyet e cél kedvéért tanítványainknak adnunk kell.

E cél természetéből magából következik, hogy nem szabad tanítványainkat abban a természetes tendenciájukban megingatnunk, hogy életük végső elvét a saját maguk boldogságában találják. El kell ismernünk, hogy arra törekedniök szabad, sőt kell. Nem szabad tehát azt tanítanunk, hogy kötelességük egy boldogságuktól független cél szolgálatában állani.

Az ilyen tanításnak legszembeszökőbb példája az, amely szerint az ember rendeltetése az lenne, hogy egy természetfölötti lénynek szolgáljon, annak gazdagítása végett magától javakat megvonjon és annak dicsőségére éljen; amely tehát egy uras, földi javak után vágyó és szinte hiú természetfölötti lényt koncipiál, akivel szemben az embereknek köte-

lességük alázatosaknak, hódolatteljeseknek, önmegtagadóknak és áldozatkészeknek lenniök. Aki egy természetfölötti lény akaratára alapítja az erkölcsöt, koncipiálja e lényt olyannak, amely a maga számára nem kíván semmit, amely az emberek boldogságában találja a maga örömét és csak oly parancsokat ad ki, amelyeknek ez a céljuk. Az emberiség rettegő gyermekkorából származó e fölfogással különben tovább nem kívánok foglalkozni, és áttérek modernebb fölfogásokra.

Ezek közül nagyon el van terjedve, tanterveink indokolásaiban és tanítóink erkölcsi szózataiban egyaránt helyet foglal az, mely szerint a tanítás célja, hogy a társadalomnak hasznos polgárokat neveljen. Ennek nyilván nincs tiszta értelme. A társadalom haszna az emberek boldogsága, egyéb haszna nincs. Csak az emberek boldogsága lehet végső cél, a társadalom fönnállása és az egész hatalmas társadalmi együttműködés csak eszköz.

De mi fogja e tanítás elfogadása esetén a társadalmi rendet biztosítani? kérdezhetné valaki. Mi fogja biztosítani, hogy — minden ember a maga boldogságát keresvén — mindenkinek lehető legnagyobb boldogsága, az igazságosság létrejőjjön? Erre az a felelet, hogy éppen ama törekvéseknek egymással szemben való állása és egyensúlyozódása. Erre kell bíznunk az igazságosságnak létrejövetelét a földön, amennyire az egyáltalában lehetséges. Ama törekvést és a hozzá való erőt neveljük minden emberben. Semmiképp se várjuk a társadalmi rendnek, az igazságosságnak létrejövetelét a felebaráti szeretettől. Ne tanítsuk azt, hogy az ember úgy szeretheti felebarátját, mint önmagát; az lehetetlen. Az összes eddigi társadalmi rendeket, az igazságosság növekvését a földön, az alkotmányokat ellentétben a zsarnok uralkodókkal, azt az ezer éves alkotmányt, amelyről annyit beszélünk, a köznemesség jogait a nagy arisztokráciával szemben, a rabszolgaság eltörlését stb. mindig küzdelem hozta létre és nem a felebaráti szeretet.

Egészen önzőknek neveljük tehát tanítványainkat? Nem. Az ember normális természetéhez tartozik az altruizmusnak, az emberiességnek bizonyos mérsékelt foka, amely távol van attól,

hogy annak az elvnek tegyen eleget: »szeresd felebarátodat, mint tenmagadat», és amelynek igen pontos, mondhatnám fizikai mértéke az a viszony, amely a között a rész között van, amelyet jövedelmünkből titokban, hivalkodás és hiúságunkra gyakorolt presszió nélkül a szegényeknek adunk, ahhoz, amelyet magunknak megtartunk. Ennek az altruizmusnak nagy biológiai hivatása is van a véletlen balesetekben. Az altruizmusnak ezt a fokát, amely egy normális, jó érzésű ember természetéhez hozzátartozik, helyeseljük tanítványainkban. De — ismétlem — ne tanítsuk nekik azt a tulzást, hogy az ember úgy szeretheti felebarátját, mint önnönmagát. Ha ezt elhiszik, ez csökkenteni fogja boldogságukat. Ezt főleg csak azok akarják elhitetni az emberekkel, akik nem akarnak nekik jogokat adni; jogok helyett a szeretetre utalják őket. Ha az erők egyensúlya egy igazságos jogot teremt a társadalomban, akkor az ilyen nagy szeretetre senkinek nincs is szüksége.

A boldoggá való nevelés továbbá követeli, hogy ne rögzítsük meg tanítványainkban folytonos ismétléssel, szuggesztióval, a boldogságnak, mint végső elvnek szem elől tévesztésével vagy éppen érvénytelenítésével azokat az időleges, épp csak a jelen kort jellemző úgynevezett ideálokat, amelyek csak eszköz jellegével bírnak. A boldogság követelése örök, azok az ideálok változnak. Még néhány évszázaddal ezelőtt vad, kegyetlen bosszút követeltek a megsértett embertől és legközelebbi hozzátartozóitól, a vérbosszú szent kötelessége az erkölcsi kötelességek között első helyen állott, és aki azt nem teljesítette, azt megvetették és erkölcstelennek tekintették. És ez jó volt akkor, mert a gazdasági élet csekély fejlettsége mellett még gyönge, csak fejlődő nagyobb közösség nem volt képes a bűntetteseket üldözni, és a közbiztonságot csak a sértett, vagy közeli hozzátartozóinak ama szent kötelessége hozta létre. A gazdasági élet emelkedésével és hatalmasabb államok kifejlődésével a nagyobb szelídség lett erkölcsössé. És azzal az jó is lett. A középkorban a római egyház iránti föltétlen engedelmességet tekintették a legvégső társadalomerkölcsi követelménynek, és követelték az ősi pogány sajátságok megtagadását. Akkor ugyanoly rangú erkölcsi

követelés volt, hogy az ember a Szent Atya engedelmes fia legyen, mint ma az, hogy jó hazafi legyen. A szent közösség nem a nemzet volt, hanem az «egész kereszténység», az egyház. Ma a nemzeti kultúrához való ragaszkodást követelik. Akkor az volt a helyes, mert a római műveltség, amelyet az egyház terjesztett, magasan fölötte állott a barbárnak. Mikor a római műveltség már teljesen recipiáltatott, sőt a volt barbárok a műveltségnek a rómainál magasabb fokát érték el, és a római egyház ennek útjában állott, az utóbbi lett helyes. Valaha, ősi időben száz főnyi csoportoknak, államoknak a rokon származásúaktól is való függetlenségét tekintették helyesnek, és nagyobb államok akkor elhibázottak, nemzetek, sőt csak törzsek is céltalanok is lettek volna a forgalom hiánya, a gazdasági élet alacsony volta mellett. Később, folytonos, lassú növekvéssel, összetevődéssel kifejlődnek a kapitalista, ipari, nagyban termelő és messze eladó vállalkozókat magukban foglaló nemzeti államok, és akkor az volt a helyes. Csak egy fejlődésképes, hajlékony emberiség lesz boldog, amely eszközbeli törekvéseit, intézményeit a haladó ismeretek szerint megváltoztatja. Csak az ilyen emberiség fog vérontás és forradalmak nélkül haladni. Józanul, gondolkodó emberekhez méltóan, célszerűségükkel igazoljuk tehát tanítványaink előtt az intézményeket, amelyeket fönntartani akarunk, vagy az újakat, amelyeket javasolunk. Ne kábítsunk, hanem gondolkodó embereket napfénynél vezessünk a boldogság felé. Egy közgazdasági és kulturális összeműködésnek, egy közösségnek, egy hazának az időszerinti szükségleteknek megfelelő terjedelemben, alkotmánnyal, berendezéssel való megalkotását, fönntartását, védelmét, szeretetét, az életnek is azért való föláldozását azzal okoljuk meg nekik, hogy ez az ő boldogságuk eszköze, ez az ő boldogságuk föltétele. A haza nagysága alatt értessük velök a haza tagjainak boldogságát. Az élet kockára tétele azért, ami nélkül az élet boldog nem lehet, nem ellenkezik, de megegyezik a boldogság erkölcsi alapelvével.

*

Ennyit a szabad tanítás erkölcsi irányáról.* Áttérek most e tanítás tárgyaira.

A cél, amelyet a szabad tanításnak kitűzünk, követeli, hogy egyfelől neveltjeinknek a világról azokat a leírásokat, ismertetéseket adjuk, amelyeknél fogva abban eligazodni képesek, hogy másfelől azokkal a függőségekkel, azokkal a törvényekkel ismer-

* A «Népművelés» 1907 évi 11—12 kettős számából vesszük át előadónak alábbi, szorosan a tárgyhoz tartozó, jegyzetét. *Szerk.*

Utólagos jegyzet. Előadásom e része ellen a Kongresszus befejezése után több helyről emeltek kifogásokat.

Némelyeknek vallásos érzését sértették a mondottak. Bár a filozófusnak minden létező tantól, a vallásiaktól is, szabadon kell gondolkodnia, és én e tekintetben engedményt tenni nem vagyok hajlandó, a tényeknek megfelelőleg mégis utalok arra, hogy a föntebbiek, amelyek a vallás kérdésével általánosságban nem foglalkoznak, nem zárják ki a boldogság etikájának vallásos megalapozását és csupán a természetfölötti lény etikailag tisztultabb és kevésbbé tisztult fölfogása közt tesznek különbséget. Merem továbbá állítani, hogy az evangéliummal ama tisztultabb fölfogás egyezik meg. Megjegyzem végre, hogy egyik vagy másik vallástól a fönt tisztultabbnak mondottnál még sokkal nagyobb mértékben eltérő transzcendens fölfogások és érzések is vannak, amelyek mégis joggal vallásnak nevezhetik magukat, ha ezt tenni akarják.

Mások az egoizmus és altruizmus közötti azt a viszonyt találták aggodalmasnak, amelyet én helyesnek mondottam. Erre nézve — anélkül, hogy a kérdés vitatásába érdemlegesen belemennék — megjegyzem, hogy az előadottak nem kívánnak kevesebb altruizmust, mint amennyit az uralkodó erkölcsi fölfogás követel. Hozzáteszem továbbá, hogy Szent Ágoston óta a római egyház hivatalos tanítása is csak a földi ember által meg nem valósítható irányító elvnek, tanácsnak és nem keresztülvihető parancsnak tekinti azt a követelést, hogy «szeresd felebarátodat, mint tenmagadat».

A tekintetben, hogy mennyire nem ismerik tanításaimat azok, akik ilyen szempontokból e tanokra összességükben kígyót-békát kiáltanak, utalok «A büntetőjog bölcselete» című már tíz év óta közkézen forgó egyetemi előadásaimra. A büntetőjog terén, ahol az érdekellentétek kisebbek mint a vagyonjog terén, illetőleg nem mennek azon a határon túl, amelyet a bűntettek meggátlása megkövetel, nem hiszem, hogy volna író — kivéve, ha a büntetést egyáltalában helyteleníti, mint Spencer vagy Tolsztoj — aki altruisztikusabb elveket állított volna föl, mint azok az előadások. És hogy készséggel ismerem el, ha egy vallás tételei egyeznek azokkal a tanokkal, amelyekre a független gondolkodás visz, arra nézve idézem ezeknek az előadásoknak a következő helyét (V. kiadás, 115. lap): «Amit mi a büntetés igazságosságára vonatkozólag a modern utilitáriusokkal szemben mondottunk, nem más mint az evangélium tanainak profán visszaadása . . . A két ellentétes fölfogás közül, mely a büntetésre vonatkozólag egymással szemben áll, amelyek egyikét egy nagy filozófus [t. i. Kant], másikát pedig az evangélium tanai képviselik, kétségtelenül az utóbbi a magasabb. Az evangélium tana mindenesetre a legmagasabb tan, mert a végső cél, mely felé az emberiség halad, kétségtelenül az, hogy mindenki boldog legyen, senkinek se legyenek szenvedései; Kant tana ellenben alacsonyrendű tan, mivel a büntetést — amely nem egyéb, mint az embereknek mostani tökéletlenségéből eredő szükséges rossz, többé-kevésbbé tökéletlen eszköz — mint öncélt állítja elénk». Persze számos teológus egy csöppet sem honorálja az ily találkozást, hanem azt követeli, hogy a filozófia köttesse magát az ő egyházának tanítása által. De világos, hogy ez minden filozófia és minden továbbfejlődés halála lenne.

tessük meg őket, amelyeknek ismerete folytán arra lesznek képesek, hogy a világot alakítsák, vagy legalább, hogy érzékük legyen másoknak, hozzáértőknek alakítási tervei iránt, általános ítélőképességök legyen, hogy meg tudják különböztetni a becsületes szakértőt a csalótól és kuruzslótól, a reális javaslatokat a bolondítástól. Minden tágkörű, általános néptanításnak egyik célja, hogy a nép ne legyen prédája a tanultabbak önzésének; e szempontból egy kis osztály művelése és az annak részéről való vezetés sohasem pótolhatja a nagy néptömeg általános műveltségét. Az embereknek általános, kivétel nélküli befolyása a törvényhozásra is első sorban nem azért szükséges, hogy a nagy néptömeg új ismeretekkel, nagyobb bölcseséggel járuljon ahhoz hozzá, hanem azért, hogy mások ismereteinek a saját érdeke ellen való fölhasználását lehetetlenné tegye.

Mellőzzünk ellenben minden olyan tárgyat, illetőleg minden tárgynak olyan tanítását, amelynek célzata a boldogságra való törekvéstől és az ismeretektől független érzelmek ismétlés, szuggesztió útján, síppal-dobbal való megrögzítése, kábítás.

Áttérek mármost előadásom utolsó kérdésére, a módra amelyen nézetem szerint tanítani kell. E tekintetben három tanítási elvet kívánok javaslatba hozni.

Az elsőt a köznapiság elvének nevezhetném. Hangzik így: A tudomány igazságainak érvényét azoknak mindennapi életében tüntessük föl, akikhez tanításunkkal fordulunk. És pedig nem azért, — amiért ezt gyakran kívánni szokták — mert a tudomány valami idegenszerű, nehéz, rendkívüli, amit az illetőkhöz «közelebb kell hozni», hanem egyfelől azért, mert a tudománynak lényege és értéke, hogy a köznapiakkal azonosítja az ide genebb dolgokat, másfelől azért, mert az a cél, hogy akiket oktatunk, köznapi dolgaikat is azzal a nagyobb tudással nézzék, amelyet nekik adunk. Minden idegenszerűből el kell távolítani a rendkívüliséget, és minden köznapiba bele kell vinnünk a tudást, el kell törülnünk a kettő közti határvonalat.

Hallgatóink elé lépünk például egy egyszerű gummiszalaggal, és megmutatjuk nekik, hogy amilyen nagy erőfeszítéssel széthúzzuk azt, ugyanolyan nagy munkát végez — például egy pittyke elröpítésében — mikor összeugrik. Innen egyszerűen áttérünk a földobott test energiájának megmaradására, mondván, hogy közte és a Föld között is ilyen láthatatlan gummiszalag-féle van. Azután azt mondjuk, hogy a ják beszívják azt a rossz levegőt, amelyet az emberek és állatok kilehelnek; hogy ebben a rossz levegőben kétféle anyag van «összeelegyedve»; a napsugarak azt a két anyagot széthúzzák, mint egy gummiszalagot, az egyik bent marad a fában, ez a faanyag, a másik a jó friss levegő, amelyet a fa kilehel, és ha a fa ég, a faanyag megint összeugrik ezzel a jó levegővel. Ez az összeugrás gépeket tud hajtani csak úgy, ahogy az összeugró gummiszalag egy gombot el tud röpíteni, vagy ahogy a lefolyó víz malmot hajt. Azután átmegyünk az emberi testben történő «széthúzásra» és «összeugrásra», mely a test munkaforrása. Így egy-két rövid óra alatt az egész rejtelmes világ a köznapi dolgokkal azonossá válik, hasonlatossá a gummiszalaghoz. Így legtanulatlanabb tanítványaink értelme valósággal megnyílik a tudásnak. Ha a gummiszalagnál bonyolultabb, kevésbbé köznapi készülékkel kezdtük volna a tanítást, az sokkal, de sokkal kevésbbé lett volna jó. Az így nyert tudással azután megint megvilágítjuk a köznapi életet, beszélünk a tápszerek értékéről, a pálinkáról. Az így nevelt ember másképpen fogja megitélni a maga testi bajait és a kuruzslót, mint a mai paraszt.

A kis homokbuckáról, amelyet a szél a falu végén összehordott, a partmosásról, amelyet a folyó okozott, áttérünk a geológiára és a kozmogóniára és visszamegyünk a kutakra, a talajnak a földműveléssel összefüggő kérdéseire.

Kezdve azon, hogy az a remény nem teljesült, hogy a részegeskedésről és könnyelműségéről ismeretes falurossza a házasságban majd megjavul, menjünk át az akarat szabadságának és a léleknek a testtel való összefüggésének kérdésére és onnan arra, hogy a gyermeket hajlandósága szerint kell nevelni, vagy arra, hogy a családtagok idegeskedésének,

veszekedésének, gorombáskodásának sokszor az az oka, hogy nem élnek testileg egészségesen, hogy túlságosan meg vannak erőltetve, nem alusznak eleget.

Az érdekellentéten elindulva, amely a faluban a fölvégiek és alvégiek közt valami világítási, legelő-, vagy más ilyen ügyben van, elmegyünk az osztályharcok egyetemes jelenségéig és azok hasznáig és vissza az országgyűlési pártok vagy a szocializmus kérdéséhez.

Arról a tényről, hogy bizonyos célokra csak a falubeli emberek szervezkednek, más célokra több szomszéd falu emberei, rátérünk az államok keletkezésére és fejlődésére és az Ausztriával való viszony mindennapi kérdésére.

A második elvet nevezhetném a műveltség elvének. Formulázom így: Soha semmi speciális kérdésről ne tanítsunk, még ha csak egyszeri, nem sorozatos előadást tartunk is, anélkül, hogy a legmagasabb, legáltalánosabb elvekig el ne mennénk. Ez — amint, azt hiszem, az előbbi példák is mutatják — mindig lehetséges, ha csak a tanítóban megvan rá a képesség.

Ennek a követelésnek megvalósítása ugyanabból a célból szükséges, mint a köznapiság elvének keresztülvitele. Mert egyfelől ezek a legmagasabb elvek teszik legjobban köznapivá az idegenszerűt, és pedig nézetem szerint azért, mert az összes tudományos igazságok közül bennök érezteti magát legjobban a tudománynak az az eleme, mely nem külső benyomásból, hanem saját bensőnkből származik; és mert másfelől ezek biztosítják leggyökeresebben, hogy tanítványaink köznapi életüket is tudományos szemmel nézzék.

Nem kell attól tartani, hogy tanítványaink ezeket az elveket nem lesznek képesek fölfogni; jól előadva azok azt a mély hatást fogják rájuk gyakorolni, amely őket érdemök szerint megilleti. Ha egyszer egy ilyen általános elvet teljesen fölfogtak, nem is fogják azt elfelejteni. Épp ellenkezőleg a speciális igazságok fognak rájuk kisebb benyomást tenni, és azok, kivált ha magasabb elvek nélkül tanítják őket, gyorsan feledésbe fognak náluk merülni. Éppen azért nem is szükséges, hogy a speciális ismereteket az általánosak rovására

teljesen kimerítően és szabatosan nyújtsuk. Egy cseppet sem baj, ha hallgatóink a szénsavról egyelőre többet nem tudnak, mint amit az előbbi példában mondottam, hogy az az a kellemetlenül ható gáz, amely fölgyülemlik ott, ahol sok ember van, és amely két részből áll. Ha tanítványaink egyszer általános elveknek, vagyis műveltségnek birtokában vannak, ez ösztönözni is, képesíteni is fogja őket további olvasásra; mindegyik módot fog keresni, hogy megismerkedjék azokkal a speciális ismeretekkel, amelyek éppen érdeklik.

Ha egy kicsit végig nézünk azokon az előadásokon, amelyeket a tényleges szabad tanítás hazánkban a közönségnek nyújt, nem egy példájával találkozunk az olyan előadásoknak, amelyek az előadott két elvvel homlok-egyenest ellenkeznek. Egy középiskolai tanár például azáltal véli legjobban művelni egy vidéki város közönségét, hogy az izlandi geizerekről tart neki előadást; egy másik nem talál sürgősebb föladatot, mint a gleccserek ismertetését. Megengedem ugyan, hogy ezekbe a tárgyakba is bele lehet vinni az egész geológiát, de nem hiszem, hogy azok az előadások ilyen irányban folytak volna; világosan az volt a céljok, hogy valami rendkívülivel, valami furcsával mulattassák a publikumot. Másfelől nem hallgathatom el, hogy teljesen egyetértek azokkal az elvekkel, amelyeket a kongresszusi Értesítőben Cholnoky Jenő kartársam a földrajz tanításáról hirdet; mintaszerűnek, semmi kívánságot meg nem hagyónak találom az ő szillabusát.

Megjegyzem, hogy igen jól tudom, hogy a XIX. század második felének antifilozófikus, az intuició jelentőségét a tudományban szem elől tévesztő, az indukció kizárólagos jelentőségét állító, specializáló iránya az általános elveknek az iskolai tanításban való túlságos hangsúlyozása ellen foglalt állást. Indokolta azt azzal, hogy ezekben az elvekben a tanítványok mélyebb magyarázatot fognak vélni találni, mint amilyen abban foglaltatik, továbbá túlságosan végérvényeset. Teljesen méltányolom, ami ezekben az aggodalmakban igaz, de sok benne a túlzott; e túlzás a nevezett korszak általános konzervatív, haladásellenes irányából eredt, és számos

jel mutatja, hogy az, a progresszív iránynak most kezdődő általános túlsúlyával, már elveszti uralmát az elméken.

A harmadik elvet nevezhetném a hatalom elvének. Hangzik így: Sohase tanítsunk semmit, hogy föl ne tüntessük, hogy annak ismerete (egészség, gazdagság, politikai erő formájában) hatalmat ad az embernek, hogy az egyszóval hasznos.

Ezen elv megvalósításának természetesen az a célja, hogy tanítványainkban egyfelől érdeklődést keltsen a tudomány iránt és másfelől azt a hajlandóságot, hogy a tudományt tényleg gyakorlatilag alkalmazzák. És itt azt akarom hangsúlyozni, hogy e célra nem elég, ha ráutalunk azokra a nyereségekre, amelyek az emberiségre a tudományból már a múltban háramlottak. A história, az emlékezés itt sem visz igazán aktivitásra, hanem arra a lelki diszpozícióra, hogy az ember mindíg csak utólag szemlélni jőjjön azt, ami már az ő hozzájárulása nélkül elkészült. Tanítványaink érdeklődését és aktivitását föl kell izgatnunk annak elmondásával, hogy milyen további hasznos eredményekre vezethet a tudomány a jövőben; játszatnunk kell e végett a magunk és az ő fantáziájukat; mintegy részt kell velök vetetnünk a haladás produkciójában, amelynek forrása éppen a fantázia. Megmutatom ezt az előbb mondott példákon. El kell nekik mondanunk, hogy a jövő egyik föladata a nap sugárzó energiájának közvetlen áttétele mehanikai munkává, továbbá a tengerjárás fölhasználása ilyen munkára, a tápszerek mesterséges előállítása, az egyéni karakter megváltoztatása testi orvoslás által; hogy az osztályharc célja egy társadalom megteremtése, amelyben a legtöbb ember lehető legnagyobb boldogsága van biztosítva; hogy tervezhető a mai nemzeteken túl menő, a mainál gazdagabb tartalmú, kényszerrel biztosított szervezet, emberi összeműködés, az egész emberiség sokágú, szervezett összeműködése. A lehető legteljesebben ki kell előttök színezni az ilyen jövendő alakulások képét.

*

És ezzel, tisztelt Kongresszus, befejeztem azt is, amit az emberiség boldogságát előmozdító szabad tanítás módjairól elmondani kívántam.

Egy ilyen erkölcsi irányú, tárgyú és egy ilyen módon folytatott szabad tanítás, igénytelen nézetem szerint, valóban hozzájárulhat egy olyan társadalom fölépítéséhez, amely egyensúlyozottabb, békésebb és produktívabb, mint az, amelyben ma élünk. Ilyen szabad tanítás, igénytelen nézetem szerint, hozzájárulhat egy új, magasabb rendű, produktívabb, boldogabb, hatalmasabb Magyarország megteremtéséhez is. Egy Magyarországéhoz, ahol nem kezdetlegesen művelt, kihasználatlan földterületen, egymástól távoli, omladozó házú falvakban egy elkábított, álmos nép lakik, hanem minden fej, minden föld, minden kéz tízszer annyit termel, mint ma, ahol virágzó földművelés körében virágzó ipar, virágzó kereskedelem, élénk és találékony nép tölti napjait. Egy Magyarországéhoz, amely valóban a kultúra országa legyen, a Keletnek, mondjuk, Franciaországa, vagy Angliája.

Azt a törekvésünket, hogy ezt a célt elérjük, nevezik hazafiatlanságnak, és a munkásosztályon kívül — úgy, mint valaha Szodomában és Gomorrhában az igazakat — keresni kell, nem az ezreket, nem a százakat, nem a tízeket, hanem az egyeseket, akik ennek a célnak szépségét és nagyságát és ezeknek az eszközöknek jóságát átértik. De minket ez nem csüggeszt el. Széchenyinek is ugyanez volt a célja és ugyanilyen utilitárius és újszerű volt a fölfogása. Aki erről meg akar győződni, csak olvassa el egyik «a jog keletkezéséről és fejlődéséről» szóló hazaáruló könyvemben azt a 10—15 lapot, amelyet Széchenyi-idézetekkel töltöttem meg. Széchenyi is «föl akarta forgatni» az ezer éves alkotmányt, jog nélküli millióknak akart politikai jogokat adni, régi előjogokat meg akart szüntetni, hogy egy új, szebb Magyarországot teremtsen. Őt sem értették meg, kigúnyolták, üldözték, hazaárulónak, demagógnak nevezték, könyveit a megyék elégették, és amikor Béla fia született, valaki azt mondta: «Bárcsak jobb hazafi volna az apjánál!» Mégis meglettek azok a reformok, amelyeket kívánt, és mégis megjött ez az új

Magyarország. És most, miután Széchenyi már meghalt, utólag támadnak olyanok, akik állítólag ünneplik, habár megint csak az övéivel ellentétes elveket vallanak. Mert hallgassuk csak meg, hogy mi Széchenyi szerint az a forrás, amelyből a nemzeti erő fakad. Tud-e, kérdezi Széchenyi, beolvasztani az, «ki csak külsőleg hat, s mert grammatikát tanít, mindenüvé címert varrat, s mindent veres-, fehér- és zölddel eltarkít, már azt hiszi, szíveket bájolt és velőket hódított? Vagy tán az, ki a magyarságot mostani nyers állapotában, mielőtt elfogadhatóvá, ízletessé vált volna, mindenkivel rögtön bevétetni óhajtja? Vagy tán az, ki hatalomcsalódásai közt, mint oroszlánt síkra kiállítja a még fejletlen magyart, mikép minden erőt, minden hatalmat ellene bőszítsen, ellene riaszszon? Mindenki a hazában vagy terjeszti nemzetiségünket, vagy csorbát üt rajta. Ki erkölcsileg, bármily kicsinynyel, felsőbb, az terjeszt, midőn a, bár hajszállal alantibb, csorbít.»

Ezt a fölfogást valljuk mi is. A mi fölfogásunk az, amit Széchenyi más szóval úgy is kifejezett, hogy ne merüljünk ki az Ausztria elleni indulatban, hanem keressük bajaink kútforrását a magunk hibáiban, konzervatívságunkban. A progresszív irány megvalósítása adhat nekünk egyedül erőt Ausztriával szemben is és szerezheti meg nekünk az önrendelkezés hatalmát, amelyre nézve azonban mindig a célszerűség kérdése marad, milyen formában érvényesítsük azt.

És befejezésül még egyet: Széchenyi százszor és százszor figyelmeztette arra a kiváltságos osztályt, hogy a reformok nemcsak az elnyomottakon fognak segíteni, hanem az ő életén is, melynek sívárságát a vadontól és járhatatlan útaktól környezett kúriákban és az akkor ronda Pesten oly élénk színekkel rajzolta. És valóban hasonlítsuk össze azt, amit az ország és Budapest a gazdagoknak ma nyújt, azzal, amit a Széchenyi-korabeli Magyarország és Budapest nekik nyújtott, hasonlítsuk csak össze a föld mai értékét akkori értékével, amikor a magyar úr zsírjában megfulladt, és át fogjuk látni, mennyire volt igaza Széchenyinek.

Ez csak egy esete annak, amiről a történelem a haladás

minden pontján tesz tanuságot, hogy t. i. a nép, a nagy tömegek fölemelése a produktivitás fokozása által a magasabb osztályoknak is előnyére válik. A lovagnak az ő unalmas várában az ő csatlósai, fáklyatartói és dalosai körében rosszabb dolga volt, mint amilyen van utódainak, akiknek nincs váruk és nincsenek csatlósaik, de akiket véd az országos közbiztonság, akiknek nincs külön dalosuk, de akiket szórakoztat a művészetnek folyton váltakozó sokfélesége, akiknek nincs fáklyatartójuk, de van villamos csillárjuk. Abban az új Magyarországban is, amit én és elvbarátaim törhetetlen akarattal és reménnyel magunk előtt látunk, jobb dolga lesz a népnek is, de jobb dolga lesz, nézetünk szerint, az úrnak is.

Elnök köszönetet mond előadónak s fölkéri dr. Gaal Jenő előadót azonos tárgyú előadásának megtartására azzal, hogy a hozzászólások e második előadás után, mindkét előadásra együttesen fognak megtörténni.

Dr. Gaal Jenő miniszteri tanácsos, műegyetemi tanár, a Magyar Társadalomtudományi Egyesület elnöke:

A szabad tanítás tárgyai, eszközei és módszere.

Válságos időket élünk. Az államiak mellett társadalmi bajaink is úgy föltornyosultak, mint történetünk legrosszabb korszakaiban. Egyenként e körben fölsorolni merőben fölösleges, mert hiszen ismerjük azokat mindannyian.

Ezt a nagy közönségről azonban alig mondhatni. Az inkább csak megnevezni tudja a kellemetlen, káros és veszélyes jelenségeket, de vizsgálatukra kevés időt és fáradságot szentelvén, talán alapokaikba behatolni sem tudván, lényegökkel nem lehet tisztában. A jelenlevők többségét, akik itt azért gyűltünk össze, hogy a szabad oktatás országos rendezésének útjait egyengessük, ezzel a váddal illetni nem akarom, mivel úgy látom, hogy e kongresszus legtöbb munkás tagja egy vagy más alakban rámutat arra, hogy e bajok igazi okát társadalmunk minden rétegének a kor és helyzet követelményeihez képest fogyatékos értelmi és erkölcsi

ereje képezi. Hogy ez minek tulajdonítható, hogy annyi jelesünknek a múltban erre irányult összes igyekezete dacára ez a hiányosság miért oly nagy, azt rekriminació nélkül volt kormányaink, sőt egész értelmiségünkkel szemben sikeresen kutatni nem lehet. A vádaskodás pedig nem föladatunk ezuttal, mert gyakorlati közvetlen eredményre nem vezetne. Most csak arra kell törekednünk, hogy azok hibájába mi is ne essünk és hasonló jogos vádaknak ne tegyük ki magunkat a jövőben. Helyzetünket sem akarom túl sötétnek festeni.

Nem kicsinylem én azt a haladást, melyet a közművelődés terén az alkotmány visszaállítása óta tettünk. Sőt nyíltan vallom, hogy ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismernünk, hogy az utolsó négy évtized alatt valamint számban, úgy vagyonban és tudásban is gyarapodtunk. De csak általában és nem egyszersmind viszonylag is. Azaz sem ismereteink sem anyagi erőnk a legújabb kor viszonyainak kívánalmaihoz s a más nemzetek haladásához képest nem szaporodtak eléggé, és mindakettőnek terhei szintén tetemesen öregbedtek. Ilyen teher anyagilag eladósodásunk szertelen emelkedése, értelmi haladásunknak fölületessége, a kettő mellett pedig erkölcsi tőkénk és fegyelmezettségünk határozott hanyatlása.

Fejében és tagjaiban reformálni kell tehát társadalmunkat, és pedig nem a tünetek, hanem az okok gyógyítása által. Azt minden ízében: fölső, közép és alsó rétegeiben oktatni, de ez korántsem elég, hanem egyuttal nevelni és ily módon önmagának vissza kell adni azt. Csakhogy ez oly természetű reform, melyet igazán senki más nem vihet keresztül, mint egyedül maga társadalmunk. Ennélfogva ez a kongresszus is csupán akkor fog föladatának eleget tehetni, ha bebizonyítja, hogy valóban a magyar társadalom lelkiismeretének megnyilatkozása. Következetlen lennék azért, ha a reám bízott téma bemutatása alkalmával nem törekedném ezen lelkiismeretnek igénytelen, de mennél hűbb tolmácsa lenni jelenleg. Pedig nem lennék az, ha a nemzeti természetes önszeretet kíméletével nem igyekezném egyesíteni a

valónak és célszerűnek logikai kényszerűségét, midőn a nekem kiszabott szerfölött rövid időre való tekintettel lehető tömörséggel nyíltan és tőlem telhető szabatossággal nem mondanám el, hogy a kellően szervezendő szabad oktatás körében mire, mivel és hogyan oktassuk és neveljük ezt a magával sokszor annyira jót tehetetlen szegény társadalmat.

Kinyomatott szillabusom első pontjában megmondottam már, hogy «a szabad tanítás tárgya lehet minden tudományszak, melynek ismeretanyaga alkalmas arra, hogy terjesztése által az általános, de magasabb jellegű társadalmi műveltség s a nemzeti szolidaritás közérzése szélesebb körökben megállapítható és fokozható. Ebből azonban korántsem következik, hogy exakt tárgyak ne adassanak elő, hanem csupán az, hogy ezeknek is kevésbbé technikai, mint inkább lehetőleg elvi és eszmei mozzanataira s értelmes és erkölcsiséget fejlesztő hatására fektetendő a fősúly.» Nem azt értem ez alatt, hogy a gyakorlati szükségekre megfelelő tekintettel ne legyünk. Ellenkezőleg: nem mulasztom el hangsúlyozni most sem, hogy nem csupán az elemi és elméleti, hanem a gyakorlati ismeretek minél nagyobb mennyiségére vannak utalva korunkban a széles rétegű tömegek is, és pedig első sorban. Azokat tehát erre minél nagyobb sikerrel tanítani szükséges. De azt is fennen hirdetem, hogy minden osztály tagjai már ma is eltévednek a társadalmi élet egyre bonyolultabb tömkelegében, hacsak nincs kezökben oly vezérfonal, melyet annak útvesztőjében megnyugvással követhetnek. Ez pedig nem lehet más, mint a gyakorlati szellem által áthatott általános arravalóság, hogy helyzetöket, igényeiket, segédeszközeiket egyfelől, kötelességeiket s az erkölcsiség és ép lelkiismeret által nekik is kijelölt útat másfelől fölismerhessék, mintegy kiérezhessék: egyszóval, ha nincs nem egyoldalú, hanem nemzeti szellemű igazi közműveltségök. De a valódi műveltség általában úgy tűnik föl előttem, mint az egyének vagy azok szerves, illetve szervezetlen közössége, t. i. a nemzet és a társadalom valójának alkotó része.

Igazi műveltséget sem embernek, sem társadalomnak

valakitől közvetlenül átvenni, kikölcsönözni vagy egyszerű utánzás révén elsajátítani nem lehet. Kulturális cafrangokkal tele rakhatjuk magunkat és a nagy közönséget, de azok semmit sem használnak, sőt, mint a félszeg dolgok általában, rendszerint még ártalmasak is. A leghasznosabb ismeretek valóban becsesek csak akkor lesznek, ha azok az illető alanynak húsává és vérévé váltak. Azért kell mindenféle, de különösen a szabad oktatásnak a gyakorlatra folyton tekintettel lenni és azért mondom én, hogy még a technikai előadásoknál sem szabad figyelmen kívül hagyni azt, hogy az oktatandó egyént általuk szintén nevelni kell. A technikai mindenféle ismeretek közlésének, sőt az egyszerű kézügyességi oktatásnak is, kellően vezetve meglehet az a jó hatása, hogy az eszmék megvalósításának öröme által annak érzékét kicsiráztathatja, vagy ha megvan, fejlesztheti mindenütt. És hol lenne erre nagyobb szükség, mint a sokat beszélő, de nem elég tetterős magyar társadalomban?

Csaknem fölösleges utalnom arra, hogy nem minden rétegét a társadalomnak kell mindenre és egyforma mértékben oktatni és nevelni. Főleg ahhoz kell a fölső, közép- és alsófokú szabad oktatás útján juttatni az egyes osztályokat, amire szükségök van és aminek elsajátítására eddigi képzettségök és helyzetöknél fogva valóban képesek is. De minden osztálynak föltétlenül szüksége van azokra az ismeretekre, melyek — túlterjedve a napi megélhetésökhöz nélkülözhetetleneken — képesíti őket arra, hogy helyöket a társadalom kisebb és nagyobb közösségein belől fölismerhessék és megállhassák.

Hogy a tovább mondandóknak lehetőleg konkrét alapot nyujtsak, az egyes ismeretköröket e szerint kívánom csoportosítani, amint azok *a)* az egyén testi, szellemi és erkölcsi valójának megértését, *b)* helyzetének helyes fölfogását, *c)* az egyénnek a társadalomban való megélhetését biztosítani és végül *d)* annak nem csupán egyszerű megélhetését, hanem fokozott testi és szellemi erővel, finomult érzékekkel való ellátása által annak boldogulását előmozdítani is alkalmasok, hogy az élet ne csak küzdelem, hanem a termé-

szetes és magasabb rendű nemes örömök állandó forrása legyen minél nagyobb számára nézve a nemzeti közösség minél inkább testvériesülő tagjainak. A tudományszakok közé az elemi oktatás tárgyait nem sorolhatom, de azok lehető széleskörű taníttatása az iskolaköteleseknek s az elmaradt, elhanyagolt fölnőtteknek nem társadalmi, hanem állami jellegű közvetlen vagy közvetett föladat. A társadalom e részben csak támogathatja a nép- vagy elemi oktatást, de nem helyettesítheti, sőt sikeresen annak hézagait is csak kis mértékben pótolhatja épp úgy, mint az állam, csak támogathatja anyagilag és erkölcsileg a szabad oktatás fölső két fokozatát, de azt részben sem kell magához ragadnia. Az állam ellenőrzési és fölügyeleti jogának természetesen itt is érintetlenül kell maradni.

Ezek kiemelése után most már fölsorolhatom a csoportosított tudományágakat. Az egyén valójának megismerését előmozdítják a természettudományok, köztük az embertan és a bölcsészet. Helyzetét a társadalomban kimutatják a jog-, állam- és társadalmi tudományok, a földrajz és a történelem. Megélhetéséhez segédeszközöket nyujtanak az egészségtan, a technikai tudományok és a mindenféle termelési technológiák. Végül az egyén boldogulásához, nemesbüléséhez és tökélyesbüléséhez általában nagyban hozzájárulhatnak a mathematika, az irodalom, a művészet ismerése és élvezete és a testi nevelés.

Mindezen tudományszakok fölkarolásának mérvét nem én vagyok hivatva megállapítani. Jeles szakemberek vállalkoztak arra e kongresszus alkalmából. De mulasztást követnék el, ha a valamennyi tanításának és az általuk elérhető nevelési irányzatoknak legfőbb szempontjait, ha röviden is, de élesen megvilágítani nem igyekezném. Ezen szempontok közül is csupán kettőt tartok ezúttal múlhatatlanul kiemelendőnek.

Mindenek előtt azt kell hangsúlyoznom, hogy a szabad oktatás körébe — amely társadalmi jellegének megóvása mellett is igen gondosan szervezendő abból a célból, hogy szabadossággá ne fajuljon el — csak a tárgyilagos és valóban tudományosan leszűrődött ismeretek

valók. Nem valók oda ellenben a még meg nem ért dolgok, a bármily érdekes kontroverziák és a célzatos elméletek. Semmiféle felekezeti, politikai, társadalmi vagy tudományos egyoldalúságnak ott nincsen helye.

De midőn arról van szó, (és ezzel áttérek a második kiemelendő szempontra), hogy a széleskörű szabad oktatás terén való tanítás és nevelés által előmozdítsuk embertársaink megélhetését és boldogulásának lehetőségét, ezek a felebarátaink a dolog természete szerint nem idegenek, hanem csak minden rendű, rangú, felekezetű, nemzetiségű, osztályú, de csupán honfitársaink lehetnek. Nem hivalkodás e megkülönböztetés, mert sokan — és mint látjuk, már hazánkban is — nagyon világpolgárias fölfogással nyulnak a szőnyegen forgó kérdésekhez. Pedig a dolog úgy áll, hogy e részben sem más kötelességünk nincs, sem más lehetőség nem áll nyitva előttünk. Tudományos fölfedezésekkel és igen nagy művészi alkotásokkal javára lehetünk az egész emberiségnek közvetlenül is, de minden más tekintetben csak nemzetünk emelése révén, közvetve. A lángészt korszakos alkotásaiban az öntudatlanság jellemzi, azért minden megszorítás nélkül mondhatni, hogy nincs oly írott vagy íratlan törvény, mely arra kötelezne bennünket, hogy világboldogítók legyünk. Sőt erre törekednünk sem szabad, mivel ezt téve megsértjük világos kötelességeinket saját nemzetünkkel szemben. A világboldogítás az említett kivétellel egyszerüen lehetetlen dolog, lehetetlenségre pedig nincs kötelezettség. De a lehetetlenre való vállalkozás véges erőnk elfecsérlésére vezet. Ennek pedig megvan a maga rendeltetése, mert hiszen kisebb erőnk tömörítése és szervezése útján a velünk egy nemzetet képező igen sok ügyefogvott vagy tájékozatlan embertársunk szellemi és erkölcsi életszükségleteit lehetett volna előteremteni. De ezektől viszont méltán megvárhatni, hogy egynek érezzék magukat a nemzettel s annak társadalmi osztályaiban békésen küzdő ellenfeleit igen, de ádáz ellenségeket ne lássanak s ne agyarkodjanak másokra. Aki a szabad oktatás keretében a vissza-

vonás ördögének szellemét terjeszti, az nem a bomlás, nem a züllés ellen működik. Miért kell nekem itthon mások javára is dolgoznom, akiket soha sem láttam és soha sem fogok látni; akik engem nem ismervén, fáradozásaimról tudomással nem bírnak s valószínűleg nem is fognak bírni soha; akik nekem nem adnak, nem is adhatnak semmit? Azért, mert emberi lényem felét, társas valómat tagadnám meg, ha nem tenném, és mert hálátlan, megvetendő ingyenélő lennék, ha a múltban és jelenben élvezett összes előnyökért, melyekben a magyar társadalom részesített és részesít, nem akarnék erőm és tehetségemhez képest becsületesen megszolgálni. De vajjon szolgálatot teszek-e a magyar társadalomnak, ha annak és minden kipróbált, mert a nemzet ezeréves megélhetését biztosított intézményének ellenségeket segítek nevelni, akik az első nehézség fölmerültével vagy az első súlyosabb természetű kötelesség teljesítése elől megszökve, annak tömegesen, százezrenként hátat fordítanak?

Erős meggyőződésem, hogy a nemzeti együttérzés, a nemzeti összhang és szolidaritás szellemének kell az egész szabad oktatást áthatnia. Enélkül jobb lenne, mint közveszélyes dolognak, nem propagálására, hanem megtiltására közreműködnünk.

Ez az erős nyilatkozat nem nyílt ajtónak betörése. Azt mondják, hogy a nép minden rétegét felölelő hazafias eszményt állítólag nem szabad senkire ráerőszakolni, mert az reménytelen, haszontalan munka. Nem áldozatkész hazafiakra, hanem öntudatos, igaz bátor emberekre van szükség, akik kedves helyeiket, embereiket, híveiket tetszésök szerint választhassák ki és szerethessék, akár kedvesek azok másoknak, akár nem. Csak az öntudatos lét, egyéni nézés, szellemi önállóság mondatik szükségesnek, mert «hazafisága, vallása, nemzeti eszméje mindenkinek van, s mindeniké más».

A nézetek ezen anarchiája, úgy látom, kezd már iskolát csinálni nálunk is. Azok tüzetes cáfolatába az idő rövidsége folytán nem bocsátkozhatom, de úgy érzem, hogy lehetetlen az ellen nem tiltakoznom, mivel ennek az anarchiának elterjedését végzetesnek tartom a magyar nemzetre nézve. Azonban

ezen egyszerű tiltakozással nem érhetjük be, útját kell állani azok elterjedésének és evégből úgy kell szerveznünk a szabad oktatást is, hogy gátakat emeljen az ellen. A magyar nemzet egyik első apostola, akiről még leghatalmasabb ellenfele is azt mondotta, hogy a legnagyobb magyar, következőket mondotta erre vonatkozólag:

«Mi az a varázserő, amivel a társadalomra hatni képesek vagyunk, és ami az egyoldalú és káros magánérdek maszlagát elnyomni képes? A közérdek szelleme az a nagy kapocs, mely a nemzeteket tartósan egyesíti és a fejlődés útján megtartja. A nemzeti szellem maga is fejlődés eredménye, amely nem úgy jön létre, mint Pigmaleon szobra keletkezett. A nemzeti szellem lassan, alig észrevehető módon ered, növekedik és fejlődik. Csak így lehetséges, hogy a nemzetek alaptulajdonságaik megromlása nélkül is haladhatnak. A nemzetek valódi erejét mindig az összetartás képezi, mely eleinte a fanatizmus, később a tökéletes közműveltség alakjában jelentkezik. A kettő közötti állapot veszedelmes. Pedig a fél-fölvilágosodás és a fél-tudomány ilyen. Míg a görög görög volt, a római meg római, addig minden, bármily hatalmas ellenség is, végre meghódolt előtte. Nagy tanulsága rejlik ebben a világhistóriának. Így lesz az újabb nemzeteknél is. Ha az angol, francia, német elveszti eredetiségét, elpusztuland. Mi is csak akkor maradunk meg, ha minél jobb, nemesebb, természetesebb, igazibb magyarok leszünk. A kozmopolitizmus nem nemes dolog, mert, aki azt vallja, így gondolkozik: «a tökéletest fölszedem, a hiányost ott hagyom. Az egész földkereksége az enyém és hazám.» Ezzel más szavakkal azt mondja: «én a feleségemet híven szeretem, de a mását is; hazám drága, de a más hazája is az; ha feleségemet megúntam, elhagyom, kivált ha szebbet találok», a háborúban pedig az erősebbel tartok. Ha győz hazám, heves hazafi vagyok, ha legyőzetik, minden aprólékos előítéleten túltevén magamat, világpolgár leszek.» (Hitel, első kiadás 164—165.)

A «Világ»ban pedig ezeket mondja:

«Ami a lélektelen testekben a vonzódás, az a nemze-

tekben a honnak szeretete, mely a halandó port is félistenné emeli bennünk. A lelki rothadás jele az, ha valakinél a természet ezen szent törvénye elhomályosult. Aki a világpolgárságával dicsekszik, az a romlottság alacsony lépcsőjén kérkedik szemérmetlenségével. Szerencsére, akik magukat világpolgároknak vallják, nem is tudják, hogy olyasmivel dicsekszenek, ami gyalázatukra válik. Ők egyszerre keresztények és zsidók, törökök vagy atheisták s chameleoni ügyességgel alkalmazkodnak a körülményekhez a haszon kedvéért. A kozmopolitizmus rendszerint a félműveltség jele, vagy a rosszul fölfogott tudomány éretlen gyümölcse s első sorban a nem eléggé kifejlődött értelmiségből fakadt. Minden belés külbecsünket elvesztjük, ha megszűnünk magyarok lenni, s minden más a maga nemzetiségére tartó, tehát tisztességes nemzet újjal és megvetéssel fog reánk, mint elvetemedett korcs népre mutatni. Ha ez nem így lenne, a természet ma fönnálló törvényei dőltek volna ki örökön sarkaikból.»

Előadásom második részével könnyen végezhetek. Alapját a szillabusnak az a mondata képezi, melyben megmondom, hogy: «A szabad tanítás eszközeként az oktatás és nevelés célszerűen megválasztott minden tényezője használtassék föl. Nemcsak az előadások és a vele kapcsolatos mindenféle gyakorlatok, hanem a szemléltetés és példanyujtás is oly eszközök, melyek kapcsolatosan alkalmazva általában hasznosaknak, sőt egyes esetekben merőben nélkülözhetetleneknek fognak bizonyulni.»

Ezen eszközök előteremtése nem lesz könnyű föladat. Előadóink a szükséghez képest fölötte kis számmal vannak legalább teljesen készen; azokat tehát még képezni, vagy legalább képesíteni kellend. Nem az én föladatom e képzés és képesítés módozatainak tüzetes fejtegetése és az azokra vonatkozó részletes javaslattétel, de azt hiszem, hogy jelen előadói tisztem körét nem lépem át, ha azok fontosságára és a más által megpendített előadói szervezet szükséges voltára rámutatok.

Oly tanítókra van és pedig nagy számmal szükségünk, akik nemcsak maguk alaposan sokat tudnak, hanem a mi terünkön haszonnal tanítani is képesek; s a tárgy és hall-

gatósághoz könnyen alkalmazkodnak. Az előadókat szemináriumaiban a már képesített tanárok és tanítók kisebb és nagyobb körű szövetségei képezzék és autonom módon ellenőrizzék. Ezt bizonyára alaposabban fogják kifejteni, talán már a holnapi napon. Ezzel az eszmével, egyszerű jelzése által, én végeztem. — De egy másik gondolatnak kell itt kifejezést adnom. Egyes nem könnyen fölfogható, különösen társadalomtudományi, teszem nemzetgazdasági tárgyak, részint a tőlük elválaszthatatlan, részint aktualitásuknál fogva mutatkozó nehézségeik miatt nem mindenki által adhatók elő haszonnal. Itt különös tapintat is szükséges, különösen akkor, ha már elfogultakkal állunk szemben, akiknek meggyökeredzett hibás nézeteiket kell megváltoztatniok, hogy azon tárgyak helyes fölfogásának náluk tért nyithassunk. Az én egyéni, de szilárd meggyőződésem azonban, hogy ennek nehézségeivel is szembe kell szállanunk, mert különben mindig szélesbülő terein társadalmi életünknek az egészséges és helyes eszmék magjaira nézve folyton romlani fog a talaj. Mindenütt kell bizonyos taktika, de itt különösen rá vagyunk utalva. Azonban az itt semmiképpen sem jelent valamely ravaszkodást, hanem azt a lélektani célszerűség követeli meg. A társadalom széles rétegeinek a gazdasági kérdéseket leghelyesebb konkrét intézmények és tételes intézkedések keretében előadni, de így aztán meg lehetetlen pl. a nemzetgazdaság alapfogalmait és főtörvényeit egészen elfogulatlan, valóban tudományos alapon elő nem adni. Nem ezzel kell az ily előadásokat kezdeni, de végezni mindenesetre velök szükséges, és pedig nem a polémia, hanem az expozé alakjában, s ezt oly egyének tegyék, akiknek már ott hitelök keletkezett és akiket az illetők szívesen hallgatnak és komolyan vésznek. Ezt is csak jelezni kívántam, tüzetesen szívesen kifejtem bárhol és bármikor, midőn ennek ideje és ahol helye lesz. A többi szabad oktatási eszközök, melyek fölsorolása is fölösleges, hiszen a kongresszus szakosztályai bőven foglalkoznak velök, szintén okosan és tapintatosan alkalmazandók.

Előadásomnak utolsó pontjához értem. Annak veleje így hangzik:

«A szabad oktatás helyes módszerének lényege abban áll, hogy azáltal a hallgatók vagy tanulók szellemi és erkölcsi adott irányú öntevékenységre bírassanak és szoktattassanak. Az előadásoknál a legfontosabb, hogy azok az értelemre és kedélyre minél mélyebb és maradandóbb benyomást tegyenek. Miután a szabad oktatás legfőbb célja nem az, hogy élettelen ismeretek halmazának gyűjtését, ami a társadalmi béke szempontjából káros is lehet, hanem olyan nemzeti és emberi egységes világfölfogás elterjedését mozdítsa elő, melynek minél teljesebb közössége mellett az egyén és a nemzet a legjobban boldogul: ennélfogva az egyéniség tökéletesbítésének és az áldozatkész nemzeti közérzés hatályosbításának minél nagyobb összhangjára kell törekedni. Ennek elérésére pedig, vagy csak megközelítésére is, csupán akkor lehet kilátás, ha a szabad oktatók nemes hivatásuktól teljesen át lévén hatva, hallgatóiknak a magukéihoz hasonló emelkedettebb gondolatokat és érzéseket tudnak szuggerálni. Ez természetesen az illető tárgynak és a hallgatóság értelmi és erkölcsi fejlettségének megfelelő módon és mértékben, de mindig a föntebbi módszer mellett eszközlendő.»

Erre vonatkozólag csupán egyet kell közelebbről megvilágítanom, azt t. i., hogy miért gondolom én a lehetőleg egységes világfölfogást minden nemzetre s különösen a mienkre nézve oly fontosnak; továbbá, hogy az miben állhat általán, különösen pedig nálunk, és végül egész konkrét módon tartozom, ha már ennyire hangoztatom ezt az eszmét, megjelölni azt a módot is, mellyel az egységes magyar világfölfogást érvényre juttatni és általánossá tenni lehet és kell. — Nem új ez eszmébe vetett hitem és az annak helyessége iránti meggyőződést hosszabb idő tapasztalatai sem ingathatják meg bennem. Voltaképp nem is az enyém, hanem annak a nemzetnek, mely a legtöbb társadalmi tanulsággal szolgált a világnak, az angolnak fejlődési mozgalmaiban domborodott ki.

Az ismeretek rohamos szaporodása minden téren igen nagy befolyással van a magán- és társadalmi életre egyaránt,

azért minél alaposabb megszerezhetésök az egyesre és az összeségre nézve fokozódó életszükségként jelentkezik. Emellett a tartalomban gazdagodó termelő foglalkozások aránylag is mindig több egyént kötnek le, s a munkafölosztás terjedésével hatványozódik azok száma, akik egyoldalú munkára kényszerítvék. Lehetetlen be nem látni, hogy, ha ez tovább így halad, a társadalmi összhang egyre nagyobb veszélyben fog forogni.

A termelő munka s a gyakorlati szakismeretek sok embernek biztosítván független megélhetést, a politikai jogokat is mindig több és többnek kell megadni. Azonban ez új elemek az állami és társadalmi élet természetéről tiszta fogalommal rendszerint nem bírván, az iránt vagy egyáltalán nem fognak érdeklődni, vagy pedig kizáróan saját, legföllebb egyoldalú osztályérdekeiktől vezettetik magukat, midőn azzal szemben állást kénytelenek foglalni. Így aztán az ugyanazon nyelvet beszélő társadalomban is oly ziláltság fog beállani, hogy egy és ugyanazon nemzet fiai, még ha az anyagi jólét bizonyos magasb fokára jutottak is föl, nem értik meg egymást. Ebből küzdelmek támadhatnak, melyekben egyébként a közös nagy célok megvalósítására fordítható igen sok becses erő vész el és pedig úgy az egyes osztályokra, mint az egész nemzetre nézve. A gazdasági élet haladásával tehát lépést tart annak a szükségnek érzete is, hogy az egyes termelő osztályok míg egyfelől a fokozódó munkafölosztás miatt eltávolodnak egymástól, addig másfelől a közös emberi és nemzeti kötelékeknél fogva szorosabb érintkezésbe jöjjenek és a kölcsönhatás viszonyába kerüljenek egymással. Az újabbkori haladás magában véve bomlaszt, ha a szélesebb körű társadalmi szervezkedés a széthullani készülő részeket ismét nem egyesíti.

És semmi sem alkalmasabb az emberek egyesítésére, mint a fölfogás közössége és a gondolkozási mód azonossága. Ha arra nézve, ami mindnyájunkra nézve közös, egyetértünk, az, amiben különbözünk, nem távolít el, hanem inkább egymásra utal, ennélfogva még jobban összefűz bennünket. Annak tehát, hogy ahol csak lehetséges, a

gondolkozásmód a társadalomban egyenlősíttessék, igen nagy fontossága van. A közös fölfogás azonban csak akkor következhetik be, ha az emberi és társadalmi lét legfőbb kérdéseire nézve egyetértünk. Az összhang nem a közművelődés elemeinek, hanem kimagasló csúcsainak rokonságát tételezi föl. Az a körülmény, hogy valamely társadalom ugyanazt a nyelvet beszéli, ugyanazon betűkkel ír és azonos alapműveletekkel számol, sőt ha ugyanazon vallásfelekezet szertartása szerint mondja el imáit és tiszteli Istenét, nem biztosítéka az osztályok közeledésének. Ellenben, ha a polgárok a társas lét alapeszméire nézve tisztában vannak egymással, ádáz küzdelem nem fejlődhetik ki közöttük. Ezért van annak oly megmérhetetlenül nagy fontossága, hogy a nemzet minden osztályának színe-java ugyanazon magas értelmi műveltséggel bírjon, mivel az összes osztályok jobbjainak közös eszményei nélkül lehetetlen, hogy azok párhuzamosan vezessék társaikat, ami pedig egyedül teszi lehetővé, hogy a nemzet testének egyes fontos részei folyton ilyeneknek érezzék és vallják magokat s visszavonásba és nyílt harcba ne keveredjenek egymással.

A szabad oktatás, mint ezt 1894-ben az angol University Extensiont szolgáló egyetemek egy közgyűlésén mondották, ennek a közös világfölfogásnak hatalmas segédeszköze lehet, igen alkalmas a fejlődő és erősödő demokrácia nevelésére is, ha általa a termelő osztályok mélyebb belátást nyernek az ember, az állam, a társadalom természetébe s a tudomány és művészetek varázskönyve kitárul előttük. Rendeltetve van arra is, hogy értelmes honpolgárokat s nem szűkkeblű egoistákat, vagy kíméletlen és szenvedélyes pártembereket neveljen, akiknek versengése alkalmas megtéveszteni a tömegeket, melyek azután merőben illetéktelen vezetés alá kerülnek. Végül midőn megtanítjuk a nemzet nagy zömét arra, hogy az új kornak nemcsak technikai, de mindenféle vívmányait miként kell használnia s midőn a tudás hatalmának odanyújtása által versenyképessé tesszük azt mindenkivel szemben itthon és kifelé egyaránt, a jövő fejlődé-

sének egészséges biztos alapjait rakjuk le. A haszonnal fölkarolható egészséges állandó világfölfogás nem lehet a véletlen műve. Csupán egyesek befolyása, agitációja, vagy hatalmas, bármily megragadó képzelete azt nem képes megteremteni. Csak akkor emelkedhetik ki az eszmék zűrzavarából, ha az illető nemzet létérdekeinek és fokozatos igazi haladása föltételeinek megfelel. Azonban mindíg és mindenütt a nemzet nagy férfiai formulázták azt, ők, akik azon érdekek és föltételek intuiciójával bírtak. Szerencsére a magyar nemzetnek volt olyan nagy férfia, aki jobban ismerte és jobban szerette azt, mint bárki más, mert mindenét, még jó hírnevét is oda adta annak, amire más szintén jeles és nagyérdemű férfiak nem voltak hajlandók. Továbbá valóságos társadalmi bölcsész, alkotó lángész, a Legnagyobb Magyar, aki a nemzetének való egységes világfölfogást, iratai, beszédei, nagysikerű alkotásai, egész mártir élete, kipróbált intézményei és azáltal is megkonstruálta, hogy míg azt követte a nemzet, föltünő gyorsan kezdett haladni, s rögtön óriási visszaesés következett be, midőn attól eltért, és pedig oly mértékben, mint amennyire annak hátat fordított. És ez érthető is, mivel, mint ő maga mondotta, a világegyetem alaptörvényeinek ismert tartalma, továbbá az inkább értelmi, mint érzelmi tisztult kereszténység, és végül az ő rendszere: egy és ugyanaz.

Nem ma kezdem hirdetni, hogy Széchenyi szellemét kell a magyar nemzet géniuszává tenni, és akkor annak a tények, a valóság, az igazság alapján nyugvó oly egységes nemzeti világfölfogása lesz, mely nem szegény igen magasröptű ideálokban, úgy, hogy az túlhaladott álláspontttá soha sem válhatik. Más oly nemzeteknél, melyek a szellemi és erkölcsi tényezők befolyása iránt fogékonyabbak, a Széchenyi szellemi hagyatéka már régen közkincsévé vált és teljesen regenerálta volna az illető társadalmat. Ha a még rendelkezésünkre álló drága perceket is nem akarjuk elvesztegetni, az ő szellemében kell a nemzet önreformjának mielőbb megindulni.

És a szabad oktatás országos rendszere fölött sem szabad más szellemnek lebegni. A szabad oktatás ily értelmű

rendszeresítése ugyan szintén sok munkát, gondolkodást, erőmegfigyelést, szeretetteljes odaadást, türelmet, minden osztályunk iránti meleg testvéri érzést, szívós kitartást és igen nagy buzgalmat tételez föl, de mindezen áldozatokkal eredménye fölérne, mert hiszen annak értékét, ha a nyugati közművelődést általánossá és belterjessé tudnók tenni, ha a társadalmi osztályokat, felekezeteket, a nemzetiségek túlnyomó többségét s a pártokat egy közös, legalább politikai nemzeti öntudatban egyesíteni volnánk képesek, ha homogén gondolkozású magyar demokráciát s a tudományos- és szépirodalom számára jelentékenyebb olvasó közönséget tudnánk nevelni, a termelő osztályok értelmiségét és gyakorlatiságát magasra emelhetnők s a nemzeti érzéssel párosulva az emberiességet minden rétegben meghonosíthatnók: mind ennek mérhetetlen becsét kiszámítani merőben lehetetlen.

Elnök köszönetet mond az előadónak s elrendeli a terem szellőztetését, mely célból az ülést öt percre fölfüggeszti.

Szünet után

Dr. Bárczy István foglalja el az elnöki széket és fölkéri a Kongresszus tagjait, hogy a két előadáshoz hozzászólni szándékozók a jegyzőnél jelentkezni szíveskedjenek. A fölszólalások a jelentkezés sorrendjében történnek.

Dr. Jászi Oszkár: Szomorúan állapítja meg, hogy *Gaal Jenő* fölfogása a nemzeti és a nemzetközi viszonyról minő hanyatlást jelent a legkitűnőbb magyar gondolkodók álláspontjával szemben. És magával a magyar kultúrélettel szemben. A legnagyobb magyar költő együtt énekelte meg a szent világszabadságot és a magyar nemzet dicsőségét. Gaal ma már a nemzetköziséget erkölcstelen irányzatnak tekinti. Azért meg kell vizsgálni a nemzeti és nemzetközi tudomány viszonyát, annál inkább, mivel ma egy bizonyos oldalról teleharsogják a közvéleményt és a sajtót, hogy két magyar társadalomtudomány létezik, egy hazafias és egy hazátlan. A szabad oktatás tanítása körül is e hazafiság két külön koncepciója áll egymással szemben. Minden valódi tudomány nemzetközi, hisz a jelenségek közötti objektív összefüggéseket kutatja. Nincs nemzeti biológia, kémia, fizika stb. és nincs nemzeti szociológia sem. Minden tudományos törvényszerűség egyformán igaz minden országban. Mégis a nemzeti különbségeket nem lehet tagadni a tudo-

mányban sem, abban az értelemben, hogy a nemzeti élet különleges viszonyai, gazdasági és történeti erői, faji és földrajzi viszonyai bizonyos sajátos színt és szempontokat adnak a problémák megragadásának és földolgozásának.

Nemzeti szempontból a tudománynak két törvénye van. Az egyik így szól: *légy becsületes.* Ez bizonyítja legjobban a nemzeti egyéniség szabad érvényesítését; a másik így szól: *Hazádnak használj.* Vagyis arra törekedjünk, hogy az internacionális tudomány kipróbált módszereit a honi problémák célszerű megoldására alkalmazzuk. Erre törekedtek a «hazátlan» szociológusok, mikor a spencerizmus, a modern tömeglélektan, a történelmi materializmus stb. módszereit átültették a magyar tudományba; most pedig arról van szó, hogy ezen módszereket alkalmazzuk a magyar társadalom sajátos tüneményeinek megfejtésére és azon problémák megoldására, melytől a haza jövője függ. Azért nem kell félteni a hazát sohasem a nemzetközi tudománytól. Európa legnemzetközibb nemzetei egyszersmind a legöntudatosabb nemzeti egyéniségek. Csak az osztályhazafiság akarja a nemzetit és a nemzetközit két ellentétes és egymást megsemmisítő erőnek föltüntetni.

Már a konzervatív szociológus, Desmolins, két hazafiságot különböztetett meg. Az egyik az improduktív, a múltba néző, mely magát értéktelen hagyományok csillogó foszlányaiba göngyöli s önmaga-imádása közben mámoros táncot jár, míg a korszerűtlen kosztűm valamelyik fodrába bele nem akad és orra nem esik. A másik a termékeny, a jövőbe néző hazafiság, mely higgadt tudományossággal vizsgálja a nemzet erőforrásait és arra törekszik, hogy más nemzetek hasznos intézményeit átültesse a honi földbe.

Sem rágalom, sem terror, sem tudományos úri klikkek agyonhallgatása nem fogja visszarettenteni a *Társadalomtudományi Társaságot* és a *Társadalomtudományok Szabad Iskoláját,* hogy a jövőben a kultúrhazafiságnak csak ezen az útján haladjon, a lármás, szemfényvesztő hazafisággal szemben!

Dr. Giesswein Sándor: Azt hiszem, mindannyian egyetértünk abban, a mit *Pikler Gyula* tanár úr a tanításnak egyáltalában, s így a szabad tanításnak is céljaként megjelölt, tudniillik, hogy a tanítás célja az emberek boldogítása, bár a boldogság és boldogítás alatt az emberek sok mindenfélét értenek, lévén a boldogság maga egy teljesen szubjektív érzet. Mindazonáltal magának a boldogságnak és így a boldogításnak az emberi természettel egyezőnek kell lennie, mert a mi valamely lény sajátos természe-

tével ellenkezik, az — akár érzéki, akár lelki értelemben véve — gyötrelmet, fájdalmat igen, de boldogságot soha nem okozhat. — S ebből a szempontból én semmiképp sem tudom megmagyarázni azt, hogy miért állít föl Pikler tanár úr két negatív követelményt, a szabad tanítás céljairól beszélvén. Azt kívánja tudniillik, hogy annál a szabad tanításnál, mely az ember boldogítását célozza, szó ne essék arról, hogy van Isten, kinek az ember mint urának hódolatát bemutassa és a kinek áldozatot hozzon, aztán pedig ne tanítsák azt, hogy az ember szeresse felebarátját, mint önönmagát!

Ha Pikler tanár úr azt hiszi, hogy ez a két tétel, a zsidó és keresztény vallás, sőt bizonyos tekintetben minden vallás főparancsa, nem szolgál az ember boldogítására, azt kellett volna bizonyítania, hogy azok az emberi természettel ellenkeznek. Már pedig ezt ő az elsőre nézve meg sem kísérlette, és itt csakugyan azt mondhatjuk, minden kísérlete hiábavaló is, még látszatra nézve sem jár eredménnyel. Mert épp a vallásnak, mint szociológikus tüneménynek az általánossága mutatja azt, hogy a legfelsőbb lénynek való hódolat az emberi természetnek nemcsak megfelelő, hanem úgyszólván posztulátuma, kiegészítő része. Hisz maga *Comte Ágoston,* a pozitivizmus atyja, aki a pozitivum alatt az érzékelhetőt vélvén, egy tisztán szellemi lény fogalmát perhorreszkálta, nem tudott szabadulni az «*Être suprême*» gondolatától, s mivel Istent agnoszticizmusában nem látta és nem láthatta, helyébe a *Humanité-t,* az emberiség elvont fogalmát tette. És pedig nemcsak elméletileg, hanem gyakorlatilag is űzte az emberiség kultuszát; ez az ő vallásszurrogátuma, éppúgy, mint a valódi vallás, megkövetelte külső ritusait, oltárát, szóval a hódolat külső nyilvánulását. Így tehát nem a vallás az, ami az embert boldogtalanná teszi, hanem inkább a vallás hiánya, amely ürt hagyván az ember lelkében, legalább is valami pótlást kíván!

S most nézzük, vajjon a második főparancs ellentétben van-e az emberi természettel? Pikler tanár úr erre nézve azt állítja, hogy amit mi egyszerűen felebaráti szeretetnek mondunk, az, hogy felebarátunkat úgy kell szeretnünk, mint önmagunkat, tiszta lehetetlenség, mert senki sem szeretheti felebarátját úgy, mint önönmagát; ez az ember saját énjének a tagadása volna. Az ember, úgymond Pikler tanár úr, jövedelmének bizonyos hányadát altruisztikus célokra fordítja, de senki sem fog másnak annyit juttatni, amennyit magára költ.

Azt hiszem, nem tévedek, ha Pikler tanár úr enemű fejtegetéseiből az ő teológikus, sőt katekizmusbeli tájékozatlanságára következtetek. Ha Pikler tanár úr kissé olvasgatott volna a bibliában, vagy csak a katekizmusban, meglelte volna magyarázatát ennek a parancsnak: Szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, amely parancs már Mózes törvényében (Lev. 19, 18) benfoglaltatik, természetesen a zsidó partikularizmus korlátai között, s amelyet Krisztus tanítása általánosított. Ennek a parancsnak negatív értelmezését így adja Tóbiás: «Amit nem akarsz, hogy más neked cselekedjék, vigyázz, hogy azt másnak soha ne cselekedjed» (4, 16); pozitive pedig így adja az evangélium: «Amint akarjátok, hogy cselekedjenek nektek az emberek, ti is hasonlóképpen cselekedjetek nekik». (Luk. 6, 31.)

No már pedig ezekben a követelésekben semmi lehetetlenség nincs, sőt ezekbe van letéve a társadalmi igazságosság egyedüli alapja. S ha az olasz szocialista Achille Loria azt a mottót teszi egy könyvének címe gyanánt: Verso la giustizia Sociale! (a társadalmi igazságosság felé), ha csakugyan — mint ugyanez a szocialista író e könyvében kiemeli — az emberi társadalom minden mozzanatában a gazdasági s osztályuralmi törekvések közepett félreismerhetetlen az a törekvés, mely a társadalmi igazságosság egyensúlyát akarja megteremteni, úgy a felebaráti szeretetnek amaz alapelvei lényegökben az embernek és a társadalomnak mintegy természetéhez tartoznak, és tényleg az embernek mint individuumnak és mint spéciesnek tökéletesedése és kulturális fejlődése épp ezeknek ez elveknek az érvényesülésétől függ. A felebaráti szeretetnek az alapelvei tehát kiváló szociális jelentőséggel bírnak, s mint ilyenek igenis jelentékenyen konferálnak az ember boldogulásához, és a szabad tanítás már e szempontból sem foglalhat el velök szemben közömbös álláspontot, annál kevésbbé törekedhetik arra, hogy ezeket az erkölcsi alapelveket, a társadalmi élet ideáljait lerontsa, melyeknek céloknak kell maradniok akkor is, ha azokat teljesen elérni nem tudjuk. S ha valaki a felebaráti szeretet ez alapelvét mint lehetetlen abszurdumot állítja oda, az abszurdumnak mondja az egyenlőség és testvériség ideáljait, mert ez a két szó tulajdonképpen ugyanazt mondja, mint a kereszténység második főparancsa!

Zigány Zoltán: Elfogadván *Gaal Jenő* előadónak azt a javaslatát, amellyel a szabad tanítás alapjául szükséges népműveltség létrehozását az állam föladatának tulajdonítja, kifejti, hogy ahol

az iskolakötelesek 22%-a nem jár iskolába, ahol az összes lakosságnak 49%-a, a hat éven fölüli népességnek 38·6%-a analfabéta, és ahol az iskoláknak 79%-a, a tanítóknak pedig 67%-a felekezeti, és végül ahol az iskoláknak 41%-ában egyáltalában nem, vagy nem csupán magyar a tanítás nyelve: abban az országban a nép általános alapvető iskolázása nemcsak az *általános emberi* kultúra, hanem a *nemzeti* műveltség érdekében is állami föladat. — Javasolja: mondja ki a Kongresszus, hogy a szabad tanítás terén minden törekvést eredménytelennek tart mindaddig, amíg a törvényhozás a kötelező, ingyenes, általános népiskolát meg nem valósítja.

Dr. Bernolák Nándor: Ellenzem az utolsó indítványt, mert a közoktatást *kizárólag* az állam hatáskörébe utalni nem szabad! Az állam vegyen részt a nemes versenyben. Egészítse ki a közoktatás hiányait, de ne tiltsa meg másnak, hogy tanítson. — Az előterjesztett indítvány indokolása burkolt és méltánytalan támadás a történeti egyházak ellen. Ha hazánkban oly sok az analfabéta, azért első sorban nem az egyházak, hanem az állam felelős, mert egyedül az ő kezében van az iskolatartás kényszerítő joga. Ez az indítvány szelíd formában ugyanazt célozza, mint a most lefolyt francia kultúrharc: korlátozni a tanítás szabadságát. Ezért ellenzem azt. — Mindenben egyetértek azonban *Giesswein* képviselő úrral és sokban egyetértek *Pikler* egyetemi tanár úrral is. Ő Széchenyi István gróf programmjára figyelmeztetett minket. Mi ezt a programmot követjük, a haladást, a munkát kívánjuk. Megyünk az Új-Magyarország felé. Lebontjuk a bálványokat, de nem rombolunk le mindent. Megőrizzük a régiből a jót, az állam szabadságát, önkormányzatát, bevált jó intézményeit. Haladni akarunk azoknak szabad fejlesztése útján és ebben a haladásban használjuk a szív és az ész minden fegyverét. — Kívánjuk a szabad tanítást s annak erkölcsi irányításánál mi is az élet céljából indulunk ki. Mi is valljuk, hogy boldogságra kell nevelni az embereket. Ámde nemes boldogságra. S azt nem látjuk a materiális jólétben. Bensőnket eszmék hevítik, tetteinket eszmék irányítják. E harctérre is kötelességérzetünk és emberszeretetünk vezérelt.

A szabad tanításban a *magasabb emberire* kell törekedni. Rá kell mutatni az abszolut érvényű erkölcsi törvényekre, meg kell tanítani a népet a keresztény morálra. És nem szabad kiölni a szeretetet, annak keresztény fogalmazásában. Ezt nem pótolhatja sem a jog, sem az önzés. Az önzés az erősek erkölcstelen uralmára, a szeretettől nem irányított jog a legnagyobb igazságtalan-

ságokra vezet. — Támadják a keresztény szeretetet, mert lemondásra tanít és így nem viheti előbbre az emberiséget. A történelem az ellenkezőre tanít; a gúnyolt keresztény lemondás teremtette meg az igazi kultúrát és Európa viruló szellemi életét. Minden más kultúra összeomlott!

A szabad tanítás másik irányelve legyen a *hazafiság*. Ez nem ellenkezik a nemzetköziségnek azzal a fogalmával, amelyet ma itt hangoztattak s amelyet így én is nagyrabecsülök és a magaménak vallok. De tanítsák azt mindíg így! Amikor itt hazafiasnak mondják magukat a szociáldemokraták, legyenek azok tetteik is, népgyűléseik is! Ne gyűlöltessék meg inszinuációkkal minden intézményünket; ne gyanusítsák meg hazafiságunkat; ne rombolják le a múlt minden eszményét — és akik ezt teszik, azokat ne dicsőítsék, mint legutóbb is tették azzal, aki Werbőczyt minden tudományos indok nélkül hamisítónak, csalónak, rendszeresen vesztegetett bírónak mondotta.

A szabad tanítás tárgyainak vitája kimerült; módjai közül én is azt tartom a leginkább megfelelőnek, amely egyszerű tényekről vezet az összetettek felé s minden egyszerű ténynél kiemeli a magasabb szempontokat. De ugyanakkor ne feledtessük el az erők végső okait sem. Azok ismerete nélkül hiányos a szabad tanítás. És ha a végső okok kutatása az istenséghez vezet: tartsa tiszteletben a szabad tanítás a nép vallásosságát!

Klárik Ferenc: Az előadó *Pikler* tanár úrral teljesen egyetértve hangsúlyozom, hogy a szabad tanítás iskolájában csakis olyan tárgyak tanítandók, melyek a múlt tapasztalatai alapján fölépült gyakorlati értékkel bírnak. Hangsúlyozom továbbá, hogy a szabad tanítás egyik legfontosabb előföltétele az egyesülési és gyülekezési szabadság. — *Gaal Jenő* tanár úr előadásában erkölcstelennek mondotta a nemzetköziséget, pedig a szocializmus nemzetköziségében a legnemesebb és legideálisabb hazaszeretet rejlik, mert ez hazát akar adni a hontalanoknak! Csakhogy a hazaszeretet fogalmát nem szabad az osztályérdekek önző céljaiban látni, hanem a népek mozgási és politikai szabadságában, továbbá a társadalmi egyenlőségben. — A kivándorlásnak nem az az oka, mert a nép nem szereti hazáját, hanem az, hogy a hazai gazdasági politika rossz s így kikergeti a reá nehezedő nyomorúság. — Ezt akartam Gaal Jenő tanár úrnak válaszolni. — Most pedig még azt óhajtom, hogy a szabad iskolában a modern szemináriumi módszer szerint tanítsanak. A természettudományok tanításánál a kísérleti módszer

alkalmazandó. Ha így tanítanak a szabad iskolában: mi is ott leszünk, mert a szervezett munkásság tudatában van annak, hogy szép eszmékben gazdag küzdelmét csak a tudás fegyverzetével vértezve vívhatja meg sikerrel.

Ember Károly: A szabad tanítás Kongresszusán lehetetlenség nem tiltakozni az ellen a törekvés ellen, amellyel a szociáldemokraták éppen a népoktatás szabadságát korlátozni akarják. Azok a viszonyok, amelyekért a kizárólagos állami népoktatást kívánják, az állam részéről kötelességszerűen eltüntethetők, anélkül, hogy a népoktatásra az állami mindenhatóságot kívánjuk. Minő szabadsága volna az a tanításnak, a lelkiismereti szabadságnak, amely tanítás egy a mindenkori politikai pártokat képviselő kormányok által megszabott módon, eszközökkel és célokért történik. Ez logikátlan követelése a szociáldemokratáknak és ez csak abból a szenvedélyes gyűlöletből, ellenszenvből érthető, mellyel a keresztény nemzeti nevelés eszméje ellen viseltetnek. Pedig ez észszerűtlenség éppen a tanításnak azzal a módjával szemben, melyet szabad tanításnak nevezünk. És itt *Pikler dr.* előadására térve át kijelenti szóló, hogy annak a boldogságnak keresés, amelyet az egyén felebaráti szeretet nélkül a Pikler által magyarázott anyagi szeretettől ösztönözve keres: az a boldogság-keresés az embert az emberevők műveltségéhez vezeti. A keresztény felebaráti szeretet azonban az önszeretetet nem teszi hatalmasabbá az emberben a felebaráti szeretetnél és így alapja és forrása az egyéni lelkiérték fokozatos fejlődésének és az emberi tevékenység mindeniranyú tökéletesedésének. Így kell a nevelés célját tevő boldogságot értelmezni és csak ebben az értelmezésben lehet oly cél a nevelésre nézve, amely a pedagógia törvénye szerint az eszközöket és módokat is öntudatossá teszi az e téren való haladásban. Ellenkező esetben a nevelni akaró maga állít torlaszokat a nevelés céljának elérése elé. A Pikler tanítási eszközei s az a tanítási mód, amelyet vázolt, egyet nélkülöz; azt, amivel egységet lehet adni az egyéni törekvéseknek, minden tökéletesedésnek kezdő és végokát: Istent. Az a nevelés, amely a kereszténység alapjain nyugszik, az fogja a magyar haza fejlődését és haladását szolgálni a következő ezredévben is. Ne beszéljünk «Új-Magyarország»-ról, mert, hála Istennek, még új honfoglalásról — a maga teljes értelmében — nincs mit beszélni, de igenis tanítsunk és neveljünk a haladás és fejlődés érdekében, a religió szellemében a hazának erkölcsös és értelmes polgárokat.

Jócsák Kálmán: *Dr. Gaal Jenő* előadásában a nemzeti és egységes jelleget hangoztatta, azonban a nemzeti világfölfogást nem precizirozta s ezt a mulasztását azzal akarta pótolni, hogy régi fölfogásához híven ütni akart egyet a nemzetköziségen. Segítségül Széchenyinek a kozmopolitizmus elleni sorait olvasta föl, azonban az objektivitás rovására itt ismét elkövette azt a hibát, hogy nem mondotta meg: mi váltotta ki Széchenyiből ezeket a tanokat? — A főnemesség akkoriban külföldön élt. A termelt nemzeti javakat ott pazarolta el, az országban pedig produktív munkát nem végzett s a kozmopolitaságot úgy értelmezte, hogy — szégyelte magyarságát. Hogy Gaalnak nincs joga hivatkozni Széchenyire, bizonyítják a Hitel megírása után mondott következő szavai: «Vádolni fognak egyesek hazafiatlansággal, azonban azok elfelejtik, hogy a haza és az ő érdekeik nem egy és ugyanaz». Széchenyinek ezt a hazafiságát, amely szerint a lakosság fogyasztóképességében s ennek emelésében látja az ország fejlődésének és kultúrájának zálogát: mi is osztjuk. Mert mi a hazából nem élősködünk, hanem dolgozunk annak népeért s minden erőnkkel küzdünk azok ellen, akik az összesség javára szolgáló minden produktív munka nélkül élősködnek abból. A szabad tanítás *tárgyául* szükségesnek tartok *minden tudományt. Módszeréül* elfogadom Pikler tanár úr «köznapiasságát», amit én a pedagógia demokráciájának neveznék. Az *eszközöknél* figyelmébe ajánlom a társadalomnak és az államnak a németországi szocialisták fönntartotta iskolát, melyben anyagi gondoktól mentesítik a növendékeket, akik igy pusztán a tanulásnak élhetnek, hogy később a szabad tanítás tanárai legyenek. A szabad tanítás útjában álló minden gát megszüntetését kívánom, miért beterjesztem következő *határozati javaslatomat:*

A tudomány elterjedése mindinkább lehetetlenné teszi a kevesek uralmát a sokak fölött. Az uralmon lévők azonban a hatalmuk állandóságát veszélyeztető ismeretek tanításának megakadályozására még az iskolán kívül is mindent elkövetnek egyrészt a gyülekezési, egyesülési, szólás- és sajtószabadság megszorításával, másrészt azáltal, hogy silány keresettel, túlhosszú munkaidővel és az elemi oktatás elhanyagolásával, tendenciózussá tételével igyekszenek a tömegeket a tudományok befogadására képtelenné tenni. Már pedig a szabad tanítás sikerének előföltétele a tanítás szabadsága és a kedvvel tanuló nép. Ez azonban csak úgy érhető el, ha a szabad taní-

tást bármiféle tekintetben gátló okok megszűnnek. Ez okból a Szabad Tanításnak Pécsett 1907 évi október 2. és következő napjain megtartott Magyar Országos Kongresszusa szükségesnek tartja a teljes egyesülési, gyülekezési, szólás- és sajtószabadságot, valamint becsületes munkásvédelmi törvények alkotását. (Hatvankét aláirás.)*

Dr. Prohászka Ottokár: *Pikler* a tudományt hangsúlyozta a hittagadásig, a gazdasági érdekeket az erkölcstan ignorálásáig, az internacionalizmust a nemzeti ideálok lekicsinyítéseig. Annyi tény, hogy az emberről, a nemzetről is megváltoztak némileg nézeteink, szemben a régi statikus merevséggel. De a szociáldemokráciának sem szabad a vallási és etikai életet ezeknek gyermekvilági kiadásában fölfogni, hanem a teológiának magas, fölséges tanaiban szemlélni. Nekünk a vallás nem az a hódolat, mellyel a jobbágy hajlott meg a feudális úr előtt, hanem a lélek élete Istenből s a mi etikai eszményünk nem a boldogság, hanem a tökéletesség, az ember összes erőinek Isten gondolatai szerint való kifejtése s a boldogság csak az egyéni végkifejlődés virága lesz. A mi etikánk nem a szeretet kizárólagos érvényesítése; szívesen elismerjük, hogy társadalmat merőben a szeretet törvényeivel konstruálni nem lehet; a sarkalatos, erkölcsi erények: az igazságosság, bátorság, mértékletesség, okosság s aki társadalmat akar szervezni, annak az igazságosság alapján kell azt fölépítenie. «Fundamentum regnorum justitia», nem pedig «caritas». A «caritas» már virága és koronája az erénynek. A mi szocializmusunk tehát korántsem éri be szeretettel, hanem mindenekelőtt igazságosságot sürget. Félreértés az is, amit Pikler a szeretet parancsa ellen fölhoz, t. i. senki sem szerethet mást úgy, mint ahogy szereti önmagát. Teljesen igaza van; a helyes önszeretet, melyre a szeretet törvénye utal, a felebaráti szeretetnek eszménye, de nem aritmetikus mértéke. Az az «úgy mint» nem számtani egyenlőséget, hanem irányzatot, törekvést jelent, mint abban a másik mondásban: «legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok tökéletes»; lehetetlen, hogy oly tökeletesek legyünk, de igenis lehetséges, hogy folyton nagyobb tökélyre törekedjünk. Hasonlóképpen itt is azt kell értenünk, hogy szeressünk, szeressünk egyre jobban, szeressük felebarátunkat, akárcsak megfeledkezve önmagunk

* A Kongresszus határozatokat nem hozott s így ezt a határozati javaslatot sem tárgyalta. (Szerk).

érdekköréről. De azért az érdekkörök megmaradnak s a szeretet nem kötelez arra, hogy önmagam érdekköreit egyáltalában ignoráljam, vagy hogy azokat éppen megsemmisítsem másnak bármily javára való tekintetből. A szeretet nem tör le életet; mindíg a több életért lelkesül; igaz, hogy néha a lelkiért odaadja a testit, de mindezt módjával. A szeretetnek is van módja, van szimmetriája. Ezt szem előtt tartva nem botránkozik majd Pikler azon az elven sem, hogy amit magadnak nem akarsz, azt másnak se tedd; mert az a morális, mely ezt az elvet hirdette, az önvédelmet, sőt a háborút is megengedte; a keresztény is azzal ment csatába, hogy győzni akar, tehát másnak vereséget szerez; de ezt a vereséget eo ipso úgy tekintette, mint az ellenségnek s az ellenség igazságtalan ügyének járó megtorlást, vagy rosszat. A szeretet nem követeli, hogy a rossz, hogy az igazságtalanság elhatalmasodjék; szóval a szeretet nem szünteti meg a jog követelményeit. Pikler e kérdésekben mindent össze-vissza zavar s nem ismeri a keresztény fölfogást. Ugyancsak sürgetjük a nemzeti élet folytonosságának elvét s az emberiségnek ideáljaival kombináljuk a nemzeti sajátosságok elemeit. Küzdjünk a jobbért, vessük el a történelmi elmaradottság koloncait s egyesítsük a történeti szellemet a nemzeti haladással. Szükséges a szabad oktatás tárgyául a kedély és az akarat nevelését is kitűznünk s nemcsak a gazdasági érdekek előmozdítására való ráképesítést biztosítanunk a népnek.

Elnök a vitát bezárja. Az előadókat a zárószó joga illeti meg, miért is *Pikler* és *Gaal* tagtársaknak, ha a zárószó jogával élni óhajtanak, megadja a szót.

Dr. Pikler Gyula előadó zárószava: Konstatálja, hogy Székesfehérvár püspöke kijelentette, hogy az az erkölcsi tanítás, hogy az embernek rendeltetése egy természetfölötti lénynek szolgálni, annak dicsőségére élni és annak áldozni gyermekes és kezdetleges fölfogás. Konstatálja a püspök azon nyilatkozatát is, hogy a boldogságot és az örök életet nem szabad jutalomként fölfogni. Nem is mondta Pikler, hogy Prohászka vall ilyen tanokat, hiszen ő többször észrevette, hogy Prohászka a hit legmélyebb kérdéseiben is még folyton fejlődő elme. Örömmel konstatálta azt is, hogy Prohászka elismeri, hogy a felebaráti szeretetre nem lehet a társadalmi rendet alapítani. (Többen közbeszólnak: *kizárólag!*) Ezt különösen a keresztényszocializmussal szemben kell leszögezni, amely eddig a szociális kérdés egyedüli orvosszerét a felebaráti szeretetben jelölte meg. Ha Prohászka azt kívánja a szoci-

alistáktól, hogy ne legyenek kozmopoliták, úgy figyelmezteti őt, hogy a «*katholicizmus*» szó tökéletesen ugyanazt jelenti, mint a «*kozmopolitizmus*» szó és legalább is épp oly joggal mondható, hogy először az egyház képviselői javuljanak meg. Ha az egyház férfiai mostanában olyan nagy nacionalisták és a nemzeti kultúra szükségét hangoztatják, azt ajánlhatná nekik, hogy a vallás terén is érvényesítsék a nemzeti individuálitást, kezdhetnék a hazafiságot nemzeti vallás, vagy egyház megalkotásával.

Giessweinnal szemben azt a nézetét fejezi ki. hogy a *suum cuique* elve nem az igazságosság elve, az nem is keresztény. A «szeresd felebarátodat mint tenmagadat» elve igenis alapelve az igazságosságnak, de annak bizonyságául, hogy ez az egyház nem viszi keresztűl ezt az elvet, éppen úgy nem, mint az emberek általában, utal az egyháznak a nemzetközi viszályokban elfoglalt álláspontjára.

Dr. Gaal Jenő előadó zárószava: Igen kedvezőtlen körülmények közt kell a zárószó jogával élnem. Az idő nagyon előrehaladt, a figyelem a hosszú vita folytán kimerült, a hőmérsék nagyon emelkedett e teremben és a déli óra is régen elmúlt már. Ha ezek ellenére mégis fölszólalok, azért teszem, mivel annak elmulasztása esetén kötelességet mulasztanék. Azonban természetesen eszem ágában sincs a türelmet hosszasan igénybe venni, nem is fogok az egyes fölszólalókkal polemizálni, hanem azt, ha szívesek lesznek néhány percre figyelmükkel megajándékozni, azzal akarom meghálálni, hogy tisztán és kizárólag az elvek régiójában fogok maradni. Az mondatott, hogy én ez alkalommal is egy nagyot akartam ütni a szocializmuson. Ha ebben az az állítás foglaltatik, hogy én a szocializmust kicsinylem és teljesen értéktelennek mondom, akkor ellene kell nyilatkoznom. Én a szocializmust úgy fogom föl, mint az emberiség fejlődésének egyik hullámzását, amely mindíg volt és amely mindíg lesz. A szocialisztikus mozgalmak a létező helyzetek kritikáját szolgáltatják és ha rendszerint nem alkottak is közvetlenül semmit, úgy a társadalmi tudományok törvényeinek és alaptanainak behatóbb megvizsgálására, esetleg módosítására, javítására, valamint a gyakorlati életben a helyzetnek megfelelő észszerű reformok kezdeményezésére és megvalósítására vezettek. Ez a negatív becsük oly kétségtelen, hogy aki a szocializmusról általában lenézően nyilatkozik, az nem ismeri annak benső természetét és horderejét. És én a modern szocializmust is természetes alakulatnak tekintem, ha pozitív alkotó erejében nem is hiszek. De éppen, mert alapját és erejét ismerem,

tartom fontosnak, hogy annak nem — szerintem is — megvalósíthatatlan javaslatával, hanem kiindulási pontjaival és ezek közt is azokkal, melyek ebben a vitában kiemelkedtek, foglalkozzam kissé behatóbban. A következtetéseknél természetes, hogy ellentétek merülnek föl, melyek kibékíthetetlenek, ha a kiindulópontok annyira nem rokonok, sőt idegenszerűek, mint ahogy azt a mai társadalmi rend barátai és ellenségeinél itt is tapasztaltuk.

E vitában a modern szocializmusnak szerintem négy téves kiinduló pontja domborodott ki. Az, hogy az ember életföladata a saját boldogságának keresése, hogy evégből túlteheti magát a nemzeti kötelékeken, hogy az osztályharc az a természetes folyamat, mely azt a boldogságot rendeltetve van megvalósítani, s végül, hogy az egységes nemzeti érzület a polgárok nagy többségének közös világfölfogása lehetetlen, de nem is kívánatos, mert a haladást akadályozná meg. És állítólag én sem mondottam meg ez alkalommal, hogy az miben állhatna. Lehető tömörséggel egyenként fogok ezen kiinduló pontokkal foglalkozni.

Ami az ember életcélját illeti, melyre mindenek fölött törekednie kell. azt én nem láthatom a saját boldogulására való igyekezetben. Széchenyi, akire, mint nagy társadalmi bölcselőre, Önök is folyton és igen gyakran hivatkoznak, egész világosan kimutatja, hogy aki a boldogságot közvetlenül keresi, az bizonyosan nem fogja megtalálni azt. Az tehát, amit megtalálni sem lehet, oly életcélt nem képezhet, melyet mindíg szemeink előtt kellene tartani. Ő azt az állapotot, melyre törekedve, valóban boldogulhatunk, másként jelölte meg. Szerinte csak annak lehet a boldogság nem elért célja, de becsületes küzdelmeiért jutalma, aki megtudta magának szerezni a lelki függetlenséget. Ennek pedig szerinte négy főfeltétele van: az egészség, nem a gazdagság, de bizonyos vagyoni rend, a kitűzött észszerű célok és azok rendelkezésre álló eszközeinek helyes aránya és végre a tiszta lelkiismeret. Ezekre kell törekedni és akkor a boldogság a lelkileg függetlenné vált embert éppen úgy fogja követni, mint napon a tömör tárgyat az árnyék. Hibás kiinduló pont tehát az egyéni boldogságnak, mint emberi végcélnak kitűzése, amely nem lehet más, mint az, hogy képessé tegye magát arra, hogy kisebb és nagyobb közösségeinek, közvetve vagy közvetlenül, minél inkább javára legyen.

A modern szocializmusnak a szociáldemokráciában szemünkbe ötlő alakja téved továbbá abban is, hogy a nemzeti mozzanatra nem fektet semmi súlyt, sőt, az itt elhangzott beszédek tanúsága

szerint is, a nemzetköziséget az emberiség magasabb fejlődési fokának tartja, mint a nemzetiséget. Itt mindenekelőtt egy fogalomzavarra kell rámutatnom. A nemzetköziség és az általam teljesen elitélt kozmopolitizmus közt óriási a különbség. A nemzetköziség nemzeteket tételez föl, a kozmopolitizmus pedig a nemzetiséget a tagadásig menő lenézésben részesíti. Az előbbi állítás bizonyítására elég korunknak arra a szembeötlő jelenségére rámutatnom, hogy a nemzetközi érintkezés soha sem volt oly mérvű, mint napjainkban, de viszont a nemzeti öntudat sem emelkedett, éppen a vezető és legműveltebb nagy nemzeteknél annyira, mint korunkban. És ez nem ellentmondás, hanem természetes dolog. A szellemi, a forgalmi élet, sőt az egyes érdekküzdelmek terén is van a nemzetköziségnek, mint a nemzetek és így az egész emberiség haladását előmozdító tényezőnek jogosultsága egy bizonyos határig (Pikler Gyula: melyik az a határ?). Az a pont, melyen túl már a nemzeti szolidaritás követelményeibe ütközik, mert az egyetemlegesség képezi a nemzeteken belül való küzdelmek főelvét, a verseny csak azután következik, míg viszont a nemzetek között első sorban a verseny elvének kell érvényesülni és csak az életerős nemzetek közt fejlődhetik ki másodsorban valamelyes szolidaritás. Íme, ezzel megfeleltem arra a kérdésre is, hogy az osztályharcnak mi a jelentősége. Annak sohasem szabad a nemzet valamennyi tagja fölött uralkodó szolidaritásba ütköznie, amint valamire való nemzeteknél tényleg nagyban és egészben nem is ütközik. Világosan folyik ebből a szociáldemokrácia negyedik kiinduló pontjának, t. i. az osztályöntudatnak a nemzeti öntudat fölötti felsőségének tarthatatlan volta. Minden életképes nemzetnek van tulnyomólag egységes világfölfogása. Tekintsen bárki az angol, amerikai és német nemzetre, azok világnézetének egységét föl fogja találni. És a leghatározottabban hamis az az állítás, hogy ez a világfölfogás nemzetköziség, vagy helyesebben kifejezve: a kozmopolitizmus volna, hanem igen is a nemzetköziség, mert az egyéni öntudat mellett a nemzeti öntudat az, mely mind gondolkozásuk, mind eljárásaikban a leghatározottabban észlelhető. A nemzeti jelleg a külső és belső tényezők hosszas befolyásának eredménye, tehát bizonyára természetes alakulat. És a helyes világfölfogásnak ebben kell gyökereznie, mert az nem más, mint azoknak a nézeteknek és meggyőződéseknek foglalatja, amelyek mellett valahol az egyén és a nemzet legjobban boldogul.

Ezeknek az én hitem szerint a leghatározottabb és legtalá-

lóbb kifejezést reánk nézve az a nagy ember, a Legnagyobb Magyar adott, akire Önök is szeretnek legújabban hivatkozni. Én már régen hirdetem, hogy a Széchenyi szellemének kell a magyarság nemzeti géniuszává lenni. A Széchenyiének, aki azt mondotta, hogy valamint a világegyetemnek és mechanikának, úgy a társadalmi berendezkedésnek is főaxiómája — az igazság. Végül ő oly magas és nemes eszményt állított nemzete elé, hogy az után folyton törekedhetik, mondván: a mi nemzetünket a lehető legmagasabbra kell emelni, és pedig úgy, hogy ha bárhol a földtekén derék emberről beszélnek általában, a hallgató — önkénytelenül a magyarra gondoljon.

Elnök: A napirend következő pontja *dr. Waldapfel János* előadása «A falusi közművelődési egyesületekről». Az idő előre haladottságára való tekintettel indítványozza, hogy ez az előadás áthelyeztessék délutánra, az I. szakosztály 3. csoporjának napirendjére. (Helyeslés.) — Az együttes ülésnek napirendje ilyképpen kimerült, mire elnök az ülést fél három órakor berekeszti. (Elnököt lelkesen éltetik.)

ZÁRÓ ÜLÉS.

(1907 október 6-án d. e. 9 órakor Pécsett, a Nemzeti Kaszinó dísztermében.)

Elnök: *Beöthy Zsolt dr.*, majd *Bárczy István dr.*
Jegyző: *Vörösváry Ferenc.*

Jelen volt közel 1000 kongresszusi tag és vendég.

Dr. Beöthy Zsolt elnök az ülést megnyitva jelenti, hogy a szakosztályok működéséről az ülés végén terjeszti elő jelentését. Fölkéri Pályi Sándor előadót, hogy napirenden lévő előadását a szabad tanítás szervezéséről szíveskedjék megtartani.

Pályi Sándor mintagimnáziumi tanár, a Szabad Líceum és az Erzsébet Népakadémia alelnöke:

A szabad tanítás szervezése.

Tekintettel a napirend gazdagságára, nem kívánom a tisztelt Kongresszus szíves türelmét hosszasabban igénybe venni, miért is méltóztassék megengedni, hogy előadásomban csak a dolgok lényegének érintésére szorítkozzam.

A szabad tanítást nagy jelentőségűvé az egyetemek kiterjesztése (University Extension) körüli mozgalom tette. Az egyetemek mindenesetre leghivatottabbak a tudományok terjesztésére. Megalakultak nálunk is a Népszerü Főiskolai Tanfolyamok.

A szabad tanítás kérdése azonban az egyetemek kiterjesztésével teljesen meg nem oldható másutt sem, de nálunk

még kevésbbé; még pedig nemcsak azért, mert a szabad tanításnak sok olyan föladata van, amelynek megoldására az egyetem nem vállalkozhatik, hanem nálunk még azért sem, mert egyetemeinknek a száma sokkal kisebb, semhogy a tudományok terjesztését az egész országban végezhetnék.

Kell tehát, hogy a szabad tanítás nálunk más úton is szerveztessék.

Társadalmunk, átérezve a szabad tanítás nagy fontosságát, máris számottevő tevékenységet fejt ki a fölnőttek oktatása terén.

A társadalmi akciónak tényleg megvannak a maga előnyei. Könnyebben alkalmazkodhatik és keresheti a nagyon különböző és nem mindig könnyen fölismerhető szellemi szükségleteket. Közvetlenebbül érintkezhetik a művelődést keresőkkel. Könnyebben belevonhatja őket az intézménybe és elérheti így, hogy azok az intézmény iránt tartósan érdeklődjenek.

De legyünk tisztában azzal is, hogy a szabad tanítás szervezése éppoly anyagi erőket kíván, mint a tanításnak bármelyik másik ága. Bármennyire is kívánatos tehát, hogy a szabad tanítás szervezése társadalmi akció legyen, félő, hogy társadalmunk anyagi ereje és áldozatkészsége nem képes a szabad tanítást a maga erejéből úgy megteremteni, hogy az közművelődésünknek számottevő tényezőjévé váljék.

Kell tehát, hogy az állam segítségére siessen a társadalom törekvéseinek, sőt azoknak, akik mostoha anyagi viszonyaik és egyéb körülményeik folytán nem részesülhettek abban az iskoláztatásban, mint akik magasabb szellemi kiképzést nyertek, követelniök kell, hogy azokból a milliókból, amelyeket az iskolák fönntartására, tehát a szerencsésebb társadalmi viszonyok között élők kiművelésére fordítanak, juttassanak a nép széles rétegeinek is, hogy a fölnőttek oktatása révén utólagosan is hozzáférhessenek a műveltség nagy kincséhez.

További kérdés, tisztelt Kongresszus, hogy miképpen járjunk el a komoly tanítás és tanulás érdekében?

A komoly tanítás és tanulás érdekében ne egyes előadásokat rendezzünk, amint azt még sok helyen teszik,

hanem a tárggyal behatóbban foglalkozó kurzusokat és tanfolyamokat. Az előadásokat kövessék megbeszélések. Ahol lehet, adjunk alkalmat a hallgatónak, hogy tanulmányai eredményéről beszámolhasson. Sokszor célszerű az elért és kimutatott eredményt valamilyen bizonyítvány formájában igazolni. Az előadásokkal kapcsolatban álljon a hallgatónak könyvtár is rendelkezésére, hogy az előadások útmutatásai alapján magát tovább képezhesse.

Mindez, tisztelt Kongresszus, az előadási helyiségek kérdésére vezet.

Kezdetben és szükségből megfelel bármilyen, az előadások tartására alkalmas helyiség, így eléggé alkalmasak az iskolák tantermei.

A komoly, rendes szabad tanításnak azonban kell, hogy meglegyen a maga céljaira berendezett saját hajléka, otthona, ahol a tanítás tanulással párosulhat. Ahol a hallgatónak könyvtár áll rendelkezésére és ahol magát laboratóriumokban és szemináriumokban gyakorolhatja. És végre, ahol az azt megkívánó előadásokat kísérletekkel és bemutatásokkal lehessen elevenebbé tenni.

A szabad tanítás szervezésében elsőrendű kérdés az, hogy a szabad oktatásba kik vonandók be? Nálunk a népszerű tudományos előadásokat eddig nagyobbára a középosztály számára rendezték. Csak újabban tért át a fölnőttek oktatása a széles néprétegek, különösen a munkások képzésére.

Kétséget nem szenved, hogy egyaránt kulturális érdek a társadalom minden rétegének művelése, azonban sokkal fontosabb és sürgősebb föladat a nagy néptömegek művelése.

A szabad tanítás tevékenységének súlypontját tehát a kisebb műveltségű néprétegek, főként pedig a munkásság képzésére kell helyeznünk.

Miképpen létesíttessenek, szerveztessenek a szabad tanítás intézményei, hogy a közérdeklődést fölkeltsék és ébren tartsák s hogy a tényleges szükségleteket kielégíthessék?

A vezető elv az legyen, hogy a szabad tanítás intézményeit nem csupán az érdekelteknek, hanem az érdekeltekkel együtt kell megalkotni.

Fontos ez azért, mert bizalommal lesznek iránta, fölkarolják és szívesen hoznak anyagi áldozatot is tagsági és egyéb díjak formájában. Könnyebben tér nyílik arra is, hogy az érdekeltek szellemi szükséglete igazán megnyilvánuljon és természetes kielégítését megtalálja. De van a szabad tanítása nak az ismeretek terjesztésén kívül egy másik szép hivatása is, az t. i. hogy a társadalom különböző rétegei közötti nagy különbséget és az abból folyó nagy ellentétek elsimítását előmozdítsa és lehetővé tegye. És éppen a közös munka nagyon alkalmas eszköz arra, hogy az emberek egymást megismerjék és megbecsülni tanulják.

Oly intézménynél is, amelyek szervezetüknél fogva a hallgatósággal szorosabb kapcsolatba nem léphetnek, intézkedni kell, hogy a művelődést kereső kívánságai kifejezésre juthassanak, mert csak így lehetséges a tényleges szükségletek kielégítése.

A sikeres szabad tanítás szempontjából fontos a hallgatóság előképzettségének tekintetbe vétele is. A fölnőttek oktatásában tényleg nagy nehézségek a hallgatók-előképzettségének kisebb-nagyobb hiányai és a hallgatóknak ebből folyó nehézkessége az előadás figyelemmel kisérésében és megértésében.

E két nehézség leküzdése azonban az előadó és a hallgató együttes föladata.

Az előadó legyen képes tárgyát úgy kifejteni, hogy a legkevésbbé képzett is megértse és a legműveltebbnek az érdeklődését is lekösse, anélkül, hogy előadásának színvonalát leszállítaná. A hallgató, ha a tárgyhoz igaz érdeklődés vonzza, le fogja küzdeni a fogyatékosságából folyó nehézségeket — ha kell verejtékes munkával is — és minél nehezebben éri el célját, annál becsesebb lesz előtte az eredmény.

A szabad tanítás sikere tehát nem a színvonal leszállításán, vagy fokozatos emelésén múlik — mint ahogy újabban mindgyakrabban különböző színvonalú szabad tanítási intézményekről szólanak, összehasonlítva azokat az elemi-, a közép- és a fölső iskolákkal — hanem inkább azon, hogy a hallgatóságban kellő érdeklődést keltsünk és megfelelő rendszerességgel vezessük be a tudományokba. A fölnőttek oktatásá-

nál számításba kell venni az élet gazdag tapasztalataival párosult fejlettebb értelmet, mely teljesen fölöslegessé teszi a fokozatos oktatást. Nincs is a fölnőtt embernek ideje ahhoz, hogy magát hosszadalmas, fokozatos kiképzésnek alávesse. A fölnőttek tanítását egy színvonalon, még pedig a fölnőtt hallgató fejlett értelmi fokának megfelelő színvonalon kell tartani és a programm alkalmazkodjék céltudatosan a hallgatóság érdeklődési köréhez, valamint megfordítva: a jól vezetett tanítás is irányíthatja a hallgatóság érdeklődését.

Végül, tisztelt Kongresszus, még egy-két anyagi kérdést óhajtanék érinteni.

A fölnőttek oktatására és szellemi szórakoztatására szervezett intézmények működésöket nagyon sok helyen szabad bemenet mellett tartott előadásokkal kezdik meg és az előadókat is arra kérik, hogy tartsanak szívességből, ingyen, előadásokat. Ez, tisztelt Kongresszus, véleményem szerint nem helyes eljárás, mert kizárja annak lehetőségét, hogy az intézmény legtermészetesebb anyagi forrásához jusson és magának kellő előadói kart biztosítson.

Az ingyenes előadásoknak koránt sincs meg az a vonzó ereje, amit az ember a szabad bemenettől vár. Ha az előadások vonzók és az érdeklődés irántuk kellően föl van keltve, nem lesznek kevésbbé keresettek azért, mert látogatásuk némi anyagi áldozattal jár. Sőt! Ha a fizetendő díjak elég mérsékeltek, csak fokozódhatik az érdeklődés. Az ember mindíg jobban megbecsüli azt, aminek az árát megadta, mint amit, mintegy alamizsnaképpen, ingyen kap.

Az előadásokat és tanfolyamokat vagy belépő, illetőleg tandíjak mellett kell rendezni, vagy pedig egyleti szervezés alapján, tagdíjakhoz kötni, hogy az előadások rendezésével járó költségek így, legalább részben, természetes fedezetet találjanak.

Az előadóktól sem kívánható meg, hogy nehéz szellemi munkájukat minden anyagi jutalom nélkül végezzék; annál kevésbbé, mert ahol a szabad tanítás rendszeresen folyik, ott nincsen arról szó, hogy az előadó egy estélyi közönséget egy alkalommal elszórakoztasson, hanem arról, hogy előadá-

sok sorozatában, esetleg évről-évre ismételten, fáradságos szellemi munkát végezzen. A készülésre tetemes, drága munkaidőt fordítson. Az előadás megtartására egész napi fáradalmai után, a pihenés és szórakozás idejét kell föláldoznia.

Tisztelt Kongresszus! Az elmondottakban igyekeztem a szabad tanítás szervezésének legfőbb kérdéseit megvilágítani. A tétel oly gazdag és oly sokoldalú, hogy rövid előadásomban természetesen mindenre ki nem terjeszkedhettem és részletekbe sem bocsátkozhattam, hanem inkább csak az elvi álláspontok kijelölésére kellett szorítkoznom; de talán így is sikerült a szabad tanítás gyakorlati kiviteli módjának megállapításához némileg hozzájárulnom.

Jegyző: Hozzászólásra senki sem jelentkezett.

Elnök megköszöni előadó fáradozását és fölkéri előadásának megtartására dr. Beke Manó előadót.

Az elnöki széket **dr. Bárczy István** foglalja el.

Dr. Beke Manó budapesti egyetemi tanár:

A szabad tanítás és a tanítók.

A tárgy, melynek előadásával megbízattam, olyan egyszerű és világos, hogy tisztelt hallgatóim figyelmét nem kell sokáig igénybe vennem. Arról van szó, hogy minő viszonyba lépjen a szabad tanítás hazánk tanítóságával? A felelet erre a kérdésre igen könnyű. A szabad tanításnak egyik legfontosabb föladata, hogy a tanítókat a rendes iskolán túl tanítsa, másrészt pedig a szabad tanítás főként a tanító által verhet népünk széles rétegeiben igazi, mély gyökeret. Tehát a tanítók nemcsak hallgatói, mondjuk tanulói a szabad tanítás intézményeinek, hanem egyúttal kell, hogy legbuzgóbb apostolaivá legyenek az ügynek.

Amilyen könnyű volt a felelet általánosságban, olyan szövevényes a gyakorlati kivitel ügye.

Kell-e egyáltalában a tanítóknak tovább tanulniok? Ez olyan kérdés, amit talán föl sem szabadna vetnünk. Van-e

ember, akinek nem kell örökké tanulnia? Azt hiszem nincs olyan tanító ebben az országban, aki azt hinné, hogy a tanítói képesítéssel olyan oklevelet kapott, amely fölmenti minden további tanulás alól. Mindenkinek tudnia kell, hogy az oklevél nem olyan, mint a katona obsitja, amellyel vége van minden további katonai szolgálatnak, hanem inkább munkakönyv, mellyel jogot és kötelességet kap a tanító az állandó munkára.

De talán olyan tanitó sincs, aki azt hinné, hogy alkalmaztatása első pillanatától kezdve a gyakorlati élet az egyedüli mestere.

Fölösleges dolgot végeznék tehát, ha bizonyítgatni akarnám, hogy minden embernek emberi kötelessége, hogy szellemi értékét fokozza saját emberi méltóságának emelésére, a közösség hasznára és amit elsősorban kellene említenünk: a maga egyéni boldogságának biztosítására.

Ha ez minden modern ember kötelessége, mennyivel inkább kell a maga szellemi kincseit gyarapítania annak, aki hivatásszerűen foglalkozik azzal, hogy tartalmasabb és jobb nemzedéket neveljen, mint amelynek ő maga is cselekvő és szenvedő alkotórésze?

Sőt tovább megyek és azt állítom, hogy mindennemű iskolának az volna a legfőbb föladata, hogy a továbbtanulásra képesítsen. Sohasem szabadna azt mondanunk, hogy ez vagy amaz iskola erre vagy arra képesíti az egyént, vagy pláne, mint törvénykönyvünkben is benne van: általános műveltséget nyújt. Az iskolának és főként a tanítóképző intézetnek, de még a tanárképzésnek is csak egyetlen igazi rendeltetése van: a hivatás szeretetére, a vele járó munkásságra, az állandó, folytonos szellemi tökéletesedésre nevelés. Meg kell tanulni a tanulást, meg kell tanulni, hogy az egyén az iskolán túl a maga erejéből fejlessze azt, amit az iskolában megalapozott.

Ha majd a szabad tanításnak, az iskolán túl való oktatásnak intézményei: a szabad iskola, a könyvtárak, olcsó könyvek, múzeumok stb. mindmegannyi még csak csirájában lévő, inkább remélt, mint valóságos intézmények erős gyöke-

ret vernek, akkor nyíltan is vallhatjuk, hogy az iskolának legeslegfőbb célja a tanításnak és nevelésnek olyan irányítása, hogy a jövendő honpolgár az iskolán kívül is folyton tanuljon, a könyvekből és a szabad tanítás egyéb intézményeiből kiássa az őt érdeklő és szellemi látókörét fokozatosan bővítő ismereteket és fejlessze gyakorlati képességeit. Ekkor azután elérkezik az az idő, hogy szóba sem jöhet az a kérdés, kell-e az iskolán túl a tanítónak tanulnia?

De hogyan tanuljon a gyakorlatban működő egyén és mit tanuljon, ezek azok a szövevényes kérdések, amelyekre utaltam.

Vannak, akik kezdettől fogva nagyobb és mélyebb ismeretekkel, bővebb útravalóval akarnák a tanítót ellátni. Ha ez lehetséges volna, a továbbtanulás kérdése még akkor is oktatásügyünk egyik legfontosabb kérdése lenne, de nem volna annyira égető, mint most. Érettségi vizsgálatot kívánnak és egyetemi képzettséget akarnának adni minden tanítónak. Úgy tudom, hogy ez az eszme legelőször a königsbergi tanítógyűlésen merült föl, de azóta nemcsak külföldön, de már nálunk is foglalkoztatta a tanítói köröket. A kis Basel kantonban részben meg is valósították. De nem nagyon örülnek neki, mert a tanító, kinek majdnem ugyanolyan képesítése van, mint a középiskolai tanárnak, a népiskolai tanítást csak átmeneti foglalkozásnak tekinti, mint ahogyan nálunk a középiskolai törvény előtt a felekezeti iskolákban a papok a tanári foglalkozást csak ideiglenesnek tekintették. Hogy ilyen esetben mennyi szeretettel és lelkesedéssel tanítja a kis gyermekeket a tanító a betűvetésre, az elképzelhető. Lelkesedés nélküli tanítás pedig nemcsak valóságos, de logikai képtelenség is. Elgondolni sem lehet.

Elhihetik tisztelt hallgatóim, hogy nagy barátja vagyok annak, hogy a tanítók a mainál sokkal teltebb szellemi tárházzal kezdjék meg azt a működést, melytől nemcsak a rájuk bízott gyermekek, hanem egész hazánk sorsa függ; de mégsem tudnék lelkesedni azért, hogy a tanítók egyetemi képzése általánossá tétessék. A hivatás odaadó szeretetét

tartom a legfontosabbnak és ismerve viszonyainkat és embereinket, éppen ezt féltem a belső elégedetlenségtől.

De ha nem is kívánom, hogy minden tanító érettségi vizsgálatot tegyen és az egyetemen nyerje további kiképeztetését, még sem vagyok, éppen a szabad tanítás szempontjából, a mai tanítóképzéssel megelégedve. A mai tanítóképzés éppenséggel nem alkalmas arra, hogy a tanító továbbtanulásának, szabad elhatározásából eredő önképzésének, az alapját megvesse. Amit tanul, az nagyrészt olyan, hogy fiatal kora és előismereteinek hiányossága miatt megemészthetetlen.

Ahelyett, hogy az utolsó évben, tehát abban a korban, midőn érdeklődése már fölébredt, a gyakorlati tanítással kapcsolatban némi kis, egészen gyakorlati pedagógiai oktatásban részesítenék, a fiatal gyermekeket rájuk nézve érthetetlen pedagógiai, pszichológiai elméletekkel táplálják. És ahelyett, hogy kellő módon megismertetnék a leendő tanítókat a természettel, hogy kifejlődjék bennök a természet szeretete, a körülöttük lévő állat-, növény- és ásványvilág iránti érdeklődés, melyet egész életükön át ápolhatnának, 2—2 órában tanulják az állattant és növénytant, 2—2 órában a fizikát és, hogy a magam szaktárgyáról, a mathematikáról szóljak, annak a tanterve is a többiekkel együtt úgy van megalkotva, hogy csupán az ismeretek halmazát öleli föl, anélkül, hogy az önálló foglalkozásra való képességet fejlesztené, vagy csak a továbbfoglalkozás iránti érdeklődést is fölébresztené.

Véleményem szerint — és azt hiszem tanító kartársaim igazat adnak nekem — a tanítóképzőintézeti tanterv fölületes, szétszórt ismerethalmaz, nem pedig a tanítói foglalkozáshoz szükséges eleven alapvetés.

Nem csodálom, ha ilyen körülmények között a tanítóképzőkből igen sokszor fásult, elfáradt, szellemi friss-ségüket vesztett, zavaros tudású növendékek kerülnek ki.

A szabad tanításnak nehéz helyzete van, ha a tanítóképzők ezen hibáit akarja kiküszöbölni. De talán meghallják a szavunkat azok is, akiknek módjukban áll a tanítóképzőbe gyakorlatias, lüktető életet vinni a mai holt anyaghalmaz helyébe.

Így tehát azon az álláspontón vagyok, hogy a tanítóknak a mai rendszerű, (vagy legföllebb 1—2 évvel tovább folyó) de a szabad tanítás szempontjából életrevalóbb, gyakorlatiasabb, szilárdabb kiképzésük legyen. Az ilyen módon az iskolában és a gyakorlati működés folyamán fölébredt érdeklődést kell a szabad tanításnak táplálnia. De hogyan?

Az Egyesült Államok némely államában annyira mennek, hogy nem is adnak az egész életre szóló diplomát, hanem csak 1, 3 vagy 5 évre szólót, hogy a tanító kénytelen legyen tovább tanulni, ha működését folytatni akarja. Nem is rossz intézmény, csakhogy mindenkire ki kellene terjeszteni.

Eddig nálunk majdnem kivétel nélkül a szünidei tanfolyamon iparkodtak a tanítók továbbtanulási igényeit kielégíteni. Nem akarom bírálni azt, ami ez irányban történt, hiszen senki sem állíthatná, hogy ez az intézmény olyan méretű, aminőnek lennie kellene. De a szünidei kurzus egymagában nem is kielégítő. Az egész évi munkában elfáradt, pihenni vágyó tanítónak néhány héten át tisztán szakbeli előadásokat tartani, nem az, ami a szabad tanítás szervezői előtt lebeg. Ez csak egyik, parciális cél.

A szabad tanításnak ugyanis sokkal nagyobb hivatása van: mindenkit részeltetnie kell abban a tudományos kiképzésben, melyre szabadon vágyakozik, elterjeszteni a tudomány minden ágát és ezzel a mainál erősebb szellemi közösséget teremteni az egész országban és emellett mindenkinek meg kell adni az alkalmat arra, hogy saját szakában magát tökéletesíthesse. Ha ezt az utóbbi részletes célt a szünidei kurzusokkal talán némileg el is érhetjük, a nagyobbat, a szabad tanítás igazi célját ezzel elérni nem lehet.

Külföldön több helyen megnyitják a végzett tanítójelöltek közül a kiválóbbaknak az egyetemet és szabadságolják a tanítókat 1—2 évre, hogy az egyetemen hallgathassanak. Hogy ne is szóljak Amerikáról, ahol a nagyobb egyetemeken külön pedagógiai fakultások is vannak, csak azt

említem, hogy Hessenben, Szász-Weimarban és Szászországban rendes hallgatókul iratkozhatnak be a tanítók az egyetemekre. Sőt nálunk is jönnek egyes végzett polgári iskolai jelöltek 2 évre az egyetemre, de csak rendkívüli hallgatónak és — eddigi tapasztalataim szerint — szép előmenetelt tanusítanak. Nálunk is meg kellene nyitni az egyetemeta kiválóbb tanítójelölteknek és szabadságolni kellene évről-érve egy egész sereg már működő tanítót — 400—500-at — hogy az egyetemen, főként az irodalmi, történeti, bölcsészeti, földrajzi és természetrajzi szakokban, melyekhez különös, szakszerű előképzettség nem szükséges, magukat tökéletesíthessék. Úgy, amint a székesfővárosban állandó helyettesítők vannak, úgy kellene az egész országban is 4—500 számfölötti tanítónak lenni, akiket a szabadságoltak helyére küldenének. Különösen a pedagógiai előadásokat hallgathatnák. Gyakorlati ismereteiket az elmélet mélyítené és az ő gyakorlatuk termékenyítőleg hatna magára az előadásra is. Így válhatnék maga az egyetem a tanítókra nézve a szabad tanítás egyik intézményévé.

De egyébként is a szabad tanítás többi tanfolyamai amelyek a fővárosban és remélhetőleg a vidéken is sok helyen az egész éven át igen-igen nagy mennyiségben tartatnának, jórészt alkalmasak volnának a tanítók továbbképzésére. Nagyobb városok tanítói részt vehetnének az esti és a szünidei tanfolyamokban még akkor is, ha nem szabadságoltatnak, a falusi tanítók pedig, miként említettem, nagyobb mértékben szabadságoltatnának, hogy egyes kurzusokat hallgathassanak és gyakorlatokat végezhessenek.

Speciális gyakorlati ismeretek elsajátítására a legjobb eszköz lesz mindig a vándortanítói intézmény, mely eddig is oly szépen működik különösen a gazdasági oktatás terén. A tanítók továbbképzésének a leghatásosabb módja azonban mindig a könyv és a sajtó lesz. És ez az éppen, amelyhez még igen sok szó fér. Más helyre tartozik a könyvtárak intézményének a szabad tanításba való bevonása; máshova a sajtó szervének a méltatása. Ezidőszerint, sajnos, egyiknek sincs nagy szerepe. Könyvtáraink a valóságban

igen ritkák, kezelésükhöz is igen sok szó fér, az olvasási kedvet pedig előbb meg kell teremteni. Nem ámítjuk magunkat. Nagyon jól tudjuk, hogy addig, amíg tanítóságunkkal az olvasást meg nem kedveltetjük, amíg olcsó és nagyon jó könyvekkel ellátni nem tudjuk őket, addig minden törekvésünk hiábavaló; addig a szabad tanítás papiros-intézmény marad.

Azért tehát minden erőnket arra kell koncentrálnunk, hogy már a tanítóképzőkben megkedveltessük az olvasást és hogy állandó- és vándorkönyvtárakban kitünő könyveink legyenek, melyekhez igen könnyen, minden bürokratikus sallang nélkül juthassanak tanítóink.

Mire kell tanítani a tanítókat? Mindenre, ami iránt érdeklődnek és minden iránt érdeklődést kell bennük fölkeltenünk. Főként azonban olyan tudományokkal és ügyességekkel kell megismertetnünk őket, amelyeket önmaguk sikeresen tovább művelhetnek a maguk örömére, a környezetük hasznára. Történeti ismereteik a helyi és környékbeli történeti emlékek, régészeti leletek iránt érdeklődést keltenek bennök, a magyar nyelv és irodalom behatóbb tanulmányozása a nép nyelvének és irodalmának kutatójává teheti, etnográfiai előadások a népszokások szeretetére, ápolására és megőrzésére viheti őket, természettudományi előadások és gyakorlatok a helyi természeti viszonyok tanulmányozására késztetik, ha egyikben-másikban mathematikai tehetség lakozik — ami igen gyakori eset — egy-egy, helyes mederben folyó előadás egész életére kiható szép és üdvös foglalkozását irányíthatja; rajztanítással esetleg a szunnyadó tehetséget fejleszthetjük.

Ha viszonyaink ennyire átalakulnak, ha a szabad tanítás intézményei annyira kifejlődnek, hogy minden tanító, aki tanulni akar, tanulhat is, ha állandó és vándorkönyvtárak közvetítik a tudományt a tudósok és a tanítók között, ha sajtónk nemcsak a napi politikai és társadalmi élet izgató jelenségeivel, hanem állandóbb becsű szellemi táplálékkal is ellátja népünk mestereit: akkor egyúttal ezekből lesznek a szabad tanítás buzgó apostolai. Segítőivé lesznek a magyar tudomány munkásainak. A nép között élve, tudományosabb

előkészültséggel olyant is látnak, olyant is tapasztalnak, ami különben örök homályba borult volna. Tudományos kincseket aknázhatnak ki a néppel való közvetlen érintkezésben, ami nekik megelégedést, a magyar tudománynak hasznot hoz. Fővárosi, vidéki és falusi mindennemű tanítók egy táborba tömörülnek: a tudományos munka táborába. Gyakorlati érzékük és gyakorlati foglalkozásuk termékenyítőleg hat a mestereik munkájára is. Megszűnik a mai tudományos életünk egyoldalúsága, nivellálódik a szellemi élet a társadalom legkülönbözőbb részeiben.

Még ennél is fontosabb az a hivatás, amely rájuk, mint a szabad tanítás munkásaira vár. A képzett tanító nemcsak írásra, olvasásra és számolásra tanítja a gyermekeket. Irányítja őket egész életükben. Munkájával, életével, példájával elől jár és ha igazi lelkesedés hatja át, a nép vezetőjévé válik. Maga köré gyűjtheti a fölnőtteket, olvasókört alkothat, melyben előbb érdekfeszítő olvasmányokat, később tanulságos, főként természettudományi, történeti, gazdasági, bölcsészeti kérdéseket tárgyal velök, megismerteti a környék természeti viszonyait és történeti emlékeit, foglalkozik az egyesekkel, ha speciális tehetséget vesz észre; egyeseknek és az összességnek vezetője, irányítója, jótevője lehet. A szabad tanítás megtermékenyíti a tanító szellemét, erősíti a lelkületét, táplálja a munkakedvét. A tanító pedig ezáltal mind nagyobb befolyást nyer a népre, fejleszti a gazdasági érzékét, fokozza a keresetképességét, nemesíti az erkölcsöt, emeli az egyesnek és az összességnek emberi méltóságát!

Egy amerikai államférfival elmondhatjuk, hogy az ilyen nevelésen alapszik a népszabadság szilárdsága és állandósága. Fejlesszük a nép belátását és éberré válik, szerezzük meg neki azt a képességet, hogy a rosszat fölismerje és megtalálja az orvosságot a baj elhárítására.

Álmodjunk egy korról, melyben a szabad tanítás ilyenné alakította az ország tanítóit és akkor megálmodtuk az erős, a hatalmas, a ragyogó fényességű nagy Magyarországot.

Elnök jelenti, hogy ehhez az előadáshoz többen jelentkeztek hozzászólásra s fölkéri *jegyzőt,* hogy a jelentkezés sorrendjében hívja föl a hozzászólókat.

Szőllősi István: Nagy élvezettel hallgattam *Beke Manó dr.* egyetemi tanár úr lelkes előadását a tanítók munkájának megbecsülni való jelentőségéről. Való igaz, hogy a népet legjobban a tanítók hódíthatják meg a tudásnak, az erkölcsnek, a boldogságnak. Ebben van minden tanító egyéni értékének nagy nemzeti jelentősége. Ennek a nemzeti munkában mindenek fölött való erőnek a fejlesztésére a leghathatósabb eszköznek előadó a tanítók továbbképzését mondja a szabad tanítás által. Kétségtelen, hogy a tanítóképző-intézetekből sem kerülhetnek ki kész művészek és ha valakinek, úgy a tanítónak kell napról-napra előbbre jutnia a fejlődésben. Minél lelkesebben és öntudatosabban tanít, annál többet tanul. Semmiféle hatásban sincs akkora fejlesztő erő, mint az öntudatos tanításban. Hogy azonban milyen lelkesen és öntudatosan tanít, tud-e lelkesedni a saját továbbképzéseért, az legnagyobb részben a legnagyobb fogékonyság idejében nyert képzésének minőségétől függ. Hiába állítanák föl a tanárok számára a legkitünőbb továbbképző tanfolyamokat, ha az elemi tanítóképzőkben a tanárok lelkök erejével annyira meg nem ihlették tudásvágyukat, hogy az mindíg csak növekedhessen. A nép szükségelte tudás forrása az elemi tanítóképzőben van. Jól esik nekem, az egyszerű vidéki tanítóképzőnek, a fővárosi egyetemi tanártól hallanom, hogy a tanítóképző-intézet szervezetének lényegében, alkalmasabb képzőerő a leendő tanítók számára a nagytekintélyű hideg egyetemnél. Merem állítani, hogy a tudás anyagát, az anyagközlés művészetét és mind a kettőért való lelkesedést harmóniába teremtő tanítóképző-intézet mind jobban és jobban felel meg hivatásának. Az utóbbi pár év haladása nálunk éppen olyan föltünő, mint külföldön. Ötödik éve, hogy a magyar állami tanítóképzők új tanterv szerint dolgoznak. Ez az öt év is arról győzte meg őket, hogy nem az egyetemen kell keresni a néptanítók és a nép üdvösségét, hanem a mostani képzés rendszerének a javításában, a kor eszméihez való alkalmazásában.

Hiányos a mai nemzedék képzése a társadalomtudományokban, noha a IV-ik évfolyamban, a mezőgazdaságtanba szorítva, néhány órára való anyag van nemzetgazdaságtani fogalmak számára. Hogy a tanító a társadalom eleven harcaiban tanácsadója lehessen a hozzáforduló népnek, ahhoz neki az iskolában nem

csipetnyit kell nyújtani az igazságból, hanem az egészet! Csak így viheti majd be a köznapiság részleteibe az egyetemességet, mint azt *Pikler* tanár úr tegnap oly szépen kifejtette. — Vagy lehet-e azt kérdés tárgyává tenni, hogy *a tanítónak,* aki a népnek gyakorlati és szellemi szükségleteiben tettel és tanáccsal akar segíteni, *szüksége van erős, egységes világfölfogásra?* Az élet alakítja ezt ki benne, de hogy ez jó irányban történjék, ahhoz a tanítóképző intézet *folozófiai kiképzésének* kell mélyrehatónak lennie! Ebben is nagy a hiány. Megvan a lélektani kezdet, melyet *Alexander* Bernát tanár úr a szabad tanítás iskoláiba kívánt, de hiányzik a filozófia története, mely azt betetőzze. A tanári igyekezettől függ, hallanak-e valamit a tanító-növendékek a gondolatfejlődés nagy képviselőiről, mert a neveléstörténet anyaga, a magyar népoktatás szervezetének ismeretével maga is oly bő anyag, hogy heti két órában fölületesség nélkül nem is tanítható. Pedig, mint a társadalomtudományi érzéket, a folozófiai gondolkodást is a legfőbb forrásmunkákkal igen jól lehet megalapozni.

Ezeknél nem kevésbbé hiányos a mai kor szükségleteivel semmiképpen sem összhangzó *természettudományi kiképzés. Kevés óraszám mellett kevés anyagot, azt is kevés gyakorlatiassággal* tanulnak a leendő tanítók. A természet erőinek alapos, elegendő kísérlettel megszerzett ismerete nélkül ma már nem lehet a nép művelésében résztvenni. Azért meg kell kívánnunk, hogy a magyar tanítóképző-intézetekben a természettudományok óraszámát megkétszerezzék és a szertárakat úgy szereljék föl, hogy minden növendék maga kísérletezhessen. Hiszen a tanítónak nemcsak érteni, hanem kísérletezni is kell tudni, ha az ifjúsági egyesületekben vagy népkörökben tanítson.

Így értem azt, hogy a tanítóképzést a kor eszméihez kell alkalmazni. Ez a mai négy évfolyam mellett lehetetlen, mert a zenei és tanítási gyakorlatokkal, az önképzőköri és egyéb — megkívánt — önkéntes munkával *az ifjak heti óraszáma ötvenre is felszökik.* Ez az emberi energiának időelőtti fölemésztése! Azért kívánjuk meg, a szabad tanítás érdekében is, hogy *a tanítóképzőintézetek öt évfolyamúakká fejlesztessenek.* Fejtegetés nélkül csak megállapítom, hogy ha e reformot nem képzelem is rögtön megvalósíthatónak, de messzire kitólhatónak sem.

Az így képzett tanítók számára azután áldás lesz a *Beke* Manó tanár úr által oly meleg szeretettel és objektív igazsággal megrajzolt továbbképzés. Mind a kétféle proponált kurzus helyes.

Az egyéveset azonban úgy képzelem, hogy tárgyainak megválasztásában *a modern tanfelügyelet* is szempontul szolgáljon. *A népiskola legyen a néptanítóké a felügyeletben is,* miért is az ilyen egyetemi kurzuson a szabad tanításra kiképzett tanítók közül nevezze ki a kormány a tanfelügyelőket! A jobb boldogulásnak ez a gyakorlati eszköze hivatva lesz arra, hogy a tanítóképzőbe édesgeti a legjobb erőket és ezek legjavát az egyetemre. Ezek a tanítók a szabad tanítás ideálját megvalósíthatják, mert nemcsak adott időben, adott helyen, előre elkészített terv szerint fogják a fölvilágosítás munkáját végezni, hanem a falusi élet intím közelségében mindíg akkor, amikor a tanulni akarók a tanulás szükségét legjobban érzik. Ez az érzés oda vezeti a tanítóhoz, akiről tudja, hogy az élet «köznapiságairól» csak azt hallja tőle, ami pártatlanul igaz, boldogulására célszerű és hasznos.

Ha Beke tanár úr nagy tekintélye a jelzett reformokat e Kongresszus révén siettetni fogja: a Kongresszus a népművelés mérhetetlen hasznára szolgált!

Glücklich Vilma: Néhány kiegészítő megjegyzést kívánok fűzni *Beke* tanár úr előadásához, amelynek tartalmát a maga egészében örömmel teszem magaméva. Említette az előadó úr azt, hogy ott, ahol a tanítók egyetemi képzésben részesülnek, ennek azt a hátrányát tapasztalták, hogy ezek a néptanítók tanítói állásukat csupán átmenetinek tekintik. Ennek gazdasági oka van: a néptanítót, aki a legnehezebb és a nép számára leghasznosabb munkát végzi az oktatásügy terén, ma valamennyi pedagógiai munkás között legrosszabbul fizetik. Ha nem soroznák fizetési és rangosztályokba a tanítóságot, akkor mindenki olyan munkakört választhatna, amely e téren legjobban megfelel egyéni hajlamának és képességeinek. — Nagy örömmel veszem Beke tanár úrnak azt az indítványát, hogy nagyobb számú néptanítót szabadságoljanak egyetemi tanulmányok céljára. Nem kívánnám ezeket kiválóságuk szerint kiválasztatni, mert ennek kritériumai nagyon bizonytalanok, hanem önkéntes jelentkezésök sorrendjében bocsátanám őket az egyetemre, szabad választásukra bízván azt, hogy mely tudományszakokkal foglalkozzanak. A tanító munkásságának megítélése, a felügyelet kérdése önként megoldódik, ha megváltozik tanításunk rendszere s a tanuló a ma reáerőszakolt passzivitás alól fölszabadul. Mihelyt a gyermek aktív részt vesz a tanításban, nyomban rákényszeríti a tanítót esetleg elkövetett hibáinak korrigálására. Arra, hogy mai tanítási rendszerünk fölött, vagy csak

tanítóképzésünk fölött is kritikát gyakoroljunk, talán egy újabb egész Kongresszus sem volna elegendő.

Nyisztor György szerint első sorban mentesíteni kell a tanítókat az anyagi gondoktól, tisztességesen kell őket fizetni. A második dolog az, hogy az iskolák túlzsufoltságát megszüntessék. A hadseregben minden nyolc emberre jut egy oktató, egy altiszt, míg a tanító 80 gyermeket oktat még pedig évi 200 forintért. Ne a földi javakról való lemondást és jövőben való hitet és türelmet tanítsa a népnek, hanem tanítsa meg küzdeni és megérteni a szocializmus igazságát, azt, hogy az egyén boldogsága az összesség boldogságától függ.

Schmidt Ádám fölszólaló egy-két mondat után eláll a szótól.

Pikler Gyula szerint a tanítóképzők természettudományi óráinak csekély száma nem különálló jelenség, hanem együtt jár azzal, hogy a középiskolában és népiskolában is csekély e szám, sőt a tanítóképzőben és a középiskolában is *kevesbítették* a legújabb tantervek ez órák számát és a legújabb népiskolai terv is a legtöbb népiskolában nem létező felső osztályokba helyezi a természettant és pedig, ha szóló jól emlékszik, kevesebb óraszámmal. Egy egész *rendszerről van tehát itt szó,* a közoktatásügyi politika általános irányáról és hiábavaló egyes szimptomák orvoslásának sürgetése, míg az a szellem nem diadalmaskodik, melyet szóló és elvbarátai képviselnek.

Ember Károly: A szabad tanítás körében a néptanító munkája igen fontos. Hogy ennek megfelelhessen, ahhoz hivatásának szeretete kell, melyet a tanító elméleti és gyakorlati készültsége alapozzon meg. Azért ezt fokozni kell. Fokozhatjuk pedig azzal, ha a tanítóképzőt igazi szakintézetté szervezzük. Nagyobb előkészültség mellett fölszabadíthatnók a tanítóképzőt az alaki, tehát az általános képzés munkájától és a képző idejét fejlettebb korúakra vonatkozólag teljesen szakszerű elméleti és gyakorlati kiképzésnek szentelhetnők. — Egyebekben teljesen egyetért előadóval. A tanítók nagyobb anyagi ellátását főleg attól az erkölcsi értékeléstől várja, melynek a nép, a nemzet megítélésében van a forrása. — A tanító önállóságának fokozása a képzés mértékétől és szellemétől függ, azért állami felügyelet mellett a mai képzők helyzetének érintetlenségét kívánja. — Szabad tanításnak csak szabad intézmények felelhetnek meg. A képzők államosítását ez az elv kizárja.

Horovitz Gábor röviden kíván a tárgyhoz szólani, főleg arról, hogy a szabad tanítás nehéz munkájában a tanítók meny-

nyiben vehetnek részt. Azt hiszi, hogy azok a tanítók, akiknek az új törvény alapján 3 korona napidíjuk van és megélhetésük miatt kántorságot kénytelenek vállalni, azonkívül kapálniok vagy bogarászniok is kell, hogy ezeknek a szabad tanításra aligha van idejök. De még ha volna is, akkor sem tudásuk dönt annál, vajjon álláshoz jutnak-e, hanem a protekció és hozzá olyannyira, hogy amíg az országban egy millió tanköteles gyermek van iskola nélkül, addig a fővárosban száz-számra pályáznak a tanítók egyforintos napidíjas állásokra. Másrészt a tanerők 75 százaléka felekezeti tanítóképzőkből került ki, akik természetszerűleg nem felelnek meg nemcsak a szabad tanításnak, de még a *népiskolának sem.* A jelenlévő püspökök és egyetemi tanárok bizonyára nem hívei a népiskolák és tanítóképzők államosításának, azonban szóló ennek követelésétől el nem állhat. Lehet, hogy az életben lesznek közös útaik, amelyen együtt *kell* haladniok, de *béke*, éppen az ő materialista fölfogása miatt, sohasem lesz lehetséges.

Dr. Vass József: A sok gyermekkel foglalkozó tanító kezébe nem lehet teljesen adni a nevelést, ez a család dolga. — A fizetés nem hozható kapcsolatba a hivatás szeretetével. — A földi boldogságot senki sem tagadja. A keresztény világnézetnek van anyagi alapja, de vannak csúcsai, amelyekre az anyagiakba elmerült ember fölemelkedni nem tud. — Pikler okoskodásának logikus következménye a tanítóképzés agyoncsapása. — 5000 tanítói állás üres. — Ami a választást illeti, — aki a választásokon résztvett, azoktól megcsömörlött. — Ha nincs lekötve a néptől választott tanító a papnak, szolgabírónak, le lesz kötve a szakszervezetnek! — E Kongresszuson a keresztény világnézet védői defenzívára szorítkoznak, a szocialisták pedig invektívákkal élnek. Sem számuknak, sem elveiknek meg nem felelő prepotenciát akarnak gyakorolni. — Szent Ágoston szavait olvassa a szocialisták fejére: «Csudálatos dolgokat emlegettek, új dolgokat beszéltek, be nem bizonyítható dolgokat mondotok.»

Elnök: Több hozzászóló nem jelentkezvén, a vitát bezárom s az előadó úrnak, ki a fölszólalásokra reflektálni óhajt, a zárószó jogán megadom a szót.

Dr. Beke Manó előadó zárószava: Csakis a tulajdonképpeni tárgyra vonatkozó fölszólalásokra kíván reflektálni, mert *politikával nem foglalkozik* és a társadalom nagy kérdései közül is majdnem kizáróan csakis a közoktatásügyiek érdeklik. — A tanítóképző intézetek tantervére vonatkozó észrevételeket annak kivéte-

lével, hogy még több elméletet tanítsanak, elfogadja, és ha az összes iskolák természettudományi oktatásáról lett volna szó, bizony nemcsak a tanítóképzőkben való erősebb, hathatósabb tanítását követelte volna. — A tanítók és az iskolák helyzetére vonatkozó panaszok nagyrészt jogosultak és várva-várjuk azt a kort, midőn a tanítók munkáját a mainál jobban megbecsülik, a megélhetésüket a mainál fokozottabb mértékben biztosítják és különösen azt az időt, midőn népiskolai oktatásunknak legnagyobb szégyenfoltja, az iskolák zsufoltsága megszűnik. — Ami az iskolák államosítására vonatkozó megjegyzéseket illeti, azokra nézve megjegyzi, hogy a *teljes* államosításnak nem híve. Volt idő és sajnos, nem lehetetlen, hogy megint elkövetkezhetik, hogy még a felekezetek iskoláinak szellemére is szükség van. Legjobban megfelel azonban fölfogásának, ha úgy miként minden családnak erkölcsi kötelessége a gyermekek neveléséről való gondoskodás, melyet idegenre bízni nem szabadna, úgy minden egyes *község* maga gondoskodnék a tanulók iskoláztatásáról. De ha a népiskola föltétlen államosítását nem is kívánja, a tanítóképző-intézeteket államiaknak óhajtaná és addig is, amíg ez lehetségessé válik: az irányításukra, vizsgálataikra az államnak nagyobb befolyását szeretné. — Azt a fölfogást, hogy a mai viszonyok között a tanítók nem alkalmasak a szabad tanítás révén a közműveltség terjesztésén közreműködni, nem osztja, mert meggyőződése szerint a magyar tanítóságot mindíg ideális célok lelkesítették és a legszűkösebb viszonyok közepett is buzgón és lelkesedéssel munkálkodik az ország műveltségének fejlesztésén.

Elnök a Kongresszus nevében meleg szavakkal mond előadónak köszönetet s fölkéri Dr. Petri Mór előadót, hogy a napirend következő pontjaként kitűzött előadását «az ifjúsági egyesületekről» szíveskedjék megtartani.

Dr. Petri Mór pestmegyei kir. tanfelügyelő:

Az ifjúsági egyesületek a népművelés terén.

Az ifjúsági egyesületekről hosszabb tanulmányt írtam, amely részletesen ismerteti az ifjúsági egyesületek történetét, föltünteti az eszközöket, amelyekkel dolgoznak, a hatást és eredményt, amit az ifjúsági egyesületek elértek.

Számot vetvén azonban az idő rövidségével, munkámnak csak főbb részeit mutathatom be.

Az ifjúsági egyesületek csirája Irányi Dánielnek egy indítványa, melynek következtében az Országos Erkölcsnemesítő Egylet fölkérte gróf Csáky Albin, akkori közoktatásügyi minisztert, hogy ifjúsági egyesületek terjesztésére buzdítsa a kir. tanfelügyelőket, amint erről Halász Ferenc, miniszteri tanácsos Állami népoktatás című művében megemlékezik (63—69 lap).

Gróf Csáky Albin két ízben, t. i. az 1892 évi 22161. és az 1894 évi 7135. sz. a. kelt rendeleteivel hívta föl a kir. tanfelügyelőket arra, hogy az iskolaköteles korból kinőtt ifjúság részére, főleg a magyar nyelvtanítás ápolása végett, alakítsanak ifjúsági egyesületeket, első sorban is az állami iskolákkal kapcsolatosan.

Mint Halász Ferenc rámutat említett művében, e fölhívásoknak nagyobb sikere nem volt s csak az aradvármegyei Kölcsey-egyesület buzgólkodott dicséretes eredménnyel. Wlassics miniszter a magyar nemzeti népnevelés szervesen kapcsolt tagozatainak mintegy betetőzéseként jelölte meg az állami tanítók egyik lényeges föladatául az ifjúsági egyesületek alakítását. Wlassics az állami iskolákkal szerves kapcsolatban országszerte megindította a szervezést 1902 évi március hó 22-én 21015. sz. a. kelt s a kir. tanfelügyelőkhöz intézett körrendeletével, a közigazgatási bizottságok figyelmét is fölhíván a magas rendű ügyre. Egyúttal rámutatott arra, hogy a kisdedóvásról és a népoktatásról szóló törvény megszabván az óvó- és tankötelezettséget, a gyermekek milliói, tehát a nemzet jövőjének zöme, harmadik életévöktől a tizenötödik évök betöltéséig, azaz tizenkét éven át, a nemzeti népnevelés hatása alá vannak utalva: (hogy t. i. a kisdedóvó, a népnevelés legalsó tagozata, egyik főföladatának tekinti a gyermek foglalkozását összekötni az idegen anyanyelvüeknél a magyar nyelvbe, mint az államnyelv ismeretébe való bevezetéssel, hogy a kisdedóvóból a hat éves kort betöltött gyermek átlép a kisdedóvóval szerves kapcsolatban álló elemi népiskolába, ahol hazafias és valláserkölcsi érzelmük folyton ápoltatván, elsajátíthatják a legszükségesebb alapismereteket, amelyek segítségével az élet nehéz viszonyai közt helyöket

megállani képesek legyenek, s hogy átlépvén a tizenkét éves korát betöltött gyermek az elemi iskolával szerves kapcsolatban álló ismétlő, avagy gazdasági ismétlő iskolába: még három éven át nyer erősbödést lelkében a nemzeti népnevelés megalapozása s tervszerű nevelés-tanítás mellett főleg oly gyakorlati ismeretekre tesz szert, amelyek jövő életfoglalkozását is megtermékenyítik); de innen már kilép a gyermek az életbe, a tizenöt éves gyermek. Belesodródik az élet forgatagába, holott még alig találta meg azokat a szálakat, amelyek az iskolát az élettel összekötik.

Mint a rendelet mondja, az ifjúság éppen abban a korban lép ki a népiskolából az életbe, amidőn a legfogékonyabb a jóra és rosszra egyaránt; az utóbbi behatások pedig sokkal gyakoribbak és csábítóbbak, semhogy azoknak az ifjú tartósan ellentállani képes volna. Bekövetkezik az erkölcsi lazulás, számtalan esetben a maga vészes következményeivel.

A népiskolában nyert ismeretek nem vésődnek mélyen a gyermek lelkébe: néhány év a tanköteles koron túl az ismeretek gyönge talaját teljesen meglazítja.

Keresnünk kell tehát a módokat, amelyek által a nemzeti népnevelés kiváló becsű és fáradságos eredményét az élet számára megtarthassuk.

Az állami elemi népiskolák gondnoksága számára kiadott új «Utasítás» intézkedik az ifjúsági egyesületek szervezéséről. Az ide vonatkozó 103. szakasz így szól: «Minthogy az elemi népiskolából a 15-ik életévök betöltése után kilépő ifjaknak úgy hazafias és valláserkölcsi, valamint főleg a nem magyar ajkú lakosság között az iskolában elsajátított magyar beszéd további begyakorlására az ifjúsági egyesületek nagy szolgálatot tesznek, amennyiben a helyi viszonyok lehetővé teszik, az igazgató-tanító, tanítótársaival vállvetve, ilyen ifjúsági egyesületet alakít és abban az ifjúság továbbképzését előmozdítja.»

A tanítói kar föl is karolta az eszmét, az ifjúsági egyesületek sorra alakúltak, habár az útat törni nem volt könnyű föladat, számos helyen ma is küzd a tanító lelkesedése az akadályok jégszikláival.

Az ifjúsági egyesületek főcélját abban jelölte meg a miniszter, hogy ápolják az ifjúság értelmi körébe illeszkedő népszerű előadások és fölolvasások által főleg a hazafias szellemet és erkölcsi életet; terjesszék a közhasznú ismereteket népszerű módon, tehát egyszerű és világos formákban.

A 21015/1902 sz. a. kelt rendelet az egyesületek céljai közé fölvette az ifjúságnak mértékletes életmódra való szoktatását, az ifjaknak a kocsmák és más ehhez hasonló helyiségek látogatásától való visszatartását, továbbá, hogy az ifjúsági egyesület férfi tagjai a tavaszi, nyári és őszi hónapokban, ahol erre alkalom nyílik, a tűzoltásban gyakorlatot szerezzen, anélkül azonban, hogy tűzoltó egyesület alakulna az ifjúsági egyesület keretében. Az ifjúsági egyesület köréből minden felekezeti, avagy politikai kérdés, még a legcsekélyebb vonatkozásaiban is, szigorúan kizárandó.

Egyfelől a kedély nemesítése, másfelől az egyesületi élet vonzóvá tétele végett «be kell abba vonni — mondja a rendelet — a nemesen szórakoztató foglalkozást is». Tehát daloskör alakítása, vonzó színielőadások rendezése, mind alkalmas eszközei az egyesületek fölvirágoztatásának. Az állami iskolákban szervezett ifjúsági könyvtár szintén egyik hathatós eszköze az ifjúsági egyesület sikeressé és vonzóvá tételének.

Amint rámutat a rendelet: a sikert az is biztosítja, ha a helyi művelt, hazafias társadalom érdeklődését sikerül a tanítóknak megnyerniök.

Az alapszabálytervezet akként készült, hogy azok az ifjúságra anyagi terheket ne rójjanak s ne akadályozzák őt kenyérkereső munkájában.

A rendelet ama tanítók részére, akik az ifjúsági egyesületek szervezése körül érdemeket szereztek, jutalmakat is helyez kilátásba s a minisztérium ily érdemes tanítókat jutalmaz is évről-évre.

«De legfőbb jutalma lesz a tanítói karnak az a tudat, hogy az iskola határán, tehát hivatalos kötelességén túl is tevékenykedik a magyar nemzeti állam jövőjének, boldogulásának, a magyar nemzeti társadalom kialakulásának biztosításán. Lehetetlen, hogy az az ifjúság, amely a fejlett korban

azt látja, hogy az ő tanítója az iskolán túl is szeretettel, gyámolítólag foglalkozik vele, hálás érzelmekkel ne viseltessék tanítója iránt.»

Nagyon helyesen mutatott rá egyik tanító-egyesület (brassói), hogy Wlassics miniszternek egyik legnagyobb koncepciójú alkotása az ifjúsági egyesület szervezése, mert az ifjúsági egyesület a kultúra védő sáncai közé éppen ama népréteg százezreit vonta be, amely eddig nélkülözött minden vezetést, támogatást, nevelést, holott éppen ez a kor az, midőn az ifjúság kellő irányítás nélkül nemesebb foglalkozás és szórakozás hiánya miatt könnyen kerül a züllés lejtőjére s kocsmai duhajkodásokban keresi mulatságait. Ilyféle egyesületek hiányát érezte maga a tanítóság is — mint írják a brassóiak — csak hívó szózatra volt szükség, hogy mindnyájan a legnagyobb lelkesedéssel sorompóba lépjenek, hisz itt kezdődik a valódi népnevelői, néptanítói működés.

Jól mondja Halász Ferenc, hogy szebb és magasztosabb célt «az igazi néptanító nem is kívánhat magának. De a nemzet jólétét szívökön viselők sem, a nemzet nagy zömének.»

Gróf Apponyi Albert m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter élénk figyelemmel kíséri a tanítóságnak az ifjúsági egyesületek szervezése terén való működését. A f. évi február hó 3-án 8668. sz. a. kelt rendeletével hatékony lökést adott a szervezés ügyének, a maga részéről is szükségesnek tartván, hogy az elemi népiskolákkal kapcsolatosan ifjúsági egyesületek szerveztessenek, abból a célból, hogy az iskolából kilépő ifjúság a jóra és rosszra legfogékonyabb korban, a rossz behatások ellen, helyes vezetés és irányítás által megóvassék s vallás-erkölcsi, értelmi és nemzeti szempontból tovább neveltessék.

Az ifjúsági egyesületek szervezetét a következőkben ismertetem.

Az egyesületeknek rendes, pártoló és alapító tagjai vannak. Rendes tagok a 15 életévöket betöltött ifjak, vagy leányok 21-ik életévök betöltéséig, illetve férjhez menetelökig. Pártoló tagok 3 éven át évi 2 K-t, alapító tag egyszersmindenkorra 20 K-t fizet. Az egyesület tagjai november 1-től március 1-ig hetenként kétszer, rendszerint az állami

iskola helyiségében, a tanítási időn kívül, gyűlnek egybe. Október, március, április és május hónapokban vasárnaponként.

A választmány s a tisztviselői kar 10—15 tagból áll. Az egyesületi atyák, illetve, ha az egyesületnek nőtagjai is vannak, az egyesületi anyák száma 5.

Tisztviselők: igazgató, elnök, alelnök, jegyző, pénztáros és könyvtáros.

Az igazgató intézkedik az összejöveteleknek, valamint a választmánynak és az évi közgyűlésnek egybehívása iránt, azokon maga vagy helyettese elnököl. Fölolvasásokat, előadásokat tart, illetve arra alkalmas egyéneket fölkér. Az egyesületi atyák és anyák tiszte: fölügyelni a rendre, esetleg (az igazgató fölkérésére) fölolvasásokon, vagy mulatságokon közreműködnek.

Külön ifjúsági leány-egyesület is szervezhető. Ahol azonban férfiak és nők vegyesen tagjai az egyesületnek, az egyesület összejövetelein az egyesületi atyák és anyák közül is jelen kell lennie egynek-egynek. Egyébiránt a nőtagok, amenynyiben lehetséges, a férfiaktól külön tartsák összejöveteleiket.

Az elnökök fölügyelnek, különösen mulatságokon, a tagok tisztességes és erkölcsös magaviseletére. A választmány, mely két hónaponként ülésezik, bírálat alá veszi a panaszos ügyeket; az új tagok fölvétele, a tisztviselők működésének fölügyelete szintén hozzájuk tartozik.

A közgyűlés egyik tiszte, hogy azokat a rendes tagokat, akik érdemes működést fejtenek ki, jutalmazza.

Nem lesz talán érdektelen megemlítenem, hogy 1902 óta (1906 végéig) összesen 421 állami elemi iskolával és 151 községi és felekezeti jellegű iskolával kapcsolatos ifjúsági egyesület alakult és pedig 408 férfi, 5 női és 159 vegyes, összesen 572 egyesület.

Az ifjúsági egyesületek működéséről érdekes képet nyújtanak az egész országból egybegyűjtöttem adatok, ismertetések. Ezeket a részleteket ezúttal teljesen mellőznöm kell, itt csak általánosságban szólhatván az ifjúsági egyesületek hatásáról, az elért eredményekről, a tennivalókról.

Az mindenütt megállapítható, hogy az ifjúsági egyesületek nagy kihatással vannak az ifjúság egész életére. Az ifjúsági egyesületben gondozott ifjúnak egész más a társadalmi érintkezése, látóköre szélesebb mint annak, aki az iskolai élet után magára marad. Az ifjúsági egyesületek megerősítik az összetartás, a családiasság, a barátság érzését és egymás bajainak fölismerése mellett kifejlesztik, erősítik a segítés kötelességérzetét. A szövetkezeti eszmének melegágya, veteményes kertje egy-egy jól ápolt ifjúsági egyesület. Nemzetiségi helységekben a legerősebb védőbástya a nemzetiségi befolyásokkal szemben. Azután az ifjúsági egyesületek igen értékes munka végzésére hivatottak az alkoholizmus ellen való védekezésben; leginkább távol tarthatják az ifjúságot a kocsmától.

Hasznos szolgálatot tehetnek a selyemtenyésztésnek, a gyógynövények termesztésének megkedveltetése tekintetében, a madarak, fák megvédésében, amik egyben a természet szeretetét keltik föl a lelkekben, s mélyítik a hazai föld iránti hűséget. Programmjukba fölvehető a szlöjd s a katonai önképzés is, amelyek alapjait most kezdjük lerakni iskoláinkban. Amaz azt a nagy igazságot öregbíti, hogy a legteljesebb lelki összhangot a munka, az alkotó munka adja meg, emez pedig a tettre kész lelkek edzője.

Hogy ez a sok szép cél hol és mennyiben valósítható meg, ezt természetesen mindig a vezetők mérlegelése, buzgalma s a helyi körülmények döntik el.

Ügyet kell vetnünk az ifjúsági táncok rendezésére is. E tekintetben a brassói tanító-egyesületnek kezére járt a járási főszolgabíró, aki kocsmahelyiségben tartandó táncmulatságra többé engedélyt nem ad. Itt a továbbiakban a községeknek kell segítségül jönniök, amint azt a brassóiaknál is látjuk, olyképpen, hogy miután az iskolák helyiségei, tantermei ily célra igénybe nem vehetők, alkalmas helyiséget béreljenek, ahol aztán kitáncolhassa magát a fiatalság, ahelyett, hogy a kocsmákban dorbézoljon.

Az ifjúsági egyesületek ügyét természetesen óriási lépéssel vinné előbbre, ha saját, külön céljaikra szolgáló helyisé-

gekkel rendelkeznének, mert a tanterem alkalmas az előadások megtartására, de már szórakoztató játékokra nem igen lehet azt igénybe venni.

Nagyon üdvös volna a Ferenczi Zoltán dr. hangoztatta terv is, hogy minden népiskola mellé népkönyvtárt és olvasószobát kell építeni esti foglalkozásra a fölnőttek számára.

Egyes egyesületeknek igazgatása úgyszólván egész embert kívánván, a nagyobbak vezetői a tanítás alól — legalább bizonyos időre — fölmentendők volnának.

Igen nehéz a helyzete az egytantermű, osztatlan iskola tanítójának, akinek a hat osztály mellett még vagy az általános, vagy a gazdasági ism. iskolát is vezetnie kell. Neki kell teljesítenie az iskolai ügyeket illető mindennemű írásos munkálatot is. Igen természetes, hogy az ifjúsági egyesület az egytantermű iskolákkal kapcsolatosan is szervezendő s ennek a föladatnak a megoldása kizárólag a tanító munkája, akinek úgyszólván a pihenésre szánt óráit kell a nemes ügyért áldozatul hoznia. Közoktatási kormányunk mindig különös érdemszámba vette azoknak a tanítóknak buzgólkodását, akik kisebb helyen huzamos ideig egymaguk kitartóan szolgálták a népoktatás ügyét, s midőn az osztatlan iskolák tanítói ifjúsági egyesületeket szerveznek s virágzásra emelnek: valóban kétszeres elismerést érdemelnek és hiszem, hogy az érdemesek fokozott igyekezetükért mindenkor elveendik méltó jutalmukat.

Azt talán nem is kell mondanom, hogy a község lakóira is megvan a jó hatása az ifjúsági egyesületek hazafias ünnepélyeinek, estélyeinek.

Épp e nagy jelentőségű okoknál fogva tennivalók várnak az ifjúsági egyesületeket illetőleg úgy a hazafias tanítói karra, mint a társadalomra s a hatóságokra egyaránt.

Teendők várnak a jövőre nézve különösképpen a kultúregyesületekre.

A kultúregyesületek egyik legigazibb föladatának lenne mondható, hogy az ifjúsági egyesületek segítségére jőjjenek. Amaz érdemes tanítókat, akik különösen daloskörök létesítésén fáradoznak, jutalmazniok kellene, mert, mint adataim

mutatják, s mint mindjárt rátérek, a daloskörök főszerepet játszanak az ifjúsági egyesületek életében, s mindenkor friss vért vezetnek azokba. De jutalmazandók a nemes verseny szempontjából az egyesületi életben érdemeket szerzett ifjak is. Aztán jutalmakkal lehetne lendíteni a főként az ifjúsági egyesületek céljait szolgáló előadásokon, fölolvasásokon stb. Az ifjúsági egyesületek céljainak megfelelő fölolvasásokat készítsenek a jelesebb tanítók, a nép életét ismerő tanárok, népies íróink. Ezek a fölolvasások öleljék föl a tudományok mindegyik szakát, ami nagyban megkönnyítené a vezetők munkáját, ha az ifjúsági egyesület céljait különösképp is szolgáló könyvek, füzetek állanak rendelkezésükre.

Ifjúsági egyesületeinket rendkívül fontos, sőt kultúránkra nézve szinte nélkülözhetetlen előnyeikért vitális nemzeti érdekünk ajánlja fokozottabb anyagi támogatásra.

Nagyon nagy jelentőségű eszköznek mondható a jól megválogatott művekből álló könyvtár, melyet ezidőszerint annyi egyesület kénytelen nélkülözni. Rámutatok itt a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának ama határozatára, mely szerint népkönyvtárakat (300—2000 K értékben) első sorban a népiskolákkal s ifjúsági egyesületekkel kapcsolatban állít föl; ily gyűjteményekért tehát az ifjúsági egyesületek vezetői az említett Tanácshoz (Budapest, VIII., Főherceg Sándor-utca 28.) fordulhatnak megokolt kérvénnyel (világos képet nyújtva az egyesület szervezetéről, működéséről, föltüntetve a tagok számát, az egyesület anyagi helyzetét stb.).

Szükség lenne közlönyre, mely az ifjúsági egyesületek közt kapcsot teremtsen s mely részletesen megvitatná, állandóan napirenden tartaná az ifjúsági egyesületek megbeszélendő ügyeit s napirenden tartaná a szervezés kérdéseit.

Az ifjúsági egyesületek fölvirágoztatásával kétségkívül szoros összefüggésben van tanítóink képzésének kérdése. Továbbképző tanfolyamok eddig is tartattak, ezek jövőre, addig is, míg a képzés ügye gyökeresebben rendezve lesz, szaporítandók lennének.

Nagyon helyesen mutatott rá Beke Manó előadásában (A szabad tanítás és a néptanítók) arra, hogy az egyetem

mai szervezetében alkalmatlan lévén arra, hogy ott a közel 30,000 tanító kiképezhető legyen, az egyedüli célravezető dolog a tanítóknak a szabad tanítás által való továbbképzése. Továbbképző kurzusokat kell tartani a nagyobb vidéki városokban és az egyetemi székhelyeken, még pedig a szabadságolt tanítók részére éveseket, másoknak szünideieket, amelyeknek tárgyai történet, gazdaság, egészségtan stb. lennének. Mint ugyancsak Beke mondja «a falvakban a tanítók lehetnek a szabad tanítás apostolaivá».

Az ifjúsági egyesületek működésének állandó élesztője, mint már érintettem, a dal. A dal adhat szárnyakat az ifjúsági egyesületek jelentősebb működésének, mert a nép kedélyének, életének úgyszólván egyetlen éltető eleme. A dalon keresztül legbiztosabb útat talál szívébe a hazafiság, a magyarság gondolata. Tehát daloskörök úgyszólván mindenütt szervezendők, amit úgy szociális, mint nemzeti szempontok kívánnak. És ezeknek a daloskköröknek létesítését egy-egy harmónium adományozásával megkönnyíteni, lehetővé tenni: megint csak kultúregyesületeink nemes célú teendői közé volna sorozandó. Aki a nép között forgolódik, az tudja, hogy a nép — még az idősebb ember is — a legszívesebben keresi föl a daloskköröket s mindenkor nagy kitartással és élvezettel tanulja az éneket, a dalt. Nagynevű miniszterünk fölismerte ennek nagyjelentőségét, amidőn intézkedett (1907 évi június hó 27-én az 57086. sz. a. rend.) daloskörök szervezésről, sőt szakembert (Hackl N. Lajos) is küldött ki az állami elemi iskolákkal kapcsolatos ifjúsági egyesületekhez daloskörök szervezésére. Ami a daloskörök programmját illeti, ezeknek a népdalok mellett föl kellene ölelniök a nép mulatságaihoz, érzés- és gondolatvilágához annyira közel álló karácsonyi misztériumokat, játékokat is.

A brassói tanítóegyesület a színdarabok előadását az ifjúsági egyesületek működésének körén kívül esőnek tekinti azzal a megokolással, hogy a színdarabok betanulására fordítandó idő és fáradság nem áll arányban a haszonnal, mert megbénítja az egyesületi munkálkodást. Míg ugyanis a próbák tartanak, — több hétig s éppen a legmunkásabb időszak-

ban, — csak a színészet foglalja le az ifjak minden idejét, gondolatkörét. Aztán meg nem engedhető — úgymond a szóbanforgó brassói egyesület, — hogy a népszínművek majdnem mindenikében föltalálható bukott leány szerepét egy 15—16 éves leány játssza.

Nagyon természetes, hogy akármelyik színdarabnak a betanítása nem hozhatja meg a kívánt sikert, s hogy nagyon gondosan megválogatandók azok a színdarabok, amelyeket a nép gyermekeivel gyümölcsöző hatással akarunk eljátszatni. Ha apró énekes színdarabokat íratunk a nép számára, akkor bizonyára nem fog kárba veszni az idő és a fáradság, amelyet az ifjúsági egyesületek a színdarabok előadására fordítanak, sőt az ilyen énekes színdarabok nagyon is gyümölcsöző hatásúak lehetnek.

Hiszem, hogy az egybegyűjtöttem anyag, míg egyfelől meggyőző adatokat szolgáltat az ifjúsági egyesületeknek kulturális téren való rendkívül fontos szerepéről, addig másfelől a föltárt eredmények csak újabb kitartó munkára fogják sarkalni népnevelőinket ott is, ahol nagy akadályokkal kell megküzdeniök. Az eddigi eredményekből látjuk, hogy érdemes a fáradozás. Ha az első lépések után nem is hull kezünkbe mindjárt a siker koszorúja, nem szabad elcsüggednünk.

Anélkül, hogy vádat emelnék azok ellen, akik eddigelé sikereket nem tudtak fölmutatni az ifjúsági egyesületek szervezésénél, vagy akiknek kezemunkájára a már szervezett egyesületek mélyebb gyökereket nem tudtak verni, — abban a véleményben vagyok, hogy a vezető tanítók a legsúlyosabbaknak látszó akadályokkal is meg fognak küzdeni, az egyesületek iránt számos helyen kétségkívül még mindig érezhető közönyt, sőt nem ritkán ellenszenvet is le tudják küzdeni, ha, amint ezt az egyik népnevelő társam megjegyezte, a vezető tanítók hivatásuk magaslatára emelkednek, ha jóakarattal igyekeznek elhárítani az akadályokat. Az ilyen tanító ezen a téren is igen szép eredményt érhet el, egyesületét megkedveltetheti, fölvirágoztathatja.

A népnevelés szempontjából mindenesetre megszívlelendő fontos körülmény és a tanítók érdekeit is szolgálja, ha az

ifjúság tovább marad tanítóinak közvetetlen vezetése, nevelő hatása alatt.

Nagyon jól ismerjük községeink bajait, nagyon jól tudjuk, hogy azokban mily sok a teendő minden téren. Egységes kultúrai és gazdasági munkatervre van szükség és annak a munkatervnek a legelső körvonalait mi mástól várhatnók inkább, mint az ifjúsági egyesületektől?

Mint minden nagyszabású eredmény elérésében: szívós kitartás s a sikerben való rendületlen bizalom szükséges és mint mindenütt, ahol komoly célok mellett állunk csatasorba, ahol eredményt kell elérni: üldözzük a pesszimizmust. A pesszimizmus béklyóba veri a szárnyra kelni törekvő lelkeket.

Egy pár egyesület vezetősége érzékenyen panaszolja a társadalom közönyösségét. Így bizony kétségkívül messze fekszik a cél, amelyet pedig el kell érni. A társadalom a maga érdeklődésének melegével szorítsa keblére, mint féltett kincsét, az ifjúsági egyesületeket. Hiába a kertész gondozó keze, ha hiányzik az éltető meleg, a ragyogó fény. Már pedig az ifjúsági egyesületnek a társadalom érdeklődése éppen az, ami a virágnak a napfény!

Azt a munkát, amit a kisdedóvó intézetek és elemi iskolák végeznek, félbenhagyni mi volna más, mint ha a kertész akkor venné le a szemét az ő csemetéiről, amikor azok éppen legtöbb gondozást igényelnek. A legjobb talajú kertet is fölveri a gyom és a gaz, ha azt elhanyagoljuk. Ne tegyük ki ifjainkat az élet zivatarainak, míg szívök, lelkök virágai ki nem fejlődtek, meg nem erősödtek.

A magyar állam ama kulturális föladatához, hogy a magyar faj védelmére megszerezze a kultúra fegyvereit, ehhez a legfőbb föladatához a kultúra magyarságának megóvására az ifjúsági egyesületek támogatása, erősítése az elsőrangú teendők közé sorozandó.

Az ifjúsági egyesületek amaz utakat gyengítik, amelyek nemzeti eszményeink diadalra juttatásához vezetnek.

Az ifjúsági egyesület híd az iskola és az élet közt ringó hullámok fölött; csirabontó talaja társadalmunk békés együtt-

működésének, továbbfejlődésének; forrasztó érce az emberi és nemzeti összetartozás gondolatainak, kohója a szabad tanításnak, a nép művelésének és talán a legerősebb gránitszikla a nemzeti eszmények felé törő haladás, lelki emelkedés gótíveinek, fénylő kupolájának alapzatában.

Az iskolák mellett elmaradhatatlan legyen az ifjúsági egyesület, amely nem kevésbbé fontos, mint maga az iskola. Alakítsuk meg mindenütt az ifjúsági egyesületet s ennek kebelében a daloskört.

Dr. Beöthy Zsolt közben ismét elfoglalta az elnöki széket.

Jegyző: Hozzászólásra senki sem jelentkezett.

Elnök meleg köszönetet mond előadónak. — Jelenti, hogy valamenyi szakosztály befejezte működését, letárgyalta a napirendjére fölvett anyagot s a tárgyalások egész anyagát a titkárság följegyezte, összegyűjtötte. Bejelenti, hogy az előadók közül, részben betegség, részben más akadályok következtében, nem tarthatták meg előadásukat: dr. Erődi Béla, dr. Kosutány Tamás, Magyar Kázmér, Radisics Jenő, dr. Schwarz Gusztáv, dr. Téry Ödön, dr. Timon Ákos és dr. Váradi Antal. — Jelenti továbbá, hogy az alakuló ülésen megválasztott elnökök közül az elnökségről lemondottak: gróf Benyovszky Móric, dr. Konkoly-Thege Miklós és dr. Timon Ákos.

A Kongresszus e bejelentéseket hozzászólás nélkül tudomásul veszi.

Elnök köszönetet mond Pécs városának, a Nemzeti Kaszinónak és a Polgári Kaszinónak szíves vendégszeretetükért, köszönetet mond elnöktársainak, az előadóknak és titkároknak buzgó és fáradhatatlan közreműködésükért s végül bejelenti, hogy a mai napig összesen 139 hatóság, egyesület, testület és intézmény, továbbá 569 rendes tag és 138 rendkívüli tag csatlakozott a Kongresszushoz, majd így folytatja:

A Kongresszus eredménye, hogy közművelődési haladásunknak tanulságos perspektívákat nyitott; a területek és tényezők, törekvések és kívánalmak megvilágításával a haladás föltételeinek megszerzéséhez járult. Azáltal is, hogy a nehézségekkel ismertetett meg, csak a követendő út tisztá-

zását segítette. Talán egymás törekvéseinek nemcsak megértésében, hanem motívumaik szerint való méltánylásában is közeledtünk egymáshoz.

Azzal a hő óhajtással végzem, hogy mindaz, amit tettünk, mondtunk és akarunk, szolgáljon magyar hazánknak és embertársainknak javára. (Hosszantartó lelkes éljenzés és taps.)

Ezzel a Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusát bezárom. (Elnököt lelkesen éltetik.)

A SZAKOSZTÁLYI ÜLÉSEK NAPLÓJA.

I. Szakosztály:

A tudományokat és elméleti, valamint gyakorlati ismereteket terjesztő előadások és tanfolyamok szakosztálya. (E szakosztály négy külön csoportra oszlott.)

II. Szakosztály:

Könyvtári és múzeumi szakosztály.

III. Szakosztály:

Sajtó-szakosztály.

IV. Szakosztály:

Művészeti szakosztály.

V. Szakosztály:

Turista- és testnevelési szakosztály.

AZ ELSŐ SZAKOSZTÁLY NAPLÓJA.

Az első szakosztály a következő négy külön csoportra oszlott:

1. csoport.

Filozófia.
Történelem.
Földrajz.
Szociológia.
Nyelvtudomány és irodalom.
Klasszikus nyelvek.

2. csoport.

Mathematika.
Természettudományok.
Egészségtan.

3. csoport.

Kereskedelmi ismeretek.
Technika, ipar és technológia.
Nők gazdasági szakoktatása.
Falusi közművelődési egyesületek.

4. csoport.

Kik tanítsanak?
Kapjanak-e a hallgatók bizonyítványt?
Munkásnők továbbképzése.

AZ ELSŐ SZAKOSZTÁLY ELSŐ CSOPORTJA.

(Tárgyalt Pécsett, a Városi Székház közgyűlési termében 1907 október 4-én d. e. 8 órától ½ 12-ig, d. u. ½ 3-tól ½ 8-ig és 5-én d. u. 3 órától 8-ig.)

Elnök: *Beőthy Zsolt dr.*
Titkár: *ifj. Erődi Béla dr.*

Jelen volt a megalakulásnál mintegy 250 tag. A csoport állandóan igen nagy érdeklődés mellett 300—400 tag jelenlétében tárgyalt.

Elnök a napirend első pontja szerint kéri a szakosztályi csoportot, hogy társelnököket és titkárokat válasszon s fölkéri a titkárt, hogy a jelöltek névsorát olvassa. A szakosztályi csoport a jelölteket egyhangúlag megválasztja.

E szerint *társelnökökké* megválasztattak:

Alexander Bernát dr.
Ágoston Péter dr.
Bárczy István dr.
Budai Dezső.
Ember Károly
Erődi Béla dr.
Gaal Jenő dr.
Giesswein Sándor dr.
Négyesy László dr.
Pikler Gyula dr.
Prohászka Ottokár dr.
Rosenberg Auguszta
Schack Béla dr.

Társtitkárokká megválasztattak:

Bernolák Nándor dr.
Harkányi Ede dr.
Hornyánszky Gyula dr.
Horovitz Gábor
Székely Aladár dr.
Vass József dr.
Végh Lajos

Elnök: 11 órára a Zsolnay-gyár megtekintése van programmunkon, este pedig az első népszerű tudományos előadás miért is azt indítványozza, hogy a délelőtti ülés 11 óráig, a délutáni

pedig 3 órától 6-ig tárgyaljon. Rövid vita után elhatározza a szakosztályi csoport, hogy a nagy anyagra való tekintettel délelőtt ½ 12-ig ülésezik, a délutáni ülést ½ 3-tól 7-ig tartja, az elmaradó tárgyak és fölszólalások pedig holnap délután 3 órakor folytatólagos ülésen tárgyaltatnak.

Elnök: következik a mai ülés első előadása. Fölkérem dr. Alexander Bernát elnöktársamat, szíveskedjék előadását megtartani.

Dr. Alexander Bernát budapesti egyetemi tanár:

A filozófia a szabad tanításban.

— Kivonat. —

A filozófia mindenütt, ahol szabad tanítás van, előkelő helyet foglal el benne. Hogy ezt a helyet elvileg meghatározhassuk és a filozófia ebbeli szerepének fontosabb részleteit megállapíthassuk, rövid pillantást kell vetni a filozófia természetére, evégből pedig a filozófia történeti fejlődésére Mindennek, ami él, történetét kell ismernünk, hogy mivoltát megérthessük.

1. Az emberi szellem kezdetben nem különítette el föladatait. Naivul és bátran a mindenség megértésére keresett egységes formulát, összefoglaló kifejezést, s tudáson mindennek egységes fölfogását értette és ezt nevezte filozófiának. Filozófia és tudomány egyértelmű kifejezések voltak. Csakhamar azonban gyakorlati szükségletektől hajtva és a megismerés folyamatának törvényeit követve részletezni, fölbontani kezdette azt az óriási föladatot, melyre eleinte oly naiv hittel vállalkozott. Megindult az a folyamat, mely eleinte nem lehetett egészen öntudatos, melyet később sem értettek meg mindig, de amelynek lényege mindig az volt, hogy az egységes tudomány két részre szakadt: speciális tudományokra és egyetemes tudományra, vagyis filozófiára. Kezdetben ez a folyamat lassan halad és az elválás csak néhány ponton határozott, a többin tart a keveredés és hol az egyetemes tudás pótolja a részlegest, hol megfordítva a részleges az egyetemest. Mint részleges tudományok először válnak el a filozófiától a formális tudományok, a matematika, gramma-

tika; majd a gyakorlati tudományok, orvostan, méréstan; ennek oka nyilvánvaló; gyakorlati szükségletek hívják létre ezeket a tudományokat, ami a részleges tudás kifejtését szükségessé teszi; e tudományok természete pedig olyan, hogy megállapításaik viszonyosan függetlenek más tudományokétól. Az újkorban azonban ez a folyamat mind viharosabbá válik. A XVII. században majdnem az összes természettudományok önállósítják magukat; a XVIII. században a szellemiek követik a példát; a XIX. század szinte végképp kifosztja a filozófiát; kiszorul hajlékából majdnem minden és Comte hirdetheti, hogy a filozófia semmi egyéb, mint a matematika, asztronómia, fizika, kémia, biológia és szociológia főbb eredményeinek egymás mellé rakása. A filozófia csak összege ezeknek a speciális tudományoknak; sajátos tartalma nincsen. A filozófia a XIX. század közepe táján tényleg elveszti tekintélyét. Csak a hivatalos tanítás óvja meg némileg a végveszélytől. De élő, ható szellemi erőnek alig nevezhető ebben a korban.

2. Milyen volt általában a viszony az egyes tudományok és a filozófia között e folyamatnak egyes fázisaiban? Részben közömbös, részben barátságos és csak végül ellenséges. Az egyes, a speciális tudományok közt voltak olyanok, melyek annyira függetleneknek képzelték magukat a többiektől és a filozófiától, hogy nem törődtek a filozófiával, nem is kellett törődniök. Ilyen volt a matematika. Egyébként azonban az egyes tudományokban mindíg érezhető volt az a szükséglet, hogy egymást és az egészet tekintsék, hogy főbb eredményeik egységes egészben találjanak helyet. A specifikáció fontos föltétele a tudományos munkának, de csak akkor van értelme, ha utána integráció következik. A tudás természetében rejlik, hogy egységre törekszik. Maga a világ is egy, melyet meg akarunk ismerni; az elme is egy, melylyel meg akarjuk ismerni a világot. Ha a tudás forrása és tárgya egységes, akkor az utak lehetnek többek (getrennt marschiren, vereint schlagen), de az eredménynek egységesnek kell lennie, illetőleg törekednünk kell, hogy amit az egyes tudományok összehordtak, azt az egységes világ egy-

séges megismerése céljából összekapcsoljuk. Ennek az egységesítő folyamatnak a kifejezése a filozófia. Maga Comte is, aki a filozófiától minden sajátos tartalmat megtagad, mégis filozófiának nevezi a maga művét és mégis ebben a filozófiájában valamiféle egységét a megismerésnek keresi. A filozófia minden időben nem volt egyéb, mint a tudás egységének keresése, az illető idő tudásának, műveltségének, egyszóval világfölfogásának kifejezője. És most már jobban megérthetjük a filozófiának az egyes tudományokhoz való viszonyát a filozófia történeti fejlődésében. A filozófiának vannak fénykorai és hanyatlásai. Fénykora van a filozófiának, ha közte, és a speciális tudományok, meg a kor világfölfogása közt harmónia van. De ez a harmónia nem állandó. A speciális tudományok esetleg gyorsabban fejlődnek tovább, mint a filozófia. Ekkor szakadás, diszharmónia áll be. Négy ily korszakot látunk világosan; ilyenkor a filozófiát a skepszisz szolgálja. Ez történt először a görög skeptikusok korában, azután a középkor vége felé, majd a XVIII. században és végül a XIX. század közepén. Mindezekben a korokban nagy feszültség volt a filozófia és a szellemi élet egyéb tartalma közt.

A legsúlyosabb válság az, mely a XVIII. században kezdődik és a XIX. században csak folytatódik. Ekkor szakadtunk el legmesszebbre a filozófiától. Ez az idő a speciális tudás uralkodásának korszaka. De lehetséges-e ezt az állapotot fönntartani? Lemondhatunk-e a tudás egységéről, bármily nehéz legyen is ez a föladat? A filozófia valóban megbosszulta magát a hosszú mellőzésért. A filozófiai problémák szinte orozva támadták meg a speciális tudományokat, melyek se megoldani, se mellőzni nem bírták őket. Húszharminc év óta a filozófiának sajátságos renaissance-át éljük. Becsüljük, műveljük az egyes tudományokat, de megköveteljük, hogy egységbe is kapcsolódjanak. A filozófia problémái ma az egész tudományos világot foglalkoztatják; keressük, akarjuk az egységes világfölfogást. Innen van, hogy a szabad tanításban is mindenütt a filozófia igen tekintélyes helyet vívott ki magának. A filozófiai előadások a legkeresettebbek, a leglátogatottabbak. Ez különben igen természe-

tes is. Az egyetemi tanítás főleg szaki irányban képezi az embereket. A szabad tanításban nemcsak szakismereteket kíván ennek a közönsége, hanem a szakismereteket, mint kapcsolatos, egységes tudás alkatrészeit, mint műveltségi elemet.

3. De ha ebben talán mind egyetértünk is, milyen útat kövessünk a filozófia tanításában? Nehéz kérdés, majdnem olyan nehéz, mintha a felső matézis népszerűsítését keresnők. A filozófiai gondolkodás az emberi szellemnek legszublimisebb műveletei közé tartozik, hogyan lehet ennek eredményeit közkinccsé tenni?

Keresnünk kell a hozzá vezető útat. Ez nem lehet más, mint hogy mindenekelőtt a filozófiának és mindennek a forrásával, az emberrel, az ember szellemével ismerkedünk meg. Ebben az irányban halad tényleg a legújabb kor. A legnépszerűbb filozófiai tudomány ma a lélektan.

De a mai lélektan egészen más, mint még a 40—50 év előtti. A mai lélektan jellemző vonásai, hogy megszabadúlt minden metafizikai nyügtől és hogy a megfigyelés és kisérlet új módszerei érvényesültek benne. Ennek alapján azután analízisei is végtelenül finomodtak.

Így belső kapcsolat létesült a lélektan és többi tudományok legtöbbje közt. Ámbár a lélektan külön tudomány, mégis kapcsolatos a szociológiai, esztétikai, történeti kutatásokkal; sőt sok fiziológiai kérdés is csak a lélektannal párhuzamosan tárgyalható.

Aki az exakt tudományok terén járatos, otthon érzi magát a mai lélektanban is. A maga tudományának módszereit találja ott és a maga tudományával való kapcsolatot is sokszor érzi.

Aki a szellemi tudományok művelője, az meg éppenséggel nem lehet el a lélektan nélkül. A legelvontabb és a legkonkrétebb szellemi tudományok kapcsolatosak vele, reá szorulnak tanácsára, fölhasználják eredményeit.

Így a lélektan valósággal centrális helyet foglal el tudományos és kultúrai életünkben. Előkészít a filozófiai gondolkodásra, kapcsolatos a legtöbb speciális tudománnyal és eleget tesz a kultúrai ember legfőbb vágyának, fölvilágosítja

saját magáról. A lélektan exakt és filozófiai tudomány; mint exakt tudomány nincsen annyira alávetve a tudományos pártok harcának és kiválóan alkalmas a szabad tanítás tárgyának. Minden párt nyugodtan befogadhatja és be kell hogy fogadja programmjába. Ha keressük, mi egyesíthetne bennünket, első sorban a lélektanhoz kell fordulnunk. Sőt kell hozzá fordulnunk, hogy tőle útmutatást nyerve valóban közeledhessünk egymáshoz és egyesülve dolgozhassunk nagy föladatainkon. Lélektani kollégiumok nem hiányozhatnak semmiféle széleskörű szabad tanítás programmjából.

4. De a lélektan csak előcsarnoka a filozófiának. Mit taníthatunk még a filozófiából a szabad tanítás iskoláiban?

Erre a különböző pártok különböző feleletet fognak adni. Mindegyik azt fogja mondani, hogy az ő filozófiáját kell tanítani, azt, mely az ő világfölfogását fejezi ki, azt, mely az ő gyakorlati törekvéseinek szolgál alapul. Mert a filozófia nem olyan, mint a matematika, van többféle filozófia. Igaz, hogy más tudományok is hasonló jelenségeket mutatnak; nincs egységes szociológia sem, talán a kémiát sem mondják a kémikusok egynek. Csakhogy a többi tudományokban a különböző fölfogások még sem különítik úgy el egymástól az embereket, mint a filozófiában.

De ez ellen nem tehetünk semmit sem. A szabad tanítás nem azt teszi, hogy mind ugyanazt tanítsuk. Ki kényszeríthet engem, hogy ugyanazt tanítsam mint a szomszédom? És ha eltiltanák az élő szót, eltilthatják az írottat? Hiszen megpróbálták és sokan ma is szeretnék újra megpróbálni, csakhogy nem lehet.

Ebbe bele kell nyugodnunk. A tudás terén is csak egy darabig megyünk együtt és onnét azután mindegyik a maga útján megy tovább a maga templomába, imádkozni. A jövőre bízzuk, hogy egy templom épüljön, melyhez mind az útak elvezetnek, ha ugyan épülhet.

Miért kell ennek így lennie? Miért nem fejlődik a filozófia is egységesebben? Mert az egészre irányul, mert nagy szintézise nemcsak a tudásnak, hanem egész szellemi életünknek, mely annyira különbözik.

De nem mehetünk-e még egy darabig együtt? Hogy minél később váljunk el és minél előbb egyesülhessünk ismét?

Azt hiszem, még egy jó darabig együtt maradhatunk. A filozófiának van történeti fejlődése, amely nem abban áll, mint a filozófiában tudatlanok hiszik, hogy a tévedést fölváltja az igazság megismerése. Még az exakt tudományok sem szoríthatók ebbe az élettelen sémába. Még ezekben is tapasztaljuk, hogy a nagy igazságok először mint sejtések és mint az igazság megközelítései jelentkeznek, úgy hogy nem mondhatni: a vak sötétséget fölváltja a ragyogó napfény, hanem: az igazság úgy nő, mint a fény, kibontakozva a homályból és lassan növekedve erőben.

A filozófia történeti fejlődése még érdekesebb látványban és tanulságban részesít bennünket.

A filozófiában valamit megismerni tulajdonképp annyit tesz, mint megérteni maga magát.

Ennek a magamegértésnek vannak fokai. Az alsóbb fokon könnyen értjük meg magunkat. Egyszerű organikus érzelmeim világosak előttem, hasonlóképp egyszerű észrevevéseim, érdekeim, kívánságaim stb.

De ami az emberi lélek legmélyén rejtőzik, világfölfogásának alapjai, képességeinek szükségletei, körei, ezek kifejlésének irányai stb., azt se magunkba tekintés útján, se okoskodással nem ismerhetjük meg, azt csak a történet mutathatja. Így mondhatjuk: a művészet története mutatja meg, mivé finomodhatott, differenciálódhatott az ember érzése és érzéseinek kifejező ereje, vagy: a művészet története az ember esztétikai érzésének, érzése kifejező erejének nagy magamegismerő folyamata. Nem Fidiasz, Michel Angelo vagy Meunier ismertetik meg velünk, hanem mindhárman egymás után, a többiekkel együtt, kik ide tartoznak.

Így mondhatjuk azután: a filozófia története az emberi szellem magamegértésének, magára eszmélésének nagy folyamata. Ami legmélyebben rejlik benne, az jut fölszínre, válik élő valósággá a filozófia történetében.

A filozófia történetének tanulmányozása épp ezért minden filozófiai rendszer szükséges alkotó része.

Ezen az úton tehát még egy darabig együtt járhatunk, sőt ez az út, ha egyáltalán lehet, nyit reményt arra, hogy végre mégis közeledni fogunk egymáshoz.

Igaz, hogy minden filozófiai rendszer másképpen fogja föl a filozófia történetét is, tehát mindegyiknek más a filozófia-története, egészen egy úton tehát még ebben a diszciplinában sem járunk, de a filozófia történetében mégis közelebb jutunk egymáshoz, sőt ennek egyes részei (görög filozófia története stb.) már ma is egy táborba terelik a tudósokat.

Minél inkább elmélyedünk a filozófia történetében, minél inkább föltárul előttünk benne a szellem mivolta, annál inkább meg fogunk egyezni egymással.

A filozófia története egyszersmind a filozófiai fanatizmus, szűk dogmatizmus, merev elfogultság nagy irtója. Itt megtanuljuk, hogy az igazság élő folyamat, nem merev dogmaépület; ami tegnap igaz volt, ma nem az, nem abban az értelemben az, és a ma igazsága tán száz év múlva meghaladott álláspont lesz, nem lesz igaz mai értelmében.

A filozófia története türelmességre is tanít bennünket. Megtanuljuk, hogy mindíg előre megyünk, az igazság felé, melyért mindíg küzdenünk kell, de amelyet végleg elérni nem adatott meg az embernek. A történet megtanít minden nagy álláspont megbecsülésére; tanulunk a naiv görögöktől, a dogmatikus skolasztikusoktól, a fantasztikus renaissance-emberektől, a merev matematizálóktól. Minden nagy iskolában az emberi szellem a magamegismerésnek egy új fokára emelkedett.

A filozófia története szükséges tárgya a szabad tanításnak.

5. Ezek alapján a következő eredményekhez jutok:

a) A filozófia, mint amely az egész emberi szellemet nézi, világfölfogását formálja, a szabad tanítás programmjának egyik domináló része, a szabad tanításnak tulajdonképp betetőzése.

b) A filozófia propedeutikus tanításának szükséges diszciplinái a lélektan és a filozófia története. Minél inkább uralkodnak ezek, annál inkább remélhetjük a filozófiai tanítások egymáshoz közeledését.

c) A filozófiai tanítás, főleg a filozófia-történeti, bizonyos megelőző természettudományi és irodalmi műveltséget tételez föl.

d) A lélektan kísérleti illetve tapasztalati, a filozófia története kultúra-történeti alapon tanítandó. A történeti oktatás szükséges kiegészítése a filozófiai remekírók egy-egy művének olvastatása és magyarázata.

Dr. Vass József titkár átveszi a jegyzőkönyv vezetését. (Ettől fogva e másfélnapos ülés gazdag jegyzőkönyvét, a nyelvtudományi vitán kívül, végig ő vezette.) A hozzászólásra jelentkezőket a jelentkezés sorrendjében fölhívja.

Dr. Pikler Gyula: Helyesli, hogy a pszichológiát és a filozófia történetét tanítsák. De az előbbit nem abból az okból, amelyet *Alexander* kifejtett, hanem azért, mert a tényleges normális gondolkodás megállapítása egyértelmű a helyes gondolkodás megállapításával. A történetet pedig nem a szokott kronologikus egymásutánban kell előadni, hanem rendszerbe kell szedni; elő kell adni, hogy milyen problémák és milyen különböző megoldások vannak, hogyan függnek össze ezek racionálisan, és hogy honnan származik a megoldásoknak ez a többfélesége? — Ennek tanítása után az írók és nézetek egymásutánját a tanítványok magánszorgalmára lehet bízni. De kell, hogy az előadónak magának is legyen filozófiája, hogy állást foglaljon.

Dr. Waldapfel János: Amit *Pikler* ismereteink alapjairól mondott, hogy azok nem tapasztalatiak, hanem racionálisak, nem helyes. Ismereteink tapasztalati és racionális elemekből jönnek létre; az anyag tapasztalati, a forma racionális. A filozófia történetének, mint minden históriának, legfontosabb föladata annak a megvilágítása, mi az a múltban, ami még mai szellemi életünkre nézve is értékes, illetőleg ami még ennek is alkotórésze.

Dr. Rónai Zoltán: A filozófia történetében nem látja az emberi gondolkodásnak maga előtt való megvilágításának folyamatát. A filozófiai problémák sajátossága, hogy megoldásukban nagy a szerepe a gondolkodó egyéniségének. Ezért jobban jut bennök kifejezésre a tudós vágya és érdeke, mint a természettudományokban. A filozófia történetében ily módon visszatükröződnek a különböző osztályok harcai, érdekei, eszményei. A görög arisztokratáknak etikája más értékeket ismer, mint a keresztény proletariátus etikája. Kant etikájában is kifejezésre jut a feudalizmus elleni

küzdelem. De az osztályok érdekei nemcsak az etikában jutnak kifejezésre, hanem a metafizikákban is. A vallással szembehelyezkedő metafizikák akkor keletkeznek, amikor bizonyos osztályoknak, különösen a polgárságnak érdekei szembeütköznek azoknak az osztályoknak az érdekeivel, amelyek az egyházzal szövetkeznek. Ennek illusztrálására az olasz, angol és frnacia filozófia történetéből hoz föl példákat. A vallás és filozófia közötti kompromisszumoknak egyik oka, fölszólaló szerint, hogy a polgárságból kikerült filozófusok a proletáriátus részére a vallást szükségesnek tartják. Ebből a szempontból vizsgálja Kant és Spencer filozófiáját. Kívánja, hogy a filozófiai rendszereknek az osztályok harcaival való összefüggése kiderüljön.

Dr. Prohászka Ottokár: Elfogadja átlag az *előadónak* nézetét, de szükségesnek tartja a lélektan tanításánál a racionális metafizikai elemek beállítását; mert bármely filozófiának is legyen valaki a híve, a világot metafizikai adatok nélkül magyarázni nem lehet, azért tehát ismerettan nélkül, melyben a logikának is lesz helye, filozófiát alkalmasan tanítani nem lehet. A filozófia történetének tanítására nézve megjegyzi, hogy filozófiát a történetből megtannlni nem lehet; de azt igenis meg lehet tanulni, hogy a filozófiák a világ megteremtésének konstrukciói és hogy nem lehet a világot, a létet tisztán intellektuális képletekkel megérteni. Minden filozófiában sok az érzelmi elem s a fogalmak súlyt, értékelést az érzelemtől nyernek. Minden filozofálásban tehát az akaratnak is előkelő helye lesz; az igazság fölismeréséhez jóakarat kell és ha az nincs meg, akkor bármely bizonyítást is kijátszhatunk. Segítsen a filozófia története a kellő lelki szabadságra és képesítsen az által a bizonyítékok kellő értékelésére és fölfogására. Mutassa ki egyszersmind, hogy a filozófiák az eszmények szolgálatában hogyan konvergálnak, amennyiben meg kell menteniök az erkölcsi élet nagy érdekeit, ki kell elégíteniök a nagy erkölcsi igényeket. Ezeket iparkodik megmenteni Descartes és Kant, ezt a pozitivisták. Segítsen a filozófia története igazi lelki szabadságra és tartson távol tőlünk kételyt és szkepszist. A tudás ne hervassza el az életet, hanem segítsen a lélek összes nagy igényeinek olyatén kielégítésére, mely a nemes, erényes életet szolgálja.

Dr. Fényes Samu: El nem fogadja az *előadó* nézetét, hogy pszichológiával és bölcselettörténelemmel kell a filozófiát kezdeni. Igaz az, hogy a filozófia föladata egységes világszemléletet adni. Mióta az ember gondolkozik, sohasem élhetett ilyen világmagya-

rázat híján. A világszemlélet mindíg tapasztalati ismeretek és spekuláció keveréke volt. A tapasztalati ismeretek közt hézagok tátonganak mindíg, — e hézagokat spekuláció hidalja át. De a régi filozófia eme hézagáthidaló spekulációja semmi kapcsolatban sem állott a tapasztalt világgal. Ennek a hipotézisnek a neve volt Isten, — és a speculáció világa egészen el volt szakítva a tapasztalattól. Ez a veleje és fundámentoma a dualizmusnak. A modern monizmus azonban a természettudományos ismeretek szálaihoz köti a hézagáthidaló hipotéziseket. Ennélfogva a filozofia szabad tanítását csakis ama hézagok föltüntetésével lehet kezdeni, amelyek áthidalásra szorulnak. Ismereteink határának föltüntetésével és a hézagok megjelölésével lehet kezdeni a filozófia tanítását. Az egységes világszemléletnek olyannak kell lennie, hogy helyet, magyarázatot és szankciót találjanak benne a gazdasági törekvések és az erkölcsi megújhodásra való vágyakozás. Nem lehet tehát a pszichológiával kezdeni, mert ez a fenti föltételeknek nem felel meg és a pszichológia csupán egy területe a természettudományoknak, még pedig a legkevésbbé fölfedett területe. A bölcselettörténelem tanítása sem vezet erre a célra, sőt káros is. Osztja e tekintetben *Pikler* Gyula nézetét. A survival természete az, hogy mindíg van az embereknek, érdekeknek egy csoportja, mely hozzá van kötve, hisz nem élte volna túl, ha nem volna ilyen fönntartó ember és érdekcsoportozat. Ez a csoport pedig mindíg érdekesnek, értékesnek fogja ezt tartani, anélkül, hogy igazán az lenne. Ami meg nem survival, — az magtalan halott. A történelem tanulságai tehát relatív értékűek és teljesen alkalmatlan arra, hogy fundamentoma legyen a szabad tanításnak. — A világszemlélet keresi az ideálokat, mint *Prohászka* Ottokár mondotta, — és a filozófiának a föladata, hogy ezeket megfaragni segítse, csakhogy a filozófiának az ideálja ne az *istenember*, hanem az *emberember*, az emberebb ember legyen.

Tarczai Lajos: Az élet fejlődése kiforgatja a szavakat eredeti értelmükből. Nem célja e Szakosztálynak, hogy szavakról vitatkozzunk. Az a fontos, hogy eldöntsük, vajjon a szabad tanításban helyet foglaljon-e a filozófia? Hozzájárulok az *előadó* úr nézetéhez, hogy a filozófia tanítása a pszichológiával kezdessék meg. A pszichológia adja meg ismeret-elméleteinket, világfölfogásunkat. Nem értek egyet *Pikler* tanár úrral, hogy a történetet vessük el. Nem is természettudományos az a fölfogás, mely a történelmet ki akarja irtani. Legyen a történelem biogmetikus. Min-

díg vezessen a jelen okszerű megértéséhez és a jövő koncepciójához. És ebben a tekintetben *Rónai* drt követem. Plato filozófiáját csak úgy értjük meg, ha elképzeljük azt a rabszolgát, akit ebéd után talán megkorbácsolt, mint Cato. A modern filozófiát is csak úgy értjük meg, ha benézünk az asztalos műhelybe, megismerjük a munkás életét és látjuk, amint a kapitalista elkölti a hasznot — az orfeumban.

Dr. Harkányi Ede: A filozófiai fölfogás szemben áll a mitológiával. Ez az egyszerű tény aggályossá teszi azt a fölfogást, mely különböző irányzatoknak bármily rövid ideig, egy úton tartó összeegyeztetésében bízik. Éppen így a filozófia segédtudományait — előadó szerint lélektan és filozófiatörténet — a különböző iskolák és irányok eltérő módon használják. Az összeegyeztetés minden kísérlete céltalan. — Pedagógiai okokból lehetetlennek tartja a filozófia történetének a szabad iskolában való tanítását. Néhány írót, vagy egy-két iskolát tanítsunk abból a célból, hogy a hallgató megtanulja a gondolkodást.

Dr. Kiss János: Eltér az *előadótól* a bölcselettudomány fogalmának megalkotásában, ő úgy fogja föl a bölcseletet, mint törekvést mindannak, ami előttünk megjelenik, minél tökéletesebb elméleti és gyakorlati megismerésére. Ha az a törekvés egységes világnézetre és a tudományok egységesítésére vezet, ez örvendetes gyümölcse lesz a bölcseleti elmélkedésnek. Az emberi értelem természeténél fogva bölcselkedő és metafizikus, mert a legutolsó ok előtt mindíg tovább kérdez, a szkepticizmus, de a pozitivizmus is csak egyesek álláspontja lehet, nem az emberiségé. — Lélektant tanítani kell a szabad oktatásban, de nem csupán leírót, hanem metafizikait is, mely minden lelki jelenségnek okát adja. — A bölcselet történetét is kell tárgyalni de *a)* el nem hagyva egyes korszakokat, egyes irányokat vagy egyeseket a kiválók közül; *b)* bírálattal kell egybekötni; a tekintélyből vett érv a leggyengébb. — Ezzel nem merítettük ki a tárgyat, hanem a gondolkodás művészetére is rá kell vezetni az embereket s a szofizmák ellen tudományos hadjáratot kell indítani: a világ tele van szofizmákkal, ezek ellen elmulaszthatatlan orvosság a helyes és a helytelen gondolkodás módjainak gondos megismertetése. — Kell továbbá foglalkozni az ismeretelmélettel s a világ és az ember megértésére vonatkozó nagy kérdésekkel, milyenek: a lét, keletkezés, változás, okság, élet, célszerűség, fejlődés stb. — Végül a fölszólaló helyteleníti azt az állítást, mintha ami ma igaz, száz év mulva nem

volna az; ez az alanyi és a tárgyi igazság összecserélése. Hogy a tárgyi igazságot elérjük, csak azt mondjuk igaznak, aminek valóságát az érvek szembeszökővé teszik.

Dr. Szilárd Ármin: A tudomány célja a világ és jelenségeinek helyes megismerése, a szabad tanítás célja pedig a tudományos fölvilágosodottság terjesztése. Ennek elérése érdekében a filozófia belevonását a szabad tanítás keretébe határozottan ellenzem. — A filozófia tudományos ismereteink egységesítésére törekszik. Röviden azt lehet mondani, hogy az igazságot keresi. Az igazság kritériuma, ismérve pedig — ezt minden oldalról el kell ismerni — csak az az összhang lehet, mely egyfelől a tapasztalt jelenségek, másfelől a magyarázatukra fölállított törvények között megállapítható. Ennek az összhangnak megéreztetésére a filozófia nem alkalmas, különösen a szabad tanítás keretében nem. Először, mert hiányoznak a hallgatóság előismeretei. A legtöbb hallgató azzal az érzéssel fog távozni az előadásokról, hogy «mir ist von alledem so dumm, als ging mir ein Mührad im Kopf herum». A filozófia zavart fog tudásába belevinni és nem világosságot, összhangot. — De nem alkalmas erre a filozófia különben sem. A filozófiai koronája a tudományoknak, vagyis a tudományok tetejébe odaillesztett, kívülről vett elméleti tételekkel telített ismeretanyag. A tudományok feje azonban, vagyis velök szorosan összeszövődött középponti egységesítő tudomány csakis a társadalomtudomány, a szociológia. Ez összegyűjti az összes természettudományokból kiáradó sugarakat, hogy azután a társadalmi élet különböző jelenségeivel foglalkozó tudományokra, vagyis a szellemi tudományokra szétárassza. — Ezt a tudományt, a szociológiát, ajánlom a szabad tanítás középpontjául, mert összhangot a különböző ismeretek között, a tudományok mai állása mellett, csak ez teremthet.

Dr. Giesswein Sándor: Egy kételyt oszlat el, azt, hogy lehetetlen a különféle filozófiák képviselőinek találkozása. Kellő jóakarattal az igazság keresése mindenkit egyesít. Különböző világfölfogások jó ideig együtt járhatnak. Minden embernek megvan a tárgyi filozófia mellett az egyéni filozófiája is. Vannak érdekek, amelyek az egész emberiség örök érdekei. Szükségesnek tartja, hogy történelmi alapon tárgyalják a filozófiát. Ez azért is fontos, mert az *evolució*ban ismerhetjük meg mindazt a legjobban. Az evolucionizmus alapján kívánja a filozófiai történelem előadását és pedig minél szélesebb körben.

Dr. Platz Bonifác: Az *előadó* szerint a filozófia tanításába bele kell foglalni a metafizikát is. *Tarczai* Lajos szerint a metafizikát ki kell zárni s helyébe tenni a természettudományos ismereteket. Mélyen tisztelt Szakosztály! A természettudomány tele van metafizikával. Látunk dolgokat, de belső mivoltukat nem látjuk. Az élet eredése, az átöröklés, az álom, a nehézség törvénye, ez éter s a vele járó hipotézisek, a kémiai rokonság, az erő, Darwin, Nägeli, Fleischmann teóriái valamennyi metafizikai fogalom. Metafizika nélkül egy tudományág sem lehet el; a természettudomány sem; tehát a filozófia sem.

Dr. Vass József: A vita előhaladott állapotában csak egy itt elhangzott megjegyzésre óhajtok reflektálni. A megjegyzés *Fényes* Samu úr ajkáról hangzott el és hozzákapcsolódván *Prohászka* püspök úr tételéhez, hogy a filozófiában eszmények és hivés szükséges, azt tartalmazta, hogy le kell rombolni az Istenember eszményét és helyébe tenni a többemberét. — Én azt gondolom, mélyen tisztelt Szakosztály, hogy a filozófiának semmiesetre sem lehet az a célja és föladata, hogy romboljon eszményeket, amelyek helyébe nem tud másokat állítani, hogy proklamáljon mai problematikus értékű eszményeket és leromboljon olyanokat, amelyeket milliók és évezredek hivése és gyakorlati követése ölelt körül. Különösen fontos ez akkor, amikor az Istenember eszményének helyettesítéséről van szó. Hiszen, mélyen tisztelt Szakosztály, a többember eszményét éppen az Istenember dobta bele a mi gondolkozásunk világába és a többember megvalósítását éppen az Istenember örököse, a katholicizmus, a kereszténység iparkodott kiváltani, amennyire gazdasági és társadalmi körülmények azt megengedték. — Végtelenül tisztelt törekvés az eszményekre való törekvés, azonban azt hiszem, hogy az emberi gondolkodásnak, érzésnek, hivésnek, cselekvésnek olyan óriási a tere, hogy ott a princeps, a főeszmény mellett akárhány, koordinálható eszmény elfér. Ne romboljunk és ne helyettesítsünk tehát értékeset értéktelennel, hanem az Istenember eszménye mellé állítsuk oda a többembert, és egyedül az ő értelmében megvalósítható plusember eszményét.

Dr. Alexander Bernát előadó zárószava: A hosszadalmas, de tanulságos vitára vonatkozólag csak kevés megjegyzése van. A legtöbben a fölszólalók közül úgyis elfogadták előadásának tételes részeit; a megokolásban eltértek, oly vitára adva alkalmat, melyet ezen a helyen nem igen lehetne befejezéshez juttatni. —

Nem hagyhatja, furcsasága miatt, minden szó nélkül *Harkányi* Ede dr. fölszólalását; nem érti, hogy előadásának mely pontjára vonatkozhatnék Harkányi vádja az összeegyezhetetlenek összeegyeztetéséről? Ő a filozófia föladatává tette a tudás egységesítését, de a mitológia és filozófia megegyeztetéséről egy szót sem szólt. Miféle mitológia került ide? Harkányi dr. panaszkodik, hogy a filozófia történetéből nem tanult semmit. Kompendiumokból tanulni valóban nem ér semmit, de a filozófia remekíróinak tanulmányozására ez csak nem vonatkozhatik! Ezen az úton el lehet jutni a filozófia fejlődésének oly ismeretéhez, melyet senki sem mondhat termeketlennek. — *Pikler* dr. azt mondja, hogy a konkluzióban egyetért az előadóval, de nem a megokolásban. Az előadó attól tart, hogy amit Pikler lélektannak mond, nem az, mert összekeveri a logikával és a mit történetnek mond, ugyancsak más valami, mert rendszeres filozófiává teszi. A történet lehet rendszer alapja, még inkább megfordítva: a rendszer a történeté, de a történet maradjon történet, a rendszer rendszer. Amit Pikler a történettől egyébként kíván, összefoglalást és racionális földolgozást, minden jobb törtenetíró teljesíti. Egyébként örül, hogy Pikler mégis ezen a téren megkegyelmez a történetnek. A filozófia történetének a történeti materializmus szempontjából való tárgyalását mindaddig agyrémnek tekinti, míg csak annyit tudnak erről mondani, mint *Rónai* Zoltán dr. Hogy az etikai fölfogások minden korban tükröztetik az illető kultúra állapotát, magától értetődik, de ez nem jelenti a történeti materializmusnak ezen a téren való igazolását. Idáig Marx sem ment el! — Azoknak, akik a metafizika szükségességét állítják, azt feleli, hogy nem erről van szó, hanem arról, hogy a filozófia propedeutikus tanításába való-e, oda pedig nem való. Az előadó másképpen fogja föl a szabad tanítást, mint a pártemberek. Első föladatnak tekinti, hogy *tanítsuk a népet, terjesszük a tudást* és még előbb: *a tudás vágyát.* Ennek a munkának vannak részei, melyekben mindnyájan egyet érthetünk és részei, melyekben eltérünk egymástól. Nem akadályozhatunk meg senkit nézeteinek terjesztésében, *nem is akarjuk;* sőt termékenynek tartjuk az így beálló küzdelmet. De egy darabig együtt mehetünk, t. i. azok, akik az ügyet szeretik. A filozófia terén együtt mehetünk a lélektan és filozófia történetének tanításában; a metafizikában nem! Akik másképpen gondolkoznak, azok leakarják foglalni az egész szabad tanítást *pártcélokra,* míg mi a nagyközönséget abba a helyzetbe akarjuk hozni, hogy *gondolkodni*

tudjon és megítélni a boldogítására jelentkezőket. Erről van szó, nem pedig arról, van-e, kell-e metafizika egyáltalán? — Továbbá nem azt mondotta, hogy ami ma igazság, talán már holnap nem lesz az, hanem azt, hogy nem abban az értelemben lesz az, melyben ma. Ezen a téren fejlődés van, a fejlődés mivoltához pedig tartozik, hogy fölfogásunk bővül, a mai igazság egyoldalúságai kitűnnek és nagyobb körű igazság az előbbieket magába foglalja. Épp ezért oly tanulságos és fontos a filozófia története, mely nem egyéb, mint az emberi szellem ez evolucziójának föltüntetése, az emberi szellem önmegismerésének, magára eszmélésének nagy folyamata.

Elnök megköszöni előadó fáradságát. Miután Dr. Marczali Henrik előadónak még ma el kell utaznia, indítványozza, hogy az ő előadását még délelőtt hallgassa meg a szakosztály, még pedig vita nélkül s délután Hornyánszky Gyula előadása után kezdődjék a két azonos tárgyú előadás fölött az együttes vita. (Helyeslés.) Fölkéri ennek folytán Marczali előadót előadásának megtartására.

Dr. Marczali Henrik: budapesti egyetemi tanár:

A történelmi oktatás.

— Kivonat. —

Szillabusomban* oly bőven adtam elő azon elveket, melyek szerény fölfogásom és véleményem szerint a szabad oktatás történeti részének alapjául szolgálhatnak, hogy itt rövid magyarázatokra szorítkozhatom.

A történet tárgya a közösség: az, mely az egyes államot s nemzetet az egész emberiséghez fűzi épp úgy, mint az egyest nemzetéhez, államához kapcsolja.

Az általános történeti eszmék, azok ismerete, átvétele, meghonosítása, saját viszonyainkhoz alkalmazása az oktatás egyik főtárgya. Géza és Szent István ideje óta állandó a szellemi összeköttetés köztünk és az ezen eszméket létrehozó, vagy előbb foganatosító Nyugat között. Természetes, hogy minden eszme előbb csak egyesekben és azok körében kelt visszhangot, ezeket buzdítja cselekedetre, az eszme megvalósítására. Az egyéniségnek ebben áll történeti szerepe és azért

* L. e szillabust a 148. oldalon. — Szerk.

az egyéni munka és annak jelentősége igenis kell, hogy helyet foglaljon az objektív történetírásban.

Ezt az objektivitást, mely egyedül adhat a történeti ismereteknek tudományos értéket, legjobban úgy őrízhetjük meg, ha az egyes, akár erkölcsi, akár prózai, akár gazdasági élet körébe tartozó eszmét úgyszólva: megszületésétől fogva figyelemmel kísérjük. Fejtegetjük, mely szükség hozta létre, mi segítette elő terjesztését, minő akadályokkal kellett megküzdenie. Így egyformán méltányosak lehetünk az ó és az új iránt és a történeti átalakulásnak nagy törvénye egyre megjelenik tanítványaink lelke előtt.

Az eszmének nagysága fölemeli a tanítót és tanítványt egyaránt; a személyiség, melyet nem szabad az egyéniséggel összetéveszteni, viszont a szubjektivitást keltené föl.

Az objektivitás másik biztosítása a források alapján való tanítás. Ez már magában véve is érdeket kelt, bevezet az elmúlt idők igazi légkörébe, igazságra, kegyeletre szoktat. De természetes, hogy a források fölhasználása csak kritikai alapon történhetik. Már ezért sem bízható meg a történet tanításával más, mint tudományosan képzett oktató.

Ez volna tehát a tanítás első foka.

A második: az eszmék megvalósítására létrejött intézmények ismertetése.

Itt már egészen a honismeret talaján állunk, aminthogy kell, hogy a honismeret legfőbb célja legyen az oktatásnak.

Ez az oktatás mintegy a betetőzése, de egyúttal kritikája az előzőnek. Belőle látjuk azt, ami a történeti fölfogásra nézve leglényegesebb: minő átalakulásokon mentek át még a legáltalánosabb eszmék is, midőn a hazai viszonyokhoz kellett alkalmazkodniok.

Minthogy itt fölnőttekkel van dolgunk, olyanokkal, kik a mai állapotot ismerik, és a történeti fejlődés menetét is már megtanulták, teljesen egyéni véleményem szerint, az eddigitől eltérő módszert ajánlanék. A mai állapotból visszamenőleg ismertetnők az egyes politikai és gazdasági intézményeket keletkezésükig, mindig rámutatva arra: mi tette szükségessé, vagy legalább kívánatossá a változást.

Ha lelkiismeretesen járunk el e munkánkban, kettős eredményt érünk el. Hazánk, nemzetünk megismerését, cselekvésében. Aztán, mi nem kevesebb értékű: a történeti alakulások ismeretét és megbecsülését.

Előadónak hivatkozott szillabusa a következő:

A történelem az emberiség nevelése. Az emberiség nevelése általános eszmék alapján ment végbe, melyeket az állam, mint egy-egy nemzet sajátos akaratának kifejezője, külön-külön a maga egyéni jelleméhez képest valósított meg.

Így az emberi közösségnek a nemzet, az állam az igazi tagja. Az általános eszméket az közvetíti az egyénnel, a maga módja szerint. Ez a mód pedig a maga történeti fejlődésének eredménye. Egyaránt megvan benne az, mit az általános, közös történeti munkából átvett és az, mivel a maga géniusza hozzájárult az emberiség közös, szellemi és erkölcsi kincséhez.

Az állam igazi története tehát egyaránt visszatükrözteti az egyes nemzet összeköttetését az általános műveltséggel és egyéni gondolkodását és érzését. Ez a gondolkodás és érzés az, mely megteremtette és melynek közössége tarthatja csak fönn.

Fölösleges magyaráznunk, hogy ezen közösség ápolására tán sehol sincs oly nagy szükség, mint nálunk, hol annyi felekezeti, nemzetiségi, részben rendi ellentét él.

Ismerni kell tehát az eszméket, ismerni az intézményeket. Mi ezekhez nem tartozik, nem igazi történelem, hanem többé-kevésbbé érdekes anekdota.

I. Az eszmék ismertetésében a kronológiai rend fönntartható. Másképp nem is érthetők és a nemzeti fejlődés szoros összefüggése az általánossal meg nem magyarázható.

De talán leghatásosabb és legsikeresebb az eszméket személyekhez kötve előadni. Szent István a kereszténységet és királyságot, Kálmán az ország belső berendezését, Nagy Lajos a lovagkort, Hunyadi János és Mátyás az egész nemzetre támaszkodó harcot a nemzet megmaradásáért és uralmáért, teljes erővel és szavatossággal személyesíthetik.

Mindíg méltányolni kell azt, aki teremt. Nem hisztorikus az, ki nem bír egyaránt igazságos lenni Bocskay és Bethlen iránt, kik a protestantizmus politikai létét biztosították s műveltségünk, alkotmányunk hathatós tényezőjévé tették, — és Pázmány iránt, ki ugyanazt a munkát végezte katholikus részen.

Mint a megtámadott nemzeti szabadság előharcosai Thököly Imre és II. Rákóczi Ferenc követelnek beható ísmertetést és méltánylást.

Mária Terézia sem maradhat ki nagyjaink sorából. A modern állam kezdetei, a műveltségnek, gazdaságnak politikai szervezése az ő korára, az ő kezdésére vezethető vissza.

Természetes, hogy legnagyobb szeretettel és részletességgel kell kiterjeszkedni Széchenyi, Deák, Kossuth művére. Egyaránt hiba volna az egyiket a másiknak rovására nagyobbítani, mint bármelyiket pártszempontból kisebbíteni. Az egyik a nemzeti állam kifejtését képviseli az általános emberi haladás alapján; a másik a jogot, úgy a nemzet kebelében, mint az Ausztriával és a dinasztiával való kapcsolatban; a harmadik a függetlenség nagy történeti hagyományát, kapcsolatban az általános európai forradalmi mozgalommal.

Sokkal több anyagnak, vagy személynek fölvétele, véleményem szerint, inkább zavart okozna és személyiségek vagy pártkülönbségek hinárjába merítené a történeti fejlődésnek egyszerűségében oly hatalmas menetét.

II. Mivel itt fölnőttekről van szó, kik a mostani állapotokat ismerik, az intézményeknél az ellenkező út követését tartanám ajánlhatónak.

Az ismert mából kell kiindulni.

Az alkotmány, törvényhozás, közigazgatás, közoktatás mostani helyzetéből visszamenőleg lehet fejtegetni az ilyen hallgatóság előtt: hogyan is volt ez előbb? Így az érdeklődés nem szünetel, nem alszik el.

Ebben az esetben azonban, szerény nézetem szerint, nem az elbeszélő vagy előadó módszert kellene alkalmazni, hanem a megbeszélőt, mely módot ád az egyes hallgatónak a kérdezésre és az egyéni észrevételekre.

Elnök az ülést berekeszti s folytatását délután $^1/_2 3$ órára tűzi ki.

*

Folytatólagos ülés délután $^1/_2 3$ órakor.

Elnök: *Beöthy Zsolt dr.*, majd
Alexander Bernát dr. s végül
Pikler Gyula dr.
Titkár: *Vass József dr.*

Elnök üdvözli a nagy számban megjelent tagokat és a tárgyalást megnyitja; fölkéri dr. Hornyánszky Gyula urat előadása megtartására.

Dr. Hornyánszky Gyula budapesti egyetemi magántanár:

A történet eszméje és a szabad oktatás.

A történeti ismereteknek és a szabad oktatásnak viszonyáról akarva szólni, kezdjük a kínálkozó legáltalánosabb szemponton: keressük amaz ismeretek összefüggését az élet egészéhez. Állapítsuk meg röviden, vázlatosan, hogy mit jelentenek azok a mindennapiság gyakorlatában és mit az elméletben, a tudományban; s hogy végül harmadszor: a gyakorlatot és elméletet összekötő, mert mindkettőre egyaránt előkészítő iskola mindezideig mennyire támaszkodott a történettudásra. Csak az ezen általános kérdésekre adott feleletek nyújtják majd annak módját, hogy a történet megismerését a szabad oktatás szempontjából is helyesen bírálhassuk el; csak ha előbb a történeti szellemet az életérdekek összességében kerestük föl és találtuk meg, leszünk képesek azt megállapítani, hogy abból mit és mennyit kell

juttatnunk a szabad oktatás nagy közönségének. Vezető elvek nélkül részletkérdésünk meg nem oldható, s azok a vezető elvek nem az egyes történeti ismeretekben, hanem magában a történeti szellemben vannak lefektetve, melyet most mintegy működve akarunk megfigyelni.

I. Történettudás és gyakorlati élet.

A való élet folytonosság; legáltalánosabb jegye az idő egymásutánja. Minden perc eredményét az előző percé töltötte be és egy következőé fogja fölváltani. S a történet maga a való életnek csak egy önkényesen kihasított része. Amit a történész ismeretanyagának, történetnek nevez, azt a valónak azon elemei alkotják, melyeket ő a saját értékelése szerint válogatott ki és rendezett el. S a történész kifejezést ne tessék itt tudományos kizárólagosságában érteni; történészek vagyunk valamennyien, akik valami módon és valami célból a múltra emlékezünk. Amiből viszont szükségképp következik, hogy az ily értelemben vett történeti ismeret a gyakorlati életnek elengedhetetlen föltétele. Mi, élő emberek, magunk is a történeti folytonosság vonalában állunk s amit a jelenben mondok és cselekszem, mindaz a múltban szerzett tudásra, tehát voltaképp történeti ismeretre támaszkodik. Igaz ez épp annyira az egyéni tapasztalat körén belül, mint a régmúltban szerzett és generációkon keresztül továbbított közismeretekre vonatkoztatva. A legprimitívebb technikai szerszám és készség egy-egy abbreviált fejezet az emberiség történetéből. A múlttal fönntartott ily folytatólagos összefüggés, a történeti ismereteknek ez eleven használata nélkül, egész életünk elképzelhetetlen volna.

De hallom az ellenvetést: történeti ismereten nem a múltnak azt az önkénytelen tudását szokás érteni, amelyről az imént beszéltünk. Nem az egyéni fejlődés emlékeit, nem az apáról fiúra szálló kézségeket, nem azt a tanulságot, melyre bennünket a velünk együtt haladó környezet oktat ki. A történeti ismeret reflektált tudás, a múltnak, talán a régmúltnak minden gyakorlattól független számbavétele, melynek a jelenhez lehető kevés a köze. S az efféle tudásból,

folytatják kritikusaink, inkább kár, mint haszon háramlik az emberiség fejlődésére. A történet, a múlttól való függés, a jelentől s ennek reális föladataitól térít el. Álmodozókat teremt, akik egy soha vissza nem hozható állapoton merengenek el, vagy improduktív és retrográd kisérletezőket, akik külsőségek föltámasztásától várják vértelen reményeik teljesülését.

A kérdéses viszony, a múltnak és jelennek szellemi összefüggése annyira összetett, hogy nem lehet kritikusainkkal szemben a merev tagadás álláspontjára helyezkedni. Tény, hogy a múlt emlékeivel is történhetik és történt is mindig visszaélés. Amióta az emberek pirámisokat emeltek halottjaik lakásául és egy elveszett paradicsomról vagy egy örökre letűnt aranykorszakról regéltek, elméletben és gyakorlatban egyaránt hódoltak annak a történeti romantikának, amely a jelen kétségtelen jogait a múlt túlzott tiszteletének áldozta föl. De mindazonáltal azt hiszem, hogy e tagadhatatlan tények a történet hatásának csak egy másodrendű és nem a lényeges irányára utalnak. Folytatólagos haladás a történeti ismeretek hasznosításában is jelentkezik s e haladás itt is a lélektan örök törvényei szerint megy végbe. Azaz mind jobban reflektált természetű tudásunk mind önállóbb, függetlenebb, kritikusabb nézőpontot teremt számunkra a múlt eseményeivel és lelkiállapotaival szemben. Ismerjük a múltat, nem hogy vakon utánozzuk, nem hogy a jelen kínálkozó előnyeit neki áldozzuk föl, nem hogy a vissza nem hozhatót álmodjuk vissza, hanem hogy okuljunk a történteken.

Ami ez okulás közelebbi természetét és módját illeti, mindenekelőtt a legáltalánosabb, a műveltségi oldal ötlik szemünkbe. A történeti ismeretek magasabb fajta szellemi orientációt hoznak létre abban az egyénben, aki azoknak részese. Ami a múló percnek élő állatot a gazdag emlékű embertől megkülönbözteti; ami a szűk látókörű, mert rögéhez kötött falusit azzal állítja szembe, aki sokat utazott és ennélfogva a legkülönbözőbb társadalmi viszonyokkal is ismerős, ugyanaz, vagy legalább ugyanolyan természetű fölény emeli a történetben jártast a történet analfabétája fölé. Élni sablonszerűen,

a legközvetlenebb utánzás nyomdokain haladva, anélkül, hogy tudnók, hogy miként jutottunk a mi sajátszerű életviszonyaink közé, alsóbbrendű, mert önkénytelen, reflexszerű életet jelent. A lassan fejlődő és módosuló valóságba csak a történeti reflexió képes egy kis öntudatosságot belehozni.

És itt, e pontnál, a különböző történeti ismeretek fontosságát illetőleg egy nagyon hasznavehető mértéket fedezhetünk föl, melyet majd a szabad oktatás szempontjából is alkalmazni fogunk. A műveltség nem valamely ridegen meghatározható lelki alkat, nem egy azonosnak megmaradó ismeretösszeg kifejezője; a műveltségnek változatai és fokozatai vannak. A történettudásra vonatkozóan, úgy hiszem, fölállíthatjuk azt a tézist, hogy amennyivel nagyobb műveltségre tart valaki igényt, történeti orientációjának annál szélesebb körűnek és mélyebb természetűnek kell lennie. Amíg a műveltség legalacsonyabb fokán megelégedhetünk a legközvetlenebb múltnak és környezetnek történetismeretével, a műveltség növekedésével a múlt és környezet fogalmainak megfelelően tágulniok kell. S ugyanez áll, ami a történettudás forrásait a közvetlenség szempontjából illeti. A most oly sokat vitatott pedagógiai kérdés, a klasszikus nyelvek középiskolai tanítása is csak az ekként fogalmazott kulturális tétellel kapcsolatban oldható meg. Szükségesnek gondoljuk-e, hogy társadalmunk legműveltebb egyénei, ennek elite-je, nyugati műveltségünk kezdeteivel közvetlen források alapján ismerkedjék meg, avagy ily nagyfokú műveltséget egyáltalán fölöslegesnek tartunk-e: ekként hangzik itt, alternatív kérdés formájában, a dolog lényege. Ha az első kérdésre igennel felelünk, középiskoláinkat jelen gimnáziális alkatában nemcsak fönn kell tartanunk, de fejlesztenünk is kell, ha nemmel: a szükséglettel együtt az iskola jelen formája is bukik.

A történettudás előnyeit számlálgatva elő, a közvetlen hasznot csak épp fölemlítem. Nem mintha nem lehetne róla hosszasabban beszélni. Vegyük pl. a technika találmányait. Bizonyára nem egy közülök annak köszöni eredetét, hogy a föltaláló ismerte az előzők kísérleteit, azaz problé-

májának történetét. S a történettudás ilyformán igen sok más téren is az inventív képesség megtermékenyítőjévé lehet. Vagy legalább indirekte gyakorolhat jó befolyást a haladás érdekében. Pl. oly szemléltető előadások, melyek a mesterségek folytatólagos történetét tárnák a munkások szemei elé, azt hiszem, nem csekély hatással lennének — az emberi haladásnak efféle közvetlen föltárása által — a munkások önérzetére s ezáltal egyszersmind munkakedvére. De mindezt csak mellesleg érintem, mert szerintem a történeti ismeretek igaz értékét egyáltalán nem az intellektuális oldal állapítja meg, akár a műveltség, akár a hasznosság szempontjából tekintjük is azt. A történet, ebből indultunk ki, összevont valóság s így a rávonatkozó tudás is az embert a maga egész valójában s nemcsak megismerő természetében fogja érinteni. A történettudás reflektált jellege sohasem érheti el a gyakorlati életben azt a határt, hogy itt az ismeretek befolyása első sorban ne az érző és cselekvő emberre vonatkozzék. Innen a történettudás és erkölcsi lényünk kapcsolata, innen annak vezető szerepe az etika körében.

Nem a legtágabb értelemben vett erkölcsi magatartásra kell kiváltképp gondolni, amidőn a történeti okulásról beszélünk. Valamikor atyáink abban a szép reményben olvastatták Plutarchos párhuzamos életrajzait, hogy a gyermekek Aristeidestől fogják megtanulni a becsületességet és Alkibiades fog nekik a határtalan ambició elrettentő példájául szolgálni. Naiv idealizmus, mely téren és időn keresztül messze eltekint s mely azzal a kedves egyszerűséggel fogja föl az erkölcs taníthatóságát, mint az elmélet hajnalán Sokrates. Manapság szűkebb téren reálisabb erkölcsi kioktatást várunk a történettől. Mindnyájan, mint egy adott fajnak tagja, egy adott állami közösségbe születünk bele. Érzelmeink épp úgy, mint érdekeink fajunkhoz és politikai közösségünkhöz fűznek. A hasonló környezet természetes szeretetén kívül egyéni boldogulásunkat is annak gyarapodásától kell remélnünk. Viszont a nemzetnek története van, amely a lassú és fokozatos fejlődés törvényeinek alapján a jelenen fölül a jövő kialakulás föltételeit is magában foglalja. Nemzetek nem

máról holnapra változnak és nálok az egyszer föladott örökséget csak külszerűen, vagy sehogyan sem lehet pótolni. Itt tehát a történettudás nem kevesebbet jelent a nemzet valamely tagja számára, mint a saját helyzetével, a boldogulásnak előtte megnyíló útjaival tisztába jönni. Nagyjában a múlt határozza meg, hogy mik vagyunk s ilyformán az, hogy mikké lehetünk, bizonyára szintén nem független múltunk ismeretétől. Nemzeti szempontból ezért ragaszkodnak az önfenntartás természetes ösztönével a történethez s mint annak folytatói a rávonatkozó tudástól, ismerettől várjuk a leghasznosabb s egyszersmind legszebb erényben, ne kerteljünk a szóval: a hazafi erényében való kioktatást.

Maguk az emberi fajok is a történet termékei; a történet alaptényezője, az emberi érintkezés, volt a megteremtőjük. Kezdetben, a műveltség első korszakaiban, a faji összetartozás önkénytelen föltétele ugyan az államalkotásnak, mert csak azonos fajúak képeznek politikai közösséget, de azért az az állami életnek kizárólagos alapjául még nem kínálkozik. Az ókorban a görög államok nagy száma létezett egymás mellett, anélkül, hogy egységes görög nemzet valaha létrejött volna. A faji alapon végbemenő állami tömörülés a jelenkor iránya; a művelt Nyugat nagy nemzetei játsszák a vezető szerepet a faji politikában s kényszerítik így a kisebb nemzeteket is azonos politikának követésére. Mert az öngyilkossággal, a beolvadó megsemmisüléssel volna egyértelmű a faji alapot föladni akkor, amidőn mások reá helyezkednek. De viszont ez a faji exkluzivitás, melynek jegyében élünk s mely alól nem vonhatjuk ki magunkat, egy másnemű történeti alakulattal, különböző fajok állami közösségével jő gyakran ellenkezésbe. Haladást, magasabb erkölcsöt és értelmiséget jelentett ez az alakulat valamikor azzal az önkénytelen állapottal szemben, hogy csakis azonos fajúak találkoztak az államalkotásban; itt — többnyire egy hódító és vezető fajnak égisze alatt — különböző származású és nyelvű emberek vállalkoztak közös föladatra, békés egyetértésben addig az időig, amíg a legrégibb történeti állapot reflexiója e békességet meg nem zavarta. Mert történeti szempontból a nemzetiségi kérdés ekként formulázható:

annak a legrégibb történeti korszaknak emléke, melyre első sorban a nyelvközösség utal, szembe helvezkedik az újabb idők tudatával, melynek tartalmát a faji különbségektől független történeti összetartozás képezi. És ez az utóbbi tudat, a századokon keresztül folytatódó együttműködésnek és együttélésnek emléke a nemzetiségi súrlódások ellenére is oly hatalmas erejű, hogy annak ébrentartása a legbiztosabb fegyver minden centrifugális törekvés, minden irredentizmus ellen. Nem a legkisebb érv tehát a történeti ismeretek helyes fölhasználása mellett, hogy azok egy oly sok fajú államban, mint pl. Magyarország, a nemzetiségi ügy megoldásának is mintegy bázisát képezik. Követeljünk ennélfogva minél intenzívebb s történeti összetartást, minél jobban kidomborító történetoktatást a nemzetiségi területeken, főleg az iskola alsóbb fokain; ez irányban itt nálunk még rendkívül sok a tennivaló. Az államalkotó faj érvényesülése, terjeszkedése nemcsak hatalmi kérdés, különösen nem, mikor az még a meglevő hatalmával is oly kevéssé él, mint mi magyarok; beleszól abba az a történeti jobb belátás is, mely az őskor romantikusan kiszínezett árnyékait (pl. a dákorománok álmát a magok keletkezéséről) a modern történeti fejlődés kényszerűségével kergeti szét.

A fajok ellentéte mellett egy nem kevésbbé veszedelmes állambontó tényező támadt föl újabban a szocializmusban. A szocializmus alaptermészete ugyan nem történetellenes; sőt ellenkezőleg: az a helyes követelménye, hogy az embereket nem egyénenként, hanem társas együttlétökben kell fölfogni, elbírálni és kezelni, az a jogosult küzdelme a merev individualizmus ellen, egyenesen a történeti gondolkozással hozza őt rokonságba. Mert a történeti fölfogásmód alapját is mindig emberi érintkezés, izolált egyének helyett emberközösségek szolgáltatják. De e mélységes vonatkozásnak ellenére a szocializmus elvből, irányzatosan a historikus akar lenni. Mindenekelőtt azért, mert egészen új tant kíván nyújtani, olyat, melyet az előző történeti idők nemcsak hogy nem ismertek, de amely kifejezett ellenkezésben van minden előző korszak gondolkozásával és intézményeivel. Itt

megint csak a tudományos történetírás föladata lenne a szocializmusnak tendenciózus önképzelgését szétoszlatni; kimutatni azt — kísérletek történtek is ebben az irányban — hogy a gazdasági különbségek és érdekellentétek már a múltban is vezettek sok helyütt hasonló mozgalmakhoz és eszmékhez, minőknek jelenleg a modern szocializmus a melegágyok. A földfölosztás szép gondolatának már a görög szocializmusban is meg volt a maga terminusa, γῆς ἀναδασμός-nak hívták. A történet ily kiábrándító tanítása sok elbizakodottságtól és hiú reménytől szabadítaná meg a nagy tömegek kedélyét.

De ahistorikus a szocializmus fölfogásmódja még egy bensőbb okból is. A maga szempontját, a gazdasági szempontot addig a határig tolja előtérbe, hogy minden másfajta emberi törekvést és érdeket kicsinylő vállvonogatás közt tekint. Tudományos formát is öltött ez egyoldalú történeti fölfogásmódja az úgynevezett történeti materializmusban vagy materialista történetbölcseletben. Eszerint az emberiség egész története alapjában véve nem egyéb anyagi érdekharcnál: csak az az öntudatra ébredés hiányzott, melyet a modern szocializmus képvisel. De a múlt minden eszméjénél, legyen az hazafias, vallásos, művészi vagy tudományos, ott lappang az anyagi alap, a voltaképpeni tartó, melyről az eszmei külszínt zománcként pattogtatja le az, aki a dolgok mélyére nyúl. Azt hinni, hogy az emberek az anyagi érdek rugója nélkül, pusztán érzelmeik és képzeteik lelkesítő hatása alatt cselekszenek: ideológia; ideológusok azok, akik az eszmék önerejű hatalmára számítanak. Efajta fölfogás, miként ez bővebb fejtegetés nélkül is nyilvánvaló, csodálotosan kevésre redukálja a történeti érdeket. Mit keressünk akkor a múltban, mikor ott tulajdonképpen minden egyforma, midőn a cselekvési motívumaiban mindenkor egynek megmaradó ember sem a gyakorlati okulásnak, sem a tudományos kutatásnak tápanyagot nem képes nyújtani. Ez ismertetett fölfogásmódnak — a maga lehetőleg szimplifikált lélektanával — csak kisebb hibája, hogy rideg materializmus szülötte; főhibája, hogy szemmelláthatólag az igazságnak híján

van. A legcsekélyebb történetismeret is kioktathat bárkit arról, hogy az emberek sehol és semmiféle korban sem voltak olyan mehanikus számító gépek, mint aminőknek őket ez a bölcselet elképzeli. Nem mondom, hogy a történetbölcseleti materializmus — kifejtett világos elméletként — a gyakorlati szocializmus alaptanát képezi; de valami ebből a filozófiából, mely csakugyan szigorú következménye az exkluzív anyagi nézőpontnak, valami ott dereng minden szocialista adeptusban.

A harmadik ütközőpont a szocializmus és a történeti eszme között a voltaképpeni nemzeti kérdés. A szocializmus ugyanis időnként és helyenként váltakozó mértékben a nemzetköziséggel barátkozik. Láttuk a szoros kapcsolatot, mely a fajnak és nemzetnek eszméjét a történetéhez fűzi; ebből világos — természetesen egész általánosságban szólva — hogy ami nemzetközi, az a történetinek is ellensége, annyival inkább, mert eddig a nemzetközi mindenkor a történetnek csak egy kis részét foglalta le a nemzeti mellett. Ne utasítsuk vissza egyetlen merev kézmozdulattal a fejlődést, mely az emberi érdeket, érintkezést, befolyást egyik országból a másik határán túl viszi; oly magasabbrendű fejlődés ez, mely idővel a legkülönbözőbb termelési ágakban beköszönt és hova-tovább erősbödik. A tudomány, a művészet is nemzetközivé lesz abban az értelemben, hogy az idegen nemzetek fiai egymás munkásságát megismerni és becsülni tanulják. S a szellemi termékeken kívül az anyagiaknak is megvan a magok világforgalmi tendenciájuk; aminek értéke van, az érték lesz mindenütt, a politika szűk határain túl, az egyformán érző és gondolkozó emberek között. A hiba a nemzetköziségnél ott kezdődik, ahol a messzire tekintés a közelfekvőt nem véteti észre, ahol utópiákért a kezeink között levőt szalasztjuk el. A nemzetek gazdasági küzdelme mellett az általános testvériesülés hiú ábránd marad s a sztrájk-kaszszáknak idegenből befolyó gyarapodása keservesen kevés kárpótlás a mulasztásért, hogy szocialistáink nem ami kizárólagosan nemzeti, a történeti fejlődéstől meghatározott állapotainkhoz simulva keresik a maguk igazát.

Ennyit a gyakorlati élet és a történettudás kapcsolatáról. A műveltség, a haszon és a hazafiság szempontjából beszéltünk róla, miközben alkalmunk nyílt a nemzetiségi és a szociális problémát is szóba hozni. Vessük föl most másodsorban azt a kérdést, mely a történeti fölfogásmódnak a tudományhoz való viszonyára vonatkozik. Mi szerepet játszik az a fölfogásmód az elmélet terén, mely ugyanazon tényezőket sokkal világosabban és egyértelműbben szokta a maguk összefüggésükben bemutatni, mint az elvekben és következtetésekben folyton ingadozó gyakorlati élet? Bármennyire határozatlannak és tulságosan általános természetűnek tűnjék is föl kérdésünk, csekély reflexióval jogosultnak, megfoghatónak bizonyul. A történeti gondolkozásmód, ahogy ez már a mindennapi élettel fönnálló összefüggéséből is nyilvánossá lett, annyira átfogó jellegű, hogy a történész-szakembereken kívül a pszihológusnak, a szociológusnak, sőt bátran állíthatjuk: a természettudósnak is állást kell foglalnia hozzá. Majd minden szaktudománynak koronként váltakozó alapfogalmaival és kutatási irányával szemben föl lehet vetni a kérdést, hogy azok, a történeti fölfogásmódnak álláspontját tekintve, közeledést vagy távolodást tüntetnek-e föl?

Mindenek előtt állapítsuk meg a nem kétséges tételt: a XVIII. század racionalizmusával ellentétben a XIX. századot teljes joggal a történetírás, a historiográfia századának lehet tekinteni. Nemcsak hogy a tudományos részletkutatás, úgyszolván korra és népre való különbség nélkül, az áttekinthetőség határán túl szaporodott föl; a szoros értelemben vett történetírás mellett a történeti szellem minden tudományágban erősen hódított. Nem is lehetett ez másképp; az elmélet az életnek nagy mozgásait szokta megérezni és fölvenni, s a XIX. század, ama nemzeti küzdelmek százada, melyeket a népek a faji és gazdasági érdekellentétekig kimélyítve harcoltak egymás közt, a maga egész valójában történeti volt. S a nemzetekhez hasonlóan, immár a tudományok is szükségét érezték annak, hogy múltjokra tekintsenek vissza, midőn eddigi történeti fejlődésöket behatóbban kezd-

ték tanulmányozni; így téve eleget a pozitivizmus megalapítója, a nagy Comte által fölállított követelménynek, mely a tudományok történetét a kutatás egyik legszebb föladatául jelölte ki. Eladdig ismeretlen tudományos határterületek keletkeztek, melyeken különböző elméleti szakok képviselői egymással vállvetve dolgoznak. Az orvostudós a görög nyelvésztől és irodalomtörténésztől kéri kölcsön az ismereteket, hogy viszont azzal is megértesse a corpus Hippocraticumot.

A növekvő kritika, az elmaradhatatlan kiábrándulás a múlt meggyőződéseiből, szintén abban az irányban működött közre, hogy a történettudás területe nagyobbodjék általa. Ahol egyszer az eleven hit megszünt, ott legföllebb a történeti érdek marad hátra. Így lett a XIX. század folyama alatt a vallásnak legalább bizonyos formáiból és részeiből vallástörténet és a német idealizmus égisze alatt nagy erővel és bizodalommal föllendült metafizikának is meg kellett érnie, hogy művei csak mint az emberi értelemnek kísérletei, mindenesetre rendkívül érdekes kísérletei, számíthatnak figyelemre.

A történeti szellem a természettudományt sem hagyta érintetlenül. Ennek mintegy érdekközéppontját, a most általánossá vált biológiai kutatások eredményeképp, a darwinizmus foglalja el. S az állatfajok keletkezését állategyedek érintkezéséből s az ekként előálló egyéni sajátságoknak öröklés útján történő továbbításával megmagyarázni: mi egyéb, mint a történeti fölfogásmódnak átvitele a természet birodalmába? A történetet mindenkor akként fogták föl, mert másképp el sem lehet képzelni, hogy egyének kölcsönös viszonyából jő létre. S így a modern biológia alapfogalma, a «fejlődés» sem jelent lényegében mást, mint általánosított értelmű történetet.

A történeti szellem hatását a természettudomány mellett a filozófia persze még jobban megérezte. A történet az embert a maga teljes összetettségében tárja föl, cselekvésmódjainak változatosságában s az ezek alapját szolgáltató motívumok tarka össze-visszaságában. Csak a történetből

tanulhatjuk meg igazán, hogy lelkünk irracionális elemeinek, ösztöneinknek, indulatainknak, érzelmeinknek néha mily döntő szerepök van az emberi környezet, a társadalom alakításában. S e kioktatásnak teljesen meg is felel, hogy a XVIII. század lapos intellektualizmusát a múlt században az a mélyebb pszihológia váltotta föl, amely épp a rejtettebb lelki tényezők és alakulatok felé fordította figyelmét. Úgy, hogy manapság alig kímélhetjük meg az anakronizmus vádjától egy magyar jogász (Pikler Gyula) elméletét, melyet ő a «belátásos elmélet» nevén terjeszt s amely, állítása szerint, minden emberi intézmény alapmagyarázatául szolgálhat. Azt hirdetni, hogy cselekedeteinkben a belátás vezérelt mindenkor és minden esetben: túl sokat és semmitmondó egyaránt; az előbbi, ha lelkünk egyéb, ez érzelemtől többé-kevésbbé független elemeire gondolunk; semmitmondó viszont, ha tekintetbe vesszük, hogy a tudásnak s ilyformán a belátásnak valamely formája és foka természetesen minden lelki megnyilatkozásnál jelenlévő s a kérdés lényege épp e fokozatosság és relativitás számbavételén fordul meg. A tudás kizárólagosságába és mindenhatóságába vetett hitet a XIX. század fejlődése megdöntötte s valóban azt mondhajuk, hogy teljesen okulás nélkül múlt el e fejlődés az olyan tudomány feje fölött, amely még mindíg a fölvilágosodás korszakának lélektanánál tart.

Az elmélet kezelése egészen a módszertani eljárásig történeti lett. Manapság alig merünk valamely tudományos kérdéshez hozzányúlni, ha előbb azok nézeteivel nem ismerkedtünk meg, kik kérdésünkkel máris foglalkoztak: azaz mielőtt a probléma történetével tisztába nem jöttünk. Néhol a túlzásig, az önálló kutatást lenyügöző nehézkességig elterjedt ez az elv: sokan a fáktól az erdőt nem látják s a helyett hogy valamely fölvetett témát oldanának meg, az illető téma történetén túl nem képesek jutni a mások nézeteinek folytonos előadása miatt. Már pedig a tudomány igazán nem bibliográfia! De eltekintve a visszaélésektől, másrészt nem kétséges: csak a lassúbb, a történeti nyomokon előrehaladó kutatás biztosítja a tudományos munka szerve-

zettségét, s ezáltal egyszersmind haladását is. Amint az élet, a múlttal fönntartott összefüggésben, lassabban bár, de biztosabban halad, hasonlóképp áll a dolog az elmélet fejlődésénél is. Egyébként se felejtsük, hogy történeti támaszra a legynagyobb elmék is mindenkor rászorultak: Platon Sokrates nélkül, Aristoteles Platon nélkül el sem képzelhető.

De mindazonáltal, világosan és tisztán be is látva a történeti szellem előrenyomulását az eddig fölsorolt tekintetekben, állítani még sem állíthatjuk, hogy az a kívánatos módon mindenütt, az elmélet minden körében megtörtént volna. Csodálatosképpen épp az a tudomány áll még mindig nemcsak a kellő összefüggés híján, de itt-ott ellenséges irányzattal a történettudománnyal szemben, amelynek — apriori gondolva el a dolgot — a leginkább szüksége volna a történeti ismeretekkel a harmóniát keresni. A társadalomtudományra, a szociológiára gondolok, amely Comtetal mint történetbölcselet kezdődött, s amelynek gerince a társadalmi tünemények fejlődéses megállapítása és magyarázása nem is lehet egyéb történetbölcseletnél. De ez ennek ellenére nem a történethez fordul alapozó és bizonyító anyagért, hanem mindenáron természettudomány kíván lenni, nemcsak abban a helyes értelemben, hogy objektív megfigyelésekre és törvényszerű általánosításokra törekszik, hanem a már jellegöknél fogva külön tartandó tudományágak teljes összezavarásával. A biológiát (és nem a pszihológiát) tekinti vezető, alapfogalmakat és elveket nyújtó diszciplinájának, lélektani általánosítások helyett a biológiaiakra támaszkodik s oly egyének, akik az élettan szakszerű műveléséhez vajmi keveset értenek, rögtön szociológusoknak érzik magukat, ha jól-rosszul, több-kevesebb ötletességgel a sejt, az idegszálak, a reflexum, az intercelluláris anyag stb. kifejezéseit alkalmazhatják a társadalmi tüneményekre. A nagy kezdeményezőnek, Spencernek hatalmas analógiái (önértelmezés szerint csakis analógiái!) ekként lettek hiú játékszerekké, módszertani fogásokká az epigonok kezében. Az ily értelemben vett természettudományi (biológiai) társadalomtudománnyal szemben energikusan kell kö-

vetelnünk egy történeti társadalomtudomány eljöttét. Egy oly tudományét, amely a történeti alakulatok összevetéséből indul ki, amely a lélektan törvényeiben keresi tartalmának közvetlen magyarázatait, s biológiára csakis annyiban van tekintettel, amennyiben ez viszont a pszihológia alaptudománya, és amely mindennek következményeképp nem zavarja össze az anyagi világban uralkodó kényszerűséget ama viszonylagos szabadsággal, amely a lelki életben a folytatólagos fejlődés fokozatai szerint bontakozik elő. Mert történetet más szociológia nem tud velünk megértetni, mint csak az olyan, amely az embert a maga való összetettségében s nem anyaggá lefokozott fantasztikus képében mutatja be; s viszont szociológiát is csak egy olyan pszihológia segélyével lehet megalkotni, amely a tényeket ferdítés nélkül egyszerűen tényeknek hagyja meg.

Nem hiányoznak a kecsegtető kilátások, hogy a szociológia jövő fejlődése majd csakugyan a kívánt irányban alakul. A legszűkebb körben dolgozó történész-specialisták, az események puszta leírásánál megmaradó tudósok mellett mind nagyobb szerepet kezdenek játszani a kultúrtörténészek, akik az intézmények, szokások, eszmék keletkezését és váltakozásait szövevényességükben és végső lelki okaikkal magyarázzák. S épp az ilyen általánosabb természetű anyagra van szüksége a szociológiának, hogy segítségével még általánosabb, mert az egész emberiség fejlődését számbavevő tételeihez jusson. A történésznek filozófikusabban kell gondolkodnia és dolgoznia, hogy viszont a filozófia is az ő munkásságában keresse és találja meg a maga támaszát. S a kultúrtörténet, bár főleg alacsonyabb, konkrétebb formájában, tudniillik mint az egyes művelődési korszakokat jellemző használati tárgyak leírása, már az iskolákban is tért kezd hódítani (v. ö. az úgynevezett római régiségeket). Így adja vissza az elmélet az iskola által a gyakorlati élettől kapott kölcsönt, így lesz az iskola — egyébként is közbülső helyen elmélet és gyakorlat között — kettejök valóságos közvetítőjévé.

III. Történettudás és iskola.

Most harmadsorban, miután letárgyaltuk az élet és elmélet közét a történeti ismeretekhez, ez utóbbiaknak iskolai jelentőségéről akarunk szólani. A történettanítás nem képezte minden időben az iskola elismert föladatát. Az ókor pedagógiája a rhetorikának és filozófiának egymás közötti küzdelmében merült ki s a középkor artes liberales-e sorában is még hiába keressük a történetet. A renaissance és reformáció óta fölpezsdülő új életnek hosszas harcot kellett vívnia az emberi gondolkozás formalizmusával, míg a legkonkrétebb tartalom, az összetett valóság, — legalább a maga múltjában — az általánosan elismert hasznos tudnivalók sorába léphetett. A fejlődés itt is, mint sok egyebütt, egészen irracionálisan ment végbe: előbb a gyakorlati célokért folytatott klasszikus, latin-görög tanulmányoknak hovatovább történetiekké kellett átalakulniok, amíg velök szemben a legtermészetesebb, de a politikai hatalomtól mindíg féltékenyen ellenőrzött követelmény, a hazának és a közelmúltnak történeti megismerése érvényre juthatott. A történeti ismereteknek ezt a pedagógiai fejlődését, a történettanításnak ezen, a szabadság jegyében végbement megszületését, nem illenék felejteniök azoknak, akik mindannyiszor reakciót hangoztatnak, ahányszor történetről esik szó. Ott, ahol szabadságot feszélyező tényezők továbbra is éreztették hatásukat, e születés emlékét nem is borította soha feledés. Mi magyarok mindíg nagyon jól tudtuk és tudjuk, hogy nálunk a történeti igazság kimondását az Ausztriától való függés szabályozza.

A történettanítás alapkérdése a következő: csupán ismeretek közlésére képes-e ez a tanítás, avagy az emberi jellem kialakulására is befolyást gyakorol-e; azaz: a tudás gyarapítása mellett bírnak-e egyszersmind nevelő hatással is a történeti ismeretek? A kérdés nem oly egyszerű, mint ahogy első pillanatra látszik. Mert hogyha általánosságban nem is vonjuk kétségbe, hogy, miként a tudásnak egészben véve, úgy a történetinek annyival inkább befolyása lehet akarati elhatározásainkra, viszont e befolyás nyilvánvalóan váltakozó föltételekhez van kötve. Csak a két legfontosabb szempontot

emelem ki, amelyek szerint a történettanítás nevelő hatása módosul, az anyag megválasztásának és a közlés formájának szempontját.

Amennyivel közelebb állanak azok az érzelmek, melyeket a történet kelt, a tanulónak már egyébként is meglevő vagy könnyen fölidézhető érzelmeihez, annál biztosabban várhatjuk, hogy a történeti tanítás a tanuló egész jellemére kiható befolyással lesz. Összevetve ezt a gyermekkor könnyebben alakítható érzelmi világával, tételünk alapján a nemzeti nevelésnek legéletbevágóbb követelménye, hogy a történettanítás minél korábban és minél intenzívebben — ha eleintén nem is rendszeresen — a közelmúlt hazai történet eseményeinél kezdődjék (pl. nálunk az 1848/49-iki szabadságharccal). A tanuló itt önkénytelenül érzi a jelennel való összefüggést s az élettapasztalatok nyújtotta képzetei és érzelmei tetemes erősbödést nyernek a történet azonos irányú hatása által. A távolabb fekvő korok és idegen népek története abban a mértékben maradhat későbbi időre, amely mértékben az ifjú reflexív természete tágul és mélyebbé lesz. A tanítás ekként fokozatosan tér át az érzelmek irányításától az értelem fejlesztésére.

Ugyancsak a történeti anyag kérdése, hogy amennyivel konkrétebb jellegű az ismerettartalom, annyival nagyobb érzelmi visszahatást képes támasztani; amíg az elvont tudás hasonló erejű rezonanciával nem jár. Ha tehát a lelki fejlődésnek azt a természetes útját akarjuk a történettanításban is követni, hogy az érzelmi alapból bontakozzanak ki értelmi képességeink, eleintén részletesen elbeszélt eseményeket fogunk tanulóinknak nyújtani s csak jóval később történeti állapotok, intézmények, szokások, eszmék stb. ismertetését. A kultúrtörténetnek az események történetéből kell kifejlődnie. Újabban kételyek támadtak erkölcsi okokból, hogy vajjon a történet véres eseményeinek, a harcoknak és háborúknak eleven közlése nem hátrányosan befolyásolja-e a gyermek kedélyét, melyet különben a békés társadalmi együttlét föl-

adataira kellene előkészítenünk. De az egyelőre fönnálló és beláthatatlan időkig ilyeneknek elvárható társadalmi viszonyok között nem osztom ez erkölcsi kételyeket. A küzdelem érzelme a gyermeki lélek tényleges szükségleteként jelentkezik s amíg az államok csak fegyveres hatalommal és a háború folytonos veszedelme közt képesek önállóságukat fönntartani, a nevelésnek nem utolsó föladata, az említett érzelmi szükségletet a kellő ápolásban részesíteni s olyan polgárokról gondoskodni, akiket semmiféle kritika és reflexió nem tart vissza attól, hogy alkalom adtán kivont karddal kezökben védelmezzék meg hazájokat. Amíg a militarizmus maga is szükség, a neki szolgáló érzelmi előkészítés sem lehet egyéb hazafias kötelességnél; e tekintetben semmiféle hervéizmus sem fogja a józanul gondolkozót megtéveszteni.

Ami másodsorban a közlés formáját illeti: minél szemléltetőbben s ami még fontosabb: minél erősebb és határozottabb érzelmi tónussal adok elő történetet, annál inkább számíthatok arra, hogy az egyszerű ismeretterjesztésen kívül nevelek is, azaz hogy a jellemre kiható lelki befolyást gyakorlok. Azért a tanítás alsóbb fokain a közlés érzelmi tónusának különösen kifejezettnek kell lennie. Itt hazai történetet csak erősen akcentuált hazafias szellemben szabad előadni. A történet egyébként is oly ismeretanyagot szolgáltat, melyből a szubjektív elemeket, az érzelmeket a legjobb akarattal sem vagyunk képesek kiküszöbölni. Ily érzelmek ellen még a tudós is hiába védekezik; még a tudományban is csak célként föllállított, de soha el nem érhető ideált képez: az igazságot objektive, nemzeti elfogultság nélkül kimondani. Az iskola, a magasabb fokokon, előkészít ugyan erre a törekvésre, mert hisz a tudományra is előkészít; de a kisebb osztályokban úgy gondolkozik, úgy itél, mint a gyakorlati életben szokás: minden igazságnál többet ér a szeretet.

Meggyőződésem, hogy iskoláink még nagyon messze állanak attól, hogy a történetben lekötött nevelő és tanító energiát kellő módon és mennyiségben föl tudnák szabadí-

tani, használni. Az értelmet formálisan képező tárgyaktól eltekintve (a nyelvektől és a mathézistől, azaz az alkalmazott logika e két tárgyától) az iskoláknak tulajdonképp csak két tárgyuk van, mert a tudomány is csak ezt a két ismerettartalmat ismeri: a természettel és az emberrel foglalkozó. Amazt a leíró természetrajz, a kémia, a fizika és a biológia képviseli, emezt a történetírás. Amannak végső célja az, hogy összefüggő képet nyújtson a természet erőiről és működésök törvényszerűségéről, a történettanításnak meg egy erkölcsi világfölfogásban kellene kicsúcsosodnia. Két különböző, de azért nem ellentétes, mert a fejlődés egymásutánjában elhelyezkedő összefoglalásról van itt szó, az anyag és szellem filozófiájáról, s mintha ifjaink közülök a természet megismerését nagyobb sikerrel és mélyrehatóbb következményekkel művelnék, mint a történetét. Erkölcsi világképet alkotni, mindenesetre nehezebb is, mint egy egyöntetűen mekanikusat, és sokan talán úgy tartják, hogy az ilyen föladat csak jóval az iskolán túl, az érett férfikor munkáját képezheti. De mi nem is beszélünk valamely véglegesen kialakult érzés- és gondolkozásmódról, amidőn az iskoláról beszélünk; amíg viszont egy ilyennek nemcsak alapjait, de a fölépítmény körvonalait is a magasabb iskolákban már föltételeznünk kell. Hacsak a kellő számú, tartalmú és erkölcsi irányú ismeretek megvannak az ifjúban melyek azután vele nőnek, módosulnak és állandósulnak, s hacsak — ami még fontosabb — egy széles erkölcsi bázis kínálkozik minden magasabban fekvő tégladarabnak biztos tartójaként. S ennek az erkölcsi alapnak szilárdsága nem kis részt a környezet szeretetétől, a hazafias érzéstől fog függeni. Nem szerethet az mást, aki magát nem szereti; mert altruizmusának létföltételét semmisíti meg ezzel; és hasonló egészséges nemzeti egoizmus nélkül épp oly kevéssé felelhetnénk meg — akár kollektive akár egyénenként — ama legnagyobbrendű föladatoknak, melyeket elvégezve az egész emberiség haladásának teszünk szolgálatot.

IV. Történettudás és szabad oktatás.

Előadásomat azzal vezettem be, hogy a történettudásnak a gyakorlati élethez, az elmélethez és az iskolához való viszonyán fogjuk kezdeni. Ezzel a kezdettel jócskán előadásom befejezéséhez is értünk habár a szabad oktatásról és ennek különös követelményeiről eddig egy szót sem szólottunk. De mintha nem is lett volna rá szükségünk. Az iskola körén belül előadott pedagógiai nézeteinkkel oly fejlődési szempontot állítottunk föl, melyet a kényszer nélkül tanuló fölnőttek kioktatására is alkalmazni lehet. Az alsóbbfokú iskolák tanulósága úgy viszonylik a műveletlenebb nagyközönséghez, mint a fölsőbb fokúaké a műveithez: ez aránylat alapján a történeti anyagnak és a tanítási módnak megválasztását a szabad oktatás céljából is meg tudjuk majd állapítani. Ami különbség a kialakult, fölnőtt egyének sajátos természetéből fönnmarad a gyermekéhez viszonyítva, arra nézve irányítást majd azon fejtegetéseink fognak nyújtani, melyeket a történettudásnak és a gyakorlati életnek kapcsolatáról adtunk. Míg végül az elméletnek, a tudománynak követelményeiben találjuk föl azt a végső célt, amelyhez elvezető fokozatként tűnik föl fejlődéstani szempontunk szerint minden ismereti és pedagógiai törekvés.

Föntkifejtett nézeteink és elveink eredményeképp a következő kívánnivalókkal állunk elő, ami a történettudásnak a szabad oktatás keretei közt való érvényesülést illeti:

1. Kívánatos, hogy a történettanítás minél nagyobb és fontosabb helyet foglaljon el a szabad oktatásban. Azt hiszem, hogy nem egy döntő érvet hoztam föl azon abszurd állítás cáfolására, amely a Társadalomtudományi Társaság pedagógiai vitaciklusán a közelmúltban nyert bővebb kifejtést, hogy tudniillik minden történettanítás egyáltalán fölösleges.

2. Kívánatos, hogy a történettanítás az alacsonyabb műveltségű közönség előtt főleg a hazai történetben való kioktatás legyen. Itt a tanítási modornak kifejezetten etizáló jellegűnek és hazafias szellemben megnyilatkozónak kell lennie.

3. Kívánatos, hogy a nemzetiségi területeken — az illető lakósság speciális viszonyaihoz alkalmazottan — hazafias történetoktatás szerveztessék.

4. Kívánatos, hogy a szociáldemokratizmusban rejlő nemzetköziség ellensúlyozására a munkásság, elsősorban a nagyvárosi, különös gonddal és leplezetlenül hazafias célzattal taníttassék ki a hazai történetre. Egy ilyenfajta jól szervezett pedagógiától talán még a kivándorlás ellenében is lehet valamit reményleni.

5. A történettanítás csak a magasabb műveltségi igényekkel karöltve szélesedjék ki a szabad oktatásban is a tőlünk időben és térben távolabb fekvő történeti viszonyok kultúrismertetésévé.

Dr. Alexander Bernát elnök, ki az elnöklést közben átvette, megnyitja mindkét előadásra a vitát s fölkéri a jegyzőkönyvvezető titkárt, hogy azokat, akik hozzászólásra jelentkeztek és a vita folyamán esetleg még jelentkezni fognak, a jelentkezés sorrendjében szólítsa föl.

Dr. Ágoston Péter: Abból a történelem-tanításból indulok ki, mely ma az iskolában van, ez a tanítás pedig *individuális* alapon áll, sőt nem is vesz tudomást arról, hogy a történelmet más elv szerint is lehet fölfogni. Ez véleményem szerint hibás, mert itt e Kongresszuson legalább irányt kellett volna adni azoknak, akik majd tanítják a szabad iskolában a történelmet, már pedig, ha a történelmi oktatás módszeréről beszélünk, akkor az eddig használt módszerekről kellett volna szólani és ezek közül az előadónak választani, annál inkább, mert szillabusából azt lehetne következtetni, hogy ő az individualista történelemírás híve. Tudom műveiből, hogy nem az, de azt is tudom, hogy nem materialista, pedig az kétségtelen, hogy a történelem nem az egyének cselekvése, hanem az egész nemzet, vagy és illetve nép összmunkásságának eredménye. Ezt a tényt kellene legalább megérteni, hogy a történelem *tudomány* legyen s ne *emlékirat.* Már pedig ma a középiskola tanítása nemcsak individualista, hanem egyedül az emlékezetre épít s ezért helytelen s eredménytelen. Ezt mint főiskolai tanár tapasztalataimból mondhatom. Más hibája pedig a történelem mai tanításának az, hogy a múlt hibáit egészen elhallgatja, nemkülönben pedig, hogy bizonyos intézmények előnyeit túlozza.

Farkas István: A történelmi eseményeket a materialista fölfogás alapján lehet tisztán látni és megmagyarázni. Egy-egy kor gazdasági viszonyainak ismerete teszi csak lehetővé azt, hogy egy-egy kor embereinek értelmi, erkölcsi, ideológiai életét megismerhessük. Az emberek életük minden vonatkozásában alá vannak vetve a gazdasági szervezetnek. Kérdi a faji és vallási fölfogás híveit, hogy a keresztény egyház által a középkorban elkövetett kegyetlenségeket. vagy a jobbágyság sanyargatását az akkori gazdasági szervezet ismertetése nélkül hogyan magyarázzák meg? Akkor is voltak és most is vannak becsületes emberek s a nép el volt és van nyomva. A történelmet a mindenkori elnyomó osztályuralom ideológiája szerint tanították az iskolában, csak annyit tudnak belőle, amennyi az osztályuralom megszégyenítése nélkül fölemlíthető. Ez a tanítási módszer kultúrellenes. Az *Alexander* tanár úr által lebecsült materialista világfölfogás enged betekintést az események és tények megismerésébe. Ezen a világnézeten át kellene tanítani a történelmet.

Dr. Pikler Gyula szerint a történelem cselekvéseinek irányítása és a tények megértése szempontjából csak annyiban hasznos, amennyiben általános igazságokat ad, mert a *jelen* speciális tények mellett csakis ezek vezetnek bennünket a cselekvésben, és megértés nem jelent mást, mint egy általános tétel alá foglalást. Az elmúlt tényeket tehát nem önmagukért kell tanítani, hanem általános igazságok nyerése végett és ezért nem egyes embercsoportok életrajzára kell a súlyt fektetni, hanem a tények összehasonlító csoportosítását kell előadni, határozottan a jelzett céllal.

Dr. Fényes Samu: A történelmet azért kell tanulni, hogy megtanuljuk, hogy amit eddig tanított, hamis és hazug volt. *Marczalinak* az a meghatározása, hogy a történelem eszmék és intézmények ismertetése: naiv, zavaros osztályozás. Eszme a gyökere intézménynek, intézmény kelt ki eszméket. *A történelem a társadalmi munkaszervezet és működésének az ismertetése. Vagyis: a szocializmus története és semmi más.* A társadalmi munkaszervezetnek pedig két része van, az egyik a munkásmilliók, kik a kultúra és létfönntartás összes termékeit termelik, és a másik, a százak vagy kevés ezerek, kiknek ezen termelés kizsákmányolása volt a szerepök. Azért hamis a történelem eddig, mert mindíg e kevés kizsákmányoló történetét, családi viszonyait és kalandjait ismerteti, az összes eseményeket s eredményeket ezeknek tulajdonították. Holott minden eredmény a munkásmilliók munkájának, a társa-

dalmi munkaszervezetnek eredménye. Minden történelemnek a létrehozója tehát ez a materializmus. A materializmus szüleménye, de munkaszervezet terméke az idealizmus, minden szép, minden nagy, szent, fenséges, csak egyik gyümölcse a társadalmi munkaszervezetnek. A kereszténység sem más, Jézus szocialista volt, a mai szocializmus csak annyira haladta meg Jézust, hogy míg Jézus a maga idejében csak azt látta, hogy minden gazdagság bűn, mert kizsákmányolás eredménye, és így minden gazdagságot bűnnek, minden szegénységet erénynek nevezett, — addig a mai tudomány eredményei révén azt vallhatjuk, hogy minden ember gazdag lehet a társadalmi munkaszervezet eredményei révén, a szegénység tehát bűnnek a termése. Tanítani kell, hogy minden kultúra csak a munkaszervezet eredményeinek az a fölöslege, mely a lét tengetésén felül marad. De a tisztelt tanító urak azt mondják, hogy azért ismertetik csak a kizsákmányoló kisebbség történelmét, hogy ezzel a hazafiságot neveljék. Ez a nem igaz! Ez nem neveli az igazi hazafiságot, hanem irtja. Mert az igazi hazafiság nem azt kívánja, hogy e kizsákmányoló kevesek, hanem hogy a munkásmilliók megvédessenek. Nem a kizsákmányoló kevesek a haza, hanem a munkásmilliók. A történelem tehát csak úgy fogja nevelhetni a hazafiságot, ha a munkaszervezetet ismerteti és így módot s utalást ad arra, miképpen lehet e munkaszervezetet a kizsákmányolás kárától megmenteni. Föl kell tüntetni a történelemnek azt, hogy az összesség munkaszervezetének eredménye minden, — faj s felekezeti különbség nélkül. Így lesz a történelem a nemzetiségi kérdés meggyógyítása is, amire *Hornyánszky* célzott, mert a munkaszervezetbe a nemzetiségek is beleavatkoznak. A társadalmi munkaszervezet és működésének ismertetése legyen a történelem, mert ennek a materializmusnak eredménye minden kultúra, minden idealizmus, még az istenség eszméje is csak e munkaszervezet működésének egy termése, mely magával a munkaszervezet fejlődésével együtt fejlődik.

Dr. Szende Pál: Fölszólaló kitér azok álláspontjára, kik a szabad iskolában objektív történetet tanítsanak, értve ezalatt, hogy a tanító adja az objektív tényt, de ne fűzzön hozzá magyarázatot. Ezt azonban lehetetlen keresztülvinni, mert mihelyt a tanítvány magyarázatot kér, az objektív tudomány fölmondja a szolgálatot, mert a magyarázatnál már megszűnik a tárgyilagosság s az előadó a tényt mindig az ő általános világnézetének osztályérdeke

szerint magyarázza. Erre fölszólaló példát hoz föl. — *Marczali* Henrik a magyar történetet nevekhez akarja fűzni, de csak oly eseményeket fűz nevekhez, melyek kedvező emlékűek. Az alsóbb osztályok elnyomatását, azon drákói törvényeket azonban nem köti nevekhez, sőt ezekről egyáltalán nem beszél, mert képtelen ezen eseményeket, melyek több évszázadon át tartottak, egyes személyekhez kötni. Minthogy pedig nem lehet két módszerrel vizsgálni a történelmet, egyet fönntartani a fényes, másikat a gyászos események számára: ezért nem marad más hátra, mint a személyekhez fűzés módszerét elejteni s az összes történeti eseményeket egységes szempontból megvizsgálni. Erre nézve csatlakozik ahhoz, amit az előtte szólók a történelmi materializmusról mondottak.

Dr. Rónai Zoltán szerint a mai egyéni történetírás nem a valóságban nagyhatású egyének működését írja le, hanem első sorban a hatalmasokét. Milyen a történetírásnak a szelleme, az legjobban a történetéből tűnik ki. A történelmet királyok teremtették meg, hogy őseik és a maguk tetteit dicsőíttessék. Ma is a történetírás útján politikai hatalmak akarják tetteiket igazolni, hatalmukat erősíteni. A történetírók nagy része állami alkalmazott. Tömegtörténet tanítását kívánja. A mai történelem telve van értékbecslésekkel. Mindenik párt, osztály az értékeket a saját érdekei szempontjából alkotja és változtatja. Az igazi tudomány nem értékel, hanem törvényeket kutat. De míg a mai uralkodó osztályok hamis értékekkel, nagyságokkal erősítik hatalmukat, szüksége van a kritikus történetírásnak a hamis értékek ledöntésére, a képrombolásra.

Dr. Incze Henrik: A történelem oktatásának egyik főhibáját kell konstatálnom azon eredményben, hogy az iskolákból kikerülő növendékek nem ismerik a szerepet játszott nagyságok kidomborodó vonásait és összefüggését a korukkal és a korukat megágyazó előző korok életével. A történetírók még mindíg csak a «dicső» alakokra és «fennkölt» eseményekre szeretik növendékeiket megtanítani és akik annyira «tapintatosak», hogy bizonyos köröknek kellemetlen konzekvenciákat nem mernek nyiltan levonni, mert felejtik, hogy historikusnak nemcsak hazudni nem szabad, de az igazságokat *elhallgatni* sem. Ha pedig így szemléljük a világtörténet eseményeit, lehetetlen azokat tovább is így előadni, hogy a *tényeknek* megfelelő materiális irányzatok ki ne fejtessenek és a tények mögött könnyen megtalálható eredeti, igazi okok meg ne neveztessenek. De ehhez olyan történetírók

(tankönyvírók) kellenek, akiknek van erkölcsi bátorságuk az igazságot kimondani. Ma úgyszólván a *kiadók* szabják meg a tankönyvek irányát, aszerint, hogy van-e reményük a kultuszminiszter által való approbálásra és ajánlásra. Tehát elsősorban «szabaddá» kell tenni a történetírást az egyes érdekkörök befolyása alól. Ne történhessék meg az, hogy valaki azért, mert a zsidók mai típusa neki kellemetlen vagy nem rokonszenves, azt írja *Palesztina* történetében, hogy annak az országnak (amely a Megváltót adta!!!) csak olyan jelentősége volt, mint ma Montenegrónak vagy Szerbiának. (Fölkiáltások: Ki az? Nevezze meg!) Nem nevezem meg az illetőt, de kijelentem, hogy itt jelen van, ha tetszik, nevezze meg a vita folyamán magát és jőjjön Canossába, mindazokkal együtt, akik a történettanítás mai állapotával meg vannak elégedve.

Dr. Kunfi Zsigmond: A szocializmus ahisztorizmusa csak bizonyos megszorítással ahisztorizmus. Ellenszenv ez az uralkodó osztályokból kikerült vagy kitartott emberek történetírása iránt. *Marczali* tanár úr szerint a történelmi élet első mozgatója: az eszmék. Kérdi, hogy honnan kerülnek elő az eszmék? *Pikler* tanár úr, bármenyire távol áll egyébként Marczali úr álláspontjától, ebben találkozik vele, mert ő sem mondja meg, honnan szerzi meg a történelmi élet ismerete nélkül ezeket a cselekvéseket vezető általános igazságokat. Ki kell űzni a történelemből a háborúk glorifikálásának a szokását.

Nyisztor György: Az előadó úr azt mondotta, hogy minden változást a társadalomban az *eszmék* idéztek elő. Az én véleményem az, hogy nem az eszmék, hanem a gazdasági fejlődés idézi mindenkor elő. A kézi malom a feudálisok, a gőzmalom a kapitalisták társadalmát teremtette meg. Mindíg olyan eszméi voltak az embereknek, aminőkre a termelés szempontjából szükségök volt. A jobbágyok fölszabadításának eszméje azért születik meg, mert az emberek igényei megnőttek, kézi szerszámokkal azokat már nem lehetett kielégíteni, gépekkel termelni pedig lehetetlen akkor, ha a dolgozó nép a röghöz van kötve. Megszületett tehát az az eszme, hogy a jobbágyok fölszabadítandók! Nem tagadjuk az eszme, a gondolat független szerepét, külön életét, ezeknek éppen úgy megvan a külön életök, mint ahogyan a fa minden ágának külön élete van. Minden törekvés, nyilvánuljon az meg akár intézményesen, akár más formában, hatással van a termelésre s végső eredményében mindíg a gazdasági helyzethez alkalmazkodik, azzal változik meg. — Kinizsi Pálok tanítását törölném a

történelemből, ellenben kívánom annak oktatását, hogy hogyan, mit és kik termeltek minden időben, mert szerintem azok a társadalom megteremtői, akik termelték azokat a javakat, amelyek nélkül nincs élet, amelyek a társadalom gyökerei.

Dr. Giesswein Sándor: Lelkesedéssel jöttem ide másokkal egyetemben, attól a nemes intenciótól vezettetve, hogy a szabad tanítás érdekében együttes erővel dolgozzunk. S most itt legnagyobb csodálkozásomra épp arról az oldalról, ahol a szabadságot legtöbbet emlegetik, azt hallom, hogy a különböző világnézetek képviselői nem működhetnek együtt. Legyen szabad eme kétely ellenében, melyet leghatározottabban *Harkányi dr.* kongresszusi tag fejt ki, egy tényt konstatálnom. Azt hiszem, nem esem abba a gyanúba, hogy ugyanazt a világnézetet vallom, mint *Tarczai* t. kongresszusi tagtárs. S mégis azt a fejtegetést, melyet ő a bölcselet történelmének előadásáról itt tartott, ha nem is egészben, de legalább is háromnegyed részében, mint elveimnek teljesen megfelelőt, magamévá teszem. Íme, világos jele annak, hogy a különböző világnézet követői a gyakorlati életben találkozhatnak, megegyezhetnek, talán az egyik nagyobb, a másik pedig kisebbfokú következetesség és elvhűség mellett. De még egy másik dolgot is hallottam itt, amit sehogy sem tudok összeegyeztetni a szabad tanítás fogalmával és azzal, amit a németek így fejeznek ki: «Die Voraussetzungslosigkeit der Wissenschaft.» A történelem előadására oly formákat akarnak fölállítani, melyek a tanítását egyoldalúan korlátozzák és teljes ellentétben vannak az előadás szabadságával, az a fölfogás, amít ők egyesegyedül koncedálni akarnak, a történelemnek *kizárólagosan materialisztikus* fölfogása.

Én a történelem előadására vonatkozólag csak egy normát ismerhetek el, s ez az, hogy legyen mindenekelőtt objektív, de úgy, hogy ne szünjék meg szubjektív lenni. S ne tessék hinni, hogy ez paradoxon, ha első pillanatra annak is látszik az előtt, ki nem tud gondolataival mélyebben szántani. Objektívnek kell lennie a történet előadásának, mert nem szabad a tényeket ferdíteni vagy hamis világításba helyezni; nem szabad az események helyébe képzeleti dolgokat állítani, a történelmet *le kell írni* és nem lehet *szabadon konstruálni.* De emellett kell, hogy a történelem előadásában meg legyen a szubjektivitás. Vegyék el a művésztől a szubjektivitást és megszűnik művész lenni, ha pusztán objektív akar lenni, a festő helyébe a fotografus lép és az is csak az ő pillanatnyi fölvételével. Még az érzéki világot is másképpen

festi az egyik, mint a másik, más ragadja meg egyiknek figyelmét és megint más a másikét. S azért ugyanazt a témát, gondolatot, sőt ugyanazt a vidéket, ugyanazt a látható dolgot más érzékítésben jeleníti meg az egyik is, a másik is. És kétséget nem szenved, hogy a történetíróban is művészi léleknek kell lakoznia, különben csak statisztikus marad. Természetes dolog, hogy ez a szubjektivitás a természet, vagy a történelem appercepciójában kellő határok között maradjon, különben hallucinációvá lesz, mely a művészetben abszurdumokat s a tudományban valótlanságokat produkál. A szubjektivitás ne legyen soha az objektivitás rovására.

Azt is említették a materialisztikus fölfogás hívei, hogy a történelem legyen szociális irányú, ne beszéljenek mindíg csak királyokról, hadvezérekről, nagy emberekről, nem ezek, hanem a tömegek csinálják a történelmet. Kétségtelen dolog, hogy a mai kor jobban appercipiálja a névtelen milliók munkáját a történelmi evolucióban, mint az előző századok tették, s én megengedem azt, hogy van valami abban, amit *Ágoston* Péter dr. kongresszusi tag szóvá tett, tudniillik, hogy történelmi könyveink jórésze e tekintetben nem áll a kor színvonalán. De azért ne menjünk a történelem szocializálásával a kellő határon túl. Egyetemeken, akadémiákon és tudományos munkákban világszerte folyik a vita, vajjon a történelem individuális legyen-e, vagy kollektivista, azaz szociális. És *Lamprecht,* kit sokan a jelenkor legnagyobb történetírójának tartanak, határozottan az individualista álláspontot foglalja el. Én a magam részéről azt tartom, hogy a történelem ne legyen sem kizárólag individualista, sem kizárólag szocialista, és pedig azért, mert a társadalom sem az, a történelem pedig a társadalom az ő fejlődésében. («Geschichte ist die Gesellschaft in ihrem Werden.») Sem Napoleon nem tudott volna semmit tenni az ő gloire-szomjas franciái nélkül, sem a gloire-szomjas franciák nem vívtak volna diadalokat Napoleon genieje nélkül. Egyén és társadalom, miként az életben, úgy a történelemben is kölcsönösen hatnak egymásra; nemcsak a társadalom, mint milieu képezi az embert, hanem az emberek képezik és alkotják a társadalmat, mint milieut.

Néhány észrevételre akarok még reflektálni. *Fényes* Samu dr. tagtárs szerint *Krisztus volt az első szocialista.* Én ebben szívesen egyetértek vele, sőt hozzáteszem, hogy ő az igazi szocialistának utólérhetetlen ideálja, és pedig azért, mert *ő nem volt materialista.* A materializmus lényegében antiszociális, mert a materializmus

tulajdonképpen a kizsákmányolók evangéliuma. És Fényes tagtárs úr téved, ha azt hiszi, hogy a materializmust ama húsz század gazdasági fejlődése hozta létre, mely Krisztustól napjainkig eltelt. Materialisták voltak már jóval Krisztus előtt, voltak az ő idejében is, amint voltak minden időben, de ők működésükkel sohasem vitték előbbre az embernek, mint egyénnek, vagy típusnak igazi tökéletesedését. Egy másik hozzászóló, *Ágoston* Péter dr. tagtárs úr, azt a kifogást emelte, hogy történelmi tankönyveink még mindíg azt emlegetik, hogy a kereszténység törölte el a rabszolgaságot. Úgy látszik, a t. tagtárs úr itt félreértette azokat a történeti tankönyveket és magát a történelmet. Vannak mint társadalmi mozgató erők direkt és indirekt működő befolyások. Senki sem állította még, hogy a kereszténység direkte, mint hatalmi tényező szüntette volna meg a rabszolgaságot. De igenis a kereszténység oly eszmekört hozott kifejezésre és diadalra, az emberi egyéniséget és a munkát új formában fogta föl, úgy, hogy ezeknek az eszméknek a gyakorlati életben való megvalósítása a rabszolgaságot, mint intézményt, fokozatosan megszünteti. Eszmék nem lesznek azonnal, és nem mindenütt egyidőben, tényekké. Az eszméket nem éppen a gazdasági viszonyok teremtik, bár ezek sokszor megadják rájuk az impulzust, de nem ritkán az eszmék harcba keveredenek a gazdasági viszonyokkal. A rabszolgaság megszüntetését tisztán gazdasági okokból kimagyarázni éppenséggel nem lehet, s ha legújabban két világrész, Európa és Amerika összeállott, hogy az afrikai rabszolgakereskedést megszüntesse, úgy itt is azok az eszmék működtek, melyeket a kereszténység meghonosított és világgá terjesztett.

A történelem nemcsak «Kampf um den Futterplatz», nemcsak véres küzdelmek följegyzője, hanem, hála Istennek, eszmék küzdelméről és diadaláról is beszél. És épp ebben van az ő szociális jelentősége. Szolgáljon tehát a történelem ideális célokat s ne pusztán a heccelés céljaira, akkor lesz igazán fölvilágosító, nemesítő, akkor lesz a szociális és nemzeti fejlődésnek előmozdítója.

Ifj. Patacsi Dénes szerint a hazaszeretetnek és minden eszményi dolognak kidomborítása szükséges a történelemben. Hűtelenek lennénk apáinkhoz, ha lelketlen tanokért cserben hagynánk hazánkat. Kívánja a történelemnek nemzeti szellemű tanítását.

Jócsák Kálmán: dr. *Ágoston* tanár úr azt mondotta többek között, hogy a történelmet az iskolákban meghamisítva tanítják. Erre az ellenkező oldalról azt feleltek, hogy az nem igaz. Már

pedig az igaz! Bizonyítja a következő pár példa: Az iskolában engem arra tanítottak, hogy II. József ellen azért lázongott a nemesség, mert a német nyelvet akarta hivatalos nyelvvé tenni, de nem tanították azt, hogy ugyanakkor II. József a jobbágyság terhein is könnyíteni akart és a nemességre is kiterjedő közteherviselést akarta megteremteni. Már pedig a nemesség ellenszegülésének éppen ez az utóbbi volt az oka, mert társalgási nyelve úgyis a német s hivatalos nyelve a latin volt! Azt sem tanítják a történelemben, hogy a jobbágy volt az, aki a magyar nyelvet megmentette s fönntartotta évszázadokon keresztül, de dicsőítik azokat, akik halomszámra gyilkoltatták az embereket. Ezeknek a tényeknek a regisztrálása után még csak *Giesswein* kanonok úrnak a következő kijelentésére akarok néhány megjegyzést tenni. Azt mondotta ugyanis: «vannak eszmék, amelyek befolyással vannak a gazdasági viszonyok fejlődésére». Ha én ezt el is ismerem, akkor is konstatálnom kell azt, hogy ezek az eszmék csak az akkori gazdasági viszonyok hatása alatt jöttek létre, azoknak reflexe gyanánt jelentkeztek. Amíg a villamosságot föl nem találták, addig nem születhetett meg a telefon és a távíró eszméje sem! A találmányok kora akkor következett el, a gépeket akkor találták föl, amikor az igények annyira fokozódtak, hogy a termelést intenzívebbé kellett tenni!

Tarczai Lajos: A történelemre föltétlen szükségünk van, mert hiszen minden emberi tevékenységben ismétlődik az emberi történet. A gyermek az írás tanulásában megismétli, összesűrítve, az írás fejlődését. *Pikler* tanár úr szerint az általános igazságokra van szükségünk. Honnan vesszük ezeket? Az *ész*-ből, mondja a tanár úr. Az ész honnan meríti? Az élet valóságaiból merítünk minden eszmét. Nem zárjuk mi ki az eszme befolyását. És az, amit *Giesswein* kanonok úr mondott, az marxizmus; örülök, hogy Giesswein kanonok úr a marxizmus alapján áll.

Kövesy Gábor: az elemi iskolában tanulta egyes emberek életének adatait, de azt nem, hogy például hogyan fejlődtek a mai osztálykülönbségek?

Dr. Waldapfel János: Amennyiben a história föladata, hogy mai életünknek a múltból származó elemeit megértesse, a «ma» irányítani fogja az anyag kiszemelését. Az eszmék a népek cselekedeteiben nyilvánulnak és azokból abstraktálja őket a történiai vizsgálódás. Az iskolai történettanítás kritikájában a legtöbb fölszólaló nyitott ajtókat döngetett, illetőleg régebbi, ma már megszűnt állapotokat rajzolt.

Dr. Bernolák Nándor: A történelmi tanítás mai rendszere helytelen. Egyfelől fölösleges és sem az igazi tudást nem gyarapító, sem az erkölcsi tökélyt elő nem mozdító, sem jólétünknek nem szolgáló adatok halmazával terheli meg a tanulni vágyókat. Másfelől nagy eszmei harcok leírását is mellőzi. E tanítás reformját mind az iskolákban, mind a szabad tanítás terén sürgetnünk kell. Tanítani kell az emberiség nagyszerű fejlődését, az örök érvényű igazságokért és az igazságosság győzelmeért vívott küzdelmeinket; tanítani kell mindazt, ami a társadalmi élet valódi törvényeire tanít, jellemes férfiakat nevel, a jövő küzdelmeihez erőt nyújt. Igazságot kell szolgáltatni a kereszténységnek, melynek a létező szabadságjogokat s emberi egyenlőséget köszönjük; a hazafiasságnak, mely a történelem szerint haladásunknak első föltétele. S a történelemtanításnak mentnek kell lennie minden hazugságtól és egyoldalúságtól. Nem szabad lerombolni a múltnak minden varázsát, mely nagy tettekre és áldozatokra lelkesít. Nem szabad oly tanítás kizárólagosságát követelni, mely a haladást kizárólag a gazdasági rendszerek fejlődésében látja s azokra alapítja, mert e tanítás egyoldalú és félszeg; a történelmi materializmus az emberiség nagy küzdelmeit nem magyarázza meg. (Állandó zaj.)

Becsületesen végighallgattam az ellentábor minden szónokát. A tárgyilagos igazságot nem sértettem. Mégis lármával akadályozzák szavaimat. Sértéseket szórnak reánk. Szólásszabadságunkat elnyomja az a szociáldemokrata tábor, mely a szabadság védelmével dicsekszik. Így akarja ellensúlyozni lármájával az objektív igazságokat. Ilyen egyenlőtlen vitában nem kívánok tovább résztvenni.

Dr. Pikler Gyula elnök (ki az elnöki széket az előző fölszólalásnál elfoglalta) csönget. Sértést nem hallott, miért is kéri, hogy vele a sértést közöljék, mert azt megtorlatlanul nem hagyja. — Minthogy sértés nem volt megállapítható s az sem, hogy ki sértett, kijelenti, hogy sértést az elnöki székből haladéktalanul megtorol s ha esett sértés: a sértőt rendreutasítja! (Élénk helyeslés.)

Komócsy István: Kellemesen eső külsőség nekem, aki a tárgyalás külső mezében egyaránt megtalálom a résztvevő t. kongresszusi tagok intellektuális és erkölcsi fejlettségének fokmérőjét, — hogy míg a velem ellentétes fölfogásnak szószólói egyfolytában zavartalanul beszélhettek, addig azóta, hogy ismétlésekbe és féligazságokba keveredő felszólalásaiknak rendjébe *Giesswein* kanonok úr az ellenvélemény higgadt szavával beleszólt — a tárgyalás alig folytatható.

Higgadtan és türelemmel vártam szavaim igazságát oly frappánsan igazoló türelmetlenségüknek végét s most a tárgyra térek.

Ágoston tagtárs úr elkezdte s fölszólalók ismételték, hogy közepiskolai történelmi oktatásunk fogyatékos — azaz hogy szavaik összfoglalata szerint: teljesen torz, szellemében, tárgyában és formáiban. Midőn velük ezen, mint több más egyéb szuperlativusaikban egyet nem érthetek, elismerem, hogy középiskolai történelmi oktatásunk egy s más dologban egyoldalú, de ugyanakkor hangoztatom, s amennyiben az urak türelmetlensége abban engem meg nem akadályoz, a rendelkezésemre álló idő és elnökünk türelme keretén belül, igazolni fogom, hogy a történelmi materializmus előttem fölszólalt képviselői, tudatlanul, vagy ami roszszabb volna, tudatosan legalább is olyan fokú tudománytalan egyoldalúságba estek, mint aminőt fölpanaszolnak.

Meg fognak engem érteni azok az urak, akikhez szólok, akikről föltehető, hogy a népművelés elméleti és gyakorlati irányítására elégséges előképzettséget hoztak közénk.

Vádolom az urakat, köztük *dr. Fényes Samu* urat is, akinek magas intellektusát elismerem, hogy ugyanakkor, midőn történelmi oktatásunk vezető elvéül a történelmi materializmust akarják állítani — az emberiség életfolyamatának egyes jelenségeit célirányosan mint vádat s meg nem adott problémát vetik szemünkre. Ez az eljárás a frázisos demagóg ajkán a népgyűléseken. Megértem, ha a demagóg, aki egyszersmind a tudomány sarlatánja, közénk is elhozza — de azt a fifikát, adjanak más szót az ajkamra, amely ezt a tudománytalan eljárást kevésbbé bélyegzi meg, de jobban jellemzi — ezt a harcmodort az elvek összemérkőzésében nem tartom olyan fegyvernek, amire büszkék leendenek, ha otthonuk csendes magányában igazságot kutató szemlélődéssel átgondolják.

Saját területükön veszem föl a harcot! A jobbágyságot, mint a keresztény kultúra szégyenfoltját hányják szemünkre, s élveznek egyes törvényeink vagy éppen történelmi nagy alakjaink idejét múlta intézkedéseinek taglalásában. Értik a módját, hogy a szegény jobbágy elnyomását s az uralkodó osztály dölyfét és kényuraságát szívet, nem könnyekre, de dühre facsaró egyoldalúsággal kiszínezzék. A kereszténység elterjedésében kiszínezik azokat az általunk is ismert és méltányolt hatóokokat, melyek a pogány-római álladalom gazdasági s társadalmi konstrukciójában megkönnyítették annak térfoglalását, de ügyet sem vetnek azon,

ugyancsak gazdasági és társadalmi alakulásokra, melyek azt nehézzé tették. Nem akarom itt és most a vitába belevinni azokat az expanzív erővel ható tisztán erkölcsi és pszihikai, szerintem természetfölötti okokat is, melyek annak elterjesztésében szintén közrehatottak. Arra azonban reámutatok, hogy önöknek, akik, kezükben a történelmi materializmus módszerével a jobbágyságban, többet mondok, még az inkvizícióban is — tovább, a kapitalisztikus társadalomban is a *szükségszerű történelmi folyamatot* fölismerik, megértik és méltányolni tudják — önöknek nincs szavuk annak védelmére.

Szavuk nincs — de érveik vannak! Ez az eljárás, hozzáértő emberek előtt, önmagában hordozza bírálatát.

Az idő eljár, az elnök úr sürget, én haladok gondolataim, meg vagyok róla győződve: a tárgyi igazság kifejtésében.

Uraim! Itt kérem azokat, akiknek arcáról a szíves együtt-érzés sugárzik felém, ne féltsenek, nem járok általam át nem értett s nekünk veszedelmes útakon. — Uraim! én a történelmi materializmust *mint módszert* elfogadom. Mi, akik nem a hangulat és a szenvedély, nem egyoldalú tanulmányok alapján építettük föl világnézetünket, nézetem szerint, bátran kézbe foghatjuk a történelmi materializmust, ha az kezeinkben a kísérletező eszköz szerepét teljesíti. Sok dolgot meg fogunk érteni, melyek nélküle problémák maradnának. De nem mindent. Mert vannak más problémák, múltban és jelenben egyaránt, melyeket éppen materialisztikus alapokon nem lehet megoldani. Tények, melyek alakították a történelmet s alakítani fogják a jövőt is. Immateriális hatók és hatások, amelyeket nem fogunk elvetni csak azért, mert **egyik** kísérleti eljárásunkkal meg nem oldhatók.

Hangoztatom és kiemelem: a történelmi materializmust mint módszert a történelmi igazság kutatásában elfogadom. *De nem mint kizárólagos módszert.* De ez a történelmi materializmus nem arra segít engem, amire az urak visszaélnek vele, hogy föltépjem a múltak sajgó sebeit s a mi kapitalisztikus társadalmunk nyomorgó, szenvedő népét hívjam tetemre melléje: hanem, hogy azokat az alakulásokat megértsem s épp oly nyugodt tárgyilagossággal szemléljem, mint a jövőnek, azt hiszem: a távol jövőnek, szocializált társadalmát remélem. Ha megértem a múltat és jövőt: *azt* mint kultúrember el nem ítélem, *emettől* nem félek.

A történelmi materializmus egyedül üdvözítő voltáról s az itt tisztelt képviselőinek taktikájáról lévén szó: arról az elvről és

taktikáról, melyet létesítendő népfölvilágosítási iskoláinkba is be akarnának vinni, szükséges volt ezeket itt hangoztatni.

Azonban a történelmi materializmus — nem mint világnézetet teremtő elv — amit a magam részéről el nem fogadok, pedig szabadjon védelmemül nekem is fölhoznom, hogy részemről is másfél évtizednek szorgalmas tanulása és gondolkozása szűrődik le fölszólalásomban — hanem *mint módszer sem érinthetetlen igazság.*

És itt klasszikus tanúra hivatkozom, akinek a történelmi materializmust helyettesítő módszere teleológikus és ideológikus: *Pikler Gyula* egyetemi tanár úr ő nagyságára, akinek szellemi fölénye előtt tisztelettel hajlom meg, akinek rendszerét átértem — és elvetem. Iparkodni fogok röviden és hűen reprodukálni ő nagyságát, illetve fölszólalása kapcsán előadott gondolatmenetét.

Ez a tétele. Ti azt mondjátok: A történelemtől, mint az emberiség életfolyamatának megismeréséből merítitek eszközeiteket közös célunk, az emberiség, és benne az ember, boldogítására. Nem értek célt vele. Adataitok hiányosak, vizsgálódástok talaja ingoványos. A múlt a múlté.

Én veszem az embert úgy, amint van. Az én forrásaim az élő ember szükségletei, testi és lelki konstrukciói. Fölboncolom. Műszereim a biológia, az anatómia, fiziológia, a pszihika is. És ha megismertem az embert — «*az embert!*» egyéni szükségleteiben, akkor építem reá boldogítására vagy boldogításomra cselekvőségemet, illetve azokat az általános igazságokat, melyek engem vezetnek.

A dolog érdemi részét már cáfolta *dr. Kunfi* tagtárs úr, én csak új terekre vetődném, ha a részletekbe bocsátkoznám. Engedjék meg, hogy egy dilemmával igazoljam, miért nem hajlok meg Pikler tanár úr tekintélye előtt:

a) A történelmet elveti. Innét tehát nem meríti az ember megértésének alapjait. Jól van. Nincs a közös tárgyalásra alapunk.

b) Rendszerében az előbb említett segédtudományokkal dolgozik. Ezek egy része pozitív. Elfogadom. A pszihológiában már az alap sem azonos velünk. A differenciálódás alapvető kérdésben történik. Következtetéseiben szükségképpen a metafizika terére lép — ezen a téren pedig olyan salto mortale-kat kénytelen csinálni, amelyekbe a logika sérelme nélkül akkor sem követhetem, ha a tudós neve és esze Pikler Gyuláé is.

Módszere, akármint vizsgáljuk is, ideológikus és szubjektív lesz. Ideológiája érvem a történelmi materializmus kizárólagos

alkalmazása ellen. Szubjektivizmusa pedig menedékem: hogy elmerülve a jelenségekbe, melyekben, szerintem a múlt a jelenbe szövődik, magam merjem megkonstruálni erkölcsiségem, illetve cselekvőségem elveit. S így tesznek mások is.

Éppen azért, ha reá helyezkednénk is, akkor sem vezetne megközelítőleg sem cselekvőségünk azon általános normáihoz, amelyet a vallás és erkölcs, közelebbről a kereszténység szolgáltatott.

Dr. Gergely György: Föltéve, amit *Pikler* professzor úr mondott, bár én tagadom, hogy a történelem tanítására praktikus szükség nincs s annak haszna nincs: ez nem indok arra, hogy a szabad tanítás iskoláiból kizárjuk azt. Elvégre a művészetek tanulása nélkül is meg lehet élni. Mégis tegnap minden fölszólaló hangoztatta, hogy a művészetet is be kell vinni a népbe. — Arról tehát ne beszéljünk, hogy *kell-e* egyáltalában valamelyes történelmet tanítani. Hiszen mi eszmevilágba akarjuk bevezetni a népet!

Kérdés azonban, létezhetik-e objektív történelem-tanítás? Hát bizony bajosan! Ám azért *szabad* iskola a szabad iskola, hogy annak keretében bizonyos fokig megnyilvánulhasson a különböző nézet is. Előadóink ám tartózkodjanak minden túlzástól. Egy *kis* szubjektivitás nem árt. Nagyobb baj, ha egyáltalán tudatlan a nép!

A történelem vázát kell — lehető objektivitással — előadni, kerülve a politikai és felekezeti motívumokat, *inkább a kulturális és gazdasági jelenségeket* emelve ki. Természetes dolog, hogy a történelemkutatás modern eredményeit föl kell dolgozni. Ma már túl vagyunk azon, hogy egyének dicsőítéséből, csaták leírásából, egy osztály szemüvegén át nézve írják a tudományos történelmet. — Egy orvosság van: az egyetemes jellegű, államtól segélyezendő szabad iskolában *ne adjunk helyet azoknak,* akik a történelmet akármely pártszempontból, első sorban *agitáció céljából* akarják előadni.

A történelemben az osztályküzdelmeknek igenis nagy szerepök van; ezt el kell ismerni, el is ismeri ma már mindenki. — Ám *az egész történelem nem csupán osztályharcból áll.* Marad tanítani való abból még ezen kívül is elég. — Vezessen bennünket a történelem tanításában az emberiség szeretete; s bélyegezzük meg a szeretetlenség nyilvánulásait, akármely oldalról származott is az. Tanítsuk a népet arra, hogyan javíthat sorsán, *forradalmak nélkül* is, tanulással, szorgalommal, munkával és igenis, szervezkedéssel! S tanítsuk meg a népet arra is, hogy az az ő mai sorsa, amelyet

olyan rettenetesen nyomorultnak lát, még mindíg sokkal jobb, mint volt a nép állapota a múlt idők zsarnoki államaiban bármikor, bárhol!

Elnök a vitát bezárja s előadóknak megadja a szót, hogy észrevételeiket a vitában elhangzottakra megtehessék.

Dr. Marczali Henrik előadó zárószava: Engedje meg a t. Szakosztály, hogy tisztán az elvi és módszeres kérdésre szorítkozzam.

Elvi ellenvetése volt dr. *Pikler* úrnak, hogy a történelemnek csak elvont igazságaira van szükségünk, nem az anyagára. Ha nincs anyag és pedig tudományosan megrostált anyag, a legszebb formula is üressé, alaptalanná válik. Elvi kérdés az, melyet *Ágoston* t. tagtársunk vetett föl, egyéneket, vagy a tömegeket ismertessen-e a történelem? Minden erkölcsi s szellemi igazság, de még anyagi fölfedezés is, kezdetben csak egyénnel s körnél lép föl s csak aztán válik általánossá. Így az egyén valóban történeti objektummá válik, mint egy eszme képviselője. Elvi kérdés a történeti materializmus kérdése is. Ha meggyőződtem volna kizárólagos igazságáról e tannak, meg lett volna az erkölcsi bátorságom annak bevallására. De én csak eszmét látok benne, — melynek ismertetése s kritikája fontos, — de a történet rejtélyeinek *egyetlen* kulcsát *nem.*

Módszeres kérdés az eszméknek és az intézményeknek külön módon való ismertetése. Jól tudom együvé tartozásukat, de épp tapasztalásom bírt arra, hogy más eljárást javasoljak kezdők, s mást a *jelen* viszonyait ismerő fölnőttek számára.

Végül a legnehezebb, minden elvi és módszeres kérdésnél fontosabb az: minő legyen a tanár? Első sorban tudományos, a kritikai módszerben jártas, az igazságot minden más fölé helyező ember. Olyan, ki hazugságban látja a legfőbb bűnt, olyan, ki egyaránt kárhoztatja a hizelgést a hatalmasokkal *és* a néppel szemben. Ami pedig politikai fölfogását illeti, elmondom egyéni nézetemet. Egyéni nézetem, de szabad óhajtanom és remélnem, hogy mindannyian elfogadják, mert ezen az alapon lehetővé válik közös és eredményes munkásságunk.

A historikus legyen konzervatív. Konzervatív, mert tudnia kell, mennyi vérbe, fáradságba, áldozatba került minden erkölcsi és szellemi igazságnak, de minden anyagi javításnak is megvalósítása. Meg kell tehát becsülnie azt, mi fönnáll s ok nélkül nem szabad azt elvetnie s lenéznie *egy ismeretlen, még ki nem próbált s be nem vált jövő* fejében.

De egyúttal progresszista is legyen a historikus. Mert tudnia kell, hogy *a történelem lényege a változás.* Ha pedig már változásnak kell beállania, minden igyekezetünket oda kell fordítanunk, *hogy jobbra forduljon minden s ne rosszabbra!*

Ebben az igyekvésben, azt hiszem, mind találkozunk s megértjük egymást.

Dr. Hornyánszky Gyula előadó zárószava: Csak *Pikler* tanár egyik kérdésére óhajt válaszolni, aki fölszólalásában ugyanis azt a kérdést intézte a történettanítás *haszna* mellett kardoskodókhoz, hogy mi *kára* származnék abból, ha pl. a magyar vezérek korára vonatkozó gyér történettudását elfelejtené? Előadó csodálkozik azon a naiv lélektanon, amely csupán a képzettartalmat veszi tekintetbe s nem egyszersmind az azzal járó formális készségeket, diszpozíciókat. A képzettartalom felejtés által elveszhet ugyan számunkra, de mégsem nyomtalanul, mert annak hatása, hogy valamikor megvolt bennünk, a gondolkodás és cselekvés módjaiban megnyilatkozhatik. A mathematikus is *elfelejtheti* a formuláit, de nem is ezen múlik, hogy jó mathematikusnak kell-e őt tartanunk, hanem a számviszonyok megítélésére vonatkozó jártasságán. A történettel való intenzív foglalkozás is bizonyos gondolkodási és erkölcsi készséget teremt meg bennünk, melyek azután függetlenek attól, hogy történeti tények és dátumok emlékezetemben vannak-e, avagy elfelejtettem-e azokat? Minden pedagógia ezen sarkallik s így annál csodálatraméltóbb, hogy Pikler Gyula, a tanár, épp ezt hagyja számon kívül!

Elnök megköszöni az előadók fáradságát s jelenti, hogy a szakosztályi csoport folytatólagos ülése holnap délután 3 órakor lesz, ugyanebben a teremben. Az ülést berekeszti.

*

Folytatólagos ülés 1907 október 5-én d. u. 3 órakor.

Elnök: *dr. Prohászka Ottokár,* majd *dr. Bárczy István,* később *dr. Pikler Gyula,* utána *dr. Hegedűs István* s végül *dr. Schack Béla.*

Titkár: *dr. Vass József* s az ülés végén *Végh Lajos.*

Dr. Prohászka Ottokár elnök az ülést megnyitva jelenti, hogy *dr. Erődi Béla* előadó rosszulléte miatt nem tarthatja meg napirenden lévő előadását. Fölkéri dr. Cholnoky Jenő előadót előadásának megtartására.

Dr. Cholnoky Jenő kolozsvári egyetemi tanár:

A földrajz a nagy közönségnek.

A földrajz körülbelül a legszélesebb körű tudomány, hisz tulajdonképpen mindarról szól, amit közvetlen tapasztalás útján megismerhetünk abban a néhány kilométer vastag szférában, ami a Föld fölszínén közvetlen megismerhető. Nem tudunk mélyebbre hatolni néhány ezer méternél és nem tudunk magasabbra jutni tíz-tizenöt kilométernél. Ami ezen a vékony szférán belül van, azt érhetjük csak egyedül el, a többi része a világnak csak közvetett úton jut tapasztalásunk körébe. Arról pedig, ami ezeken a szűk határokon belül valóban mint tárgy, vagy tünemény ismeretes, körülbelül a geográfia keretébe tartozik.

Ez az oka annak, hogy a földrajz nyújt legtöbb anyagot népszerű tudományos előadásokra. Elő is rángatják minduntalan, tudósok és nem tudósok, nem annyira oktatni, mint inkább a nagy közönséget mulattatni. Mert hisz a földrajz keretén belül mutogathatunk szép városokat, gyönyörű tájképeket, csodálatos és fantasztikus embereket és állatokat, szörnyű emberevőket, undorító barbárokat, szenzációs kuriozitásokat, amelyeket a kevésbbé művelt közönség szájtátva bámul meg, anélkül azonban, hogy valóban tanult volna belőlök. Gyönyörű vetített képeket lehet mutogatni, amelyeket valóban élvezet végignézni, de éppen annyi marad meg belőle, mint hasznos tudás, amennyit egy mozgófénykép-színház nyújthat. Elröppennek a képek, elröppen az a néhány magyarázó szó, amit az előadó nagy igyekezettel hozzájuk fűzött, s szerencsésen sikerült a publikumot egy estére együtt tartani.

Így nem szabad földrajzot tanítani, így nem szabad a tudományt vásárra dobni s nem szabad annak hitelét a gondolkozók előtt megrontani.

Ha igazán hasznosan akarjuk a földrajzot a nagy közönségnek tanítani, akkor mindenekelőtt azt a szempontot tartsuk szem előtt, ami minden tudomány népszerűsítése alkal-

mával elsőrangú kellék, t. i. hogy az előadó mindig csak egy tizedrészét mondja el annak, amit az illető tárgyról mondani tudna. Ha az előadónak nagy nehézségbe kerül az előadást megtartani, akkor abból a publikum soha egy szót sem ért. Nem ért pedig először is azért, mert előadásra normális körülmények közt olyanok vállalkoznak, akik tudományos képzettség dolgában a hallgatóság közepes nivóját messze túlszárnyalják. Már pedig annyi tudomány, amennyit az ilyen magasabb képzettségű egyénnek nehéz elmondani, az a hallgatóságnak nagyon is sok, azt lehetetlen, hogy teljesen megértse. Másodszor pedig mindenki csak olyan dolgot tud elmondani egészen értelmesen, egészen «szépen», aminek elmondása abszolute nem okoz nehézséget az előadónak.

Természetes, hogy nem nyerhetünk meg előadásra mindig olyan szakférfiakat, akik tudományuknak minden tartományában egyformán otthon vannak, hanem, különösen vidéken, gyakran kénytelenek a jó ügy érdekében olyanok vállalkozni, akik ugyan szakemberek, de pl. a kívánt előadás tárgyában nincsenek olyan részletes ismeretekkel fölruházva, hogy egész könnyű szerrel beszélhetnének róla. Az ilyen esetben az előadónak kötelessége legalább az előadandó dologról olyan beható ismereteket szerezni, hogy szükség esetén minden nehézség nélkül még sokkal többet is tudjon beszélni róla, mint amennyit a kitűzött idő alatt egyáltalában el lehet mondani.

A földrajz tanítása a nagy közönség részére kétféle irányú lehet. Vagy valami általános értékű fizikai földrajzi, demográfiai vagy ethnográfiai törvényt akarunk megismertetni, vagy pedig valamely vidék földrajzi jellemképét akarjuk nyújtani. Harmadik föladat lehet esetleg valamelyik fölfedező utazás elbeszélése.

Az általános törvények ismertetése a legnehezebb föladat, de talán a legtöbb okulást fogja szerezni a hallgatóságnak. Nehéz dolog ez több okból. Először is széleskörű, alapos ismereteket igényel, mert a geográfia általános értékű törvényei mind tapasztalaton alapulnak s így, hogy a törvényt a hallgatóság előtt is fölfoghatóvá tegyük, szükséges azt minél több tapasztalati adattal, a Föld kerekségének minden pont-

járól vett példával igazolni. Teszem föl, ha arról akarnánk beszélni, hogy a folyók csak védett tengerekben építenek deltát, bizony kívülről kell tudnom majdnem minden folyó torkolatának jellegét s ismernem kell azt a számtalan mellékkörülményt, ami a delták és esztuáriumok képződésében szerepet játszanak. De rendesen nehéz az ilyen általános törvényeket azért is megismertetni, mert kiragadva a törvények logikus láncolatából, nagyon nehéz vele együtt mindazt megismertetni, ami a törvénynek magának, vagy a törvény jelentőségének megértéséhez okvetlenül szükséges. Hallottam már előadást, amikor az előadó a megértéshez szükséges mellékkörülmények magyarázatába úgy belegabalyodott, hogy a publikumnak nem volt türelme megvárni, amíg a címben jelzett törvényt lehozza, hanem a kitűzött idő lejártával szép csendesen elpárolgott s a végső törvényt körülbelül már csak egyedül hallottam.

Nem is hisszük, milyen nehéz dolog az, a törvény megértéséhez szükséges ismereteket úgy összeválogatni, hogy el ne fáradjon a hallgatóság, mire előadásunk igazi tárgyához jutunk. Ide is nagy rutin és nagy tudás kell. Lehetetlenség ez kezdetleges tudással. Már pedig ha valamely általános törvényt úgy ismertettünk, hogy azt a közönség vagy egyáltalában nem értette, vagy rosszul értette, akkor többet ártottunk, mint használtunk; mert jobb, ha a közönség valamit egyáltalában nem tud, mintha rosszul tud. Ha pedig teljesen érthetetlen maradt előtte, akkor úgy elvadítjuk a népszerű előadásoktól, hogy kötéllel sem lehet többé elhurcolni.

Sokkal jobb, ha az olyan előadó, aki nem teljesen biztos az előadandó tudományszakban, ha nem általános törvények ismertetésébe kap bele, hanem valamely földrész, vagy geográfiai terület ecsetelésére vállalkozik. Igaz, hogy az általános törvények ismertetése sokkal több haszonnal járhat, mert ezzel együtt a közönséget sok vidék jellemvonásaira megtaníthatjuk, de ügyesen előadva, egyetlen vidék ismertetése is pillantást engedhet az egész Föld kerekségére.

Amikor valamely vidéket ismertetünk, a vidék legfontosabb jellemvonásait ismertessük meg. Ne fektessük a ku-

riozitásokra a fősúlyt, hanem azokra a geofizikai tényezőkre, amelyek a szerves lények, állatok, növények és főleg az emberek életére és faji jellemére a döntő befolyást gyakorolják. Nagyon kelletlen és ügyetlen dolog volna, ha mi pl. a spanyol nép életéből csak a bikaviadalokat mutatnánk be, de a nép életmódjáról, vagy azokról a szerencsétlen körülményekről, amelyek a népet koldusbotra juttatták, egyáltalában nem szólnánk egy szót sem. Legjobban megérthetjük mi magyarok az efféle népszerűsködés ártalmas voltát. Gondoljunk csak arra a sok badar leírásra, amit áltudósok terjesztettek világgá hazánkról és az itt létező állapotokról. A villogó gatyákkal fölfegyverkezett «tsikos» és «gollás,» aki patyolatfehér fokosba öltözködve kergeti a vadlovakat az alföld napégette pusztaságain, s nyerge alatt puhítja a húst, amit persze nyersen eszik meg: a legrémesebben bizonyítja, hogy milyen nehezen reparálható hibát okoz az a népszerűsítő, aki csak a kuriozitásokat keresi és tanítja.

Ugyanilyenféle tanításoknak az áldozatai a kínaiak is, akiket a nyitott szemmel utazó természetvizsgáló mindig mint rendkívül szorgalmas, józan és tisztességes népet ismer meg. Itthon azonban olyan a hírük, hogy megbotránkozik rajta mindenki, aki behatóbban megismerte őket. Mi rendesen csak annyit tudunk róluk, hogy copfjuk van, aztán meg az asszonyok elnyomorítják a lábukat. Táplálkozásukról halljuk a legtöbb bolondot. Reménylem, nincs hallgatóim közt senki, aki elhinné, hogy Kína 425 milliónyi lakosa nem eszik egyebet, mint döglött patkányt, kerge birkát meg büdös tojást. Megjegyzem, hogy ezek a jóízű ételek egyáltalában nem szerepelnek a kínai étlapon, mert a kínai is csak olyan ember, mint mi; hanem ettem Kínában olyan jó malac-pörköltet, amilyent még csak itthon lehet enni, de sajnos, még talán jobban meg volt paprikázva, mint a mi ételeink szoktak lenni. A rendes turista-leírásokban azonban egy szót sem olvashatunk arról, hogy mi a nép fő tápláléka. Ugyebár azt még kevesen hallották, hogy marhatenyésztés egyáltalában nincs Kínában, a tejtermékeket pedig olyan utálatosaknak tartják, mint ahogy pl. mi idegenkedünk a lóhústól?

Ilyen abszurdumokra vezet tehát az az eljárás, ha nem a lényeges, hanem a kuriózus dolgok ismertetésére fektetjük a fősúlyt. Meg kell szoktatni a tanulni vágyó közönséget arra, hogy vannak a kuriozitásoknál sokkal érdekesebb dolgok. Aki sokat foglalkozik a népek tanulmányozásával, az a legjobban éppen a kuriozitásokat fogja únni, míg a természetszabta életmódnak és az életmód megokolásának mindíg nagy érdekessége és jelentősége van.

Körülbelül a kuriozitások keretébe tartoznak az olyan dolgok is, amelyeknek nem tudjuk okát adni. Ilyesmiről sohase beszéljünk, vagy legalább csak futólagosan említsük, mint olyan esetet, amely még behatóbb kutatásra vár. Az olyan tényeknek a fölemlítése, amelyeknek nincs meg még legalább a megközelítő magyarázata, azok mint adatok terhelik az emlékezetet, anélkül, hogy valami különösebb hasznuk volna. De aztán meg fölösleges fejtörésre kényszerítik a tanulót. Fölöslegesre mondom, mert amit még a szakemberek nem tudtak kisütni, azon ugyan hiába töri fejét az a laikus tanuló, aki talán most hallja először a dolgot életében. A találgatás azonban általános emberi tulajdonság, amelytől senki sem szabadul, de persze a vége valami sületlen hipotézis lesz, ami esetleg egészen rossz irányba tereli az ember gondolatait. Említettem egyszer hallgatóimnak, hogy nem tudjuk, miért vannak a sótelepek, még nyugodtan fekvő rétegek közt is, rendesen erősen összegyűrve. Előadás után az egyik mindjárt előállt egy hipotézissel, hogy t. i. a só nagyon nehéz, benyomta alatta a Föld szilárd kérgét s abba a mélyedésbe belesüppedezett, persze egyenetlenül. Még egy hét mulva is ezen a lehetetlen eszmén tépelődött.

De azt se felejtsük el, hogy ok nélkül se említsünk föl semmit. Így pl. valamely város környékének leírásakor csak azokat a dombokat, hegyeket és patakokat említsük meg, amelyeknek ismeretére szükségünk van, ha a város vidékéről helyes képet akarunk nyujtani. Már pedig a leírásnak nem szabad szóval elmondott térképnek lennie, mert annak nincs lelke, abból ugyan nem tanul senki semmit. Csak azt a patakot említsük meg, amelyikről tudunk valami olyant

mondani, ami az illető vidék jellemére nézve lényeges. Csak azt az épületet említsük meg, amely annak a városnak az életére vagy történetére nézve megkülönböztető, lényegesen jellemző. A városháza fölemlítése, hacsak nem valami különösen jellemző, egészen fölösleges és unalmas, úgyis tudjuk, hogy minden városnak van városháza.

Ez az okoskodásunk vezet arra a szabályra is, hogy a nevekkel és számokkal lehetőleg takarékoskodjunk. Rendkívül elhibázott dolog a tanulni vágyó közönség emlékezetét olyan nevekkel és számokkal terhelni, amelyeknek sem a lényeges dolgok megértésére, sem az életben, abszolute semmi hasznát sem veszik. A nevek és számok rengetegében a hallgató egészen elveszti szem elől a dolgok lényegét s elveszti kedvét a tanulástól, ha látja, hogy nem bírja fejében megtartani a sok számot és nevet. Volt idő, amikor ez volt a földrajz-tanításnak a fő célja, amikor még a tömérdek adatot nem bírták egységes törvények alapján egymással logikus összefüggésbe hozni. Ma már előbbre vagyunk, a nevek és számok halmazában nagyrészt könnyű a rendet fölállítani, amikor tehát az egyes adat elvesztette jelentőségét s az általános törvények tömérdek számot és nevet fölöslegessé tettek. Igen jól lehet pl. valamely helynek a klímáját jellemezni, anélkül, hogy csak egyetlen számot is mondanánk. Csak annyi számot kell ilyenkor is fölemlíteni, ami egészen kivételesen jellemző.

Ha még szem előtt tartjuk, hogy a geográfiai leírás minden körülményre kiterjedjen: hegy- és vízrajzra, klímára, növény- és állatvilágra, az emberre és annak gazdasági életére, akkor valóban hasznos oktatásban részesítettük hallgatóságunkat.

Pedig a földrajz nagyon szükséges, egész bátran mondhatom, hogy nélkülözhetetlen, különösen hazánkban. Lehetetlen, hogy hazánkban a kereskedelem és ipar föllendüljön, ha nincsenek elterjedve a geográfiai ismeretek. Már hogy legyen az olyan ember jó kereskedő, aki nem tudja, hol vannak a Földön azok az országok, amelyekbe árút lehet szállítani, vagy ahonnan árút lehet behozni, t. i.

olyan árút, amit az illető kereskedő szállíthat. Magyarországban valószínűleg kevés kereskedő ismerős azokkal a viszonyokkal, amelyek azokban a külföldi országokban uralkodnak, ahonnan árúinak nagy részét hozatja. Általában nagyon kevéssé vagyunk tájékozottak a nagyvilágban. Mindjárt mondok rá egy példát.

Kecskemétről nagyban viszik ki ma már szépen csomagolva a sárgabarackot. Az egyik termelő, nem tudva szerződést kötni barackjára, befőzte az egész termést lekvárnak. Lett belőle vagy 200 üveg finom lekvár. Egyik ismerősének aztán, aki éppen akkor küldött ki egy nagy szállítmány barackot Hollandiába, szállítmányához mellékelt két üveggel belőle, mint mintát. Megadta az árát s azt írta melléje, hogy van belőle sok. A hollandi kereskedő visszaírt, hogy a küldött lekvárminta megfelelő, az árát is elfogadja s ha sok van belőle, úgy kér egy hajórakományt. Ez a külföldön a sok. Persze, hogy a mi lekváros emberünk majd hanyatt esett ijedtében, de hát a kecskeméti emberben van vállalkozó szellem, nem hagyja magát a hollandustól lefőzni. A következő évben kiküldötte a hajórakomány baracklekvárt s csinált olyan üzletet, amilyent még barackkal sohasem csináltak Magyarországon.

Rendesen fogalmunk sincs arról, hogy melyik világrészben, melyik országban mit termelnek s mire van szüksége az embereknek. De még csak azt sem tudjuk, hogy hol vannak civilizált viszonyok, hova lehet biztosan árút küldeni, hol miként kell kereskedelmi szerződéseket kötni. Persze, hogy erre a célra legjobb, ha a kereskedő maga utazik a nagy világban, de hát ezt, sajnos, csak kevesen tehetik meg. Azért a földrajz szabad tanításának egyik legfontosabb és leghazafiasabb kötelessége a közönséget megtanítani arra, amit a kereskedőnek a nagy világról tudnia kell. Helyesen és híven kell megismertetnünk a távol fekvő országokat. El kell oszlatnunk azokat a rémmeséket, amelyek az ifjúsági olvasmányok révén jutottak a köztudatba. Ne fessük le a nagyvilágot, mint valami rettenetes idegenszerű dolgot, ahol az ember csak emberevőkkel,

meg skalpoló indiánusokkal találkozik, hanem olyannak mutassuk be, mint amilyen, t. i. ahol mindenütt emberek laknak, akiknek munkára és árúra van szükségök, akikkel mindenütt lehet érintkezni s minden ilyen érintkezésből úgy az egyesnek, mint az egész hazának mérhetetlen haszna származik.

Hazánk gazdasági föllendülése a lehetetlenségek közé tartozik, ha népünk nem ismeri a nagyvilágot. Különösen most, amikor föltartóztathatatlanul törekszünk a gazdasági különválás felé, amikor magunknak kell berendezkednünk kivitelre és behozatalra, akkor a helyesen tanított földrajznak alapvető fontossága van. A távolfekvő országok ismerete egészen megváltoztatja az emberek gondolkozásmódját. Akik nagy földet beutaztak, akik sok mindenféle világot és földet láttak, idegen népekkel érintkeztek, azok levetkőzik azt a kicsinyes gondolkozásmódot, amely nem terjed túl a kis város apró-cseprő kicsiségein, hanem önkénytelenül is megjön a vállalkozó kedve s nem esik kétségbe az első sikertelenségen. Nem elégszik meg többé a lassú, kényelmes munka nyújtotta csekély haszonnal, hanem nagyobb célokat tűz maga elé s meg lesz hozzá az erélye is, hogy ezeket a nagyobb célokat létésítse is. De fölismeri hazája elmaradott helyzetét is és igazán jó hazafivá lesz, aki megértette, hogy az emberiség haladása a versenyben van, a folytonos küzdelemben, s amely nemzet nem áll ki a porondra, hogy fölvegye a küzdelmet a többi nemzetekkel, az elveszett s először gazdasági, aztán politikai rabszolgája lesz a hatalmasabbnak.

A földrajz szabad tanítása tehát fölnyitja az emberek szemét, vállalkozni, dolgozni és hazáját szeretni, sőt hazájáért dolgozni tanítja meg az embereket.

Elnök meleg szavakkal mond köszönetet előadónak s fölkéri a napirenden lévő kérdéshez hozzászólni kívánókat, hogy a titkárnál jelentkezzenek s a jelentkezés sorrendjében szólaljanak föl.

Végh Lajos: Az elhangzott tapsok fényesen bizonyítják, hogy előadó úr tartalmas és élvezetes előadást tartott. Csak egy megjegyzést óhajtok tenni: a népek jellegzetes ruházkodásának

leírása nélkül sem képből, sem személyes találkozásnál nem fogunk ráismerni az illető népekre. A másik megjegyzésem az *elmaradt* földrajzi előadásra vonatkozik, amelyben benne van a földrajznak a szabad tanításban való előadási módja; de miután ez az előadás itt nem került sorra, nem tudhatjuk, hogy minő módszert ajánlott volna dr. Erődi Béla előadó úr. Én részemről gyakran tapasztaltam szakvizsgákon, hogy nem az elemi, hanem polgári iskolát végzett leányok és itjak is alig tudnak valamit Magyarország földrajzából. Kérdeztem ennek okát. Azt felelték: Magyarország földrajzát a polgári iskola első osztályában tanultuk, a 4-ikben pedig a csillagászatit. Ez utóbbit tudjuk. Mi tehát mégis az oka annak, hogy még pár évvel ezelőtt is a földrajzi tudás nálunk oly szánalmas volt és csak mostanában javult? Ott keresem az okot, hogy a földrajz tanítása rapszódikus volt és kapkodó. Ajánlom tehát, hogy a fölnőtteket is úgy tanítsák, mint legújabban a polgári iskolában: a térképen utaztatva.

Rácz Gyula: A hazai földrajztanítás és a földrajzi tudomány nívóján állott előadásért, mind társai, mind a maga nevében is az előadó dr. Cholnoky Jenő úrnak hálás köszönetet mond.

Zigány Zoltán: A földrajzi tényezők funkcióit és korrelációit az előadó széles alapon, sok szempontból igen helyesen fejtette ki; szükségesnek látszik azonban nyomatékosan megjelölni azt, hogy a földrajzi tényezőknek és az ember életének vonatkozásait iskoláink minden fokozatán nagy elhanyagolásokkal tárgyalják. Példákkal igazolja, hogy pl. a magyar mezőgazdaságról a hibás földrajztanítás merőben hamis köztudatot teremtett meg. Azt javasolja, hogy a földrajz leíró elemeinek redukálásával az ember életére és különösen gazdasági tevékenységére vonatkozó földrajzi tényezők és adatok ismertetését követeljük.

Elnök a vitát berekeszti s jelenti, hogy

Dr. Cholnoky Jenő előadó nem óhajt a zárószó jogával élni.

Jelenti továbbá, hogy *dr. Schwarz Gusztáv* előadó nem jöhetett Pécsre, *dr. Timon Ákos* előadó pedig lemondott, előadásaik tehát elmaradnak s a napirend következő előadására kerül a sor. Fölkéri ennek folytán dr. Pikler Gyula előadót előadásának megtartására.

Dr. Pikler Gyula budapesti egyetemi tanár, a Társadalomtudományi Társaság elnöke:

A társadalmi tudomány szabad tanításáról.

— Kivonat. —

Előadó azt veszi észre, hogy a kongresszus tagjai mind egyetértenek abban, hogy azok a kérdések, amelyekkel a társadalmi tudomány foglalkozik, a szabad tanítás tárgyai közé tartoznak, és hogy főleg csak abban van nézeteltérés, vajjon vannak-e a társadalmi tudománynak kiforrott igazságai, nem minden vitás és befejezetlen-e abban.

Az előadó szerint kiforrott igazságokat foglal magában a közgazdaságtan, amelyet abban az exaktsághoz közeledő formában kell tanítani, amely Ricardotól származik és amelyet Ricardo egyes angol tanítványai és Marx tovább fejlesztettek. Utóbbinak különösen a fölületes, «vulgáris» közgazdaságtannal szemben gyakorolt kritikája jő itt tekintetbe.

Ma már, mondhatjuk, általánosan elfogadott igazság az is, hogy a mindenkori intézményeket az emberi szükségletek kielégítésére vonatkozó mindenkori ismeretek, a technika, a termelési módok határozzák meg, és hogy ez célszerű. Ez a társadalomtudomány szabad tanításának legfőbb tárgya. A történetet nem mint egy-egy nép életrajzát, kronologikus sorrendben, hanem összehasonlítólag és a primitív népekre vonatkozó etnológiával kiegészítve, mint általános, rendszeres műveltségtörténetet, főleg ezen igazság megvilágítása szempontjából kell tanítani.

Általánosan elismert igazság, amelyet eltagadni nem lehet és amelyet e kongresszus tárgyalásai is eléggé szemléltetőleg bizonyítanak, az is, hogy a társadalmi osztályok között folytonos érdekharcok folynak. Ezt is tanítani kell.

Elnök megköszöni előadónak fáradozását. E kérdéshez több hozzászóló jelentkezett; fölkéri a jegyzőkönyvvezető titkárt, hogy a jelentkezés sorrendjében hívja föl a hozzászólókat.

Dr. Gaal Jenő: Abban egyetértek az előadó úrral, hogy rendszeresen a társadalmi tudományok közül a nemzetgazdaságot kell és pedig az alsó-, közép- és felsőfokozaton előadni. Ő e részben semmi megkülönböztetést nem tevén, pótolnom kell az általa elhagyott osztályozásból folyó különböző teendők megjelölését. Mielőtt azonban erre rátérnék, szükségesnek tartom kiemelni, hogy a szociológiának ilyen előadatását íme ő sem kívánja. Nem is lehet azt rendszeresen előadni, ami mint befejezett egész nem létezik. A társadalommal foglalkozó minden tudományszaknak léteznek igen fontos szociológiai természetű alkatrészei és ezeket természetesen elhanyagolni nem szabad. De magukból ezekből, legalább eddig, nem sikerült egy oly rendszeres, egységes, külön tudományt alkotni, amely mint ilyen az iránta fölmerülő követelményeknek képes volna megfelelni. A nem kész dolgok pedig a szabad oktatás körébe nem valók. De azért azokat a részleteket, melyek belőle más tudományokkal kapcsolatban kétségtelenül nagy és fontos igazságokat tartalmaznak, közölni lehet minden azok fölfogására általában képes iskolán kívüli hallgatósággal. És én nem habozom kijelenteni, hogy az iskolán kívüli alsófokú rendszeres oktatás keretében, főleg a munkásoknak, a nemzetgazdaságtan alapfogalmait ily szellemben előadatni kívánnám. Persze nem úgy, hogy a tudomány szubtilitásaiban mélyedjen el az előadó; nem úgy, hogy ez a bár bölcseleti jellegű, de mégis erősen gyakorlati célzattal bíró tudomány solisztikussá fajuljon el. Így nem érhetünk el vele semmi eredményt sem. Hiszem azonban, hogy ha a nemzetek gazdasági életének szerves valóját megtudjuk a munkásoknak magyarázni és mindenféle gazdasági alapfogalmakat életteljesen, megkapóan és azok benső természetének valóban megfelelően vagyunk képesek föltüntetni, akkor igen nagy jót tettünk vele. Ezekkel képesíthetjük a munkásokat arra, hogy helyzetöket, előnyeiket és hátrányaikat fölismerhessék, magukat a társadalmi élet útvesztőjében tájékozhassák és igazán reális módon gondolkozzanak. Ezt persze megcselekedni nem képes mindenki. Ehhez tudás, tanítói képesség, tapintat és erkölcsi hitel is szükséges, hogy az előadó szavait a hallgatók komolyan vegyék, igazságszeretetében bízzanak és hajlandók legyenek korábbi téves nézeteikkel szemben is megszívlelni ezeket. Így a nemzetgazdaságtannak a munkásokkal való megismertetése ezekre és az egész társadalomra nézve is mérhetetlen horderővel bírhat.

Sokkal többet lehet e tudományból adni a második fokozatú

liceális és még többet az egyetemi színvonalú szabad oktatási tanfolyamokban. De itt azután megint előtérbe nyomul az a követelmény, hogy a tudománynak csak valóban lehiggadt, leszűrődött, tanításai jőjjenek forgalomba. Ezek leltárába tehát, az én meggyőződésem szerint, az úgynevezett «tudományos szocialista tanok» egyáltalában nem tartoznak. Azok legnagyobb része félreértésen, vagy félremagyarázáson alapuló tévedés és így a belőlök vonható következtetések is csak hibásak lehetnek. Kritikai becsöket érinteni nem akarom, de mint pozitív tudományos igazságoknak nincsen értékök. Most már látható ebből, hogy e tanokat még oly módon sem lehet a szabad oktatás gerincévé tenni, mint ahogy azokat az előadó úr akarná összekapcsolni. Hát igenis: *Rodbertust* és *Marxot* lehet tanítani, de *Ricardot* s *Cairnest* egyfelől és *Marxot* másfelől úgy hozni föl, mint akiknek tanai mintegy kiegészítik egymást, köztudomás szerint enyhén szólva, érthetetlen dolog. Ricardo a klasszikus nemzetgazdasági iskola egyik képviselője volt s a szociáldemokrácia álláspontjáról *Lassale* által sarkalatos tanaiért a legnagyobb, sok tekintetben igazságtalan vádakkal illettetett. Ricardo úgy, mint Marx a deduktív módszert használta, de fölfogásuk nem egy irányban diametraliter ellentétes. (*Pikler Gyula:* Marx a legjobban tisztelte Ricardot.) Az meglehet, de azért mást, egészen mást tanított, mint ő. Nem is egyeztek ki soha. Hiszen Ricardo a Marx föllépte előtt már jóval nem élt, Marx pedig csak a módszerben, de nem tanításainak lényegében volt követője. Cairnes is az ellentétes alapon állott vele. Azt a nemzetgazdaságtant kell tanítani, mely a klasszikus alapokon a régi és új történeti, etikai és újabban az osztrák iskola tagjai által épült ki, amely tekintettel van az ember komplex természetének minden követelményére és amely nem célzatos tanokat hirdet, mint a tudományos szocialisták, hanem valóban tudományos igazságokat s mely arra a kérdésre, hogy mi van, már jórészt pozitív, mert az ember természetének és mindenféle körülményeinek figyelembevételével alkotott feleletet képes adni. A Marx-féle tanítások, mint túlnyomólag alapjában tévesek, nem képezhetik az objektív célú, tehát a most itt szóban lévő nemzetgazdaságtani szabad oktatásnak sem tengelyét.

Dr. Prohászka Ottokár elnök a Szakosztály elnézését kéri, amiért mindkét szemét behunyta s nem vehette ennekfolytán észre, mennyire túllépte a fölszólaló úr a fölszólalásra megszabott időt. (Derültség.) Tette ezt azért, mert e fontos kérdésnél éppen

a két ellentétes irány Catoja került egymással szembe s így szükségesnek tartotta alkalmat adni a bővebb nyilatkozatra. (Élénk helyeslés.)

Dr. Waldapfel János: Ellentétes elméletek bemutatása és egybevetése a társadalomtudományi tanítás terén épp oly helyes eljárás, mint bármely más diszciplinában.

Gallé K. Tivadar: Hogy a társadalmi tudományok mily mértékben, milyen alapelvek szerint foglaljanak helyet a szabad tanítás keretében, a következő alapelvek szerint vélem megoldani. Megkülönböztetést kell tenni aszerint, hogy kinek, mily értelmű, fokú műveltséggel bíró néprétegnek adunk elő. A műveltség alacsonyabb fokán a néprétegnek, különösen a falusi gazda és munkásnépnek *kizárólag* a társadalmi gazdaságtant kell előadni, s ezt sem mint elméletet, hanem a gyakorlati ismeretek összességét. Meg kell ismertetni a *szövetkezés előnyeiről*, s minden olyan ismeretet, amely *a nép anyagi érdekeit célozzák.* A témák teljesen mellőzendők, mert ezeknek köszönhetjük, hogy a nép elégedetlen, s etikai világfölfogását elhagyta. A szabad tanítás második fokán, a szabad líceumokban, a társadalomtudományok minden egyes részének tanítását helyén valónak találom. De alapelvként szem előtt kell tartani azt, hogy először: az előadott anyag teljes legyen, szóval az illető ne egyes kiszakított és a saját kutatása eredményét összefoglaló részt nyújtson a hallgatóságnak, hanem olyan anyagot, amely a tudomány teljes áttekintését nyújtsa; másodszor: hogy a mostani *társadalom alapjának elfogadása,* a nemzeti eszme, s az ethikai világfölfogás erős vonásokban kidomborodjék. A harmadik fokon, a szabad egyetemen, a társadalomtudományokat teljesen szabadon, a tudomány művelése érdekében kell tanítani.

Dr. Bárczy István foglalja el az elnöki széket.

Illés István: Az iskolai tanításba is az osztályérdekeket akarják bevinni akkor, amikor itt is pl. dr. *Gaal* Jenő tanár úr, a legelemibb tantárgyak között is különbözetet akar tenni, valamint több fölszólaló azt akarja az iskola föladatává tenni, hogy megelégedettségre tanítsa a népet. Tanítsák a népet a közigazgatás megismerésére, a törvények ismeretére, az alkohol mérges következményeire. A nemzetközi tudomány és kultúra ismerete egy csöppet sem árt a magyar kultúrának.

Dr. Hajdú Gyula: A szabad tanításban nem szociologiát *is* kell tanítani, hanem *csak* szociológiát. Mert ez oly egyetemleges tndomány, mely az összes pozitív ismereteket felöleli. Comte meg-

építette a tudományok rendszerét, ez nem hagy semmi hiányt, ami ezen pozitív tudományokon kívül esik, tanítás tárgyát nem képezheti. Ezzel a filozófia mint tudomány elesik, azon részei, melyek pozitivumokra támaszkodnak, mint pl. etika s lélektan, a szociológia részeiképpen fognak szerepelni. A történelmet mint belső történelmet kell ismertetni olyképpen, hogy az eszmék történetét azoknak pozitív gyökereiben keressük. A szociológiai iskolák közül legerősebb a történelmi materializmus. Nem lehet ezt pártcélok szolgálatával vádolni, mert nem a párt teremtette meg az elméletet, hanem az elmélet a pártot, mely egyedül áll az összes pártok között tudományos alapon. *Gaal* Jenő tanár úr tévesen értelmezi a termelő tényeket, mert egyetlen termelő tényező a munka és ezen igazságot kell a közgazdaságtan középpontjává tenni.

Glücklich Vilma: *Gaal* tanár úr mind délelőtti előadásában mind mostani fölszólalásában arról beszélt, hogy a szabad iskola különböző fokozataiban más-más ismereteket kell közölni. Legföllebb megelőzheti a nélkülözhetetlen ismeretek csoportjának tanítása a kevésbbé szükségesekét. Éppen *Pikler* tanár úr délelőtti előadása fejtette ki, hogy a tudomány legmagasabb elveit is meglehet értetni, a legprimitívebb előképzettségű emberekkel is, ha értünk hozzá; ha erre képtelenek vagyunk, az lehet hiba, lehet szerencsétlenség, de nem lehet ok arra, hogy elvül tűzzük ki a különböző igazságok hirdetését a különböző néprétegek számára. Éppen Gaal tanár úr és hívei emlegetik a nemzeti *egységet;* hogy lehetséges a társadalom *egysége,* ha egyes rétegeinek műveltsége *különböző* alapelemekből áll. Nagy örömmel hallom, hogy Pikler tanár úr a közgazdasági ismereteket a szociológia első sorban tanítandó fejezetének tekinti. Örömmel azért is, mert ez egyike azoknak az ismeret-csoportoknak, amelyeknek előadásával a szabad iskola kiegyenlítheti azt a különbséget, amely a nők és férfiak mai képzése között fönnáll és szintén egyik akadálya a társadalom egységének.

Jócsák Kálmán szintén fölszólal.

Schandl Károly: *Glücklich* Vilma fölszólaló legalább is félreértette *Gaal* Jenő szavait. Glücklich mondta, hogy az ismereteket és az igazságokat lehet csoportosítani. Gaal Jenő ezen ismeretcsoportokról beszélt, midőn azt mondta, hogy a szabad iskolák fokozataiban különböző ismereteket kell előadni. Mit ér az, ha a nép előtt gleccserekről és geizerekről beszélnek, mikor a köznapi életben sokkal nagyobb szüksége van más ismeretekre. Nagyobb

jóakarattal kell egymást hallgatni, akkor nem is lesz annyi félreértés és nem nyújtjuk hiába a vitát.

Fleischer Dávid: Szociáldemokrata vagyok, nem is kellene tehát itt hangoztatnom, hogy én *Pikler* tanár úr módszerét fogadom el, mert hisz ez természetes. Szót csak azért kértem, mert azt tapasztaltam már tegnap is, mikor a tanítás módszereiről volt szó, de különösen most, amikor a közgazdaságtan tanításának módszereiről van szó, hogy Pikler tanár úr ellenfelei kerülgetnek valamit, s ez a valami az *elégedetlenség*. Félnek attól, hogy ha a szabad iskolán a valóságot adják elő az elnyomott és kihasznált munkástömegnek, akkor azok elégedetlenek lesznek. Ezt tapasztaltam én *Gaal* tanár úr előadásában is, de különösen kidomborodott ez az előttem szóló tisztelt egyetemi hallgató úrnál. Pedig, tisztelt Szakosztály, ha a szabad tanítás meg akar felelni föladatának, akkor éppen ezt a valóságot kell tanítani. Igaz, hogy ez elégedetlenné teszi a tömegeket, de ez nem baj, sőt ez jó, mert az elégedetlenség a haladás előmozdítója, mert éppen ennek az elégedetlenségnek a segélyével emelkedhetnek ki a munkásmilliók nyomorúságos helyzetükből, mert éppen a Pikler tanár úr által előadott közgazdaságtan segíti meglátni azt az útat, amelyen haladniok kell, hogyha sikeresen akarják megvédeni érdekeiket. Én a budapesti asztalosok szervezetének tagja vagyok, engem ott ennek a közgazdaságtannak megfelelően neveltek és csekély tehetségemhez képest én is igyekszem ezt társaimmal megértetni, mert csak így lehet a most is nyomorban lévő munkásoknak vér nélkül magukat abból kiemelni, mert, t. Szakosztály, a tudatlan munkás csak kapát vagy kaszát tud ragadni, ha védekezni akar. Mi pedig *ezt nem akarjuk,* mert ez célra nem vezet. Igazi tudást adjunk hát a munkásoknak, hogy érvényre juttassák azt az igazságot, hogy a munkások csak önmaguk szabadíthatják föl magukat.

Dr. Szegedi Rezső: Csak egy mondattal óhajtok a vitában részt venni. Az *iskola* célja a *tanítás,* nem pedig, hogy *izgatás tanyája* legyen!

Elnök a vitát berekeszti s dr. Pikler Gyula előadót megkérdezi, kogy a zárószó jogával óhajt-e élni?

Dr. Pikler Gyula előadó zárószavában csak röviden megmagyarázza, hogy miben értette őt félre dr. Gaal Jenő, kiről tudja, hogy e tárgyban csak olyan tájékozott, mint akár maga az előadó s így csakis félreértésről lehet szó.

Elnök: Áttérünk a napirend értelmében a nyelvtudomány

és irodalom tárgyalására. Minthogy négy azonos tárgyú előadás van napirenden s minthogy az idő igen késő re jár, indítványozom, hogy hallgassa meg a Szakosztály előbb a négy előadót s induljon meg azután a vita. (Helyeslás.) Fölkérem ennek folytán dr. Balassa József előadó urat, szíveskedjék előadását megtartani. Az előadások sorrendjét a napirend állapítja meg, tehát ezután következik dr. Négyesy László, azután dr. Hegedűs István s végül dr. Geréb József előadó urak előadása.

E négy előadás és az azokat követő vita alatt elnökölnek: *dr. Pikler Gyula,* majd *dr. Hegedűs István* s végül *dr. Schack Béla.*

Dr. Balassa József budapesti főgimnáziumi tanár:

Nyelvtudomány és irodalom.

Arról kell szólanom, hogy a nyelvtudomány és az irodalomtörténet tanítása milyen helyet foglalhat el a szabad tanítás keretében, hogy mily mértékben és mily céllal lehet vagy kell e tudományokat a szabad tanítás keretébe vonni. Előre is ki kell emelnem, hogy napirendünk e pontja két külön ismeretkört foglalt össze, melyeket nem lehet egészen egy kalap alá vonnunk, mert helyük sem egyforma a szabad tanítás keretében és céljuk is különböző. Tehát külön kell szólanunk a nyelvtudományról és a nyelvek tanításáról s külön föladat vár az irodalomtörténet tanítására s az irodalom és egyes irodalmi művek ismertetésére.

E kongresszus folyamán többször hallottuk már, hogy a szabad tanítás föladata a műveltség, a tudás terjesztése az iskola falain kívül, hogy a tudomány eredményeit minél szélesebb rétegek számára közkinccsé tegye s az emberiség minél számosabb tagja használhassa föl ez eredményeket a maga boldogulására. Nem a tudomány népszerűsítésére gondolok, mert ez csak a műveltség mázát keni az emberekre, hanem az igazi tudás terjesztésére, mely az ismereteket átszármaztatja egyik egyénről a másikra, megtanítja őt arra is, hogy tudását használni tudja, hogy ez által a maga életét és embertársaiét könnyebbé, jobbá és szebbé tegye.

Ebből a szempontból kell tehát a nyelvtudomány és

irodalom köréből is kiválasztani az ismeretanyagot, mert csak ez való a szabad tanítás keretébe. A tárgyalás egyszerűsítése céljából én csak a nyelvtudomány tanításával akarok részletesebben foglalkozni, míg előadótársaim fogják az irodaomtörténeti ismeretek tanítását behatóbban tárgyalni.

I. A nyelvtudomány a nyelvek életével, fejlődésük törvényeivel foglalkozik. Ez a kutatás vagy egyes nyelvek körében mozog, tehát az illető nyelv történetével foglalkozik, vagy több rokon nyelv szerkezetét, fejlődését veti össze, hogy a nyelvek összehasonlító kutatása segítségével a nyelvek történetének nagyobb korszakát világítsa meg. E részletes kutatások fölé emelkedik az általános nyelvtudomány, mely a nyelvfejlődés általános törvényeivel foglalkozik. A nyelv, mint gondolataink közlésének legtökéletesebb eszköze, az emberek társas együttélésének terméke. Tehát a nyelv keletkezése és fejlődése a legszorosabban összefügg a társas élet keletkezésével és fejlődésével. Ezért kér helyet az általános nyelvtudomány a társas pszichológia (Gemeinpsychologie) vagy Wundt szerint: néppszichológia (Völkerpsychologie) körében. A nyelvtudomány problémái tehát e három tagozatban helyezkednek el: a történeti, összehasonlító és az általános nyelvtudomány s ez utóbbinak egy része mint nyelvpszichológia mind önállóbb helyet követel a maga számára.

A szabad tanítás a nyelvtudomány ez elvontabb ágainak művelését nem vonhatja a maga föladatai körébe, hanem eredményeit, megállapított igazságait igenis föl kell használnia, midőn munkássága körébe vonja a nyelvtudomány gyakorlati alkalmazását: a nyelvismeretek terjesztését. A nyelvek különbözősége erős válaszfalakat épít ember és ember, nemzet és nemzet között. S midőn egy egész nemzetet, vagy az egész emberiséget közös munkára kell egyesíteni, e válaszfalak lebontására kell törekednünk. Mivel a világnyelv ábrándja talán sohasem fog megvalósulni, legalább belátható időkben semmiesetre, az emberek és nemzetek közötti érintkezést csakis a nyelvismeretek terjesztése könnyítheti meg. S ez nálunk, e soknyelvű országban, még fon-

tosabb föladat. A szabad tanításnak rendszeresen kell szerveznie nemcsak a fővárosban, hanem országszerte a nyelvek tanítását. S midőn a nyelvismeretek terjesztéséről szólok, első sorban a magyar nyelv tanítására kell gondolnunk. S ebben a tekintetben kettős föladat előtt állunk. Az idegen anyanyelvűeknek lehetségessé kell tenni a magyar nyelv elsajátítását, tehát szervezni kell első sorban az idegen ajkú munkások, azután a társadalom más rétegei számára a magyar nyelvi tanfolyamokat. A másik föladat, hogy azoknak, kiknek anyanyelve a magyar: alkalmat nyújtson a szabad tanítás a nyelv szerkezetének megismerésére, a magyar stílus gyakorlására. Tehát magyar nyelvi és stilisztikai tanfolyamok is szervezendők. A további föladat az élő idegen nyelvek tanítása s ebben a tekintetben első sorban a hazai idegen nyelvekre kell gondolnunk. Ha majd a szabad tanítást országosan szervezni lehet, minden egyes vidéken, az illető vidék nemzetiségi viszonyainak figyelembe vételével, kell a nyelvi tanfolyamokat fölállítani. Ezeken a tanfolyamokon az élő nyelv elsajátítása lesz az egyedüli föladat, tehát mellőzve a fölösleges grammatizálást s nem törekedve irodalmi ismeretek terjesztésére, az illető idegen nyelv minél gyorsabb és alaposabb elsajátítása lesz az egyedüli föladat. A tanítás módszere sem lehet tehát más, mint az úgynevezett direkt módszer. Némileg módosul a föladat, tehát a módszer is, midőn a nagy kultúrnemzetek nyelvéről van szó. Az angol, francia, olasz nyelv tanításáról csak a fővárosban és egyes nagyobb vidéki központokban lehet szó. S e nyelvek elsajátításának célját a szabad tanítás keretében főleg abban látom, hogy a hallgatókat képessé kell tenni az idegen nyelveken írt tudományos művek használatára. Tehát a tanításnak ebben az irányban kell haladnia s az élő nyelv használata csak mint távolabbi cél vehető figyelembe, ha kedvező körülmények között erre is lehet törekedni.

Tehát a nyelvtudomány föladata a szabad tanítás keretében a nyelvismeretek terjesztése. E föladat részletezése:

1. a magyar nyelv ismeretének terjesztése az idegen anyanyelvűek között,

2. a magyar nyelvhasználat és stílus tanítása,

3. a hazai idegen nyelvek gyakorlati tanítása,

4. a kultúrnemzetek nyelvének tanítása a tudományos irodalom megértése szempontjából.

II. Az irodalmi tanítás elé a szabad tanítás keretében kettős célt tűzhetünk. Az egyik cél: megismertetni a hallgatókat azokkal a szellemi áramlatokkal, melyek mai kultúránkat megalakították. Nem az irodalomtörténet részleteit kell tárgyalni, nem is összefüggő irodalomtörténetet kell tanítani, hanem csak azokat a korokat s különösen azokat a szellemi áramlatokat kell ismertetni, melyeknek hatása gondolkodásunkban és irodalmi olvasmányainkban ma is érezhető. A múlt megbecsülését mozdítjuk elő azáltal, ha kimutatjuk, mily nagy hatással vannak mai tudásunkra, gondolkozásunkra, érzésünkre és ízlésünkre az elmúlt korok szellemi áramlatai. Rá kell mutatni a nemzetek szellemi összetartozóságára is azáltal, hogy végig kísérjük a szellemi mozgalmak vándorlását nemzetről-nemzetre, amint azt Alexander Bernát a világirodalomról szóló előadásában (Budapesti Szemle) meg is kísérlette. Legeredményesebbnek ezt a tanítást akkor tartanám, ha mai műveltségünk elemzéséből indulna ki s ennek alapján mutatná ki az elmúlt korok szellemi áramlatainak ma is működő hatását.

A másik cél: az írók és egyes költői művek ismertetése. Erről előadó társaim fognak bővebben szólani.

*

Dr. Négyesy László budapesti egyetemi magántanár, mintagimnáziumi tanár, az Országos Középiskolai Tanáregyesület elnöke:

Nyelvtudomány és irodalom a szabad tanításban.

Előadásom nyelvtudományi részét Balassa t. társunk előadása után rövidebbre foghatom.

A nyelv azon javak közé tartozik, melyekkel a leggyakrabban élünk, de aránylag legkevesebb figyelmünkre méltatunk. Mintegy természettől adottnak érezzük. Egy kis empirikus nyelvészkedés mindannyiunkban van, a legközelebbi analógiákig elmegyünk, de ott megállunk; magát a nyelvészetet pedig a tömegek számára hozzáférhetetlennek tartjuk. Pedig a nép fölvilágosításának eszközei közé kell soroznunk a beszéd jelenségeire való eszméltetést s így a beszédnek tudatossá tételét, ennek a mindennapi jelenségnek is elvi, eszmei szempontból való tekintését; föltárni és megfoghatóvá tenni a nyelvi tények csudáit és természetét. A népnek is ismernie lehet azt a szerszámot is, melyet minduntalan használ, a nyelvet és pedig elméleti megvilágításban. Azon szembeszökő különbségekből kiindulva, melyek nyelv és nyelv közt, dialektus és dialektus közt, vagy a gondolat és a nyelvi kifejezés közt vannak, tanulságosan meg lehet világítani az emberi szellemnek e legősibb, s minden röpkesége mellett legállandóbb, minden mondat után elnémuló és mindig újra születő produktumát. Fogalmat lehet adni a nyelv mivoltáról, életéről, tenyészetéről, szerkezetéről, eredetéről és rokonsági viszonyairól, mai fejlettségéről, szókincsének, alaktanának és syntaxisának legjellemzőbb sajátosságairól. A nyelvtudomány legfőbb eredményeit gyakorlati alapon, gyakorlati célra bízvást értékesíthetni a szabad tanításban, hogy a nyelv mechanizmusa és organizmusa tudatossá váljon. Ez fejleszti az értelmiséget is, de magának a nyelvnek is, mely közjavunk s melynek épsége és gazdagsága mindnyájunk java, hasznára válik.

Különösen ki akarok egy szempontot emelni: a nyelv összetartozását gondolkodásunkkal. Ez a szempont éppen a szabad tanításban rendkívül termékeny, mert egyúttal pszichológiai és logikai iskolául szolgálhat. A nyelv a gondolkodásnak elsőrendű korrelativuma. Nem maga a gondolkodás, de a gondolkodásnak velejárója és támasza. Midőn képzeteink új és új kapcsolatait szavakban és a kapcsolatok folyamatát mondatokban rögzítjük meg, ha nem mondjuk is ki, ha csak hallgatag öntjük is át beszédbe gondolatfolyamatunkat, ezzel azt a gondolatfolyamatot szilárdabb alakba öntjük, maradandóbbá tesszük, emlékezetünkben megmaradását biztosítjuk, gondolkodási műveleteink későbbi folyamában konkrétebb alapul érezzük. A gondolkodási mozzanatok átöntése az egyezményes nyelvi kifejezésekbe az egyéni lelkifolyamatot általánosabb értékekre váltja be, a közösség lelkifolyamatába való átjuttatásra teszi alkalmassá. Az egyéni lélek tartalma és munkája, az egyéni lélek energiája így mehet át a közlélekbe, ha úgy tetszik: a kollektiv lélekbe. De a nyelv nemcsak általánosítja és közvetíti az egyéni gondolatot, hanem az így fölvett egyéni gondolatokkal, egyéni gondolatelemekkel gyarapszik, fejlődik, tartalmasul is. A gondolkodással és gondolatközléssel való e viszonyában föltüntetve a nyelv közérdekű és fontos tárgy. Ez a viszony megvilágítja a gondolkodás és beszéd analógiáját, de egyúttal különbségét is, ami a fölvilágosodásnak egyik lényeges szükséglete. Beszéd és gondolkodás nem ugyanaz. Törekedjünk mentül teljesebb harmoniájukra, de nagy csalódásoktól kíméljük meg magunkat, ha a kettő közt a különbséget tisztán látjuk. A beszéd és a lelki élet viszonyát meg kell értetni, erről az embereket föl kell világosítani, hogy ebbeli tájékozottságukat a maguk beszédében alkalmazni, másokénak értékelésében használni tudják.

Az ily értelemben vett nyelvi tanításhoz természetszerűen csatlakozik a stilisztikai tanítás is; de nem a humanisztikus stilisztika tanítása, a tropusok és figurák tanán alapuló, hanem az a stilisztikai tanítás, mely konkrét tényekből emelkedik elvi magaslatokra, a közlés lelki szükségéből indul ki és a

mondani valók tárgyi mozzanataira van tekintettel. Szükséges a helyes nyelvhasználatra, a stílus színező elemeire ügyelni, de még szükségesebb abból kiindulni, hogy mindezek csak járulékok, mindezek az alá a főbb szempont alá rendelvék, hogy mi az előadás célja és tárgya. A népnek egészséges, hasznos, világos stilisztikai ismeretek nyújtandók.

A nyelv a néplélek, a kollektív lélek közege, letéteményese; s nemcsak kortársak közt, hanem elődök és utódok közt is a lelki közösség közvetítője. Innen a nyelv rendkívüli fontossága a nagyobb szociális és történelmi egységek fejlődésének megértésére nézve.

Még fejlettebb alakban képviseli ezt a szerepet az irodalom, mely egyszersmind sokkal közvetlenebb érdekű, s a tömegekre nézve hozzáférhetőbb tárgy és konkrétebb tanulmány lehet, mint a nyelv. Ez az a tényező, amely a közlélek teremtésének leghatalmasabb eszköze. Az irodalomnak éppen egyik legnagyobb fontossága, hogy közlelket teremt. Az irodalom az eredetileg egyéni gondolatot közzé, általánossá teszi, elviszi a legtávolabb zúgokba és fönntartja az utókor számára; áthatja a tömegek lelkét közös eszmékkel, gondolatokkal, ízlésformákkal, s ezzel egy rendkívül széleskörű lelkiéletet alapít meg, a néplelket és az emberiség lelkét.

Az irodalomnak éppen a mi viszonyaink közt nagyszerű egységesítő föladata van.

És a szabad tanításnak nem lehet méltóbb, szükségesebb föladata, mint az irodalom ismertetése. Azt pedig ismertetni azért kell, mert a múlt és a jelen rendkívüli mennyiségű irodalmi termékeiből a nép számára szükséges, rá nézve igazán fontos termékeket ki kell szemelni, s a mi jó van, annak létezése és valódi tartalma felől föl kell világosítani.

Az irodalomnak, a mint én elméleti okok alapján osztályoznám, három nagy köre van: az elméleti, a gyakorlati és a költői irodalom.

Mind a három irodalmi ágnak meg vannak a maguk nagyszabású, hatalmas termékei, melyek az egész emberiség közkincsei. E közkincseket valóban közzé tenni, a népet vele

megismertetni és boldogítani, életét szebbé, termékenyebbé tenni magasztos föladat.

Midőn azonban az irodalom bemutatásáról szólunk, nem irodalomtörténetet értünk, hanem irodalomismertetést, persze történeti összefüggésben. Nem is sok theoriát, hanem magukat az irodalmi műveket kívánnám ismertetni, azokat bemutatni, méltóképpen fölolvasni, hogy az író érvényesüljön, az előadó által mintegy maga szóljon a néphez. Az előadónak csak előkészítő szerepe lenne, hogy a hallgatóság meg tudja érteni az író gondolatait és irányát, és magvas, rövides, világos fejtegetés fűzhető hozzá annak a föltüntetésével, mi az új és ajátos az író gondolataiban s mi az, ami talán már elavult.

A kiszemelésben pedig arra kell vigyázni, hogy azokat az írókat és irodalmi áramlatokat ismertessük, akik és amelyek állandó és általános értékű hatást fejtettek ki, amelyek hatásának ma is nyoma van. Elavult irodalmi tényezőkkel csak speciális folyamokon lehetne az érdeklődőket foglalkoztatni, ezekre a nagy többségnek nincs szüksége, ez ott meddő anyag lenne. Arra kell szorítkozni, aminek a jelenben is értéke van, s mindenkor jelezni kellene a magyarázatban is a mű vagy a gondolat jelen értékét.*

* Azért úgy gondolom, hogy pl. a népkönyvtárakban, melyek szintén az irodalomismertetés eszközei lesznek, az ott elhelyezett műveket föl kellene szerelni olyan jegyzetekkel, melyek világosan és hitelesen tájékoztassák az olvasót az illető tudományos vagy társadalmi probléma jelen állásáról. Ha pl. Darwin könyvét odateszik, legyen hozzá egy kis rövid tájékoztatás csatolva, hogy Darwin thémájából a mai tudományos álláspont mennyit tart fönn. Ha Büchner és a materialisták könyvét kezébe adják, meg kellene említeni, hogy pl. szervetlen anyagokból élő szervezetet, vagy akár csak egy sejtet is, előállítani, legalább eddig még nem sikerült. Továbbá minthogy a Darwin-theoria, mely oly rendkívüli befolyással volt mai világnézetünkre, az egyszerű emberben vallásos elővéleményekkel kerül ellenmondásba, s e lelki harcok értelme és érzelmei közt gyakran kínos élmények forrásai lesznek, ők pedig a vallási apológiákat nem olvashatják, vagy ha olvassák is, nem formálhatnának biztos ítéletet, ennélfogva vagy a vallásban való hitük rendül meg, vagy a tudományos eredményekben nem fognának hinni. Ezért föl kellene világosítani őket, hogy van-e a vallás lényegével ellenmondás s mennyiben van vagy nincs, véve a darwinizmusnak is a lényegét. Egészséges, mindenoldalú, nem egyoldalú világnézetet kell alapítani. Bátran, kertelés nélkül rá kell mutatni az emberi értelem újabb és újabb diadalaira, éppúgy mint korlátaira is, melyeknél fogva még csodák vesznek körül bennünket, melyeket fölfogni nem bírunk ; rá kell mutatni a tudós teljes szabadságára, s éppúgy arra, hogy a hitnek a tudomány minden előhatolása után is mérhetetlen területei maradnak. Politikai és társadalmi iratokhoz is megfelelő bevezetéseket és jegyzeteket kellene mellékelni, melyek föltüntessék e kérdés mai állását, a probléma mivoltát becsületesen, híven, igazán, tendencia nélkül, csak az igazsághoz képest.

Ami a szépirodalmat illeti, annak fontosságát csak emeli az, hogy az emberiséget mozgató nagy eszméket, érzelmeket, törekvéseket az összesség számára határtalanul hozzáférhetőbbé teszi, mint gyakran a tudományos vagy a gyakorlati irodalom, hogy a szépirodalom nemcsak jobban tudja terjeszteni az eszméket, hanem a nagy költők mélységes előérzettel megsejtik és megérzik a jövő korok mozgató eszméit,

Nos, t. szakosztály, a mi szépirodalmunk legjava kevés kivétellel még eddig elzárt kincs a magyar nép zömére nézve. Pedig a XIX. század közepének nagyszerű irodalmi termelésében roppant energiakészlet van fölhalmozva, melyet a nép szellemének táplálására föl kellene használni. Népünk még Petőfit sem ismeri úgy, mint kellene; annál kevésbbé ismeri Vörösmartyt, Aranyt, Eötvöst, Madáchot. Eötvösnek, az emberszeretet e nagy képviselőjének, a nép meleglelkű, eszmékben gazdag és fölvilágosult barátjának gondolatkincsét és érzelemvilágát nem vette még át a magyar nép, még aprópénzre váltva sem. Madách, aki az emberi haladás nagy problémájával foglalkozott s a tudás és a hit hatáskörét e kérdésben is oly megkapóan föltüntette, a színpad útján valamivel közelebb jutott a nép lelkéhez, de a színpadi látványosság éppen a legfontosabb gondolatoktól elvonja a figyelmet, s a legintímebb hatásokat elmossa. Aranyra nézve örök kár, hogy az a magyar nép, melyből származott és amelynek írt, őt nem ismeri, s hogy ő abban az időben, a mikor hatnia legjobban kellett és lehetett volna, az 50-es és 60-as években nem juthatott el a néphez, s nemcsak Toldija nem, hanem remek balladái se. Arany költészete megmaradt a műveltebb körök élvezetének, mialatt a nép Tatár Péter verseit olvasta, ahelyett, hogy lelke a nagy költő lelki kincstárából gazdagodott és gyönyörűséget nyert volna. Az akkori közviszonyok és részben a gazdasági és termelési viszonyok nem engedték, hogy Aranynak igazán a nép lelki emelődésére hivatott művei jutányos áron a nép kezébe jussanak. Pedig Arany művei szellemi közjavak, tőlük a népet megfosztani nem szabad, s bár az idő sokat késett, még most is el kell mindent követni, hogy Aranyt a nép mentül jobban megismerje.

A XIX. század közepének nagy magyar írói a magyar népet önérzetre, saját értékének ismeretére, történeti jelentőségének tudatára nevelték. Prófétái voltak az emberi és nemzeti szabadságnak, s egyrészt a nemzeti, mégpedig az igazi népnemzeti egyéniség kifejezői, másrészt a népek szolidaritásának is hirdetői. Ezek az írók olyan eszményeket tűztek elénk, melyekért most is küzdünk, mert még nem valósultak meg. Ez írók olyan állócsillagok, melyek felé mindnyájan irányozzuk hajónkat; ezeknél mind találkozunk. Ezekre mint tekintélyekre hivatkozik a legmodernebb szocialista éppúgy, mint a szélső patrióta. Ezek fogják a tömegeket igazi hazaszeretetre és európai álláspontra nevelni. Az a magyar fantázia és ízlésmód, tűz és érzés, törekvés és erkölcs, észjárás és bölcsesség, mely ez íróknál oly eredeti és hathatós módon nyilatkozik, van hivatva, hogy megteremtse az egészséges magyar közlelket, hogy a népet is beleszervezze a nemzet szervezetébe és megalapozza az igazi, önálló, sajátlagos magyar nemzeti egyéniséget, mely nem zárkózik el a népek szellemi közlekedésétől, de nem is dobja magát áldozatul.

Mindenesetre csak nagy iróinkat kell olvasni, megfelelőleg válogatva. Katonát, Széchenyit, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, Keményt, Jókait, Kossuthot, Deákot, Madáchot stb.

Az irodalom azonban nem megírt művek tárháza, hanem élő tevékenység, a jelenben is foly s a jövőt készíti elő. Arra kell nevelni a tömegeket, hogy az élő irodalmat is érdeklődéssel kísérni, ezzel azt ösztönözni, esetleg ellenőrizni is tudják. Ezt az irodalmi nevelést említett nagy íróink műveivel adjuk meg legjobban. Ha ezen az irodalmi iskolázáson átmegy a közönség, akkor lesz egységes magyar közlélek, egészséges irodalmi ízlés, magyarság, európai szellem és lendület egész társadalmunkban.

*

Dr. Hegedűs István budapesti egyetemi tanár, az Erzsébet Népakadémia ügyvivő elnöke:

A nyelv és irodalom mint a szabad tanítás tárgya.

Nyelv és irodalom a nemzetek egyéniségét tükrözik vissza. De ez az egyéniség egy hosszú kultura, történelmi hagyomány, nagy eszmék, nagy emberek hatása, idegen szellem befolyása alatt alakul és épp ezért nehezen megérthető, pedig a megértése fölér azzal az isteni élvezettel, mit a természet jelenségeinek a megértése okoz. A főnehézség abban áll, hogy nincs az a művészi alkotás, melynek hosszú múltba ne nyúlna vissza a hagyománya. A motivumok bámulatos módon élnek, el-eltűnnek és új alakot öltve élednek föl újból, meg újból. Miért? Mert egy közös forrásuk van: a nép teremtő szelleme. Minden e szellem megértésére vezet, mint a természetbúvárlat a természet lepleit bontogatja. De egy különböző szellemi színvonalon álló, az élet gyakorlati szükségei közt élő és mégis egy kollektiv lélekben összeolvadó tömeget (a tömeg szóval az erők összességét jelzem), mint avatom az irodalmi élet finom formáinak kifejezésmódjának megértésébe és pedig két céllal: az esztétikai rokonszenvnek és a múlt alkotásai iránti kegyeletes szeretetnek fölébresztése érdekében? Egy bűvös erővel: a jelen élet, a jelen irodalom, a jelen aspirációk történelmi leszármaztatása útján.

Megfordított útat kell követni: az élet elemzésére csak fejlett gondolkozás képes. Ezt ne tegyem föl előre, nehogy érthetetlenné váljék az én beszédem. Az élet maga egy nagy eredmény, mely a múlt erőinek összhangzatos egységében alakult ki.

Nem a múlt idők költészetét meg prózáját kell az idő egymásutáni fejlődésében történelmi elbeszélés útján föltüntetni. Erre az egyetemi oktatás hivatott. A jelen költészetét, a jelen prózáját kell a múlttól örökölt motívumok és formák

magyarázatának alapjává tenni és kimutatni, hogy a népmese összes motívumait (és ez alig 10—15 motívum) lehet megtalálni a hellén, a román, a germán szellem alkotásaiban és a magyar nemzeti irodalomban is fölismerni. A jelen aspirációit, szellemi szükségleteit kell a különböző korok szellemében, alkotó művészetben és irodalomban föltalálni. Így válik gyakran egy igazán egészen új, a mai élet lüktető erejével fölruházott szellemi termék a legtávolabb idők hasonló alkotásainak magyarázójává.

De amint a jó latin tanítási elv mondja: szabályok tanítanak, a példák vonzanak.

Lear-en keresztül mehetek Oedipus-ra. A szegény Henrik meséje, melyet egy XIII-ik századbeli német költemény, Hartmann von der Aue költeménye alapján Longfellow is beszőtt a maga Arany legendájába, vezet Euripides megragadó drámájának: Alkestis-nek ismertetésére és a képzőművészet által oly megragadó alkotásának, Antinous-nak magyarázatára. A szigeti veszedelembe szőtt megható epizód: Radivoj és Juranics-ról a Vergilius Nisus és Euryalus és ez viszont a Patroklus és Achilles barátságának örök szép jeleneteinek föltüntetésére adhat alkalmat, sőt Kemény Simon önfeláldozása Hunyadi-ért a fegyvercsere útján, mintha megcsillanna az Iliás azon jelenetében, hol Patrokles fölölti Achilles fegyvereit.

A honszerző Árpád történelmi alakja a Zalán futásában a honkereső Aeneás-szal hozható párhuzamba.

A Hamlet és anyja közt lefolyó megrázó jelenet az Aischylos Siráldozó-inak hasonló jeleneteivel megvilágítva mélységes távlatot nyer. Hamlet és Orestes egyformán fölső hatalmaktól kapja a fölhatalmazást a bosszú végrehajtására.

De a történelmi milieu még érdekesebb párhuzamokra ad alkalmat: Attila és Buda viszályában, Romulus és Remus meséjének motívuma villan meg. Aeneas hagyománya úgy ölt Augustus alatt történelmi jelleget, mint Árpád Vörösmarty korában.

De legjellemzőbb a hazáért való önfeláldozásnak motívuma.

Mindig azon korszak epikájában, drámájában fordul elő legsűrűbben: melyekben a közöny, az önös érdek, a pettyhüdt kétségbeesés kap lábra. A legtöbb önfeláldozó hőst, sőt hősnőt Euripides hozott színre épp a peloponnesus háború korában, midőn Görögországban a testvérháború dúlt és az önérdek a legszemérmetlenebb formát öltött: Menoikeus, Makaria, Erechtheia, mind a nemzetért áldozták föl magukat, mikor a nemzetért nem volt hajlandó föláldozni magát senki, midőn a hazaszeretet a pártérdekbe fúlt. Az önfeláldozó hősök a bomlásnak indult nemzeti élet széthulló kapcsait akarták összeforrasztani. A nemzet fogalmának eleven gyökere az önfeláldozás. És ím: látszólag kisebb mese is nyithat ily távlatot. Ott van a Kőmíves Kelemenné, eme tősgyökeres magyar népballada, megvan a román Argesi zárdá-ban; az önfeláldozó lelket építik be a vár és a zárda falába.

Hiában! Az önfeláldozó lelkek építtetnek bele a nemzeti lét nagy épületébe.

Ott a Szent Anna-tó regéje. Ki gondolná, hogy egy angol mondával hozható párhuzamba, melv Godiváról mesél, melyet Tennyson örökített meg balladaszerű költeményében. Ki hinné, hogy hasonló mese Indiában is előfordul és egy középkori német balladában is. Mily szellemi távolság, mily más kor, más célok, más levegő és mégis mindenütt a régi varázslat: a szemérem varázsereje, csodája ül diadalt e mesékben. Godivát és Szent Annát összeköti a keresztyén eszmény: a női eszmény glorifikációja.

De Godiva, ki jobbágyaiért vállalkozik a rettenetes vállalatra, történeti mesévé válik; úgyde nálunk is van egy monda, melyet Tompa dolgozott föl Bosnyák Zsófiá-ban. E költeményben az 1644-iki éhinség áldozatainak temetését az Isten ellen föllázadó úr megtiltja és a halott-temető Bosnyák Zsófia lesz, ki legendai alakká emelkedik, mert az ő teste századokon át rothadhatatlan testté válik, mint ahogy ő eltemette a rothadásra kidobott temetetlenül hagyott hét testvért.

De hogy a motívumok mily csodálatosképp összevegyül-

nek, elég Bosnyák Zsófiát, a halottakat megillető tisztesség megadásáért halálra üldözött nő alakját, Antigoné-val hozni párhuzamba, ki szintén a kegyetlen király tiltó parancsát megszegve temeti el testvérét. Ha a testvéri szeretet e fönséges motívumát szembe állítjuk a testvérgyűlölet motívumaival: ott is megragadó párhuzamok találhatók. Romulus és Remus, Attila és Buda, Eteokles és Polyneikes.

Még a líráról is — melyről már igazán el lehet mondani, hogy az egyéniség belső életéből fakad, az egyén lelkében visszatükrözött eszmék, emóciók képe, — megtalálni ugyanazon motívumok ismétlődését és épp a különböző földolgozás vet világot a kor- és közszellem hatására.

Berzsenyi-nek a Magyarokhoz írott fönséges ódájában nemcsak a klasszikus tanulmányok visszaemlékezése folytán fordulnak elő Horatius ú. n. római ódáiban előforduló gondolatokkal hasonló gondolatok, de a közszellem hanyatlása fölött borongó lélek elkerülhetetlenül éppen úgy fölidézi a múlt fényes napjait és a «minden ország alapját, talpkövét: a tiszta erkölcsöt» visszasírja a XIX. század kezdetén a magyar költő, hazafias fölbuzdulással vissza idézi a világhatalom birtokába jutott római nép lantosa. Miért aggódik Horatius a római ódákban? Hogy azok az érzések, az önfeláldozó honszeretet fönséges példái, kivesznek az új korszak zajos zsibvásárában: Berzsenyi aggódik a nemzeti közöny elernyesztő hatása alatt.

Tovább megyek, merek tovább menni. A mai athlétika, mely szenvedéllyé és, fájdalom, itt-ott üzletszerű, nyegle versengéssé fajult, minő poétikus fényt nyer Pindaros hatlétáinak ismerete útján, a görög szobrok szemléltetése által.

A mai athlétika tüze, heve, mégis valami abból a lélekből, mely a görög athléta-szobrok mosolyában ragyog felénk. Egy modern ódát, egy Horatiust, egy Pindarost kell egybevetni és a milieut megérteni: az az esztétikai élvezet kincsesbányájába vezet.

De hát a formák élete is mily tanulságos. Az egyházi líra nyolcas, kétütemre váló dallama visszacseng majdnem minden nép lírájában.

A finn Kalevela alliterációs formája mennyire visszacseng a magyar népköltészet dalaiban!

A balladák szintén a népköltészet drámai formákra, tömör elbeszélésre való törekvésére vet világot.

Ez már fejlettebb, olvasottabb hallgatóknak nyujt egészen új élvezetet.

És az irodalmi formák, az irodalmi motívumok e tartós, mondhatni konzervatív élete: mint fölöleli az eszmék és gondolatok gyors és lázas forgatagában élő lelkekben a múlt hagyományai iránti kegyeletet, hiszen a kimondhatatlanul gazdag élet: a múlt élete elevenedik meg előtte.

Pedig a fődolog a múlt hagyományainak megértése. Ennél egy percre élvezünk és jobbakká leszünk, új erkölcsi erőket gyűjtünk. Ezért megbecsülhetetlen értéket képvisel a nyelv és irodalom mint tantárgy a szabad tanítás rendszerében.

*

Dr. Geréb József mintagimnáziumi tanár:

A klasszikus világ a szabad tanításban.

Megvallom, kissé elfogódva lépek e kongresszus előadóinak sorába. Legtöbbjük a szabad tanítás modern és magasztos jelszavát a modern, tehát népszerű ismeretek és tudományok eszméivel kapcsolják össze. Vajjon találhat-e helyet közöttük az, ki egy rég letűnt kor kultúrájával foglalkozik? Aki lépten-nyomon azt tapasztalja, hogy nálunk is, külföldön is hevesen vitatják azt a tételt, hogy még az iskolában is más tanulmányokra kellene fölhasználni azt az időt, melyet most a klasszikus műveltség elsajátítására fordítanak. Sőt a támadók tovább mennek. Azt állítják, hogy az a tudomány, melyet nem egészen helyesen nevezünk klasszika filológiának, — mert ez ma nem annyira nyelv- és magyarázattudomány, mint inkább az antik világ, az antik kultúra tudománya — minden irányban át van már kutatva, tehát a tudósnak nem nyújthat érdemes problémákat és megállapított igazságai már

átmentek a köztudatba. Hirdetik továbbá, hogy a modern gondolkodásban az antik műveltségnek nagyon kis szerepe van, mert a modern gondolkodás sikerei már régen túlszárnyalták; s kongatják nagy buzgalommal a halálharangot, hogy a klasszikus nyelveknek mint iskolai tárgyaknak kimúlását minél jobban siettessék.

Nagy hiánya az tudományos közállapotainknak, hogy filológusaink érdemes sorából nem vált ki legalább egy, aki éles gondolkodást, mély tudományt, lelkességet, köztevékenységet egyesített volna, aki imponáló személyiségének, nagy eszének és lelkének varázs-szavával netovábbot kiálthatott volna a könnyelmű eszmeáramlatnak, mely túlságos hevességében megbecsülhetetlen emberi és nemzeti kincseket volna hajlandó összetiporni. Ily tudósnak nem volna nehéz meggyőzni a higgadt gondolkodókat, hogy ez a régi klasszika-filológiai tudomány most érdekesebb, mint valaha, mert a nemzedékek hosszú sora csak előkészítő munkálatot végzett, s a régi alapon egy új kultúrtörténeti épület emelkedik, mely egyrészt szigorú tudományos módszerével mintául szolgál az összes modern filológiai tudományoknak, tehát megbecsülhetetlen szolgálatot teljesít ma is, másrészt a maga területén az újabb ásatások és leletek kutatásra és megfejtésre csábító problemákat vetnek föl lépten-nyomon. A jóhiszemű tévedéssel vagy a ferdítő rosszakarattal szemben kimutathatná, hogy szellemi és erkölcsi műveltségünk nagyon közel áll az antikhoz, és a modern kornak nagy haszna van belőle, ha azt folyton magába szívja, mert történeti és lélektani okok igazolják, hogy a klasszikus világ minden művelt népnek, tehát a magyar nemzet szellemi kincsének is szerves elemét alkotja, s csak a teljes műveltség lerombolásával enyészhet el.

Tudományos közállapotainknak e hiányát súlyosbítja a sajtó magatartása is. Nem minden tekintélyes lapra illik ez a vád, de akad a legkomolyabbak közt is nem egy, mely még egy évtized előtt a klasszikus hagyományok ápolásában látta biztosítva hazánk ifjúságának jellem- és szellemszilárdságát, ma pedig a kétkedők sorába lépett, s bár nem látja elérkezettnek a radikális reformok idejét, nem jósol hosszú

életet a mai gimnáziumi oktatásnak. Ez a lagymatag álláspont azonban a legveszedelmesebb, mert ernyeszti a tanárok munkakedvét, akiknek kiképzése különben sem mondható tökéletesnek; a most dívó szakcsoportosítás (latin-magyar, latin-történet, latin-német) pedig lassanként elvonja lelkük érdeklődését az antik világtól, melynek tanulmánya egész embert kíván. Nem a tanítás anyagát kellene a kétkedőknek kifogásolniok, hanem a módját. Igazi és lelkes tudományt követeljenek, legyen az akármely ágból való, hogy a tanító ajkáról igaz okulás és igaz lelkesedés termékenyítse meg a tanuló fogékony lelkét. S ne higyje senki, hogy elvakult filológus álláspontjának képviselője vagyok. Magam is elismerem és hirdetem, hogy a nemzetnek nemcsak klasszikus gimnáziumokra, hanem egyéb középiskolafajokra is szüksége van. Sőt tovább megyek: nálunk sok a gimnázium, főleg az olyan, amelyben görögöt tanítanak. Még pedig azért, mert kevés a képzett és hivatott görög professzor s mert oly csekély óraszám áll rendelkezésökre, hogy alapos munkát alig végezhetnek. Nálunk elég volna annyi görögös gimnázium, ahány városban két vagy három középiskola tényleg fönnáll; az egyiket azután igazán klasszikus tanrenddel kellene ellátni, s ide csak oly tanulóknak kellene járniok, akiket tudós vagy irodalmi pályára hajt a szülői ambició, vagy egyéni tehetség. Viszont a többi középiskolában a görög nyelv óraszámának egy részét a modern tudományoknak juttatnám, a másik részét a latin órák szaporítására fordítanám, hogy végre megszünjék az az anomália, hogy a tanulók nyolc évi tanulás után sem tudnak becsületesen latinul olvasni. Ma már ugyanis a latin ismeret nem lehet ars latine loquendi, scribendi et legendi; megelégszünk azzal, ha az ars legendi érvényesül. De enélkül vezető társadalmunkban igazán művelt magyar embert nem tudok elképzelni. Senki sem fejtegette ezt meggyőzőbben, mint egyik tanáregyesületi elnöki beszédében mostani Kongresszusunk elnöke, Beöthy Zsolt. Még legújabb íróinkat, egy Jókait, egy Mikszáthot sem élvezheti igazi nagyságában az, ki táblabíráinknak csak nem rég letünt latinos világában nem érzi magát otthonosan.

Bocsánatot kérek e kis kitérésért. Célom ezúttal nem az, hogy a klasszikus nyelvek tanítását védjem; azt a tételt akarom röviden megvilágítani, hogy az ókori klasszikus világ ismerete mennyire szükséges a társadalom mindazon rétegének, mely az emberiség nagy kérdéseiben alapos tájékozódást akar szerezni. Mert jegyezzük meg, hogy ha ma a filológus a kultúra távol múltjába merül, nem akar félrevonulni a jelentől, sőt célja vele a jelen alaposabb megértése, hogy a mellékestől és mulandótól a fontoshoz és marandandóhoz, kultúránk gránitalapjaihoz hatoljon. Ennek története pedig, mivel a Kelet és Hellas története között a kapcsolat még homályos, Görögországéval kezdődik. A kezdetet és a jelent egybehasonlítva, ismerjük meg az útat, melyen az emberiség előrehalad egy megállapított törvény szerint, melyet ma szociológikus szelekciónak nevezünk. S ebből a tételből folyik, hogy a szabad tanítás keretében a klasszikus világ ismertetése rendkívül hasznos és képző eszköz mindama kérdésekben, amelyekben ma is érvényes igazságokat domborított ki. S itt nem csupán az irodalom és a művészet kerülnek szóba, melyeknek területén a klasszikus világ hagyományait a művelt emberiség sohasem fogja érzékeny kár nélkül elhanyagolni. Szellemi életünknek szinte egész körére áll ez a tétel; mindenütt föllelhetők a szálak, melyek visszavisznek az antikvilágba. Ma bizonyára egy igazi tudós sem tekinti a régi világot ideálnak; viszont elfogulatlan álláspontón mindenki el fogja ismerni, hogy az antik világ kultúrája volt az a magszem, mely a művelt emberiség kultúrtalaját megtermékenyítette, hogy tehát ez ma is folyton éltető forrás, amint Amerika példája is igazolja, hol a klasszikus tanulmányokat mind intenzívebben ápolják. Ezt a forrást betömni annyit jelentene, mint megszakítani a kapcsolatot egyrészt nemzeti műveltségünk alapjaival, másrészt azzal a becses láncolattal, mely bennünket a nyugati műveltség részeseivé avatott. Európa népeit az antik kultúrától való származásuk kapcsolja együvé. Egyformán gondolkozunk, s ezért értjük meg egymást; viszont más népek, melyek nem az európai kultúrához tartoznak, legyenek bár műveltek, vagy nem, sem egymást, sem min-

ket meg nem értenek. Közös tudatunkba ment át, hogy az antik világ közös szellemi hazánk. Hellás és Itália talaját majdnem mindnyájan szentnek tekintjük; Európa és Amerika kultúrnépei erejökhöz képest lefoglalnak kutatások és ásatások számára egy-egy darabka földet; a régi irodalomra és művészetre vonatkozólag minden fontosabb fölfedezés az egész civilizált világ érdeklődését fölkelti.

Nem áll rendelkezésemre annyi idő, hogy behatóan tárgyaljam mindamaz antik kultúrelemeket, melyek éltető nedvek gyanánt hatnak nemzeti műveltségünkben; csak egynéhánynál akarok rámutatni a jelen és a múlt kapcsolatára. S kezdjük mindjárt lelkünk egyik legnemesebb kincsén, mely az embert felsőbb, égi hatalom sejtelmére vezeti. Valóban alig van meghatóbb fejlődés, mint az, mely a görög nép kebelében a legprimitívebb fetisizmustól a polytheizmuson át a legtisztább monotheizmusig, sőt a pantheizmusig emelkedett. S itt el kell választanunk az antik vallást a mithológiától, amellyel régebben azonosították. Minket a mithoszokban inkább az esztétikai és erkölcsi momentumok érdekelnek. A görög fantázia bámulatos gazdagsága olyan tipusokat teremtett e téren, amelyek ma is élnek. Megbűvölték az antik világ legnagyobb költőit, átvette tőlök a középkor s olykor más név alatt éltek tovább. Vénusz a középkori mondákban a lovagokat varázsló barlangjába csalja; Odisszeus bevitorlázik az oceánba és hajója a tisztító tűz szikláján törik össze; Circe Armida név alatt tartja vissza a keresztes vitézeket; Helena Fausttal űzi szerelmi játékait. Orestes a dán Hamlet alakjában szenvedi el a vérbosszú tragikumát; Ifigéniában a modern költészet az emberiség szeretetét öleli át. Gyakran a költők sem tudják, hogy lelkök szózata olykor a görög mondavilág örökzöld tölgyének a susogása.

De a klasszikus ókor nemcsak a polytheizmussal, hanem a keresztyénséggel is megajándékozta a világot. Mert igaz ugyan, hogy ez utóbbi az ótestamentumi törvények és prófétiák megvalósulásaként tűnik föl; de épp oly mértékben volt az antik népek reményeinek és törekvéseinek megvalósulása. Nagyszabású kutatások folynak csak alig pár évtized

óta az őskeresztyén vallás történetének talaján; egyaránt dolgoznak itt filológusok és theologusok; meglepő adatokat szoltatnak arra a sok egybefonódó kapocsra, mely a klasszikus pogány és a keresztyén világot összefűzi. Egész kis irodalom fejlődött ki ama népszerű előadások nyomán, melyeket a külföldön e tárgyról tartottak. A szabad tanítás programmjában ez a pont nálunk is általános érdeklődésre számíthat, jelezve azt az éltető antik forrást, melyből a mai hitélet is táplálkozik.

Természetesen még gazdagabb anyagot kínál a szabad tanításnak az antik irodalom. Soha ki nem aknázható bánya a költők és írók nagy alkotásainak sorozata és hatásuk a modern népekre, így a magyar irodalomra is. Fölhívom azonban t. hallgatóim figyelmét arra, hogy a két antik irodalom nemcsak tartalmánál, hanem formájánál és szellemének fogva is jelentős. Mert a mai irodalmak is épp azokat a műfajokat ápolják, melyeket az antikok, s aki a műfajokról fölvilágosítást kíván, annak csak e tipusok kifejlődésének története, vagyis az antik irodalom ad feleletet. Itt saját szemünkkel látjuk, hogy miképpen és miért lép föl egymásután az éposz, líra, dráma; majd az intellektuális elem térhódításával a történeti és filozófiai próza, végül a népgyűlések viharai közt a szenvedélyeknek több tért engedő szónoklat. Ez utóbbi épp emelkedett hangulatánál fogva utánozza ritmusával a költészetet; a periodusokat egyenletesen fölaprózza s e részleteket rímekkel tünteti föl. A próza mindinkább tudatára ébred erejének, behatol a fantázia birodalmába is és megszületik az antik irodalom legifjabb gyermeke, a regény. Támogatja sikerét, hogy Krisztus születése körül a szótagok quantitása, az antik metrika alapja, ingadozni kezd, s midőn egy új népköltészet alakul ki, csak részben veszi át a régi költészet formáit, s a ritmikus próza rímeit veszi alapul. Így keletkezett a középkor latin költészete; ez a költői forma hódította meg az európai népeket. Mi formailag ezen az örökségen élünk, beszámítva népköltészetünket is.

De nemcsak az irodalmi tipusok keletkezéséről ad becses fölvilágosítást az antik poézis, még becsesebb a szellem,

mely az antik irodalomban honol. Ezt a szellemet ezúttal főleg a históriai és a filozófiai irodalom területén akarnám pár szóval illusztrálni.

Már az ázsiai ókori népeknek is vannak történeti könyveik, csakhogy ezek uralkodóik győzelmeit kívánták magasztalni; vereségeiket és gaztetteiket eltitkolták. A zsidó történeti könyvek viszont tanúságot akartak tenni az isteni gondviselésről, ennek ujjára kívántak csak rámutatni. Először a görögöknél fejlődött ki az a fogalom, melyet történeti igazságnak nevezünk. Miért írja Herodotos történeti könyveit? «Hogy sem az emberek cselekedetei idővel feledésbe ne menjenek, sem azok a csodálatos nagy művek, melyeket egyrészt a görögök, másrészt a barbárok alkottak, nyomtalanul el ne vesszenek». Jól megértsük: nemcsak a görögök, hanem a barbárok dolgairól is akar beszélni. A történikus a nemzetek fölött áll, nagy tettek érdeklik, tekintet nélkül arra, hogy azokat ki hajtotta végre. Herodotos persze még nem mindenben hiteles; naivul, rossz szándék nélkül közöl mondákat, mert a történeti kritika még nem volt kifejlődve; de már ő is igyekezett az első követelménynek eleget tenni, hogy «szavaid legyenek itéletednek megfelelők», vagyis, hogy «ne hazudj». A második követelményt, hogy «itéleted legyen az igazságnak megfelelő», vagyis, hogy «ne tévedj», már csak követője, Thukydides juttatta érvényre. Ő nemcsak közli, hanem meg is vizsgálja forrásait, hogy így történeti igazsághoz jusson és itéletet mondhasson. Példáját természetesen nem tudták mindnyáján követni; föltünedeztek olyan törekvések, hogy a történeti igazságot a hazafias szempont alá rendeljék, de a komoly történetírás megőrzi e principiumot. Kr. e. a II. században Polybios hangoztatja és alkalmazza e jellemzetes mondást: «Az igazság a történet szeme.» Egy századdal később ügyesen formulázza Cicero a történetíróval szemben fölállítható két követelményt: «Ne quid falsi audeat, ne quid veri non audeat historia», oly mondás, mely még ma is díszíti mottóként a Revue Historique, ezen előkelő francia folyóirat címlapját. Másfél századdal később ugyanily követelményeket hangoztat Tacitus is híres tolda-

lékával: «sine ira et studio». Ilyen az antik történetírás szelleme. Vajjon jogunk van-e szemére hányni, hogy képviselői a külső eseményeket kelleténél jobban tolták előre, s hogy a nemzetgazdasági, szociális és művelődési kérdések iránt nem érdeklődtek? Jogosult volna ez a vád, ha a filológus az antik történetírást utánzandó példának tűntetné föl, s nem azt követelné, hogy ültessék át a történeti igazságszeretetnek ezt a magvát, amelyre épp ma van nagy szükségünk. Mert a történeti igazságot, a történet szemevilágát, mint Polybios nevezte, nagy veszély fenyegeti. Felekezeti, elfogult pártszempont kezd a történetírás terén lábra kapni. Vele szemben a régi történeti tanulmányoknak ma nagy erkölcsi jelentőségük van. Itt nem előleges szimpátia alapján ítélünk; csak jó embereket és lelkeket becsülünk meg, s nem törődünk senkinek nemzetiségével, felekezetével vagy egyebével; így ha behatolunk az ókori történetbe, megtanulunk igazságosaknak lenni.

Áttérve a filozófiai gondolkodás antik szellemére, itt is csak az irodalmi tipust akarom méltatni. Tegyük föl, hogy Platon filozófiája egészben véve helytelen, s ránk nézve nincs semmi haszna; vajjon szabad-e dialógusait lomtárba dobni? Nagy kár volna még akkor is, ha a föltevés igaz volna, mert Platon irodalmi jelentősége teljesen független kutatásainak eredményeitől. Az olvasó ugyanis hamar észreveszi, hogy benne nem az eredmény a föltünő, hanem a metódus, amely az eredményre rávezetett. Összevethetnők a görög filozófiai műveket az ókori indusok vagy zsidók irataival; mert senkisem fitymálhatja Buddha prédikációit vagy az ótestamentum prófétáit. De a görögök egy meggyőződését a mi gondolkodásunk is átvette, hogy egy tétel csak annyiban helyes, amennyiben be van bizonyítva. A görög gondolkodó arra ügyelt, hogy tud-e bizonyítani, s nem törődött vele, ha bebizonyított tétele nem tetszik a népnek. «Te ezt állítod?» Kérdé felháborodva Sokratestől ellenfele. «Nem én állítom, feleli Sokrates, hanem a Logos, melynek én csak eszköze vagyok. Cáfolj meg, ha tudsz; de ha nem tudod, akkor ne engem okolj, hanem Logost, vagy még

inkább — magadat.» Csakhogy ily álláspontnak követelménye a meggyőzhetőség. A Logos nehéz föltételt szab elénk: el kell ismerned a legkellemetlenebb állítást, ha be van bizonyítva; legdrágább meggyőződésedet kell eldobnod, ha megcáfolják. Ez a gondolkodónak becsületkodexe.

Ez az a meggyőzhetőség, a tiszta forrás, mely az antik filozófiában megvan. S ennek mindegyikünkben élni kell, ha a világgal szemben tudatosan akarunk megállani, s ha el akarjuk oszlatni az előítélet ködét. Pedig e forrás a modern ember lelkében gyakran nem lelhető meg, az antik magszem benne alkalmatlan talajra talál. A modern ember a hangulat embere, az intellektuálizmus csak vékony rétegét alkotja szellemének. Könnven hangolható és áthangolható; a társaság és az életviszonyok elemi erővel hatnak reá; de mindez ellentéte az intellektuális meggyőzhetőségnek. S épp erre nyújt nekünk példát irodalmi formájában az antik filozófia, a szellemi szabadságnak, a szellemi haladásnak e becses útmutatója. Megfelelő irodalmi formája a párbeszéd, ezért írta Platon dialógusokban a műveit, melyekben a meggyőződés keletkezése vagy elejtése szemünk előtt megy végbe.

Nincs időm itt kiterjeszkedni arra, hogy mily becses anyagot szolgáltathat a szabad tanításban a görög erkölcsiségnek öntudatlan, ösztönszerű korszaka, melyet legújabban Nietzsche Frigyes elevenített meg, és az öntudatos, Sokratesből kiinduló ethikai iskolák sorozata; ezek ismertetése hozzájárulhat ahhoz a küzdelemhez, melyet az újabb egyéni és szociális ethikával szemben vív a vallásos morál, s így hozzájárulhat annak az ethikának megteremtéséhez, amelyre korunknak szüksége van; nem tárgyalhatom, csak ráutalok arra, mily óriás útat tett meg az antik társadalomban az önkényes jog a tudományos jurisprudenciáig, mely minden embert egyenlőnek tekintett; nem terjeszkedhetem ki kellőleg az antik világ politikai fölfogására, csak egy pillanatra legyen szabad e pontnál megállanom. Az ókor minden állama katonai vagy gazdasági eszmén alapult; csak Hellas jutott arra a gondolatra, hogy az állam eszközül szolgál az ember erkölcsi tökéletesedésére. Delphi papjai is, a Kr. e. V. századig

Görögországban a legnagyobb szellemi és erkölcsi hatalom birtokosai, vállalták azt a hatalmas föladatot, hogy a hazát a vallás szellemében és erkölcsében neveljék. A görög nép akkor igen sok kicsiny városállamból állott, melyekben könynyen lehetett tanulságos kísérleteket tenni. Spártában Delphi keze igazgatott, Athénben is volt tekintélyes pártja, a déli-itáliai görög városokban pedig az orfikus rendek voltak eszközei. Néhol győzött, máshol legyőzetett, s ez nekünk egyaránt érdekes látvány, aminőt a későbbi korokban talán csak Genf szolgáltatott Kálvin idejében. Más kísérletet kezdtek Delphivel szemben az athéni politikusok, de az ő gyarmataik a peloponnézusi háborúban összeroppantak. A gyakorlati tapasztalatokat fölhasználta később az elmélet, így Platon, de ő is praktikus célzattal. Hellas tehát gyakorlatilag és elméletileg kifejtette politikai elveit, miképpen rendezendő be egy állam, hogy az egyéniség számára a legmagasabb tökéletesedést biztosítsa? A haladás tehát óriási volt: az állam berendezése vagy átformálása tőlünk függ, vagyis attól a céltól, melyet legjobbnak tartunk. E hitet az antik világtól örököltük; de csak keserű tapasztalatok, így a francia forradalom, tanítottak meg bennünket arra, hogy nem lehet jól átgondolt alkotmánnyal bármely népet hamarosan átformálni, s hogy meg kell becsülnünk az illető társadalomban rejlő elemi erőket.

Egy másik jelentős lépés az állam erkölcsi jelentőségének fölfogása volt, s ez folytonos küzdelmet fejlesztett az állam és az egyéni szabadság között. Delphi az állam hatalmára támaszkodott s az egyént alárendelte az államnak. Athén az egyént emancipálni törekedett, amennyire legalább az állam hatalmi csorbulása nélkül lehetséges. Ezt a nagy gondolatot emeli ki Perikles halotti beszéde Thukydidesben. Tehát az antik világ bocsátotta útjára azt a termékeny politikai antitézist, a szocialisztikus és individualisztikus elv ellentétét, és legműveltebb modern zászlóvivőik élénk tudatában voltak annak, hogy ők a klasszikusok tanítványai. Lassalle Ferdinánd a korabeli német közállapotok között a klasszikus műveltségben szerencsés ellensúlyozót látott a Manchester-

elvvel szemben. Ellenlábasa, a szélső individualizmus prófétája, Nietzsche Frigyes, szintén az antik világból vette ékesszólóan hangoztatott elveit.

Ha időm volna, bővebben fejtegetném a klasszikus világ áldásos hatását a művészet terén; bár tudom, hogy e téren talán vitathatatlan köztudat a görög szellem fényessége és jogosult hatása; s csak a szabad tanításban alkalmazandó módszerre nézve kockáztatok pár szót. Hogy t. i. itt is főleg azt kell kiemelni, mi teszi becsessé és tanulságossá minden időkre a klasszikus művészetet, anélkül, hogy ezt bárki vakon utánozza. A klasszikus építészet bámulatos vonása orgánizmusának egyszerűsége, továbbá szerkezeti elemeinek, a fölülről nyomó teher és az alulról feszítő támaszték között uralkodó arányossága; kiemelendő még egy vonása: az építészeti becsületesség, hogy t. i. külseje teljesen kifejezi szerkezeti eszméjét. Görög templomot el lehet képzelnünk minden összetartó vakolat vagy vaskapocs nélkül, nem fog összedőlni. Ez oly abszolut becsületesség, aminő az építészet történetében eddigelé még csak egyszer nyilvánult meg, t. i. a csúcsíves stílusban. Éppen ilyen kiemelkedő vonása a görög építészetnek a dekoratív elem tapintatos alkalmazása ott, ahol a szemnek jól esik, s kerülése ott, ahol az csak rikító cafrang lehet. Magyar építőművészeinknek nem is lehet eléggé ajánlani, hogy a szerkezeti becsületesség elvét alkalmazzák, és kapcsolják hozzá a magyar ornamentika elemeit olyan művészi fölfogással, amilyent a görög példa mutat.

Az antik művészetek közül még csak a szobrászatról akarok pár szót szólani, hogy mi volt régente és mi még ma is a jelentősége. Hasonlíthatatlanul világos példáját adja annak, miként vett le fokonként a konvencionalizmus nyűgét és közeledik a természethez. Szabadság és természetesség: ez az antik szobrászatnak legelőkelőbb vonása, de mindig fékezte fantáziáját az általa megalkotott stílus törvényszerűsége. Ez pedig abban áll, hogy igyekezett modelljeiben a jellemző, a tipikus jegyeket megtalálni, hogy kerülve minden egyéni vonást, az ábrázolandó tárgy eszméjét fejezze ki. Ez az az idealizmus, mellyel ugyan emberfölötti szépségeket

alkotott istenszobraiban, de azért e vonást mindig össze tudta egyeztetni a természetességgel és a szabadsággal.

S ez az a nép, ez az a kultúra, melynek mostani tanácskozásainkban folyton szemére hányják, nem tudják neki megbocsátani, hogy gazdasági berendezése rabszolga-munkán alapult. Akik ezt teszik, egy dologról megfeledkeznek, s egy másik körülményt figyelmen kívül hagynak. Az igaz, hogy Cato megverte hanyag rabszolgáit — megjegyzem, hogy e nagy római paraszt jogosultnak érezte magát feleségét is megverni — de ne feledjük, el, hogy a lángeszű meseírótól, Aesopustól kezdve a legfenségesebb stoikus erkölcs hirdetőjéig, Epiktetosig hány ezret bocsátottak szabaddá gazdáik emberszeretete; hogy Cicerónak épp ily volt rabszolgája egyik legkedvesebb barátja, s hogy ő minden nemesen gondolkodó és a szabad alkotmányért hevülő fölszabadult rabszolgát a római forumon ellenvetés nélkül optimatának nevezett. Aztán ne hagyjuk figyelmen kívül, hogy a mai kor is ludas ebben a dologban. Csak tegnap hallottuk, hogy hivatalosan bizony alig négy évtized óta büszkélkedhetik Európa és Amerika a rabszolga-intézmény eltörlésével; nem hivatalosan azonban — s itt egy finom lelkű francia íróval tartok — ma is pirulhat miatta. Ne csak a nagy ipartelepekre gondoljunk — bár itt is van már sok humánusan berendezett gyár, mely munkásának és családjának művelt emberi életet biztosít — de gondoljunk éjjeli kávéházakra és szállóházakra, bizonyos színházakra, bordélyházakra és egyéb házakra, hol a szerencsétlen emberanyaggal éppen olyan lelketlenül bánnak el, mint a legbarbárabb társadalmakban.

De befejezem előadásomat. Azt hiszem, ha vázlatosan is, talán eléggé megvilágítottam tételemet, hogy az antik világ kulturális jelentősége ránk nézve soha meg nem szűnik, s hogy ezért, ha nem is olyan terjedelemben, mint más tudományokat, de főleg egyes tudományos és művészeti kérdések történeti fejlődésének szemléjében a klasszikus világ becses hagyományait a szabad iskolában is ápolni kell. Az ókori kultúrából kelt ki mai műveltségünk; csak kevés a jelentőséges eszme, melynek magvát ottan meg nem találnók; az ő

segítségével nemesítettük meg gyakran művelődésünk faiskoláját, hogy el ne fajuljon és csenevésszék.

Hazánk oly talaján hangoztatom e tételt, hol hajdan római uralom honolt; a pannóniai Sopianae az ókorban is jelentős pontja volt az emberi munkának; császárt is adott egy ízben a világbirodalomnak; föld fölött és föld alatt vannak nyomai a népvándorlás előtt itt honolt műveltségnek. Ha ezt megbecsüljük a rendes iskolában, miért ne becsülnők meg a szabad iskolában?

*

Elnök a Kongresszus nevében köszönetet mond az előadóknak. Kéri a fölszólalókat, hogy miután e szakosztályi csoport tárgyalásait ma be kell fejeznünk, fölszólalásaikat lehetőleg röviden szíveskedjenek elmondani. (Helyeslés.)

Dr. Kohlbach Bertalan: A klasszikus világ ismertetését a XX. század szabad iskoláiban mint külön diszciplinát szükségesnek nem tartja, mert nem éltető forrása többé a nemzetnek, nem közvetítője a nyugati műveltségnek, mert ott van nemzeti nyelvünk, ott vannak az idegen nyelvek és mert végre a rég letűnt világ hagyományaiban csak *csiráit* találjuk sok, ma már rendkívül fejlett modern tudománynak.

Dr. Szende Pál: Kiindul az előadóknak abból az együttes megállapításából, hogy a nyelv és irodalom társadalmi produktumok. Ennélfogva az irodalomtörténet tanítását kapcsolatba kell hozni az általános társadalmi történet, a társadalmi mozgalmak történetének tanításával. Levezeti Magyarország irodalmának kialakulását a XIX. században kapcsolatban a gazdasági változásokkal. *Hegedűs* István csak azokkal a példákkal mutatta ki az irodalom alapmotívumainak nemzetközi hasonlóságát, melyek főleg királyokra és hősökre vonatkoznak, de nemcsak ezeket kell kutatni, hanem a mágyára induló keresztény rabszolgákat és gályavonó protestáns papokat, Tiborcokat, Ludas Matyikat, a Takácsokat, az Éjjeli menedékhely ágyrajáróit, a nyomorgó munkást is tüntessük föl, hogy lássuk: miképpen rögzítették meg ezeket a típusokat minden nemzet irodalmában.

Dr. Harkányi Ede: Az agyvelő befogadó képessége és a tanulási idő határolt, tehát csak a *szükséges* tanítandó. A római

jog kevésbbé hasznos ismeret, mint a magyar jog; a római ház belső szerkezete nem olyan fontos, mint a gyárak berendezése. Az ú. n. «klasszikus világ» ismertetése már a középiskolában is bajokat okoz, kár tehát a szabad iskolát ugyanennek a veszélynek kitenni. Ezt jegyzem meg *Gerébb* József nézetével szemben.

Dr. Kenedi Géza: A nép kultúrájából nem tartja kirekeszthetőnek a múlt idők kultúrájának kincseit. Fejlődésre képes tudás, érzelemvilág és ízlés e nélkül alig képzelhető. Fölhozza példa gyanánt, hogy a latin nyelv középiskolai tanítása következtében ő is sokáig gyűlölője volt a klasszikus irodalomnak, de meglett férfi korában szerette meg a klasszikus irodalmat, mivel észrevette, hogy tudását, érzelemvilágát és ízlését mennyire gazdagítja. Magát a hazai nyelvet sem művelhetjük összehasonlítások nélkül s erre egy magas fejlettségű, holt, tehát veszélytelen nyelv a legalkalmasabb. A hagyományra nézve pedig fölhozza, hogy az, ha *tudás,* akkor végtelen sok előítéletet eloszlat, amire szintén példát ad elő. Megfelelő módon úgy a klasszikus irodalom, mint a művészet, sőt maga a római nyelv is tárgya lehet a népművelésnek, mert sokakat képessé tesz arra, hogy tudását és érzelemvilágát továbbfejlessze. Erre *módot kell nyújtani,* hogy azok, akik a tudás vagy művészet magasabb fokára törekszenek, ehhez a nagy *kincshez* is hozzáférjenek. Ezt elzárni a népműveltség elől nem a haladó, hanem csak a visszaeső törekvések kívánsága lehet. A tudás munkamegosztáson alapszik.

Willhelm Szidónia: *Balassa* tanár úr előadása nyomán a következőkben óhajtanám a tisztelt Szakosztály ítéletét kikérni. Ha elfogadjuk azt, hogy az ember és így az egész nemzet, az egész emberiség a minél nagyobb boldogulásra, a tökéletesség felé törekszik, akkor ennek a boldogulásnak egy hatalmas eszközével, az egymás megértésének eszközével: *a nyelvvel* is foglalkoznunk kell. A tanár úrnak ama kívánsága, hogy egy államközösségben mindenki ismerje meg és használhassa a többség nyelvét, így nálunk a magyar nyelvet, természetes; és ez az állam mindegyik tagjának boldogulása érdekében föltétlenül kívánatos. Egy tekintetben nem tudok megegyezni a tisztelt előadó úr fejtegetéseivel, és ez: a modern idegen nyelvek elsajátítására vonatkozó nézete. Kérdem a tisztelt Szakosztályt, melyik az a kultúrnyelv, amelyet megtanuljon, s ráérünk-e arra, hogy valemennyit megtanuljuk? Már pedig, ha mi a kultúra valamennyi vívmányát, a tudományos kutatások minden eredményét hasznunkra akarjuk fordítani, szük-

séges, hogy ezek az ismeretek nekünk közvetíttessenek. Ha mi a félreértéseket meg akarjuk magyarázni, kell, hogy megértsük egymást. Ma ifjúkorunk jó részét kénytelenek vagyunk idegen kultúrnyelvek elsajátítására fordítani. Véleményem szerint egy világnyelv elsajátítása, az anyanyelv mellett az egyetlen mód arra, hogy minden nemzet minden kultúráját mindannyian élvezhessük. A szabad tanítás kötelességének tartom egy ilyen világnyelv oktatását. A világnyelv, a kultúra s így a béke legjobb biztosítéka.

Szőllősi István: Örömmel hallgatta *Balassa* József és *Négyesy* László előadó urak nagy hozzáértéssel és ügyszeretettel előadott értekezését, egy-két részletre nézve azonban különvéleményét kell bejelentenie. Helyesli, hogy a szabad tanítás iskolájában az idegen ajkú magyarok megtanulják a magyar nyelvet. Nem tartja azonban helyesnek nemzeti és még inkább gyakorlati szempontból, hogy a magyar ajkúak oláhul vagy tótul tanuljanak. Nincs rá szükségök, az érintkezési vonalakon pedig nemzeti egyéniségünk rovására nagyon is megtanulják maguktól is az idegen nyelvet. *Négyesy* László fejtegetései a nyelv és a gondolkodás kölcsönös hatásáról, az élvezetül kiválasztandó irodalmi művek jelentőségéről az ő lelkéből is szólottak, de határozottan szeretné megjelölni, hogy a szabadiskola a *ma* irodalmát is használja föl. Igaza van előadónak abban, hogy irodalmunkban ma nincsenek olyan nagyságok mint a XIX. század közepén, de a mi mai gondolatainknak és érzéseinknek nem egy költői szépségekben értékes nyilvánulása van. A *ma* egyéb társadalmi és politikai téren sem rendelkezik akkora erőkkel, mint a múlt évszáz, azért ez a kor nem meddő, részleteiből lassan majd fölépül a jövendő nagyság. — Hiba volna például a szabad iskola tanulóit megfosztani a *Pogányok* vagy *Bizánc* szépségeitől. Nemcsak azért, mert az ő stílusa a kevésszavuságban és tartalmi gazdagságban a mi korunk minden életnyilvánulásának stílusa, hanem az esztétikai hatásukban rejlő tanulságokért is. Jó a népnek a regény költői formájában látnia, hogy az új rendnek hogyan kell megküzdenie a régivel, melyet nem lehet csak úgy kivetni a lélekből. Jó legújabb drámai irodalmunk legértékesebb képviselőjében ráismernie a kollektív lélek gyöngeségeire, önzésének tragikumára. Ha nincsenek is olyan nagy lírikusaink mint a múlt században, de vannak, akik egy-egy költeményben a mai nagyon összetett lélek nem egy érzését a mi lelkünkben erősen visszacsengő hangon fejezik ki. Nem jelöl meg neveket, mert mindenki megtalálja a szép költeményeket, ha pár-

tatlanul mindenütt keresi, ahol magyar lélek magyarul szól. *Hegedűs* István előadó összehasonlításai a világirodalom kincsesházában nagyon érdekelték és minden irodalommal foglalkozót okvetlenül érdekelnek az ilyen nagy tudással megcsinált párhuzamok. Nem hiszi azonban, hogy a szabad iskola hallgatói is gyönyörködnének efféle részletekben. A nép és a gyermek *nem élvezi a részleteket,* hanem csak *az egészet* és egyik sem tud gyönyörködni a tendenciáért. Azért az irodalmi művek bemutatásában — egész művek és nem mozaikdarabok — minél kevesebbet szabad tanítani, különben megöljük az érdeklődést. Ha e párhuzamos részletek eleve lehetetlenné teszik az elvont tendenciára nem hajló nép érdeklődését, hiábavalók a legigazabb és tanult főnek legszebb fejtegetései is. Az irodalom sok kincséből csínján válogassunk, nehogy az élvezetek legértékesebb ingereitől elriasszuk azokat, akikért szeretettel fáradunk.

Dr. Doktor Sándor: Csak a klasszikus kornak a szabad tanítás körébe való bevonása ellen foglal állást. Nem tagadja meg elismerését e kor nagy érdemei iránt; de az egyiptomi, az ind, a kínai és a japán őskultúrának éppen olyan érdemeit látja az emberiség haladásában. A mi kultúránkat egyenesen egyoldalúvá tette eddig a görög-római klasszikus korhoz való túlzott ragaszkodás. Csak újabban kezdjük bámulni e kultúrák mai és ősi kincseit. S ez is egyik oka, hogy a görög-római klasszikus kor veszít jelentőségében. Az iskolai oktatásból is ki fog szorulni. A szabad tanításból, hol időnk is kevesebb az emberek boldogságát szolgáló ismeretek közlésére, már ma is ki kell hagynunk. A hazai idegen nyelvek tanítását be óhajtja vinni a szabad iskolába — a művelt középosztály számára. Az alsóbb néposztály ügyesebb az idegen nyelv elsajátításában, ha szüksége van rá. De éppen a mi nemzetiségi viszonyaink között, mikor idegen ajkú polgártársaink kultúrai szükségleteit éppen a műveltebb osztály van hivatva kielégíteni, tapasztalásból mondhatja, nincs jobb eszköz az ellentétek áthidalására, mintha az úrféle saját nyelvén szól az egyszerű nép gyermekéhez.

Elnök a vitát berekeszti s előadókat fölkéri zárószavaik elmondására.

Dr. Négyesy László előadó zárószava: Köszönettel fogadom a jóakaratú észrevételeket. *Szőllősi* István t. tagtársunk fölszólalását is köszönöm és örömömre szolgál kijelenteni, hogy a jelenkor jelesebb íróinak és irányzatának tárgyilagos ismertetését

magam is szükségesnek vallom; erre bizonyság szillabusomnak az a pontja, mely szerint az irodalom nem már megírt művek tárháza, hanem élő tevékenység, a jelenben is foly s a jövőt készíti elő. Arra kell nevelni a tömegeket, hogy az élő irodalmat érdeklődéssel kísérni, ezzel azt ösztönözni, esetleg ellenőrizni is tudják. Örvendek, hogy e pontban nézeteink találkoznak. (Helyeslés.)

Dr. Hegedűs István előadó zárószava: Tekintettel arra, hogy az időből teljesen kifogyott, csak egy pár megjegyzésre szorítkozik. *Dr. Szende* szép fejtegetésére, melyben a világirodalmi párhuzamokban és az esztétikai ítéletekben a nép nyomorát, szenvedését föltüntető művek ismertetését kívánja, hogy ne álmodozó lelkek henye élvezetét, hanem a társadalmi küzdelmek hatását keressük, azt feleli, hogy ha ő kezelné a tárgyat, az ily motívumokat nem hagyná ki, ez alkalommal csak didaktikai szempontból kereste össze a párhuzamokat. De figyelmezteti a szocialistákat, hogy *a szép birodalma határtalan,* nem szabad *célzatossá* tenni, a *politikai* izgalmak fölkeltésére irányozni a főfigyelmet. *A kellemet, a mosolyt, a szív édes, önfeledt hangulatát,* mint az értelmi élvezet forrását, *ne mérgezzük meg a társadalmi izgatással!*

Platon azt mondá egyik tanítványának: Áldozz a kellemnek! Ő is erre kéri a szocialistákat. *Ne irtsák ki a mosolyt az érzelmi világból,* mert ez üdülést, fölfrissülést szerez. Kérve-kéri ellenfeleit, hogy *az igazi esztétikai élvezetektől ne fosszák meg a népet!* (Lelkes éljenzés.)

Elnök: *dr. Balassa* és *dr. Gerébb* előadó urak nem óhajtanak a zárószó jogával élni. — Ezzel az első szakosztály első csoportjának napirendje kimerült s így a szakosztályi csoport működését befejezettnek jelentem ki. (Élénk éljenzés.)

AZ ELSŐ SZAKOSZTÁLY MÁSODIK CSOPORTJA.

(Tárgyalt Pécsett, a Városi Székház I. emeleti 34. számú termében 1907 október 5-én délután 3 órától 1/27-ig.)

Elnök: *Ilosvay Lajos dr.*
Titkár: *Pályi Sándor.*

Jelen volt állandóan 50—60 kongresszusi tag.

Elnök az ülést megnyitva a szakosztályi csoport megalakulása céljából fölkéri titkárt, hogy az elnök- és titkár-jelöltek névsorát olvassa föl. — Ennek megtörténte után, a szakosztályi csoport egyhangúlag elfogadván az előterjesztett névsort, határozatként kimondja, hogy megválasztattak

társelnökökké:

Beke Manó dr.
Doktor Sándor dr.
Gerlóczy Zsigmond dr.
Justus Mihály
Madzsar József dr.
Platz Bonifác dr.
Szilvek Lajos dr.

társtitkárokká:

Hronyecz Antal Gyula
Reichard Tamás dr.
Rubinek István
Szilárd Ármin dr.
Vanczák János.

Elnök ezután a szakosztályi csoportot megalakultnak jelenti ki s fölkéri dr. Beke Manó előadót, hogy napirendre tűzött előadását megtartani szíveskedjék, megkezdvén ezzel a szakosztályi csoport tárgyalásait.

Dr. Beke Manó budapesti egyetemi tanár:

A mathematikai oktatás a szabad tanításban.

A szabad tanításnak három fő rendeltetése van: az egyesnek, bármely korban, bármely előképzettség mellett megadja a szükséges ismereteket, melyeknek a gyakorlati téren hiányát érzi, tehát emeli az egyén keresetképességét, emeli az egyén emberi és társadalmi értékét. Ez az első rendeltetése a szabad tanításnak. A második célja, hogy az emberben természettől fogva meglevő, de céltudatos fejlesztés által még fokozódó tudásvágyat kielégítse és így az igazi általános műveltséget terjessze, a tudományos képzettségben mutatkozó egyoldalúságokat megszüntesse, a szellemi életet nivellálja, az általános színvonalat emelje. Végre magukra a szaktudósokra nézve, akik a tudományos foglalkozás egyik-másik ágával nem annyira szakszerűen, mint inkább gyakorlati és enciklopédikus módon akarnak foglalkozni, a tisztán szakszerű iskolai és főiskolai oktatás mellett a szabad tanításnak kell az egyes tudományokat összefoglaló, gyakorlati, nem szakembereknek szóló módszerrel tárgyalnia. A szabad tanítás e hármas rendeltetéséből már következik, hogy a mathematikát minő terjedelemben és minő módon kell tanítanunk a szabad tanításban.

Igen sokan vannak, akiknél a mathematika, különösen a számvetés tudása *életszükség*. Nem is szólok azokról, akik még a népiskolába sem jártak, akik tehát az elemi számvetést meg sem tanulhatták, de a népiskolát sikerrel végzettek között is igen sokan vannak, akik az életben a legszükségesebb számvetéseket sem tudják elvégezni. És ez igen természetes. Mert a számvetés nem olyan, mint az írás, olvasás. Aki ismeri a betűket, az elolvas akármit és ha érdekli az, amit olvas, meg is érti. A számvetéssel nem így van. Ha tudja is a négy alapműveletet, az életben fölmerülő föladatok megoldására sokszor még sem tudja alkalmazni. Különösen áll ez arra az esetre, midőn a népiskolában főként csak elvont

számokra vonatkozó műveleteket végeztek. De még ha a legjobb tanításban volt is valakinek része, ha a népiskola a gyakorlati föladatok összefüggő tárgykörein tanította meg a számvetés módjait, még akkor is némelykor zavarban áll az illető az élet igazi problémáival szemben, melyeknek helyes vagy helytelen megoldásától rá nézve előny, vagy kár származhatik.

Tapasztalásból szólok és főként azért, hogy azok a társaim, akiknek módjukban lesz a szabad tanításban a mathézist tanítani, okuljanak rajta. Egy igen kitünő számoló II. gimnáziumi tanulóval történt, hogy hirtelenében ki kellett volna számítania, mennyi jár a gabonáért. Háromszor is elhibázta. Ha nem az édes anyja, hanem a tanár adja föl a kérdést, bizonnyal hibátlanul számította volna. Hadd mondjam el, hogy a nagy Bólyai Farkason, a világhírű mathematikuson is megesett hasonló dolog. Fát hoztak és az asszony kéri az urát, aki írószobájában ült elmerülve, hogy számítsa ki, mennyi jár a fáért. Jó idő telt el, mire az öreg Bólyai, kezében a cédulával kimegy és megmondja, mekkora az összeg. Bólyainé azt se tudja már miről van szó. Régen kifizette, a fás embernek híre-hamva sem volt már.

Ha példát nem is említek, akkor is elhiszi nekem minden mathematikával foglalkozó tanító, hogy a gyakorlati számvetési ügyesség és biztosság csakis akkor fejlődik ki, ha a *számvetést az illető főként éppen abban a körben gyakorolja, amelyben a biztosságot meg akarja szerezni.* Ezért tehát véleményem szerint a nép számvetésre való tanítása az iskolával, még ha az jó iskola volna is, be nem fejeződhetik. Folytatni kell azt, hogy a gazdaember, az iparos a maga kis foglalkozása körében teljes biztossággal számoljon, hogy csalás és kizsákmányolás ellen megvédessék, hogy a maga körében rá nézve kedvezően kalkulálhasson, szóval, hogy ellenségei ellen vértezve legyen és a maga keresetképességét fokozhassa. E tanításnál mindig szem előtt tartsuk a magasabb, mondhatnám *nemzetgazdasági* célt, hogy a népet okszerű gazdálkodásra, takarékosságra szoktassuk. Ezért a saját foglalkozása körében előforduló számításokon kívül, tehát a gazdasági, ipari, kisebb kereskedelmi

számításokon kívül, még az ingó és ingatlan tőke jövedelmezésére, a takarékpénztári és szövetkezeti számításokra, az élet-, tűz- és kárbiztosítás körében előforduló kisebb számításokra kell tanítani.

Hogy minő legyen ez a tanítás, az előbbiekből már következik: gyakorlati, minél gyakorlatibb. A tanító ne sokat okoskodjék, de ne is adjon fölöslegesen értelemnélküli sablonokat. Számítson úgy, ahogy józan paraszttésszel számolunk. Ez az egyedüli eljárás, ami állandó, sőt biztosabbá lesz, mert az értelem, a belátás, az érdeklődés is mindinkább fokozódik. A sablonokon alapuló tanítás elszáll, mint a buborék, ha sokáig nem alkalmaztatik. Az értelmes, praktikus számvetés megmarad és ha elhomályosul is, könnyebben fölfrissíthető.

Sokáig időztem a számvetés tanításánál. De higyjék meg, nem a pedáns professzor szólt belőlem, hanem a szabad tanítás olyan munkása, aki meg van arról győződve, hogy népünk boldogságának, anyagi és erkölcsi erejének egyik fő biztosítékát alapítjuk meg, ha mindenkinek alkalmat nyújtunk arra, hogy jól, a saját foglalkozásának megfelelően tudjon számolni.

Hadd mondjam el mindjárt a saját tapasztalataim köréből azt, amire a számtant tanító társaimat figyelmeztetni kötelességem. Az államvasutak főműhelyében, mint a Szabad Líceum előadója én is tanítottam a számvetést. Mondhatom: nagy kedvvel, igazi lelkesedéssel. De olyan hibát követtem el a tanításban, ami az eredményt majdnem veszélyeztette. Gyakorlati módon oktattam. Tanítványaimmal együtt dolgoztam, velük együtt oldottuk meg a föladatokat. Nem szólítottam ugyan föl senkit önkényesen, csak a jelentkezők közül válogattam. De együtt ültek inasok, legények, mesterek és a mesterek és idősebb legények lassan-lassan elmaradoztak; mert restelték, hogy az inasok, akik csak az imént kerültek ki az iskolából, jobban tudták a dolgokat, mint ők. Mire észrevettem a baj okát, már alig segíthettem rajta. Azért mondom el ezt, hogy t. társaimat óvatosságra intsem. Az igazi orvosság azonban az lenne, ha a szabad tanítás országszerte annyira elterjedne, olyan közszükségletté válnék, hogy senki

se szégyelné magát, ha valamit nem tud; szégyenletes csak az volna, ha a bőven rendelkezésre álló alkalmat föl nem használná a tanulásra.

A szabad tanítás első rendeltetésének megfelelően főként számvetést fognak tanítani. Az egyesek természetes tudásvágyának kielégítésére azonban és a természettudományi gondolkozás fejlesztése céljából sokszor lesz alkalmunk a középiskolai tanítás keretébe tartozó algebrai és geometriai anyag tanítására is. A Szabad Líceum első éveiben magam is tanítottam algebrát és mondhatom: sok örömöm volt hallgatóimban. Figyelmesek, szorgalmasak, tanulékonyak voltak és az egyenleteket, melyek megoldását egyik főfeladatul tűztem ki, nagy buzgósággal oldották meg. Ezen a fokon is arra kell törekedni, hogy lehetőleg konkrét körből induljunk ki és minél hamarabb elvezessük hallgatóinkat annyira, hogy egyes kisebb föladatokat önállóan megoldhassanak. Mert éppen ebben van a mathematika nagy nevelő ereje. Ha a tanuló érzi a maga erejét, ha észreveszi, hogy tud is valamit alkotni, akkor olyan örömet érez, amely az erkölcsi nevelés szempontjából is igen fontos és emellett a tárgy iránti érdeklődését is fokozza. Véleményem szerint kellő fokozatossággal, óvatosan és lehetőleg mindig gyakorlati módon oktatva, megtaníthatjuk a középiskolai tananyag lényeges részeit. Ezeket főként úgy kell csoportosítanunk, hogy az algebrában az egyenletek megoldását és ezeknek geometriai, fizikai és más praktikus alkalmazásait és a kamatoskamat és járadékszámítást taníthassuk, amelyeknek igen nagy fontosságuk van a nagyközönség gazdasági érzékének fejlesztése szempontjából; a geometriában pedig főként a területmérés, a földmérés föladatai és a köbtartalomszámítás azok a föladatok, amelyeknek tárgyalására törekednünk kell; de nem hanyagolnám el, éppen az említett képesség fejlesztése szempontjából, azokat a szerkesztésekre vonatkozó föladatokat sem, melyek a geometriai idomok tulajdonságaiba mélyebb betekintést nyújtanak és a mathematikai képesség megnyilvánulására is alkalmat adnak. Mindenesetre igen óvatosan kell a tanítónak eljárnia. Neki magának a tárgya fölött teljesen uralkodnia kell és folyton

résen kell lennie, hogy a nehézségek a hallgatót el ne ijesszék.

Végül még megemlítem, hogy a szabad tanítás harmadik rendeltetésének megfelelően a felsőbb mathézis egyes fejezetei is tárgyalandók. Alig van a természettudománynak olyan ága, amely manapság a felsőbb mathematika összefoglaló fogalmait és kutatási módját ne alkalmazná. A filozófusnak pedig nagyon alaposan kellene ismernie ezt a legtökéletesebb tudományt, mert nélküle a saját tudományában önálló vizsgálatokra képtelen, de meg a fontosabb tudományos munkákat sem értheti meg. Hol tanulja meg a mathesis ezen ágait a természettudós, az orvos, a filozófus? A főiskolán a jelenlegi viszonyok között ez alig lehetséges; mert ezeknek az említett tudományokkal foglalkozóknak nem egy, a mathematikusok részére szolgáló előadásra volna szükségök, hanem olyan enciklopédikus rövid, a lényegesre szorítkozó, szemléletes előadásra, aminőt a mai viszonyok között az egyetemen nem tartanak. Megjegyzem, hogy véleményem szerint a más szakbeli egyetemi hallgatók részére legcélszerűbb volna magán az egyetemen tartani az ilyen egyszerű, analizist és geometriát és egyéb tudnivalókat összefoglaló előadást. Sőt véleményem szerint még a technikusnak is ilyenre volna szüksége. De ha ez meg is történnék, amint az külföldön némely egyetemen már meg is történt, még akkor is okvetlenül szükséges, hogy a jól szervezett szabad tanítás a gyakorlati életben működő orvosok, természettudósok, mérnökök, filozófusok stb. részére a felsőbb mathematika egész körét felölelő előadásokat tartson. Ez a természettudomány nélkülözhetetlen nyelve, ez a természettudományos gondolkozás fejlesztésének egyik alapkelléke.

Ezen összefoglaló tanításban a differenciál- és integrálszámítás alapfogalmait, az analitikai geometriát, a valószínűség számítást, egyszerű differenciálegyenleteket stb. kellene tanítanunk. Hogyan? Ez oly kérdés, amelyre nehéz a felelet. Nagyon függ a tanítás módja a hallgatóság előismereteitől és esetleges speciális céljaitól. Nekem már többször volt alkalmam a felsőbb mathesis népszerű tanítására. Már a Szabad

Líceum első idejében tanítottam és azóta a Népszerű Főiskolai Tanfolyamban többször is tartottam ilyen kurzust. Hallgatóim között sok orvos, mérnök, tanító és tanár is volt és hallgatóim nagy száma és kitartása arról tanuskodtak, hogy a szabad tanításban a felsőbb mathematika igen fontos tanítási tárgy, melyet elhanyagolni nem szabad. A módszerre vonatkozólag alig mondhatnék egyebet, minthogy a tanítás minél szemléletesebb legyen, a szükséges dedukciók minél kevesebbre szorítkozzanak, a talált eredmények teljesen és sokoldalúan kiaknáztassanak és folytonosan gyakorlatilag alkalmaztassanak.

Végül még csak egy dologról akarok szólni. Eddig mindig arról szóltunk, mit nyújtson a tanító a hallgatóságnak; de nem beszéltünk arról, hogy mit remélhet az előadó maga a hallgatóságtól. Véleményem és tapasztalatom szerint igen sokat. A tanár majdnem annyit tanul az előadásból, mint a hallgatóság. Megtanulja, hogy a benne élő tudományos gondolatokat miként öltöztesse a legegyszerűbb formába, megóvja e tanítás a tanárt a pedánsságtól, a szárazságtól, egyszerűvé, világossá, áttekinthetővé teszi a tanítását és ez még tudományos kutatásaira is kihat. Azért tehát azt tartom, hogy a szabad tanítás, nemcsak hogy a tudományt elterjeszti, hanem emellett még a tudományos kutatást is produktívebbé teszi. A tudomány nemcsak ad, hanem a hallgatóság részéről egyúttal mélységben, terjedelemben és főként világosságban gyarapodik is. Ezért mindazok, akik a szabad tanításban szívvel-lélekkel részt vesznek, a legtöbbször nemcsak nagy nemzeti, hanem még igazi tudományos munkát is teljesítenek.

Elnök fölkéri titkárt, hogy azokat, akik ehhez az előadáshoz hozzászólni kívánnak, abban a sorrendben hívja fölszólásra, amely sorrendben jelentkeztek.

Rubinek István titkár, ki a jegyzőkönyv vezetését átvette, sorban fölhívja a szólásra jelentkezetteket.

Hronyetz Antal Gyula: A Széchenyi-Szövetség «Nemzeti iskolája» keretén belül a mathematikai előadásokat olyan értelemben tartották, mint azt az *előadó* úr előadta. Igyekezni fogunk a jövendőben követni útirányait. Szükségesnek tartja, hogy a vidéki

munkásnépnek módot nyújtsunk arra, hogy a mezei munkákra, az eladásokra, a pálinkafőzés s a bor adóztatására vonatkozó számításokat elsajátítsa.

Kóródy Miklós: Ez a terem e pillanatban az a hely, ahol a nézetek divergenciája nyugvópontra talál s az az oázis, ahol a nézetek számum-szele nem sodorja magával az embereket. Éppen ezért nem vitatkozni akarok, hanem kérni az *előadó* urat, méltóztassék, mint ilyesmiben szakember, egy több ágra oszló, mehanikusoknak, bányászoknak, mezőgazdáknak stb. szóló mathematikai tantervet kidolgozni, mely a végtelen divirgensnek igérkező szabad iskolában egységet s újból oázist képezzen. Mi a tanterv kivitelére szívesen vállalkozunk.

Kohn Miksa: *Kóródy* fölszólalására megjegyzi, hogy a munkások bizalmatlansága nagyrészt megokolt. Ámde, ha a tanítók a munkásokhoz minden melléktekintet, minden hátsó gondolat nélkül közelednek, akkor a munkások szívesen fogják venni a közreműködésüket. Ez különösen azokra a szakokra áll, amelyekben a világnézetek összeütközése a dolog természeténél fogva ki van zárva.

Brandstein Illés: A mathematika oktatása kell hogy a gyakorlatban, a gyakorlatból induljon ki és a példáit, a számításait a nép, a munkásság életéből kell, hogy vegye. Az *előadó* úr, a legnagyobb képzettséggel és irányítással tett néhány módszertani megjegyzést. Azok a módszertani megjegyzések azt célozzák, hogy az előadás a munkás világából legyen véve. Ez természetesen az előadás sikerét fogja előmozdítani. Nekem egy megjegyzésem van a módszerre vonatkozólag. Csak az, hogy a tanító, az előadó, ne sok hallgatót kapjon, mert akkor az előadás végén kétharmad része elmarad és csak egyharmad része követi és érti az előadást. Ezért szükséges az, hogy az előadó csak annyi és olyan minőségű hallgatóságot kapjon, amilyent az előadás megkíván.

Dr. Beke Manó előadó nem él a zárszó jogával.

Dr. Platz Bonifác elnök elfoglalván az elnöki széket megköszöni előadó fáradságát s a fölszólalók érdeklődését; a vitát berekeszti s fölkéri dr. Ilosvay Lajos előadót, hogy a napirend szerint következő előadását legyen szíves megtartani.

Dr. Ilosvay Lajos udvari tanácsos, műegyetemi tanár:

A természettudománynak, különösen a kémiának tanításáról a szabad tanítás iskolájában.

Még akkor, mikor a Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusát Intéző Bizottság azzal a föladattal tisztelt meg, hogy a természettudományok tanításáról a szabad tanítás iskolájában előadást tartsak, kijelentettem, hogy ez a tárgy sokkal több oldalról érinti egész műveltségünket, a gazdasági életben való érvényesülésünket, anyagi boldogulásunkat, hogysem egyetlenegy előadó a föladatot elég széles látókörrel világosíthatná meg. Erejének túlbecsülése nélkül senkisem nyilatkozhatik arról, hogy a természettudományok minden ágát milyen mértékben és miként kell tanítani az iskolán kívül, hogy a tanítás ne csak ismeretközlés, hanem egyúttal célszerű előkészítés legyen a gyakorlati életre.

A bizottság fölfogásomat helyeselte s hozzájárult, hogy ezt a nagyfontosságú tárgyat három előadó között úgy osztja meg, hogy én főképpen a kémia tanításának jelentőségével és módjával foglalkozzam, míg a fizika tanításának méltatása Klupáthy Jenő dr.-ra, a természetrajzé Gorka Sándor doktorra háramlanék. Az eszmék tisztázásának nagy kárára Klupáthy Jenő dr. pár héttel ezelőtt visszalépett, Gorka Sándor drtól pedig most érkezett a sürgős tudósítás, hogy betegsége akadályozza a magára vállalt kötelezettség teljesítésében.

Minthogy az ügy komolyságával nem egyeztethetem össze, hogy elégséges tájékozottság és megfontolás nélkül nyilatkozzam az összes természettudományok tanításáról a szabad tanítás iskolájában, rövid bevezetés után a föladatnak csakis azon részével óhajtok tüzetesebben foglalkozni, amelyhez hozzászólani, több mint harminc év alatt szerzett tapasztalás következtében, úgy vélem, az illetékességet már megszereztem.

*

Mai műveltségünk kialakulásában a XVIII. század vége óta egyre növekedő jelentősége volt a természettudományoknak. A természettudományok nemcsak nem veszítették el irányító hatásukat, hanem előreláthatólag jelentőségök még erősbödni fog, még pedig olyan mértékben, amilyenben tisztul a fölfogás a természettudományok értékéről és amilyenben általánosabb lesz a technikai tudományok művelése.

Erre a meggyőződésre juthat mindenki, akinek érzékei épek és a körülötte levő, vagy történő dolgok iránt érdeklődik. A természetiek hatása alól nem vonhatja ki magát senki sem. Meg kell ismernünk a körülöttünk levő szerves és szervetlen testeket önmagukért, meg kell állapítanunk, hogy miféle vonatkozásban állanak egymáshoz és mihozzánk. Meg kell figyelnünk a rajtok végbemenő változásokat; nyomoznunk kell e változások okát és azokat a törvényeket, amelyek szerint e változások történnek. Még pedig nemcsak azért, mert kiváncsiak vagyunk a természet titkait fedő fátyolt föllebbenteni, hanem azért is, hogy megismerjük azokat az erőket, azokat az energiákat, amelyekkel a természet alkot, hogy segítségüket tudatosan fordíthassuk hasznunkra. De meg kell ismernünk az anyagot is, melytől ismereteink mai állása szerint, az erő és energia megnyilatkozása nem független.

A természet figyelmes vizsgálása tanított meg bennünket arra, hogy olyan föladatokat, amelyeknek elvégzésére az emberi erő elégtelen, miként oldjunk meg. A természettudományoknak köszönhetjük, hogy a gazdálkodás, iparűzés, kereskedelem ma intenzívebb és jövedelmezőbb, mint amilyen a múltban volt, hogy a közlekedés terén a távolságok hihetetlenül megrövidültek, hogy a hírszolgáltatás néhány évtizeddel ezelőtt még csak nem is álmodott eszközökkel gyarapodott s mindenek fölött, hogy tetemesen meggyorsult. E tekintetben elégséges csak a telefonra és a drótnélküli telegráfra utalnom.

A természettudományok haladásával kapcsolatos általában az orvostudományoknak, különösen pedig a közegészségtannak fejlődése, mely máris tetemesen hozzájárult, hogy a köz- és magánegészségügy megjavuljon s testet öltsön az a

szálló ige, hogy ép lélek ép testben lakik. A természettudományos módszerek hasznos segédeszközeivé váltak az orvosnak, mert egyes betegségek fölismerését biztosabb alapra helyezni segítettek; de becses szolgálatokat tettek a betegségek okainak nyomozásában és az ellenök való védekezés ügyének is.

Természettudományi kutatások eredményeiből szűrődtek le azok a tapasztalatok, amelyek szerint az élelmi szereket az egészség veszélyeztetése nélkül a megromlástól megóvhatjuk, minek következtében milliókat érő terményeket és termékeket a kereskedelemnek s végelemzésben az élelmezésnek megmenthetünk.

Nagy hatásokra alkalmas hőt, hatalmas erősségű fényt gazdaságosan termelni a természettudományok tanítottak meg és megtanítottak arra is, hogy valakinek arcát, termetét, sőt hangját is miként örökíthetjük meg félreismerhetetlenül. De most már nemcsak a szemmel látható külső alakról, hanem a test belsejében, szemünk elől elrejtett csontok legkisebb részeinek állapotáról is, bámulatraméltó részletességgel bírunk képeket készíteni, miáltal megint a szenvedő szervezet bajának megállapításához szolgáltatunk értékes adalékot.

Természettudományi ismereteken épült föl mindaz, amit röviden technikai alkotásnak nevezünk; és midőn elismeréssel adózunk a technikai tudományoknak azért, hogy életünket kényelmesebbé, biztosabbá, szebbé teszi: a hála, legalább részben, a természettudományokat illeti, mert a technikai tudományok, a természettudományok általános érvényű tételeivel fölfegyverkezve indultak meg világot hódító útjokra.

A természet vizsgálása érlelte meg bennünk azt a meggyőződést, hogy a természetben megállapodás sehol sincs; e vizsgálódások alapján kellett kialakulni azon fölfogásunknak, hogy míg egyrészről az átöröklés bizonyos alakok fönntartását biztosítja, másrészről a külső körülmények hatása ellen való eredményes, vagy meddő küzdés kiválogatódásra vezet, mely egyes fajoknak fönnmaradásával, másoknak aláhanyatlásával, vagy teljes kipusztulásával végződik.

Így van ez a népekkel is. És hiába hangoztatjuk, hogy mindenkinek joga van az élethez, mert ha a valóságot tekint-

jük, igazi életet csak az a nép él, amelyik testileg, szellemileg erős és amelyiket kiváló tulajdonságai a politikai és gazdasági életben számottevő szerephez juttattak. Ez a szerep pedig mindíg csak addig terjed, ameddig a nép nagy zömének általános műveltsége, a szó szoros értelmében vett termelő pályákra való rátermettsége és készültsége, valamint megbízhatósága, az előnyomulást megengedi.

Sajnos, nálunk sokkal kisebb azok száma, akik a termelő pályákat alapos készültség mellett elegendő műveltséggel is foglalják el, mint azoknál a szomszédainknál, akikkel versenyeznünk kell és éppen azért, mert népünk műveltsége kisebb, sokkal ingadozóbb az az erkölcsi alap is, amelytől munkásaink megbízhatósága függ. És ami a népek versenyében szintén elsőrendű kellék, a mi népünk nagy részében, fogyatékos műveltségének következtében, még mindíg nem fogott gyökeret az az igazság, hogy a kiválogatódás is csak úgy biztosíthat jövőt, ha a kiválogatottakban megvan nemcsak a tehetség, hanem a hajlam és az akarat is, a fejlődésre.

A műveltség megszerzésének, megtartásának és fejlesztésének föltétele a független anyagi helyzet. Minthogy a mi anyagi boldogulásunknak sem lehet más útja, mint az, amelyen nyugati szomszédaink fölénkbe kerültek, kik már régóta igyekeznek mindenkit annyi természettudományi ismerettel ellátni, amennyi szükséges és elégséges, hogy hivatását eredményesen tölthesse be: nekünk is törekednünk kell arról gondoskodni, hogy mindenki azokat a hézagokat, amelyeket természettudományos ismeretek dolgában magán észrevesz, a szabad tanítás révén pótolhassa.

A természetiek tudománya aszerint, hogy miféle tárggyal, milyen célból foglalkoztat, különböző ágakra tagozódik. Az egyes tagozódások nem függetlenek egymástól és szétválasztásuk egymástól nem annyira elvi, mint inkább célszerűségi okokból történt. Az egymáshoz közelebb álló természeti tárgyakat vagy jelenségeket egy és ugyanazon tudománykörben találjuk összefoglalva. Így keletkeztek az állatokkal, növényekkel, ásványokkal, a fizikai és kémiai jelenségekkel foglalkozó tudományszakok, melyeknek azonban olyan

sok érintkező pontjuk van, hogy egyiket a másik nélkül művelni és tanulni, úgyszólván lehetetlen. Sőt az a különbség is, amely eddig az állat-, növény- és ásványország körébe tartozó tárgyaknak és a rajtok végbemenő változásoknak tárgyalásában mint lényeges, annak következtében domborodott ki, mert különösen hangsúlyozták, hogy az állatoknál, növényeknél életjelenségekkel találkozunk, ma már kezd elmosódni, mert átvitt értelemben még az ásványok és a kőzetek életéről is beszélhetünk.

Minthogy azonban népünk látáskörének tágítása érdekében azt tartanám helyesnek, ha kiváló szakférfiak mondanák meg, hogy a természettudományok egyes ágából mit, mekkora terjedelemben, miért és hogyan kell a szabad tanítás tervezetébe beleilleszteni: én, mint a kémiának képviselője, csupán csak annak előterjesztésére szorítkozom, hogy miként vélekedem a kémia jelentőségéről a szabad tanításban.

*

A kémia a természettudományoknak az az ága, amely a testek anyagi minőségének megállapításával és a testek anyagi sajátságainak változásával foglalkozik. Vizsgálatának tárgyait keresheti az állat-, növény- vagy ásványország körében, de előállíthatja különféle nyersterményekből mesterségesen is. A kémia föladata kiterjed nemcsak arra, hogy tudományos becsű vizsgálatokat végezzen, hanem megállapít eljárásokat, melyek szerint a nyersterményeket a gyógyászat, az ipar, az élelmezés céljaira alkalmasabbá változtathatunk. A művelt népek gazdasági versenyében az a nép vehet részt a győzelem reménységével, amely a természetadta nyersterményekből a hasznosítható termékeket legnagyobb mennyiségben, legjobb minőségben és legolcsóbban bírja előállítani. Ezeket a követelményeket az egyszerű és összetett testek fizikai és kémiai sajátságainak alapos ismerete nélkül kielégíteni alig lehet. Nincs kizárva, hogy avatatlanok is, valamely irányban okat próbálgatva, célt érnek, miként lehetséges, hogy «vak tyúk is szemre talál»; de ma már csak az halad előre, aki nem a véletlentől, hanem saját ismereteinek céltudatos föl-

használásától várja a sikert. Ezt az igazságot már régen fölismerték a nagyipart űző nemzetek s míg egyrészről iskoláikban különös gondot fordítanak a kémia tanítására, másrészről gondoskodnak róla, hogy a kémiai ismereteket népszerű előadásokban, népszerű közleményekben a gazdák, kereskedők, iparosok, gyári munkások között minél jobban elterjesszék.

Tekintve, hogy azok az iskolák, amelyeket a kisebb tanultságú földművelő, iparos lakosság látogat, a sok egyéb tantárgy miatt a kémiából nem sokat közölhetnek, sőt sokszor a tanítás módja is olyan, mely a zsenge elméjű ifjúságban a kémia iránt nagyobb ellenszenvet, mint lelkesedést kelt: fölötte szükséges, hogy a szabad tanítás fejezze be, vagy egészítse ki azt, amit az iskola a kémia tanításában megkezdett, vagy csak tökéletlenül készített elő. Véleményem szerint a szabad tanítás a kémiát sikeresebben is taníthatja, mint tanította az iskola, mert a szabad tanításra jelentkezők már értelmesebbek, mint amilyenek voltak az iskola növendékei. Azonban a kémiai ismeretek közlése a szabad tanításban is csak akkor lesz eredményes, ha ez kísérleti alapon történik. A kémiai kísérletezésnek nemcsak oktató, hanem nevelő hatása is van. Egyetlen tudomány sincs, mely a cselekvés okszerűségére, a messze terjedő körültekintésre, óvatosságra jobban megtanítana, mint a kémia; mert nincs egyetlen tudományág, melynek tanítása alkalmával a gondatlan kísérletezés annyiszor és olyan mértékben lehetne veszedelmes mind a kísérletezőre mind pedig a környezetben levőkre nézve, mint ahányszor és amilyen mértékben előfordulhat ez a kémia tanításában.

És a mi kissé féktelen, fegyelmezetlenségre hajlandó népünkre nagyon ráfér, ha érettebb korában alkalma nyílik olyan tudománnyal foglalkozni, amely figyelmét ráirányítja, hogy miként a kémiai kísérleteknél, azonképpen minden vállalkozásában okos dolog a föltételeket, követelményeket józanul mérlegelni és a következményekkel előre leszámolni. A tanítás anyagát úgy kell kiválogatni és csoportosítani, hogy a tárgyalás mindig valami közérdekű

gyakorlati föladatból induljon ki és bizonyos számú tény megállapítása után lehessen valami általános érvényű tételt vagy törvényt bevezetni.

Így p. o. a levegő, a víz tárgyalása eléggé alkalmas rá, hogy az egyszerű és összetett testek, az elegyek és a vegyületek közötti különbséget ki lehessen fejteni, hogy a figyelmet rá lehessen terelni az elegyek és vegyületek alkotórészei között tapasztalható törvényszerűségekre. A levegő sajátságainak számbavételekor megtalálható az átmenet az égés és az erjedés-jelenségekre. Kidomborítható a levegőnek, a víznek hatása életünkre; megállapíthatók azok a követelmények, amelyeket a jó levegővel, a jó vízzel szemben támasztani magunk és embertársaink iránt tartozó kötelességünk; rámutathatunk azokra a kellemetlenségekre, esetleg károkra, amelyeket a háztartásban, az iparban a mértéket meg nem ütő vizek okozhatnak és útmutatásokat adhatunk a víz jóságának megitélésére, ártalmas sajátságainak elhárítására nézve. Általában nem sok, de gyakorlatilag értékes tényt kell megismertetni és minden törekvésnek arra kell irányulnia, hogy az élet és a tudomány kapcsolatát könnyen érthető és meggyőző tárgyalás bizonyítsa. Az együvé tartozó tényekből levont általánosításokat össze kell foglalni, a hasonlóságokat vagy különbségeket nyomatékkal hangoztatni, hogy az áttekintés és az itéletalkotás munkája, amennyire lehetséges, könnyű legyen. A nép vérébe kell oltani, hogy csak a tények szabatos megállapítása, okainak helyes magyarázata oszlathatja el a balitéletet és óvhat meg a súlyos tévedésektől.

Szükségesnek tartom, hogy ezekben a tanításokban, a folytonosan változó föltevéseket, kiforratlan elméleteket kerüljük. Az átmenő állapotban levő elméletek az ítéletre meg nem erősödött agyakban csak zavart idéznek elő, és sokszor merőben ellentétes természetüknél fogva fölötte alkalmasok arra, hogy a természettudományi törvények megbízhatósága, változhatatlansága iránt kételyeket támasszanak.

Ezért a tananyagban gondosan el kell válasz-

tani azt, amit a szakférfiúnak tudni illik, attól, amit a népnek tudnia kell. És minthogy a mi fajunkban későn fejlődik ki a hajlandóság elvont fogalmakkal foglalkozni, elhibázott dolognak tartanám, ha a szabad tanítás iskolájában, a kémia tanításában már eleve nagyon magas, eszményi célokat tűznénk ki, és az élet mindennapos föladataitól messzire eltávolodnánk. Ha már a főiskolai tanításban is, hol az a főcél, hogy az igazságot önmagáért és nem gyakorlati hasznáért hirdessük, azoknak a tanításoknak látjuk maradandóbb nyomát, amelyeknek hasznát belátni nem jár nehézséggel, mennyivel kétségesebb volna a kémia tanításának sikere a szabad tanítás iskolájában, ha tanítása iskolai módszeresen, az élettel való kapcsolat nélkül történnék! Azonban az is baj volna, ha a szabad tanítás hallgatóit nem bírná meggyőzni arról, hogy minden ismeretnek, tehát a kémiai ismereteknek elsajátítása is, hasznára válhat az egyesnek és az egyes által a társadalomnak, de csodák műveltetésére nem minősít. Mert a tudomány hatalom ugyan, de csak annak kezében, aki annak érvényesülését ernyedetlen szorgalmával biztosítja, és aki eléggé kiművelte lelkét, hogy ne mint korlátolt erejű és egyoldalúan működő gép, hanem mint gondolkodó, számító, tökéletesedni vágyó ember teljesítse hivatását.

Ámbár a kémiai előadáson bemutatott kísérleteknek tájékoztatniok kellene a fontosabb kémiai műveletekről, a gyakrabban előforduló elemző kémiai módszerekről és ha ezt teszik, meg kellene ismertetniök azokat a külső körülményeket is, amelyeket okvetetlenül tudni kell, hogy a kémiai kísérletek vagy vizsgálatok pontosan és szerencsétlenség nélkül sikerüljenek: mindazonáltal csupán csak az előadások senkit sem készíthetnek elő kémiai föladatok kísérleti megoldására. Kémiai kísérleteket, elemző és egyéb munkálatokat csak az végezhet jól és megbízhatóan, aki kémiai gyakorlatokban elegendő jártasságra és kézi ügyességre tett szert. A kémiai gyakorlatok szervezéséhez alkalmas berendezésű laboratórium, értelmes és ügyes vezetés szükséges. Mind a két tényezőről való gondoskodás meglehetősen sok anyagi áldozatot követel, azonban ettől nem sza-

bad visszariadni, ha a kémia tanításától valamelyes eredményt is várunk.

Nem lehetetlen, hogy ezeknek a gyakorlatoknak révén valamikor talán nálunk is akadnak egyesek, akik szomjuhozni fogják azt a dicsőséget, amelyet a kémia művelése okoz és nagy gyönyörűséggel hoznak tetemesebb áldozatot is, hogy kutatási szenvedélyöket kielégítsék: én azonban, legalább ma, nem gondolok arra, hogy a szabad tanítás a tudományos búvárlat ügyét szolgálja, hanem megelégszem azzal, ha a kémiai és mechánikai technológiával kapcsolatba hozható iparágak vállalkozói, munkásai megtanulják azokat az eljárásokat, amelyeket pályájuk hasznára, fejlesztésére értékesíthetnek és amelyek által olyan állapotba jutnak, amelyben nemcsak itthon, hanem a nemzetközi versenyben is helyt állanak.

Hány olyan iparosunk van, aki tömény választóvizet fogyaszt és sejtelme sincs róla, hogy a szerárustól vásárolt választóvíz töménységét miként ellenőrizheti! Hány olyan szeszgyárosunk van, aki meg tudja állapítani, hogy a szeszfőzésre fordított nyesterményt vajjon a legnagyobb termelési hányaddal értékesítette-e? És ha az értékesítés nem volt kedvező, miben követte el a hibát? Hány olyan rézművesünk van, akinek valamely élelmiszer készítésére szánt üstöt ónoznia kell, ónját meg tudja vizsgálni és azután nyugodt lelkiismerettel használja föl, mert meggyőződött arról, hogy annak ólomtartalma nem haladja meg azt a százalékot, amelyet a tapasztalat, az egészség érdekében, mint legmagasabb százalékot megállapított? Hány gazdánk van, aki nyomozni tudná, hogy ha egyébként egy kielégítő termés minden föltétele megvolt, talajának miféle fogyatkozása semmisítette meg a terméséhez fűzött reménységét?

Szóval: özönével nyomulnak homloktérbe azok a kérdések, amelyek iparost, kereskedőt, gazdát, fogyasztó közönséget egyaránt érdekelhetnek és amelyek fölkelthetik a vágyat megtanulni, hogy anyagi károsodás, egészségmegrontás ellen miként lehet védekezni?

Természetes, hogy mind a kémiai előadások, mind a kémiai gyakorlatok nehéz munkát föltételeznek s már eleve

tudnia kell mindenkinek, aki azokon résztvenni óhajt, hogy ezek nem a fölületes műkedvelősködés, hanem az élet komoly céljait akarják szolgálni.

Miként minden természettudományi tantárgynak, azonképpen a kémiának tanításánál is elsőrendű kérdés, hogy ki és hol tanítsa a kémiát? ki miként és hol vezesse a kémiai gyakorlatokat?

Kémiai előadások tartására csakis olyan tanerők lehetnek alkalmasok, akik akár a kémia egész tananyagán, akár egyes részletein biztossággal uralkodnak, az egész kémiának, vagy egyes részleteinek a gyakorlati élethez való viszonyát ismerik, akik a kémiai kísérletezésben jártasak és, ami nem legutolsó követelmény, akiknek becsvágyuk, hogy népünk szellemi tőkéjének gyarapításához, életrevalóságuk fokozásához hozzájáruljanak.

A főiskolai tanárok sokkal jobban el vannak foglalva, hogysem rendszeres előadások tartására vállalkozhatnának; de amennyiben idejök engedi, a szabad tanítás munkájában nekik is ki kell venni részöket, még pedig először azért, hogy tanuságot tegyenek e valóságos nemzeti ügy fontossága mellett; másodszor azért, hogy előadásaikkal példát adjanak a közlendő tárgy kidolgozására. A főiskolai tanárok előadásaikat valószínűleg saját tantermökben tartanák meg, mert ahhoz hozzá vannak szokva s ott minden készülék, anyag rendelkezésökre áll.

A leghathatósabb támogatást azonban nem a főiskolai, hanem a középiskolai tanároktól várom, ha t. i. ők hajlandók a szabad tanítás ügyét lelkesedéssel fölkarolni, még pedig azért, mert ők számosabban vannak és az egész országban, a legtávolabbi helyen is, ma már olyan rendezett körülmények között élnek, amelyek lehetővé teszik a szabad tanítás ügyének is szolgálni. Különösen kedvező helyzetben vannak a főreáliskolai, különböző fokú ipar- és kereskedelmi iskolai tanárok, kiknek külön előadótermök van és az iskolai hatóság beleegyezésével, a hallgatóságot saját otthonukban vendégül fogadhatnák.

Olyan városokban, amelyekben egyetemen, főiskolán, aka-

démián adjunktusok, asszisztensek vannak, sorompóba állíthatók volnának ezek is, sőt gyakorlatot folytató vegyészmérnökök, vegyészek, nemkülönben gyógyszerészek is, ha a kémiai kísérletezésben eléggé jártasok. Adjunktusok, asszisztensek, főnökük beleegyezésével, használhatnák az intézeti tantermet, ellenkező esetben nekik is, mint minden másféle előadónak, a szabad tanítás ügyének intézői jelölnének ki a kémia tanítására alkalmas helyiséget. Minthogy a szabad tanítás akkor végezhetné legjobban föladatát, ha saját helyiségeiben, idegen beavatkozástól függetlenül rendezkedhetnék be: arra kell törekedni, hogy ez az eszményi állapot minél előbb bekövetkezzék.

Sokkal nehezebb arról nyilatkoznom, hogy ki, hogyan és hol vezesse a kémiai gyakorlatokat? Ha azonban megállapodunk abban, hogy ezeknek a gyakorlatoknak igazán gyakorlati célt kell kielégíteniök és ki kell zárni belőlök minden olyan részletet, mely egy kis kémiai babrálásnál többre nem becsülhető, könnyebb lesz a felelet. Véleményem szerint céltalan volna az a kémiai gyakorlat, amely egy-két egyszerű, vagy összetett test minőségi és mennyiségi meghatározására szorítkoznék. Ezeknek a gyakorlatoknak a gyakorlók szükségletéhez kell alkalmazkodniok és szabatosan kidolgozott terv szerint, a gyakorlatokat úgy kellene vezetni, hogy mindenki éppen azokat az eszközöket, kémiai eljárásokat ismerje meg, amelyeknek mindennapi munkája közben hasznát is veszi. Ezért annak, aki kémiai gyakorlat vezetésére vállalkozik, több évi laboratóriumi gyakorlattal kellene igazolnia, hogy alapos készültsége van minden esetben kiválasztani és kipróbálni a begyakorlandó módszert és bőséges tapasztalata meg védelmezi attól az esetleg bekövetkezhető szemrehányástól, hogy «vak vezet világtalant».

Tekintve, hogy a kémiai gyakorlatok csak célszerűen épített és jól fölszerelt laboratóriumban végezhetők; tekintve, hogy e laboratóriumokban szerfölött nagy a gáz-, elektromosság-, víz- és kémszerfogyasztás: a szabad tanítás a kémiai gyakorlatokat csak akkor illesztheti be tantervébe, mikor a laboratórium és a fönntartási költség már nem okoz gondot.

Lehetne a kémiai gyakorlatokat úgy kibővíteni, hogy azok a tudományos munkálkodásra hivatottak kívánságait is kielégíthessék. Minthogy azonban ennek az eszmének megvalósítása már nagyobb anyagi áldozatot követel, legalább egyelőre hasznosabbnak látnám, ha a laboratóriumok vezetői éber figyelemmel kísérnék a laboratóriumban dolgozók fejlődését és azt, akiben a kémiai szaktanulmányokra kiváló tehetséget és kedvet fedeznek föl, a szabad tanítás vezetőségének pártfogásába ajánlanák. Nem kételkedem, hogy a vezetőség szívesen támogatná a valóban tehetséges embereket magasabbra törő munkájokban, mert a szabad tanítás nagy céljainak úgyszólván betetőzése, hogy a szellemi erőket parlagon heverni ne engedje.

Elnök a vitát megnyitva, a jegyzőkönyvvezető titkár a hozzászólókat a jelentkezés sorrendjében szólásra hívja föl.

Brandstein Illés: A természettudomány tanítása föltétlenül szükséges. Egy földművelő államban, melyben a termelést a legprimitívebb eszközökkel folytatják, ott a termelés fokozása, a munka intenzivitása egyenesen megköveteli a természettudomány tanítását. Meg kell tanítani a népet a természettudomány legelismertebb, legújabb vívmányaira, mert csak úgy lehetséges, hogy a földművelő államból intenzív termelő állam alakuljon ki. Legnehezebb a falusiaknak tanítani a természettudományt, itt kell a legnagyobb nehézségekkel megküzdeni. És mégis meg kell tenni a munka, az alkotás fejlesztése szempontjából.

Kóródy Miklós: Mindenekelőtt rámutat arra a sajnálatos körülményre, hogy noha a kongresszusi tagok jó része természettudományi alapra helyezkedve támadja a történeti alapon állókat, mégis e rendkívül érdekes természettudományi szakosztályon alig vannak jelen félszázan! És ez így van az egész országban. Szóló ismeri az erdélyi és a dunántúli viszonyokat s elmondhatja, hogy a falvakban a természettudomány szempontjából valóságos ázsiai állapotok uralkodnak. Ezért üdvözli ezt a szakosztályt s hálás köszönetet mond *Ilosvay* előadó úrnak, ki népszerűsíteni igyekszik a természettudományokat, amit az elmondottak is fölöttébb szükségesnek tüntetnek föl. Célszerűnek tartaná, ha a kormány a természettudományok céljára szolgáló kísérleti eszközöket terjesztene. Hangsúlyozza, hogy azoknak, akik a természettudományok és

a vallás között ellentétet keresnek, távolról sincsen igazuk, mert éppen a természettudomány az, mely hirdeti a Nagy Teremtő bölcsességét, éppen mesterműveiben. Szóló maga vallásos ember s éppen a természet ismerete az egyik oka érzelemvilága ilyen irányú fejlődésének.

Volenszky Gyula: A budapesti Erzsébet Népakadémián tartott fizikai előadásaiból merített tapasztalataiból kiindulva, fejtegeti, hogy e tárgy mennyire alkalmas a szabad tanítás céljaira. A gyakorlati életből indult ki, sőt abból kell is kiindulni. Folytonos vonatkozásba hozható, sőt kell hozni a gyakorlati alkalmazással. Emellett a tudományos alapelvek mindig kitüntethetők. Az összes természeti jelenségeket átható törvényszerűségek, törvények, a legszembeötlőbben, köznapi tapasztalatokon és a hallgatók által is utána csinálható kísérleteken tüntethetők ki.

Dr. Szilárd Ármin: A biológia a szabad tanítás tárgyai közül ki nem maradhat. A biológia előkészíti az egészségtan megértését, de igen fontos a jelentősége a tudományok rendszerében is. A lelki jelenségeket meg nem érthetem, ha nem értem a szervezet működését; viszont nem érthetem a társadalmi jelenségeket, ha tudományosan nem ismerem az egyént, annak lelki életét. Aki tehát az észlelhető jelenségeket akarja tudományosan értelmezni, annak föltétlenül behatóan kell ismertetnie az életjelenségeket, azoknak főbb törvényeit. A biológia tanítására főleg az orvosok alkalmasak, mert az egyetemen alkalmuk volt a szükséges anatómiai ismeretek szerzésére is. Mint szakemberek azonban könnyen egyoldalúságba esnek. Elhanyagolják a biológiai törvények másirányú vonatkoztatását. Hangsúlyozza az oktatók föladatának megkönnyítésére szolgáló vezérkönyvek kiadásának szükségét, hogy az egyesek ne saját kísérletezéseiken legyenek kénytelenek okulni, hanem e tekintetben már kipróbált módszerek álljanak rendelkezésökre. Ily vezérkönyvek különösen a természettudományok tanítása terén volnának bevezethetők.

Dr. Beke Manó: *Kóródy* úr kívánatosnak tartja a mathematikai és a térmészettudományi szabad oktatás tantervének elkészítését. Ha ezen a téren célszerű is a középponti tanterv, általánosságban káros volna, mert a szabad tanítást megköthetné. — A néptanítók bevonását szükségesnek tartom én is; azt szeretném, ha a tanító a nép igazi atyja lenne. Végül Kóródy úr ama kívánságát, hogy a természettudományok szabad iskolai tanításába a teleológiai szempont bevonassék, csak olyan értelemben fogadnám

el, hogy ezen teleológiai szempont érvényesítése nem annyira a természettudomány, mint inkább a bölcsészet és theológia föladata és a természettudomány tanítására nézve sokkal célszerűbb, ha csupán *a természeti igazságokkal* foglalkozik.

Pályi Sándor: dr. *Szilárd* Ármin orvos úr oda nyilatkozott, hogy a biológiai ismeretek terjesztésére legalkalmasabb az orvos. Nem akarom ezt kifogásolni, sőt elismerem, hogy az orvos alkalmas biológiai ismeretek terjesztésére. Vannak azonban még szakemberek, akik épp oly alkalmasak erre, mint az orvosok. Értem ezek alatt azokat, akik az egyetemen a növény- és állattanból képezik ki magukat szakszerűen. Rendszerint a természetrajz tanárai. Sőt minthogy a biológiai ismeretek terjesztése megkívánja az egész nővény- és állatvilág életjelenségeinek áttekintését, ennek megfelelően a növény- és állattan szakembereinek szakképzettsége sokkal többoldalú, mint az orvosé. Igaz az is, hogy az orvos meg az ember testét ismeri behatóbban. De éppen ezek a külömbségek bizonyítják, hogy mindkét rendbeli szakemberek azok, akik a biológia különféle problémáinak fejtegetésére hivatvák.

Dr. Platz Bonifác elnök: pár szóval kíván csak reflektálni dr. *Beke* Manó tanár úr szavaira. *Kóródy* úr nem azért említette a vallási momentumot, hogy az belevitessék a természettudományi oktatásba; hanem nehogy ő materialistának látszassék, említette a vallási szempontot. Egyébként pedig az emberi szabadság nevében jogom van a vallási szempontot is belevinni a természettudományi tanításba, ha olyan hallgatóim vannak, akik ezt szívesen veszik. — *A vitát berekeszti* s előadónak adja át a szót a zárószó jogán.

Dr. Ilosvay Lajos előadó zárószava: Az elhangzott fölszólalások közül különösen kettőre kíván észrevételt tenni.

1. *Szilárd dr. úr óhajtja a biológiát is fölvétetni a tantárgyak közé s tanítására különösen az orvosokat tartja alkalmasoknak.* Ha *Szilárd* dr. úr az előadás kezdetén jelen lett volna, meggyőződhetik vala, hogy a biológiáról, de általában a *természetrajzi* tanításról, azért nem esett szó, mert annak előadóját betegség gátolta a megjelenésben. Azt nem tudhatjuk, hogy az előadó mit terjesztett volna elő, de gyaníthatjuk, hogy ő is *Pályi Sándor* véleményét erősítette volna meg, t. i. a biológiát sikerrel csak azok taníthatják, akik a biológiával általánosabb nézőpontokból kiindulva foglalkoztak, mint az orvosok.

2. *Kóródy* tanár úr azon észrevételére, hogy a *kémia tanítására hivatottak megnevezése alkalmával a többezer elemi iskolai*

tanítóra is kellett volna gondolnom, megjegyzem, hogy az elemi iskolai tanítókat kiképeztetésöknél fogva teljesen alkalmatlanoknak tartom arra, hogy a kémiát olyan szellemben tanítsák, mint amilyent én kívánatosnak jeleztem. De nem lehetetlen, hogy valamikor a természettudományokban is ők alaposabb tudásra tesznek szert, és a szabad tanítás ügyének nagy szolgálatot tehetnek. Meggyőződésem, hogy mai sokoldalú elfogultságuk közben, még ha egyik-másik jelöltnek a természettudományok tanulására kedve és tehetsége volna is, az elmélyedésre, a haladásra hiányzik az alkalom. Különben ez olyan kérdés, amelytől egyelőre független a szabad tanítás megindítása.

Elnök köszönetet mond az előadónak, mire az elnöki széket **Dr. Ilosvay Lajos elnök** foglalja el s fölkéri dr. Gerlóczy Zsigmond előadót előadásának megtartására.

Dr. Gerlóczy Zsigmond budapesti egyetemi magántanár, közkórházi főorvos:

Az egészségtan tanítása a szabad tanítás iskolájában.

Nincs tudományszak, amelynek igazságait a mindennapi életben a maga javára jobban fölhasználhatná az ember, mint az, amely az egészségünkkel foglalkozik. És vajjon iparkodnak-e az emberek elsajátítani azokat a kiválóan gyakorlati értékű ismereteket, amelyeket az egészségtan nyújt nekik; iparkodnak-e úgy élni, hogy az egészségüket, sőt életüket veszélyeztető kártékony hatásokat elkerüljék, törekednek-e céltudatosan arra, hogy magukat ama tömérdek káros hatás ellen védelmezzék, rövidebben szólva — higiénikusan élnek-e? Mindenki csak egy feleletet adhat erre a kérdésre: azt t. i., hogy az emberek általában nem élnek higiénikusan. És ha már általánosságban ezt a véleményt kell kimondanunk, sajnos, még sokkal inkább mondhatjuk ezt saját magunkról, a mi népünkről.

Igaz ugyan, hogy maga az egészségtan, mint önálló tudomány, még sokkal fiatalabb, semhogy tanításai a népek minden rétegeibe eljuthattak volna már, de másrészről az is

bizonyos, hogy az egészséges életmódnak nem egy sarkalatos föltételét megleljük már a legrégibb népeknél. Így a régi egyiptomiaknál és zsidóknál már oly intézkedések nyomaira akadunk, amelyek elárulják, illetőleg bizonyítják azt, hogy ők az egészséget nagyra becsülték s annak megtartása és védelme érdekében törvényeket is hoztak. Még inkább tudjuk ezt az ókori görögök és rómaiak történetéből, kiknek igen nagy érzékük volt az egészség nagy értéke iránt s akik óriási áldozatokkal vízvezetékeket és csatornákat építettek, fürdőket rendeztek be és testedző játékokkal fejlesztették fiaik erejét.

Tagadhatatlan azonban, hogy sok, nagyon sok idő kellett ahhoz, míg az emberiség rájött arra, hogy mennyi sok ellenség leselkedik folytonosan egészségére. Pusztító járványok: pestis, himlő, kolera kellettek ahhoz, hogy a folytonosan kutató emberi elme lassanként kiderítse az ember egészségét sok oldalról fenyegető ártalmasságok okát.

Az orvosi tudomány nagy fölfedezései teremtették meg az egészségtant, a higiéniát. Azzal, hogy sok betegségnek okozóját sikerült a tudománynak fölfedeznie, megadatott a módja annak, hogy a betegségek ellen ma már védekezni is tud az emberiség. Sikere a védekezésnek azonban csak úgy lehet, ha lehetőség szerint mindenki tud bánni a védelemre szolgáló fegyverekkel. Ezért minél szélesebb rétegekben kell tanítani az egészségtant.

Minden emberben, minden korban fölébreszthető az egészségügy iránt való érzék. A kicsiny, járni csak alighogy most tanult gyermeket is helyes neveléssel korán hozzá lehet szoktatni a tisztasághoz, az egészség eme nélkülözhetetlen alapföltételéhez s így mintegy öntudatlanul is részesévé teszszük őt ama folytonos küzdelmünknek, amelyet mi fölnőttek, megfelelő egészségtani ismeretekkel fölfegyverzetten, tudatosan vívunk meg az ezernyi ellenséggel szemben. Iskolás gyermekkel, vagy még inkább fölnőttekkel, akiknek értelmi működéséhez a mi oktató szavunk már könnyebben hozzáférhet, természetszerűen részletesebben is megismertethetjük mindazt, ami az egészségükre károsan, avagy jótékonyan hat. Hogy azonban oktatásunk termékeny talajra találjon, mindannyiszor

figyelembe kell vennünk azt, hogy kinek beszélünk, vagy kinek írunk, alkalmazkodnunk kell azok értelmi fokozatához, akiket oktatni akarunk.

Talán egy tudományszakot sem lehet annyira népszerűsíteni és olyan gyakorlatias eredménnyel a legkülönbözőbb értelmiségi fokon levőkkel megismertetni, mint az egészségtant.

Az élet maga minden megnyilvánulásával a legszorosabban véve tárgya az egészségtannak és azért az egészségtan tanításának a szabad tanítás iskolájában igen tág tere nyílik.

Első sorban tanítani kell az embert arra, hogy hogyan éljen, mit és mennyit egyék, mit igyék?

A fölnőttek oktatásában alig képzelhető ennél fogasabb kérdés. Hogy milyen táplálkozás felelne meg az egészségtani követelményeknek, annak kifejtése az élettani és egészségtani ismeretek alapján semmi nehézséggel sem jár; de hogy különösen a mai életviszonyok közepette, az élelmiszerek mai drágasága mellett miképpen éljen az ember, miképpen éljen a családfönntartó nagyszámú családjával, azt megmagyarázni olyan hallgatóságnak, amelyiknek első sorban is az élelmiszerek árát kell figyelembe vennie, meglehetősen nehéz föladat. Ha valahol, úgy ennél a kérdésnél föltétlenül szükséges, hogy az előadó hallgatóinak necsak értelmi képességeihez szabja az előadását, hanem egyszersmind vagyoni viszonyaihoz is. A leghelyesebben úgy jár el az előadó, ha első sorban megmagyarázza a hallgatóinak azt, hogy miért kell táplálkoznunk s megismerteti hallgatóit a tápláló anyagokkal s azzal, hogy azokat miképpen használja föl a szervezet a maga céljaira, — tehát megismerteti magával az emésztéssel. Majd könnyen érthető rajzban bemutatja a különböző élelmiszerek tápláló értékét, hogy melyikben minő és mennyi tápláló anyag van. Különböző példákkal kísérheti előadását, amelyek alapján meg fogja érteni a hallgató azt, hogy a szegény ember is táplálkozhatik jól és higiénikusan s viszont a gazdag ember nem ritkán úgy, hogy egészségét megrontja. A táplálkozással járó számos mellékkörülménynek kellő kifejtése alapján oly ismereteket szerezhet a teljesen laikus

hallgató is, amit úgy a maga, mint családja egészsége érdekében nagyon jól értékesíthet.

Különös súlyt fektessen az előadó a csecsemők helyes táplálására, mert ennek nemismerése, az ebben elkövetett hiba a csecsemő életét fenyegeti. Bőven kell a táplálkozásnak ezt a részletét kifejteni, mert óriási gyermekhalandóságunknak legfőbb oka a csecsemők helytelen táplálása.

Az egyes élelmiszerek külön-külön való ismertetésével kapcsolatosan szólni kell a romlott élelmiszerekről, nevezetesen pedig a hamisított élelmiszerekről. Itt ki kell oktatni a hallgatót egyrészről arra, hogy a lehetőség szerint maga is fölismerje a durvább hamisításokat, másrészről pedig arra, hogy tudja, mihez fogjon, ha gyanúja támad, hogy élelmiszere hamisított.

A táplálkozás keretébe tartozik a leglényegesebb egészségügyi kérdések egyike — az ivóvíz kérdése. Az italul szolgáló víz származása felől kellő tájékozódást adván a hallgatóságnak, a jó ivóvíz tulajdonságaival ismertetjük meg őket és különös súlyt helyezünk arra, hogy az ivóvizet mindennemű szennyezéstől meg kell óvni. A szennyezésnek sokféle útjátmódját gyakorlati példákkal kell megmagyarázni. Be kell mutatni kísérleti módon a talaj szerepét a víz megtisztításában és szerepét annak szennyezésében olyképpen, hogy a kísérleti példából megérthesse a hallgató azt, hogy egynémely fertőző természetű betegségnek járványossá való fajulása miképpen jön létre az ivóvíz útján, miképpen fejlődhetnek tífuszjárványok, kolerajárványok.

Egyéb italok hatását a szervezetre főképpen az alkoholtartalmú italok részletes ismertetésével fejtegesse az előadó. Meg kell győzni a hallgatóságot arról, hogy a szeszes italok nem szükségesek; meg kell értetni velök a mértéktelen ivás káros hatását, a szesznek a szervezetre gyakorolt romboló befolyását. Olyannyira nagyfontosságú ez a kérdés, hogy annak lehető széles mederben való tárgyalása kívánatos.

Külön sorozatos előadásokat lehet tartani arról, hogy egészségünk megóvásának egyik lényeges föltétele az, hogy testünket mindig tisztán tartsuk, gondozzuk,

mert a tisztaság legjobban megvéd mindenféle betegség ellen.

A tisztaságnak, mint a jó egészség nélkülözhetetlen alapföltételének nagy jelentőségét akkor fogja legjobban kidomborítani az előadó, ha azt mindenféle vonatkozásában gyakorlati példákkal bizonyítja. A testet érő szennynek szerepét a betegségek előidézésében jól ki kell fejtenie; — különösen jó alkalom kínálkozik itt annak a megértetésére, hogy a fertőző betegségek miképpen terjednek. A szenny a legkedvezőbb talaja azoknak az anyagoknak, amik a betegségeket okozzák; a tisztaság a legbiztosabb elpusztítója az ezen betegségeket okozó anyagoknak.

Ki kell fejteni a tisztaság szerepét a gyermek egészségének megóvásában, a lakásban, az élelmiszerekkel való bánásban, a ruházatban, a munkában és mindenben.

A lakást úgy kell föltüntetni, hogy megértse a hallgató, hogy az minden tartozékával a legközvetetlenebbül befolyással van arra, aki benne lakik. Első sorban tehát a talaj jelentős szerepét kell ismertetni. Be kell mutatni a különböző talajnemeket, azok különböző fizikális tulajdonságait, mert csak így fogja megérteni a hallgató azt, hogy a különböző talajnemek szerint változik általában a talajnak egészségünkre való hatása.

A talaj szennyezésének módjait s a talajnak a szennyezés következtében való megváltozását igen sok gyakorlati példával, sőt kísérletek bemutatásával is jól meg lehet értetni; s ha megértette a hallgató azt, hogy mit jelent a szennyezett talaj, nem lesz nehéz vele megértetni azt sem, hogy az ilyen talajnak ártalmassága miképpen juthat el az emberhez, miképpen hatolhat a lakásba és hogy miképpen védekezhetik az ellen. Az egészséges lakóháznak első föltétele tehát a tiszta talaj és az, hogy a lakóház a talaj minden ártalmasságától, viszont pedig a talaj a lakóház minden szennyétől megóvassék. Nem szükséges ehhez okvetetlenül drága építkezés, sőt drága építkezés mellett is, mégolyan kényelmes lakás is rejthet magában állandó egészségi ártalmat a benne lakóra.

A jó levegő a test egészséges fejlődésének alapja; bármily szerény lakásban is egészsége-

sek lehetünk, ha sokat szellőztetünk, ha minduntalan tisztogatunk, ha bőven jut be lakásunkba a nappali világosság. Ezzel ellentétben szomorú példákkal igazolható a sötét, a nedves és rosszul szellőzött lakások egészséget megrontó, sőt egyenesen betegséget támasztó hatása.

A minden betegségek között legpusztítóbb népbetegség: a tuberkulózis, sötét, nedves, zsúfolt lakások lakóit támadja meg, de ugyancsak az ilyen lakások lakóit tizedelik az egyéb fertőző betegségek is. Levegő, napfény és kifogástalan tisztaság a legbiztosabban védi meg az embert úgy a tuberkulózis ellen, mint valamennyi fertőző betegség ellen. De amint nem szabad tűrnünk lakásunk belsejében a tisztátalanságot, éppen úgy távol kell tartanunk lakásunk közeléből is minden szennyet. Tiszta legyen a ház udvara, tiszta legyen az utca és tiszták legyenek a folyosók és lépcsőházak is. Gyorsan távolítsunk el közelünkből minden szennyet, minden rothadásra alkalmas hulladékot, minden szemetet. Ezek a szennyes anyagok valóságos melegágyai a betegséget támasztó csiráknak. Számos példa kínálkozik az előadónak arra, hogy a jó lakás, a tiszta levegő jó hatását az egészségre kétségen fölül bebizonyítsa.

A lakás egészségtani követelményeinek ismertetése után legcélszerűbben a fertőző betegségekről szólhat az előadó. Már az előbb érintettek alapján részletesen kifejthető ezen betegségek lényege. Még a műveltebb osztályban is gyakran találkozunk olyanféle fölfogással, amely a fertőző betegségek támadását meghüléssel igyekszik kapcsolatba hozni, holott a meghülésnek az ilyen természetű betegségek támadásában legföllebb csak annyiban jut szerepe, hogy a szervezet ellentálló képességét gyöngítvén, az a fertőző anyagokkal szemben nem képes sikeresen védekezni; igen sokszor pedig az, amit meghülésnek tart a beteg vagy környezete, pl. hogy gyakran köhög, tüsszög a beteg, már magának a fertőző betegségnek egyik szimptomája. Ha a hallgató megismerkedett a fertőző betegségek lényegével, igen könnyen meg fogja érteni az ellenük irányuló védekezésnek minden mozzanatát s ha megértette, akkor a legjobb támogatója lesz azoknak a törvényes

rendelkezéseken alapuló intézkedéseknek, amelyeket a fertőző betegségek ellen ma már minden kultúrállamban foganatosítanak, minők: a beteg szigorú elkülönítése, a dezinficiálás és általában a közegészségügy javítására irányuló széleskörű hatósági eljárások. Ellenben az a nép, amely nem ismeri a fertőző betegségek lényegét, nem tudja, hogy azok miképpen terjednek, az nemcsak hogy nem érti meg a törvényes védelmi beavatkozások üdvös hatását, hanem ellenkezőleg mindazokban csak zaklatást lát és ebből folyólag nemcsak hogy nem támogatja a hatóságot az ide vonatkozó intézkedéseiben, hanem ellenkezőleg, a betegséget magát eltitkolja, s a — kétségtelenül bizonyos alkalmatlansággal járó — fertőtlenítés kijátszására pincéjébe, padlására, avagy jó szomszédja lakásába hurcolja be a fertőtlenítéstől féltett holmijait s ezzel az eljárással természetesen teljesen értéktelenné teszi a hatósági fertőtlenítést, sőt a fertőzött holmikkal egyenesen széthurcolja a betegség csiráit.

Hogy mindenki külön-külön magamagáért, családjáért, de saját jól fölfogott érdekében az összességért is sikeresen védekezhessék a fertőző betegségek továbbterjedése ellen, mulhatatlanul szükséges, hogy a betegség fertőző természetét korán fölismerjék és a beteget magát minél gyorsabban orvos kezére bízzák. Hazánkban — sajnos — ezen a téren is még nagy elmaradottságot tapasztalhatunk, habár közegészségügyi vonatkozású törvényeink és rendeleteink, a fertőző betegségek ellen való védekezés tekintetében, jóknak mondhatók. Maga a védekezés, talán a himlőt kivéve, amelyet az oltási kényszer szigorú végrehajtásával fényesen legyőztünk, sikert nem mutatott föl. Az egyetlen és igazi oka ennek az, hogy népünk egészségügyi kérdésekben még jóformán teljesen műveletlen.

A szabad tanításnak ebben az irányban a lehető legszélesebb alapon kell megindulnia és bízom benne, hogy ezen az úton jutunk majd a legszebb eredményekhez.

Ismertetni kell a foglalkozással, a munkával kapcsolatos ártalmasságokat, nevezetesen azt, hogy miképpen kerülhetjük el azokat.

Sok munkás válik idő előtt rokkanttá, munkaképtelenné csak azért, mert nem ismeri saját foglalkozásának ártalmasságát és így nem is védekezhetik ellene. A tudatlanság ezen a téren is sok áldozatot követel. Részletkérdésekbe itt nem bocsátkozhatom, csak megemlítem azt, hogy a munka és foglalkozás higiéniájának tanítása a tárgy nagy kiterjedtsége miatt leghelyesebben úgy vezetne célra, ha az egyazon foglalkozású embereket főképpen a saját munkájok ártalmasságaival ismertetné meg az előadó és mindazzal, amivel egészségét munkája közben megvédelmezheti.

Végezetül tanítani kell az első segítség nyújtását. Hogy az erre vonatkozó oktatás alapos legyen, a hallgatóság értelmi színvonala szerint egy kis anatómia és egy kis fiziológia előzze meg ennek a fejezetnek a tulajdonképpeni tárgyalását.

A tanítás ne legyen száraz, hanem jól rajzolt ábrákkal, készítményekkel, sőt a kötözések és a mesterséges lélekzés alkalmazásának bemutatására élő médiumok igénybevételével élénkített. A leggyakrabban használatos segítségnyújtás módjait egyenként is be kell gyakoroltatni.

A szabad tanítás egészségtan-anyagának ez volna a rövid vázlata, mert hisz' a Kongresszus ügyrendje értelmében a szűkre szabott idő alatt csakis rövid vázlatát adhattam az anyagnak. Ehhez még csak azt óhajtom hozzáfűzni, hogy nagyon természetesen iparkodjék az előadó mindenütt, ahol csak alkalom kínálkozik rá, az egyéni egészségtan-oktatás keretébe beilleszteni azokat az ismereteket, amelyek szorosabban már a közegészségtudomány körébe valók, úgymint: a talaj egészségi viszonyai, a csatornázás, a vágóhidak, a közegészségügyi intézmények ismertetését, valamint mindenütt az egészség védelmére vonatkozó legfontosabb törvényeket és rendeleteket.

Kerülje az előadó az apróbb részletekre való kiterjeszkedést, ami többet ártana, mint használna, kerülje olyan kérdések feszegetését, amelyeket a tudomány véglegesen még nem tisztázott, amelyek még vitásak. Az ily kérdések föl-

említése, ha aztán későbben az újabb tudományos búvárkodás más fölfogást vall, a laikus hallgatóban csak nagyfokú bizalmatlanságot támaszthat az egész tudományszak iránt.

Ellenben iparkodjék az előadó mindenütt, ahol csak alkalma nyílik, példákkal, kísérletekkel élénkíteni előadását.

Gyermekkori emlékeinkből is tudjuk, hogy iskolai tanulmányainkból leginkább emlékezetünkben maradtak azok a tárgyak, amelyeket szemléltetően tanítottak s ezek között is azok a részletek, amiket látva tanultunk. Ezért tanulja könnyen a gyermek a természetrajzot, ezért szeret maga is növényeket, ásványokat, bogarakat stb. gyűjteni.

Az egészségtan tanítását a szabad tanítás iskolájában másra, mint orvosra, nem lehet bízni.

Sőt miután az egészségtani ismeretekből alaposabban képzett orvosaink vannak, olyanok, akik az egészségtant tanítani is megtanulták, sőt éveken át tanították is, a szabad tanítás iskolájában az egészségtan tanítására a működő iskolaorvosokat, vagy ha ilyenek nem vállalkozhatnának, legalább is a középiskolákra képesített egészségtan-tanárokat kell megnyerni. Nagyon természetes, hogy nevesebb orvosok, egyetemi tanárok, kik a népszerű előadásoktól nem idegenkednek, kiválóan jól tölthetnék be az előadói tisztet.

E helyen azonban méltóztassanak megengedni, hogy mint az Országos Közegészségi Egyesület főtitkára, kicsit pro domo beszéljek. Ez az egyesület már 21-edik esztendeje működik azon a téren, amiről mostan itt szó esik. Huszonegy év óta tanítja szóval és írásban azt, hogy hogyan kell higiénikusan élni. Oly múltra tekinthet tehát már vissza a fölnőttek oktatása terén, aminővel hazánkban kívüle talán csak a kir. magyar Természettudományi Társulat dicsekedhetik. Vannak érdemei és vannak bőséges tapasztalatai. Legutóbbi alkotásával, az «Anyák iskolája»-val különösen megmutatta, hogy helyes útakon jár. A múlt télen rendeztük az «Anyák iskolája»-t hat előadással. Az előadások tárgyai a következők voltak: «Az anyaság higiéné»-je, «A gyermek gondozása», «A szoptatásról», «A mesterséges táplálás és a csecsemőkori bélbajok», «A beteg gyermek»,

«A gyermek védelme a fertőző betegségek ellen». Az előadások mindegyikét 900—1200 hölgy látogatta, több százan pedig, mert az Újvárosháza közgyűlési terme többet be nem fogadhatott, künn rekedtek. Az «Anyák iskolájá»-t állandósítjuk, sőt a munkásnők tömegére és a vidékre is kiterjesztjük.

Kétségtelenül nagy segítségünkre lesz egy olyan szervezet, amely a tanítást minden irányban szabaddá teszi a fölnőtteknek s amelynek támogatásával a szélesebb körű propagandát, különösen a vidéken, jobban megcsinálhatjuk, habár vidéki osztályai útján az Országos Közegészségi Egyesület ezen a téren is vezet.

Bárminő szervezet létesüljön is a szabad tanítás elterjesztésére, az egészségtani oktatást továbbra is a leghelyesebben és a legnagyobb eredménnyel az Országos Közegészségi Egyesület teljesítheti, mert nemcsak gazdag tapasztalata van ezen a téren, hanem gyakorlott előadókkal is bőven rendelkezik.

Elnök: Fölkérem azokat, akik ehhez az előadáshoz hozzászólani kívánnak, szíveskedjenek a titkár úrnál jelentkezni, a titkár urat pedig kérem, hogy a fölszólalásra jelentkezett t. tagtársainkat a jelentkezés sorrendjében szíveskedjék fölhívni.

Kohn Miksa: Az egészségtan tanítása bizonyára a szabad oktatás egyik legfontosabb föladata. Ámde nekünk, ha komolyan akarjuk a tanítást, ha azt akarjuk, hogy a tanításnak haszna legyen, ha azt akarjuk, hogy érvényesüljön az életben mindaz, amit tanítunk, akkor gondoskodnunk kell arról, hogy meglegyen mindezeknek az előföltétele. Ha a munkásember az előadáson hallja, hogy miként kell táplálkoznia, miként laknia, hogyan kell gyermekeit nevelni, és minderre nincs meg a lehetősége: akkor csak elkeseredést keltünk benne, de a tanítás célját nem érjük el. Azért szükséges, hogy a Szakosztály naplójában kifejezésre juttassék az a fölfogás, hogy az egészségtan tanítása csak akkor lesz sikeres, ha egyrészt megfelelő egészséges lakások lesznek mind a falun, mind a városban, másrészt pedig, ha mélyreható, komoly szociális törvények útján a munkások helyzete olyanná tétetik, hogy a tanítást tényleg javukra fordíthatják.

Brandstein Illés: Én az egészségügy egy másik kérdését kívánom szóvá tenni. A magyar egészségügyi törvények, rendeletek a legjobbak, vagy legalább olyanok, amelyek megfelelnek a viszonyoknak. És mégis: az egészségügy maga a lehető legroszszabb. Az állam nem hajtja végre a maga törvényeit; így pl. a vállalkozó nincs kényszerítve arra, hogy a törvényeket megtartsa. A vállalkozó az erősebb fél a gazdasági harcban a munkással szemben és így a magyar munkásság, a szakszervezetek igen sok anyagi és szellemi vagyont, erőt fecsérelnek el arra, hogy a vállalkozótól kikényszerítsék az egészségügyi rendszabályok megtartását. Ezt csak a munkásfölügyelet fogja valamilyen formában megváltoztatni. A munkásfölügyelet intézményének kikényszerítő erővel kell bírnia a vállalkozóval szemben.

Grünhut Fülöp: Én különösen a tüdővész pusztításával foglalkozom, mert t. i. 90,000 ember pusztul el évenként országunkban. A hatóság az, amelynek legnagyobb szüksége volna ezen a téren egy kis szabad tanításra, illetőleg *tanulásra,* mert látjuk napjainkban is, hogy a munkásoknak sztrájkokkal kell kivívniok minden legkisebb egészségügyi követelményt is. Mert a hatóság ebben az ügyben éppen nem tesz semmit, sőt ha ebben az irányban följelentés történik, éveken át nem intézik el. És konstatálom, hogy a társadalom is alig tesz valamit a betegség leküzdésére, mert a nagy hű-hóval létesült szanatóriumok nem felelnek meg a célnak, mert drágák és így nem a népnek valók, hanem csak arra jók, hogy egy csomó védnök, dísz-, fő-, al- és társ-elnöki és egyéb funkció legyen betölthető, akiknek nevei azután kellő alkalommal a lapokban szerepelnek. Továbbá ajánlom, hogy a tanításnál a luësszel is behatóan foglalkozzanak. Egyúttal szükségesnek tartom, hogy az egyes szakmák speciális betegségeiről statisztikai adatok szereztessenek be és azok földolgozva, ingyen-füzetekben osztassanak szét az illető szakma munkásai között.

Fulmer János: A nép nem fordul orvoshoz, hanem hozzá nem értő kuruzslókhoz, kik nem ismervén a test szervezetét, a szervek működését, csak ritkán segítenek, inkább rontanak. Késlekednek betegség esetén. A betegség elfajul. Ez a beteg szempontjából káros, mert többet szenved, és hátrányos anyagi szempontból is. Patika, orvosi költség szaporodik, a beteg pedig munkaképtelen, nem kereshet. Ezekről a hátrányokról a népet fölvilágosítani elsőrendű szükségesség. Ajánlatos volna az egészségtan tanítását már az elemi iskolában megkezdeni. Az orvosok

volnának hivatva e téren legtöbbet tenni, már foglalkozásuknál fogva is.

Dr. Szilárd Ármin: Az egyén egészségtana keretében az alkoholizmus kérdése behatóan tárgyalandó. Sehol jobb alkalom az alkoholizmus elleni küzdelemre. Ezt az orvos első sorban tudománya köréből vett érvelésekkel teheti, de rámutatván az alkoholizmus szociális veszedelmére, egyúttal a munkásság érzelmi világára is hasson.

Dr. Doktor Sándor: A pécsi szabad iskolában készül előadásokat tartani az egészség törvényeiről. Az egyéni egészségről, a táplálkozás, ruházat, bőrápolás, mozgás és pihenés törvényeit ismertetni. A többiről szólva, hivatkozni akar Lahmann tapasztalataira, ki háromfalú szobában tartja betegeit, a negyedik fal hiányzik, s éjjel-nappal ebben laknak s meggyógyulnak. A szanatóriumokban szabad levegőn hagyják feküdni a tüdőbajosokat. Ezekből pedig az következik, hogy a szegény ember zsúfolt, szűk lakásában jobb volna, ha nem volna ablak. És volna alapos szellőztetés, melynek hidegét, példákat tud rá, meg lehet szokni. A ragadós nemi bajokról külön készül beszélni férfiaknak s külön a nőknek, olyan nyíltsággal, amennyit a megértés határai megengednek. A közegészség tanításába új gondolatokat akar bevinni: a városokat ma hibás irányba fejlesztik. Az az összezsufolása az embereknek, mely ma még egyre fokozódik, ellenkezik az egészség törvényeivel, elannyira, hogy ez az ellentét soha sem lesz kiegyenlíthető. Ma is csak az üzleti érdekeknek, a mai kapitalisztikus gazdasági berendezésnek kedvez mindez. Azokkal a tökéletes közlekedő eszközökkel, ha az emberiségnek korlátlanul fognak szolgálatára állani, a távolságokat el lehet enyésztetni. S akkor a város tiszta, napfényes mezőkön terjeszkedik majd szét, úgy, hogy minden házhoz legyen meg a hozzá kellő darab föld, melynek intenzív művelése, melyre egyszer az iskola fog kivétel nélkül megtanítani, hatalmas segítője, biztosítéka lesz mind az egyéni, mind a közegészségnek.

Propper Sámuel: Föl kell világosítani a népet arról, hogy rossz közegészségügyi viszonyaink nem természetes jelenség. Annak gyökerei a gazdasági életben rejlenek és ezeket egyrészt helyes és okszerű tisztasági szabályok figyelembe vételével, másrészt a gazdasági viszonyok javításával, — nevezetesen a munkaidő rövidítésével és a munkabérek emelésével — javítani lehet. A Szakosztálynak figyelmeztetnie kell az illető hatóságokat arra, hogy

szanatóriumokat minél nagyobb számban létesítsenek, a szeszfogyasztást korlátozzák, kellő számú kórházakról és tébolydákról gondoskodjanak, hogy a betegek mindenkor elhelyezést nyerjenek.

Bodolay István: A közegészségügy szabad tanításának sikere érdekében kívánja, hogy az orvosi és bábaügy rendeztessék, mert ha az egyszerű nép útbaigazítást kap is arra, hogy hogyan éljen, sokat javíthat a helyzeten az, ha orvoshoz és bábához könnyen, olcsón s akkor juthat, amikor arra éppen szüksége van.

Rubinek István: Igen érdekes előadást volt szerencsém a mai szakosztályi ülésen végighallgatni, amelynek célja a munkásnép egészségi viszonyainak megjavítása. Az *előadó* úr előadása s a fölszólalók beszédei igen sok érdekes és fontos példát hoztak föl, amelyek a munkásság egészségügyi viszonyaira vonatkoznak s amelyek a jövőben orvoslásra várnak. Egy dologra vagyok bátor a t. Szakosztály figyelmét fölhívni, amelyre sem az előadó úr, sem pedig a fölszólaló urak ki nem terjeszkedtek, amelynek pedig a munkás-nép, különösen a falusi nép közegészségügyében igen fontos szerepe van. S ez: a kocsmák, különösen a falusi kocsmák higiéniája. Mélyen tisztelt Szakosztály! Ha azt mondjuk, hogy a városi munkásnép betegségének legnagyobb részét a műhelyekben szerzi, úgy valóban méltón mondhatjuk, hogy a falusi nép betegségeinek igen nagy számát a kocsmákban szerzi.

Azt hiszem, a tisztelt kongresszusi tagok mindegyikének volt már alkalma a falusi kocsmák mizériáiról meggyőződést szerezni, hogy a kocsmában, ahol naponként, sajnos, néhány száz munkás fordul meg, akinek nagy része betegségben szenved, de különösen az utcai csavargók, a koldusok nagy száma, akik néha tízféle betegségben, ragadós betegségben szenvednek s akik mind egy edényből isznak, anélkül, hogy a kocsmáros kiöblögetné azokat. Hogy mennyi betegséget szereznek ezen az úton a munkások, afelől nagyon sok példával szolgálhatnának azok, kik életök nagy részét falun töltik. A kocsmák higiéniai viszonyainak megjavításának tehát elsőrangú fontosság tulajdonítandó.

Dr. Gerlóczy Zsigmond előadó zárószava: Nagyon örülök annak, hogy az a kérdés, aminek előadására a Kongresszus Intéző Bizottságának bizalmából vállalkozhattam, olyan érdekes és beható fölszólalásokra adott alkalmat, különösebben örvendek pedig azon, hogy olyanok részéről hallhattam igen talpraesett fölszólalásokat, akiknek az egészségtani ismeretekben való oktatását első sorban tartom szükségesnek, t. i. *a munkásosztály itt fölszólalt tisztelt*

képviselői részéről. Évek hosszú sora óta munkálkodom az egészségtani ismeretek népszerűsítésén és mondhatom, hogy számos előadásaim alkalmával figyelmesebb, tanulni vágyóbb hallgató közönséget, mint a munkásokat, alig találtam. Igazat adok azon fölszólaló úrnak, aki azt említette, hogy ha a munkást kioktatják az egészségtani ismeretekre és azt látja, hogy az ő egészsége védelmére szükséges föltételek hiányoznak, akkor elkeseredik, sőt forradalmi úton követeli jogait. Hát tisztelt Szakosztály, én ettől nem félek, sőt örülnék azon, ha minél nagyobb tömeget sikerülne megmozgatnom azoknak a kérdéseknek az érdekében, amelyekért évek óta küzdök. Igenis, örülnék azon, ha minél többen követelnék elementáris erővel azt, amit én követelek! (Éljenzés.) *Szilárd dr.* úr megjegyzésére azt válaszolom, hogy én az alkohol káros hatásának tanítását előadásomban a lehető legszélesebb körben követeltem. Éppen fölfogásom alapján nem is tartanám jónak azt, ha *Rubinek* úr kívánsága teljesülne, mert ha a kocsmák nagyon is higiénikusan volnának berendezve és kényelmesek volnának, akkor talán nem százan, hanem ezren tódulnának oda. (Derültség, helyeslés.)

Dr. Ilosvay Lajos elnök: *Gerlóczy* Zsigmond dr. előadó zárószavait egészíti ki. Jelentheti, hogy az alkoholos italok fogyasztásának korlátozására irányult mozgalom eredménnyel járt és mindenkinek örvendetes tudomásul szolgálhat, hogy a mostani kormánynak kifejezett szándéka, hogy a vasárnapi munkaszünetet az alkoholos italok elárusítására is kiterjeszti. (Élénk éljenzés.) Az intézkedés különféle érdekeket érint, ne méltóztassanak csodálkozni, ha a szándék megvalósítása némi időbe kerül.

Ezzel, tisztelt Szakosztály, napirendünknek végére értünk, az elénk tűzött föladatnak megfeleltünk. Amikor mind az előadó uraknak, mind a fölszólalóknak hálás köszönetet mondok fáradságukért és azért az érdeklődésért, melynek oly szép jeleit láttuk, az első szakosztály második csoportjának tárgyalásait befejezetteknek nyilvánítom s az ülést bezárom. (Elnököt lelkesen éltetik.)

AZ ELSŐ SZAKOSZTÁLY HARMADIK CSOPORTJA.

(Tárgyalt Pécsett, a Városi Székház II. emeleti 79. számú termében 1907 október 5-én délután 3 órától 8-ig.)

Elnök: *Schack Béla dr.*
Titkár: *Rácz Sándor.*

Jelen volt mintegy 120 kongresszusi tag.

Elnök az ülést megnyitva elrendeli a megalakulás céljából szükséges választásokat s fölkéri titkárt, a jelöltek névsorának fölolvasására. A szakosztályi csoport a jelölteket egyhangúlag megválasztván, elnök a szakosztályi csoportot megalakultnak jelenti ki.

Megválasztattak

a) *társelnökökké:*

Gaul Károly
Gálffy Ignác
Jócsák Kálmán
Róth Miksa
Schwimmer Rózsa
Steuer Gyula dr.
Szuppán Vilmos
Vörös Mihály
Willhelm Szidónia

b) *társtitkárokká:*

Kóródy Miklós
Rácz Gyula
Rubinek István.

Elnök bejelenti, hogy Kosutány Tamás dr. és Magyar Kázmér előadók akadályoztatása folytán a «Mezőgazdasági ismeretek», illetve a «Szabad tanítás a tanya, a falu és a város gazda-

népének» című előadásaik elmaradnak. Helyettök a délelőtti együttes ülés áttette ez ülésünk napirendjére Waldapfel János dr. előadását a «Falusi közművelődési egyesületek»-ről.

Gaul Károly elnök foglalja el az elnöki széket s fölkéri dr. Schack Béla előadót előadásának megtartására.

Dr. Schack Béla, a felső kereskedelmi iskolák főigazgatója:

Kereskedelmi oktatás a szabad tanításban.*

Nem lehet a szabad tanításnak föladata, hogy — amint ezt némelyek vélik — mostani oktatásrendszerünkkel teljesen szakítson, mert nem mondhat le arról a jelentős szervezeti és módszeri tapasztalásról, ami az utóbbiban fölhalmozódott; a szabad tanítás föladata főképp az iskolai oktatást kiegészítő, a meglévő intézményekre nézve társadalmi részről jövően ösztönző és csak kisebb részben kezdeményező, szervező lehet.

Ami a kereskedelmi oktatást illeti, ennek kezdetét, sőt részben fejlett intézményeit hazánkban már megtaláljuk; ezekkel kell előbb röviden foglalkoznunk, hogy azután megállapíthassuk, hogy hol szorul ez az oktatáság a társadalom részéről támogatásra, hol a kerete esetleg bővítésre.

Hazánk kereskedelmi oktatásának igazi gerince, középpontja immár félszázad óta a felső kereskedelmi iskola. Nemcsak ez intézetek nagy számánál és látogatottságánál fogva (40 iskola, kereken 7000 tanulóval), hanem azért is, mert első sorban minden a kereskedelmi szabad tanításra váró föladat megoldásánál a felső kereskedelmi iskoláknak félezerre tehető tanáraira kell számítanunk. Évente kereken 1800 ifjú hagyja el ezt az iskolafajt érettségi bizonyítvánnyal; képzésük bizonyos fokig be van fejezve, de csalódik, aki azt hiszi, hogy nekik már a szabad tanítás áldásaira nincs szükségök. Már most is arra ösztönözzük őket, hogy az iskolán túl is képezzék magukat.

* Az e címen tartott szabad előadás gondolatmenete. Az egy-egy előadónak kimért húsz percnyi idő kizárta a behatóbb indokolást és a részletekbe való behatolást. *S. B.*

Ha vajjon kereskedők lesznek-e ezek az ifjak? Pár szóval legyen szabad erre az aktuális kérdésre kitérnem. Ebben azok kételkednek, akik a kereskedelmi foglalkozás fogalmát szeretik igen szűkre szabni. Olyan kereskedők, akik a bolti asztal mögött állva kávét mérnek ki a vevőknek, csak kivételesen válnak abiturienseinkből, ez igaz, de ez a foglalkozás maga is igen primitív arra, hogy tizenegy évi iskolázás költségeit indokolja; bátran mondhatjuk azonban, s megerősítenek benne a gondosan gyűjtött adatok, hogy volt tanítványainknak túlnyomó nagy, mintegy négyötöd része igazán a kereskedelmi iskolában szerzette ismereteiből meríti megélhetésének eszközeit. Kereskedelmi tisztviselők lesznek jobbára, akiknek nagy része nem is gondolhat önállósításra, bár erre az ösztönzés az iskolák részéről megvan. Az önállósulás elmaradásának nem csupán tőkében való nagy szegénységünk az oka, hanem olyan jelenség ez, amely megvan az egész világon és közvetetlenül összefügg a kereskedelmi, gyári és egyéb nagyüzemek fejlődésével, amelyek elképzelhetetlenül nagy és évről-évre rohamosan szaporodó mennyiségű segítőerőt konzumálnak. Ifjaink hajlandóságai — s ez már hiba — csodálatos módon egyezik a szerény, de aránylag biztos középszer kilátásával s útját állja a másutt nemzeti sajátságként jelentkező kockázattól, fizikai fáradságtól vissza nem riadó önálló kezdeményezésnek.

Ami a felső kereskedelmi iskoláknak tanítási módját s e tanításnak a tanulók terhén való könnyítéssel egyetemben való eredményesebbé tételét illeti, az Országos Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanácsnak társadalmi alapon, az érdekeltek megkérdezésével létrejött részletes javaslata van a vallás- és közoktatásügyi és a kereskedelemügyi miniszterek előtt; kívánatos, hogy az új tanítási tervezetben hely jusson a társadalmi kérdések fejtegetésének is. A mai közgazdaságtan az egyént jórészt csak mint gazdasági alanyt tárgyalja, holott reá ezenfelül, tágasabb szempontból véve a kérdést, mint társas lényre számos más föladat is vár. Jóllehet a szociológia nem kiforrott tudomány, de nem szűkölködik általános szempontok híján. E szempontoknak a

tanulók fölfogásához mért alakban való közlése az iskolában azért is sürgős, mert nélkülök az életbe lépő ifjú a társadalmi viszonyok tárgyilagos mérlegelése helyett, amelyek tisztultabb világnézetre vezetnek, mikönnyen pártpolitikába sodródik. Társadalmi föladat az is, s így a szabad tanítással összefügg, hogy a társadalomban az elismerést és tiszteletet a kereskedői foglalkozás iránt növeljük, helyesebben mondva, valahára megteremtsük.

A felső kereskedelmi iskolákon kívül szükség van a kiskereskedő képzése végett alsófokú kereskedelmi szakiskolákra; ezeknek típusát az érdekeltek kívánságára a közép- és polgári iskola 3—4. osztályának megfelelően az említett Országos Tanács megteremtette, mivel azonban létesítésöket az érdekeltségekre bízta, társadalmi föladat, hogy ez eszme gyakorlati megvalósítását propagáljuk.

Sürgős szükségessége mutatkozik annak is, hogy nők számára szintén szerveztessenek felső kereskedelmi iskolák. Maguk az érdekeltek, első sorban a női tisztviselők egyesülete kéri ezt; előmozdítása szintén társadalmi föladat. Ma a nők oktatásáról az egy évre terjedő női kereskedelmi tanfolyamok gondoskodnak, amelyeknek száma évről-évre húsz körül van, kereken ezer tanulóval. Fönnállásuk óta 10,000-nél jóval több végzett növendéket adtak a gyakorlati életnek. Szervezetök e tanítást a tanoncoktatással párvonalosítja; nyilvánvaló tehát, hogy első sorban elemi szakismeretek közléséről van bennök szó. E tanfolyamok szervezetének olyatén változtatására kellene törekedni, hogy az órák esetleges szaporításával (a mostani 18-ról 24-re) a kiválóan fontos ügyességek (gyorsírás, gépírás) fokozottabb gyakorlásra találnának; ezzel szemben — a tanfolyam fokára és céljára való tekintettel — az elméleti anyag jelentékenyen redukálható volna.

Fontos szerepük van a kereskedő tanonciskoláknak. Számuk 90, tanulóságuk 7000 körül jár. Társadalmi föladat itten, hogy az inasokat az elméleti ismeretek fontosságáról fölvilágosítsuk, őket az órák pontos látogatására ösztönözzük s a tanuláshoz szükséges segédeszközökkel megfele-

lően ellássuk. A főnökök föladata, hogy az inasokat el ne csigázzák, hanem bennök a testnek és léleknek azt a frisseségét megőrizzék, amely őket a tanítás eredményes befogadására alkalmassá teszi. Nagyon kívánatos, hogy a kereskedelmi üzletekben alkalmazott leánytanoncok, akikről ma egyáltalán nem történik gondoskodás, szintén megfelelő ismétlő oktatásban részesüljenek. A helyes vezetés és oktatás e téren sok exisztenciát menthetne meg az erkölcsi elzüllésttől. Tudás és műveltség az egyén legerősebb támasza.

A kereskedelmi főiskolák ma már lényeges, szinte nélkülözhetetlen szervei kereskedelmi oktatásunknak, holott alig egy évtizede még heves küzdelmet kellett csak életbeléptetésükért is nehányunknak folytatni. A budapestinek az idén több mint 170, a kolozsvárinak is vagy félszáz rendes hallgatója van. Ezeknek a két évfolyamból álló intézeteknek föladata, hogy a kereskedelmi és közgazdasági tudnivalókat a maguk tudományos rendszerében mutassák be. A modern fejlődést követve, külön tanfolyamokban az ismeretek speciálizálására törekednek, s e téren már bizonyos tekintetben a szabad tanítás terére lépnek. Mellettük a tizenhatodik évében járó kétévfolyamú Keleti Kereskedelmi Akadémia és a tizedik évébe lépő négy évre terjedő Kereskedelmi Iskolai Tanárképző Intézet, mindkettő állami, szintén a magasabb kereskedelmi oktatást terjeszti; az előbbi idegen nyelvi tanfolyamaival a szabad tanítás szolgálatában is áll.

Utóljára hagytam kereskedelmi oktatásunknak azt az ágát, amely leginkább rászorul a szabad tanítás ösztönző, de egyben szervező fölkarolására is, ez a kereskedelmi pályán működő fölnőttek továbbképzése.

Bár néhány intézet és kereskedelmi testület dícséretes buzgalmat is fejt ki, általában egyelőre alig számbavehető az, ami e téren történik. Ott is, ahol a kurzusok megnyílnak, csakis a kereskedelmi tudnivalóknak közvetítésére szorítkoznak, holott egyik főcéljuk a közgazdasági és általános műveltségnek a terjesztése volna. A kereskedőnek első sorban műveltnek kell lennie, megkívánja ezt hivatása, amely annyit fog érni, amennyit az egyén ér. Azért

a szakképzés mellett a kulturális érdeklődésnek is előtérbe kell nyomulnia. Hazánknak ipari és kereskedelmi állammá való átalakulása nem utolsó sorban függ ezeknek a tanfolyamoknak minél szélesebb alapon való szervezésétől és intenzív működésétől. Mostani alakjukban, amidőn ősszel meglehetős számú hallgatóval megnyílik az egész országban belőlök 10—12, hogy azután tavaszra alig maradjon a látogatókból mutatónak, nem vehetők komolyan számba. E téren már igazán elkél a buzdítás meg az egész vonal mentén való szervezés. Nagy társadalmi föladatunk itt is az, hogy meggyőzzük az érdekelteket, hogy a tudás szabaddá és függetlenné tesz.

Az elmondottakban nem vázoltuk a szabad tanítás formáit. Véleményünk szerint egyelőre homokra építenénk, ezt cselekedve. Elégnek tartottuk nehány adattal hozzájárulni ahhoz, hogy a kereskedelmi tudnivalók terén hol és milyen mértékben van szükség a szabad tanításra. Látni való, hogy a legfontosabb előmunkálat e téren: a társadalom érdeklődésének fölkeltése.

Elnök a vita tekintetében úgy intézkedik, hogy a fölszólalók titkárnál jelentkeznek, ki a jelentkezetteket a jelentkezés sorrendjében fölhívja.

Schwimmer Rózsa: Bár nem hallottam *Schack* dr. úr egész előadását, a hallottak után is azt hiszem, hogy teljesen egy véleményen vagyok az előadóval, egy kivétellel. Ellenzem ugyanis azt a javaslatot, hogy az egyéves női kereskedelmi tanfolyamokat, bármely reformmal is, fönntartsák, hanem csupán a javaslat másik részét, ugyanis azt kívánom, hogy a kereskedelmi fiúiskolák nyittassanak meg a nők előtt. Ez a kérdés ugyan nem tartozik szorosan a szabad tanítás tárgyához, de az előadással kapcsolatosan ki kellett rá térnem. Mint a Nőtisztviselők Országos Egyesületének elnöke, 10 év óta több mint másfélezer nőtisztviselő helyzetét van alkalmam tanulmányozni és erre a gyakorlatra hivatkozva, állíthatom, hogy pedagógiai és szaktekinteteken kívül az a körülmény is szól az egyéves tanfolyamok ellen, hogy ezek segélyével 15 éves gyerek-leányok kerülnek az életbe és mint fiatalabb és kevesebb képzettséggel bíró konkurrensek lenyomják a 3—4 évi

szaktanulmány után 17—18 éves korban a gyakorlatba kerülő férfiak fizetését. Magára a szabad tanításra vonatkozólag megjegyzem, hogy a mi egyesületünk 9 év óta tart fönn olyan *továbbképző* tanfolyamokat, amelyek a nőtisztviselők szakismereteit gyarapítják. A mi működésünk, sajnos, még jobbára a fővárosra szorítkozik, mi direkte tehát még nem gondoskodhatunk a vidéki nőtisztviselők továbbképzéséről. Azt ajánlom tehát, hogy a vidéken szabad tanítással foglalkozó testületek necsak irodalmi és esztétikai előadásokkal iparkodjanak a nők érdeklődését lekötni, hanem a kereskedelmi ismeretek körébe tartozó magasabb ismeretek iránti érdeklődést is keltsék föl, legalább a nőtisztviselőkben. Ennek nemcsak a nőtisztviselők látnák hasznát, hanem az egész magyar kereskedelem, amelynek mindenképpen érdeke, hogy minden munkása minél fejlettebb és műveltebb legyen.

Dr. Jánosi Engel Róbert: *Schwimmer* Rózsával szemben, ki a nemzetgazdaságtan tanítását sürgeti, utal arra, hogy a társadalomgazdasági ismeretek magasabb niveaut, tágabb látkört adhatnak ugyan a gazdasági, első sorban kereskedelmi téren működőknek, de azok értéke a gazdasági élet realitásaiban, az ügyletkötésben igen csekély. Valaki ismerheti bármi jól a «Wagesfunds-theory»-t, a Malthus, bankszabadság stb. elméletét, anélkül, hogy ezzel prosperálna gazdasági pályáján. Ezért a szabad tanítás idevágó ágaira (kereskedelmi földrajz, jogismeret, biztosításügy, könyvvitel, vám- és pénzügyisme) kell a fősúlyt helyezni; ezek vezethetnek gazdasági virulásra.

Pelczéder Ágoston az előtte szóló szavaiból indul ki és azt a nézetet vallja, hogy mindazokat a hiányokat, melyeknek a mai kereskedelmi képzés fönnhagy, a szabad tanítás lesz hivatva pótolni.

Willhelm Szidónia az *előadó* nézetét általánosságban magáévá teszi; a szabad tanítás kiépítéséről van szó és azért kimondandónak tartja, hogy a tanonc-oktatás kötelezővé teendő a leány-tanoncokra is. Az előadó úrnak ama kitételével, miszerint «kívánatos, hogy mindenki az önálló kereskedelem terére lépjen, legyen produktív tényező», nem ért egyet, mert nemcsak mint önálló kereskedő produktív, hanem a mai kereskedelem munkafölosztása mellett ennek minden munkása produktív munkát végez.

Gálffy Ignác az *előadó* fejtegetésével teljes egészben egyetért, mivel azok, amiket elmondott, mindnyájunk leszűrt megállapodásai. Csupán az előtte szóló megjegyzésére említi meg,

hogy nem produktív pályára lépő kereskedelmi tanulók alatt azokat értjük, akik a kereskedelem teréről letérnek, mint például a segédjegyzők. Ilyeneket nem akarunk képezni.

A női kereskedelmi tanfolyamokat, míg megfelelőbb női középfokú kereskedelmi iskola nincs, mai alakjokban, az előadó úr indítványa értelmében megjavítva, szükségesnek tartja.

A kereskedők esti tanfolyamai sikerének legnagyobb akadálya, hogy a kereskedelmi alkalmazottak csak este 9—10 órakor szabadulnak az üzletből és emiatt fáradtak. A tanfolyamok is 5—6 havi életűek lévén, ennek látogatására nincs sem kedvök, sem erejök; de ha a kereskedelmi alkalmazottak kivívják a kevesebb munkaidőt, ha több idejök lesz a tanfolyamok látogatására, kivált pedig ha ezek rövidebb lélegzetűek lesznek, például 1½—2 havi kurzusokra bontják az ismeretköröket, akkor még a nőkre nézve is igen vonzók és látogatottak lesznek.

Dr. Kaunitz Lajos hozzászólva az előző értekezéshez, azt hiszi, hogy a kötött, vagyis alkalmilag szervezett iskolákról nem lehet szó, hanem a kereskedelem különféle ágaiban működő alkalmazottak kereskedelmi továbbképzéséről. Az *előadó* ezt a föladatot társadalmi föladatnak jelzi.

Eleven társadalmi élet igazi nagyvárosokban van, kereskedelmi alkalmazottak, képzettek és kevésbbé képzettek, kisebb városokban is vannak, de ha ezek társadalmi egyesülés révén a maguk továbbképzésére tenni akarnak valamit, erőtlenek, gyöngék, tehetetlenek és támogatásra szorulnak; ha többre nem, de legalább erkölcsi támogatásra az állami intézmények részéről.

Kívánatos lenne, hogy az állam a társadalom azon irányú mozgalmát, mely a kereskedelem különféle ágazatában működő alkalmazottak továbbképzéséről kíván gondoskodni, a rendelkezésére álló eszközökkel támogassa.

Dr. Schack Béla előadó zárószavában melegen megköszönte az érdekesnél-érdekesebb fölszólalásokban megnyilvánult nagy érdeklődést s ama reményének adott kifejezést, hogy a tárgyalás folyamán fölvetett helyes eszmék mielőbb megvalósulnak.

Elnök köszönetet mond az előadónak tartalmas és szakszerű előadásáért. — Ezután

Dr. Schack Béla ismét elfoglalja az elnöki széket s fölkéri Gaul Károly elnöktársát, hogy a napirend következő pontjaként szereplő előadását legyen szíves megtartani.

Gaul Károly, a budapesti m. kir. technológiai iparmúzeum igazgatója:

A szabad tanítás fejlődése és szervezete a technika és az ipar terén.

Ha visszapillantunk hazánk oktatási ügyének történelme fonalán, akkor a rendelkezésünkre álló kutatási eredmények* alapján megállapíthatjuk, hogy a szabad tanításnak első nyomait ipari és műszaki téren már a XVIII. században megtaláljuk.

Egy erős hullám szélső rezgésének találjuk ezt a körülményt. E hullám centruma Németországban volt, ahol a XVIII. század elején élénk mozgalom indult meg az iparosok képzésére műszaki és művészi irányú oktatás útján.

Ez az oktatás azonban nem volt minden vonatkozásában ipari és technikai szakoktatás. A szakoktatás éppen csak a különféle speciális ipar irányú rajztanításban és az ezzel szoros kapcsolatban álló szerkezettani diszciplinákban érvényesült. Némely helyen azonban egyes lelkes műszaki emberek irodalmi működésének befolyása alatt az, amit ma technológiának mondunk, egyes ágaiban szintén már előtérbe lép a műszaki oktatásban.

Érdekes, hogy itt is a szerzetes rendek, nevezetesen a magyar közművelődés körül rendkívüli érdemeket szerzett kegyesrendi szerzetesek voltak azok, kik ezt a Németországban született új irányt Olaszországon át hazánkban meghonosították. A rend a rajzolás művészetében ügyeskedő tagjait külföldre küldte «az ipari rajz és az építészet tanulmányozására».

Báró Corver Elek kegyesrendi szerzetes irodalmi úton törekszik a rajzoktatást terjeszteni, míg Tomeján Sándor

* Sterényi J. Az iparoktatás Magyarországon. — Gelléri Mór. Ötven év a magyar ipar történetéből. — Régibb kutatásokból való magánjegyzetek. — Régi iskolai értesítők. — A «Magyar Iparoktatásban» megjelent történelmi tanulmányok különböző szerzőktől. — Hivatalos kiadmányok stb.

szerzetes a XVIII. század első felében tényleg tanítja az építőipari rajzot. E század második felében a rend tatai algimnáziumában a kötelező tantárgyakon kívül az erre önként jelentkező tanulók rendszeres oktatást nyertek a gyakorlati geométriában és az architekturában. Valero Jakab híres kegyesrendi építész és korának legkitünőbb rajztanára 1766-tól 1772-ig tanította ott a rajzot. A rend tagjai a rajzoktatást valóságos apostoli buzgósággal űzték és nem elégedtek meg azzal, hogy ezt csak gimnáziumaikban gyakoroltatták a fiatalsággal, hanem egyes városokban a fiatal iparosokat is összegyűjtötték és oktatták az ipari rajzolásban.

Az említett Valero Jakab mellett Schindler József, Révay Miklós, Simay Kristóf, Kopi Károly, Pór Kajetán, Kátsor Keresztély, Dugonits András és Ege Sándor szereztek nagy érdemeket az ipari rajzoktatás körül. Jellemző az apostolok lelkesedésére, hogy Révay Miklós a nyelvészkedés mellett még ráért a tanulói számára rajzmintákat készíteni és ipari irányú könyvet is írni. 1770-ben megjelent tőle «Az építés eleje». Hubert Tádétől pedig a «A polgári építészet könyve».

Értesülésünk szerint a győri áll. főreáliskolában a múlt század 70-es éveiben is még Révay Miklós alatt iparosoktól készült rajzokat osztottak ki a tanulóknak azzal a célzattal, hogy azok tiszta hátlapján vázoljanak. Amidőn hozzáértő ember e rajzok jelentőségét észrevette, már csak 8 drb. maradt meg belőlük. Későbbi időből azonban több maradt. Az ország más részében is foglalkoztak már a XVIII. század második felében egyes hatóságok az iparos fiatalság továbbképzésével. Ez azonban mind csak előkészítője volt annak, amit Mária Terézia «Ratio educationis»-ével az ipari irányú rajz és egyéb szakoktatás terén 1774-ben kötelezővé tett, mely rendelettel az ipari vonatkozású tanítás második fázisába lépett. Budán a királyné már 1770-ben állíttatott föl «Királyi rajziskolát», amelynek rendeltetése az iparosinasok oktatása volt. Ez az iskola eredeti célját eleinte Budán, később Pesten szolgálta 1884-ig, amidőn ez mint községi rajziskola új szervezettel a művészi és műszaki szabad tanításnak — különlegesen a rajzoktatás terén — mintaképévé vált.

Mária Terézia rajziskolái a szabad tanítás jellegével bírtak. Még csak II. József császár tette az iparosina sok számára az iskolák látogatását kötelezővé, még pedig az 1783-ban kiadott udvari rendeletével.

Fölemlítésre méltó e korból, hogy a rajziskolákban a tanítás már ez időben is mesterségek szerint történt, sőt a győri «nemzeti rajziskolának» a múlt század második évtizedének végéről származó leltár szerint igen tekintélyes tanítási eszközök állottak ácsok, kőművesek, asztalosok, kőfaragók, nyergesek, kocsigyártók, fazekasok, valamint arany- és ezüst-művesek rendelkezésére.

A rajzoktatás, sőt részben az iparoktatásnak technológiai és gyakorlati része ezentúl is részben szabad tanítás maradt, amennyiben ez éppen csak a mesterinasokra lett volna kötelező. Így pl. a «Győri kir. nemzeti főbb iskolában» 1842-ben egy idevonatkozó «Értesítő» szerint az inasokon kívül voltak az intézet tanítványai: akadémiabeliek, gimnáziumbeliek, legények és egyéb rajzolásban foglalatoskodók, normalisták és mások, összesen 231-en.

Nagy érdemeket szerzett e téren a múlt század 40-es éveiben az Országos Iparegyesület. 1843-ban, a nemzeti fölbuzdulás korszakában, amidőn a magyar társadalom Kossuth Lajos és más hazafiak lelkesítő hatása alatt az iparfejlesztés eszméjét szélesebb körökben fölkarolta és számba jövő sikerrel meg is valósította. Egy, a kegyesrendieknél nem kevésbbé lelkes tanító, dr. Virnaux János nevelő, szakszerű közreműködése mellett az iparosinasok és a segédek továbbképzésére arravaló tanterveket készítettek és azokat alkalmazták is. Az ipari és technikai szabad oktatás ezzel harmadik korszakába lépett. Célja volt az iparegyesületnek «egyelőre csak azok oktatásával foglalkozni, akik már is a műhelyekben és gyárakban dolgoznak, akiket a művesség gyakorlati ismeretein túl még természet- és gép- vagy műtani s egyéb, az iparosra nézve szükséges ismeretekkel gazdagítva, a műipar magasabb elméleti részébe beavassanak és ekképp bennök a munkásságon túl műszorgalom fejlesztessék, gyakorlatuk gépszerű mozgásait iparszellem intézze, műhelyeik és gyáraik

műértelem és okszerűség alá helyeztessenek, s ők oly iparosokká képeztessenek, kik az új eszmék, nézetek s adatok tágasabb látkörébe állítva, üzletük eddigi kisszerűségét fölismerjék, s ha munkáikhoz hivatás, üzletükhöz szeretet köti, öntanulásra ébresztessenek, tovább önképződésre ösztönöztessenek; az újabb orientatiókat pedig, miket az oktatás vagy önszorgalom által nyertek, azonnal műhelyeikre, gyáraikra alkalmazzák gyakorlatilag.»

Akár mai nap írták volna ezt a szép programmot, annyira eltalálja a lassú fejlődésben és haladásban sínylődő kisipar bajainak gyógyítására irányuló eszközöket, illetőleg jellemzi közvetve annak bajait. Az eszközök, amelyeknek foganatosítása szóba kerültek: előadások és fölolvasások a fönt említett, a műiparra befolyással lévő és az iparosnak szükséges tudományokból. Az előadások nemcsak népszerűek, hanem kísérletekkel, mintákkal fölvilágosítók is voltak. Mestereknek és legényeknek szabad tanítása volt ez a szó szoros értelmében. Hasonlóan szerveztek rajztanfolyamokat is. Az 1847/8-iki téli hónapokban is rendes, «télszaki leckerend» szerint tanítottak egyes lelkes műszaki és más férfiak fölnőtteket, egyebek között «az erőszetnek speciális ágaiból technikailag kimerítő leckéket» adtak. Éppúgy tanítottak «természet- és erőtant, a mathesist, természet-leiratból, földismét, építészetet, vegytant, a vegyészetből speciális technológiát, rajzot és egyebet.»

Megindult a «mesterlegények rendkívüli «lecketartása» és a fölnőtt iparosok számára rendezett ismeretterjesztő fölolvasások rendszeres sorozata.

Az iparegyesület szabad iparoktatási rendszerét jellemezve találjuk ennek 1846/7. évi jelentésében, amely szerint «egyesületünk tanszékei nem iskolai kathedrák, — nem iskolai kötelezett hallgatóságra számítvák, . . .»

«Előadóink emlékeztető, tanácsadó s az újabb fejleményeket ismertető küldetéssel vannak ellátva oly hallgatóság irányában, mely nem járt iskolába soha, vagy ha járt is egykor, annak porát rég leverte sarúiról, s már gyakorlati műnök vagy tankedvelő gyanánt alkalmazza és szükségli a sza-

kába vágó tudomány szabályait. Különböző rendeltetés, különböző tantárgy» stb.

Az 50-es évek, illetőleg az abszolut korszak kezdetével ez a szépen megindult szabad tanítás az iparos világban rohamosan hanyatlani kezdett. A győri rajziskola 1850-ben «Szabad Kir. Győr-belvárosi Alsó Műtanoda», két évvel utóbb «Alipartanoda», majd pedig ez év végén már «Alreáltanoda» címet nyer, e mellett azonban, bár oktatási iránya már másfelé fejlődött, egyebek között még mindig az iparosok szabad tanításának szolgálatában is állott, mindaddig, amíg az intézet főreáliskolává át nem alakult.

Az ipar és a technika terén a szabad tanítás ez időtől fogva tespedésbe süllyedt annyira, hogy egyes oly iparokban, ahol a rajztudásnak nagy fontossága van, már csak egyes iparos-mesterek tanították ezt jól-rosszul, mint vállalkozók. Így történt ez főképpen a főváros területén, de kivételesen vidéken is, mint pl. Pápán, ahol Vargha Gábor építész 1874-ben a város segítségével ipari rajziskolát nyit. Nagyobb lendületet vett a szabad tanítás e téren rendszeres iparoktatási intézeteink fölállításával és fejlesztésével, amivel ez fejlődésének negyedik korszakát érte el.

1872-ben egy lelkes iparpártoló reáliskolai tanár, Szakkay, Kassán az első rendszeres hazai ipariskolát nyitja meg a gépészeti szakma számára. Ezen intézetben tartották hazánk első gőzkazánfűtői és gőzgépkezelői tanfolyamát, mint a műszaki szabad tanításnak egyik ágát.

Nagyobb mértékű lett e téren a szabad tanítás a budapesti áll. felső ipariskola és a technológiai iparmúzeum szervezése után. Az előbbi intézetnél 1881-ben nyitották meg az első kazánfűtői és gépkezelő tanfolyamot 157 hallgatóval, kik közül 95 végzett. E tanfolyamok lokomobil és gőzgépkezelők, helyhez kötött gőzgépkezelők és gőzkazánfűtők képzését célozták. A tanfolyamok megnyitásakor tulajdonképp csak lokomobil és cséplőgépkezelői tanfolyam volt. Szükségessé vált azonban ezek szétosztása. Így történt aztán, hogy 1904-től fogva háromféle tanfolyamra fölosztva tanítják e szakmákat. A budapesti állami felső ipariskolán 1906/7-ben a vég-

zett gőzkazánfűtők száma 335, a lokomobil- és cséplőgépkezelők száma 343, a stabil gépkezelők száma pedig 230, összesen 908 volt. Ez intézetnél 26 év folyamán összesen 8600 egyén nyert oktatást a kazánfűtésben és gépkezelésben.

Ugyanilyen tanfolyamokat szerveztek még a már említett kassai felső gépészeti iskolán; voltak ilyenek Temesvárott, vannak még Kolozsvárott, Aradon, Marosvásárhelyt, Pozsonyban és Szegeden, úgy, hogy az e téren kiképzést nyert egyének száma az 1904/5-iki tanévben ezekben a városokban 1072 volt.

E helyütt fölemlítjük, hogy az iparosoknak szabad tanítás útján való szakszerű továbbképzésére irányuló tanfolyamok tulajdonképpen két csoportba oszthatók.

Vannak olyanok, amelyek bizonyos ipari gyakorlatra az államtól követelt képesítést, vagy legalább ennek megszerezhetésére módot nyújtanak. Ilyenek a fönt említetteken kívül még az elektrotechnikai tanfolyamok.

A II. csoportba azok tartoznak, amelyeknek főcélja csak az iparos, vagy műszaki ember továbbképzése úgy általánosan, valamint szakszerűség szempontjából.

Ide tartozó tanfolyamok a szakrajz, a speciális technológiai, a stíl- és színtan, iparművészeti, esztétikai, ipari könyvviteli, üzleti fogalmazás, ipari számtani, mértani, közgazdasági, jogi, egészségtani és a legkülönfélébb iparágak körébe tartozó műhelygyakorlati tanfolyamok.

Elektrotechnikai (dynamogépkezelői) tanfolyamokat először 1900/1-ben a budapesti áll. felső ipariskolán szerveztek 123 hallgatóval, honnan ezek az 1905/6. tanévben a mechanikai és órásipariskolához mentek át, ahol ez évben 235 hallgató végezte a tanfolyamot. Azóta szerveztek ilyeneket Aradon és Kolozsvárott, sőt némely városban is egy-egy ilyen tanfolyamot tartottak már (Pécs, Nagyvárad, Miskolcz). Az 1904/5. tanévben 584 hallgató végzett ilyen tanfolyamot.

A m. kir. technológiai iparmúzeum, mint iparfejlesztő intézet a megalapítása után következő évben (188$^3/_4$) kezdte meg az iparosok oktatását azzal, hogy szakirányú rajztanfolyamon asztalos és lakatossegédeket képezett ki. Ezek mellett még

külön ipari szempontból magas színvonalon álló szakelőadásokat is tartottak ott a téli félévben hetenként 2—2 esti órában. Ez előadások tárgyköre a fa-, fém-, gépészeti-, elektrotechnikai és kémiai iparok szerkezetébe és technológiájába tartozott.

Az iparosokat érdeklő szerkezeti és technológiai éppúgy újabb szerszámok, készülékek és gépek ismertetése megint külön előadások tárgyát alkotta. Ezeket az előadásokat 60—150 iparos szokta hallgatni. Továbbképzése az iparosoknak az is, amidőn a múzeum újabb szerszámok, szerszámgépek és kisipari mótorok kezelésére tanfolyamokat szokott tartani.

1901/2-től fogva a technológiai iparmúzeum elektrotechnikai és dynamogépkezelői tanfolyamokat tartott, amelyek hallgatóinak száma évenként 120 és 160 között váltakozott.

Külön ipari, technikai irányú szabad tanítás volt a technológiai iparmúzeumnál, amidőn az asztalosokat, lakatosokat, bádogosokat, mázolókat és aranyozókat a téli félévben egyes különleges ipargyakorlati eljárásokra és újabb munkafolyamokra tanították. Ily módon évenként 200—250 iparoslegény nyert oktatást.

Iparosmesterek és segédek részére rendezett a múzeum az utolsó három évben gyakorlati irányú tanfolyamokat a gáz- és vízvezetéki szerelőipar és a bádogosipar köréből. A részvevők száma itt 175 volt.

Hasonló irányú oktatás folyt a múlt évben a könyvkötők és az asztalosok részére. Ez utóbbiak stíltani előadásokat is hallgattak. A tanfolyamon 350 ember vett részt.

Éveken át voltak a téli félévben még a közgazdaságtan, a közigazgatási jog és az ipari könyvviteltan köréből előadások, illetőleg az utóbbiból rendes tanfolyamok.

Az ipari szakirányú rajz- és az ipari könyvviteli tanfolyamokat, valamint a műhelygyakorlatokat a technológiai iparmúzeumból 1900/1. tanévben a budapesti áll. felső ipariskola vette át, amely tanfolyamok hallgatóságainak száma évi átlagban 650.

A budapesti felső ipariskolán voltak ezeken kívül még kelmefestők, továbbá szappanosok és gyertyamártók részére is tanfolyamok.

*

A kereskedelemügyi kormány az iparosok továbbképzésének ügyét a rendes iparoktatási intézetek fejlesztésével egyúttal a kisipari mesterek és azok segédjeinek szakirányú és általános irányú továbbképzését is fejlesztette. Nincsen iparoktatási intézet, amelynél a szabad tanítás érvényesülést nem talált volna.

A három felső ipariskolán 1904/5-ben összesen 1946 iparos (köztük 1669 a budap. áll. felső ipariskolán) nyert ide irányuló különböző szakmabeli oktatást.

Az ország különböző részében elosztott 17 ipari szakiskolában, ugyancsak 1904/5-ben, összesen 2842 hallgató vett részt a különböző ipari vonatkozású elméleti, szakrajzi és kéziügyességű tanfolyamokon. Előkelő szerepe van a szabad tanítás terén a székesfővárosi községi iparrajziskolának, e legrégebb ipari rajzoktatási irányú intézetünknek, amely 1770-től 1884-ig főképpen csak iparosinasok oktatásával, attól fogva pedig iparossegédek és inasok, de nyilvános rajz- és mintázó termeivel még a nem iparosok továbbképzésével is foglalkozik. Vannak az intézetnek: 1. általános irányú, 2. iparifestők, 3. sokszorosító iparosok, 4. fémiparosok, 5. gépiparosok, 6. építőiparosok, 7. asztalosiparosok, 8. szabóiparosok 9. agyagiparosok és 10. szobafestők továbbképző szakrajztanfolyamai. Azonkívül találunk ott még 11. alaki rajz- és 12. mintázási tanfolyamot. Újabban ezekhez járultak még egyes iparokra vonatkozó kéziügyesítő műhely-gyakorlati tanfolyamok. Az 1904/5-iki tanévben összesen 836 tanulója volt az intézetnek, köztük 102 nő.

A legtöbb kisipar, amelynek fejlesztéséről továbbképzés útján az itt tárgyaltakban szó van, technikai jellegén kívül még művészi irányt is mutat. Helyes oktatásnál tehát ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni, s csakugyan: valamennyi eddig fölsorolt intézet ebben az irányban is működik.

Különleges föladata azonban a művészi ipar, illetőleg az egyes iparágak művészi irányú fejlesztése az iparművészeti iskolának és az iparművészeti múzeumnak. A különböző művészi iparok körébe tartozó esti tanfolyamokat itt az 1904/5. tanévben 173-an látogatták. Megjegyezzük, hogy voltak itt műhelygyakorlati tanfolyamok is.

Az ország különböző részeiben társadalmi úton is rendeztek ipari továbbképző tanfolyamokat, amelyek azonban nagyon változók és — egyes ipartestületek és szakszervezetekétől eltekintve — inkább az előkészítés jellegével bírnak.

A kereskedelemügyi miniszternek fontos szabad tanítási intézménye még a vándortanítás az iparok terén. Régibb keletű ez is, de 1902-ig csak szórványosan találunk ilyen tanfolyamokat. Kifejlesztése a jövő dolga. Ez idő szerint van ilyen oktatás a szabó- és cipésziparok, a tímárság, az agyag- és a kosárkötőipar terén, mint a legnépesebb és a legtöbb ápolásra szoruló iparoknál. A tanítás olyképpen történik, hogy a vándortanító, mint jól kiképzett szakember a tanfolyamra jelentkezett kisiparosokat (mesterek) a délelőtti órákban a mesterségükben legszükségesebb elméleti dolgokra oktatja, délután pedig az iparosokat saját műhelyükben fölkeresi és ott ad nekik útmutatást iparuk gyakorlati ismereteiből.

A tímáriparnál az oktatás egyénileg történik, az iparos telepén.

Egy-egy vándortanító évenként 6—8 tanfolyamot tart, amelyek mindegyikén legalább 15 iparos tartozik résztvenni. 1902-től 1905-ig bezárólag a 60 szabóipari vándortanfolyamon összesen 987 iparos vett részt, míg az oktatásban részesült cipészek száma 1011 volt. A tímáripari vándortanító 1903-tól 1905-ig összesen 100 városba látogatott el iparosokhoz és szolgálta ezek továbbképzésének ügyét.

Az agyagipari vándortanítást eddig csak kisebb mértékben foganatosították, éppúgy a kosárkötését is, mely utóbbi iparágat a miniszter is ez úton ápol. A szabad tanítás eszméjét az iparok terén szolgálni tartozik még a középponti agyagipari tanműhely is, ahová esetről-esetre fazekasiparosokat behívnak és bizonyos gyakorlatokra kiképeznek.

Szabad tanítás folyik még a nőipariskolákban is, amely intézetekből van összesen 11 állami és államilag segélyezett. Az itt különféle tanfolyamokon kiképzett tanulók számának évi átlaga 600.

A legközelebbi jövőben ezekben az intézetekben — amelyek különben is már gyakorlati irányban fejlődnek — több

helyütt nyilvános munkatermek is fognak megnyílni keresetre dolgozó munkásnők részére, ahol ezek tanítónőktől útbaigazítást fognak nyerni.

*

Fontos működést fejt ki az ipari és technikai irányú szabad tanítással a «Vasárnapi Munkásképző Orsz. Bizottság» és helyi bizottságai, az Iparművészeti Múzeum, a máv. egyes műhelyei, a különféle legényegyesületek, egyes ipartestületek és az ipari munkások szakszervezetei. Megemlítendők itt még egyes egyesületek is, amelyek tagjaik foglalkozása folytán is gyakran saját tagjai reszére műszaki irányú szabad tanítással foglalkoznak. Ilyen pl. a Magyar Mérnök és Építészegyesület, az Orsz. Műszaki Egyesület stb.

A «Vasárnapi Munkásképző Orsz. Bizottság» 1889 óta működik. Az 1902—1905-ig terjedő négy évben összesen 1437 előadást tartottak az ország minden részében, amelyeken összesen 420,201 hallgató vett részt. Ezek az előadások azonban csak kisebb hányadukban voltak szigorúan véve ipari, vagy technikai irányúak.

Az Iparművészeti Múzeum (főképpen tagjai számára) különleges újabb iparművészeti technikák ismertetésére, de más idevonatkozó tárgykörből is szokott előadási sorozatokat tartani. Hasonló irányban működik a Magyar Mérnök és Építészegyesület az elektrotechnikusok, az építőmesterek, az Orsz. Műszaki Egyesület, Orsz. Gépészegyesület stb.

*

Forduló ponthoz ért az ipari és a technikai szabad tanítás ügye 1907-ben, mely időpontban az ipari és technikai szabad tanítás ötödik korszakát érte el. A kereskedelmi miniszter az ipari élet produktív elemeinek tömege, nevezetesen a szakképzettség megszerezhetése szempontjából kedvezőtlen viszonyok között nevelkedett kisiparos-mesterek és a leendő mesterek, valamint az iparossegédek továbbképzésének kérdését iparfejlesztési programmjába belefoglalta. Az ügy javára vált, hogy az orsz. ipar- és kereskedelemoktatásügyi tanács a kereskedelemügyi kormány nagyérdemű államtitkárának

kezdeményezéséből ezt a kérdést jó eleve előkészítette. Az iparosok továbbképzése tehát ezidén — a kész szervezet és számos iparágra vonatkozó tanítási terv alapján — széles mederben megindult. A haladás mértékének megbírálására, a külső keretek szempontjából tekintve, fölemlítjük, hogy a kereskedelemügyi miniszter az eddig erre szánt mintegy 20,000 K helyett a törvényhozástól 100,000 K hitelt kapott. Mi sem természetesebb, minthogy ezzel az összeggel már az egész országra kiterjeszthetjük a szabad tanítás elve alapján szervezett ipari továbbképzés áldásos működését.

Előbb is a székesfővárosban — mint az országnak ipargazdasági középpontjában — az eddig anyagi kényszer folytán e tekintetben még elhanyagolt iparágak képviselőinek továbbképzését karolták föl. Sorra kerül azonban ezen kívül úgyszólván minden kisiparilag nevezetesebb város, sőt községek is. Hogy hány városban és hány ipari továbbképző tanfolyamot tarthatni majd az 1907/8. iskolai évben, erről a pontos statisztika még hiányzik.*

Hogy mennyire hódolnak ezek a tanfolyamok a szabad tanítás elvének, erre a szervezetből a következő lényeges pontokat iktatjuk ide:

«A tanfolyam célja az iparosoknak alkalmat nyújtani, hogy a mestertől és a gyári műhelyben tanultakon kívül még azokat az ismereteket is elsajátíthassák, melyekre az iparosnak mai nap szüksége van.

A tanfolyam időtartama nincsen föltétlenül határolva. A jelentkezők az oktatás keretébe fölvett tárgyakra tetszés szerint iratkoznak be. Ajánlatos azonban, hogy az intézet vezetője a beiratkozóknak ez alkalommal tanáccsal szolgáljon.

A segéd rendszerint annyiszor újra fölveendő, ahányszor erre jelentkezik. Ott, ahol a tanfolyamra, vagy valamely szakmára sokan jelentkeznek, harmadszori fölvétel után

* Utólagos jegyzet: 1908 február havában összesen 324 tanfolyam működött és állott szervezés alatt mintegy 10,000 tanulóval. A technol. iparmúzeum maga szervezett 104-et 2961 tanulóval, a budapesti felső ipariskola pedig tizenkettőt 1537 tanulóval. *G. K.*

az intézet vezetője a negyedszer beiratkozót helyszűke miatt elutasíthatja.

A tanítás kezdete és tartama nincsen időhöz kötve; függ ez az iparág főmunkaidejétől és egyéb körülményektől.

A tanfolyamon az oktatás a következő tárgyakra vonat kozhatik:

I. Általános érdekű tárgyak.

1. Üzleti fogalmazás.
2. Gyakorlati számtan és mértan.
3. Szerkesztő és ábrázoló mértan és rajz.
4. Szabadkézi rajz.
5. Ipari könyvvezetés.

Ezeken kívül ajánlatos még egyéb, az iparost közelről érdeklődő tárgykörökből, időszakos előadásokat rendeztetni, nevezetesen az egészségtanból kiváló tekintettel az iparosokra, az első segélyről, a váltóismeretből, a közigazgatási törvények köréből pl. az ipartörvényről, a közgazdasági ismeretekből, az ipar és kereskedelem történetéről, a közlekedési eszközökről, a forgalom köréből stb.

II. Szaktárgyak.

1. Szakrajz és az ezzel kapcsolatos ismeretek.
2. Alkalmazott technológia gyakorlatokkal.
3. Különleges, a szerkesztés körébe vágó gyakorlatok a műhelyben.

A segédek továbbképző tanfolyamai ott, ahol állami ipari szakiskola vagy más rokon iparoktatási intézet van, azzal kapcsolatban szervezendők. Amely városban ilyen nincsen, lehetőség szerint önállóan állítandók föl.

Az általános érdekű tárgyakat bármely az illető tárgyra képesített szakember taníthatja.

A szaktárgyak oktatására első sorban az arra hivatott ipariskolai szaktanárok, másodsorban a gyakorlatban működő építészek, mérnökök és arra való speciális iparosok hivatvák.

A műhelygyakorlatok oktatása ipari szakiskolai művezetőkre, vagy arra hivatott mesterekre, ipar-üzletvezetőkre és e téren teljes jártassággal bíró szakemberekre bízandó.»

*

Az iparosokat továbbképző tanfolyamok szervezetéhez és az oktatás módszerének megokolására hadd álljon itt még a következő:

Az iparossegédek továbbképző tanfolyama lényegesen eltér bármely más rendes iskolától. Már magában véve az a kényszer, mely a rendes iskoláztatás legelemibb fokozatától a legfelsőbb fokozatáig különféle alakban mindig meg van, nagy mértékű különbséget von ezek közé az intézetek közé és az iparosok továbbképző tanfolyamai közé.

Utóbbi intézményeknél mai nap még úgy állunk, hogy itt nemcsak kényszerről nem lehet szó, de sőt minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy az érdekeltséget lehetőleg az oktatás és a továbbképzés körébe belevonjuk. Meglehetős tág határok közé szorított szabadságot kell engednünk itt az egyénnek, csakhogy az iparossegédet a saját és az államgazdaság érdekében a szakszerű kiképzés terére édesgessük. Iparosmunkásaink társadalmi osztályában ugyanis még nagyon kevesen vannak azok, akiknél bizonyos műveltségi fokozat alapján keletkező belátástól származott belső kényszer a továbbképzésre, az általános és szakszerű kiművelésre már megvan.

Az itt jelzettekből következik, hogy ezeket a gyakorlati célokat követő továbbképző tanfolyamokat nem is bírálhatjuk el a rendes iskoláztatás nézőpontjából.

Rendes iskolákban oktatási és nevelési alapon s a kitűzött célhoz képest szigorúan kijelölhetjük az oktatás tárgyait és az oktatás menetének szoros egymásutánját bizonyos állandó időtartamon belül. Tudjuk itt már előre, hogy minden egyes tanuló — akarva nem akarva — akár csak külső körülményekből származó, de mindig meglévő nyomás alatt, kényszerítve van egy bizonyos végső célt az oktatásban elérni. Az iparosmunkás képzésénél ez a kényszer rendesen nincsen meg, tehát a cél elérése kedveért kénytelen az oktatás szervezete, a tanítási terv és a tanár maga is a tanulóhoz alkalmazkodni.

Ezek azok az elvek, amelyek arra vezettek, hogy szigorúan rendszeres tanfolyamtól eltekintünk és az adott viszonyoknak jobban megfelelő módszeres szervezethez folyamo-

dunk. Már a fölvételi föltételeknél is a mi viszonyaink között meg kell elégednünk, ha a jelentkező iparossegéd az ismeretek legelemibb követelményeinek megfelel, ha tud írni-olvasni, és ha járatos a legelemibb számolásban.

Célszerűségi nézőpont ott is érvényesül, ahol a legalább két felső elemi, két vagy három polgári vagy középiskolát avagy az általános iparosinasiskolát már végzett iparosinasokat is ide kívánjuk beiratni akkor, amidőn az illető helyen a szakirányos inasiskola még hiányzik.

A legliberálisabban kell eljárnunk a tanítási tervre vonatkozó szervezeti rész megállapításánál.

Ismervén iparosmunkásaink többségének abbeli hajlamát, hogy csak azt szeretik tanulni, aminek hasznát közvetlenül látják, mint már föntebb jeleztük, a rendszeres és közös oktatástól el kell tekintenünk. E helyett a célt szintén szolgáló módszeres és egyéni oktatást, vagyis a jobb helyett a jót kell ajánlatba hozni, mert ha így nem járunk el, ha rendszeres oktatást, tehát a jobb-at követeljük — a legtöbb esetben az lesz az eredmény, hogy törekvésünkkel csak a legcsekélyebb sikert érjük el, hogy kevesen fognak beiratkozni vagy ha be is iratkoztak, csakhamar tömegesen fognak kimaradozni. Miután azonban mégis vannak, akiknél a rendszeres kiképzés iránti hajlam már meg van, ezeknek az általános tárgyakkal foglalkozó előadásokkal kívánunk alkalmat adni arra, hogy nemes céljukat elérjék.

Azzal tehát, hogy az általánosan előkészítő tárgyakat nem kívánjuk rendszeresen, azaz minden jelentkező iparos-segéddel megtanultatni, nem akarjuk ezek jelentőségét leszállítani, hanem csakis a célszerűségből származó szükségnek teszünk eleget.

Kívánatosnak tartjuk azonban, hogy az ezeknél az intézményeknél érdekelt férfiak, nevezetesen ezek vezetői és tanárai, a jelentkezőket szép szóval lehetőleg oda tereljék, hogy első sorban az általános vagy előkészítő tárgyak előadásait látogassák.

Az oktatás súlypontja ezeknél a továbbképző intézeteknél tehát a közvetlenül hasznos és első szükségletet képező gyakorlati szakismeretekre helyezkedik: a szakrajzolásra, a

gyakorlati iparban okvetlenül szükséges technológiai ismeretekre és egyes nem mindennapi, de fontos ipari szerkezetek műhelygyakorlatára.

Az arra hivatott szaktanár módját fogja azután ejteni annak, hogy ezekkel kapcsolatban mindazokat az általános ismeretű dolgokat is tanítsa, amelyekre az iparosnak szüksége van, de amelyeket az, esetleg a tárgy külön hallgatásának elkerülésével, nem akart megtanulni. Alkalmazott számtan-mértan, költségszámítások, a legszükségesebb üzleti levelezések, ábrázoló mértan, szabadkézi rajzolás csupa olyan tárgy, amelyeket többé-kevésbbé egyéni oktatásnál a szakrajzolás mellett taníthatni. E mellett azonban a tanár a szakmához képest egyénileg még szerkezettant, mechanikát, fizikát, esetleg kémiát is taníthat. Ugyancsak lesz aztán alkalma a szaktanárnak arra is, hogy növendékeit meggyőzze arról, mennyire hasznos nekik az ipari és kereskedelmi könyvvezetés és más az ipari életbe vágó ismeretek elsajátítása.

Miután tapasztalat szerint éppen azok a növendékek látogatják leginkább a könyvvezetésre, az első orvosi segélyre, a váltóismeretre, az ipar- és kereskedelmi törvény magyarázatára stb. vonatkozó és az iparost közelről érdeklő studiumokat, akik a szakrajzban már bizonyos érettségi fokot értek el és akik ott ezen túl is még a legszorgalmasabbak, kívánatos, hogy a vezetőség az órarendet olyképpen állítsa össze, hogy az ezek számára lehetővé váljék.

Engedménnyel még akkor is élünk az ügy érdekében, amidőn már 10 egy-egy szakmára jelentkező tanulóra is külön szaktanárt kívánunk.

A tanítási anyagot minden egyes iparágnál és tárgynál lehetőleg úgy válogatták meg, hogy mindazt tartalmazza, amelynek ismeretére minden iparosnak szüksége van. Ezzel azonban nem akarjuk azt mondani, hogy a folyam minden látogatója a fölsorolt anyagot meg is fogja tanulni. Hogy mennyit tanul belőle az egyes iparossegéd, ez egyrészt előképzettségétől és intelligenciájától, másrészt szorgalmától és attól az időtartamtól fog függni, amelyen át a tanfolyamot látogatja. Már maga az itt bizonyos fokig érvényesítendő tanu-

lási szabadság, amely a tanulás tárgyának a megválasztására is vonatkozik, kívánatosnak mutatja azt, hogy minden egyes iparág és tárgy tanítási anyaga — bár az csak a legszükségesebbre is terjed ki — elég kimerítő legyen, hogy minden képzettségi és szorgalmi fokon álló egyén megtalálja a neki valót. Megkívánja ez azonban azt is, hogy az oktatás a legtöbb tárgynál egyéni legyen.

Az egyes tanfolyamok időtartamát, azok kezdetét és befejezési időpontjainak, de még az oktatás heti órái számának megállapítását is az iparág, a tárgy és más körülményekre való tekintettel az intézetek vezetőire kell bízni.

*

Ennyivel kivántuk az iparosok továbbképzése terén hazánkban érvényes szabad tanítás fejlődésének folyamát és legújabb irányát rövid vonásokban ismertetni. Erős az a meggyőződésünk, hogy már tíz évi intenzív működés ebben az irányban, iparosainknak hatalmas fegyvert fog nyújtani arra, hogy a magas fejlettségű nyugati iparállamok ide vonatkozó képviselőivel, ipargazdasági téren a harcot sikeresen állják. Hogy ez így legyen, ez első sorban a legérdekeltebbektől, maguktól az iparosoktól függ.

Kívánjuk, hogy ezek ezt megértsék és az alkalmat a továbbképzésre kitartással megragadják.

Elnök: Következnek a hozzászólások. Kérem a titkár urat, szíveskedjék a fölszólalókat a jelentkezés sorrendjében fölhívni.

Hegedűs Ármin: Az előadó előadásából örömmel tapasztalható, hogy a szabad tanítás igen nagy tért hódított már az iparossegédek továbbképzésének és művelésének terén. Annál szomorúbb állapotok uralkodnak az iparostanoncok továbbképzésénél és nevelésénél. Még nem sikerült eloszlatni azt a téves fölfogást, melynek eredményeként a szülők azokat a gyermekeket adják ipari pályára, akik tanulásra képességgel nem bírnak. Másokat az iparos pályára szülőik szegénysége viszi, nem lévén módjukban a továbbtanulás költségeit viselni.

Az iparos-tanonc továbbképzése, tanulása megszakad majdnem teljesen az inasévekkel; ellenben megkezdődik az inas gyenge

korában, amikor gyermek-játékok és gyermek-örömök után vágyakozik, a nélkülözések ideje, a nehéz fizikai munka, a megalázó cselédszolgálat kálváriája, amely alatt a tulajdonképpeni szakkiképzésre rendszerint, különösen az első, második tanulóévben, a legkevesebb idő jut. A hatóságok által fönntartott inasiskolák — bármennyire jól vannak is szervezve s bármily lelkes tanerőkkel rendelkeznek is — képtelenek e téren megnyugtató eredményeket eléri.

A mesterek zaklatásnak tekintik az inasoknak iskolába küldésére vonatkozó rendeleteket s e fölötti boszankodásukat rendszerint az inassal éreztetik. S ha el is jár az már 2-szer, 3-szor este az iskolába, törődötten, fáradtan ér oda, szellemi munkára képtelen. Szakbeli ismereteket az inasiskola is csak a vasárnapi szakrajzórákon nyújthat, ami kevés. Kívánatos lenne tehát, ha az inasok tanítására hetenként egy egész hétköznapot lehetne áldozni, amikor az más, fizikai munkát ne végezzen. Ha a rendszeres szabad tanítás eredményeket akar elérni a fölnőtt iparosoknál, föltétlenül szükségesnek látszik, hogy az inasokra is figyelmet fordítson s a hatósági iskoláztatás kiegészítéseképpen módot nyújtson az inasoknak is arra, hogy szabad tanítás formájában előkészíttessenek a későbbi szabad tanítási tanfolyamokra. A Szakosztály útján fölhívja fölszólaló a Kongresszus figyelmét az iparostanoncokra s kéri, hogy a szabad tanítás programmjába az inasok oktatását is vegyék föl.

Farkas István: Az iparoktatás hibái már a tanoncok túlságos kihasználásánál kezdődnek. Még az ipartörvény amúgy is hiányos intézkedéseit sem tartják be a tanoncokkal szemben. Egyes iparágaknál teljesen elhibázott irányban folytattatja az állam a szakoktatást. Így például a szabó- és cipésziparban vándor-szaktanítókat tart az állam. Ezek a vándor-szakoktatók, eltekintve attól, hogy 10—15 ember előtt tartják előadásaikat, egyoldalúan, a tűnőfélben lévő kézimunkára szorítkoznak csak. A cipésziparban is be kellene kozni azt, hogy a szakoktatás technikailag nyújtson kiképzést. Így képződnének a munkások a fejlődő nagyipar számára.

Hronyetz Antal Gyula: Mindenekelőtt a tartalmas s az irányelveket határozottan, szépen kifejező előadást örömmel köszöni az *előadó* úrnak. A fölszólaló úrnak szabad legyen megjegyeznie, hogy csupán az iskola nem elegendő az ipari és technikai ismeretek elsajátítására, mert iskolán kívül tovább kell folytatni a

képzést s ezen föladatnak felelne meg éppen a szabad tanítás. A világverseny fokozódó kívánalmai, mint egy varázsütésre, rövid pár évtized alatt, a gépek, elektromosság s kémia segítségével egy új világ küszöbéhez visznek, repülő szárnyakon, energiák láthatatlan tovavitelével s a természetben eddigelé kihasználatlan források jövendőbeli bírásának reményében. Ez a rohamos haladás, a munkának rövid időn való lebonyolításával karöltve, egy új osztályt teremtett, mely szoros összefüggésben lévén a növekvő iparágakkal, elméleti s gyakorlati úton szükségképpen mind magasabb és magasabb képesítésre szorult. De ugyanekkor az érdeklődő nagyközönség is örömmel igyekezett behatolni az egy ideig csodálatos műszaki tudomány teremtette gépek birodalmába. Az ipar és technológia különböző fejlődési fokain gyakorlati ismeretek továbbfejlesztése szükséges. Ez első sorban a munkásságot érinti közelebbről s csak második sorban a nagyközönséget.

Az ipari és gyári munkásságot a továbbtanulásban azonban célok vezetik. Vagy bizonyítvány elnyerése ez a cél, mellyel esetleg jobb keresethez juthatnak, vagy pedig jövőjök biztosítását célozzák.

Ha e kettős cél esetleg még a szórakozva való tanulással kapcsolódik egybe, úgy szíves örömest áldozza föl fáradságos munkája után a szórakozás pár óráját a munkás és tanul.

Az ipari és technikai tudás elérése nagy gyakorlathoz van kötve. A sok és különféle rendszerű gépek szerkezetének megértéséhez s kezelésének elsajátításához idő kell, leginkább pedig tapasztalat.

Ha az egyes munkás-csoportoknak foglalkoztató műhelyök van, hol mint szövetkezeti tagok szellemi és anyagi támogatásban részesülhetnek, — ha vizsgáló bizottság előtt történő versenymunkájokat, szerelési és javítómunkáikat díjazzák, — ha megfelelő gyakorlataik után elért magasabb tudásukat igazoló bizonyítványokat kaphatnak, — ha munkanélküliség esetén ezen műhely keretén belől otthonra, munkaadóra találnak, — ha rokkantság és aggság esetén bizonyos nyugdíjat kaphatnak saját testületüktől s reményök van a haladásra, — úgy az a munkás szívesen törekszik a magasabb tudomány alapos megszerzésére, mely nyitja az előtte rejtett dolgoknak. E műhely keretén belül az új iparágak fejlesztése, megismertetése a munkásosztály különböző rétegeiben könnyen történhetik. Kellemes otthonra, iskolára találnak ilyen műhelyben a különböző munkás-egyedek s az esetleg fölállí-

tandó üzlethelyiségben még értékesíthetnék is saját gyártású portékájukat.

E célt igyekeztünk eddigelé mi, kik az angyalföldi gépészek országos egyesületének fiókjában az elektrotechnikát tovább tanultuk s igyekszünk megvalósítani, a magyar kormány támogatásával, a föntebb említett alapon egy műhely-szövetkezetet, mely melegágya legyen a vas- és fémipari szakoknak. Így előkészített és fölszerelt műhelyek keretén belül az érdeklődő nagyközönség is hallgathatna sorozatos szak-előadásokat és munka közben láthatná a gyakorlatozó csoportokat. Addig azonban, míg ez létesül, mindazok, kik a szabad tanítás ügyét szívükön hordják, nyújtsanak módot ahhoz, hogy a kezelésükre vagy gondozásukra bízott intézeteiket s az előadásokhoz szükséges egyes technikai fölszereléseket erre a célra bármikor átengedhessék.

Stauber József: Tisztelt Szakosztály! Azokhoz a fölszólalásokhoz, melyek előttem az iparostanoncoktatásról elhangzottak, a magam részéről teljes mértékben hozzájárulok. Én a kérdésnek egy másik oldalára óhajtom a t. Szakosztály figyelmét fölhívni. A Szabad Tanítás Országos Kongresszusának programmjából úgy olvastam, hogy a szabad tanítás célja az iskolát mindenben helyettesíteni és pótolni. És midőn úgy látom, például e Szakosztály 1. csoportjának tárgyalásaiból, hogy ennek a Kongresszusnak törekvése nemcsak ez, hanem arra is törekszik, hogy a legmélyebben megalapozott, legmagasabb fokú műveltséget is megszerezhesse bárki; azt hiszem, hogy e Szakosztály tárgyának keretén belül maradok, midőn azt hangoztatom, hogy szükséges a technikai szabad oktatást az alsófokon kívül a közép- és felsőfokú technikai oktatás terére is kiterjeszteni; hogy lehetségessé tétessék mindenkinek, aki erre hajlamot érez, hogy a legmagasabb fokú technikai tudást is, az összes szükséges segédtudományokkal együtt elsajátíthassa. Ezt óhajtottam a t. Szakosztály figyelmébe ajánlani.

Pelczéder Ágost: Kifogásolja az előadás tárgyát. Ő mást várt és nem történelmi fejlődést és holmi szerzetesek dicséretét. Kifogásolja, hogy tandíjat szednek. Az oktatás itt ingyenes legyen.

Gaul Károly előadó zárószava: Mindenekelőtt az utolsó fölszólalónak, *Pelczéder* úrnak válaszol. Sajnálja, hogy előadása tárgyával tetszését meg nem nyerte, midőn e kérdés történelmi fejlődésére is nagy figyelemmel volt és amidőn kénytelen volt a kegyesrendi szerzetesek nagy érdemeit is e téren kiemelni. De — úgy véli — az előadás tárgyának megválasztása első sorban az előadó

joga és nem egyes hallgatóké. A Kongresszus elnökségének dolga aztán a tárgy ellenőrzése, a hallgató pedig, ha a tárgy neki nem tetszik, ne hallgassa meg az előadást. Ama kifogására, hogy a szabad tanításszerű ipari és technikai oktatás vezetői tandíjat is fizettetnek, előadó kiemeli ennek lélektani jelentőségét. Amihez az ember ingyen jut, azt nem igen becsüli. Az ingyenes tanfolyamokból, tapasztalat szerint, kimaradoznak, míg ha fizetnek az iparossegédek, inkább kitartanak. *Hegedűs* Árminnak azt válaszolja, hogy az iparosinasoknak bőségesen van alkalmuk a szabad tanításban is résztvenni, de csak akkor, amidőn már megérettek ezek megértésére. Maga a szervezet gondoskodik arról, hogy a kellően iskolázott iparosinasok mint rendes hallgatók a szakirányú tanfolyamokra beiratkozhassanak. *Farkas* István a szabad tanításnál a gépmunkák oktatását is kívánja. Előadó megnyugtatja fölszólalót azzal, hogy a m. kir. technológiai iparmúzeum szervezete is gondoskodik arról, hogy a népesebb iparokból egy-egy gépkészlet, vagyis egy-egy munka-műhely álljon e tanfolyamok rendelkezésére.

Szuppán Vilmos elnök, ki közben az elnöklést átvette, meleg köszönetet mond előadónak nagy tanulmányra valló érdekes és tanulságos előadásáért. — A napirend következő pontja a délelőtti együttes ülés által ide áthelyezett előadása dr. Waldapfel János tagtársunknak. Kérem ennekfolytán, szíveskedjék előadását a «Falusi közművelődési egyesületek»-ről megtartani.

Dr. Waldapfel János mintagimnáziumi tanár:

Falusi Közművelődési Egyesületek.

Hazánkban számos közművelődési egyesület működik. Vannak közöttük országos jellegűek, vannak olyanok, melyek az országnak egy nagy területére, a Felvidékre, Erdélyre stb. kiterjesztik tevékenységüket és vannak, melyek csak egy megye határain belül munkálkodnak. Csak igen kevés van olyan, mely egészen szűk területre, egy nagyobb városi középpontra és környékére szorítkozik. Ha a közművelődési egyesületek munkásságát figyelemmel nézzük, azt vesszük észre, hogy minél nagyobb az illető közművelődési egyesületnek a peripheriája, annál kisebb a hatásának átlaga, az,

amit hatása átlagos sűrűségének lehetne nevezni, sőt ha nem az átlagot nézzük, hanem a tevékenységének kiszabott területet összes részeiben, akárhány oly részt, néha egészen jelentékeny territoriumot találunk, melyen e hatás annyi, mint semmi. A hellyel-közzel teljes eredményhiány aztán nagy elégületlenséget támaszt, mely az illető terület részéről az egyesület támogatásának csökkenését vagy teljes megszünését vonja maga után.

Mi a hatás ez aránylagos csekélységének, az eredmények e föltünő hiányosságának az oka? Az illető egyesületek aránylag nagy budgettel dolgoznak, a nagyobbak és legnagyobbak tíz és százezer koronára rugó költségvetéssel, többnyire nagynevű elnökök állanak az élükön és buzgó, agilis, folytonosan dolgozó és utazó titkárok végzik a középponti munka oroszlánrészét és — az eredmény a maga összességében sem nagy, egyes területeken pedig éppenséggel semmi.

Nem is a pénz hiányán és nem a középpontban működő személyek hibáján múlik a dolog, hanem véleményem szerint csakis az egyesületek szervezetén. Magán azon a körülményen, hogy egy középponti gépezet egy egész nagy territoriumot kénytelen ellátni lélekkel és lelkesedéssel, erővel és értelemmel, gondolatokkal és tervekkel. Igaz, hogy a középponti szervezet teremt magának affiliált szervezeteket, fiókválasztmányokat és bizottságokat, de éppen ezeket nem bírja a középpont eléggé életképesekké tenni, ezekbe nem bír vért és lelket hajtani. Ezek a fiókok, vidéki, megyei stb. választmányok nem igazi szervek, nincsenek kellő organikus kapcsolatban a középponttal, és nem igen tudnak maguk is lelket adó középpontokká válni a maguk speciális területére nézve. Ezek a peripherikus részek gyakran teljesen elzsibbadnak, majnem egészen elhalnak és a nagy közművelődési egyesületek évi jelentései sokszor kénytelenek az egyik vagy másik fióknak szunnyadozásáról vagy rövid lét után nem-létre való szenderüléséről hírt adni. S amelyek nem is halnak el vagy nem aludnak el egészen, azok néha oly gyengék, vagy ha nem gyengék, legalább is oly gépiesen, minden spontaneitás, minden initiatíva nélkül működnek, hogy működésükben csak igen kevés a köszönet.

Minél távolabb vannak az illető filiálék a középponttól, már csak földrajzi tekintetben is — nem szólva a gondolkodásmód és az érdekek távolságáról — annál csekélyebb értékű a munkásságuk.

Azt hiszem, túlzás nélkül mondhatni, hogy nagy közművelődési egyesületeink munkássága sem az általános kultúra terjesztésében, sem a nemzeti műveltség ápolásában, de még a nyelvi magyarosítás vagy csak a nyelvi magyarság fönntartása terén sem járt eddig azzal az eredménnyel, amelyet alapítóik és pártolóik vártak tőlük.

Különösen az utóbbi téren, a magyarosítás terén tett megfigyeléseim bírtak arra, hogy újfajta közművelődési egyesületek létesítéséről gondolkodjam. A Felvidékre, különösen Liptó- és Trencsénmegyére vonatkozó tapasztalataim azt mutatják, hogy az utolsó negyedszázad alatt folytatott magyarosítási törekvések eredménye a tulajdonképpeni népre, a tót parasztságra nézve elenyésző csekély. Nem sikerült egy emberöltő alatt e megyékben egyetlen egy tót paraszt családot sem, ismétlem, egyetlen egyet sem megmagyarosítani, jóllehet a nyelvi magyarosítás az ott működő, igen buzgó vezetéssel rendelkező közművelődési egyesületnek úgyszólván egyedüli célja, melyet óvók létesítésével, könyvtárak alapításával, iskolák és tanítók pártolásával szolgál, de a tulajdonképpeni népre, a tót parasztságra nézve igazi értékes eredmények nélkül.

E tapasztalatok által megindított elmélkedésem folyamán arra a gondolatra jutottam, hogy a nagy közművelődési egyesületek helyébe minél kisebb közművelődési egyesületeknek kell lépniök, melyek nem mint egy középpontból hajtott gépezet automatikus részei szerepelnének, hanem melyek maguk is spontán módon működő, saját belső erejüktől mozgatott szervezetek volnának, úgy hogy nem kívülről kapnának időről-időre gyenge lökést, hanem mindig saját, belső impulzusaiknak engedelmeskednének, s ezek az apró, úgyszólva sejtszerű egységek állanának össze idővel nagyobb és bonyolódottabb organizmusokká.

Az ország minden nagyobb községe, különösen az olyan, mely körjegyzőnek a székhelye, alkalmas arra, hogy lakosai,

a környékéit is hozzávéve, egy kis közművelődési egyesületet alkossanak, mely minél többoldalú munkásságra törekedve, az illető községnek és környékének összes lakóit, pártpolitikai, felekezeti és osztálykülönbség nélkül anyagi és szellemi tekintetben a maga adófizetőivé tegye. Amire csak közművelődési egyesületek ma törekednek, arra törekedhetnek a maguk kis körén belül ezek az apró kultúregyesületek is: rendezhetnek tanfolyamokat fölnőttek és serdülők részére, támogathatják a lokális iskolaügyet és művészetet, dolgozhatnak az érzelmi és nyelvi magyarosításon, alapíthatnak kis helyi múzeumokat, stb. stb. Lehet a mellett az egyesületeknek vidékenként, a helyi szükségleteknek megfelelőleg más és más az uralkodó jellegük. Az egyik törekedhetik első sorban az általános értelmi színvonal emelésére, az analfabétaság csökkentésére, babona eloszlatására stb., egy másik különösen közgazdasági ismeretek, kertészeti, állattenyésztési, tejgazdasági tudnivalók terjesztésére, egy harmadik a magyarosításra, egy negyedik bizonyos erkölcsi bajok (alkoholizmus, egy-gyermekrendszer) leküzdésére stb.stb. A főföladat mellett és ennek szempontjából aztán mindenféle mellékföladatot teljesíthetnek. A sokoldalúság már azért is jó, mert vele jár az, hogy így a lakosságnak minél több elemét lehet belevonni az érdeklődésbe és a munkába.

Ilyen falusi közművelődési egyesület, amilyenről itt szólok, létesült is már az én kezdeményezésemre az elmúlt év augusztus végén Peredméren, Trencsénmegyében. «Otthon: Peredmér és környéke lakosainak egyesülete» névvel. Legyen szabad az egyesület alapszabályaiból, melyek legközelebbre várják a miniszteri jóváhagyást, a céljára és eszközeire vonatkozó pontokat (2. és 3. §.) ideiktatnom.

«Az egyesület célja: Peredmér község és környéke anyagi és szellemi érdekeinek istápolásával a szülőföld és a haza iránt való ragaszkodás erősbítése.»

«Az egyesület a következő eszközökkel törekszik célja elérésére: 1. Tanfolyamokat rendez a mindkét nembeli serdülő ifjúság részére a magyar nyelvből és irodalomból, a történelemből és alkotmánytanból, a földrajzból és termé-

szettudományokból; fölolvasásokat és előadásokat fölnőttek részére különösen a közgazdaságtanból, a mezőgazdaság, kertészet, gyümölcstermelés és méhészet köréből, de a történelemből és szépirodalomból is. 2. Könyvtárt, olvasószobát, esetleg helyiérdekű múzeumot szervez. 3. Színielőadásokat, helyiérdekű kiállításokat, nemzeti és népünnepeket, társas kirándulásokat és egyéb társas összejöveteleket rendez. 4. Zene-, ének-, torna-, céllövő- és turista-társaságokat szervez, illetőleg támogat. 5. Fölkarol minden olyan törekvést, mely a község és környéke történelmi és természeti kincseinek megőrzésére, természeti szépségeinek megismerésére és megismertetésére, továbbá a község és környéke szépítésére (befásítására, tereinek és utcáinak díszítésére) irányul. 6. A község és környéke minden gazdasági, egészségügyi valamint egyéb közérdekű ügyeinek előmozdításán fáradozik, a pártpolitikai és vallási kérdések szigorú kizárásával. 7. Ápolja az érintkezést az idegenbe szakadt földiekkel levelezés, esetleg írott vagy nyomtatott időszaki hirlap útján.»

E peredméri kis egyesület elnöke a peredméri plébános lett, titkára az ottani körjegyző, pénztárosa az egyik tanító, könyvtárosa a másik stb. A választmány egyesíti magában a társadalmi, felekezeti és pártpolitikai tekintetben legheterogénebb elemeket. Benne vannak a községben, illetőleg a környéken lakó vagy ott született földbirtokosok, gyárosok és bérlők, papok, tanárok és tanítók mellett kisbirtokosok, (parasztgazdák), kisiparosok (kovács, asztalos) és munkások mindkét ott lévő gyárból; van a választmányi tagok között egyfelől katholikus, protestáns és izraelita, másfelől alkotmánypárti, függetlenségi párti, néppárti és pártonkívüli, de akad köztük bizonyára még radikálispárti és szociáldemokrata is. A kis egyesület már hozzá is látott legközelebbi munkásságának előkészítéséhez, mely máris nemcsak tanfolyamok és előadások rendezésére, hanem a község szépítésére és helyi kis múzeum létesítésére irányul.

Nem kételkedem benne, hogy ha az első trencsénmegyei falusi közművelődési egyesület már munkásságának az első évében jelentős és eredményes munkásságot fog ki-

fejteni, akkor a megyében egymásután több ily egyesület fog keletkezni és semmi akadályát nem látom annak, hogy belátható időben a megyének valamennyi körjegyzői székhelyén ily egyesület keletkezzék, mely egymástól függetlenül, de egymással vetekedve fogja szolgálni a maga speciális közművelődési szükségleteit.

Ezek az egyes apró egyesületek, melyek, mint mondom, egymástól teljesen függetlenül és természetesen teljes autonómiával fognak szervezkedni, összeállhatnak aztán, ha majd nagyobb számmal lesznek együtt, nagyobb szervezetekké. Összeállhatnak előbb az ugyanazon kerülethez tartozó falusi egyesületek egy kis szövetséggé, melynek közös érdekeit az egyes egyesületek küldötteiből alkotott tanács gondozhatja; e kerületi szövetségek pedig összeállhatnak aztán megyei szervezetekké, melyeket az illető kerületi tanácsok delegátusaiból alkotott megyei tanács vezet közös ügyeikben és így tovább. Így könnyen elképzelhetjük, hogy ezek az eredetileg kisterjedelmű egyesületek idővel és fokonként mind nagyobb és bonyolódottabb szervezetekké tevődnek össze és végre országos nagy organizmust is alkothatnak, mely azért meghagyja az eredeti elemeket, úgyszólván a maga sejtjeit, autonóm szervezetükkel és speciális hatáskörükkel, ezt soha nem zavarja, hanem a maga centrális erejével csak gyámolítja.

Világos, hogy az ily módon létrejött bármily nagyterjedelmű szervezet, mely az eredetileg egymástól különböző elemek fokozatos összetevődése, folytonos integrációja folytán keletkezett, nagyon különbözik egész strukturájában a mostani nagy közművelődési egyesületek szervezetétől, melynél előbb van meg a középponti orgánum s innét ágaznak szét erőltetett differenciálás útján a fiókszervezetek. Ha azokban a kis elemekben, amilyeneket én tervezek, élet van és ez a helyi érdekeknek közvetlen hatóereje mellett bizonyára meglesz, akkor a belőlök kinőtt nagy szervezetben is lesz élet, míg a jelenleg működő nagy szervezetek néha a középpontban egészen frissen funkcionálnak, de a peripheriák azért mégis elhalnak.

Úgy gondolom, hogy régebben létező nagy és centrális

szervezetű közművelődési egyesületeink mellett, melyeknek fönntartása és pártolása mindenesetre kívánatos — a mi kulturális életünk mai fokán nem volna szabad megengedni, hogy bármely már meglévő közművelődési intézményünk megszűnjék működni vagy csak elsatnyuljon — nagy jelentőségűekké válhatnak ez újabb kis szervezetek, melyeknek legkisebbikében meglesz az önálló fejlődés és szabad mozgás képessége, és amelyek teremthetnek maguknak, ha szükségét érzik, közös középponti orgánumot is.

Az én képzeletemben él ezen közművelődési mikroorganizmusokból kiinduló, de majdan hatalmas és nagyeredményű munkaszervezet képe. Boldog volnék, ha előadásom erre vonatkozólag megindította volna az Önök képzeletét is, kik szívesek voltak előadásomat meghallgatni.

Elnök az ülést öt percre fölfüggeszti s elrendeli a terem szellőztetését. — Szünet után az ülést újból megnyitva, a fölszólalóknak jelentkezés sorrendjében megadja a szót.

Pelczéder Ágoston vitába bocsátkozik az *előadóval.* Kifogásolja az előadó beszédéből azt, hogy a népnevelést teljesen a papokra, a jegyzőre és a szolgabiróra akarja ruházni. A közművelődésnek útját állja az a szomorú gazdasági viszony, mely valósággal lehetetlenné tette a népnek a tudományok elsajátítását. De legfőbbképpen lehetetlenné teszi a közművelődés terjesztését az, hogy ma megvan fosztva a nép annak lehetőségétől, hogy akár közművelődés, akár gazdasági javak elérése céljából egyesületet alkothasson. Ha azt akarjuk, hogy a közművelődés a népnek közkincsévé váljon, akkor első sorban oda kell hatnunk, hogy a kulturális haladás biztos alapját képező egyesülési és gyülekezési jog haladéktalanul törvénybe iktattassék.

Farkas István: A falu közművelődése igen alacsony színvonalon áll. Még azt tartjuk: kár, hogy vasút van a világon! Ezt a fölfogást képviseli a faluban a pap, a jegyző, a szolgabíró. Az *előadó* mégis a papra, a jegyzőre bízná a falusi közművelődési egyesületeket. Ez annyi volna, mint farkasra bízni a bárányokat. Van a munkásságnak ma is sok közművelődési egyesülete, melyet tűzzel-vassal üldöznek a hatóságok. A csendőr, a pap, a szolgabíró ma egyebet sem tesz a faluban, mint üldözi,

zaklatja a munkások által létesített szakegyesületeket. Ezeket a hatóságokat még a felügyelettől is el kellene tiltani!

Nyisztor György: A nevelésnél két irány van ma; a vallás, mely azt tanítja, tűrj, szenvedj, a földi javakhoz ne ragaszkodj, — a második irány a tudomány; a tudomány szelleme arra tanít bennünket, hogy ragaszkodjunk az élethez, szeressük azt, tanuljunk meg érte küzdeni, mert minden ember boldogsága az összesség közreműködésétől függ; hirdessük hát a munkások, a dolgozók szolidaritását. Nem vagyunk hívei annak, hogy a papok kezébe tegyük le a nép oktatását, mert azok az élet megvetését tanítják, sem a szolgabíróra, mert az üldözi a munkásokat, csendőrökkel vereti szét az egyletben összegyűlt, tanulni vágyó munkásokat. Az oktatás a néptanítóra, a szakegyletekre és a szabadgondolkodókra bízandó.

Dr. Petri Mór: Ezek az egyesületek az ifjúsági egyesületek betetőzésére szolgálhatnának; 16—21 évesek nem ide, hanem az ifjúsági egyesületbe valók. A *Waldapfel*-tervezte egyesületek legigazibb célja: az iskolázás elé gördülő akadályok elhárítása, gyermekkonyhák létesítése, gyermekek segítése, az ifjúsági egyesületek támogatása, stb.

Dr. Szemenyei Kornél: Tisztelt Szakosztály! *Waldapfel* tanár úr előadásában azt fejtegette, hogy az állami iskolák és nagy kultúregyesületek nemzetiségi vidékeinken lényeges eredményeket alig tudnak fölmutatni. Ezek helyébe ő tehát kisebb, a község területére szorítkozó egyesületeket akar szervezni, melyek egyike — mint előadásából láttuk — aránylag csekély eszközökkel tisztességes sikert tudott elérni. Előre is jelezhetem, hogy előadó úr fejtegetéseinek eredményeivel nem tudok egyetérteni. A kultúregyesületek eredményes munkáját igen nagyra tudom becsülni, de nem hiszem, hogy ilyen kis falusi egyesület, már csak az anyagi eszközök elégtelenségénél fogva is, eredményes munkát tudjon végezni. Lehet, hogy míg egy lelkes, odaadó ember áll az élén, fog valamelyes eredményt fölmutatni, de az ilyen működés *egy ember* sorsához van kötve s állandóságára számítani nem lehet. De én nem is ebből a szempontból kívánok az előadáshoz szólni. Ez az előadás az általános vita sorából maradt a mostani szakosztályi ülésre, általános szempontból kívánok én is hozzászólni, amit annál is inkább merek, mert az általános szempontok alapján levonandó következtetéseim éppen ezen Szakosztály keretébe vágók. Nevezetesen én a kérdést a magyarosítás

szempontjából kívánom tárgyalni. (Fölkiáltások: Nem ide való!) Bocsánatot kérek! A mai egész délelőtt a nemzeti és a nemzetközi világfölfogás közötti harccal telt el, a magyarosítás ügye pedig, a mi viszonyaink között, elsőrendű nemzeti kérdés s mint ilyen, azt hiszem, elég közeli összefüggésben van az általános vita során elhangzott eszmékkel. A délelőtti vita folyamán elhangzottak meg éppen indokolttá teszik, hogy a magyarosítás ügyére egy pillantást vessünk. A délelőtt folyamán két ellentétes világfölfogás harcát dobták a vitába. E fölfogások érdeméről nem kívánok nyilatkozni, mert ezt a vitát naivnak és teljesen meddőnek tartom.

Magyarországon a szervezett munkások száma 70—80,000. (Fölkiáltások: Sokkal több!) Legyen hát 100,000, vagy még több, még mindíg meglehetősen kis része az ország lakosságának. Mennyi jár el ezek közül a szakszervezetekbe? Ugyebár csak egy része? És ezek közül hányan vannak olyanok, akik az ott hirdetett világfölfogást annyira elsajátítják, annyira magukévá teszik, hogy attól életök kellemesebb, boldogabb lesz, vagy hogy abból nekik valami kézzelfogható hasznuk van? Én nem akarom megkérdezni, hogy ezek száma hány percentre rúg, de azt talán az urak sem tagadják, hogy ez a percent nem valami nagy! Ezzel csak azt akartam konstatálni, hogy az ilyen irányú munkásság eredménye nem ér föl a ráfordított fáradsággal. A Szabad Tanítás Kongresszusán sokkal nagyobb, sokkal gyakorlatibb kérdésekkel kell foglalkoznunk.

De ha ez a véleményem az egyik irányról, nem más az a másikról sem s meggyőződésem, hogy a másik párt is, legalább is ily mértékben, meddő és haszontalan munkát végez. Mi szükségünk van nekünk világfölfogások tisztázására, mikor Magyarországon még nyolcmillió ember nem tud írni-olvasni? (Zigány Zoltán: Az állami föladat!) Jó, mondjuk, hogy állami föladat, de látjuk, hogy az állam nem teljesíti ezt a föladatát, mi pedig éppen azért gyűltünk itt össze, hogy pótoljuk azt a munkásságot is, amit az állam e téren elmulaszt! Nem folytatom tovább a kitéréseket, hanem áttérek tulajdonképpeni tárgyamra, a magyarosításra.

Teljesen egyetértek előadó úrral abban, hogy sem az állami népiskolák, sem a kultúregyesületek magyarosító hatása nem nagyon érezhető. Honnan van tehát az, hogy a magyarság száma évről-évre, aránylagosan is, emelkedik? (Fölkiáltások: A szakegylet magyarosít!) Én tudom ezt és éppen ide irányulnak követ-

keztetéseim is. De ha az urak tudják, hogy a szakegylet magyarosít s így ezt *tudatosan* teszik, akkor talán azokat a tanokat, amiket terjesztenek, hirdetik öntudatlanul, mert kétségtelen, hogy a Kongressszuson egyértelműleg kifejtett nézeteik és a szakegyletek magyarosító tevékenysége között meglepő eltérés van.

Igenis: a szakegylet magyarosít. A két legnagyobb magyarosító tényező az ipar, az abban foglalkozó széles ipari munkásrétegek és azok szervezetei, a másik: a hadsereg. (Zigány Zoltán: A hadsereg?) Igen, a hadsereg, amit bizonyít az, hogy a hadseregben a magyarul beszélők száma tizennyolc százalékkal nagyobb az országos átlagnál és hogy éppen a németajkúaknak a fele elsajátítja a hadköteles korban a magyar nyelvet. Ez, azt hiszem, teljesen igazolja, hogy a magyar nyelv azért terjed, mert arra azoknak, akik elsajátítják, szükségök van. A szabad tanítás keretébe pedig föl kell venni minden tárgyat, amire szükség van. Nem akarok e téren azon az úton haladni, mint az iskola, hiszen elismertem, hogy annak eredménye csekély. Nem valami hazafias mázzal fölcicomázva kell a magyar nyelvet tanítani, hanem azért, mert arra szükség van. Hogyan védje meg legegyszerűbb, legprimitívebb jogait az, aki nem tud a hatósággal érintkezni sem? Már pedig az államélet fejlődése a közigazgatási tevékenység körét folyton bővíti, ez pedig folyton szükségessé teszi a magyar nyelvet. Azt nem is kell indokolnom, hogy egy többnyelvű közigazgatás ma sem tudná föladatait ellátni, annál kevésbbé a jövőben, ha föladatai még jobban megszaporodnának. Minden idegenajkú polgárnak tehát legközvetlenebb egyéni érdeke a magyar nyelv elsajátítása, hogy jogait megvédeni képes legyen. Ezért kell tudatosan magyarosítani. De azért is, mert — mint tanulmányaim során erről meggyőződtem — a magyarosodás a kulturális és gazdasági emelkedéssel szorosan összefügg; azért nagyobb az ipari munkásság körében, mint a földművelők közt, rohamosabb a városokban, mint a vidéken. Ha igazi kultúrmunkát akarunk végezni, a magasabb kultúra eszközeit, első sorban a nyelvet is megszerezhetővé kell tennünk. Kételkedhetik-e valaki abban, hogy magasabb kulturális élvezetet nyújthat Petőfi olvasása, mint a Slovenski Noviny kalendáriumáé? Magyarosítanunk kell, mert a magyarosodás a nemzetiségek kulturális és gazdasági emelkedését jelenti.

Elismertem, hogy a magyar nyelv terjesztése körül az iskolák és a kultúregyesületek nagy eredményeket nem értek el; nem fűzök reményt azoknak az egyesületeknek működéséhez sem,

melyeket az előadó úr kívánna fölállítani. A szabad tanítás keretében sem gondolom a dolgot közvetlenül megvalósíthatónak. De igenis közvetve és ez a konklúzió már egészen a tisztelt Szakosztály keretébe vág. Azt láttuk, hogy a gazdasági emelkedés együtt jár a magyarosodással. Magyarosít az ipar, a városok. Úgy fogunk a szabad iskola útján is eredményesen magyarosítani, ha módot nyújtunk az anyagi emelkedésre. Gyakorlati, kereskedelmi, technológiai, agronómiai ismereteket kell nyújtani a népnek, keresetképességét emelni, gazdasági érvényesülésének útjait megnyitni: ezzel fogunk egyúttal legjobban magyarosítani is. Sajnálom, hogy az előrehaladott idő nem engedi meg, hogy nézetem rendkívül fontos tananyagának részleteibe mélyebben belebocsátkozhassam. Csak röviden jelezni kívánom álláspontomat, óhajtom, hogy ez a Naplóban is kifejezésre jusson, hogy a nép keresetképességét előmozdító tanulmányoknak, a leggyakorlatibb kereskedelmi és gazdasági ismeretek terjesztésének a legnagyobb súlyt kell tulajdonítani és a legnagyobb teret biztosítani.

Gálffy Ignác: A közművelődési egyesületek alakulásánál legtöbbször oly elemek járulnak közre, akik szeretik, ha őket szerepelni látják. Összeütköznek az egyéni ambiciók és akár érvényesül egyik vagy másik, akár nem, rövid időre félreállanak s az ügy árván marad. Van olyan eset is, hogy egy kiváló egyén alkot egy kis helyen közművelődési egyesület-félét, az kiválóan kezd működni s akkor kidűl, minek következtében megszűnik az egyesület is. Éppen ezért a Borsod-Miskolci Közművelődési Egyesület, mikor hosszas tapogatózás után a középpontban végig szenvedte a törekvők harcait, arra a határozatra jött, hogy a népnek minden irányú tanítását veszi munkakörébe és olyan tanítói kart alkot önként vállalkozó egyénekből, akik sem hivatali, sem pedig más szempontból nem idegenek a néppel szemben. Ha aztán készen van a tanítói kar, akkor megyünk ki a középpontból előbb a nagyobb járási középpontokba s ha ott is neveltünk ilyen tanítói generációt, melyben megbízik a nép, megyünk a kisebb helyekre. Tanításunk célja az, hogy az embereket arra a meggyőződésre neveljük, mely szerint nincsenek, nem lesznek osztályok, hanem egymást megbecsülő testvérek.

Dr. Waldapfel János előadó zárószava: Köszöni az érdekes hozzászólásokat. A bennök megnyilatkozott kritika nem igen tudja megingatni a tőle vázolt egyesületek jövőjébe vetett hitét. E kis egyesületek, reméli, a maguk körében meg fogják teremteni az összes tényezők között a szükséges szolidaritást. Azok,

kiket ő az egyesületek leendő vezetőinek gondol, tapasztalata szerint nem oly alkalmatlanok a szóban forgó munkára, mint amilyeneknek egyes hozzászólások föltüntették, s ahol olyanok volnának, ott ez egyesületek rájuk is lehetnek nevelő hatással.

Dr. Schack Béla elnök, ki újólag eltoglalta az elnöki széket, megköszöni az előadó szíves fáradságát s fölkéri özv. Végess Sándornét, hogy előadását megtartani szíveskedjék.

Özv. Végess Sándorné, az aradi állami felsőbb leányiskola tanítónője:

Nők gazdasági oktatása.

A nyolcvanas évek végén a műegyetemen tartott népszerű előadások egyikére két fiatal leány kért bebocsátást, de nem engedték be: csak férfiaknak volt szabad a bemenet; pirulva, könnyes szemekkel távoztak. Nincs 20 éve ennek és íme már több mint 10 éve, az egyetem kapuin kedvökre jöhetnek-mehetnek a tanulni vágyó fiatal leányok.

Mint nyugaton, úgy Magyarországon is, a nő, ha tehetsége van, a tudomány és művészet terén érvényesülhet, de nem hódított a magyar nő gazdasági területeket, sőt a régi gazdasági értékét jórészt elveszítette. A mai társadalom jelensége az egyéni érvényesülés, az egyéni boldogság. Az egyéni érvényesülés, az egyéni siker nem mindig jár a család emelkedésével, sőt az egyéni törekvés gyakran a család kárára történik, mert hány zseniális férfi hagyja családját zilált anyagi viszonyok között!

A mai kor gyermekeinek boldogságra való törekvése egyéni, független; lerázza a családi kötelékeket. A mai kor gyermekét csak gyönge szálak fűzik a szülői házhoz; az otthon üres fogalom lesz! A szülőföld szeretete: egy helyhez kötött, attól el nem választható. E szent érzelem kevés ember lelkében lángol, pedig ez volt és lesz a hazaszeretet alapja.

A régi otthon, a maga változatos gazdasági tényezőivel, ezer szállal kötötte magához az egyént. Az otthonnak gazdasági értéke megszűnt s az egyén fájó emlék nélkül helyezi át újabb s újabb helyekre otthonát. Fájó érzés nélkül megy, akár a tengeren túl is, új hazát keresni.

Ma a fogyasztásra váró háztartási javak falukban és városokban beszerezhetők. Az üzletek, szatócsboltok, kávéházak, vendéglők, a nő háztartási terét a legszűkebb körre szorítják.

A családban a nő egyéni munkája sokkal szükebb téren mozog, mint régen, pedig a nő egyéni boldogságát belátthatatlan időkig a családi életben keresi és találja föl, mert a nők milliói önfeláldozásban, mások boldogításában lelik életcéljokat.

Ez életcélhoz, e boldogsághoz, a mai társadalmi viszonyok közt a házasság kapuján jut el.

Szomorú valóság az, hogy Európa civilizált államaiban a nő számszerint fölülmulja a férfiakat. Magyarországon is így van ez.

A mindennapi megélhetés napról-napra nehezebb; a nő egy része családja körében már nem talál biztos megélhetési módot; a családi kört kénytelen elhagyni s fölvenni az életküzdelmet a mindennapi kenyérért.

A nép leánya, mint házicseléd, vagy mint ipari és gyári munkás keresi meg kenyerét. Hazánkban az önálló nőiparosok, kereskedők száma aránylag még csekély; ellenben a szellemi munkával foglalkozó nők száma több, mint amennyit a társadalom ma elláthat.

A vagyonos család védő szárnyai alatt, aggódó gonddal nevelt leány jövője sem biztos, nem védi a jó «párti» sem a későbbi gondoktól. Hány fiatal asszony marad minden nélkül, hány elvált asszony kopogtat «nagyúri» ismerőse ajtaján hol protekcióért, hol meg egy falat kenyérért! Még a diploma sem biztosítja ma még a mindennapi kenyeret. Nagyon szomorú a középosztályú nő gazdasági helyzete.

Kétség, reménytelenség mindenfelé, még a doktor-kisasszonyok sorsa sem írigylésre méltó. Nem én látom sötét szemmel így, ez a valóság.

Aránylag a munkásasszonyok helyzete jobb, mert ha dolgozni akar és tud: mindennapi kenyerét megkeresi. És társadalmi helyzete a magyar nőnek aránylag mindíg jobb volt, mint más, előrehaladottabb kultúrnemzeteknél és gazdasági

értéke csaknem egyenlő volt a férfiéval; ha az ura védte a hazát, ha e szent haza szabadságáért zászlót bontott, ha a megyegyűlésen, a táblán, vagy az országgyűlésen szóval harcolt a magyar haza függetlenségéért: otthon, az udvarházakban vagy a várkastélyban, a magyar nagyasszonyok gazdálkodtak, az összes ingó, ingatlan javakat kormányozták.

Hány régi levél tanuskodik arról, hogy a magyar asszony milyen fontos gazdasági tényező volt. Hogy ezer év óta magyar az úr e földön, bár Rozgonyinét, Zrinyi Ilonát eszményképként karddal látjuk is magunk előtt; szikabástya volt valamennyi magyar gazdasszony lelki, nagy ereje; ezer és ezer névtelen nő harcolt e szent hazáért otthon, akkor, amikor övéiért munkálkodott, gazdálkodott.

Nemcsak a nemesasszonyoknak, de a legegyszerűbb parasztasszonynak is nagy volt a gazdasági tere. Értékes munkát végzett; szükség nem volt sehol, ahol az asszony dolgozni tudott és akart!

Észrevétlenül, lassacskán veszítette el a magyar nő gazdasági értékét, termelőből fogyasztó lett.

A háztartások kisszerű termelésének elapadását nem vette észre senki, ma már sajnosan tapasztalja a legnagyobb úr épp úgy, mint a legszegényebb koldus: drága a megélhetés. Miért? A kis nemesi kúriák, a telkes gazdák, zsellérházak asszonyai városokban laknak; a falusiak pedig azt tartják, hogy nem érdemes kevés haszonért fáradni; olcsón termel a bolgár, olcsón adja a kofa a tojást, csirkét, gyümölcsöt; jobb ha eladja a gazda a búzát, pénzért lehet venni mindent!

E félszeg fölfogás eredménye az, hogy kevés vidéket kivéve, a gazdasszony, parasztasszony, a csepp kis háztartástól eltekintve, vétkes munkátlanságban, tétlenül él, csak azok a nők dolgoznak, kiknek nincs férjök, nincs, aki eltartsa őket.

Másképpen volt ez csak 30 évvel ezelőtt is!

Csak nemrégen az összes szükséges gazdasági tudást jól megszerezhette a leány otthon, anyja mellett.

Azonban megváltozott a megélhetés. E megváltozott életmódra még a legjobb gazdasszony hírében álló anya sem

tudja többé leánygyermekét kellően előkészíteni. Fájó szívvel látja, hogy annak, amit ő tud, amire leányát tanította, leánya kevés hasznát látja. A falusi leányból városi asszony, városi leányból falusi asszony lehet. A szegény leányból gazdag, előkelő úrnő, míg a gazdag leánynak asszonykorában sokszor két keze munkájával kell megkeresnie mindennapi kenyerét.

Keserves tapasztalatok, csalódások árán szerzi meg ma a nő szükséges gazdasági ismereteit, sokszor már későn.

A feminista hölgyek politikai jogokért is harcolnak, én nem tartom részemről most még szükségeseknek, a politikai jogokat a nők részére kiterjeszthetőknek, mert — habár egy-egy kiváló nő jóval fölülmulja is a közepes műveltségű férfiak átlagos mértékét — a mai világban egyeseknek kiváltságos jogokat osztogatni nem lehet, a tömeg pedig nem eléggé érett arra, hogy e jogokat öntudatosan használja.

De nem lehet, nem szabad tovább tétlenül nézni a magyar nők gazdasági tudatlanságát, gazdasági képtelenségeit.

A nemzetgazdák jól tudják, hogy a nő felerészben fogyasztója a nemzet vagyonának, merem állítani, hogy a nő kezén keresztül semmisül meg a javak legnagyobb része.

Míg a kezdetlegesebb társadalomban a nő a termelő, ő az értékesebb egyed; addig a művelt államokban egy része a nőknek telhetetlen fényűzés közt fogyasztja nemzete vagyonát, másik része pedig futkos a mindennapi kenyérért, sokszor véres verítékével sem tudván magát és övéit eltartani.

Az állam, a társadalom, mindent elkövet a műveltség terjesztésére, a tudományt népszerűsíteni, általánossá tenni nemesen kitűzött föladata a szabad tanításnak. A tudás mellett azonban biztosítsuk a nőnek a mindennapi kenyerét is.

Kénytelenek vagyunk beismerni, hogy régente öntudatosabban készítették elő jövő hivatására a leányt, aki gyakorlatilag ismerte és tudta mindazt, amit neki, mint a háztartás jövendő vezetőjének tudnia kellett.

Ma tanul a nő sok mindent, de legkevesebbet a háztartási és gazdasági ismeretekből, melyekre pedig legtöbbjének legnagyobb szüksége van. A modern háztartási és gazdasági

ismeretek tudása a nőknek, ha gond nélküli életet nem is, de nyugalmas életet biztosíthat, a családos nő pedig megszerezheti családjának a kényelmet.

A mai társadalom létalapja a család, a nő; ha a nő elveszti tökéletesen a családban gazdasági értékét, fölbomlik a családi élet is, s azért kell komolyan a nők gazdasági helyzetének javításával foglalkoznunk.

A modern viszonyok megkövetelik a gazdasági és háztartási ismereteket a nőtől úgy, hogy a technika és a tudomány vívmányait hasznosan fölhasználni tudja és értékesítse is azokat a maga és övéi javára.

A falusi asszonynak még most is nagyobb a gazdasági értéke. Falun, tanyán nem élhet meg ma a férfi asszony nélkül; nem is igen akad paraszt-vénleány. A városba cselédnek ment parasztleány, ha férjhez akar menni, talál férjet mindig. Ahol a parasztasszony takarékos, munkás: szaporodik ott a vagyon. Ügyes falusi asszony keze aranyat termel.

Iparosok leányai már kevésbbé keresett feleségek. A legtöbb vénleányt a középosztályban találjuk; mert az úri nőnek a háztartásban, a családban kevés értéke van.

Kénytelen tehát az úri nő is módot keresni, hogy hasznos tagja legyen a társadalomnak és a családnak; életpályát keres, hogy legyen kenyere és hogy meglegyen kellő gazdasági értéke.

Ne beszéljünk itt most a nőről, mint anyáról, mint hitvesről, most csupán a nő gazdasági értékét keressük.

A nehéz közlekedési viszonyok mellett kénytelen volt még a városi háztartás is termelni javakat. Nálunk a városi háztartások csak a múlt század közepe óta nem termelnek. A múltban a megélhetés olcsó volt, a falu bővebben ellátta élelemmel a városokat. Ha a városi asszony ügyes, élelmes volt, a családtagok kényelmet, jólétet élveztek. De a jó közlekedő útak nemcsak városokba, hanem külföldre is vezetnek. Sokszor tapasztaljuk, hogy nagy városokban, pláne a fővárosokban, olcsóbban lehet élni készpénzből, mint falun. Tapasztaltam, hogy Berlinben és Bécsben olcsóbb a megélhetés, mint Budapesten. Nemcsak az élelmi cikkek drá-

gultak meg, hanem a háztartási cselédek bére is emelkedett, igényeik is megnőttek. A háztartás fönntartása pedig háromszorta drágább. Ha keressük e válságos helyzetből a kivezető útat, rájövünk, hogy hiba van háztartásunk körül is, hiba van életfölfogásunkban, hiba van nőnevelésünk körül, nagy hiba van magában a magyar társadalomban is.

E hibát gyógyítanunk kell, siessünk, ne hogy elkéssünk vele.

A társadalom fölfogása ferde. Ha én mint földesasszony mutatkozom be, akaratlanul is tisztelettel közelednek hozzám, míg ha egyszerű tanítónőként jelentkezem, rajongó ideálizmusomon mosolyogva mennek el mellettem; mert a munkát, különösen a női munkát, nem becsülik meg.

Aki nem szorult rá, az ne dolgozzék, ne vegye el a szegény elől a kenyeret, hangzik számtalanszor. Nőnevelésünk elméletileg csaknem tökéletes, ideális, de a gyakorlati életre nem készít elő.

Végre nagy hiba, hogy a leányoknak hibás fölfogásuk van a házasélettel együtt járó nehéz kötelességekről. Kényelmet, gondnélküli életet keres a nő a házaséletben, a férfi küzködik a mindennapi gondokkal, az asszony csak követel: akárhonnan, csak legyen!

Nehéz a helyzete a magyar polgári és középosztálynak, mert mindent tőle követel a társadalom is, kifogástalan öltözetet, úri lakást, cselédséget. Sokat követel még az iskola is.

A magyar középosztály háztartásának jó része a szó szoros értelmében csődbe jutott.

Amint a múlt században a földesurak tétlenül nézték, hogy kerül az ősi birtok dobra, úgy most a középosztály asszonyai nézik, hogy a családi tűzhelyek mint hamvadnak el.

Nem görnyedne ma annyi régi jómódú úri család sarja az irodában, ha a múlt században a nemes úr dolgozni tudott volna. Nem tudott, mert arra megtanítani elmulasztották. Ehhez hasonló helyzetbe jutott ma nálunk a városi úri asszonyok nagy része: tétlenül, kétségbeeséssel látja, hogy nem tud magán segíteni, hogy nem tudja tűzhelyét megóvni. Szakácsnőt nem kap, vendéglőből él, kifőzőkből hozatja az

ételt, s így látja el családját. Főzne szívesen, de nem tud; főzni nem tanították, vagy ha tud is, régi módszere nem válik be. Takarékoskodni nem lehet, mert drága minden, négy szobás lakásból 2—3 szobásba nem mehet, mert kinevetik. A családapák közöskonyha alapításán fáradoznak.

Istenem! Mi lesz ennek a vége? A leányok mind pártában maradnak, mert nem lesz érdemes megházasodni — így gondolkodik majd az ifjúság — azért házasodjam meg talán, hogy az ízetlen vendéglői kotyvalékot, amit a vendéglőben melegen ehetem, házasságom után a családi asztalnál melegítve fogyasszam el?

Tisztelt Uraim! Ne közös konyhát, hanem háztartási iskolákat alapítsunk.

A háztartási iskolákkal karöltve lehet a közöskonyhát és középponti háztartásokat is megvalósítani, aki betegség, vagy öregség miatt, vagy elfoglaltsága folytán otthon nem főzhet, olcsón és jól ellátja majd a háztartási iskola. Külföldön ez már régen így is van. A gyári és ipari munkásnőknek esteli háztartási iskolákat kell szervezni. Ha férjhez mennek, vagy ha nem mennek is, nagy anyagi és erkölcsi haszna lesz ebből úgy az egyénnek magának, mint a társadalomnak és az államnak.

A fiatal úrileányok serege, kik a háztartási iskolából kikerülnek, így nélkülözni tudja a szakácsnét és szobaleányt. Az apa s a férj a poros, füstös irodából, gyárból, örömmel siet haza, hogy a szépen fölterített asztalnál, jó étvággyal fogyassza el leánya, vagy felesége ízletes főztét.

Ha a nő öntudattal kezelné ismét a főzőkanalat, egészségesebb is lenne a magyar nemzedék s a középosztály tagjai közt sem lenne annyi gyomor- és idegbajos. Ha a nép asszonyai tudnának jól főzni, egészségesebb volna a család, kisebb volna a gyermekhalandóság!

Régente a parasztasszony jó kenyeret sütött és jól is főzött. Ízletes jó magyar ételeink elkészítése művészettel jár. A magyar ételt nemzeti voltából úgy kiforgatták, hogy pl. ecetes gulyást főznek a berlini háztartási iskolában, vendéglőinkben pedig agyon paprikáznak és ecetelnek mindent.

Az igazi magyar gazdasszony sem zsírt, sem paprikát, sem fűszereket nem pocsékol, mégis milyen ízletes a magyar étel; ez az ő művészete.

Tanítsuk meg a magyar leányokat főzni, mert a híres magyar gazdasszonyból írmagul sem marad!

Magyarország lakosságának kétharmada földműveléssel foglalkozik. A magyar földműves asszonyok gazdasági képzése országos föladat, mert e gazdasági háztartási képzés eredményeként milliárdok térülnek vissza, ha csak öt millió munkásasszony által termelt javak minimális értékét veszem is.

Első sorban a legkisebb háztartások gazdasági viszonyait javítsuk meg. Ha a nép asszonyai sokat és jót termelnek, ha a nép asszonyait erkölcsi és gazdasági öntudatra ébresztjük: egész társadalmunk alapját biztos sziklára rakjuk le; mert a városi lakos olcsón jut élelmiszerekhez s megélhetése könnyebb lesz.

Halász Ferenc miniszteri tanácsos apostolkodása következtében már a gazdasági ismétlő-leányiskolákban megkezdték a munkát, a tanítónőképzők gazdasági fölszerelést nyertek ugyan, de mikor jut a magyar társadalom e gyakorlati tanításból eredt gazdasági haszonhoz? Majd csak egy emberöltő múltán.

Siessünk más módon, tőlünk telhetőleg a magyar társadalom küzdelmeit megszüntetni. Tanítsuk a fölnőtt leányokat és asszonyokat. Állítsunk föl szerte a hazában gazdasági és háztartási iskolákat; akad még egy-egy magyar gazdasszony, ki megtanít bennünket gazdálkodni, gazdasszonykodni, kinek a főztétől még az osztrák sógor is meggyógyul.

Csak az, aki külföldön járt, tudja, hogy mi a különbség a magyar nő főzte, s más nemzeti nő kotyvaléka közt. Kevés jövedelemmel is tud a jó gazdasszony helyesen gazdálkodni, sok jövedelmet is elpocsékolhat a tudatlan asszony.

Tanítsuk az iskolákban a nőt gazdasági, háztartási és ipari szakokra. Tanítsuk a szabad tanítás útján a fölnőtt nőket hasznos gyakorlati dolgokra. A nép szívesen tanul, ha kézzelfogható hasznát látja.

Nem kell a háztartási iskolát fényesen berendezni, az én

eszményképem egyszerű, amit egy kisebb jövedelmű férfi is biztosan megteremthet családjának.

A magyar sajtó legjobban népszerűsítheti a gazdasági és háztartási iskolák eszméjét, a nagy közönség érdeklődését fölkölti, megérteti vele, hogy a mai társadalom kialakulásában csak az töltheti be jól helyét, aki jól fölfegyverkezve megy a küzdőtérre. Páncélozzuk föl az asszonyt is, készítsük elő jövő hivatására.

A magyar nő született gazdasszony, az volt anyja és nagyanyja, nem kellett ahhoz iskola. Ez az elmélet megbukott. A régi magyar asszony előtt ugyan tisztelettel hajlunk meg, de a modern gazdasszonyságot meg kell tanulni és meg kell tanítani.

A magyar társadalomnak szüksége van a gazdasági és háztartási iskolákra és a vándor háztartási és gazdasági iskolákra. A fölnőtt nő tanulja meg azt, amit mint leány meg nem tanulhat, azt a tudományt, melyre mint feleségnek, mint anyának, mint a háztartás vezetőjének okvetlen szüksége lesz, népszerűsíteni kell a háztartási iskolák eszméit, szervezni kell első sorban a vándor háztartási iskolákat. E vándor háztartási és gazdasági iskolák városról-városra, faluról-falura menve tanítsák a nép asszonyait. Egyelőre csak 2—3 háztartási iskola indulna körútra, vinné magával összes fölszereléseit és pedig egy kis tűzhelyet, a legszükségesebb konyha-fölszerelést, tejkezeléshez, baromfi-tenyésztéshez, kertészethez szükséges eszközöket, háziipari fölszerelést.

A község, a város, amelyben az előadások lesznek, bizonyára szívesen adnak helyet. Bajorországban a vándor háztartási iskolákat a «Vöröskereszt» hölgyei rendezik. E vándoriskolákról ódaszerű költemények zengenek. Kérdezhetik tőlem, hogy honnan vegyük a fölszerelés költségeit? Forduljunk első sorban a földművelésügyi kormányhoz, hogy 2—3 minta-háztartást szereljen föl, lássa el tanerőkkel. A földművelésügyi kormány több mint hét éve tervezte és most beleillesztette költségvetésébe a gazdasági és háztartási iskolákat.

Ez iskolákban majd a gazdasági szaktanítónők nyernek képzést, itt lehetne majd képezni a vándor háztartási és gazdasági tanítónőket. Sok mindennél szükségesebb volna ez. Szomorú azonban, hogy csak nagyon kevesen harcolnak velem ez eszméért. Talán a Kongresszus nemes munkáját siker és áldás kíséri e téren is.

Én egy ilyen vándor háztartási iskola fölszerelését 1000 koronából fedezhetni vélem.

A «Tulipán-szövetséget» és a nőegyleteket lehetne megnyerni ez eszmének, hogy programmjukat a női gazgasági és háztartási ismeretek népszerűsítésével kibővítsék, mint ahogy ezt már a lőcsei Tulipán-egyesület értekezletén bátor voltam indítványozni. Az alapítandó háztartási és vándor háztartási iskolákat támogassák, szervezzék és rendezzék a nőegyletek.

Nincs képesített, alkalmas tanerő, ki a gazdasági és háztartási iskolákat vezethetné, azért egy biráló-bizottság volna kiküldendő, mely a gazdasági és háztartási vándoriskolák tanítására alkalmas szakképzett erőket, a jelentkezőket, megvizsgálná, s nekik képesítő bizonyítványt állítana ki. E képesített szakerőkön kívül még egy okleveles tanítónő venné át egy-egy vándoriskola vezetését. Tanítaná a nép asszonyait a gyakorlati életre, a gyermek nevelésére és ápolására; a főzés, tejkezelés, baromfitenyésztés és kertészet, varrás és foltozás, esetleg szövés vagy szalmafonás is sorra kerülhetnek. Hat hétig, esetleg három hónapig, sok-sok mindenben útmutatást nyer a fölnőtt egyén, ha jóakarattal tanulni kiván. A nép asszonyainak lelkéhez közelebb férkőzni igen kívánatos, sőt nemzeti és társadalmi szempontból elkerülhetetlenül szükséges volna! 8—10 tantestület egy igazgató alatt működhetnék.

Nagy és hatalmas erő rejlik még a föl nem használt női munkaképességben, nagy és hatalmas erő a női szívekben, keressük föl a kunyhó lakóit, vigyük el nekik a legszükségesebb tudást, tanítsuk érezni és gondolkozi, mienk lesz a szíve s minek lesz a lelke, azt szereti majd, amit mi szépnek és jónak látunk. Siessünk, nehogy elkéssünk!

A legszükségesebb háztartási ismeretek:

1. Költségvetés, 2. leltár, 3. napló, 4. lakás, 5. ruházat, 6. élelmiszer, 7. mosás. 8. vasalás, 9. szappanfőzés, 10. sertésölés. 11. Gyakorlati főzés: *a)* egyszerű tápláló eledelek készítése, *b)* betegek ételeinek elkészítése, *c)* kenyér- és kalácssütés. 12. Tejkezelés, túró-, vaj- és sajt-készítés. 13. Baromfi-tenyésztés és hízlalás. 14. Kertészkedés, talajművelés, meleg- és hidegágyak, vetés, plántálás stb. 15. Fehérnemű varrás. 16. Gyermekruha varrás. 17. Felsőruha varrás. 18. Háziipar, szalmafonás, csipkeverés, szövés stb. 19. Gyermeknevelés, betegápolás. 20. Haza- és emberszeretet; a legszükségesebb jogok és kötelességek ismerete. 21. Termények értékesítése, szövetkezet.

A javak termelései körül nagy kultúrharcok előtt állunk, a fölhalmozott iparcikkek fogyasztót keresnek, míg az élelmiszerek utáni kereslet igen nagy. Nem vagyunk iparos állam, a drágaság keserűsége bennünket kétszeresen sújt. Elviszik termelt élelmi cikkeinket messze földre s ott olcsóbbá teszik a megélhetést; mi nem élvezzük az iparos-ország előnyeit, csak az agrár-állam hátrányait. Legyünk földművelők és állattenyésztők, űzzük e foglalkozásokat iparszerűleg, használjuk föl a kínálkozó előnyt a jövőben.

A kultúrnemzetek háztartása is átalakuló félben van, a mezőgazdaságnak iparszerűvé átváltozása folyamatban van, a tudomány és technika századokig az ipar szolgálatában állott, most a mezőgazdaság tereit foglalja el.

Ha a mezőgazdaság iparszerűvé válik, a nő itt találja föl ismét legalkalmasabb munkakörét, a családi tűzhely mellett, itt, a mezőgazdasági iparnál; kertészet, baromfi tenyésztés, értékes gazdasági tényező lesz ismét. Istennek hála: a magyar föld még kincseket rejt magában.

Sok év óta sürgetem a nők gazdasági képzését, kezdve a köteles népiskolai tanítástól, a tanitónőképzésig. Valamint a középosztályú leányok háztartási oktatását is sürgetem. Megjelentem most Önök előtt, hogy a fölnőtt nők gazdasági oktatása érdekében szót emeljek.

Mennyi úri nő nyerne foglalkozást a háztartási és gaz-

dasági iskoláknál, megsokszorozódnék, meghatványozódnék a nők munkaköre és gazdasági értéke!

Igen, a parasztasszonyok képzése szociális föladat, az egész magyar társadalom létalapja úgyszólván ezen nyugszik s ha ez az alap kisiklik, az egész épület összedőlhet.

Ha a parasztasszony sokat termel, övéit jól ellátja, olcsón bocsátja az árúkat a piacra, s a városi lakosság sem szenved szükséget.

A gazdasági javak bősége, szellemi és erkölcsi javakat szül, míg a nyomor és inség romlásba dönti a viruló államokat is; ahol nincs földi jólét, ott a tudomány és művészet is koplal; ahol az asszonynak meg van tudása és képessége arra, hogy javakat termeljen, melyekkel magát és övéit kielégítheti, ott nincs elégedetlenség.

A magyar haza szent földje sokszor volt veszedelemben, meggyőzte az ellenséget a férfiak erős karja. Veszedelemben volt sokszor a magyar nemzetnek a nyelve is. Zengzetes szép nyelvünk hangzik a Kárpátoktól az Adriáig, terjed a magyar hatalma, de a családi tűzhelyek a szó szoros értelmében kialvóban vannak. A megsebzett daliának a tűzhely melege mellett gyógyult be vérző sebe, az elvérzett, az elhullott hősök fiai és unokái a tűzhely körül szívták magukba édes anyjok ajkáról a lángoló hazaszeretetet. A tűzhely körül őriztük meg ezeréves szokásainkat, jellegzetes magyar voltunkat. Ha a magyar tűzhelyeket meg nem óvjuk, elveszítjük eredeti ősi honszerző, megtartó tulajdonságunkat, mely ezer évig tartotta fönn a magyar nemzetet, vész és bajok között.

A nők gazdasági szakszerű oktatása érdekében, minden jó magyar férfinak égő fáklyát kellene a kezébe venni s bevilágítani vele a családi tűzhelyek hamvadozni kezdő oltárát, melynek hidegedő lábánál a kétségbeesett nők kenyérért imádkoznak.

Tanítsuk meg a nőt, társadalmunk bármely osztályához tartozik is, termelni, kenyeret keresni. Tanítsuk meg a nőt dolgozni, takarékoskodni, gazdálkodni, rang vagyoni állás tekintetbe vétele nélkül, hogy a legkisebb otthonokban is megelégedés és boldogság legyen.

Munkáslakásokat kerttel, kis gazdasági udvarral, kertvárosokat építsünk, hol a nő értékesíthesse tehetségeit, munkáját anélkül, hogy háztartását el kellene hagynia. A francia a legiparosabb népek egyike, kire hivatkozni szoktak. Franciaország volt miniszterelnöke, Mèline, igyekszik a népet visszaterelni a falukba.

«Vissza a faluba» szeretném én terelni nemzetem elégedetlen fiait, hogy ott a szabad természet közvetlen közelében, az intím családi kör melegénél találják föl azt az igazi benső boldogságot: a szeretetet, mely egyenlő melegséggel sugározza be a legszegényebb kunyhók és a fényes paloták lakóit. A felebaráti szeretet hozott engem is ide, hogy módját keressük annak, hogy a vándor háztartási és gazdasági iskolákat szervezzük, ezzel a nép és az egész nemzet jólétét emeljük.

Elnök megnyitja a vitát, melyben résztvettek:

Hronyetz Antal Gyula: Nagyobb arányú szakoktatás tényleg szükséges s én ezért a nők gazdasági vándortanítását, téli s nyári szakra oszoltan, mint teljesen érett és szükséges eszmét elfogadom; de ajánlatosnak tartom, hogy az terjedjen ki minden rétegre, mert sajnos, magam tapasztaltam, hogy a hölgyek közül sokan még a nyújtófát sem tudják kezelni; éppen ezért a nők gazdasági szakoktatása elengedhetetlen életszükségletként lép előtérbe. Helyes és céltudatos azonban, hogy egyes nők jövendőjük biztosítása érdekében diploma megszerzésére törekszenek. Én a nőben Széchenyi ideálját óhajtom föltalálni, olyant, kit a szép gondolatok rózsáival közelíthessek meg. Létalapja legyen a nő a család boldogságának. Ehhez leányaink önművelése szükséges. Vezesse a nőt az erkölcsösség és a tisztaság eszménye; önzetlen boldogításnak óhaja jegyesével szemben s a halálig hű hitvesi szeretet.

Glücklich Vilma: *Végessné*vel egyetért abban, hogy a háztartás mai alakja pusztulófélben van és hogy csak szakmunkások emelhetik magasabb színvonalra. De nem abban az értelemben, hogy minden háztartás számára külön szakembert képezzünk és hogy minden nőt háztartási munkára utaljunk. A fejlődés a háztartás középpontosítása felé vezet, amely lehetővé fogja tenni, hogy egyfelől a háztartási munkára alkalmas nők a családok egész csoportját lássák el jól, az egészség követelményeinek megfelelően,

másfelől pedig azok a nők, akik vagy nem alkalmasak háztartási munkára, vagy kiváló képességűek, más munkakörben, a maguk idejét produktívebb munkára fordítsák. A mai háztartási munkát improduktivitás és a munkafölosztás, specializálódás hiánya jellemzi, ezért kell átalakulnia és a gazdasági fejlődés mai fokához alkalmazkodnia. A cseléd mai helyzete nem felel meg az öntudatos, intelligens munkás igényeinek s ezért nem kapunk ma cselédeket. Már ezért is be kell következnie a háztartás középpontosításának, hogy a háztartási munkások munkaidejét is szabályozni lehessen. Az, hogy sok nő nyerne alkalmazást a háztartási iskolákban, még nem volna elegendő ok létesítésükre; csak ha középponti háztartások számára nevelnek háztartási szakmunkásokat, akkor van létjogosultságuk. Az ember életcélja nem lehet csak mások boldogítása; saját boldogságunk az a cél, amely az emberi szolidaritás érzése folytán magában foglalja embertársainkét is.

Schwimmer Rózsa: Mindenekelőtt konstatálom, hogy ez az előadás is, mint a Kongresszus legtöbb előadása, teljesen eltért a Kongresszus tulajdonképpeni céljától; nem az én hibám tehát, ha idegen területre lépek és követem az előadót. A háztartás szervezésére vonatkozólag teljesen osztom *Glücklich* Vilma nézetét. csak azt emelném még ki, hogy az előadónak a háztartási iskolához fűzött egészségügyi reményeit nem osztom és a pesszimizmust Louis Frank: «L'éducation domestique des jeunes filles» című alapos munkájának statisztikájával igazolom. Nem látom helyesnek, hogy kivétel nélkül minden nőre oktroyáljunk háztartási ismereteket, mert a kenyérkereseti munkával foglalkozó nők — nálunk több mint 3 millió ilyen van — nem terhelhetők a dupla munkateherrel. A nők politikai törekvéseit korainak mondja az előadó és éretlennek a nők nagy tömegét. Ezzel szemben arra utalok, hogy politikai jogokat azért akarunk első sorban kiküzdeni, mert a nőmozgalom tapasztalatai szerint más fegyvert nem ismerünk minden egyéb — az előadó által előbbrevalónak mondott — követelésünk megvalósítására. Nem elvont elméletet, nem is a jogosság és igazság elve kényszerít bennünket a politikai jogokra való törekvést első sorban érvényesíteni, hanem az a tudat, hogy ezen eszköz nélkül minden egyéb törekvésünk meddő. A tömeg éretlenségét nem ismerem el akadályul, mert az elnyomatásban — és politikailag nálunk a férfiak nagy tömegét is éretlennek tartják mindezideig — nem érhet meg a tömeg, csak a szabadság érlelhet meg mindnyájunkat.

Zigány Zoltán: Amíg az ipar föllendülése újabb tereket nem nyit, addig nem nyithatunk újabb tereket a nőnek. A háztűzhely független attól, hogy az asszony főz-e, mos-e stb. A középponti háztartás közszükség, mely meglesz. Csupán vándor háztartási iskolákra van szükség, de nem gazdasági iskolákra.

Kiss Márla Valéria: A cselédnevelés szempontjából tartja szükségesnek az említett iskolákat.

Elnök a vitát berekeszti s előadónak adja a szót, hogy az elhangzott fölszólalásokra a zárószó jogán reflektálhasson.

Özv. Végess Sándorné előadó zárószava: Az elhangzott véleményekre összevontan válaszolok. A nők milliói boldogságukat *a családi élet körén belül* keresik. Az én egyéni boldogságom a családomé, gyermekeimé, barátaimé, ez az én fölfogásom s velem együtt érez a nők sok milliója. Nem zárta ki az én előadásom a középponti háztartások eszméjét sem, sőt a közös háztartást a háztartási iskolákkal mondtam megvalósíthatónak, de csak azok részére, kik betegség, vagy más irányú elfoglaltság miatt háztartással nem foglalkozhatnak!

Az önálló foglalkozású nők közül is a nagyobbik rész saját háztartással bír, nem képez ez rájok nézve oly cselédmunka számba menő, lealacsonyító foglalkozást, mint a fölszólalások közt ecsetelni méltóztattak. Az önálló foglalkozású nők kedves kötelességöknek tartják — és tartani fogják a háztartási foglalkozásokat, melyet szeretett családjok érdekében, vagy a maguk jóvoltáért szívesen megtesznek majd ezután is! Az önálló foglalkozású nők közül majdnem egy millió, mint házicseléd keresi kenyerét, ezeknek nincs szükségök közös, középponti háztartásokra, — de szükségök van háztartási és gazdasági ismeretekre és tudásra, melyeket azután akár a saját, akár a mások háztartásában, mindíg és mindenkor hasznosan értékesíthetnek.

A nők szellemi képességök kifejtésére szabad levegőt, politikai jogokat kívánnak. Egyik tisztelt fölszólaló azt mondja, hogy én csak üvegtakaró alatt kívánom a női erőket, képességeket nevelni, érvényesíteni. Szabadjon erre vonatkozólag épp a gyakorlati kertészet köréből vett hasonlattal válaszolnom. Igen, én mint a kertész, üveg alá szeretném tenni, üvegházban nevelném a női képességek palántáit, hogy hamarább és gyorsabban fejlődjenek és mint a kertész, szeretném mesterséges módon, a tudomány segítségével, a nők gazdasági értékét előmozdítani (az üvegház lenne a háztartási iskola), hogy az élet hideg, fagyos szele ne

árthasson a melegágyakban nevelt és megedzett növényeknek s drága és értékes gyümölcsöket teremjenek. E gyümölcs, a nők gazdasági és háztartási tudása, ez értékes javak bőségéből az egész magyar nemzet jólétben élhetne.

Igen, én az összes magyar háztartások javításán fáradozom, *olcsóbbá és jobbá* kívánom tenni az élelmezést, *egészségesebbé a lakást, észszerűvé a ruházkodást, öntudatossá a gyermek- és betegápolást, minden egyes családnak kellemes és elégedett családi életet kívánok én szerezni!*

Ne feledjék el kérem, hogy Magyarország agrárállam, lakosainak kétharmada földműveléssel foglalkozik, azért első sorban javítani kívánok a magyar társadalom nehéz megélhetési viszonyain, épp azért első sorban is a földműves asszonyok munkaképességét kell fejlesztenünk, háztartási modern és mezőgazdasági iparszerű ismeretekre tanítani.

Önök nem ismerhetik a földműves asszonyok jelenlegi helyzetét, de én ismerem, tudom, mennyi millió összetett női kéz hever, *nem lustaságból,* hanem *tudatlanságból!* Ezeket foglalkoztatni kell!

A kopár paraszt-udvarokat gyümölcsfákkal, hasznos növényekkel kell beültetni, melegágyak, a déli oldalon meg üvegházak álljanak és a gazdasági udvarban szép és nemes baromfiak százait szeretném látni. Ez az én törekvésem, ez az én eszményképem!

Nem üzemekkel, de családi háztartással akarok én javakat termelni.

Azért szükséges szervezni a vándorháztartási iskolákat, hogy a földművescsalád anyagi jólét közt élve, műveltebb és boldogabb legyen és a városi nép olcsóbban és jobban élhessen!

Ez mindnyájunk közös érdeke.

Elnök megköszöni előadónak szíves fáradságát s jelenti, hogy a napirend kimeríttetett. Ennekfolytán a szakosztályi csoport működését befejezte. — Köszöni a szíves érdeklődést, mellyel a kongresszusi tagok mindvégig viseltettek a szakosztályi csoport tárgyalásai iránt s az ülést bezárja. (Lelkes éljenzés.)

AZ ELSŐ SZAKOSZTÁLY NEGYEDIK CSOPORTJA.

(Tárgyalt Pécsett, a Városi Székház I. emeleti 34. számú termében 1907 október 4-én délelőtt 8 órától ½12-ig.)

Elnök: (*Beke Manó dr.* távolétte folytán)
Hegedűs István dr.
Titkár: (*Szemenyei Kornél dr.* távolléte folytán)
Ruzsinszky Béla.

Jelen volt 80—120 kongresszusi tag.

Dr. Hegedűs István elfoglalja az elnöki széket s jelenti, hogy Beke Mánó dr. elnök és Szemenyei dr. titkár csak a déli vonattal érkeznek meg s ezért az ülést ő, mint kongresszusi elnök nyitja meg, a jegyzőkönyv vezetésére pedig Ruzsinszky Béla tagtársat kéri föl. A szakosztályi csoport megalakulása lévén a napirend első pontja, fölkéri a jegyzőt a jelöltek névsorának fölolvasására. Minthogy a jelöltek egyhangúlag megválasztattak, a szakosztályi csoportot megalakultnak jelenti ki.

Megválasztattak

a) *elnökökké:*

Angyal Pál dr.	Hegedűs István dr.
Fényes Samu dr.	Mutschenbacher Viktor dr.
Glücklich Vilma	Pelczéder Ágoston

b) *titkárokká:*

Kóródy Miklós	Petrók Károly
Peidl Gyula	Ruzsinszky Béla

Elnök fölkéri dr. Wildner Ödön előadót előadásának megtartására.

Dr. Wildner Ödön író, székesfővárosi tanácsjegyző:

Kik tanítsanak a szabad tanítás iskolájában?

Témám, mely úgy a Kongresszus intézőségének megtisztelő bizalma, mint saját választásom folytán osztályrészemül jutott, nem valami gyújtó, hatásos; de azért nem kétlem, érdekes mindenkire nézve, aki őszintén óhajtja, hogy a szabad tanítás igéje testté legyen. Az úgynevezett praktikus, közelebbről: módszertani kérdések közé tartozik. Egyik része annak a problémának, miféle úton és módon lehet elérni, vagy legalább megközelíteni a szabad tanítás nemes célját. S ha e tekintetben elsősorban fontos az a kérdés: mit tanítsunk? azaz a szabad tanítás tárgykörének helyes meghatározása, épp oly fontos az, kik tanítsanak?

A felelet, amelyet erre adhatunk, módosul a szabad tanítás iskoláinak és tanfolyamainak különféle lehetséges kategóriái szerint. Aszerint, hogy csak a fölsőfokú úgynevezett egyetemi szabad oktatást sorozzuk-e ide, vagy, bővebb értelmezéssel, az alsóbbfokú oktatás szervezeteit is.

Kik tanítsanak tehát először a népszerű főiskolákon, egyetemi jellegű tanfolyamokon, azaz oly intézmények katedráin, amelyek szabadon jelentkező s előképzettség formális igazolásához nem kötött hallgatóknak egyetemi színvonalon álló előadásokat és tanfolyamokat tartanak.

Ahol a népszerű főiskolák az egyetemekből indultak ki, vagyis ahol egyetemi tanárok önkéntes vállalkozása, avagy a kormányhatóság által történt megbizatásuk révén szerveződött a népszerű egyetem: csak természetes, hogy a hivatalos egyetemi körök monopolizálni kívánják az ilyen irányú tanítást is és erősen védekeznek idegen tanerők betódulása ellen.

Ez mindenesetre helyes is, de csak bizonyos föltételek mellett és bizonyos körülmények között. Helyes akkor, ha nem önző érdekekből, hanem a tiszta tudomány védelmének önzetlen érdekéből fakad. Az intézményt magas színvonalra csak úgy lehet emelni s csak úgy lehet ezen a szín-

vonalon fönntartani, ha az előadók tudása magas nivójú, ha abban a tárgyban, amelyet előadnak, maguk is teljesen otthon vannak. Csak ilyesvalaki alkalmas a népszerűsítésre is. Az egyetemi tanárság már most sok esetben igazán biztosítékot nyújt az iránt, hogy az illető megfelelhet tisztének. Szaktudományi jártassága, eredeti kutatói volta a legtöbbször kétségen fölül áll. Ámde a népszerű főiskolák tanítóival szemben még egyéb, súlyos követelmények is támadnak. Hallgatóságuknak nem való minden és nagyon csínyján kell bánni a közlés eszközeivel is. A szaktudós egyetemi tanárt nagyon gyakran arra csábíthatja a speciális tárgyában való elmélyedés, hogy kutatásainak igen aprólékos és talán kellőképpen még meg sem állapodott eredményeit tálalja föl, a távolbahatásra vágyva, közönségének, holott azt nem szabad ily aprólékosságok és száraz különlegességek, kétes kísérletek, imbolygó kitérések útvesztőibe és hullámaira bocsátani, mert az, éppen ellenkezőleg az illető tudomány hatalmas és sötét óceánján biztos hajókormányosra és az egészre fényt vető reflektorra szorul. Ezenkívül általános a tapasztalat, hogy igen ritka egyetemi tanár tud rövid és tömör áttekintést és összefoglalást nyújtani a kurzusok néhány órájában s még kevesebb tud valóban népszerűen és szépen beszélni. A hivatalos egyetemi hallgatóság sokkal homogénebb, egyedeitől sokkal egyöntetűbb alapműveltség föltételezhető, mint a minden rendű, nemű, korú, előképzettségű, foglalkozású tömegtől, mely a népszerű főiskolákon szomjúhozza a tudást. Ennélfogva a tanárnak nemcsak kiváló teoretikusnak, de még kiválóbb gyakorlati embernek és ügyes, szinte az óránként változó környezethez azonnal hozzásimuló emberismerőnek kell lennie, aki az érdeklődést ezer eszközzel folyton ébren tudja tartani. De ha még föl is tesszük, hogy a legtöbb egyetemi tanár megfelel e különös igényeknek, kérdem: el lehet-e velük látni minden szükségletet? Erre általános tapasztalatok szerint az a felelet, hogy csak kevés ország, kevés vidék, kevés város oly szerencsés, hogy egyetemi tanárai közül akadjon kellő számú ember, aki tud is, akar is a népművelés ezen főfontosságú ágának szolgálatára állni.

Még legszerencsésebbek azok az államok, amelyek számos egyetem áldását élvezik. Így pl. Németország, Nagy-Británnia, az Egyesült-Államok stb. Ezekben, megengedjük, akadhat elég alkalmas vállalkozó az egyetemi tanárok között is s minthogy az egyetemek egy-egy várost a művelődés csomópontjává tesznek, csak arról van szó, hogy közöttük, azaz a közéjük eső vidéken létesüljön a kultúra hálózata akképpen, hogy az illető egyetemi város főiskolai tanárai ki-kirándulnak a vidékre is előadások, tanfolyamok tartása végett. Szép sikerrel látjuk ezt Ausztriában, míg például a sokegyetemű Németországban állandó a panasz, hogy a vidéket — pedig ott is nagy a kultúrát szomjazók száma — elhanyagolják az egyetemi professzorok.*

De mit szóljunk mi, akiknek csak két magyar egyetemünk és egy technikánk van? S ezek tanárai közül hányan vállalják és vállalhatják a szabad főiskolai oktatás nehéz munkáját? Nem akar ez szemrehányás lenni, csak egyszerű kérdés, amelyben az a felelet is benne van, hogy az egész ország ily irányú és napról-napra örvendetesebben nyilvánuló szükségleteit kizárólag velük ellátni lehetetlen. A fővárosban rendezett népszerű egyetemi kurzusokról nem szólok, bár még itt is, a tűzhely körül, nem egy, egyébként talán jó tanár szerepel, mint előadó, aki a szabad egyetem mértékét nem üti meg. De szólok a vidékről s a Budapest monopolizáló helyzete folytán elhanyagolt vidékről. Ugyan hogyan lássuk el ennek szükségletét? Hány budapesti vagy kolozsvári egyetemi tanárnak van érkezése, kedve, pénze, 5—10 órát vonatozni, egy-egy előadás kedvéért? Hisz pl. Németországban még a bonni egyetemi tanárokra is rásütötték, hogy 2 órányira se mennek Aachenbe.

S lehetetlen a mindenütt jelentkező kultúrszükségletet így ellátni nemcsak azért, mert kevesen vannak, akik ennek az ügynek szentelhetik és szentelik magukat, hanem lehetetlen azért is, mert a népszerű főiskoláknak, ha igazán az élet

* L. Bericht über die Verhandlungen der Tagung von Hochschullehrern zur Beratung über volksthümliche Hochschulvorträge stb. (Teubner, Leipzig, 1906.)

szükségleteit akarják kielégíteni, tárgykörben is annyira bővülniök kell, amilyen bővülésre az egyetemek többnyire nem hajlandók s nem egyszer nem is képesek.

Mik legyenek ugyanis a népszerű főiskolák előadásainak és tanfolyamainak tárgyai? Ez egy másik fontos kérdés, amelynek részleteit más, hivatottabb előadók fejtegetik s én itt csak röviden a következő meggyőződésemet fejezem ki. Minthogy a népszerű főiskolának nem az a célja, hogy valamely életpályára formális képesítést vagy egy-egy szakmában lezárt tudásmennyiséget adjon, hanem csak az, hogy a tudást, műveltséget oly rétegekben is terjessze, amelyek nem hittudományi, jog-, államtudományi doktorságot, orvosi, tanári vagy mérnöki diplomát akarnak szerezni, hanem csak emberebbekké akarnak válni, azzal, hogy tudásban, műveltségben öregbednek: a népszerű főiskola tantárgyait sem szabhatja meg az egyetemek lezárt rendje, tárgyaik konzervatív kizárólagossága, hanem csakis az a szükséglet határozhatja meg, amely az ilyen rétegek körében nyomósan jelentkezik. Hogy melyek ezek a szükségletek, ezt megállapítani s a legtöbbször kiszimatolni épp azok föladata, akik az ilynemű oktatás szent ügyéért fáradoznak. Még csak ezutáu alapozandó meg az az épület, amelynek homlokára a fölnőtt nép művelésének pedagógiája súlyos nevét írhatjuk. Bizonyos azonban, hogy ezek között a szükségletek között számos olyan is lesz, amelyek ma nem egyetemi tárgyak, amelyeknek művelői ma még nem is juthatnak egyetemi katedrákra már abból az egyszerű okból sem, mert az Alma Materen ily katedrák nincsenek rendszeresítve. Kiáltó példa erre nálunk a szociológia, amely ma is mint Mahomet koporsója lebeg egyetemeink jogi és filozófiai fakultásai között, amelyek önzetlenül egymásnak kínálják e kényelmetlen újszülöttet. Ilyen tárgyakat, vagy csak témákat is, bajos volna hivatalos egyetemi tanárokkal előadatni a népszerű főiskolákon.

Vannak továbbá tárgyak és témák, melyek, hogy úgy mondjuk, fölötte kényesek s amelyektől hivatalos egyetemi tanárok mindig húzódozni fognak, mert e részben való előadásaikban feszélyezné őket részint az egyetem hivatalos

kollektív nézeteire való tekintet, részint valamely pártállás, részint a tárgy új volta, részint tagadhatatlanul a mindenkori államhatalomra való tekintet is stb. Már pedig ebbe a kategóriába éppen a nagy korkérdések tartoznak, nemcsak a politikaiak, hanem a társadalmiak is, amelyek egy-egy nemzet testében, vagy a nemzetek között fájdalmasan vajudnak s épp ezért a közérdeklődés, a közvitatkozás gyújtópontjában állanak. Megoldatlan kérdések, harc és háború dúl körülöttük: nem mindenekfölött érdemes-e, hasznos-e a független és tárgyilagos megvilágosítás fényét éppen rájok vetni? Szóval sem mondom, hogy egyetemi tanárok erre nem lehetnének, még pedig elsősorban, alkalmasak, csak arra az általános tapasztalatra hivatkozom, hogy eddig vajmi kevesen mutatták erre való hajlandóságukat.

A vázolt hiányokon már most két úton-módon szoktak segíteni. Vagy külön egyetemeket létesítenek szabad, társadalmi egyesületek útján tisztán arra a célra, hogy a hivatalos egyetemek tárgykörében a kor haladása folytán mutatkozó hiányokat és hézagokat betöltsék, amint ezt a társadalomtudományok terén nálunk és a külföldön tették (párisi École libre des sciences sociales, École des Hautes Études sociales, brüsszeli Université libre stb., s nálunk a Társadalomtudományok Szabad Iskolája), avagy azt az útat választották, hogy ezeket a témákat is bevették a népszerű főiskola előadásainak és kurzusainak sorozatába az egyetemeken régesrégen polgárjogot élvező tárgyak mellé s ha nem akadt rájok egyetemi tanár-előadó, más, alkalmas képzettségű előadókat is bevontak.

De hát kik ezek a «más, alkalmas képzettségű előadók?» Nem szabad nagyon legmagasabbrendű diplomájukat követelnünk, csak személyiségük rátermettségének igazolását, annak a bebizonyítását, hogy: 1. igazán értenek ahhoz, amit előadni akarnak, tehát nem dilettánsok, 2. van előadásbeli készségük és ügyességük, 3. át vannak hatva a népszerű főiskolai intézmény nagy szociális horderejétől, azaz attól a meggyőződéstől, hogy ez az intézmény oly szakadékokat akar a közművelődés pilléreire építve áthidalni osztályok,

nemek, korok, szegények és gazdagok, műveltek és műveletlenek között, amelyeket a születés, a természeti és egyéb életkörülmények véletlene, a társadalmi együttélés és a gazdasági harc kikerülhetetlen igazságtalanságai stb. tátongó mélyre nyitnak ember és ember közé; azaz sem osztály, sem vallás, sem sovinista, sem egyéb tekintet nem teszi őket elfogultakká s a haladás ellenségeivé.

Ha tehát az egyetemi tanárok nem képesek a népszerű főiskolákat ellátni, ami ennek az intézménynek igazi kifejlésével mind bajosabbá válik, pót-tanárokat kell toborozni. Elsősorban azok közül, kik ú. n. egyetemi képzettségűek (ügyvédek, köztisztviselők, orvosok, középiskolai tanárok, mérnökök, építészek, iparfelügyelők stb.), de miért ne eshetnék választásunk szükség esetén egy-egy gyakorlati szakemberre (vállalkozó, gyártulajdonos, nagykereskedő stb.) íróra, előkelő zsurnalisztára, magántudósra, művészre, sőt kiváló munkásemberre is? Vajjon nincs-e néptanítóink között is nem egy, aki kitünően beválnék éppen a vidéken, amelynek népét legjobban ismeri. Amerikaiak, angolok, franciák, skandinávok, akiknél a népszerű főiskolai, mondjuk: szabad egyetemi mozgalom igazán merész mederben, hatalmas hullámokban folyik, erre nem egy példát adtak. Miért kellene mindig Németország és Ausztria pedánsabb és copfosabb irányát követnünk? Ez egyre sekélyebb, élettelenebb vizekre vezetve könnyen posványban érhet dicstelen véget.

Ha azonban arra a biztatóbb útra rátérünk, kétszeres kötelességük az intézőknek, hogy a vázolt követelmények betartására ügyeljenek, a kiválasztással csínján bánjanak s különösen ahhoz ragaszkodjanak, hogy az illetők legsajátabb tudáskörükből s életkörükből, tapasztalataikból merítsék előadásaikat, miáltal a népszerű főiskolák megmenekülnek a felületes műkedvelőség veszélyeitől. Kötelességük továbbá a vezetőknek, hogy az illetőket az intézmény célja, a hallgatóság színvonala, igényei stb. tekintetében előre alaposan tájékozzák, mire nézve legcélszerűbb, ha részint az addigi tapasztalatokat közlik velük, részint elvezetik őket a folyó előadásokra, a legkitünőbbekre még az előadásaikat jóval

megelőzőleg. Kötelességük végül, hogy a tartandó előadások és előadók alkalmasságáról szillabus, próbaelőadás stb. követelésével jó előre meggyőződjenek.

Nem a dilettantizmusnak akarunk kaput tárni, hanem a kultúrtényezőknek, amelyek ma a közművelődés műhelyeiből kirekesztve, bebocsátást és munkát kérnek a népszerű főiskolában.

Nem hagyhatom végül említés nélkül, hogy Németországban jelentős helyről (Prof. C. J. Fuchs) követelik már külön szabad főiskolai «vándortanítók» kiképzését éppen a népies egyetemek különös szükségleteire való tekintettel.

Ezek után szabad legyen még egészen röviden a szabad tanítás kisebb igényű, ú. n. alsóbbfokú iskoláira rátérni. A középiskolai és elemi iskolai színvonalú tanfolyamokra. Kik tanítsanak ezeken? Itt a felelet magától adódik: középiskolai tanárok és elemi iskolai tanítók, kiknek immár nagy táborában bizonyosan sok alkalmas vállalkozó akad. De egyre nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, és joggal annak, hogy az egyetemi ifjúság is bevonassék e munkába. Ezt én is helyesnek tartom, de megint csak a kellő föltételek mellett. Helyesnek tartom nemcsak azért, mert ennek az ifjúságnak, legértékesebb részét értve, tudása friss, idealizmusa friss és tetterős, tehát szuggesztív hatású is a tanulóságra, hanem áldásosnak tartom különösen magának az ifjúságnak szempontjából. Léha kártyázások, éretlen politikai tüntetések helyett, nem jobban nemesíti-e lelkét, edzi jellemét a reális életre, ha ebből a bizony igen nehéz munkából kiveszi a részét? Ha szoros kontaktusba kerül egészen más korú, foglalkozású, világnézetű emberekkel, akiket tanítva, maga tanul legtöbbet? Az ilyen munka résztvevőjét nem kell féltenünk, hogy semmittevő, a munkát és munkást megvető ifjú, vagy üresfejű szájhős lesz, hanem igaz ember, igaz testvére, bajtársa küzdő embertársainak. Angliában és Amerikában, Skandináviában, Németországban és Ausztriában, ez irányban a legszebb tapasztalatokról tudunk.*

* L.: Prof S. Hamdorff: Die akademische Jugend und die Volkserziehung (Comenius-Blätter für Volkserziehung. 1901. Heft 7 u. 8.)

De egyet jól jegyezzünk meg. Igen sok függ a diákság viselkedésétől e munkában. Ne akarja éreztetni idősebb hallgatóival tudása fölényét, ne praeceptorkodjék s másodszor — s ez ellen peccatur intra et extra a legtöbbször — az Isten szerelmére — ne akarjon térítgetni! Adjon tudást, abban a szerény mértékben, amint adnia lehet, de az abc, földrajzi vagy történeti ismeretek cégére alatt ne árujon dugárut, semmiféle párt- vagy felekezeti tekintetben. Ez teljesen meddő és igen sokszor keserves következményekkel járó vállalkozás, s az ilyen misszió igazán nem a diákság dolga. Akad ilyenre mindenféle misszionárius — nem célzok se jobbra, se balra — úgyis fölös számmal. Németországban különben ezt a diákság az 1904-iki weimari konferencián alapelvül mondotta ki.

Mindezekből kitűnik, hogy én a föltett problémát eléggé liberális szellemben fogom föl. Hogy abban a tekintetben, kik tanítsanak, jobbára csak célszerűségi és módszertani tekinteteket ismerek, s hogy általában nem tartom korlátozandónak a szabad tanítás jogát, amelynek szabadságától egynémely, különben igen tiszteletreméltó szakemberünk annyira fázik. Nos, engem nem fáztat, engem hevít és lelkesít a tanítás mentől nagyobb fölszabadításának eszméje. Nekem nem kellenek szabadalmazott igék és ez igék szabadalmazott hirdetői. Ezer ellentét küzd az életben, ezer ellentét harcol a tudományban, hadd győzzön a legerősebb hatalom az életben, hadd győzzön a legerősebb hatalom, a legerősebb igazság a tudományban és a tudományt szomjúhozó milliók lelkében!

Elnök kéri azokat a kongresszusi tagokat, akik ehhez az előadáshoz hozzászólani óhajtanak, hogy a jegyzőnél szíveskedjenek jelentkezni. — Ennek megtörténte után a jelentkezés sorrendjében megadja a szót a fölszólalónak.

Kóródy Miklós: Mindenesetre igen fontos annak a kérdésnek helyes megoldása, hogy kik tanítsanak a szabad tanítás iskolájában. Illusztrálásul fölemlíti, hogy Pécsett a szabadgondolkodók 1906—7-ik évi szabad iskolájában egyik egyébként igen művelt előadó azt tanította, hogy a messzelátót Galilei találta föl, hogy

az Uranus csillagot Kopernikus fedezte föl s hogy a szökő esztendő a Földnek saját tengelye körüli forgásából ered! — Ez az előadó azt az állítást is megkockáztatta, hogy Mózest az elvont fogalmakkal való dolgozásra képtelennek jelentse ki és pedig azért, mert «agyveleje e célra nem volt eléggé kifejlődve». E kérdéses előadást nyomtatásban is bemutatja. — Ez az ok is megerősíti fölszólalót abban, hogy a létesülendő szabad iskolákban, noha mindenkinek megengedné ott előadások tartását, mégis a vezetést s az előadók kijelölését tanároknak kell végezniök, mert azok, tárgyukkal foglalkozván, ilyen nagy hibákat el nem követhetnek. — Szükségesnek tartaná, hogy a Kongresszus elfogadja következő *határozati javaslatát:*

1. A szabad iskolák szervezésére, azok tananyagának megállapítására és a szabad iskolákban való tanításra csakis az okleveles tanárok és tanítók hivatvák, miért is ezzel a föladattal csakis említettek bízandók meg. — 2. A Kongresszus valamennyi tanári- és tanító-egyesülethez köriratot intéz avégből, hogy azok a szabad iskola ügyét magukévá tegyék s annak szervezése és működése iránt mielőbb intézkedjenek. — 3. A Kongresszus föltétlenül szükségesnek tartja, hogy a szabad iskolákat vezető tanárok és tanítók a szabad iskolai előadások sorozatába szakembereket, mint: ügyvédeket, orvosokat, mérnököket, gazdászokat, póstai és vasúti stb. szakelőadókat is bevonjanak s azokkal együttesen megállapítván az előadásokat, a tantervbe azokat is szakszerűen beillesszék.*

Pelczéder Ágoston: A szabad tanítás objektivitását csak az fogja biztosítani, ha az minden tendenciától mentes marad. Ma, sajnos, ezt nem érhetjük el, nem pedig addig, amíg a hivatalos tantárgyak közül azokat a tárgyakat törlik, amelyek az objektív tudományt hirdetik. — Az iskolákból a vallástanítás eltörlését fontosnak és sürgősnek tartja.

Rubinek István: Méltóztassék megengedni, hogy a tisztelt *előadó* úr beszédéhez néhány megjegyzést fűzhessek. Midőn a valóban élvezetes, szép előadásért őszinte köszönettel adózom, kénytelen vagyok egy kérdéssel fordulni az előadó úrhoz. Említette volt ugyanis, hogy a szabad iskolai előadások megtartására szakképzett emberek, mérnökök, építészek stb. kérendők föl. Kér-

* A Kongresszus határozatokat nem hozván, ezt a határozati javaslatot sem tárgyalta a szakosztályi csoport. *Szerk.*

dem ennekfolytán: kik legyenek hivatva ezeknek az előadóknak megválasztására, nehogy abba a bűnbe essünk, amelyet éppen az előadó úr is el akar kerülni, hogy t. i. az előadók pártpolitikától, vagy más egyoldalú eszméktől áthatva, munkás-tanszékre nem való dolgokat adjanak elő. — Még egy dologra akarom a t. előadó úr figyelmét fölhívni. Említeni méltóztatott valamennyi külföldi államot, ahol az egyetemi ifjúság is tart munkás-előadásokat, csak éppen Magyarországról nem szólt, ahol pedig már három esztendeje működik ezen a téren, még pedig igen szép sikerrel, az «Országos Széchenyi-Szövetség.» Ez az egyesület valóban sikeresen működik, miért is fölhívom rá mind a t. előadó úr, mind pedig a t. Kongresszus szíves figyelmét.

Ami *Kóródy* úr fölszólalását illeti, melyben az előadástartás jogát kizárólag a tanároknak és tanítóknak vindikálja, azzal szemben a t. előadó úr javaslatát fogadom el, a ki e jogot mindazokra ruházná, akik az előadások megtartására hivatottak, képesek. Így főként az egyetemi ifjúság. Mert ki volna alkalmasabb ez előadások megtartására, mint azok, akik életök legnagyobb részét tanulmányokkal töltve el, tudatában vannak amaz eszközöknek, amelyek a legalkalmasabbak arra, hogy a munkások műveltségét, tanultságát előmozdítsák. — *Pelczéder* úr fölszólalásával szemben kénytelen vagyok a leghatározottabban állást foglalni. — Mélyen tisztelt Szakosztály! Azok, akik a legnagyobb hangon hirdetik a *tanszabadságot,* egy szóval sem említik a *tanulási szabadságot!* A tanszabadság legnagyobb hívei egyenesen megtiltják az alájuk rendelteknek mindamaz előadások hallgatását, amelyek a szakszervezeteken kívül, vagy nem «elvtárs» előadók által tartatnak, még ha ezeknek semmiféle mellék-tendenciájuk sincs is s egyedüli céljok a tanítás, a munkások műveltségének előmozdítása, fejlesztése!

Ember Károly: A szabad tanítás céljainak és a különböző iskolák kategóriáinak megfelelő szakképzett, tehát formális képesítéssel bíró egyének tanítsanak, kikben megvan az az erkölcsi és értelmi biztosíték, hogy működésökkel a magyar nemzet értelmi és erkölcsi haladását előmozdítani tudják. Ezt a formális szabadságot a tanításhoz a szabad tanítás intézményében ennek az intézménynek arra hivatott szervezete adja meg, szoros összefüggésben a magyar nemzetnek, a magyar államnak érdekeivel s a megszervezett oktatási rendszerrel.

Polácsy János: Csak azt kívánja kimondatni, hogy a szociológia tanítandó a tanítóképzőkben, ha azt akarjuk, hogy a taní-

tók tanítsanak a szabad tanítás iskoláiban, mert csak akkor és azt lehet tanítani, amikor és amit tanultunk.

Glücklich Vilma: Magam is tanító lévén, én tudom legjobban, hogy az oklevél megszerzése még nem jelenti azt, hogy birtokosa igazán *tud tanítani.* Éppen, mert nagyon szeretem kartársaimat, fájdalmasan érzem, hogy sokunk között, akik tanítunk, milyen kevesen vannak, akik valóban tudnak tanítani. — *Ember* igazgató úr a hazaszeretetet kívánja a szabad iskola tanítóinak kvalifikációja gyanánt; ez szükségszerűen kifejlődik mindenkiben, aki gyermekkorát csak némileg emberséges viszonyok között töltötte. Fölösleges és esztétikai érzékemet bántó, hogy ennek a pszihikai ténynek fitogtatását kell folyton hallanom. Igaz érzelmek arra viszik az embert, hogy az annak objektumán észrevett hibákat ne tagadja, hanem javítani törekedjék. — *Pelczéder* úr szerint a tanítóknál hiányzik a tanítás szabadsága; ez más, függő helyzetben lévő embereknél sincs meg. Hiszen már arra is van eset, hogy a Kongresszuson tartott előadás miatt áskálódnak valakinek az állása ellen! Nagy örömmel fogadom azt az indítványt, hogy a tanító-jelöltek szociológiát tanuljanak. A vitát meddőnek tartom; csakis a vezetőség tapintata oldhatja meg a kérdést sikeresen. Csakis a tanítók *egyéniségének* helyes megválasztásával lehet a tanítás sikerét biztosítani.

Dr. Doktor Sándor: Leleplezi önmagát; ő volt az, aki a Kóródy által fölemlített tévedéseket elkövette egyik előadásában, melyet a csillagászatról kellett a múlt télen a munkásoknak tartania. Bevallja bűnét és sajnálja is, de még csak azt sem ígérheti, bármennyire fog is vigyázni, hogy máskor hibát el nem követ. Ez, valószínűen, mindnyájunkkal meg fog még esni. Arra, hogy kik tanítsanak, általános érdekű megjegyzése van. Ennek a Kongresszusnak, mely a szabad tanításról van hivatva tanácskozni, eddigi lefolyása azt az aggodalmat támasztja benne, hogy éppen a tanítás ügyét kevéssé viszi majd előre. A tanítás az a magasztos munka, mellyel az ember szellemi javaiból ád önként embertársainak. Ez pedig önönmaga fegyelmezését követeli mindenkitől, aki tanításra vállalkozik. Azokon, akik itt a szabad tanításról tanácskoznak, tehát ezt az ügyet ma leghivatottabbak képviselni, ennek az önfegyelmezésnek nagyon kevés jelét adták eddig. Már pedig azok az egyéni gyarlóságok, melyek itt megnyilvánulnak, bizony belevegyülnek a tanító munkánkba is! Egyéni hiúság, harag, sőt gyűlölet, embertársunk gúnyolása, lekicsinylése meg-

rontja a tanítás sikerét, ha a tanító magában fékezni nem tudja. Tehát még fontosabbak a tanítóban az *erkölcsi,* mint az *értelmi* kvalitások.

Volenszky Gyula: Egyetért az előadóval, csak azt kívánja, hogy az összes tanügyi munkások, kik értelmi, erkölcsi tekintetben rátermettek, résztvehessenek a szabad tanításban mint előadók. Amellett az arra hivatott nem tanítók, tanárok is lehessenek előadók. Hogy az előadók kiválasztása helyes módon történjék, erre kell szervezni a szabad tanítás intézményét, amikor necsak a hivatásos tanítók, tanárok és egyéb intellektuális tényezők, de azok is be fognak folyni, akiknek számára az intézmény létesül. — Fölszólalókkal polemizálva, kifejti, hogy a rendszeres iskolákban a tanítás szabadsága megvan. A szűkszavú tanterveken, utasításokon belül az igazság tanítása csak egy lehet és egy is! Egyetemi hallgatókat, akik tanulmányaikkal és a megélhetési küzdelemmel annyira el vannak foglalva, előadókul nem alkalmazná, csak a létesítendő «munkás szabad tanítási Otthonok»-ban kapjanak teljes ellátást, hogy a néppel megismerkedjenek.

Ifj. Patacsi Dénes: Én mint ez édes hazának egyszerű földművese szólalok föl. Először is a t. *előadó* úrnak arra a kérdésére, hogy kik tanítsanak? — azt kérdem, hogy a hadsereg, ha háborúba indul, kit állít az ágyúk mellé? A huszárt, vagy a tűzért? Azért is a szabad tanítás előadására ahhoz értő hazafias és erkölcsös tanerőket kell alkalmazni, mert egy nagyobb férfiú, mint ama hazafölforgató elemek, megmondotta, hogy «minden ország támasza, talpköve a tiszta erkölcs». *Doktor Sándor* úr azt mondá, hogy a tanítás nem egyéb, mint a műveltség és tudás átadása másoknak, azonban a tudománnyal a mérget is bele lehet csöpögtetni az emberek lelkébe! Azért kívánom, hogy azok tanítsanak, akik a haza, a nemzet boldogítására törekszenek és akkor a magyar nem kénytelen kivándorolni és a Galiciából bevándorlók nem fognak annyira elszaporodni. Szerintem legyen a jelszó: Magyarország legyen a magyaroké.

Kiss Mária Valéria: A szabad tanítás e Kongresszusán a tanítás iránti elvek eltérők lévén s mert nemcsak a tanítók, de a tanítványok tanítási tervei is eltérők (pl. a városi munkásnőt meg kell különböztetni a falusitól), tehát a tananyag, sőt a tanítási terv is megkülönböztetést kíván. Éppen ezért kell a falusi munkásnők részére olyan tanítónőket képezni, akik amellett, hogy a szellemi oktatással foglalkoznak, egyúttal kézügyességi munkára is

tanítsanak, hogy a téli hónapokban biztos kenyérkeresethez juthasson a falusi nép. Annál fontosabb ez és annál könnyebben megvalósítható, mert a falusi népet nem foglalja el annyira a háztartás s így bőven marad ideje az ilyen munkára. Képezzünk a falusi népnek való szabad tanítási tanítónőket, kik a nép közé menve, minden idejöket a fölnőttek tanításának szenteljék s így mihamar annak tudatára ébred a falusi nép, hogy neki a tanulásra szüksége van s ezzel megérti azt az erkölcsi kötelességet is, hogy gyermekét taníttassa, arra neki időt engedjen s ne fogja mindjárt kemény munkára, ne vonja el teljesen a tanulástól, mert különben tudatlan marad s csak tengődve élhet.

Jócsák Kálmán: Nem követem az előttem szólók egynémelyikét azon a téren, hogy a vitában az ellenséges feleket meggyanusítsák. *Kóródy* tanár úr szükségesnek tartja, hogy a tanárok és tanítók szervezzék a szabad iskolákat és lehetőleg csak azok tanítsanak is azokban. Ez több okból helytelen, rossz és kivihetetlen. A tanárok és tanítók függő viszonyban vannak. Tudományos igazságokat állásuk, előmenetelük veszélyeztetése nélkül nem hirdethetnek. A tanárok és tanítók amúgy is túl vannak terhelve. Egy-egy tanítóhoz 100—130 gyermek van beosztva. Ezeken kívül a tanítók rossz anyagi viszonyok között élnek. Sok vidéken alig várják, hogy kimenjenek valamely fizikai munkát végezni, hogy segítsenek anyagi helyzetükön. Az a tanító, akit anyagi gondok terhelnek és teendőkkel is túl vannak halmozva, nem vesz majd kedvvel, ambicióval részt a szabad tanításban. Hogy a tanítók és tanárok helyzete mennyire függő, azt bizonyítja például a vallás- és közoktatásügyi miniszterium egyes intézkedése, amikor bizonyos felekezeti irányt tól előtérbe. *Ember* igazgató úr azt mondotta, hogy aki tanít, először hazafi legyen. Szerintem az, aki tanítani akar, mindenekelőtt tudományos ismeretek fölött rendelkezzék! Visszautasítja egyik fölszólalónak azt a vádját, mintha a szervezett munkásság a tanulás szabadságát megakadályozná. Annyira liberálisan kezelte a szervezett munkásság ezt a kérdést, hogy még keresztényszocialistát is meghívott. Dr. *Wildner* előadó véleményéhez csatlakozik.

Petrók Károly: Hozzájárulok az *előadó* úr által elmondottakhoz, azoknak pedig, akik a hazafiságot fitogtatják, egyik híres magyar költőnk szavaival felelek: Petőfi azt mondotta, hogy «kinek e hon mindíg az ajkán, nincs annak szívében.» Én és velem egy nézetet valló társaim, a tiszta, hamisíttatlan tudománynak vagyunk

hívei. S ha ezt megállapítjuk, nem beszélhetünk, magyar, német, angol stb. tudományról. A tudomány nem tartozik egyik nemzethez sem. Több fölszólaló már, az előadó úrral egyetemben, megmondotta, hogy kik tanítsanak? Tanítsanak azok, akik tudással, és értelemmel rendelkeznek s a szabad iskola vezetősége által meghívattak. Az egyetemi hallgatók tekintetében szomorú tapasztalatokat gyűjtöttem, mint szakszervezeti ember s ezért nem kívánnám őket föltétlenül bevonni a tanítás munkájába.

Ruzsinszky Béla: Az a tanítás hasznos, mely a nép jólétének előmozdítását célozza. Ezt úgy érhetjük el, ha a tanító olyan tárgyról beszél, amelyhez ért. Tanítson tehát tanító, ügyvéd, munkás, orvos stb. Tanító a szakmájában, ügyvéd jogi kérdésben, munkás szakügyekben, orvos közegészségi kérdésekről... és ne, mint Pécsett, orvos a csillagászatról! A *szabadság* legyen meg a tanításban, de ne legyen *szabadosság*. Tanítsanak igazságokat és ne a pápák bűneit, mert ugyanezzel a joggal más valaki a zsidók csalásairól, borhamisító és leánykereskedő zsidókról beszélhetne.

Máthé-Tóth Jenő: Azok ellen a fölszólalások ellen, amelyek arra vonatkoztak, hogy az egyetemi ifjúság sem idővel, sem tehetséggel nem rendelkeznek a tanításra: az egyetemi és főiskolai ifjúság nevében a leghatározottabban tiltakozom! Tiltakozom pedig azért, mert mi, akik az elemi iskola poros levegőjét négy évig élvezve, a nyolc gimnáziumi osztály padjait végig ülve, az egyetem kathedráiról immár néhány éve részesülünk a tudomány szent tanaiban, azt hiszem, állunk olyan fokon, hogy a népet tanítani tudjuk. Időt szakítunk magunknak, mert a szórakozásra szánt időt nem pocsékoljuk el a füstös kávéházi levegőben, hanem fölkeressük azt a népet, mely ugyanabból a kunyhóból nőtt föl, amelyből mi, és igyekszünk szerény erőnkhöz képest a tudomány igaz eszméit hirdetni. Ami a tehetséget illeti, azt jegyzem meg, hogy aki becsületes igazságokat tud előadni, az képes a tanításra. Külföldön is tanítottunk munkás-szervezetekben, tehát nem áll az, hogy a külföldön sem tanítanak az egyetemi hallgatók.

Dr. Kaunitz Lajos rámutat arra a hamis tézisre, melyből néhány fölszólaló kiindult, noha az *előadó* egyetlen szóval sem szólt olyan értelemben, hogy valakinek joga vagy oka legyen kételkedni abban, hogy itt a magyar haza, a magyar nép igazi lelki szükségleteinek kielégítéséről lesz szó. A szabad tanítás kérdésében nem akarja fölszólaló, hogy a két, vagy három különféle tábor egyikének, vagy másikának hangcsöve gyanánt nézzék, mert

sem jobbra, sem balra nem tartozik. Itt a szabad tanítás kérdéséről van szó és ebben nem elvi kijelentésekre, hanem gyakorlati irányításra van szükség. Külföldi és hazai példákat sorol föl, melyekkel bizonyítja, hogy a legnagyobb lelki békével és egyetértéssel tanít egy és ugyanazon a kurzuson a katholikus pap, az evangélikus lelkész és a munkásvezér. Londonban a szabad kurzusokat fönntartó egyesületek hirdetésekben hívják föl azokat, akik egy-egy kurzuson tanítani akarnak. A vezetőség választja ki azután a megfelelő erőket. Egy hazai példára is hivatkozik, a Budapesti Kereskedelmi Akadémia főiskolájára, ahol beiratkozott rendes hallgatók mellett vannak a gyakorlati életben működő férfiak, akik előadásokat hallgatnak és a vezetőség meghív a gyakorlati életben működő férfiakat arra a munkára, mely a hivatásos tanárok munkáját kiegészíti. A szabad tanítás szervezésére megalakítandó bizottság fogja megválasztani az igaz tudomány tanítására alkalmas erőket.

Meskó Pál szerint nem szabad annak tanítania, aki akár üzleti érdekből, akár önzésből olyan eszméket hirdet, melyekkel maga sincs tisztában. Tanítson mindenki, aki érett és alapos ismereteit a társadalom és a haza javára értékesíteni hazafias kötelességének tartja. Nem tévesztendő szem elől az az elv, hogy a szellemi magvetők csak tiszta búzát vessenek és ne konkolyt hintsenek a nép fogékony lelkébe és elméjébe. A szabad tanítás ne legyen az izgatás melegágya, hanem az igazi tudomány terjesztéseé.

Dr. Gergely György: Igen sokan, akik ide jöttek, itt propagandát akarnak csinálni egyik vagy másik politikai eszmény érdekében. A szabad tanítás, kétségen kívül, lehet alkalmas eszköz politikai propagandára is. De e Kongresszus célja nem ez. Hiszen a legkülönbözőbb irányok képviselői jöttek ide. A propaganda megvolt eddig is, meg is marad ezután is. Mi olyan szervezetet kívánnánk létesíteni, amely kívül áll a propagandákon. A nép műveletlen. Primitív elemi ismeretei is hiányosak. Ezeket kell kipótolni. Kik tanítsanak hát a létesítendő szervezetben? Mindenki, aki valamihez ért, kedve van hozzá, tanítási képesség van benne. E három tulajdonság nem azonos a tanítói, tanári diploma fogalmával. De *ne tanítson* ebben a szervezetben *senki, aki propaganda-csinálásban utazik,* bármely irányban is! Példát mondok. Budapesti egyetemi hallgató koromban az «university extension» cégére alatt megpróbáltunk előadásokat tartani a mun-

kások között. Kimentünk közéjök Óbudára. Ott igen szépen indult a dolog. Ám egyik előadó, — kivel különben érzelmileg egy vagyok, — tiszteletreméltó érzésből ugyan, de mégis «dugárút» hozott: történelmi előadás keretében lelkes tirádákat mondott a hazafiságról. Erre a hallgatók többsége (internacionalista szociáldemokraták) fölzúdultak s majd megvertek bennünket. — Kolozsvárra kerültem azután. A szép szándékhoz, a nép művelésében fölhasználni az egyetemi ifjúság lelkes készségét, ragaszkodtam. De okultam is. Olyképpen csináltuk meg vasárnapi népoktató előadásainkat, hogy azokba nem vettük bele a «kényes» témákat, vallási, nemzeti és politikai tételeket. Maradt azért tanítani való anyag elég. Hiszen a nép tudásköre minálunk, pláne a perifériákon, a falvakban, megdöbbentően kicsi. Ha tehát most szervezetet akarunk teremteni, esetleg részben államköltségen: ez a szabad tanítási terv maradjon távol a kényes témáktól. — A fölveendő ismeret-tárgyak előadói legyenek tanárok, szakemberek, egyetemi hallgatók, a helyi szervezetek higgadt, pártokon fölül álló vezetői. Az ajánlkozók első előadásából megítélhetni, ki alkalmas a nép tanítására, ki nem? Alkalmasak az iparosok és a munkások is, de ebben a szervezetben az iparos vagy a munkás csak *a maga szakismereteit* adja; ne akarjon *szociális propagandát* csinálni! Ugyanígy lehet előadó a pap is valamely általa kedvelt tudományágra, de ne akarjon a szabad iskolában *misszionárius* lenni!

Dr. Wildner Ödön előadó zárószava: Csak néhány megjegyzést kíván tenni az elhangzott fölszólalásokra. *Rubinek* úrnak arra a kérdésére, hogy kik lennének hivatva a szabad oktatás előadóinak kiválasztására, azt feleli, hogy erre ő is föltétlenül szervezetet tart szükségesnek, de bizton reményli, hogy ezt a szervezetet sikerül oly elemekből megalkotni, amelyek egyrészt minden világnézetet képviselnek, másrészt azonban az előítélet nélküli és objektív tudományos igazságok hirdetését tartanák első sorban szem előtt és ebben az elvben egyesülnének. Arra a szemrehányásra, hogy a szabad tanítás terén működő ifjúsági szervezetek között a Széchenyi-Szövetséget nem említette, azt feleli, hogy tudomása szerint ez a Szövetség, most nem vizsgálja, kinek a hibájából, de tényleg sok helyüvé nem tudott bejutni, amely helyeknek a szabad oktatás részére való megnyerése elsőrendű fontosságú. *Doktor* Sándorral szemben, aki a Kongresszus harcias hangulatáról panaszkodik, kijelenti, hogy bármilyenek is ennek a Kongresszusnak tudományos eredményei, az az érdeme föltélenül

megvan, hogy az ellentétes világnézetek képviselői nyílt sisakkal, becsületesen harcolnak egymás ellen és az ilyen becsületes harc mindenesetre többet ér, mint a jezsuita-béke. (Zajos ellentmondások.) Az ellenkezőknek kötelessége kijelenteni, hogy a jezsuita szót nem felekezeti értelemben használta, mert az a jelző, anélkül, hogy valamely felekezetre kellene vonatkoztatni, sajnos, ma már a magyar nyelv közkincséhez tartozik. *Patacsi* és *dr. Ember* urakkal szemben kijelenti, hogy diplómás hazafiakat nem ismer, hazafinak tekint mindenkit, aki a magyar kultúrát igazán szolgálja. Patacsinak még megjegyzi, hogy az igazi tudománynak nincs se mérge, se piszkos hulláma.

Elnök melegen megköszöni előadó szíves fáradságát, melylyel a Kongresszus munkájához hozzájárult. Ezután jelenti, hogy dr. Márki Hugó előadó nem jöhetett el, előadását azonban szíves volt megküldeni s fölkéri Volenszky Gyula tagtársat, hogy ezt az előadást fölolvasni szíveskedjék.

Volenszky Gyula fölolvassa

dr. Márki Hugó ügyvédnek, a Budapesti Kereskedelmi Akadémia tanárának következő előadását:

A hallgatók milyen módon számoljanak be szerzett ismereteikről?

Az eddigi tapasztalatok szerint a szabad tanítás terén a hallgatók ismereteinek szélesítésére két alkalmas eszközzel rendelkeztek. Az egyik eszköz a több előadásból álló rendszeres tanfolyam. A másik eszköz a peripatetikus módszeren nyugvó (beszélgető formában adott) rendszeres tanítás, amit az angolok «classis»-nak neveznek. Eszerint a rendes ismeretszerzésre nem találta a tapasztalat alkalmasnak az egyes előadásokat, a népszerű fölolvasásokat.

Ugyancsak a tapasztalat mutatta meg azt, hogy ennek a két eszköznek az összekapcsolása felelne meg a legjobban az ismeretekre vágyók igényeinek. A tanfolyam mindegyik előadásához a hallgatókkal való állandó érintkezést biztosító tanítás, a «classis» csatlakoznék a leghelyesebben, vagy, mint nálunk mondanák: a szeminárium. Ebben a szemináriumban a hallgató nem csupán kérdéseket adna az

előadónak, aki a kérdésekre adott felelettel együtt megbeszélné a hallgatókkal előadásának nem eléggé világos részeit, hanem bővebben fejthetné ki azokat az alapfogalmakat, amelyek az előadás keretébe nem illettek bele, de amelyek a komoly, továbbképzést óhajtó hallgatókra nézve igen fontos pótlások. Ekként az előadásokhoz kapcsolódó szeminárium új ösztönzést adna a hallgatóknak, az előadót pedig fölvilágosítaná arról, vajjon a hallgatóság legkomolyabb része — mert csak ez a rész vágyik ily szemináriumi munkára — igazán megértette-e? Rendkívül jelentős a megértés kérdése, mert nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a hallgatóság a legvegyesebb előismeretű elemekből kerül ki. Vannak művelt, félművelt és teljesen műveletlen hallgatók, akiknek oly megfelelő előadás tartása, amelyet mindenki megért, a legnagyobb nehézségbe ütközik.

Ott, ahol a szabad tanítás fejlődése a legszervesebb, vagy talán egyedül szerves: Angliában, a classis, vagy más szóval: a szeminárium kis méretekben — bár nem mindenütt — megtalálható. Mind Cambridge, mind Oxford, London, Manchester egyetemei által rendezett vidéki (ú. n. helyi) tanfolyamok mellett megtalálhatók e kiegészítő tanítások, vagy sok esetben a tanfolyam marad el, s csupán a tanítás foglal helyet. Ez bizonyos tárgynál el nem kerülhető, mint pl. a nyelvtanításnál, amely tanítás tekintetében eddig a legnagyobb eredményeket hazánkban érték el, az Erzsébet Népakadémián.

Csatlakozik az angol mintához az amerikai szabad tanítás, míg a kontinens államaiban, még pedig Franciaországban, Németországban, Ausztriában, nem találunk e tekintetben rendszeres eljárást.

A tanfolyam s az ehhez fűződő tanításnak egy másik kiegészítő eszköze az előadó által föladott írásbeli dolgozatok megoldása, amelyeket a komoly hallgatóság a legkisebb vidéki helyeken is nagy gonddal készít, s az előadónak megbírálás végett átad. Ez az előadónak új módot nyújt arra, hogy hallgatóinak ismereteiről tudomást szerezzen.

Ez az írásbeli dolgozat a szabad tanításnak rendszeres

eszköze Angliában, míg a kontinensen csak elvétve találkozunk vele.

A tanfolyam, a «tanítás» (classis vagy szeminárium a helyes neve), az írásbeli dolgozat az előadó és a hallgató művei.

Ezután következik az egyetem közbelépése, amely tudvalevőleg Angliában szervezője a szabad tanításnak. Mindazok a hallgatók, akik — bármily kis vidéki városkában — részt vettek a tanfolyamban, s az előadó által föladott írásbeli dolgozatokat hetenként benyújtották, vizsgálatra jelentkezhetnek az egyetemen. Az egyes angol egyetemek különböző előföltételeket szabnak. Némelyik hat előadásból álló tanfolyam hallgatásával is megelégszik, másik legalább 12 hetet fölölelő 12 előadás hallgatását kívánja ahhoz, hogy a hallgatót az első (terminal) vizsgálatra bocsássa. A jelentkezés írásbeli. Az esetre, ha az előadó igazolta, hogy a hallgató tényleg hallgatta az előadásokat, s az írásbeli dolgozatokat is benyujtotta, az egyetem a vizsgálati kérdéseket pecsét alatt küldi meg a helyi (vidéki) bizottság vezetőjének, aki a kitűzött napon a vizsgára jelentkezett hallgatók előtt a vizsgálóteremben bontja föl a vizsgálati tételeket tartalmazó pecsétes levelet. A vizsgálat csak írásbeli, s mindig három óráig tart. A benyújtott dolgozatokat a helyi bizottság azonnal megküldi az egyetemnek, amely az elbírálásra oly szaktanárt jelöl ki, aki nem volt a kérdéses tanfolyam előadója. A vizsgáló tanár jelentése alapján «megfelelő» vagy «kitünő» jelzésű bizonyítványt kap a jelölt az egyetemtől.

Aki nem egy, hanem több tanfolyamot hallgatott, az a magasabb vizsgálatra jelentkezhetik, amely csak abban különbözik az előbbitől, hogy az egész év anyagát öleli föl, s természetesen nagyobb ismeretekről kér számot. E vizsgálat alapján, amely szintén csak írásbeli, az egyetemek évi, «Sessional», bizonyítványt adnak ki.

Két évi rendszeres hallgatás alapján diplomát nyerhet a jelölt.

Meg kell jegyeznünk, hogy egyetemek szerint bizo-

nyos eltérések vannak, azonban lényeg tekintetében az egyetemek megegyeznek.

A szabad tanítás tehát, amely — mint a szabad tanítás történeti részénél hallottuk — amúgy is a helyi vizsgálatokkal vette kezdetét Angolországban, az egyetemekre bízza a vizsgáztatást, s ennek eredményéről szintén az egyetemek adnak bizonyítványokat, amelyeket ennélfogva a hallgatóság keresve keres. Ez is egyik oka annak, hogy az előadásokat oly nagy számban hallgatja minden rendű komoly közönség. Hangsúlyoznunk kell e helyütt is, hogy az angol egyetemi rendszer részben a mi középiskolai oktatásunkat is magában foglalja, s így az egyetem adja — ami különben Franciaországban is megtalálható — az érettségi bizonyítványt, a baccalaureatust.

Ha ezek után az amerikai Egyesült-Államoktól eltekintve, ahol az angol viszonyok teljes másolatával találkozunk, ismét az európai kontinensre térünk, akkor úgy a vizsgáztatás, mint a bizonyítványok kiadása tekintetében eredményeket nem tapasztalunk. Franciaországban a népegyetemek e tekintetben semmit sem tesznek. Az «École des hautes études sociales» vizsgálatait ide nem számíthatjuk, mert a munkásosztály ebben alig vesz részt.

Németországban és Ausztriában, továbbá a Skandináv félszigeten elszórtan azt tapasztaljuk, hogy a szabad tanítás intézményei a vizsgálást s a bizonyítványok kiadását a saját hatáskörükben intézik el. Ennek az a következménye, hogy a gyakorlati tanfolyamok, gépírás, gyorsírás, néha a nyelvtanfolyamok hallgatói is, vizsgálatra jelentkeznek ugyan, a komoly tudományos előadások hallgatói azonban a legritkább esetekben szánják magukat arra, hogy vizsgálatot tegyenek és bizonyítványt kérjenek.

Ugyanez az állapot hazánkban, ahol e téren a legnagyobb eredményeket az Erzsébet Népakadémia mutatta föl, de eddig csupán a gyakorlati és a nyelvtanfolyamok hallgatói részéről találkozott a vizsgázásra és a bizonyítvány megszerzésére való hajlandóság.

*

Ezek azok a tények, amelyekből kiindulhatunk akkor, amikor a vizsgázásnak s a bizonyítvány kiadásának a kérdésére választ kell adnunk.

A vizsgálatokat tartsa egyik olyan meglevő intézmény, amelyet az állam bizonyítványok kiadására följogosít. Minthogy nálunk az érettségi bizonyítvány kiadása a középiskolákkal kapcsolatos, ez az intézmény középiskola is lehetne. Tekintettel arra, hogy az előadott tárgyak egy része csupán az egyetemen található meg, az egyetem el nem kerülhető. Hazai viszonyaink mellett ennek a keresztülvitele ma nem lehetséges. Közbe kell tehát lépni a közoktatásügyi kormánynak, s engedélyt kell adnia az egyetemeknek, valamint a kiválóbb középiskoláknak arra, hogy — bizonyos előföltételek mellett — bizonyítványokat adhassanak oly egyéneknek, akik a szabad tanítás hazai intézményeiben a tanfolyamokat rendszeresen hallgatták s erről az előadó által aláírt és az illető intézmény által hivatalosan kiadott okiratot tudnak bemutatni.

A bizonyítvány igazolja a tanfolyam hallgatását, s minthogy a vizsgálatnak nem kell szóbelinek lennie: az írásbeli vizsgálat eredményét.

A bizonyítványt akár egy tanfolyam, akár egy esztendő tanfolyamainak hallgatása alapján letett vizsgálat után lehetne kiadni.

Tudom, hogy hazai viszonyaink között a vizsgázásnak és a bizonyítvány kiadásának ilyetén megoldása nagy akadályokba ütközik, azonban másként ez a kérdés helyesen meg nem oldható. Az angol szellemben eszközölt megoldás a hallgatóság számát emelné, a tanuló közönség munkáját komolyabbá tenné s ezzel a szabad tanítás ügyét jelentékenyen előbbre vinné.

Elnök: Ehhez az előadáshoz senki sem jelentkezvén hozzászólásra, a távollevő előadó úrnak hálás köszönetet mondok azért a szíves készségeért, hogy, habár nem jöhetett is el személyesen, mégis elküldötte előadását.

Fölkérem a következő előadót, Glücklich Vilma úrhölgyet, szíveskedjék előadását «a munkásnők továbbképzéséről» megtartani.

Glüklich Vilma, a Feministák Egyesületének ügyvezetője:

A munkásnők továbbképzéséről.

A természetrajz tanításának volt egy korszaka, melyben az élőlények osztályozásának alapját az képezte: hasznosak vagy károsak-e az emberre nézve? Ez a korszak letűnt; a természetrajz mai tanítója, ha komolyan veszi tárgyát, minden élő lényt önálló egyednek tekint és az egész természethez való viszonyát vizsgálja. Az egyén minden mástól független értékének elismerésében az emberi társadalom szociálpolitikusai még nem mind jutottak el a fölfogás ilyen színvonalára; különösen amikor munkások és munkásnők képzéséről van szó, nem annyira olyan ismereteket kívánnak velök közölni, amelyek hasznosak a munkás boldogulására nézve, mint olyanokat, amelyek a munkaadó szempontjából hasznosak. Már pedig mindenekelőtt azt kell célul kitűzni, hogy a munkásokat, mint egyéneket, a lehető legmagasabb színvonalra emeljük és ezzel boldogulásuk lehetőségét fokozzuk. A társadalom egésze is annál harmonikusabb, minél harmonikusabban fejlett egyéniségek alkotják; így fonódik egybe a közérdek az egyéni érdekkel, egységes követelmények alapjául szolgálva.

A nőmunkások képzése még a férfi munkásokénál is elhanyagoltabb; a leányok iskoláztatása sem iskolaköteles korban, sem tanonckorukban nem áll még olyan ellenőrzés alatt sem, mint a fiúké; míg ezeket a mester köteles elbocsátani a tanoncoktatásra, a leányok még ebben sem vehetnek részt. Ezáltal válik a munkásnőből a bérek lenyomója, a munkaadó parancsára hajló sztrájktörő. Budapest székesfővárosnak néhány háztartási tanfolyama van; ezek alapítására az a kívánság vezetett, hogy a munkásnőket előkészítsék háztartásuk vezetésére. De ez a háztartás még akkor is nagyon rosszul van ellátva, ha a munkásnő jól ért vezetéséhez; mert háztartási teendőit csak gyári munkája után végezheti, fáradtan és alig bírva két embernek reá nehezedő munkáját.

Ugyanez a körülmény: hogy a munkásnő a férfiéval egyenlően súlyos ipari munkája mellett még a háztartási munka terhét is viseli, ez akadályozza meg abban is, hogy fölnőtt korában szerezze meg azokat az ismereteket, amelyekre az élet küzdelmében szüksége van. Mert ha sikerül is megvalósítanunk olyan tanfolyamokat, amelyek kiegészítik a munkásnő ismereteit legalább annyira, hogy a férfimunkással egy színvonalra jusson; ha nyitva állanak is a munkásnők előtt a szakszervezetek és népművelési intézmények előadásai: nem élhet az alkalommal. A legjobb munkaföltételek mellett is egész szabad idejét fölemészti a háztartási munka, amely még gyermekei nevelésére sem juttat elegendő időt. Ezért ha komolyan akarjuk, hogy a munkásnők továbbképzése megvalósuljon, a háztartás középpontosítására, a háztartási munka megosztására és szakszerűségére kell törekednünk. Csak ezzel biztosíthatjuk a munkáscsalád relatív jólétét, gyermekeinek higiénikus és szakszerű gondozását, a jövő nemzedék életerejét. Még ha kívánatosnak tartanók is, hogy a munkásnő visszatérjen az ipari műhelyből vagy gyárból a háztartás körébe, lehetetlenséget óhajtanánk; mert ez a gazdasági viszonyok visszafejlődését jelentené és ilyet a valóság nem ismer.

Az itt röviden vázolt hiányokkal szemben az államnak gondoskodnia kell a nőtanoncok iskoláztatásáról és azt kötelezővé kell tennie; a munkásnők speciális védelmére női iparfelügyelőket kell alkalmaznia; a munkaközvetítő intézetnek szigorúan kell ügyelnie arra, hogy a leánytanoncok ugyanannyi ideig tanulják mesterségöket, mint a fiúk. A szakszervezeteknek és a szabad tanítás összes szerveinek olyan elemi tanfolyamokat is kell rendezniök, amelyeken a munkásnők megszerezhetik a náluk hiányzó, férfikartársaiknál már meglévő ismereteket; továbbá speciális tanfolyamokat a nő és a gyermek egészségtanából; meg kell nyitniok összes tanfolyamaikat a nőmunkások előtt és elő kell segíteniök a háztartás középpontosítására irányuló törekvéseket, hogy a munkásnők élhessenek az előttök megnyíló tanulási alkalommal.

A Feministák Egyesülete, amelynek megbizásából szó-

lok, fönnállása óta foglalkozik a munkásnők érdekeivel és amennyire minden támogatás nélkül, sok támadás ellenére tehette, oktatásukkal is. Szociálpedagógiai tanfolyamaival megadta az eszmét az anyák iskolája megalakulására, egészségtani tanfolyamain foglalkozott a nőket különösen érdeklő, egészségök megóvására szükséges alapismeretekkel. Ezután is mindenkor készen áll minden olyan munkára, amellyel a munkásnők keresetképességét fokozni, ezzel boldogulásukat megkönnyíteni és egymás, valamint férfikartársaik iránti kötelességeik tudatára juttatni lehetséges.

Elnök: Következik e kérdés fölött a vita. A jelentkezett hozzászólóknak megadom a szót s kérem a jegyző urat, hogy a fölszólókat a jelentkezés sorrendjében legyen szíves fölhívni.

Pelczéder Ágoston: Örömmel fogadja a nők tanítása és továbbképzése kérdésének napirendre kerülését; de nem lehet ennek a kérdésnek megoldását biztosítani, amíg a társadalom nem szakít ama fölfogásával, hogy a nőt ne neme szerint, hanem mint embert kezelje és tekintse. Nem lehet addig a munkásnők tanítását eredményesen kultiválni, amíg társadalmi téren nem rendezik a munkásnők munkaidejét, amíg lehetővé nem teszik nekik, hogy a férfiakkal egyenlő jogúak legyenek, amíg a törvényhozás nem gondoskodik a nők megvédéséről, úgyis mint anyákról, úgyis mint munkásnőkről. Ez lesz a néptörvényhozás legfontosabb föladata, melyet tőle társadalmi, általános emberi, sőt nemzeti szempontból is megkövetelünk. A nők továbbképzésének, nevelésének kérdése tehát nem egy külön kérdés, hanem általános társadalmi kérdés, amely tehát csak így tárgyalható és a tanítás terén is csak így oldható meg. Ami pedig a feministák panaszát illeti a szocialisták ellen, hát ez nem jogosult, mert a munkásság minden női törekvést honorál, amely a nő érdekét teljes mértékben felöleli.

Kohn Miksa: Az előadást nagy részben helyesli, mindamellett egyoldalúnak találja. Ha tanítani akarunk, mindenekelőtt arra kell törekednünk, hogy a tanítás lehetőségét megteremtsük. Igaz az, hogy a nők mindjárt az iskolai oktatásnál hátrányban vannak a férfiak mögött. De a munkánál is a nők még jobban kizsákmányoltatnak, mint a férfiak. 12—14 éves gyermekleányok napi 11—12 óra hosszat dolgoznak például a szabóműhelyekben, hol elsenyvednek, elsorvadnak és képtelenek a szellemi táplálék be-

fogadására. Ezért, ha arról tanácskozunk, hogy tanítsunk, szükséges, hogy kifejezést adjunk annak a kívánságunknak, hogy minden tényező köteles arról gondoskodni, hogy a tanítás előföltételeit megszerezzük.

Volenszky Gyula: Mindenben egyetért az előadóval, de a fölszólalókkal nem mindenben. Nem fogadja el, hogy a családi életben a nő ma csak árú. Az igazi szeretet az alapja a családalapításnak, ez tartja fönn. Ez ma is élő igazság. A munkásnők oktatásának eszközeit az állam, egyéb hatalmi tényezők, társadalom adják meg és ezt kérni kell. Így most alkalomszerű *a kormánytól, az ipartörvény reviziójának küszöbén, kérni, hogy az ipartörvény éppúgy gondoskodjék a nőmunkatanoncok kötelező oktatásáról, mint a fiútanoncokéról és éppúgy oltalmazza a nőmunkásokat, mint a fiú- és férfimunkásokat.* Ehhez járul a társadalom és egyéb tényező segítsége, annak kikérése. E tekintetben a közös konyha, háztartás intézménye is nagyon kívánatos.

Schwimmer Rózsa: Azzal kell megtoldanom az előadó fejtegetését, hogy a munkásnők művelésének említett akadályain kívül a szervezkedési nehézség is gátja. Tudtommal pl. Budapesten 3—4 év előtt cselédek egyesületet akartak alapítani. Az alapszabályok első pontja a cselédek szakkiképzését és általános művelését tűzte ki az egyesület céljául. Máig azonban nem sikerült az alapszabályok jóváhagyását kieszközölni, bár sok és különféle kormánynál volt azóta a hatalom. (dr. Hegedüs István elnök közbeszól: csupán férfiakból álló kormányok!) Ugyanígy visszautasítják Nagyvárad és más vidéki városok cselédegyesületeinek alapszabályait, bár nem cselédsorban lévő nők is exponálták magukat az ügyben. A munkásnők szervezkedési szabadsága ugyancsak elsőrendű faktora a munkásnők művelési lehetőségének.

Ember Károly: Törvényhozás útján kell gondoskodni oly intézményekről, hogy a nő nőies hivatásának mint anya a legteljesebb módon megfelelhessen és a szabad tanítás gondoskodjék arról, hogy a nő nőies hivatásának megfelelő oktatásban részesüljön nemcsak, hanem az arra utalt munkásnőknek szakszerű oktatásáról is gondoskodjék.

Ruzsinszky Béla: A munkásnők továbbképzésének lehetetlensége abban áll, hogy a nők szervezkedése korlátozva van. És korlátozza az a körülmény is, hogy a cselédleányok munkaideje a végtelenségig terjed. Ezen törvényhozás útján kell segíteni, addig azonban kell valamit tenni. Ajánlom tehát a patronázs intézmé-

nyét; igen sok és nemes szociális törekvése van, egyik a cseléd-közvetítés, másik a tanácsadás, stb.

Glücklich Vilma előadó zárószava: Nem akarok kitérni a feminizmusnak itt fölvetett, általános kérdéseire; csupán *Pelczéder* tagtársunk e kifejezése ellen kell óvást emelnem: «a férfiak *gonosz* előítéletek befolyása alatt tekintik a nőt másnak, mint ami elsősorban: hozzájuk hasonló embernek». Charlotte Perkins-Gilman, aki a nőkérdés tudományos alapjainak tárgyalásában először alkalmazta a fejlődés általános elvét, kimutatja, hogy ezek az előítéletek a fejlődés eddigi menetének szükségszerű folyományai; küzdeni azért kell ellenök, mert a fejlődés mai fokának meg nem felelőek s így pusztulniok kell, nehogy azt föltartóztassák. A munkásvédelemnek és az iparfelügyeletnek törvényhozás útján való rendezését nagyon kívánatosnak tartom; de nem óhajtom, hogy a rendezés a munkásnőkre nézve más legyen, mint a férfimunkásokra nézve. Anyasági biztosítással kell gondoskodni arról, hogy a munkásnőnek és gyermekének egészsége ne szenvedjen az ipari munka alatt. — A földműves munkásokat éppen úgy, mint a szellemieket, bele értem a munkásnő elnevezésbe; az ügyes munkás, aki megfelel szakmája föladatainak, minden szakmában egyenlő értékes és viszont: a hivatásának meg nem felelő szellemi és testi munkás egyaránt értéktelen. Az esetek túlnyomó többségében, sajnos, a nő ma csakugyan árúcikk; olyan kedvező esetek, aminőket *Volenszky* tagtárs említ, oázisok a sivatagban. — A feministák nem akarják kiemelni a nőt «a családi szentélyből»; öntudatos, gondolkodó, teljesjogú emberré akarják tenni, aki a szó magasabb értelmében családanya, mint a mai nők átlaga. A háztartás középpontosítása éppen azt fogja lehetővé tenni, hogy a munkásnő minden szabad idejét a család tulajdonképpeni céljára: a gyermekek helyes gondozására és nevelésére fordíthassa. Szervezetének megfelelő munkát akkor fog a nő választani, ha nyitva áll előtte minden pálya és ha intelligenciája eléggé fejlett lesz arra, hogy azok közül válasszon. Ha egyes esetekben a mai átmeneti kor tévedéseket mutat, azok vagy a hiúságnak, vagy a kétségbeesésnek tulajdoníthatók. Elképzelhetetlen, hogy értelmes ember, ha szabad választást engednek neki, olyan foglalkozást válasszon, amely nem felel meg szervezetének. — A patronázs intézménye két okból nem felel meg a szabad tanítás céljainak. Először csupán elemi oktatást ad, kézügyességet közvetít; tudományos képzést annál kevésbbé nyújthat, mert jóindulatú dilettánsok és nem szaktudással rendel-

kező emberek tanítanak benne. Másodszor felekezeti jellegű, ami nem felel meg annak a célnak, amely, nézetem szerint, minden komoly és közérdekű mozgalom irányítója: a teljesen egységes társadalom kifejlődésének. Örömmel látom, hogy a konzervatív nőmozgalom képviselői, bár lassan, követik mozgalmunk útját: a férfiakkal egyenlő képzés joga feminista követelés, mert szükséges előföltételét képezi a nő és férfi egyenlő megbecsülésének, érvényesülésének.

Elnök a vitát berekeszti s a Kongresszus nevében köszönetet mond előadónak. Jelenti, hogy ezzel a napirend letárgyaltatott, az első szakosztály negyedik csoportja befejezte tanácskozásait s így, több tárgy nem lévén, az ülést, mely sok tanulságos anyagot szolgáltatott, bezárja. (Elnököt lelkesen éltetik.)

A MÁSODIK (KÖNYVTÁRI ÉS MÚZEUMI) SZAKOSZTÁLY NAPLÓJA.

Elnök: *Hegedűs István dr.*
Titkár: (*Róna Jenő* akadályoztatása folytán)
Hinka Miklós dr.

A szakosztály tárgyai:

1. Megalakulás.
2. Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, — azok szervezése és az esteli könyvtárak kérdése. — Előadó: *Ferenczi Zoltán dr.*
3. A középiskolai tanári könyvtárak átalakítása közkönyvtárakká. — Előadó: *Móczár József dr.*
4. Általános irányelvek népkönyvtár könyveinek megválogatásában. — Előadó: *Szabó Ervin dr.*
5. Könyvjegyzék a népkönyvtárak számára. — Előadó: *Tóth Rezső dr.*
6. Múzeumok a népművelés szolgálatában. — Előadó: *Czakó Elemér dr.*
7. Minő katalógusokat kíván a szabad tanítás? — Előadó: *Meller Simon dr.*
8. Múzeális vándorkiállítások. — Előadó: *Ács Lipót.*

*

A szakosztály Pécsett, a Városi Székház I. emeleti 34. számú termében ülésezett 1907 október 3-án d. u. 3 órától 8-ig, és 4-én d. u. 3 órától ½ 7-ig.

*

Jelen volt az első ülésen mintegy 220, a másodikon 100 kongresszusi tag.

Dr. Hegedűs István elnök az ülést megnyitva jelenti, hogy az alakuló ülésen megválasztott szakosztályi titkár, Róna Jenő tanár, elfoglaltsága folytán csak később jöhet el, miért is fölkéri a jegyzőkönyv vezetésére *Hinka Miklós dr.* kongresszusi tagot.

A Szakosztály megalakulása napirendünk első pontja. Fölkérem a jegyző urat, szíveskedjék a jelöltek névsorát fölolvasni.

Jegyző olvassa a névsort. A Szakosztály a jelölteket egyhangúlag megválasztván

elnök a Szakosztályt megalakultnak jelenti ki.

Megválasztattak

a) *társelnökökké:*

Angyal Pál dr.	Lengyel Imre
Ferenczi Zoltán dr.	Szabó Ervin dr.
Jócsák Kálmán	Szilvek Lajos dr.

b) *társtitkárokká:*

Hajdu Gyula dr.	Szőnyi Ottó dr.
Hinka Miklós dr.	Tarczai Lajos

Elnök fölkéri Ferenczi Zoltán dr. előadót előadásának megtartására.

Dr. Ferenczi Zoltán, budapesti m. kir. tudomány-egyetemi könyvtárigazgató:

Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, ezek szervezése és az esteli könyvtárak kérdése.

Azzal a tudattal fogok e rövid előadáshoz, hogy a Kongresszusnak egyik legfontosabb, sőt talán a legfontosabb tárgyáról van szó. Méltóztassanak megengedni, hogy erre nézve Pellisson Móricnak a Franciaországban tett tapasztalatokból levont következő szavait idézzem: «A szabad tanítás összes eszközei közt a népkönyvtár az, amelynek nagyon is a legtöbb nevelő és szociális hatása van. Ez oly eszme, amelytől általában nálunk eléggé távol állanak. Mikor körülbelől tíz évvel ezelőtt megnyílt a tevékenység «az iskola utáni oktatás» ügyében, a kérdés előharcosai nem a népkönyvtárt karolták föl; ezt mellékesnek tartották, csak kegyképpen hogy szóltak róla és összes törekvésöket más vállalatokban merítették ki. Ezért, véleményünk szerint, ez a néha zajos és sok tekintetben csillogónak is mondható tevékenység, egészben rosszul volt intézve: az emberek nem számoltak vele eléggé, hogy könyvtár nélkül az iskola utáni oktatásnak nem lehet sem teljessége, sem állandósága. Nem hisszük, hogy a bizonyítás fáradságára kellene szorulnunk; egy percnyi elmélkedés elég annak megértésére, hogy a fölnőttek számára tartott tanfolyamokból — annál inkább az egyes előadásokból — csak nagyon sovány és lenge eredmény várható, ha nem fejti ki és nem erősíti meg őket a személyes olvasmány. Azt lehetne mondani, csaknem minden erőszakolás nélkül, hogy ott, hol nincs könyvtár, a fölnőttek tanfolyamai semmire sem jók s ahol egy könyvtár van, e tanfolyamok nagy kár nélkül mellőzhetők». (Les Bibliothèques Populaires. 200 l.)

I. A népkönyvtár fogalma. — A tanulói könyvtártól való megkülönböztetése.

A népkönyvtár a népiskola mellett tehát elsőrangú nép- és nemzetnevelő intézmény. E célt hasznos és mulattató könyveknek mindenkihez való eljuttatása, az olvasásnak a népes-

ség minden rétegében való megkedveltetése által kívánja tervszerűleg, céltudatosan és, egyelőre legalább kivált a kisebb helyeken, teljesen ingyenesen elérni.

E célra eszközei: A népesség szellemi képességének és életviszonyainak megfelelő, kikölcsönzésre berendezett, megválogatott könyvtár és az ehhez kapcsolt olvasóterem, fölszerelve kézikönyvtárral, folyóiratokkal, pártállás nélküli lapokkal.

E céljánál fogva más mint az iskolai könyvtár, noha könyvanyaga részben lehet azonos is.

A tanulói könyvtár célja, köre mind olvasóinál, mind zon életkornál fogva, melynek szolgál, szűkebb és más. Működését ott végzi, hol a népkönyvtár kezdi s tehát emennek első, bevezető foka. Ezért tanulói vagy ú. n. népiskolai könyvtárak nem teszik a népkönyvtárt fölöslegessé, sőt egyenesen föltételezik. Továbbá a népkönyvtár többoldalú, különös vallási, politikai irány szolgálatába nem szegődik, alkalmazkodik a vidéki népesség életviszonyaihoz, évenként gyarapítandó, mert az iskolai kortól minden életkor igényeit ki akarja elégíteni. Mint ilyen, az iskolai könyvtártól külön kezelendő.

Az elmondottakból következik, hogy:

1. A népkönyvtárnak, mint önálló intézménynek fölkarolása és fölállítása kívánatos.

2. Az iskolai könyvtáraktól meg kell különböztetni; mert habár amazok a népkönyvtár kezdői, előkészítői s így szükségesek, de a népkönyvtárt még akkor sem pótolhatnák, ha mindenki számára megnyitnák, vagy megnyithatók lennének.

A népkönyvtár helyzete a nemzeti közművelődésben. — Az általa elérni akart cél. — A népkönyvtár fajai.

A mai népkönyvtári mozgalmak bámulatos eredményei Északamerikában, Angliában, Németországban, Franciaországban mindenkit meggyőzhetnek róla, hogy a népkönyvtár, mint a körülbelől a 14-ik életévtől az élet végéig elkíséró, oktató és nevelő intézmény, mely tehát a legfontosabb tanulásnak, az önművelésnek rendkívüli eszköze, az iskola után a leg-

első nemzet- és népnevelő intézmény. Ugyanis az ismeretek szerzésének valódi eszköze a szem, a látás és nem a fül; tehát az olvasás és nem előadások hallgatása. Ezért a népkönyvtár a szabad tanításnak is legelső eszköze. Emellett a népkönyvtár jól berendezett és megválasztott könyvanyagával nemcsak oktat, hanem erkölcsileg is nevel, nemesít. Hozzászoktathat a családhoz; a családban a közös olvasmány előmozdítja az értelmi és érzelmi közösséget; győzelmesen veheti föl a harcot a korcsmával s más hasonló alsóbbrendű mulatságokkal. Fontossága még az iskola mellett is szembeötlő; mert sem törvényes kor, sem a használók száma itt nem korlát, mint amott; a tanulni akarót, legyen bárki, elkiséri a sírig s emellett kevésbbé költséges. A szabad tanítás minden más módszere és faja csak általa igér sikert.

A népkönyvtár által elérni akart és elérhető cél: az iskolázás utáni gyorsan terjedő tudatlanság legyőzése az önművelő olvasás által és az egyes ember oktatásával emelni a nemzeti közműveltséget. Továbbá a népkönyvtár a maga jól megválogatott olvasmányaival elő akarja mozdítani a szülőfaluhoz, szűkebb hazához ragaszkodást, a házias erények és munkásság ápolását, a népfölvilágosítás által el kívánja érni, hogy ne váljék könnyenhivő áldozattá a csalók kezében; terjeszteni akarja a nemzeti irodalom jeleseinek népszerűségét és közérthetőségét; küzdeni kíván a rossz irodalom terjedése ellen, a jobbnak mindenkihez való eljuttatásával; harcolni akar a magyar nemzetre nézve végzetessé válható internacionálé és a nép kihasználása ellen; emelni kívánja a politikai érettséget; a korcsmával és más hasonló mulatságokkal szemben nemesebb szellemi élvekre kíván szoktatni; idegenbe szakadt honfitársainkat meg kívánja menteni a magyarságnak s fönn akarja köztük tartani az elhagyott haza iránti ragaszkodást és hazafiúi érzést.

A népkönyvtár a föntebbi célokat különböző könyvtári fajokkal kívánja elérni, melyek mind két főalakra vihetők vissza:

1. a csupán kikölcsönzésre berendezett népkönyvtárra,
2. az olvasóteremmel ellátott népkönyvtárra.

A kettő közül, ha csak egyik valósítható meg, sorrendben első a kikölcsönzésre berendezett könyvtár. Olvasóterem könyvtár nélkül célra nem vezet.

Az olvasóterem nélkül fölállított népkönyvtár a kisebb igényű; főképpen falukon, tanyákon, gyár- és egyéb telepeken, katonai ezredekben, kisebb egyletekben stb. van helye. Két faja ismeretes: az állandó, mely éppen ezért évenként egy vagy más módon gyarapítandó és a vándor- vagy költözködő könyvtár, mely amannál kisebb, jellemző vonása, hogy minden évben vagy legföllebb két évben egy másikkal cserélendő ki. Mindezek közt minden más különbség csakis abban áll, hogy mekkora bennök a kötetszám és minő százalék szerint vannak az ismeret-szakok bennök képviselve.

Városban vagy minden oly helyeken azonban, melyek 2500 lakónál nagyobbak, sőt még falun is, hol a könyvtár állandó, lehetőleg nem kellene népkönyvtárt olvasóterem nélkül létesíteni. Erről ma már oly általános a meggyőződés, hogy bizonyítását bátran mellőzhetjük. Legkivált azonban csak az olvasóterem az, mely kielégíti a társas együttlét iránti vágyat, melynek pl. oly hatalmas eszköze a kocsma; továbbá kivált városokban, ipari, kereskedelmi helyeken, csak ez elégíti ki a népesség minden osztályának vágyát és igényeit. Sőt kisebb helyeken is csak olvasóteremmel lehet az embereket egymáshoz közeledésre szoktatni; csak ez teheti a könyvtárt az érdeklődés, a tanítás, a szabad előadások középpontjává. Ezért ki kellene mondani, hogy falukon és más kisebb helyeken minden iskola ellátandó iskolai könyvtárral a tanulók számára, továbbá minden iskola mellé építendő egy elég tágas olvasóterem, melyben elhelyezést nyer a népkönyvtár és ugyanott hasznos előadások tartassanak, melyek alkalmával a népkönyvtár ismeretterjesztő anyaga bemutattatnék, mi által az iskola állandó művelődési középpont maradna minden egyesre és minden korra nézve.

A csak kissé népesebb városokban fölállítandó népkönyvtárnál ezeken kívül tüstént előtérbe lép az önálló épület kérdése is, mely mindenesetre a végső cél. Ezeket a könyvtárakat nem neveznők népkönyvtáraknak, hanem nyilvános

közkönyvtáraknak; mert körük valóban egyetemesebb és az ú. n. tudományos könyvtáraknál nem alsóbbrendűek. Közkönyvtáraknak nevezi őket az amerikai s az angol is, ha ugyan nem alapítójáról van elnevezve, mi ott s újabban Poroszországban is, gyakori eset. A nép szó ugyanis, noha nem helyesen, mégis némileg leszállítja a hozzákapcsolt intézmény fokát a közvéleményben; ezért az elnevezés változtatásának szüksége szembeötlő.

A városi könyvtári kérdés megoldásának elvei:

a) A központosítás, azaz egy középponti könyvtár alapítása s ha a szükség úgy hozza magával, ú. n. fiókkönyvtárak és könyvkiadó-helyek berendezése, ami nagyobb városokban elkerülhetetlen. E központosítás magával hozza, hogy lehetőleg minden más könyvtár is a kisebb városokban a középponti könyvtárral legalább külsőleg egyesüljön. Ez által először is elenyészik a könyvtárak közti rangkérdés; másodszor a kezelés, hely, kiadások egyesítésével mindez olcsóbbá válik; harmadszor az erők összpontosítása jobb kihasználásra vezet. Ennek Poroszországban igen érdekes előnyei mutatkoznak.

b) Egy középponti könyvtárépület, lehetőleg csinos és kényelmes berendezéssel, mely az egészet már külsejével vonzóvá tegye.

Nyilvánvaló tehát, hogy:

1. a népkönyvtári intézmény az iskola mellett a legfontosabb nemzet- és népnevelő intézmény; ennélfogva szükséges, hogy még a legkisebb hely vagy telep se legyen megfelelő népkönyvtár nélkül; továbbá hogy népkönyvtárakkal láttassanak el mindazok a helyek, hol külföldön nagyobb számban együtt magyarok laknak, valamint mindazok az ezredek, melyekben, legalább részben, a legénység állománya magyar.

2. Szükséges, hogy főképpen ott, ahol a népkönyvtár állandó intézménnyé vált, egyszersmind egy, a szükségnek megfelelő olvasóteremmel kapcsoltassék össze, hogy ezáltal, kivált falvakon, a könyvtár egyszersmind a szabad tanítás színtere és középpontja legyen. Különösen pedig fölhívandó a közoktatási kormány, hogy sehol népiskolát ne építsen, ne nyisson és semmiféle hatóságnak népiskola alapítását meg ne

engedje tanulói könyvtár, külön népkönyvtár és a népkönyvtárral egyesített olvasóterem nélkül.

3. Fölhívandók a 2500 lakójú és ennél népesebb városok, hogy a városaikban levő, különböző célú könyvtárak egyesítésével egy középponti könyvtárt alapítsanak és ennek számára a viszonyoknak megfelelő épületet emeljenek s a könyvtár állandó szakszerű kezeléséről gondoskodjanak. A nagy középpontok, minő Budapest, Szeged, Pozsony, Temesvár, Debrecen, Kolozsvár, Kassa, Pécs stb. fölhívandók, hogy e középponti könyvtár megalkotásában terjedtebb és nagyobb föladatok megoldására gondoljanak, minők: külön hirlap- és folyóirat-terem, külön könyvolvasóterem, esetleg külön terem a 14—15 évnél kisebbek, külön a vakok számára, még pedig mindenikben megfelelő kézikönyvtárral és könyvanyaggal.

A népkönyvtárak szervezésében az állam, a megyei és városi törvényhatóságok, más kisebb hatóságok és egyesek hivatása.

Minthogy a nép- és közkönyvtár ügye ekkora súlyú és fontosságú, úgy hogy Poroszországban valaki szervezésöket a nemzeti becsület kérdésének nevezte, tehát államnak, törvényhatóságoknak, társadalomnak, egyeseknek kezet kell fogni, hogy velök az ország behálóztassék. De másképpen siker nem is várható, csak ezen az úton, vagyis: az összes erők működésbe hozása és összpontosítása által.

Első sorban azonban ily könyvtárak létesítése és fönntartása állami érdek. Melvil Dewey azt mondja, hogy a nyilvános közkönyvtár az amerikai oktatásügy fele s tehát az állam kötelessége gondoskodni róla, hogy minden férfinak, nőnek, gyermeknek könyvtár álljon kezeügyében, hogy általa önművelésén tovább munkálhasson. Amint az állam kötelessége az iskolákról való gondoskodás, akként kötelessége könyvtárakkal arról gondoskodni, hogy az iskolából kikerültekre nézve a továbbképzés útja el ne vágassék.

Az állam e föladatát kétféleképp teljesítheti: vagy maga állít és tart fönn könyvtárakat, vagy kötelezi rá a törvény-

hatóságokat pótadó által és ő maga is ebben az esetben anyagilag és erkölcsileg támogatja őket.

Kétségtelen, hogy kisebb helyeken, tehát a 2500 lakosnál kisebb falvakon s minden más telepeken, a népkönyvtárt csak az állam, vagy az iskolát fönntartó hatóság állíthatja föl és tarthatja fönn. Ily helyeken még sok időre az egyesek legkisebb megadóztatásával is mindent el lehetne rontani. Lassanként legföllebb azt lehetne elérni, hogy a már fönnálló, ingyen kapott népkönyvtár valami évi segélyt nyerjen a község pénztárából. Nálunk ilyesmire még alig van példa, de a jövő tervébe bevehető. Ezen a fokon tehát a népkönyvtár fölállítása az állam s csak kis részben az iskolát fönntartó hatóság föladata, csakúgy amint általában maga a népoktatás is állami kérdés.

További lépés volna valamely helyi egylet alkotása, vagy valamely meglevő egylet működésének a népkönyvtárra való kiterjesztése, egyszóval: minél szélesebb körben való érdekköltés. Ez a legjobb módja az egyesek adakozása fölébresztésének akár pénzben, vagy más alapítványban, akár könyvben.

Föl kell továbbá népkönyvtár alapítására hívni a nagyobb körben működő s működésökkel a közművelődés emelése érdekében dolgozó egyesületeket, különösen az ú. n. közművelődési, vidéki irodalmi, olvasó s más hasonló egyesületeket, milyenek ma már minden megyében és nagyobb városban vannak.

Fölhívandók volnának a nagy puszták, vagy tanyák birtokosai, továbbá a falusi és kisvárosi nagybirtokosok, a gyártelepek tulajdonosai, hogy munkásaik számára az iskola mellett, vagy azon kívül, könyvtárt tartsanak fönn, olvasótermet rendezzenek be; kifejtendő ennek előnye a munkások közérzületére és ragaszkodására.

Rátérve a városi közkönyvtárakra, ezek alapítása első sorban már nem állami föladat. Ilyeneket főleg a megyei és városi törvényhatóságok alapíthatnak és tarthatnak fönn, még pedig csakis törvényhatósági adóból s legföllebb az állam kisebb-nagyobb segélyét vehetik igénybe. Itt az adó elől nincs kitérés, kivéve egyeseknek — nálunk oly kivételes — nagyszerű alapítványát. Csakis a közadónak köszöni Amerikában és Angliában is a könyvtárügy a maga virágzását. A megye segélye

főképpen a megyei székhelyek érdekében vehető igénybe, más városoknak egyelőre magukon kell segíteniök. Így tettek Északamerika városai, hol 1835-től, így az angolok, hol az Ewart-törvény következtében 1845-től fogva kezdődött a városok följogosítása arra, hogy könyvtári adót szedhessenek. Ez az egyetemes érdeklődés, melyet újabban a «Comenius-társaság»-nak, a «Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung»-nak s pár más társaságnak sikerült Poroszországban is fölébreszteni, hihetetlen arányban fokozta az egyesek áldozatkészségét. Gondoljunk csak Carnegie András amerikai polgárra (az amerikai Kruppra), ki egymaga Amerikában és Skóciában (szülőhonában) könyvtárakra több mint 1000 millió koronát áldozott a könyv iránti hálából.

E tekintetben újra egy megokolt emlékiratszerű fölhívást s ennek az összes megyei és városi törvényhatóságokhoz átirat mellett való megküldését vélném helyesnek, annál inkább, mert ilynemű adóra is van már példa; ugyanis, Torontál vármegye fél százalék pótadót szavazott meg gazdasági és kulturális (még pedig kiválóan könyvtári és múzeumi) célra s már ki is jelölte Nagybecskereken azt az épületet, melyben könyvtárát és egyéb gyűjteményeit el akarja helyezni.

Szükséges volna tehát, hogy:

1. a vallás- és közoktatási kormány az ú. n. falusi népkönyvtárak már elkezdett nagysikerű fölállításán kívül ugyanerre sürgesse az iskolafönntartó hatóságokat és egyeseket, különösen nagybirtokosokat, gyár- és iparteleptulajdonosokat.

2. Hogy a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége eddigi nagysikerű működése mellett egyszersmind próbáljon odahatni, hogy a népkönyvtárak érdekében egyletek, társulatok, egyesek társadalmi tevékenységet is fejtsenek ki s e tekintetben fölhívást küldjön szét a rokoncélú összes közművelődési egyletekhez, egyházi és politikai hatóságokhoz.

3. Hogy a vallás- és közoktatási kormány a városokhoz, elsősorban Budapesthez, közkönyvtárak alakítása érdekében fölhívást intézzen, egyszersmind a kivethető megyei és községi adó tekintetében esetleg törvényhozási úton is gondoskodjék.

4. Hogy esetleg maga a Kongresszus egy emlékiratszerű fölhívásban kifejtvén a közelebbi tennivalókat, e fölhívást küldje meg a saját nevében is az összes törvényhatóságoknak. Ennek talán nálunk is meglesz ugyanazon eredménye, mint a Comenius-társaság fölhívásának Poroszországban.*

A vándorkönyvtár fogalma. — A valódi vándorkönyvtárak. — Szervezésök és cserélésök módja.

A vándorkönyvtár, amint neve is mutatja, a népkönyvtárnak az a faja, mely nem marad állandóan egy helyütt, hanem egyik helyről, ha kiolvasták, a másik helyre s majd újra tovább vándorol. Ezek a könyvtárak természetesen csak kicsik, kevés könyvből állók lehetnek, oly ládában küldetnek szét, mely egyszersmind szekrény is. Ez a könyvtár tehát kisebb és szegényebb helységek, tanyák, telepek, katonai ezredek számára való, melyek magok állandó könyvtárt fönntartani nem bírnak vagy ha már van is népkönyvtáruk, azt a magok erejéből gyarapítani nem tudják.

A vándorkönyvtár kezelésében általában két módszer szokásos, ú. m. a középponti és a decentralizált módszer. Az első, a középponti kezelés szerint, az eljárás az, hogy valamely kerületben, minő pl. nálunk a szolgabírói járás, vagy ettől függetlenül, több faluból álló ú. n. könyvtárszövetkezetben van egy kerületi vagy középponti népkönyvtár pár ezer válogatott kötetből; ebből szekrényül használható ládákban minden év őszén egy-egy kisebb könyvtár elküldetik az illető terület vagy könyvtárszövetkezet helységeibe, rendesen az iskolába, ritkábban körjegyzőkhöz, vagy valamely egylethez; aztán a könyvtár a következő év május—júniusában visszaküldetik a középpontba kijavítás, átnézés végett s a következő évben erre a helyre egy más tartalmú hasonló könyvtár küldetik, még pedig olyformán, hogy a középponti könyvtár címjegyzékéből maga az illető falu érdekeltsége válogatja

* A Kongresszus határozatokat nem hozott s így előadónak ez az életrevaló javaslata sem volt elfogadható, úgy hisszük azonban, hogy a Napló útján e javaslat közismertté lesz s így is meghozza gyümölcsét. (Szerk.)

ki az elküldendő könyveket. Az illető község a könyvtár e használatáért némi díjt fizet, melyből a középponti könyvtárt évenként gyarapítják és kiadásait fedezik.

A másik alaknak, a decentralizáltnak, lényege az, hogy e szerint nincs középponti könyvtár, hanem egy-egy kisebb, 6—7 faluból álló körben, létrejön I—VI., vagy I—VII. sorszámmal ugyanannyi váltakozó sorozatú és könyvállományú népkönyvtár, melyek fölváltva mennek egyik faluból a másikba s csak minden 7-ik, azaz a könyvtárak sorozatszáma szerinti évben kerül vissza ugyanaz a könyvtár ugyanabba a helységbe. A könyvtárak cserélését valamely helyi megbízott hatóság, legtöbbször egyik nagyobb népiskola végzi. Ebben az esetben is a költségek fedezésére, a könyvállomány gyarapítására, pótlására az egyes helységek bizonyos évi díjt fizethetnek, mely annál kisebb lehet, minél több helység vesz részt egy-egy ily szövetkezetben.

Látható, hogy az első, a középponti rendszer, olyan, mint minőt a városokban a fiókkönyvtárakra ajánlottunk. E szerint itt a vándorkönyvtárak a középponti könyvtárnak megannyi fiókkönyvtárai. Ennek a módnak előnyei oly szembeötlők, hogy Poroszországban is a legtöbben ezt ajánlják. Általában ott az az elv, hogy a legalább 2500 lakójú város maga külön tartson fönn könyvtárt, vagy legalább helyes, ha maga tart fönn s erre kell törekedni; a kisebb helyeken jó, ha több faluból álló szövetkezetben valahol, a legalkalmasabb ponton, van egyelőre legalább egy középponti népkönyvtár s ennek emilyen fiókjai.

Ezt az utóbbi módot különösen nagy sikerrel alkalmazta a porosz Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung. Ez 1897-től 1906-ig 19,744 népkönyvtárnak adott, legtöbbször ingyen, 540,573 kötetet 485,000 márka értékben. Minden testület, mely népkönyvtárt tart fönn, vagy az olvasást terjeszteni akarja, 6, 10, 12, 15 márka évi díjért kap használatra egy évre 75, 120, 150, 200 márka értékű olyan könyveket, melyeket az illető testület a nevezett Gesellschaft nagy könyvjegyzékéből maga válogat ki. Ezzel a móddal kerül ki az egyesület minden egyoldalúságot, minden

ráerőszakolást, minden célzatosságot. E móddal eléri, hogy ahol nincs népkönyvtár, oda juttat igen csekély díjért, ahol van, de nem gyarapítható, oda új, nem olvasott könyveket küld, még pedig évenként mindig másokat, melyek számára egy nagy középponti könyvtárt tart fönn s állandóan gyarapít. Ez az egyesület csak 1901—1906 december 31-ig 2,480 vándorkönyvtárt helyezett forgalomba 119,087 kötettel. És meg van győződve róla, hogy ez a jövő könyvtárának alakja a porosz síkföld számára, mert ez az a népkönyvtár, mely a legnagyobb takarékosságot egyesíti a legnagyobb használhatósággal.

Lényege és előnye ennek az alaknak az, hogy a könyveknek a könyvtárt kérő testületre ruházott kiválasztása által mindenki azt kapja meg, amit valóban óhajt s tehát szívesen olvassa; ekképpen előkészítője lesz a tulajdonképeni, az állandó népkönyvtárnak. E mellett folyton s a legolcsóbb módon kiegészíti a önnálló, de gyarapodni nem bíró népkönyvtárakat egy nem nagy, de ami lényeges, évenként megújuló könyvküldeménnyel. Ahol minderre nincs a talaj előkészítve, ott nem kérik a vándorkönyvtárt vagy ha egyszer kérték s a dolog nem megy, abbahagyják. Ám a nevezett egyesület jelentése arról tanúskodik, hogy máris sok helyütt ez a vándorkönyvtár előkészítette az állandó népkönyvtárt, különösen azáltal, hogy egyeseket könyvadományozásra buzdított, vagy maga a község az egyesülettől a vándorkönyvtárt saját tulajdonába vette át. Ebben az állandó népkönyvtár-alapításban is az egyesület segítségére áll a községeknek vagy testületeknek részint ingyen adott, részint olcsón szerzett könyvekkel. De különösen hangsúlyozza mindenik jelentése, hogy vándorkönyvtárakért évről-évre több megkeresés érkezik, minek oka főleg a könyvek kiválaszthatására megadott jog. Minden másfajta vándorkönyvtár iránt nagy a közöny.

Mi ebből különösen tanulhatunk. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa ugyanis a vándorkönyvtárak váltakozó típusait, mint 3—4—500 koronás kis könyvtárakat alapította meg, de mint előre szabatosan meghatározott zárt gyűjteményeket s ezen a módon küldözte szét; továbbá nem is igen

cseréltettek eddigelé, úgy, hogy egyszersmindenkorra adott kisebb népkönyvtárjellegűek. A Dunántúli Magyar Közművelődési Egyesület cserélte őket párszor; de nem gyakran. Mindezek a decentralizált jellegű vándorkönyvtár módszerét mutatják. Világos, hogy nekünk az elmondottakból le kell vonnunk a következő tanulságokat:

1. A vándorkönyvtárak középponti kezelése legjobban megoldható a föntebb adott jellemzés szerint, tehát vidéki közigazgatási kerületekben, vagy ú. n. több falut magában foglaló szövetkezetekben, középponti könyvtárak alakításával.

2. Súly helyezendő arra, hogy a vándorkönyvtár anyagának kijelölését a középponti jegyzékből magok az érdekeltek végezzék.

3. Elő kell segíteni, hogy az ú. n. vándorküldemények mellett minden alkalmas helyen, mintegy magképpen, egy állandó népkönyvtár is jőjjön létre, melyet a vándorkönyvtári küldemény évenként új kedveltető anyaggal egészítsen ki.

4. Bevezetendő kellő óvatossággal a községi vagy testületi hozzájárulás úgy, mint Poroszországban, hol ez a gyakorlat sok helyt már megvan.

Áttekintés a hazai népkönyvtárak eddigi helyzetén abban a tekintetben, ami eddig történt. — Néhány tapasztalati eredmény.

Nálunk a népkönyvtári mozgalom, mai értelelemben véve, teljesen új. Voltak iskolai, tanulói, ifjúsági könyvtárak, melyeket a tanulók útján itt-ott a nép is használt, de nem voltak népkönyvtárak. Schultze ez iskolai könyvtárakat az erdélyi szászoknál népkönyvtáraknak vevén, belőlök hamis következtetéseket vont.

A Dunántúli Magyar Közművelődési Egyesület volt az, melynek kezdeményezésére 1895-ben megalakult az «Országos Múzeum- és Könyvtár-bizottság». Ez az államhoz fordult segélyért és céljaira 1895-ben 4000 korona vétetett föl a költségvetésbe, majd 1896-ban 30.000 korona tekintélyesebb összeg. E bizottság célja volt a vidéken a múzeumok és könyvtárak gyarapítását és szervezését elősegíteni. A költség-

vetési indokolás kiemeli, hogy sem a múzeumok, sem kivált az ismeretterjesztő könyvtárak berendezésének, gyarapításának szüksége nem ment át, kivált a vidéken, a köztudatba s noha ezek létrehozásában első sorban társadalmi tényezőknek kell cselekedni, az irány megadására egy középponti szervezet mégis szükséges. Erre lett volna hívatva a nevezett bizottság, mely az ország összes közművelődési egyesületeinek választott tagjaiból állt s melynek föladata lett volna egy háromnyelvű szaklap kiadása is. A föladatot a költségvetés így szabja meg: «Az országban már létező múzeumok és könyvtárak gyarapítása, újak szervezése, azok között a csereviszony fönntartása, e célból három nyelven kiadott szakközlöny, régészeti kutatások segélyezése, középponti fölügyelet, utazási, irodai költségek és tiszteletdíjak.»

Ez a szervezet fönnállt 1897 december 10-éig, midőn ő Felsége elhatározásából a «Múzeumok és Könyvtárak Országos Fölügyelete és Tanácsa» cím alatt ez a középponti hivatal újabb szervezetet nyert egy akkor megerősített szabályzat szerint. Ez a szabályzat intézkedett első ízben az országos fölügyelőség szervezéséről, mely állt egy főfelügyelőből, egy helyettesből és az országos fölügyelőkből s melynek szorosan véve föladata lett a tudományos irányú múzeumi és könyvtári vidéki gyűjtemények fölötti fölügyelet és ezek gyarapítása. Maga a Tanács ennek fölöttes hatóságává lett, melynek tagjait részint a vallás- és közoktatási miniszter nevezte ki, vagyis hivatalból lettek tagok, részint a már az egész országból létrejött «Múzeum- és Könyvtárbizottság» választotta évi közgyűlésén (15 tag, ezek közt elnök és titkár). Ezt a választást a miniszter hagyta jóvá s ugyane Tanács tagjai voltak a Fölügyelőség tagjai is, továbbá a belügyminiszter egy kiküldöttje. Ennek különös hatáskörében maradt a nemtudományos intézmények, tehát első sorban a népkönyvtárak ügye. Ez a szervezet harmadszor újabb változáson ment át, midőn ő Felsége 1901 január 10-én a «Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének» önálló szabályzatát erősítette meg, miáltal az előbbi szabályzatnak ez a része megváltozott. Maga az országos szervezet is változáson ment át, mert 1902-ben

a «Múzeum- és Könyvtárbizottság» helyett létrejött a «Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége», mely máig ugyanazon szervezet szerint működik és évi közgyűléseit különböző városokban tartja. A Tanács és Főfelügyelőség azonban még ezzel nem volt véglegesen szervezve s a kettő viszonya pontosan megszabva. E végből egy újabb szabályzat készült 1905—6-ban, melyet ő Felsége 1907 július 29-én megerősítvén, most már ezek az országos testületek pontosan körülírt keretben működnek.

Az államsegély egyelőre 30,000 korona maradt 1899-ig; de már az 1899-iki költségvetési indokolás kilátásba helyezte az állami hozzájárulás emelését. Ekként a Főfelügyelőség céljaira, mely egészben átvette a régi Bizottság föladatait, az országgyűlés megszavazott 1900-ban 100,000 s a Tanács céljaira és népkönyvtárakra 8000 koronát. Itt kezdődik tulajdonképpen a tudományos és nemtudományos jellegű intézetek nem éppen szerencsés elválasztása, ami máig azon módon megvan. Természetesen az állami hozzájárulás ezóta gyorsan emelkedett. Az 1901-ik évben 184,000 koronát tett, melyből 40,000 korona a népkönyvtári segély; 1902-ben 211,500 koronát, melyből a népkönyvtári segély 44,000 korona; 1903-ban 257,740 koronát, melyből a népkönyvtári segély 61,000 kor.; 1904- és 1905-ben egyaránt 301,380 koronát, melyből a népkönyvtári segély mindkét évben 71.000 koronát tett; 1906-ban 368,100 koronát, melyből a népkönyvtári segély 108,000 koronát tett (szorosan véve 89,000-et) és 1907-ben 393,200 koronát, ebből népkönyvtári segély 108,200 (szorosan véve 97,000) korona volt.

Az itt fölsorolt népkönyvtári államsegélyből 1896-ban az E. M. K. E., F. M. K. E., D. K. E. kaptak népkönyvtárak alapítására 6000 koronát, 1898-ban 3000 koronát, 1899-ben az E. M. K. E. és a F. M. K. E. 2000 koronát, 1900-ban már mind a négy közművelődési egylet és még egy kisebb, kapott összesen 4000 koronát, 1901-ben 11 egylet 19,000 koronát, 1902-ben 12 egylet 23,000 koronát, 1903-ban 17 egylet 24,900 koronát, 1904-ben 18 egylet 28,000 koronát, 1905-ben 23 egylet 32,940 koronát, 1906-ban 32 egylet 38,000 koronát, 1907-ben

8 egylet 27,000 koronát és egyes könyvtárak 16,000 korona segélyt.

Általában a négy nagy közművelődési egylet az utóbbi években 5—5000 koronát kap s ami népkönyvtárt ők és a kisebb egyletek alapítottak, mind az állami segélyből telt ki.

Maga a Tanács 1901-ben kezdte meg népkönyvtári tevékenységét. Ekkor készítette szekrénye terveit, melyekhez utóbb egy évvel a vándorkönyvtárak ládaszerű szekrényei járultak. E szekrények szlavóniai tölgyfából készülnek, belső magasságuk 2 méter 10 centiméter, szélességük egy méter, mélységük 22 centiméter. Úgy vannak szerkesztve, hogy bennök egy 1000 koronás népkönyvtár elfér s egy kis fiók tartalmazza a hivatalos kezelési iratokat; két szekrény ad egy 2000 koronás könyvtárt.

Ilyen könyvtárból ajándékozott a Tanács 1901-ben négy darab 2000 és 12 darab 1000 koronást, 1902-ben ugyanannyit és ugyanolyat, 1903-ban 8 drb 2000 és 6 drb 1000 koronást, 1904-ben 6 drb 2000 és 16 drb 1000 koronást, 1905-ben 6 drb 2000 és 15 drb 1000 koronást, 1906-ban 5 drb 2000 és 17 drb 1000 koronást, 1907-ben 28 drb 1000 koronás népkönyvtárt.

Ezen kívül 1901-ben elkezdte a vándorkönyvtárak adományozását s kiosztott 4 drb 500 koronás, 1905-ben 20 drb 500 koronás, 1906-ban 25 drb 500 és 2 drb 300 koronás vándorkönyvtárt, 1907-ben 16 drb 500, 7 drb 400 és 13 drb 300 koronás népkönyvtárt. Továbbá minden 2000 koronás népkönyvtárhoz adott két szekrényt 320 korona, minden 1000 koronáshoz egy szekrényt 160 korona és minden kisebbhez egy szekrényt 100 korona értékben. Ezeken kívül 1904-ben és 1905-ben összesen 14,000 koronát fordított a földművelésügyi miniszterium gazdasági népkönyvtárainak szépirodalmi művekkel való kiegészítésére s összesen, beleszámítva a könyvárusi kedvezményt, 150-nek adott 100—100 korona értékű könyvet. E könyvtárak összeállítása mind meghatározott alaptervek szerint történik, pár nagy budapesti könyvkiadóval történt oly megegyezéssel, hogy minden 10 népkönyvtárra egyet

ingyen adnak, valamint az árban benne van a kötés, mely jó és tartós.

Ezekhez járulnak a tanács kiadványai, melyek állanak utasításokból, alapszabályokból és könyvjegyzékekből, melyek legtöbbnyire György Aladár tollából valók. Fölsorolásukat mellőzzük.

Mindebből látható, hogy a Tanács mindent elkövetett az érdeklődés fölkeltésére, a vidéki egyletek bevonására. Így vonta be a Horvát-Szlavon társországokban levő magyarság megmentésére a Julián-egyesületet, könyvtárakat küldött Fiumába, a kivándorló hajókra, New-Yorkba, több amerikai magyar telepre, Konstantinápolyba stb. Fölkarolta a katonai és kórházi könyvtárakat s alapját vetette meg egy vakokkönyvtárának a Braille-féle írás szerint. Mindezek szerint a Tanács működésének eredményeképpen van máig összesen 476 nép- és vándorkönyvtár, melyekből 457 van a tulajdonképpeni Magyarországon, 13 a társországokban és 6 Észak-Amerikában.

Ezzel párhuzamosan indult meg 1900-ban a földművelésügyi miniszterium földművelési népkönyvtárainak fölállítása. A hivatalos jegyzék szerint eddig 1879 kis könyvtárt adományozott 90—180 kötetből, melyek mind a földművelés köréből való munkák. A használat eredményét nem ismerjük eléggé, közülök 150-et, mint láttuk, a Tanács látott el szépirodalmi könyvekkel.

Mint látható, ha az ú. n. tudományos könyvtárakat nem számítjuk is, itt egy nagyszabású mozgalom már van s ennek fényes eredményei mutathatók be. A kongresszus föladata tehát főképpen az volna, hogy midőn ezt tudomásul veszi, egyszersmind a maga részéről is minden erővel e mozgalmat támogassa, erejét és terjedelmét növelje. De egyszersmind ebből a mozgalomból pár tanulság vonható le. Ugyanis célszerűnek fog látszani a jövőre a vándorkönyvtári intézményt főképpen a föntebb vázolt és alább jobban részletezendő középpontosító módszerrel és az illető érdekeltek bevonásával, hathatósabban terjeszteni.

A másik tapasztalati eredmény arra tanít, hogy az ú. n. vá-

rosi vagy valamely városban levő tudományos könyvtár fejlesztésében az ú. n. amerikai, tehát gyakorlati irányzat volna követendő s ezáltal ezeket a nagyközönség előtt népszerűbbekké, hozzáférhetőbbekké lehetne tenni, főleg a könyvtári anyagnak a közönség igényeihez alkalmazott megválasztásával. Röviden el kellene enyésztetni a különbséget a tudományos és közkönyvtár közt. Ezzel mintegy 27—28 vidéki könyvtár alakulhatna át rövid időn azzá, aminek lennie kellene; mert ezek némi részben máris olyanok. Ezek számára kellene elsősorban a törvényhatósági segélyt kinyerni.

Végre ajánlatosnak látszik, hogy az egyes népkönyvtáraknak új könyvanyaggal való ellátásában szintén behozassék a vándorkönyvtári eljárás úgy, amint azt a porosz «Gesellschaft für Verbreitung von Volksbildung» igen nagy eredménnyel gyakorolja, mert évenként mindegyiket csak 50—60 korona külön segéllyel is ellátni szinte lehetetlen. Itt ajánlatosnak látszanék tehát szintén a népkönyvtári szövetkezetek alakításával a már rajzolt összpontosítás, vagy esetleg szintén némi községi segély kieszközlése, hogy pl. évenként a gyarapításra az illető község az államsegéllyel egyenlő áldozatot hozzon.

II. A népkönyvtárak szervezése nemeik szerint. — Használatuk módja.

Az előbbiekből eléggé kiviláglik az, hogy a népkönyvtárak és a városi közkönyvtárak nemeik szerint másként szervezendők.

A népkönyvtárnak legalsó, de olcsóságánál, mozgékonyságánál s könnyen változtatható tartalmánál fogva legsikeresebben és leggyorsabban elterjeszthető alakja kétségtelenül a vándorkönyvtár. Erre nézve a föntiekben elmondtuk véleményünket s most az elmondottak összefoglalására a következőket ajánljuk:

1. A vándorkönyvtár álljon kisebb könyvküldeményekből oly célszerű ládákban, melyek szekrényül is szolgálnak. Minden évben, vagy legföllebb két évben, kicserélendők.

2. Minden küldeményhez melléklendők a könyvek jegyzéke, a használati szabályok, sőt célszerű, ha ezek kivonatban

minden könyvbe a kötés belső lapjára is ráragasztatnak, továbbá melléklendők a kezeléshez szükséges nyomtatványok.

3. A vándorkönyvtárak vagy legyenek váltakozó sorozatúak olyformán, hogy ugyanaz a sorozat legföllebb 10 év mulva kerüljön vissza ugyanarra a helyre s ebben az esetben a megállapított sorozatok I—X sorszámmal látandók el; vagy, ami leghelyesebb, a népkönyvtárak összanyagát magában foglaló címjegyzékből azok a könyvek küldessenek el évenként, melyeket a használók, az olvasók kiválasztanak. Említettük már, hogy ez a mód vált be Poroszországban legjobban.

4. A vándorkönyvtárak e kiosztása legcélszerűbben kétféleképpen történhetik. Vagy úgy, hogy Budapesten van a középpont és könyvraktár, hová évenként a könyvek kijavítás és átnézés végett visszaküldetnek, vagy pedig e kiosztásra ú. n. vidéki középpontok létesíttetnek bizonyos könyvtársszövetkezet alakjában 8—10, vagy esetleg több községből. Ebben az esetben ez a középpont érintkezik csak a budapesti középponti szervezettel, minő nálunk a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége. Ennek az utóbbi helyen leírt decentralizációnak előnyei a következők: a vidéki középpontok kisebb körben jobban ellenőrizhetik a könyvtárakat, jobban ismerik a helyi szükségeket, a könyvtárak szállítása s az egész kezelés sokkal kevesebbe kerül.

5. Arra kell törekedni, hogy lassanként minden vándorkönyvtár egy kisebb állandó könyvtárrá váljék, mely az illető falu, vagy telep érdekeltségét fölébressze s hogy így a kisebb helyen is könyvtári egyesületek keletkezzenek a lelkész, tanító, vagy más buzgó férfiú vezetése alatt. A vándorkönyvtár intézménye ekkor is fönntartandó oly alakban, hogy a középpont évenként bizonyos mennyiségű új könyvküldeménynek használatul adásával folyvást ébren tartsa, sőt növelje az érdeklődést.

6. A könyvek használata az egyesekre nézve legyen teljesen ingyenes, a falusi képviselőtestület hozzájárulása egyelőre csak a már állandó könyvtár gyarapítására volna igénybe vehető, de ez is csak akkor, mikor az intézmény már kedveltté vált.

Magasabb foka a népkönyvtárnak az, midőn a könyvtár valamely faluban vagy nagyközségben az iskola vagy iskolák mellett állandó kis közkönyvtárrá válik. Ilyenek a Tanács és Főfelügyelőség 1000 és 2000 koronás népkönyvtárai. Ezeknek összeállításában, miről alább lesz szó, nem lehet lemondani a különböző fajta műveknek bizonyos % szerinti kiválogatásáról s ez volt a Tanács eljárása is a multban. Ily könyvtárak előnyei, kivált ha a föntebb rajzolt olvasóteremmel összekapcsolhatók, annyira szembeötlők, hogy rólok ismétlésekbe bocsátkozni fölösleges.

Kimondhatjuk tehát, hogy:

1. Az állandó népkönyvtárak létesítése nemcsak szükséges, hanem óhajtandó, hogy idővel egy kisebb-nagyobb törzskönyvtár létesüljön ott is, ahol egyelőre csak vándorkönyvtárakról lehet szó.

2. Különösen ahol iskola van, ezt a könyvtárt okvetetlenül az iskolában kell elhelyezni, a tanító vagy tanítótestület gondozására bízni s könyvanyagát vagy a középpont évi segélyével, vagy, ha már a könyvtárt megkedvelték, községi hozzájárulás igénybevételével gyarapítani, vagy pedig a vándorkönyvtárak már látott módszerével látni el évenként új olvasmánnyal.

3. Ahol iskola van, megfelelő olvasóterem berendezése föltétlenül szükséges.

A városi nyilvános népkönyvtárak alapításában, melyeket mint föntebb említettem, városi nyilvános közkönyvtáraknak neveznék, a már részletesen kifejtett elvek szerint következő szempontok irányadók:

1. Minden városban, melynek legalább 2500 lakosa van, nyilvános közkönyvtár állítandó olvasóteremmel. Erről törvényhatósági (megyei) és városi adóval kell gondoskodni; az állam hozzájárulása csak évi, vagy egyszersmindenkorra adott nagyobb segélyben állhat.

2. Gondoskodni kell minden városban az erők összpontosításáról céltudatos szervezettel. Vegyük figyelembe, hogy az iskolai oktatást is céltudatosan és egységesen szervezte az állami törvényhozás. Ilyesről lehet és kell a könyvtárak szer-

vezésében és fönntartásában is gondoskodni. Legkivált pedig, ha valamelyik városban már van egyleti, kaszinói, főiskolai, vagy bármi más könyvtár, a továbbiakban ebből kell kiindulni s ha több könyvtár van: egyesítésökre mindent el kell követni. Ez által a szétszórt erők egy pontban jobban hatnak s némely dolog olcsóbban oldható meg. Emellett elenyészik a régi, ú. n. tudományos könyvtár és az újabb, az össznépességnek szolgáló könyvtárak közti megkülönböztetés. A közkönyvtár csak egy célt fog szem előtt tartani: lehetőleg mindenkit kielégíteni, aki hozzáfordul. Ekképpen a régi, nehézkes könyvtár igyekezni fog, anélkül, hogy tudományos irányát egészen fölhagyná, népszerűbb lenni anyagában és kezelésében, mint aminő az angol és amerikai Public Library. Egy tudományos és egy, az általános képzést szem előtt tartó könyvtár közt nem is annyira az anyagban, mint a célban van az eltérés, még a szépirodalom sem választja el őket. Hiszen ha a tudományos könyvtár kizárná pl. a nemzeti ú. n. szépirodalmat, az egész irodalomtörténeti anyag $^{9}/_{10}$-ed részét is kirekesztené. Putnam H. ezt a következőképpen fejezi ki: «A régi könyvtár célja a fölhalmozás volt, az újkoriak jelszava a használat, a korábbiak megfeleltek a szükségnek, a maiak törekednek szükségleteket teremteni. A könyvnek nem kell várnia, míg kérik (és mi oly hatástalan, mint egy nem használt könyv!) hanem folyvást a szem előtt kell tartatnia.» Ezt természetesen egy amerikai könyvtárnok mondta, egy azok közül, kiknek vérébe ment át, hogy lobogót tűznének ki, midőn könyvtáruknak egyszerre minden könyve használatban volna.

3. A városokhoz intézendő fölhívásban irányadó lehetne az a körirat, amelyet Poroszországban a Comenius-társaság 1899 márciusában bocsátott ki, mely Deep E. terve szerint a következő 6 pontot hangsúlyozta:

a) A könyvtárak vezetése és kezelése egy tudós könyvtárnokra bízandó a városi középponti hivatalban; *b)* az olvasásra szánt anyag a nép minden rétegére legyen számítva, minden vallási vagy politikai célzat nélkül; *c)* az igazgatás legyen középponti; *d)* a területileg elég nagy könyvtár fe-

küdjék a város legalkalmasabb helyén; *e)* a kikölcsönzésre szánt könyvtár legyen olvasóteremmel összekapcsolva; *f)* mindenki minden nap szabadon, szükségtelen alakiságokkal nem korlátozva, léphessen be a könyvtárba.

Ennek a teljesen amerikai irányú fölhívásnak lettek eredményei a községi igazgatás alatt létrejött városi közkönyvtárak Charlottenburgban, Elberfeldben, Stuttgartban, Darmstadtban, Strassburgban, Osnabrückben, Hamburgban, Brémában, Jénában; viszont magánosok is többen alapítottak könyvtárt, mint Heymann Berlinben, Berolzheimer Nürnbergben (500,000 M.), Müllers Ottó Görlitzben (120,000 M.), Krupp Essenben, kinek példáját számos gyár és iparteleptulajdonos követte, továbbá több nagy pénzadományt is adtak ugyanily célra, melyekből már emelkednek a könyvtárépületek. És mindez az eredmény elsősorban az által volt elérhető, hogy átment a köztudatba, hogy a könyvtár községi, illetőleg városi ügy, minő a kövezet, vágóhíd, világítás, vízvezeték stb., melyhez az államnak csak támogatással (anyagi és erkölcsi) kell hozzájárulnia.

4. E középponti városi közkönyvtár föladata az, hogy fiókkönyvtárakkal és könyvkiadó helyekkel, esetleg fiókolvasótermekkel hálózza be szükség szerint a város külső területeit, azon szintén amerikai terv szerint, hogy centralizálni kell az erőket és decentralizálni a könyveket; azaz a könyvtár főalapelve: a könyveket a néphez juttatni, még pedig a legjobb könyveket lehetőleg sok olvasó keze ügyébe adni, a legolcsóbb módon.

5. Végre elképzelhető ugyan, hogy a különböző fokú és fajú nép- és közkönyvtárak fajonként teljesen egyformán szerveztessenek; de ha más és más helyt állíttatnak föl, más és más forrásból, néha már csak amiatt is, hogy a már létező könyvtárak multjokról le nem mondhatnak s eddigi szervezetöket el nem dobhatják, tehát ez az egyformásító eljárás ki nem vihető: mégis szükséges, hogy a könyvtári minden fajok számára a mai legjobb tapasztalatok gondos fölhasználásával és kiszemelésével irányadó utasítások dolgoztassanak ki, még pedig külön a vándor- és kisebb könyvtárakról és külön az

önálló és nagyobbigényű városi közkönyvtárak alapításáról, kezeléséről. Itt különös figyelem fordítandó a már létező könyvtárak anyagának a közcélra való egyesítésére és fölhasználására, végül az épületre úgy hely, mint megoldás és berendezés szempontjából. Mindezekben ma már ezrekre menő példára lehet hivatkozni. E terv végrehajtására kellene fölhívni a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsát és Főfelügyelőségét, hogy ebben az irányban elkezdett munkáját már most egészítse ki.

Könyvtárnoki tanfolyamok a tanító- és tanítónőképezdék fölső osztályaiban. — Állandó tanfolyamok évenként a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének vezetése alatt.

Mint minden emberi intézmény, a nép- és közkönyvtár is az emberek által létezik s emberek miatt tesped vagy hal meg. E szerint éppen olyan fontos, mint a berendezés és a könyvanyag helyes megválasztása, az is, hogy ügyes és dolgához értő legyen a könyvtárnok, aki olvasóinak szükségeit és érdekeit ismeri, aki ismeri a körülötte élő népességet és iránta melegen érdeklődik. Első sorban is tehát képzett könyvtárnoknak kell lennie azon a fokon, melyen könyvtárt kezel, másodsorban tapintatos és azután jó embernek kell lennie. Az elsőt, a képzettséget, meg lehet és meg kell adni s a képzettségtől igen sok függ az utóbbi tulajdonok kifejlődésében is.

Tudnia kell ezeknél fogva a könyvtárkezelőnek, hogy semmi sem egyénibb, mint az, hogy minő könyvek tetszenek nekünk s milyenekből van kedvünk élvet vagy ismereteket merítni. E szerint a tétovázó olvasót, kivált falun, neki kell a könyvanyagban tájékoztatni s lehetőleg egyéniségéhez mért tanáccsal ellátni. Tudnia kell továbbá, hogy falun a kivett könyv nemcsak az egyesé, hanem a családé s a közös olvasmány iskolává teszi a családot; ott éppen ezért a kevés könyv jobb és szélesebb körű kihasználáshoz jut. Tudjuk, hogy a falusi család könyvtára alig pár könyvből áll, minő naptár, egy-egy mesekönyv, iskolakönyv; ezeket gyakran könyv nélkül

tudják; nem egyszer ezek a családi élet középpontjaivá lesznek és a műveltség elsőrangú hordozói. Az olvasandó könyvre nézve adott jó tanács és útbaigazítás tehát elsőrendű fontosságú.

Említettük már, hogy a népkönyvtár főterjesztői és kezelői a néptanítók és tanítónők másutt is és mindinkább lesznek nálunk is. Minden néptanítót és tanítónőt tehát könyvtárnokká kell kiképezni. Erre nézve legjobb mód az, hogy az összes képezdék fölső osztályaiban egy pár hétre terjedő külön könyvtárnoki tanfolyam tartassék minden évben. Ennek vezetője legyen a tanárok, vagy tanárnők egyike. Arra pedig, hogy minden képezdében legyen ily tanerő, egyszerű és természetes mód fölhívni a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumot, hogy minden képezdétől egy arra kiszemelt tanerőt rendeljen be a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének tanfolyamaira. Így már az 1907/8 tanévben keresztülvihető volna, hogy a képezdék fölső osztályaiban ez a tanfolyam megtartassék.

Minthogy azonban a népkönyvtár és városi kisebb közkönyvtárak kezelése sokban eltér, egyszerűbb, mint a nagyobb könyvtáraké, e tanfolyamok a nép- és kisebb könyvtárak kezelésének különös tekintetbe vételével tartandók. Erre az Országos Főfelügyelőség figyelme fölhívandó volna.

Helyesnek tartanók, ha minden polgári, közép- és fölső iskolában is a tanárok, valamint tanárnők egyike könyvtárnoki tanfolyamot végezne. Eziránt intézkedhetnék a Főfelügyelőség olyképp, hogy eddigi tanfolyamait évenként állandósítja és e tanfolyamaiban a kellő számú hallgatóság biztosítása végett keresse meg a hazai középiskolákat. Ugyanez irányban volna fölterjesztés intézendő a vallás- és közoktatási miniszter úrhoz is. Fölhívandó volna továbbá a Tanács és a Főfelügyelőség, hogy rendezzen külön a nők számára is tanfolyamot, vagy a rendezett tanfolyamokra nőket is bocsásson, még pedig nemcsak azokat, kik tanár- vagy tanítónők valamely iskolában. A nők, mint Amerikában bebizonyosodott, a könyvtárnoki foglalkozásra különösen alkalmasak, úgy hogy ott a hivatalnokoknak sok helyt fele, de általában $^2/_3$-a nő, kik egészben keve-

sebb fizetésért és jobban végzik a munkák jelentékeny részét. Amerika ezzel is hozzájárult a női kérdés megoldásához s a nő ez alkalmazását ha éppen alulírt sürgeti, megvan az értelme, mert első volt, ki női könyvtártiszt kinevezését meleg ajánlatával keresztülvitte.

Szükséges volna végül az egyetemen is évenként, legalább egy félévben, rendszeres könyvtártani előadások tartása s erre fölhívandó volna a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak, valamint az egyetem bölcsészeti karának figyelme.

A népkönyvtár és olvasóterem, mint esteli foglalkoztató hely. — Könyvbemutatás, könyvkiállítás. — Megjegyzésekkel ellátott könyvjegyzékek. — Előadások az egyes könyvtárakban az újabb könyvbeszerzésekkel kapcsolatban s ezek által az ismeretterjesztő olvasmányok iránti kedv ébresztése.

A népkönyvtárhoz kapcsolt olvasóteremről már föntebb általános szempontból szóltunk. Gyakorlati szempontból itt első sorban az emelendő ki, hogyha a terem nem jó, nem a kívánalmak szerint kényelmes, nincs fölszerelve és nincs elég soká a viszonyokhoz alkalmazott időben nyitva: célra nem vezet. A kényelem általában a könyvtár egész épületére vonatkozik. Az amerikaiak e téren az óriási sikert első sorban díszes közkönyvtári épületeiknek, az általok keltett polgári önérzet fölébredésének köszönhetik. Ma már általános a meggyőződés, hogy a közkönyvtár egész elhelyezése és berendezése nagy jelentőségű; de főképp az olvasóterem legyen csöndes, magas, levegős, világos, a falakon képekkel és mappákkal. Újra hangsúlyozzuk, hogy olvasóterem népkönyvtár nélkül céltalan. Valamint természetes az is, hogy városokon nagyobb a szerepe, mint falukon, ahol mindenkinek van otthona.

Az olvasóterem fölszerelése alatt nem csupán ennek csinos berendezését értjük, melynek meg kell haladni azt, aminőt az olvasó otthon kap, hanem értjük az odatartozó pár lexikont, térképeket, atlaszt, pár képes és más folyóiratot, néhány jó

politikai lapot pártállás nélkül, esetleg pár illusztrált ipari, vagy gazdasági művet a helyi viszonyok szerint.

Emellett nyitva, még pedig több órán át, a nap olyan idejében legyen, mi a látogatók viszonyainak megfelel s itt természetesen az esti órák ajánlkoznak főképpen. Pl. az első berlini olvasóterem, mely 1896-ban nyílt meg, minden este 6-tól 9-ig és vasárnap 11-től 2-ig, Charlottenburgban az olvasóterem 10-től 1-ig, d. u. 5-től 9-ig, vasárnap 10-től 1-ig van nyitva. Legjobb volna természetesen az egész nap nyitva tartott olvasóterem; de ha ez nem lehet, rendesen legjobb, ha nyitva van délben 11-től 2-ig és este 6—9—10 óra között; ünnep- meg vasárnap mulhatatlanul nyitva kell lennie.

Az olvasóteremnek azonban még más szerepe is lehet, sőt kell lennie. Ez egyszersmind középpontja mindannak, amit a köz- vagy népkönyvtárról tudnia kell a közönségnek. Itt kell kifüggeszteni a beérkezett új könyvek jegyzékét, sőt helyes magokat a könyveket kisebb-nagyobb sorozatokban bemutatni, vagy még inkább kiállítani. Rendkívül kellemes érzés könyveket forgatni s e közben kedvet kap az ember el is olvasni, amire e nélkül nem gondolt volna, vagy ha ugyanezt a könyvárusnál teszi, a könyvet egy kedvelt részért vagy fölébredt kíváncsisága miatt megveszi.

Az érkezett új könyvek iránt a kíváncsiság fölébresztésére igen alkalmasak a könyvismertetéssel ellátott könyvjegyzékek. Ezt a gyakorlatot, mely egyébiránt u. n. reklámhirdetéseknél már régen szokásos, Amerika a könyvtár szolgálatába szegődtette. Szokásba vették t. i., hogy a könyvtári, ú. n. cédulakatalogusokban, nyomtatott címtárakban, a cím után rövid leírást, kritikai észrevételt iktatnak be a könyvről, hozzátéve, hogy ez a bírálat kitől, melyik időből ered; ugyanezt beragasztják a könyvbe is az olvasó tájékoztatására, mely tájékoztató egyszersmind ráutal azokra a könyvekre is, melyek ugyane tárgyról még a könyvtárban találhatók. A könyv, mondják ők, olyan, mint minden múzeumi tárgy, melynek tehát szüksége van jelzésre, rövid, velős ismertetésre és a hely megjelölésére, melyet hasonlói közt elfoglal. Természetesen ez némi gyámkodás látszatát mutatja;

azonban végre is igaz, hogy a legtöbb esetben valakinek föl kell figyelmünket hívnia valamely műre. Emellett ők arra törekszenek, hogy ezeket a kis bírálatokat szakemberek írják s középponti helyről tervezik ezek szétküldését az egyes könyvtárak számára. De már most is úgy segítenek az olvasón, hogy a könyvtárak egyes szakemberektől készített, fölvilágosító jegyzetekkel ellátott könyvjegyzékeket küldenek szét külön-külön lapokon vagy rendes kiadványaikban, ezenkívül többen összeállva u. n. jegyzetes könyvjegyzékeket: Annotated reading list bocsátanak ki. Ezek közül legyen elég a Kongresszus könyvtárának kiadványaira hivatkozni, melyek közül leghiresebb az «American Library Association» által készített s ugyancsak a Kongresszus könyvtára által kiadott Catalogue 8000 volumes for a popular library, with notes 1904 (889. l.), melynek 5000 kötetről szóló első kiadása, kiadva 60,000 korona költséggel, nyomban elfogyott. Ugyane célra szolgálnak ugyanott az u. n. havi Bulletins.

Poroszországból ilyenül említhető Bube W. Die ländliche Volksbibliothek. Ein Kritischer Wegweiser u. Musterkatalog című műve (Berlin, 4-ik kiadás 1907. 208. l.), mely egy 900 kötetből álló ú. n. minta-címjegyzék a könyvek rövid jellemzésével, melyből a szépirodalomra esik 70 %, 630 kötet, a természetrajzra és földművelésre 10 %, 90 kötet, a történelemre 10 %, 90 kötet, a nép- és országismeretre 7 %, 63 kötet, vegyesekre 3 %, 27 kötet. Az amerikai mintacímjegyzék 5000 kötetű első kiadása a következő arányszámokat mutatja: általános mű 100, filozófiai 100, vallásos 300, szociológiai 300, filológiai 50, természettudományi 400, hasznos mesterségeket tárgyaló 300, szépművészeti 200, szépirodalmi 600, életrajzi 500, történelmi 650, utazási 500, regény 1000 kötet.

Ezeken kívül az olvasóterem, főleg falukon és kisebb városokban, legyen színtere azon összes ingyenes előadásoknak, melyek az illető körben a szabad tanítás érdekében tartatnak. Ezek az előadások álljanak kapcsolatban a népkönyvtár könyvanyagával vagy úgy, hogy a műveket bemutatják, vagy hogy a műsorra rányomtatják a könyvtárban meglévő,

az előadott tárgyról szóló művek címeit. Lehet továbbá ugyane teremben ú. n. közös olvasó-estéket is tartani, midőn valamely közérthető klasszikusból, vagy jeles ismeretterjesztő műből részleteket, vagy költőkből több kisebb művet egy-két jó fölolvasó bemutat s hozzájuk pár szó magyarázatot fűz. Poroszországban volt eset, hogy e fölolvasásokra színészeket nyertek meg, de kiváló műkedvelők is vállalkoztak rá, mindig nagy eredménnyel.

Az ily fölolvasások különösen alkalmasoknak bizonyultak az ismeretterjesztő és kevésbbé olvasott klasszikus, vagy jeles művek iránti kedv fölébresztésére. Ezek az előadások járhatnak természetesen képek s más hasonlók bemutatásával, ha lehet: vetített képekkel és kísérletekkel. Amerikában így a könyvtárak nagytermei középpontjai lettek a szabad tanításnak és népszerű egyetemnek vagy azáltal, hogy az előadások ott tartattak, vagy úgy, hogy az előadások által a közönség figyelmébe ajánlott könyveket kiállították az olvasóteremben s ezek jegyzékét a látogatóknak osztogatták. Erre a célra a népszerű előadások tartóit előre fölszólították, hogy az előadásokban figyelembe vett könyvek jegyzékét előre adják át bevásárlás végett.

Az itt fölsoroltakat mi is helyeseljük, megvalósításukat óhajtjuk.

Ezek azok, melyeket e fontos ügyről elő kívántunk adni. Van ezek között olyan, melyek megvalósítását az Országos Tanács és a Főfelügyelőség már megkezdette s erélyesen folytatja és van sok olyan, talán mindez, amit részben tervez, vagy legalább programmjába bevesz. De úgy is kell, mert az idő, a mellettünk haladó nemzetek törekvései, a csak röviden említhetett példák mind arra intenek, hogy teljes odaadással kell törekednünk, hogy elérhessük azt a célt, melyet az angolok és amerikaiak, t. i. hogy mi is a könyvtárak minden faját a nemzeti nevelés hatalmas, elsőrendű eszközévé tegyük.

*

Dr. Gaal Jenő indítványozza, hogy a Szakosztály hallgassa meg előbb a következő három, ugyancsak a könyvtárakat tárgyaló előadást s a vita azután a négy előadáshoz együttesen induljon meg. (Általános helyeslés.)

Elnök ez indítványt elfogadottnak kijelenti és fölkéri dr. Móczár József előadót előadásának megtartására.

Dr. Móczár József szalontai gimnáziumi tanár:

A középiskolai tanári könyvtárak átalakítása közkönyvtárakká.

A közkönyvtáraknak fontos szerepe van a nemzet szellemi művelődésében, mert az iskolából kikerült ember bennük s általuk képezheti tovább magát. Ma, amikor a vidéken közkönyvtárakról szólni alig lehet, mindennapos jelenség az egyetemről s fölsőbb iskolákból kikerült diplomás embereknek lassanként való elparlagiasodása. Qui non proficit, deficit. Aki nem halad, elmarad, ha még olyan kiváló tanuló volt is annak idején! Szükséges tehát a könyvtár nemcsak a különböző iskolák tanítóinak, hanem minden szakmabelinek.

A m. kir. kormány által legutóbb kiadott statisztikai évkönyv* szerint ötezer kötetet meghaladó közkönyvtárunk 234 van. Bennök — amint azt összeböngésztem, mert a statisztikában összegezés nincs — 6.207,795 darab könyv volt, évi gyarapodásuk 245,194 darab, tehát összesen 6.452,989 darab könyv állott a nagyközönség rendelkezésére. Kétségtelenül tekintélyes szám és megmérhetetlen haszna volna a magyar közművelődésre, ha valamennyi a szó igaz értelmében vett közkönyvtár lenne és földrajzi elhelyezése nem a véletlen jatéka, hanem céltudatos kultúrpolitika eredménye volna.

Hogy különben már maga a közkönyvtárak adatainak összeállítása sem valami megbízható, mutatja az, hogy az előző évi hivatalos statisztikában** 247 közkönytár van föltüntetve,

* Magyarország közoktatásügye az 1905. évben.
** Magyarország közoktatásügye az 1904. évben.

tehát ahelyett, hogy gyarapodtunk volna, 13 könyvtárral s mintegy 110 ezer darab könyvvel kevesebbünk lett.

Budapesten 56 közkönyvtár van három millió darab könyvvel, míg a vidék 178 közkönyvtárában kerekszámban csak 3.500,000 darab van. Évi gyarapodás tekintetében a vidéki közkönyvtárak 74,276 darabbal szaporodtak, míg a főváros közkönyvtárai 170,818 darabbal, tehát csaknem 100 ezer kötettel többel.

Közkönyvtáraink összes költsége — leszámítva 47 könyvtárt, melynek költségei ismeretlenek — 506,924 K volt, melyből a vidékiekre 203,473 K, a fővárosiakra 303,451 K, tehát 100 ezer K-val több esik. Állami javadalmazásban részesült a fővárosiak közül 34, a vidékiek közül 55; az állam összesen 281,370 K-t fordított rájuk, miből a vidékiekre 57,502 K, a fővárosiakra 223.868 K, tehát 166,366 K-val több esett. Így azután nem kell csodálkoznunk azon, hogy vidéki kulturális középpontok nem igen keletkeznek.

Ha mármost a közkönyvtárak címeit vesszük szemügyre, mindjárt megállapíthatjuk, hogy legnagyobb részük nem közkönyvtár! A budapestiek közül: a képviselőház, a főrendiház, a miniszteriumok könyvtárai, a kúria, ítélőtábla, számvevőszék, statisztikai hivatal, meteorológiai intézet, államvasutak, központi papnevelő, rabbiképző, Ludovika Akadémia, zeneakadémia, kereskedelmi- és ipar-kamara, orvosegyesület, természettudományi társulat, magyarországi könyvnyomdászok és betűöntők, magyar közgazdasági társaság, magyar mérnök- és építészegylet, magyar tanítók otthona, magyar tisztviselők országos egyesülete, magyar gazdasági egyesület, országos magyar iparegyesület, Szent István-társulat, nemzeti kaszinó, továbbá három szerzetesrend és 12 középiskola könyvtára, tehát összesen 46, aligha nevezhető közkönyvtárnak.

A vidékiek közül: egyházi és pedig püspöki, székesegyházi, papnevelőintézeti és szerzetesi 53, protestáns 6, gör. kel. 3, kaszinói 8, fegyházi 1, iskolai és pedig középiskolai, jogakadémiai és gazdasági intézeti 96, tehát összesen 167 olyan közkönyvtárunk van, amelyek közül alig áll egy-kettő a nagy közönség használatára. Így hát a hivatalos

statiszka által föltüntetett 234 közkönyvtárból csak 20—25 van a valóságban.

Hogy ez csakugyan így van, bizonyítja először a könyvtárlátogatók száma, amely 30 közkönyvtárnál meg sincs említve, 106-nál pedig 0, 43-nál a százat sem érte el, százon fölül 27-nél, ötszázon fölül 9-nél, ezren fölül csak 19-nél volt; bizonyítja továbbá a kölcsönvevők száma, amely 49 könyvtárnál nincs kimutatva, tíznél pedig 0, 66 könyvtárnál 50-nél kevesebb, 68-nál száz körül volt; ötszáz körül mindössze 22-nél, ezren fölül pedig csak 19 közkönyvtárnál volt.

Közkönytáraink száma nem azért ilyen csekély, mintha nem volna érzéke népünknek a művelődés iránt, ~~mert~~ hogy van, fényes példa rá Szeged közkönyvtára, amelyet évenként több mint 10 ezer ember látogat, hanem az igazi ok az állam csekély támogatása és a helyes irányítás hiánya volt. Mindent Budapesten halmoztak össze, a vidéknek morzsa is alig jutott. Így érthető azután, hogy a vidéki közkönyvtárak legnagyobb részének se fizetéses tisztviselője, se alkalmazottja, sőt még szolgája sincsen. Pedig a vidéken nemcsak a nép, hanem a vezetésre hívatott intelligencia miatt is nagy szükség van közkönyvtárakra. A szabad tanítás életbeléptetése közkönyvtárak nélkül el sem képzelhető. Legalább is minden középiskola székhelyén kellene és lehetne is közkönyvtárt állítani, idővel természetesen minden járás székhelyén.

Köztudomású, hogy a középiskolai tanári könyvtárakban igen sok értékes munka van fölhalmozva, céljoknak és rendeltetésöknek azonban csak nagyon kis mértékben tudnak megfelelni. A folyóiratok, a köttetés, az elrendelt és ajánlott munkák beszerzése jó részét fölemésztik az átalánynak. Olykor egyik-másik művet drága pénzen hozatjuk meg valamelyik tanár kívánságára, aki átlapozza s aztán 10 évig se nyitja ki senki sem. Sok becses munka hever így szerte az országban használatlanul. Bár összevéve igen sokat költünk ezekre a könyvtárakra, az eredmény mégis az, hogy komolyan foglalkozó tanáraink igényeit kielégíteni csak nagyon kis mértékben tudjuk.

A középiskolák könyvtárosai éppenséggel nem irígylendő

emberek. Teljes anyagi felelősség mellett semminemű jogokkal sincsenek fölruházva, sőt semminemű díjazásban sem részesülnek, munkájukat a heti óraszámba is csak egy-két helyen számítják be. A könyvtárak használatára nézve, — bár mindazokat, amelyek ötezer köteten fölül vannak, közkönyvtáraknak hirdeti a hivatalos miniszteri jelentés, — nincs szabály, nincs jogszokás, nincs olvasóterem; de kölcsön kérnek, sajnos, sokszor olyanok, akik a könyvet a maguk jószántából soha vissza nem hozzák, akiknek a kezén sokszor a legértékesebb művek is elkallódnak. Első, vagy értékes kiadásokat eltüntetnek s jelentve, hogy elveszett, vesznek újat helyette, ha ugyan vesznek.

Valóban itt volna már az ideje annak, hogy közkönyvtárak fölállításáról, fölszereléséről, gyarapításáról, a tanintézetekhez való viszonyáról és a könyvek használatáról és kikölcsönzéséről törvény intézkedjék.

Az állam egy kis áldozattal valamennyi középiskola könyvtárát közkinccsé tehetné. Csak olvasótermeket kell berendezni s a könyvtárak őreinek heti óraszámát 6—8-ra leszállítani és melléjök kezelőt adni, akkor a nagyközönség is használhatja ezeket a könyvtárakat. Ezentúl új iskolaépületeket a könyvtár közhasználatára való tekintettel kell tervezni. Ha több középiskola van egy városban, könyvtáraikat egyesíteni kell.

A könyvtárak gyarapítására minden lehetőt el kell követni. Föl kell a közönséget szólítani, hogy úgy egyesek, mint családok és testületek tulajdonjoguk fönntartásával helyezzék el benne könyvtáraikat. Hirlap-könyvtárt is kell gyűjteni. A tanárok közvetlen használatára pedig minden intézetben minden szakból kis kézikönyvtárt kell fölállítani, hogy az intézet szegénysége vagy a vezetők nemtörődömsége miatt ne maradjon el a szakmájában egy tanár sem.

A vidéki középiskolai könyvtárak, a helyi kaszinók és társaskörök könyvtáraival kiegészítve, a közönség szükségletét ezidőszerint könnyen ki fogják elégíteni, mert a közönség olvasókedve a költői művek, nevezetesen a regények felé irányul, amiben, valljuk meg, az iskola a hibás, mert a gyer-

meket természettudományi, általában komolyabb olvasmányokra nem szoktatta. Ifjúsági könyvtáraink nagyrészt ma is híjával vannak ilyféle műveknek, sőt érdekesen és okosan megírt történelmi munkák sem igen találhatók bennök. El kell azonban ismernünk, hogy e tekintetben újabban örvendetes változás észlelhető. Hiszem, hogy rövid idő mulva nem lesz hiány tudományos műveket kereső olvasó közönségben sem.

Az iskolai könyvtáraknak közkönyvtárakká alakítása egész életre összekapcsolja a tanulót és az iskolát, mert a könyvtár az önképzés és művelődés folyton buzogó forrása lesz az életbe kikerült tanítványok számára. Így keletkeznek majd idővel a vidéken is hatalmas szellemi gócpontok, melyekre nemzetünknek égető szüksége van.

Nyilvánvaló tehát, hogy a középiskolai tanári könyvtárak átalakítása közkönyvtárakká szükséges volna.

*

Elnök: Következik dr. Szabó Ervin tagtársunk előadása a népkönyvtárak könyveinek megválogatasára szolgáló általános irányelvekről. Méltóztassanak ez előadást meghallgatni.

Dr. Szabó Ervin székesfővárosi könyvtáros:

Általános irányelvek népkönyvtárak könyveinek megválogatására.

I.

A társadalom jelenségeinek kauzális nézése követeli, hogy minden intézménynek «célját» azokból az okokból igyekezzünk megállapítani, amelyek keletkezésére és létezésére vezettek. Azon a nézeten vagyunk, hogy semmiféle társadalmi intézményt nem lehet tartósan fönntartani, amely nem a tömegnek, helyesebben a társadalom egy vagy esetleg több rétege, osztálya szükségleteiből, tehát érdekéből fakad és annak tovább is megfelel. Bizonyos, hogy minden intézményt, amely akár eredeti céljától eltért, akár azon tömegek szükség-

letei változtak, amelyeket kielégíteni hívatva volt, csakis kényszerrel — a politikai és jogi hatalom esetleg szelidebb, a fegyveres hatalom durvább kényszerével — lehet fönntartani.

Amikor népkönyvtárakról van szó a szabad tanításnak szentelt kongresszuson, természetszerűleg eleve is ki kell zárnunk a népkönyvtárak szervezésének, irányításának, fönntartásának minden oly alakját és módját, amely előreláthatólag egyedül a fizikai hatalom kényszerével, vagy politikai, vagy erkölcsi nyomás alatt volna képes létezni. Azért, hogy ezt az intézményt azzá tehessük, aminek lennie kell: élő valósággá, szerves alkotórészévé az olvasók és használók mindennapi életének, ahhoz vizsgálnunk kell és megállapítanunk, hogy a nép mely rétegeinek szükségleteit hivatott kielégíteni, milyenek azok a szükségletek és hogyan közelíthetjük meg a legkönnyebben azoknak teljes kielégítését?

A népkönyvtárak történetéből tudjuk, hogy azok — elenyésző kivétellel — a városokban jöttek létre, vagy pedig oly helyeken, amelyek a városi életnek jellegzetes tüneményét: ipari munkásságnak agglomerációját — mutatták, ha nem is régi falak és emeletes házak között: nagy gyártelepeken. Azt is tudjuk, hogy ezek a könyvtárak eleinte azzal a bevallott tendenciával létesültek, hogy a tudásnak és a műveltségnek félelmetes különbségeit a vagyonos osztályok és a proletárság között áthidalják, be nem vallott, de összeállításuk elveiből igen sokszor kétségbevonhatatlanul kitűnő föladatuk ellenben az, hogy ú. n. hazafias, erkölcsös, vallásos irodalommal nem tudásukat, hanem erkölcsüket hozzák közelebb a vagyonos osztályokéhoz, vagyis a «lázadás» szellemét öljék ki belőle. Azt is tudjuk, hogy ez a törekvés csütörtököt mondott, hogy a munkásosztály gazdasági és politikai szervezkedése és harca — amit régen «lázadásnak» neveztek — országonként és időnként több vagy kevesebb hevességgel, hol szelídebb, hol erőszakosabb formák közt, de mindenütt megindult és csak balga önámítás tagadhatja, hogy a munkásosztály mind szélesebb rétegeit vonja körébe. És azt is tudjuk végül, hogy a népkönyvtárak ennek ellenére

nemcsak hogy fönnmaradtak, hanem szerte a világon elterjedtek, hatalmasan megnövekedtek, sőt már-már — lehet mondani — minden tekintetben háttérbe szorítják a régi, tudományos könyvtárak jelentőségét is.

Mi következik ezekből a történeti tényekből?

Két megállapítás.

Az első az, hogy a népkönyvtárak a népéi, a munkásságéi. Ez a kijelentés mindenesetre közhelyként hangzik, annyira magától értetődőnek látszik. Valóban az is. Mégis nem fölösleges hangsúlyozni. Mert nemcsak a múltban igyekeztek a népkönyvtárakat művelő hivatásuktól eltéríteni és az alapítók és fönntartók, gyárosok, az egyház stb., szolgálatába szegődtetni; ez a törekvés hellyel-közzel ma is érvényesül. És minél kezdetlegesebb valamely ország népkönyvtárügye, annál erősebben tör érvényre. Ezt látjuk Magyarországon is. Ezért nem fölösleges hangsúlyoznunk, hogy a népkönyvtárak a népéi, nem pedig azon osztályokéi, amelyek sokszor igen dicséretes buzgalmukkal a népkönyvtárügy fejlesztése iránt, gazdasági és politikai törekvéseket lepleznek.

A másik megállapítás ennek logikus folyománya. A nép könyvtárainak nem lehet más céljuk, minthogy a nép szükségleteit művelődés és szórakozás iránt szolgálják. Vagyis a tudomány köréből azt kell nyujtaniok, ami a munkásság gazdasági, társadalmi és politikai törekvéseivel és harcaival közvetlen vagy közvetett vonatkozásban van, azok eredetét, történetét megvilágítja, elméleti alapjukat szélesíti és tudományos perspektivát nyit a jövőre. Szóval mindazt, ami az egészségesebb, teljesebb, tisztább, tudatosabb, egyszóval: emberiesebb létért való törekvéshez fegyvereket szolgáltat. A szórakoztató irodalom, a szépirodalom és művészeti irodalom köréből pedig nyujtaniok kell azt, amit a tömegek tényleg élvezettel olvasnak.

Szillabusomban* bővebben vázoltam azokat az általá-

* *Általános irányelvek népkönyvtár könyveinek megválogatásában.* 1. A népkönyvtár célja, hogy olvasóinak ismereteit a jelen és a múlt idők természeti, társadalmi és tudományos eseményeiről, nézeteiről és törekvéseiről gyarapítsa és hogy a szépirodalom és a művészet ki-

nos irányelveket, amelyek az imént mondottak alapján népkönyvtárak könyveinek megválogatására kínálkoznak. Itten most a külföldi népkönyvtárak történetéből és a szakemberek ítéleteiből vett néhány adattal szeretném bizonyítani, hogy úgy a tudományos, mint a szépirodalmi anyag olyan összeállítása, amely a szillabusomban kifejtett általános elvekkel ellenkezik, teljesen sikertelen maradt.

Prof. Reyer, a népkönyvtárügy terén elsőrendű szaktekintély és a tiszteletet parancsoló bécsi népkönyvtárak

váló termékei útján szórakoztatásukról és érzelemviláguk differenciálásáról gondoskodjék.

2. Ezen céljai követésében csak az igazság és a szépség elvei vezethetik.

3. Minthogy azonban ezek az elvek igen változók és az osztályok és pártok folytonos harcának reflexeként minden korban és minden osztály és párt számára másmás tartalommal bírnak, senki sincs, aki az objektív igazság ismeretével dicsekedhetnék: ezért a népkönyvtár is eltéveszti hivatását, ha egyetlen társadalmi, politikai vagy tudományos irányzat szolgálatába szegődik.

4. Nem tartozhatik ennekfolytán a népkönyvtár föladatai közé, hogy a «hazafiságot», a «vallást», a «nemzeti eszmét» stb. védelmezze, terjessze. Hazafisága, vallása, nemzeti eszméje minden osztálynak van s mindeniké más. A legkevésbbé azok a könyvek fejezik ki, amelyek irányzatosan egy általános, a nép minden osztályát és rétegét egyformán felölelő hazafias eszményt konstruálnak. Mert szülőföldje, kedves helyei és emberei, ősei és hősei, eszményei és vágyai minden lelkében művelt embernek (legyen az «úr» vagy «paraszt») vannak; de hogy mi az, amit szeret, mi az, amire vágyik, mi az, amire törekszik, az főként társadalmi helyzetétől és műveltségétől függ és ezek a tényezők határozzák meg kényszerűséggel: ezért minden népkönyvtár, amely egy ilyen irányzatot akar olvasóira reá erőszakolni, reménytelen és haszontalan munkát végez.

5. Az egyetlen irányelv: öntudatos, igaz és bátor embereket nevelni. Hogy minden ember ismerje helyét és szerepét a természetben és a társadalomban, hogy meggyőződéseit leplezetlen őszinteséggel képviselje és bátran törekedjék azon irányban, amelytől a társadalomnak, amelynek ő is része, jobb berendezését reméli: ezt tartsa mindenki, akinek népkönyvtárak intézésével dolga van, legfőbb vezető elvének.

6. A népkönyvtár ezt azzal segíti elő, hogy a múlt és a jelen összes világmozgató problémáit legjobb képviselői útján ismerteti, akár kedvesek azok valakinek, akár nem. Csakis a vélemények harcából alakul öntudatos lét, egyéni nézés, szellemi önállóság; csak az így nevelt emberek látják világosan a társadalmi és politikai problémákat és harcokat, mint a természetes fejlődés láncszemeit és mozdítják elő tudatosan ezt a fejlődést, melynek hátráltatása vagy megakasztása csak igen kisszámú rétegnek az érdeke.

7. Az egyetlen követelmény, amelyet minden irány és minden párt irodalmi képviselete iránt támasztani kell, az, hogy tudománya színvonalán álló becsületes munka legyen

8. Ugyanezekből folyik, hogy a szépirodalmi rész megválogatásában is csak a legfejlettebb esztétikai ítéletek vezethetnek. Nem «hazafias» irodalom sem «erkölcsös» irodalom, sem a régi íróknak sokszor csak irodalomtörténeti érdekkel bíró munkái, hanem szép irodalom. Nem régi, nem «hasznos» könyvek, hanem csak szép könyvek.

legeredményesebb fejlesztője említi, hogy az olyan népkönyvtárakban is, amelyek minden fajta tudományos irodalommal bőven föl vannak szerelve, a munkásosztály mindennapi életétől és törekvéseitől messze eső irodalom használata minimális, majdnem semmi. Így pl. Berlinben 100 könyvkölcsönzésre esett

görög és római klasszikus	0·5
theologia és erkölcsös iratok	0·25
filozófia	0·25

Semmiféle erőltetés, kínálás ezt az irodalmat megkedveltetni nem tudja. Álljon a könyvtárnak akár tízedrésze is vallásos és theológiai irodalomból, még Angliában és Amerikában sem bírják ezek használatát még csak 1%-ra is föllendíteni.

Ellenben Berlinben is, Bécsben is, Saint-Louisban és egyéb amerikai városokban is általában tapasztalták, hogy a történelem, a természettudományok és a technika mellett a szociális és az ethikai problémák vonzanak a legerősebben. Ezeknek használata együtt 12—14, sőt helyenkint 18—20%-ra is fölemelkedik.

Tudjuk, hogy a népkönyvtárakban olvasott könyveknek 70—90%-a a szépirodalomra esik.

Ernst Schultze, Emil Jaeschke és más német szakemberek írásai, továbbá az amerikai könyvtárak mintakatalógusai viszont abban értenek egyet, hogy sem a tendenciózusan hazafias vagy erkölcsös regények és novellák, sem a rémregények, sem az érzelmes családi regények a legkeresettebbek, hanem azok a könyvek, amelyeket mindenki: szegény és gazdag, «művelt» és «műveletlen» kell hogy olvasson: vagyis a régi írók közül azok, akik mai esztétikai igényeinket is kielégítik, az újak közül azok, akik tárgyban és formában maiak, modernek.

Az amerikai könyvtárakban Dickens, Scott, Victor Hugo kedveltsége egyáltalán nem csökken, ellenben Mark Twain egy-egy könyvét megjelenése után az első éven túl alig kérik.

A hamburgi könyvtárban egyáltalán nincs meg Marlittnak, Wernernek, Heimburgnak, Nataly v. Eschtruthnak és a többi lagymatag, vizenyős, lapos stílusú és torz pszichológiájú

«családi írónőnek» egyetlen munkája sem. Akik először jönnek a könyvtárba és kérik valamelyikét, mást kapnak helyette: nem esik meg, hogy ezen olvasók közül egy is recidív lenne.

A jó könyvek terjesztésére alakult wiesbadeni egyesület első sorban mai írókat vesz föl kiadványai közé. Úgy tapasztalta, hogy azokat inkább olvassák, még ha meséjük a múltban játszik is: mert «a szerzőket oly eszmék és nézetek töltik el, amelyek a jelenhez közel állanak». Viszont egyáltalán nem róják föl bűnül, ha valaki nem tud Waltarie-Liedben vagy Klopstock Messiásában gyönyörködni és barbarizmusnak minősítik annak a tanítónak vagy tanárnak eljárását, aki azokat tanítványaira ráerőszakolni próbálja.

Ugyanez a véleményük az ú. n. népszerűsített szépirodalomról, «a nép» számára írt vagy átdolgozott regényekről, történetekről stb. Találóan mondja erről az irányzatról Ernst Schultze, hogy «a nagyszámú pszeudo-szépirodalom nagyrapepecselésére vezetett... azaz kis szellemek irodalmára, akik «a nép» számára való érthetőséget az anyag laposságában, a tárgyalás lendületnélküliségében és moralizáló hangjában és az összes gondolatok sekélységében keresik». Eredményök: gyönge használat, «képmutatás és utálatos alázkodás és szolgalelkűség».

Minálunk ezt a gyönyörű műfajt még mindig kultiválják pedagógusok és — sajnos — könyvtárosok is.

II.

A törekvés, hogy a népkönyvtárak csak, vagy túlnyomóan a vázolt irányelveknek megfelelő könyveket tartalmazzanak, korán fölébresztette a szükségletet mintakatalógusok iránt, amelyek főként az újonnan keletkező és a kisebb könyvtáraknak útmutatóul szolgáljanak.

Ismeretesek az amerikai könyvtáregyesületnek és sok amerikai könyvtárnak annotated list-jei, a német Musterkatalogok, stb. Azt is tudjuk, hogy kielégítő egy sincs

közöttök. Pedig ezek a könyvtárak régi tapasztalatokra támaszkodhatnak és a kollektív munka előnyeivel rendelkeznek.

Magyarországon ilyen jegyzék annál inkább elkelne, mert könyvtáraink kezdetlegesek, anyagi erőink csekélysége csak a legeslegjobb könyvek beszerzését engedi meg, ezeknek kiválogatásában pedig egyáltalán nem, vagy csak részben érvényesülnek azok az elvek, amelyeket ma a művelt külföld szakemberei szinte egyértelmüleg vallanak.

Az egyetlen ilyenforma jegyzék — a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa által adományozott népkönyvtárak könyvjegyzéke — oly kevéssé elégíti ki a magasabb igényeket, hogy alig jöhet számba.

Nézzük a nagyobb (2000 koronás) könyvtár jegyzékét.*

Két részre van osztva: I. Mulattató könyvek; II. Ismeretterjesztő könyvek. Ezen belül semmi osztályozás.

Az olvasó, aki német vagy angol szerző regényét szeretné olvasni, vagy csillagászati munkát keres, kell hogy, az egész jegyzéket végigbetűzze, amig a keresettre akad.

De ez csak szerkezeti, külső hiba.

Nagyobbak a hibák a könyvek megválogatása körül.

Legelőször az ötlik szemünkbe, hogy a regényírók és költők között csak elvétve akadunk külföldi névre.

Bizonyára senki sincs közöttünk, aki ne helyeselné, hogy a magyar talajból sarjadt szépirodalmat adjuk a magyar olvasó kezébe. De csak addig a határig, ameddig a fönt vázolt esztétikai követelményekkel össze nem ütközik.

Hogy pedig ez a magyar irodalom a külföldével szemben elenyészően kicsi, azt csupán nagyfokú elfogultság tagadhatja.

Én azt hiszem, hogy kis 2000 koronás népkönyvtárba nem valók Ambrozovics-Meszlényi Ilona, Bánfi János, Bársony István, Beniczky-Bajza Lenke, Boross Mihály, Böngérfi János, B. Büttner Lina, Csengey Gusztáv, Cyprián, Hentaller Elma, Kincs István, Lőcsei Emma, Pósa Lajos, Rákosi Jenő, Vékony Antal stb. stb. regényei és versei. Talán nagyobb népkönyv-

* A rendelkezésemre álló példány 1902-ből való.

tárba sem, amelyben Csehov és Tolsztoj egy-két írása mellett képviselve volna Dosztojevszki, Gorki, stb. Coppée és Daudet mellett Eugène Sue, Victor Hugo, Zola, France, Maupassant, a skandináv irodalmat nemcsak Andersen és Pajeken képviselné, hanem Björnson, Lie, Ibsen stb. stb. Ha Marlitt három könyvvel szerepel, Tolstoj ellenben csak kettővel, akkor talán juthatna másoknak is hely.

Nem venném be népkönyvtárba a Göre Gábor-féle dolgokat, a magyar parasztnak ezen lealacsonyító kifigurázását sem.

Viszont nem tennék különbséget «az átlagnál magasabb fokú műveltségű olvasóknak» és az egyéb «népnek» való olvasmány közt. Minden jó könyv való a «népnek», amelyet pedig nem olvasna a «művelt» olvasó, az a «népnek» sem való.

Ugyanúgy hiányos és rosszul összeválogatott az ismeretterjesztő rész.

Nincs egyetlen könyv, amely a modern szociális problémákról, nagyon kevés, amely a természettudományok fölforgatásairól tájékoztatná az olvasót. A közgazdaságtant Maurice Blocknak manchester-liberális régi könyve képviseli. Modern egészségtanok mellett találunk a 80-as és 90-es évekből való, rég idejöket múlt salabaktereket. A magyar parasztlázadások történetéről nem olvashat a magyar paraszt, de megtalálja Cornelius Nepos életleírásait, Ciceronak, a korrupt fiskálisnak, ömlengéseit, a régi magyar társasélet, a magyar hölgyek stb. leírását. Még jó, hogy a mulattató részben ott van a nagy Eötvös regénye az 1514-iki forradalomról.*

* A «Népművelés» 1907 évi 9—10. számában olvassuk előadónak alábbi jegyzetét, melyet az előadás kiegészítéséül átvettünk. *Szerk.*

Előadásom elmondása után figyelmeztettek, hogy az Orsz. Tanács 1905-ben új, lényegesen javított mintajegyzéket adott ki s így bírálatom deplacé. Én magam is föltételeztem, hogy újabb jegyzéknek kell léteznie és kerestem: de megszerezni sehogy sem tudtam. Így mást, mint az 1902-ikit nem bírálhattam. A kongresszus után megint tettem lépéseket az új jegyzék megszerzésére: azt felelték, nem küldhetnek, mert elfogyott. Privátszívesség végre hozzájuttatott egyhez. Az új jegyzék jóval terjedelmesebb, mint a régi. Annál nagyobb hiba, hogy elhagyták a szépirodalmi és az ismeretterjesztő anyagnak elkülönítését, ezt a kevés tagolást, amely a tájékozódást megkönnyítette. Azt is sajnálattal látjuk, hogy bár kihagytak egyet-kettőt a kifogásoltuk magyar szépírók közül és az ismeretterjesztő résznek némely hézagait is pótolták, mégis a jegyzék összeállításának alapelvei alig vagy egyáltalán nem módosultak. Mert törölték ugyan Ambrozovics-Meszlényi Ilonát, Csengey Gusztávot, Cypriánt stb., de helyükbe

III.

A külföldi népkönyvtárak vezérelveiről elmondottakból és az egyetlen magyar — de hivatalos — mintakönyvjegyzéknek azokkal egybevetéséből következik, hogy népkönyvtáraink irányításában nem érvényesülnek azok az elvek, amelyek legerősebb, legeredményesebb, leggyümölcsözőbb használatukat biztosíthatnák. Minthogy pedig népkönyvtáraink vezetőinek átlagos irodalmi és esztétikai műveltsége nem lehet kezdetben oly sokoldalú és oly fejlett, hogy a kifejtettük általános irányelveket a könyvek megválogatására a gyakorlatban helyesen és következetesen alkalmazni is tudják: szükségesnek látszik ilyen mintakönyvjegyzéknek összeállítása és terjesztése.

E mintakönyvjegyzék összeállításánál két nehézséggel kell megküzdeni. Az egyik annál a kérdésnél jelentkezik majd, hogy kik csinálják: a másik annál, hogy miből válogassanak.

Bizonyos, hogy a könyvjegyzék csak kollektív munka eredménye lehet. Nincs senki, aki a tudományos irodalom minden ágában, a szépirodalom egész tömegében oly otthonos lehessen, hogy mindenből a legjobbat, vagyis a legalaposabbat, legmodernebbet és legszebbet kikereshesse. Csak szakemberek — tudományuk mai színvonalán állók — képesek erre, s ezek is csak akkor, ha tisztán tudományos és esztétikai szempontok által vezettetik magukat, ha minden tendenciától menten, szinte l'art pour l'art alapon történik választásuk.

Ez a választás pedig annál nehezebb minálunk, mert a magyar tudományos irodalom oly szegény, hogy alig lehetsé-

léptek Anchi, Baksai Iliása, újabb Bársonyok, Beniczky-Bajzák, stb. Nem lett kevesebb a Marlitt, de Tolstoj már csak egy művel szerepel, és tovább nem kapott kegyelmet egyetlen egy sem a külföldi regényírók közül, akiket fölsoroltunk. Az ismeretterjesztő rész is bővült, de főként sok selejtes történelmi, agronomiai és házigazdasági monografiával. Van ugyan már néhány brosura szociális kérdésekről, sőt Márki Dósája is megvan, de még mindig hiába keressük a modern természettudományi fölforgatások képviselőit, a modern szociális elméletek legnevezetesebbjeit. Szóval: az új jegyzéknek csak azt az engedményt tehetjük, hogy rossz ugyan, de magasabb színvonalon rossz.

ges minden fontosabb problémának megfelelő, a laikus közönséghez szóló képviselőt találni; a magyar és a magyarra fordított külföldi szépirodalom oly kicsi, hogy a szorgalmasabb olvasó hamar végezhet vele. A jegyzék szerkesztői sok esetben alig tehetnek mást, minthogy idegen nyelvű könyveket is jelöljenek ki; azt hisszük, hogy népkönyvtárügyünk fejlődésével párhuzamosan könnyen akad majd ezen idegen nyelvű műveknek nemcsak fordítójuk, hanem kiadójuk is.

Azt hisszük, hogy a Kongresszus jó irányban indul, ha a szillabusomban kifejtett irányelvek alapján szerkesztett mintakönyvjegyzék kiadását kívánatosnak jelenti ki.

*

Elnök: Fölkérem dr. Tóth Rezső előadó urat, szíveskedjék napirendünk szerint következő előadását megtartani.

Dr. Tóth Rezső főgimnáziumi tanár, a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság előadója:

Könyvjegyzék a népkönyvtárak számára.

Hogy a szabad tanítás szolgálatában a könyvtáraknak — első sorban a népkönyvtáraknak — mekkora jelentősége van: azt ez illusztris közönség előtt, úgy vélem, érinteni is fölösleges. Tudjuk mindnyájan, akik a tudás jogának mindenkire való kiterjesztése érdekében s jegyében itt összegyűltünk, hogy a szabad gondolatnak, az igaz kultúrának alig van hatalmasabb védelmezője, terjesztője, fönntartója, mint a könyv, a léleknek alig nemesebb élvezete, mint a nagy lelkek érzéseiben, gondolataiban való tiszta részesedés: az olvasás. Fontossága kongresszusunk programmjában is kellő kifejezésre jut. Négy előadás foglalkozik a könyvtár-üggyel a szabad tanítás szempontjából; az én előadásom, tisztelt Kongresszus, e kérdés egyik igen fontos részletét iparkodnék megvilágítani; s tárgya nem e könyvtárak használhatósága s külső kezelése, hanem, hogy úgy mondjuk, legbensőbb ügye: tartalma, belső értéke, éltető s eleven ereje. Arra iparkod-

nék konkrét választ adni e rövidre szabott előadás: mily könyvek valók elsősorban a magyar nép könyvtáraiba; miket sorozhatunk ide irodalmunk már meglevő munkáiból s mik a legfontosabb, de még ki nem elégített szükségleteink?

Mielőtt azonban e kérdésre a konkrét választ megadnám, elkerülhetetlenül ki kell terjeszkednem, egy szorosan ide tartozó, bár általánosabb kérdésre is: a megválogatás általános irányelveire. E kérdésről épp az imént értekezett igen tisztelt előadó-társam, Szabó Ervin dr., de úgy vélem, az nem zárja ki e fontos ügy más oldalról való megvilágítását sem, sőt mivel a magam álláspontja e kérdésben igen sokban különbözik, olykor egyenesen ellentétes az övével: úgy érzem, kötelességem is, lehető röviden kifejteni a magamét is. Ki kell emelnem, hogy akkor, midőn ezt megfogalmazom, Szabó dr.-nak csak az Értesítőben megjelent szillabusa van előttem s csak az abban formulázott tételekre reflektálhatok.

Alig van ellentét — ha nem is úgy formuláznám, mint Szabó dr. — kettőnk közt a népkönyvtár céljának megjelölésében. Elvégre valamennyi könyvtár közös célja: ismeretet s nemes élvezetet nyujtani olvasó közönségének; megerősíteni s lehető sokoldalúlag támogatni máshol szerzett tudását; megadni a tájékoztatást a múlt és jelen nagy kérdéseire, történelmi kifejlődésére vonatkozólag; megőrizni, ami szépet s nemeset a költészet s a tudomány alkotott, a pihenő lélek szórakozásául, a tudásra mohón törő ismeretvágy okos, helyes kielégítéséül. Különbség könyvtár és könyvtár között nem e végső közös cél, hanem olvasóközönségük tekintetében lesz; ha a könyvtár valóban hatni akar, ha valóban a műveltség eleven s éltető erejeként akar beilleszkedni a kultúra fegyvertárába: alkalmazkodnia kell ahhoz a közönséghez, amelynek használatára rendeltetett. Külső és belső berendezését e szempont szabja meg; e szerint lesz más a tudós könyvtára s más a nagy közönségé, más a népé. A mi könyvtárunk keretét, műveit is ez határozza meg: a magyar nép számára kívánunk könyvtárakat, a huszadik századbeli magyar nép számára; meg kell tehát neki adnunk, ami legjobb meggyőződé-

sünk szerint neki való: amit megért s amiben gyönyörködik, ami ismereteit s ezzel életerejét gyarapítja s ami lelke legnemesebb érzéseihez szól: századokon keresztül megőrzött vallásos hitéhez, századok megpróbáltatásaiban megedzett hazafiságához, verejtékével öntözött földje szeretetéhez; szíve annyi nemes érzéséhez, ami — Istennek hála — még mind megvan s legyen is meg sokáig a mi magyar népünkben s ami érzés épp úgy keres és kíván kielégítést, mint ahogy vágyik újabb és újabb ismeret után józan, okos, túlzásokba nem igen csapó ismeretvágya.

Ily szempontból éppenséggel nem tudom elfogadni azokat a — talán nagyon is élesen megfogalmazott — tételeket, amelyeket Szabó dr. szillabusa érint s amely «nem tartja a népkönyvtár föladatának, hogy a «hazafiságot», a vallást, a nemzeti eszmét védelmezze s terjessze» — s úgy véli, hogy «minden népkönyvtár, amely ilyen irányzatot akar olvasóira ráerőszakolni, reménytelen és haszontalan munkát végez.»

Mindenekelőtt szeretném pontosabban megjelölni, hogy mindebből, a magam részéről, mennyit tartok elfogadhatónak. Ha Szabó dr. tiltakozása egy oly tendenciózusan összeszerkesztett népkönyvtár ellen szól, amelyben más nem foglaltatnék, mint csupán ad hoc, külön e célra iratott népies röpirat, siettében gyártott brosüra, ügyetlenül szerkesztett nemzeti szavalókönyv, efemer jelentőségű politikai agitáló irat, hazafiaskodó ifjúsági mű s amelyben ezenkívül más, magasabb nivójú könyv alig akad: tételét elfogadom; ilyen könyvtárt nem kívánok én sem, azt hiszem senki sem. De hiszen ha népkönyvtárakról szólunk, aligha gondolunk ily könyvtárakra; könyvtárra, amelyben nincs könyv egy sem, mert a könyv alatt szeretnék valamivel többet s magasabbat érteni, mint 100—200 nyomtatott oldalnyi kötetet. Ily könyvtár a valóságban, azt hiszem, aligha akad; ha van, amely ilyfokú egyoldalúsággal az osztályok s pártok folytonos harcának «reflexeként — mint Szabó dr. mondja — egyetlen társadalmi vagy politikai irányzat szolgálatába szegődnék» s könyvek helyett túlnyomóan agitáló iratokkal töltené meg könyvepolcait: azt igazi könyvtárnak, éppen a Szabó dr. meghatározásából, semmiképp sem tekinthetnénk.

De hisz e kérdés, fölfogásom szerint, nem is oly komplikált, hogy megoldása jóhiszemű s elfogulatlan emberek közt ellentéteket idézhetne elő. A huszadik századi magyar népnek akarunk könytárakat szervezni: mit adjunk neki? Mindazt, amit a huszadik század magyarjának értelme okosan megért s valóságos ismeretté képes földolgozni s mindazt, ami a magyar nép érzéseire nemesen, éltetőn hat. Annyi tudományt, amennyit becsületesen, jól megért; annyi költészetet, amennyit lelke átérez s magáénak vall. A múltnak oly igaz ismertetését, amely megtanítja a jelen megértésére s józan okossággal irányítja a jövőt s megértetvén, hogy mily szövedékes s komplikált az a nagy életfolyamat, aminek a neve történelem; megértetvén, hogy minden lépés, amelyet a haladó emberiség előre tesz, mily bonyodalmas nagy gépezet mozdulata: reális s konkrét alapot ád a jövőt illető vágyainak és reményeinek is; a képzelet ragyogó, de délibábos képei helyett ez oly konkrét, biztos fundamentum, amelyen a kötelességtudó ember nyugodtan megállhat, megismervén s tudván föladatát a jövendővel szemben is. Mi ismeretet adjon még a népkönyvtár? Komoly, biztos tájékoztatást a természetről is, amelyben élünk, amelynek erejét érezzük s fölhasználjuk s amelyet legközelebbről épp azok ismerhetnek, akiknek könyvtárunkat szánjuk: a földjét művelő gazda, az iparos, a gyári munkás, a kereskedő. Tájékoztatást e nagy természet múltjáról: egyetemes, minden csillagot mozgató nagy törvényeiről; e törvények okos fölhasználásáról találmányainkban, gépeinkben. Bepillantást az emberi lélek műhelyébe; a filozófia és ethika nagy gondolatainak oly nyelven való egyszerű, világos tárgyalását, amelyet minden elemi iskolát tanult ember is megért; oly nyelven, amelyen, Madách szavával «beszélnek az apostolok,»: «az egyszerű és a természetes», hogy értse mindenki a tant, bár nem tanulja senki.

A lélek azonban nemcsak ismerete gyarapodását keresi a könyvben; ha a napi nehéz munkában kifáradva, a munkás olvasni kezd: pihenést, szórakozást, élvezetet is keres benne. Minden népkönyvtárban a legtöbbet olvassák a szépirodalmi műveket, úgy hogy valódi karakterét minden könyvtárnak

mindig e művek adják meg. Amilyen egy népkönyvtár szépirodalmi része: annyit ér az s hatóereje is legelsőbben attól függ; hisz ezt olvassák legtöbbször s ez hat — természete szerint — legközvetlenebbül. Mily szépirodalmi művek valók ide? A válaszunk igen természetes és egyszerű: mindazok, amiket a nép megért, amit élvezni tud s aminek maradandó értéke van. Irodalmunk szerencsés fejlődése lehetségessé teszi, hogy e kérdésre egész hosszú sor elsőrangú klasszikusunk munkájával válaszolhatunk. Míg más nemzetek irodalmában az irodalom virágkora gyakran oly nagy alkotásokat termelt, amiket csak a műveltebbek érthetnek meg s a nép alig: a mi XIX. századbeli irodalmi fejlődésünk a demokratizmus jegyében tetőzött s Tompában, Petőfiben, Aranyban, Jókaiban s a kisebb írók egész sorában a népies poézis diadalmaskodott. Innen, hogy alig van nép ennyire kedvező helyzetben, hogy ennyi legelsőrendű klasszikusban - nem egy: a világirodalom legnagyobbjai közül való — kereshessen s találjon gyönyörűséget. Ám e poézis telve oly érzésekkel s eszmékkel, amiket Szabó dr. a népkönyvtárakból kizárni kivánna s telve oly természetes, oly magától érthető módon, oly elementáris erővel, hogy — az ő szempontjából — szinte félelmetes, mily hatalommal ragadja meg olvasójuk lelkét e «nem kívánatos» érzelmek számára. Pedig e költők egyszerű emberek: a szalontai földműves, a kőrösi mészáros, a rimaszombati varga fiai; amint minden szavuk a népé: minden érzésük is a népből fakadt, abban gyökerezik. Költészetük épp azért oly hatalmas, mert milliók érzése visszhangzik bennök, azért hatnak oly föltartóztathatatlan hatalommal, mert azt fejezik ki, ami a nép lelkében, mindnyájunk lelkében él és élt századok óta. S sajátságos, e nagy költők a hazafiság, a vallás, a nemzeti eszme apostolai; azé a hazafiságé, amely egy az úrban és parasztban, amely így «irányzatosan, a nép minden osztályát és rétegét felölelő hazafias eszmény», amely e tekintetben nem ismer különbséget «szülőföld, kedves helyek és emberek, ősök és hősök, eszmények és vágyak» között, hanem közös minden igaz magyarban; a mély, megnyugvó vallásosságé, mely épp ezért megbecsüli minden más

atyjafia vallásos érzését; a nemzeti eszméé s nagyságé, amelyért az egyik életét is, a többiek hosszú életök egész munkásságát áldozták. Kizárjuk ezeket s ezért népkönyvtáraink ból s ezek munkáját s hatását tartsuk «reménytelennek és haszontalannak»? Alig hinném, hogy maga Szabó dr. is, valóban megvalósítva egy-egy ily könyvtárt, ne ezeket szerezné be legelsőbben is.

S fölfogásom szerint, ha ennyit megadtunk: a népkönyvtár célja betöltetett; ami kiegészítés még szükséges, nehány konkrét ismeretet tárgyazó kézikönyv s már csak jelentéktelen appendix. Ennél többet, a magam részéről, a népkönyvtártól alig kívánhatnék. Legkevésbbé azonban azt, hogy a népkönyvtár «a múlt és jelen össszes világmozgató problémáit legjobb képviselői útján ismertesse», — «akár kedvesek azok valakinek, akár nem» — teszi hozzá szillabusunk. «A múlt és jelen összes világmozgató problémái!» Van-e, aki erre jó lelkiismerettel azt a választ adhatná, hogy komolyan, csakugyan mind ismeri, s mind «legjobb képviselői», tehát az opus fundamentale-k alapján. A legnagyobb tudósok, akik ily kérdéssel foglalkoztak, sokkal szerényebb korlátokat szabtak önmaguknak; a kutató is boldog s büszke akkor is, ha fáradsággal, esztendők munkájával ez óriás mező egy kis részletét, egy-egy kort, egy-egy népet, egy-egy detaillekérdést megértett s megvilágított. Megértésük maga külön alapos stúdiumot kíván; munkáik maguk egy nagy könyvtárt tennének, s alig hiszem, hogy a világon sok könyvtár lenne, amelyben csak legjelesebb képviselőik is (tessék megjegyezni: a múlt és jelen összes világmozgató problémáinak képviselői) mind bennfoglaltatnának. A magam részéről, noha igen szeretném magam is «tudatosan előmozdítani ezt a fejlődést, amelynek hátráltatása vagy megakasztása csak igen kis számú rétegnek az érdeke», nem látom sem lehetségesnek, de éppen e cél érdekében nem tartom kívánatosnak sem, hogy e művek a mi népkönyvtáraink ban mind meglegyenek. Nincs nagyobb rossz, a meg nem értett, a félig értett és félreértett ismereteknél. Nem félő-e, hogy e művek nagy része ilyenné válik az olvasók legnagyobb részében? Középosztályunk sem

jutott még — a nagy tömeget nézve — annyira, hogy a félreértés s meg nem értés veszedelme nélkül foglalkozhatnék e nagy témával; népünk, úgy hiszem, még kevésbbé. A «múlt és jelen összes világmozgató problémái» helyett én teljesen beérem, ha a népkönyvtár annyit ád, amennyiből a magyar nép a maga s nemzete múltját megismeri, sorsáról, jelenéről, jogairól, kötelességeiről komolyan és híven tájékoztatja; s a világot mozgató nagy problémákból annyit ád, amennyi ránk a múltban valósággal s termékenyítőleg hatott és amelyek hatását a jelenben is érezzük. Ezekről is a legtömörebb és legobjektívebb formában; az élet úgyis elég szenvedelmes harcba sodor mindnyájunkat; az egymással megütköző pártok napi sajtója és röpiratai úgyis több és durvább sebet vágnak, mint amennyit bármi szent cél menteni és kiengesztelni tudna, legyen legalább a könyvtár ment e hangtól, szenvedélytől és érezzük már nyugodt formájában is, hogy amit a könyvtárunk ad, igazi lelki táplálék és vígasztalás.

Ennyit tartottam szükségesnek, igen t. Kongresszus, Szabó dr. előadására reflektálva, a magam előadása keretében elmondani a magam irányelveiről. Nyilvánvaló belőlök, hogy éppenséggel nem azzal a nyugalmas, szinte közömbös objektivitással nézem az ügyet, mely — talán nagyon is messziről, nagyon is sub specie æternitatis — befogad «minden irányt s minden pártot», egyetlen követelményként mindössze annyit állítva föl, hogy az «tudománya színvonalán álló becsületes munka legyen». Nekem egyáltalán nem közömbös, hogy mily könyv lesz meg könyvtárainkban, s mi hiányzik onnan; mi nem megfigyelni akarjuk, közömbös objektivitással, a legnagyobb szabadsággal összehordozott könyvnek hatását; számunkra a magyar nép lelke nem kísérleti objektum, hogy a «világmozgató problémák legjobb képviselőiből» kiket ért meg és hogyan alakul ki ezek nyomán a vélemények harca; mi — tudva a könyv mérhetetlen hatását — igenis irányítani akarjuk, hogy mit olvasson, miben gyönyörködjék, — igenis: irányítani akarjuk ezzel a jövőt. De hisszük és valljuk, hogy a nép javára és lelke szükséglete szerint tudjuk és akarjuk e fontos kérdést irányí-

tani; hisszük és valljuk, hogy többet használunk a nép műveltségének és életerejének azzal, ha oly munkákat adunk a kezébe, amiket teljesen megért, magáénak vall, s amelyben gyönyörködni tud, mintha — hamis objektivitás örve alatt — kizárjuk belőle épp azt, ami legértékesebb, magának népünknek is legkedvesebb, mert minden szava százados érzéseihez szól s lelkét ragadja meg: egész hazafias irodalmunkat, nemzeti irányú poézisünket. Ez a poézis, ez a sokszor retorikus, olykor kissé dagályos, de mindíg mélységes érzésünkben gyökerező hazafias poézis vígasztalta, biztosította, tartotta fönt századokon keresztül e nemzetet; történelmileg sem fogja föl helyesen mivoltunkat az, aki erre nem tekint.

De, úgy gondolom, ekkora ellentét nem is lehet közöttünk. Hinnem kell, hogy közelebbről vizsgálva egymás gondolatait, s mindenekfölött: magát konkrét javaslatainkat, e könyvtárak proponált katalógusait, lényeges differencia aligha lesz közöttök, bizonyítékaként, hogy a fölfogásunk közötti ellentét inkább csak látszatos és a kultúra jegyében az ellentétes irányok képviselői is megértik egymást és közösen keresve az igazságot, az igazság mindkettőnk számára csak egy lehet.

E konkrét javaslatot iparkodnám most, a lehető legrövidebb összefoglalásban, inkább csak kereteit érintve, bemutatni a mélyen t. Kongresszusnak, ehhez fűzve néhány megjegyzésemet, amely e téren nyilvánvaló sok és nagy hiány néhány legfontosabbjára iparkodnék fölhívni szíves figyelmöket. Előre kell bocsátanom, hogy e jegyzéket — bár ismerem a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsának, a földművelésügyi minisztériumnak, a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárbizottság ifjúsági s tanítói könyvtárjegyzékét és irányelveiket több tekintetben természetesen figyelembe is veszem — ezektől függetlenül a magam egyéni mérlegelésem alapján állítottam össze kisérletképp, amilyennek én elképzelném, s objektumul, hogy megbíráltassék s kiegészíttessék.

A népkönyvtárak számára általában okvetlenül szükségesnek tartok legalább 3—4 fokozatot. Nemcsak a könyvtárak nagysága, anyagi ereje kívánja meg e különbséget, de

olvasóközönségük különbözősége is. Kell, hogy a nép minden rétege megtalálja benne a maga műveltségének megfelelő fokozatot, s hogy e fokozatok — a könyvtárak jövendő gyarapodására gondolva — egymást jól átgondolt tervszerűséggel egészítsék ki.

E könyvtárakat a következő részekre osztanám: szépirodalom, történelem, földrajzi, természettudományi művek s ezek gazdasági s ipari vonatkozásai; filozófia, ethika; segédkönyvek.

Legfontosabbnak tartom ezek közül a szépirodalmi részt. A könyvtár jellegét, értékét is ez adja meg legelső sorban. Minden könyvtárstatisztika nyilvánvalón bizonyítja, hogy ezt olvassák legtöbbet, hatása is legerősebb, legegyetemesebb.

Az első fokozat szépirodalmi műveit a magam részéről egyedül a magyar irodalomból válogatom össze. S nem is annyira sovinizmusból, inkább arra gondolva, hogy amikor a legelső, legfontosabb szükségletek kielégítéséről van szó: a mi irodalmunk elsősége minden más külföldi fölött szembeötlő, már csak azért is, mivel — amire már utaltam az imént — nincs nemzet, melynek irodalmi virágkora nyelvben, ízlésben, gondolatban annyira népies lenne, a néppel annyira összeforrott volna, mint éppen a magyar. Külföldi írót — nyilvánvalóan csak igen jó fordításokra gondolhatnánk akkor is — megérteni két okból is nehezebb: elsőben is idegen tárgya miatt, másodsorban: mert minden fordítás, még a legjobb is, csak bágyadt reflexe az eredetinek. Ennélfogva, ha később fölveszünk is néhányat a külföld legjelesebb íróiból — természetesen csak a legfontosabbakat — ezeket hagynám a későbbi fokozatokra; az első fokozatra, mintegy bázisul, mindenekelőtt egy jó népköltészeti gyűjteményt szánnék, ide értve a kuruc költészetet is. (Akár a Magyar Remekírók két kötete, akár a Benedek-féle gyűjtemény elég alkalmas erre; legjobb lenne még a Kisfaludy-Társaság nagy gyűjtésének ily célra való speciális földolgozása.) Kívánatos lenne ezek jó hangjegyes kiadása is, már arra való tekintetből is, hogy az iskolák mellett ifjúsági egyesületek alakulnak s ezekben daloskörök, mik méltóbb és hozzájuk illőbb tárgyat alig találhatnának. A népköltési

gyűjtemény után négy nagy klasszikusunk, Arany, Petőfi, Tompa, Vörösmarty. Az első fokozatban inkább válogatott műveik, Aranytól pl. a kisebb költeményeken kívül csak a Toldi és Buda halála; Vörösmartytól csak lírai szemelvények; Tompától néhány néprege s hazafias költemény; filológiailag teljes kiadásukat a népkönyvtárak szempontjából még a legfölsőbb fokon sem tartanám szükségesnek. (Pl. Arany Aristophanes-fordítása s prózai dolgozatai még a legnagyobb népkönyvtárakból, úgy vélem, bízvást elmaradhatnak.) Annál inkább igen olcsó, népies kiadásukat. E népies kiadásokba föl kellene venni a költő minden művét, amiről föltehetjük, hogy egy elemi iskolát végzett fölnőtt ember megért, s csak azt és annyit hagyva el, amiről egész bizonyosak vagyunk, hogy tárgya vagy nyelve miatt holt kincs lenne a nép számára. (Pl. Aranyból a Dante-féléket.) Nagyon emelné e népi kiadások értékét az ügyes, tárgyhoz és stílushoz simuló jó illusztráció, amellyel minden kötetét bőségesen el kellene látni; olyan illusztráció, amely pl. a Petőfi régibb Athenaeumi kiadását oly népszerűvé tette; s elengedhetetlen föltétele lenne természetesen: az olcsó, nagyon olcsó ár. Nagyjaink közül, sajnos, csak Petőfinek van (újabban Vörösmartynak) igazán olcsó kiadása: a többieket szinte horribilis árak zárják el a néptől, pedig minden korona, mely kiadásukat megdrágítja, gát százezrekre, hogy áldó hatásukat érezzék, élvezhessék. Külföldön speciális egyesületek alakultak arra a célra, hogy egy-egy nagy írót igen olcsó s szép kiadásban, önköltségen árult csinos kötetekben propagáljanak, terjesszenek; Schiller, Goethe, Shakespeare sok százezer kötetben talál így új bámulókra; mennyire elkelnének nálunk is ily irányú irodalmi egyesületek, miknek egyetlen céljuk: egy-egy klasszikusunk terjesztése volna. De ha másnak nem, kormányunknak lenne elsőrangú kötelessége, hogy klasszikusainkat, mihelyt csak teheti, százezrével terjessze, a lehető legolcsóbb áron, a legízlésesebb, legcsinosabb kiállításban a nép s az iskolák között. A sok értéktelen jutalomkönyv helyett bizonyára fontosabb a nagyobb cél: legnagyobbjainkat propagálni és terjeszteni. Mindjárt az első fokozatra kisebb költőink közül is bízvást fölve-

hetnénk egynéhányat, főképp a népieseket: Csokonait, Czuczort, Fazekast, Garayt; válogatva a Kisfaludyakat, Kölcseyt. Újabb költőink közül csakis a népieseket s csak azokat, akik valóban értékesebbek, pl. Szabolcskát, Endrődit. Elbeszélőink közül elsősorban Jókait s Mikszáthot, néhány jól megválogatott főmunkájukkal, Jókaitól pl. az Új földesurat, a Nábobot, Kárpáthyt, a Törökvilágot, Táblabírákat, a Sárga rózsát; Mikszáthtól: a Tót atyafiakat, a Szent Péter esernyőjét, stb. Jósika népszerűsége, úgy hiszem, ma már teljesen aláhanyatlott: nyelve annyira elavult már, hogy olvasása érdekkel, gyönyörűséggel aligha járna; mellőzése: nem nagy veszteség. Modern elbeszélőink közül elsősorban Gárdonyi és Herczeg művei valók ide. Gárdonyitól pl. Az én falum vagy a Láthatatlan ember (a Göre-félék határozottan mellőzendők), Herczegtől pl. a Pogányok. A drámából mindenekelőtt a népszínművek: Tóth Ede, Szigligeti, Csepreghy s a Gárdonyi Bor-a, meg a vígjátékok: első sorban Kisfaludy Károly vígjátékai. Irodalomtörténeti összefoglalást e fokon még egyáltalán nem tartanék szükségesnek, legföllebb néhány igen rövid, de igen jó monografiát az olvasott írókról; a meglevő ilynemű kísérletek még mindíg nem megfelelők. Mindezeket a műveket természetesen mindenkor minél több példányszámban kellene beszerezni.

Történelmi művek: első sorban a magyar nemzet története. E történet: a magyar népnek, a legtágabb értelemben vett nagy közönségnek való történelem, még mindíg megírásra vár. Egy olyan történelem, mely fölfogásában teljesen modern, anyagában a nemzet egész múltjára bőven kiterjeszkedő, földolgozása módjában alapos, nyelvében, stílusában népies és mégis művészi lenne, amelyben a tudós s az író első rangú kvalitásai egyesülnének. Míg ezt a történetet — nem puszta csaták és királyok, hanem a nemzet, a nép igazi történetét — megkapnók, a népkönyvtárak számára elég alkalmas lenne pl. Benedek könyve: hazánk története. (Athenaeum.) S itt kell följegyeznünk történeti irodalmunk másik nagy hiányát is: nemcsak összefoglaló népies történetünk nincs, de nincsenek, ami ezt némileg pótolná, a nép

kezébe adható népies monografiáink sem, történetünk legfontosabb korszakairól, legnagyobb heroszairól, noha hiányuk evidens. E népies monografiákat, úgy vélem, legalkalmasabb lenne személyekhez kötni; személyhez nem kötött, kizárólag intézményeket fejtegető történet e fokra még aligha való; az eseményeket egyének intézik, a történet konkrét formát egyének tetteiben ölt; a tömeg érdeklődése egész természetesen az egyénhez köt mindent; épp erre való tekintettel lenne ajánlatos az életrajzi forma. Régibb történetünkből pl. nagy királyaink s szabadsághőseink: Árpád, Szent István, Kálmán, Nagy Lajos, Mátyás, Bethlen, Bocskai, Rákóczi; a XIX. század nagy reformkora Széchenyihez, Deákhoz, Kossuthhoz kapcsolva egész részletesen.

Mind e művektől föltétlenül megkívánhatjuk a világos, népies előadást, de óvnunk kell minden népszerűsítőt egy nagy veszedelemtől, mely hatását eleve tönkre teheti: a népieskedéstől. Legyen a művek hangja és előadása minél egyszerűbb, minél érthetőbb, de ne hajhássza, ne fitogtassa semmi áron a népiest. Nagy baj, ha a nép észreveszi, hogy az író mesterkélten, szinte erőszakoltan alkalmazkodik hozzá, simul a nyelvéhez; méltatlanságnak véli a leereszkedést, elfordul tőle s teljes joggal. Az erőltetetten népies hang, a sallangos stílus intelligenciájának nyilvánvaló kicsinylése. De erről nem is szólva: művészietlen, mesterkélt és torz is. A legművészibb stíl a legegyszerűbb, a tendencia nélkül való, amit a nép is megért s amelyben a tanultak is gyönyörködnek, mely mindnyájunkhoz, milliókhoz szól.

Történeti monografiáink közül addig is, míg e nemben klasszikus műveink nincsenek, lehetne egy-kettőt (talán alkalmas átdolgozásban, rövidített formában) fölvenni a népkönyvtárakba, pl. Szalay Tatárjárását, Csánky Mátyás királyát, Angyal Dávid Bethlen Gáborát, Horváth Mihály Zrinyi Ilonáját, Salamon török-monografiáját, Thaly Rákóczi ifjúságát. S próbát lehetne tenni, mint hatna, természetesen jó népies fordításban, ügyesen illusztrálva, néhány régi krónikásunk, Priszkosz, a Bécsi képes, Anonymus, Galeotti. Azt hiszem, egyszerű, naiv hangjuk kedves olvasmánnyá tennék.

Földrajzi és természettudományi művek. Első sorban Magyarország ismertetése. Jó, népszerű munkánk mindmostanig nincs erre sem. A György Aladár-szerkesztette mű sem a népnek való, de míg más nincs, ez is elkelne jobb híján. Nincsenek jó népszerű földrajzi monografiáink sem Magyarország fontosabb részeiről, pl. a Dunántúlról, Erdélyről, stb. Nem tudós munkák kellenének ide, hanem egyszerűn megírt népszerű ismertetések; nem egy-egy megyéről egy vastag kötet, de egész nagy vidékről egy-egy párszáz oldalnyi füzet. Az ily monografiákban bent lehetne egy-egy országrész részletesebb földrajza, természetrajza; szólna helyi iparáról, kereskedelméről, főképpen történelméről; ahol lehet, kiterjeszkedve a művészettörténetre is (Pécs, szepesi városok stb.) Magyarország után így jöhetnének sorra Európa nagy kultúrállamai; itt is, míg igazán arra való népszerű munka nem akad, használható lenne a György Aladár-szerkesztette mű.

A természettudományok ismertetésére is a monografikus forma lenne a legmegfelelőbb; egy-egy konkrét tárgyhoz, találmányhoz fűzve a természettudomány megfelelő részleteit; a léghajózás történetéhez pl. a gázok s a levegő tanát; a lokomotiv történetéhez a gőz fejezetét; a telefonhoz: a hangot s az elektromosságot; a hold a csillagok ismertetéséhez: egy egész kis asztronomiát. Ami jó munkánk e nemben eddig van, inkább az ú. n. «művelt» nagyközönség számára készült (a Term. Tud. Társaság kiadványai); ami meg népies: nagyon is gyarló. A német, francia s angol irodalom gazdag ily egyszerű, rövid, szép összefoglalásokban, s ezek mintát is adhatnának ily monografiákra. A mostani irodalomról csak a Herman Ottó könyve, ez egyaránt tudós és népszerű mű, (A madarak haszna és kára) emelhető ki, s talán a Macé híres könyvének (Egy falat kenyér) sikerült fordítása.

Ide tartoznának — bár inkább a gyárak, műhelyek kézikönyvtárába, mint a népkönyvtárba valók — az ipari s gazdasági monografiák: a földművelési miniszterium, az Erdélyi Gazdasági Egyesület kiadványai, az Iparosok olvasótára stb. Az a meggyőződésem, hogy ezek csak a közvet-

len prakszissal párhuzamosan, a gazdasági s ipari tanítás keretében válnak hasznossá; csak akkor, ha a műhelyi gyakorlat, a szaktanítás hasznukat közvetlenül be tudja mutatni; egyébként — minden erre vonatkozó statisztika szerint — beállítva egy-egy népkönyvtár könyvei közé, épp ezek a legolvasatlanabbak.

Kiegészítené e művek sorozatát már az első fokozaton nehány jól megválogatott (tegyük hozzá: javarészt még megírásra váró) etikai és filozófiai mű. «Hogyan? — kérdezhetné valaki; etika, filozófia — a népnek?!» Nagyon téved, aki azt hiszi, hogy a nép éppen a filozófia s az ethika legmagasabb kérdései iránt nem érdeklődik. Ami a filozófia történetének kezdetén, mint a legnagyobb probléma izgatta az egész görög nép eszét és képzeletét; a nagy kozmosz s a nagy kozmosz rejtélyeivel fölérő titokzatos emberi lélek, a materiális és erkölcsi világ: mindmáig foglalkoztatják nemcsak a tanultakat, hanem a tanulatlan nép millióit is, s problémáira — miket már problémáknak lát és érez a tanulatlan is — ezredévek óta iparkodik megadni a választ a néplélek. A nép nemcsak, hogy érdeklődik a filozófia s ethika legmagasabb kérdései iránt, de, mint tudvalevő, minden népnek megvan a maga többé-kevésbbé tudatos, tételekbe s rendekbe nem foglalt s mégis igen világosan fölismerhető filozófiája s ethikája; — nyilvánvalón megvan a magyar népnek is; — s éppen nem véletlen, hogy két legmélyebb filozófiai költeményünknek, a Lélek halhatatlanságáról s a Honnan és hová költői: a népből valók. Népünk filozófiája: első sorban gyakorlati életbölcseség, s tárházai: közmondásaink s példabeszédeink. Épp ezért ezek gyűjteménye is ide való, a népkönyvtárakba. Ide valók volnának az olyan ethikai s «építő» irodalmi művek, aminők az angolban pl. a Smiles könyvei; magyar átdolgozásaik bízvást fölvehetők könyvtárunkba, bár kívánatosabb lenne, ha egész eredeti, teljesen önálló, igaz magyar lélekből sarjadt ilynemű munkákat tudnánk ajánlani. Nagy szükségét érezzük e téren is a jó monografiáknak. Néhány téma megvilágítja, milyenekre gondolok: az ember lelkivilágáról; az érzékszervekről; a képzeletről, az emlékezetről. Az egészséges

és beteg gondolkodás. A gyermekek lelkivilága. A jó nevelésről. Az indulatról, a szenvedélyek hatalmáról. Jogaink, kötelességeink, családunk, nemzetünk s az emberiség iránt; az erkölcs, a vallás, a nemzet s társadalom nagy problémái stb. stb. Mindezekben a legfontosabbnak azt tartanám, hogy forrongó eszméket, ki nem alakult tanokat, hipotézisekre épített s még be nem bizonyított elméleteket egyáltalán ne érintsenek; hogy ide csak pozitív bizonyossággal megállapítható s már meg is állapított tudományos igazságok kerüljenek, a tudomány nyugodt, objektív meggyőző hangján, de egyszersmind az igazság hatalmával, erejével is. Legyen komoly irányítója az olvasók meggyőződésének és lelkiismeretének, — de ne váljék kortes-eszközzé egyetlen egy párt kezében sem.

Legvégül, mindezek természetes kiegészítéseképp, nehány jó térképet, egy-két jó szótárt (legalább is egy «idegen szók» magyarázó szótárát) okvetlen szükségesnek tartanék már az első fokozaton.

A második s harmadik fokozatba szánt kiegészítéseket talán elég nehány emlékeztető szóval inkább csak jeleznem, mint részletesen fölsorolnom. Tehát:

Második fokozat. Irodalom: Főképp az első fokozat klasszikusainak s népszerű elbeszélőinek tervszerű kiegészítése; több Arany, Jókai, Mikszáth, Endrődi, Gyulai, Rákosi. A külföld irodalmából talán Baksay Homér fordítása, népies formájáért. A történelemben főképp az újkorra s a XIX. századra vonatkozó monografiák. A földrajzban s a természettudományokban: a monarchia s Európa. Útleírások, pl. a Gáspár Ferencé s a Sebők Imréé. A Természettudományi Társaság kiadványai közül a népszerübbek. A filozófia nagy klasszikusai közül gondos megválogatással a megfelelő szemelvényekben s magyarázó bevezetésekkel azok, akiknek stílusa oly egyszerű, hogy a kisebb tanultságú olvasó is megérti s okul belőle, pl. Bacon, Descartes, Pascal, Darwin.

A harmadik fokozatban az irodalom az előbbi alapokon folytatólagosan egészíttetnék ki főképp regényíróink, elbeszélőink újabb sorával. (Abonyi Lajos, Baksay, Eötvös

József báró és Eötvös Károly, Fáy, Kenedi Géza, Sebők, Vas Gereben stb. stb.) A történelem főképp a világtörténet nagyjainak alkalmas monografiáival (pl. Nagy Sándor, Cæsar, Napoleon), ezek mellett, de fontosságukat s jelentőségüket épp így kiemelve, a tudomány heroszai is: egy Galilei, Copernicus, Newton, Pasteur, Bolyai stb. Személyekhez kötném a világtörténelem nagy fordulóit is: pl. Columbushoz Amerika fölfedezését, Napoleonhoz a francia forradalmat. A természettudományi, földrajzi művek e fokon is a Természettudományi és Földrajzi Társaságok kiadványaiból egészíttetnének ki.

Ím ez nagy keretekben, minden részletezés nélkül, az elgondoltam-népkönyvtár vázlata. De már a vázlat is nyilvánvalón mutatja, mennyi, de mennyi még a hiány s a tenni való minden téren, minden tudományszakban, minden fokozaton. Hogy csak a legnagyobb hiányainkat, a legfőbb szükségleteinket említsem: egyáltalán nincs még konkrét ismeretközlő népies irodalmunk. De nincsenek olcsó népies klasszikus kiadásaink sem, sem magyar, sem egyetemes népi történetünk, művészettörténetünk, földrajzunk, természetrajzunk; alig van tudományszak, amelyben csak egy-két jóravaló népies munkát tudnánk a nép kezébe adni, amely több volna, mint elemi iskolai tankönyv, s ne lenne száraz, tudákos; amely a legnemesebb s legegyszerűbb formában közölné a nép százezreivel azt, ami ma még csak a tanultak kis csapatjának körülbástyázott birtoka, de amihez joga van mindenkinek: a tudást, az ismereteket.

Soha nagyobb s szentebb föladat nem várt még az államra s a társadalomra, mint most, mikor legsürgősebb teendői közé sorolja — csak ne legyen már késő! — a szabad tanítást. A szabad tanítás gerince pedig meggyőződésem szerint: a jó könyv; legerősebb fegyvere: a jól szervezett könyvtár. De soha jobban nem éreztük, hány fegyverünk hiányzik még, hány elavult s csorba, mint midőn most komoly őszinteséggel végigtekintünk fegyvertárunkon. Pótolni minden hiányt, megszerezni mindent, amire a jövendőnek szüksége lehet: legelső, legsürgősebb kötelességünk,

mely egyaránt nehezedik az államra s társadalomra. Szükségleteink oly nagyok s oly evidensek, hogy azok betöltése, hiányaink, bajaink gyökeres javítása sokkal több, mint a népkönyvtárak parciális ügye: ez egymagában is évtizedekre szóló kultúrprogrammot jelent. Kulturális életünk oly komplex és — a nyugoti államokhoz mérten — mégis oly primitív, hogy aki ez egy ügynek használ, nemcsak ennek az egynek tesz jót vele, de áldásos hatása közvetve megérzik egész kultúránkon is; aki a népkönyvtárak szükségleteit kielégíti, hiányait pótolja, ügyét föllendíti: használ vele az ország minden rendű és fokú tanuló ifújságának, tanítóinak, közműveltségi egyesületeinek is, mert ezek éppen legfontosabb szükségleteikben teljesen egyek a népkönyvtárakkal. Bár értené meg mindezt a társadalom s még inkább az állam! Bár éreznék át minél többen s minél jobban az arra hívatottak — s nemcsak a hívatottak, hanem a hivatalosak is — Carnegie szavaiban a nagy igazságot: «Mi a legjobb s legnagyobb ajándék, amit a köznek adhatunk? Legelsőbben is a közkönyvtárak.»

Elnök: Hozzászólásra már eddig is többen jelentkeztek. A vitát megnyitja s fölkéri a titkárt, hogy a jelentkezés sorrendjében legyen szíves a fölszólalókat felhívni.

Dr. Hajdu Gyula: Elfogadja *Ferenczi* előadásából azt a tételt, hogy a fölismert rossz ellen a népkönyvtárakkal küzdeni kell. De ez a rossz nem az internacionalizmus, hanem a klerus és a tőkerendszer, mert éppen ezeknek kizsákmányoló rendszere teszi lehetetlenné a nép kulturális emelkedését. A kormány szűkkeblű a népkönyvtárakkal szemben s lóversenyekre is többet áldoz. Politikai megjegyzéseket tesz s erre

elnök fölszólalótól megvonja a szót politizálás miatt.

Jócsák Kálmán: A népkönytár csak akkor éri el célját, ha van olvasója. Olvasó pedig csak akkor lesz, ha a munkásság kiemeltetik abból a gazdasági elnyomatásból, amelyben él. Amikor kora hajnaltól késő estig görnyed nehéz munkában, akkor vajmi kevés kedvet érez a tanulásra. Ezért a népkönyvtárak működésének első sorban arra kell irányulniok, hogy olyan ismereteket terjesszenek, melyeknek segélyével a munkásság kiemelhető legyen az igény-

telenségből. — Én éppen ezért helyeslem dr. *Ferenczi* úr előadásának azt a részét, amelyben azt kívánja, hogy a népkönyvtárak a nemzetköziség ellen dolgozzanak. Azonban csak úgy, ha azt a nemzetköziséget gondolta, amelyik a mai nyomorúságos állapotok konzerválására törekszik. Ez pedig a klerikálisok nemzetközisége. Ezeknek a törekvése irányul arra, hogy az embereket igénytelenségben tartsák, az emberek türelmesek, önmegtagadók legyenek. És ez a törekvés nagyobb pusztulást idézett elő az országban, mint a tatárjárás. Ki kell tehát küszöbölni a népkönyvtárakból minden klerikális irányzatú könyvet. Kiküszöbölendő ezeken kívül minden olyan könyv, mely hazafias frázisokkal törekszik elhomályosítani a tiszta tudományt. Helyet kell adni ezekben a könyvtárakban a természet- és társadalomtudományi ismeretekkel népszerűen foglalkozó, a munkásság társadalmi küzdelmeit objektív módon tárgyaló és az élettel foglalkozó modern szépirodalmi könyveknek. — A munkásság akar tanulni s tanul is. Bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy szakszervezetének fenti irányelvek szerint összeállított könyvtárát szorgalmasan olvassa. — Ha ezek szerint az elvek szerint állítanak föl népkönyvtárakat, akkor lesz olvasója, ha pedig a régi csapáson haladnak, akkor úgy járnak vele, mint a földművelésügyi miniszterium az ő 1844 könyvtárával, hogy a kutya sem olvassa!

Tarczai Lajos az ügyrendhez szólva, kéri a tagsági jegyek fölmutatásának elrendelését.

Elnök fölvilágosítására indítványát visszavonja.

Perczelné Kozma Flóra: Legyen szabad a modern szabadgondolkodás híveinek a Szabad Tanítás Kongresszusán jelzett álláspontjára: a «szép» kultuszának a hazafias, vallásos és erkölcsös kultusz fölé helyezésére röviden megjegyezni, hogy őszintén megvallva, a XX. század lelkiismeretes, szociális törekvésű korszakában azt hittük, hogy kultúránk már-már eléri a fejlettségnek azt a fokát, hogy megváltoztatva az eddigi szabályokat, a «szép» fogalom alatt, de különösen a tömeget nevelni hivatott «szépirodalom» és «szép könyvek» alatt egyúttal az az erkölcsi tökély és magaslat, valamint mindazon magas ideál érthető, mely az emberi léleknek igazi szépérzékét kielégíti! És nagyon leverően hat ránk az a tudat, hogy ha a «szép» fogalom még mindig csak egy korszak szerint változható, minden mélyebb «érdek nélkül tetsző», megbízhatatlan hatású kultuszt jelent, hogy akkor a tudomány az embernevelés nagy és kritikus munkájánál mégis ezen

kultuszt helyezi a jellemfejlesztő, energikus erkölcsi irányzatok fölé. Mert ki tudja, bír-e az ilyen «szép» kultusz, mely egyúttal nem azonos a «hasznos» kultusz fogalmával, azzal az erővel és fölénnyel, hogy az emberiség lelkéből az erkölcsi jó fogalmát váltsa ki? Vagy ha ez lehetséges is volna, bír-e népünk ma már azzal az óriási intelligenciával, hogy a «szép» hatása elégséges legyen számára az erkölcsi tökéletesedésre nézve is?! Azt hiszem, a kultúra célja is csak egy lehet: *egész embereket* nevelni a hazának és az egész emberiségnek. Már pedig ehhez a neveléshez — mint minden neveléshez — egy határozott, nevelő hatással bíró irányzat kell, mely *direkte a jóra, nemesre, hasznosra* és ezen keresztül az «abszolut» szépre neveli az embereket! — Világért sem értek a határozott és kiszabott irány alatt egy fanatikus és bigott felekezeti vallásosságot, egy elfogult és logika nélküli sovinizmust, vagy egy ember-csinálta nagyképű álmorált, hanem értem a lélekben lakozó, öröktől létező emberi hitnek, emberies, tehát természetszerű hazafiságnak és erkölcsi érzetnek a minél nagyobb mérvben való, de természetes fejlesztését. Ha az egyes egyházak dogmatikus irodalma, ha a túltengésbe hajtott nagyképű hazafiaskodás, ha a lelketlen cinizmus által kiszabott és egyúttal sárba tiport modern morál nem felel meg — ahogy nem is felelhet meg — a XX. század fölvilágosodottságának és szellemi, erkölcsi követelményeinek, úgy egy *új* vallásos irányzatot, egy *tökéletesebb* erkölcsű és *tágabb* látókörű hazafias áramlatot és irodalmat kell teremteni, mert *hit, erkölcs és nemzeti érzés* nélkül nem lehetséges a tömeget a cél felé vezetni! Lehetetlen, hogy a XX. században, a szabadelvű vallásos kongresszusok és modern kulturális és erkölcsi törekvések idejében, tisztába ne jőjjünk azzal a ténnyel, hogy a vallásosság és hit alatt nem az emberek és zsinatok által kiszabott dogmatizmus, babona és ceremónia értetődik, valamint az erkölcs fogalmát nem a fővárosok «erkölcsrendészete» és a hazafiasságot nem a külföldi civilizáció elől való elfogult elzárkózás jelképezi! Amíg a szabad gondolat a természet-szülte érzésekre rákényszerített *békók* ellen küzd, mint pl. az egyéni hitre rákényszerített *dogmatizmus,* vagy a nemzeti lelkesedésre rászabott *sovinizmus* ellen dolgozik, elismerjük, hogy a szabadelvűség zászlója alatt működik. De abban a pillanatban, amint e támadás áttér *az emberiség lelkében és egyéniségében élő ősforrásra, hogy azt a természet-adta, természetes miszticizmus nélküli őshitet és tulajdonságokat is támadja, már szerintem éppen olyan erőszakos, a szabad-*

elvűségnek ellentmondó munkát végez, mint akár az orthodoxia, mely mindenben *egy* dogmát *és egy* formát szeretne az emberi lélekre rászabni. Mert óriási tévedés azt hinni, hogy pl. az egyházak és a papok csinálták a vallást, egy-egy nagy hazafi a hazafiságot, a Forel-ek pedig pl. az erkölcsi fogalomnak mostani új és valljuk meg, üdvös fordulatát, mert éppen az emberiségben ősidőktől fogva lappangó hit és erkölcsi érzetek szülik e tüneményeket s a kultúrának föladata ellenőrizni, hogy ezen megnyilatkozások mennyiben felelnek meg az eredet megbízhatóságának s így mi az eltörlendő s mi a maradandó. Pl., hála a kultúrának, a szabadelvű kereszténység már hazánkban is azon a fejlett fokon van, hogy teljesen ment a dogmatizmustól és eszméje csak abban különbözik a modern materialista szabadgondolkodástól, hogy az üdvös megoldást és fordulatot nem egy erőszakos külső, úgyszólván technikai berendezéstől várja, hanem okvetlenül a gyökeres szellemi és erkölcsi reformációtól; mely haladás azonban nemhogy lerombolná eddigi ideáljainkat, hanem csak ezután valósítja meg igazán. Én azt hiszem, hogy a modern szabadgondolkodás hívei saját programmjukat sem fogják materialista és kozmopolita életnézetükkel kivívni tudni! Mert egy akkora munkához — melyet szerintük éppen a népnek kell minden külső segítség nélkül saját igazsága érdekében megcselekedni — honnan vegye e nép a lelkesítő, munkára tüzelő erőt és hitet, ha se Istene, kiben bízni és remélni tudna, se egy kiszabott erkölcsi iránya, mely biztos kézzel vezetné, se hazája nincsen, amelyért érdemes volna ekkora munkát végezni? Mert mikor, valljuk meg, hogy mindnyájan a *más* boldogulásáért, a *más* érdekeért küzdünk ma, — mintha csak ez a megváltó eszme keresztül törtetve a dogmatizmuson, ebben az egyetlen gondolatban: a *másért való dolgozás* szent gondolatában kívánna érvényesülni — nem igazi demokratizmus, mely azt javasolja, hogy éppen csak a nép (mely eddig szinte a kötelességén túl helyt állt e tekintetben) vesse el magától e semmivel nem pótolható ideálizmust és éppen önhibáján kívül álló nyomorúságánál fogva csak *önzésből*, a saját létezéseért és kenyereért küzdjön s mozduljon meg a nagy munkában, mert Isten és haza, amely fogalomhoz vezet a saját érdekeinkért és embertársainkért végzett minden munka, nem létező fogalmak számára! — Ha én volnék a nép és a tömeg, éppen demokratizmusomnál fogva utasítanám vissza ezt az arisztokratikus megkülönböztetést, mert szerintem a megpróbáltatást és tűzpróbát

fényesen kiállt sokaság van olyan egyenrangú velünk, hogyha mi immár az ő javán és boldogításán törjük — bár különféle módon — a fejünket, akkor az még hatalmas, állítólagos önfenntartási megmozdulásában is *Istenének* és *hazájának* kívánjon szolgálni! — És végül hogyan gondoljuk a nagy mindenség, az egyetemes nagy család iránt tartozó kötelességérzetet: *a világpolgárság* fönséges, Jézusi eszméjét biztosítva látni a népben, hogyha az a legközelebb álló, szűkebbkörű családunk: *hazánk* iránt sem érzi majd a törhetetlen ragaszkodást! Mert ahogy nem lehet annak az embernek a közérdekért való munkájában bízni, aki saját kis családja iránt sem őrzi meg a köteles hűséget és ragaszkodást, ugyanúgy nem bízhatunk meg olyan sokaságnak, olyan népnek az *egyetemes emberiességében* sem, mely esetleg a legközelebbi kötelességének sem fog tudni a jövőben eleget tenni és saját szülőföldjében, saját hazájában sem tudja kenyérrel visszadobni a múlt esetleges méltatlanságait!

Faber Oszkár: Három internacionálet ismerek: a léhaság internacionáleját vagy mágnás-internacionálet, a számítás internacionáleját vagy a fekete internacionálet és végül a testvéri szolidaritást, a munka szolidaritását, vagyis a vörös internacionálet. Kérdem *Ferenczi* dr. urat, melyiket értette e három közül? (Dr. Waldapfel János: a szocializmust!) Nagyon csodálom Ferenczi dr. úrnak ezt a kijelentését, mert hiszen éppen ő fejtette ki az Akadémián, hogy a magyar irodalom legnagyobb büszkesége, Petőfi Sándor, bizonyára a szocializmus apostola lett volna, ha most élne! És ez kétségtelen, mert a vörös internacionále a testvéri szolidaritást, tehát a kereszténység legnagyobb eszményét kívánja megvalósítani, a tiszta kereszténység, a felebaráti szeretet anyagi föltételeit megteremteni.

A népkönyvtár nem lehet ennek az iránynak megtörésére szervezett fegyvertár!

A fekete internacionále ellenben csakugyan veszedelme a nemzeti és emberi haladásnak egyaránt. A fekete internacionále az emberiség mindenkori szellemi arisztokráciájának legnagyobb ellensége volt, mikor megégette és indexre tette Galileit, Rousseaut, Voltairet, sőt nemzeti irodalmunk legkiválóbb képviselőit is ridegen megcenzurázta, Petőfit elitélte, Eötvös József báró Karthauziját megtámadta, sőt a legkeresztényibb íróink egyikét, Vörösmartyt, hevesen megmarta, mert az anyagról és erőről szóló természettudományi fölfogásnak mert kifejezést adni. Ezt az inter-

nacionálet igenis el kell ítélni, mert ez az internacionále még napjainkban is a legnagyobb konzervativizmus híve. Megpróbálták lelkes, de naiv lelkű papok a vallást a XX. századhoz, a modern korhoz idomítani és optimisták hittek a fekete internacionáleban, de íme: megjött a pápa enciklikája «De doctrina modernistarum...» és a legridegebben visszautasította az egyházban megkísérelt haladást! Ha tehát internacionále megtöréséről van szó: a népkönyvtár csak ennek a fekete, maradi internacionálenak megtörésére irányulhat.

Dr. Prohászka Ottokár: Teljesen osztom *Tóth* Rezső nézetét, hogy a népkönyvtár feleljen meg a magyar nép eszményi, gazdasági, műveltségi igényeinek. Bízom a haladás és fejlődés törvényében s tudom, hogy az az Isten gondolatait szolgálja; a népkönyvtár is ez irányban szervezendő. Sok félreértés lesz köztünk, de az igazság mélyebb fölismerése el fogja azokat oszlatni. Akarnék a népkönyvtárakba természettudományt, akarnék szociológiát: de természettudományon és szociológián túl ott van az eszmények világa s ezt semmiféle szisztémával sem lehet eltemetni. Az eszményi élet, a vallásos erkölcsös élet, a nemzeti szellem, elsőrendű szükséglet, melyet a népkönyvtárakban ki kell elégíteni.

Ha Önöknek a munka oly magas fogalom, hogy eszményükké vált; engedjék meg, hogy nekünk is legyenek eszményeink, amelyek nem részleges gondolatok, hanem milliók és milliók lelkében élő egész világot, egész világnézetet jelentenek. Teremtsenek eszményeket maguknak; újakat, melyek jobbak is legyenek, úgy sem találnak, de ne romboljanak létezőt, a még nem létező kedveért, ami lényegében úgy sem lehet ellensége a mi eszményeinknek.

Emlegette valaki a katholicizmus haladás-ellenességét és bizonyította állítását azzal, hogy Galileit indexre tette. Én többet mondok: Kopernicus is indexre került. És én ezt, mélyen tisztelt Uraim — nagyon sajnálom. (Viharos tetszés!) Gondolják meg azonban Uraim, hogy az emberi szellem kulturális haladása sohasem történhetett tévedések nélkül. Amint tévedett az egyház tisztán a tudomány talaján, éppúgy tévedett és téved a modern tudomány is ugyanott.

Szent Ágoston szavait idézem, azon forrongó ellentétek elsimítására, amelyek most milliókat szétválasztanak: In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas. A szükséges dolgokban egység, a kétségesekben szabadság, mindenben szeretet!

Dr. Waldapfel János: bírálja *Szabó* Ervin szillabusának azt az állítását, hogy minden osztálynak más a nemzeti eszméje és más a vallása. A «nemzet» eszméje éppen arra való, hogy a különféle osztályokat, felekezeteket, nemzetiségeket stb. közösen megoldandó erkölcsi föladatokban egyesítse és minél sajátosabb módon végzi a nemzet e föladatait, annál jobban gazdagítja az emberiség szellemi életét is. A vallás pedig egyfelől egyéni élmény, másfelől pedig oly közösségek alapja, melyek szintén mindíg minden osztálykülönbség mellőzésére törekedtek.

Dr. Sziklay János: Mindenekelőtt helyesnek tartja *dr. Móczár* úr indítványát, hogy a középiskolák könyvtárai közkönyvtárakká alakíttassanak át. Tulajdonképpen *dr. Szabó Ervin* előadása ellen szólalt volna föl, de miután *dr. Tóth Rezső* a szillabusban foglaltakat már helyesen megbírálta, ezzel megépítette a hidat, amelyen egymás felé közeledhetünk. Szabó Ervin indítványának sarkalatos hibája, hogy amikor a szabadság elvéből indul ki, éppen a szabadság elvét sérti meg, midőn oly nagy eszmét, mely a nép lelkében él, mert neki más a fölfogása, parancsolólag ki akar rekeszteni a nép olvasmányaiból. Igazi kultúra csak nemzeti alapon fejleszthető.

Dr. Fényes Samu: Amit a professzor előadó úr oly szépen, mondhatnám sok helyütt meghatóan elzengett, az nagyon szép, megfésült frázisok halmazata, de a tartalmát semmiképp helyesnek el nem ismerem. A népet is arra kell tanítani, amire minden kultúrembert. Aki azt hirdeti, hogy a tudomány árthat, az vagy ostoba, vagy tudatlan, vagy rosszhiszemű, aki a tudományos palástot akarná ráborítani az elmére kovácsolt nyűgökre. Aki tehát a népet a teljes tudástól, vagy egy igazság egész megismerésétől félti, annak nincs helye a *szabad tanítás* Kongresszusán, mert az csak azért jön ide, hogy békót kovácsoljon. A néppel tehát olvastatni kell mindent, ami tapasztalati tudás, ami világszemlélete megalakítására, megalapozására alkalmas, ami a természettudományos monizmust beleplántálja, ami egészséges szociális fölfogáshoz vagyis ahhoz vezeti, hogy minden emberi dolgot mint társadalmi jelenséget, minden természeti jelenséget mint egy erő megnyilatkozását lássa és fogja föl.

Mindezeket a dolgokat lehet világosan előadni, népiesen, sőt a legnagyobb bölcselők épp azok, akik világosan, népiesen tudnak írni. És népkönyvtárt nemcsak a legnagyobb számúak igényeihez, hanem a műveltebbekéhez is kell mérni. Ne csak olyan

könyv legyen, amit a tudatlanok elolvasnak, hanem olyan is, ami már csak műveltebbeknek való! Egy tendencia, egy párt szolgálatában azonban ne álljon, mert különben többet torzít, mint épít. Legyen tehát benne természettudomány, szociológia, bölcselet, szépirodalom, történet, világleírás, de ne legyen benne vallásirodalom. A vallást terjeszti a pap és templom, sokkal több alkalma és módja van hozzá, mint a könyvtárnak. Mert a könyvtár elfogulatlan tudományt terjesszen a nép közt még sokkal inkább, mint az úgynevezett művelt vagy előkelő körökben. Elfogulatlan tudomány pedig csakis a vallástól mentesített tudomány. Nem azt akarom mondani, hogy a könyvtár vallásellenes legyen, csak azt, hogy vallástalan, vallás híján való legyen.

Külön úgynevezett hazafias irodalom tudománytalan megkülönböztetés. Arra nem kell külön tanítani az embert, hogy szeresse azt a földet, mely élteti és azokat az intézményeket, melyek lehetségessé teszik, hogy emberképpen, vagyis emberhez, kultúrlényhez méltó módon éljen itt, mert ezt amúgy is szeretni fogja és az élete árán is megvédi. Én előttem a haza amaz intézmények szervezete, melyek az ő emberi méltó életének a föltételei. Ezeknek a szeretetére pedig nem kell külön oktatni senkit, legföllebb, hogy a haza okos szeretete a gondolat és a cselekvés szabadságának, a kultúrának s a tudásnak szeretete. A legszebb hazugság hazafiatlan, a legridegebb igazság hazafias és szerintem az egyetlen hazafias irodalom, az igazán becsületesen tudományos irodalmi és *emberi* momentumokat érvényesítő költészet. A történelmileg dédelgetett hazugságok, balítéletek, embertelenségek kultusza azonban se nem hazafias, se nem tudományos. Nem kell a történelmet különben se túltengetni, csak annyira, hogy beláthassa, hogy a világot nem a hadvezérek, királyok építették, vagy nem csak ezek, hanem az egész társadalmi munkaszervezet. Különben is ne a múlt imádására, a hagyományok dédelgetésére tanítson a könyv és könyvtár, hanem a jövendő imádatára, az ősök szeretete helyett ivadékaink szeretetére. Ivadékát pedig csak az szereti, aki igyekszik az elme minden nyűgét irtani. A szabad gondolat szervezze a népkönyvtárt a szabad gondolat szolgálatában az ember javára.

Ehhez pedig se vallásos irodalom, se erkölcsi bárgyú vagy szellemes traktátuskák, se tenorban, vagy basszusban elzengett szép frázisok, se különleges hazafias irodalom nem kell, hanem csak az elfogulatlan tudomány és az *emberi* szempontokat érvényesítő művészet. Ez fog igazi tiszta emberi hazafiságot nevelni.

Ember Károly: A különböző fokozatú népkönyvtár célja egységes abban, hogy a keresztény egységes magyar nemzeti kultúrát szolgálja, evégből a nemzeti élet ideális, azaz vallásos és hazafias életéből merített költői művek sorából, továbbá a nemzeti élet gyakorlati reális, azaz a nemzeti közélet különböző szakirányú műveiből válogatandók ki a népkönyvtárak könyvei. Így lesz a népkönyvtár a magyar nemzeti társadalom minden irányú foglalkozásában a nemzeti haladás és boldogulás igazi eszközévé. Így fogja emelni a népkönyvtár a nemzet minden rétegében a munka szeretetét és nemcsak ezt, hanem a munka eredményének tiszteletét és becsülését is, mert erre van szükség, hogy a munka a köznek és egyeseknek javára, boldogságára is szolgáljon. Az én hitem, mely a szeretet hite s amely a Religióból fakad, ez termékennyé tudja tenni a munkát, tartalmat és értéket kölcsönöz a nemzeti élet ideális és anyagi törekvéseinek és jogosságát igazolja a népkönyvtárak műveiben a vallásos és hazafias tartalomnak. Emellett érvelnek a magyar nemzet ezeréves történelmének fényes és dicső lapjai. Elvész a nép tudomány nélkül, de nem ember az, akinek hite és hazaszeretete nincs.

Dr. Szilvek Lajos: *Dr. Szabó Ervin* szillabusának első pontjában sok szép dolog foglaltatik, de hiányzik belőle a legfontosabb, az erkölcsi és politikai nevelés, pedig erre Magyarországnak nagyobb szüksége van, mint a szakoktatás részletes kérdéseinek oktatására vagy kalandos elméletek ismertetésére. — A harmadik pont még jobban szemlélhetővé teszi az első hiányát. Ez egyenesen a relativizmus, a szubjektivizmus álláspontja. Holott bármennyi legyen is a tévely, az igazság csak egy lehet és az igazság elméletben szükségképpen türelmetlen. Én csak egy politikai irányzat jogosultságát ismerhetem el Magyarországon s ez nem lehet kozmopolita, csak magyar; csak egyetlen társadalmi irányzat jogosultságát s ez nem lehet amorális, csak valláserkölcsi. A politikai anarchia elpusztítja Magyarországot; az erkölcsi anarchia aláássa Magyarországot és a társadalmat. — Azt hiszem, hogy Magyarországon egyazon hazafisága van úrnak és parasztnak s akinek ez nem tetszik, elemészti magát, kivándorol vagy fölcsap forradalmárnak. Quartum non datur. Valláserkölcsi tekintetben sem helyezkedhetünk a szubjektivizmus álláspontjára, különben megszűnik a vagyon- és személybiztonság is, mert a kommunizmus álláspontjáról a vagyon lopás, az anarchista pedig saját belátása szerint használja a tőrt vagy dobálja a bombát; a hervéizmus

értelmében pedig kötelessége a katonának cserben hagyni a hazát és zászlaját. És megérte Európa a XIX. század vége felé, hogy a német birodalmi parlamentben a szocialisták rokonszenveztek a párisi kommunistákkal.

Neveljünk öntudatos embereket, de óvakodjunk attól, hogy a műveletlen vagy félig művelt emberek önérzete szertelenségbe csapjon át az alig megértett frázisok hatása alatt, melyek minden isteni és emberi törvények megvetésével egyenlővé teszik a legelsőt a legutolsóval, holott töméntelen fokozatát látjuk a természeti, értelmi, erkölcsi, joghatósági stb. egyenlőtlenségeknek. — Bizonyos elméletek már-már elviselhetetlenné tették az alsóbb osztályok önteltségét, mert sokan a tökfilkót a zsenivel, a bűnöst az erényessel, az alattvalót az előljáróval egyenlősítették.

Neveljünk *igaz embereket,* akik nem hazudnak. Ezt különösen kívánatosnak tartanám azon lapok és filléres füzetek szerkesztőinél, akik vezetni akarják a munkásságot. Mert, ha jól értesültem, egy szociális érzésű püspök mondta, hogy egy szociális újság többet hazudik egy hét alatt, mint az egész ország egy év alatt.

Neveljünk bátor, de nem vakmerő embereket, akik nem átallanak erejüket fölülmúló munkára vállalkozni, melynek végső kifejlése a társadalom pusztulása. Csak nem lehet gondolni, hogy a népkönyvtár magasabb képzettséget nélkülöző olvasója meg tudja magának állapítani helyét és szerepét a társadalomban? Hiszen az ilyen nagy probléma megoldásához a legtöbb embernél hiányzik a tehetség, a kutatás, a fizikai idő s akárhányban érdekei és szenvedélyei folytán az elfogulatlan tiszta szándék is. Az emberek legnagyobb részének az ilyen kérdések vizsgálatánál tekintélyre van szüksége, mert önálló kutatás, bölcseleti ismeret nélkül képtelen az ilyen kérdéseket megoldani. S akiket a szabadgondolkodók vagy a szociáldemokrata kortesvezérek gyűjtenek táborba, azok is csak a mester, vagy a meg nem értett füzetek szavaira esküsznek.

A szillabus hatodik pontja szerencsétlen, veszedelmes módszert állapít meg, midőn autodidakszisra utal és a világmozgató problémák vizsgálására utasít. A népkönyvtárakban ott kell lenni eszerint a vallás- és hazaüldöző szociáldemokrata irodalmi termékeknek. Tehát a tanulatlan munkások fognak olvasni pantheista és materialista világnézetekről, aequivoca generatióról, evolucióról, a természeti kiválásról, a létért való küzdelemről, a Kozmosz és a pszihé keletkezéséről, a történelmi anyagelvűségről stb.

Már pedig ha *Descartes* mindenből tabula rasat csinálván, érintetlenül hagyja a hazafiasságot és vallásosságot; ha *Kant* szerint minden tisztességes embernek az erkölcsi rend érdekében óhajtania kell, hogy létezzék Isten; ha a *pozitivizmus* nem zárja ki a természetfölöttit; ha *Spencer* szerint a megismerhető involválja a megismerhetetlent; ha *Renan* még hittagadása után rokonszenvez Krisztussal, sőt a katholicismussal; ha *Taine,* a kérlelhetetlen történetbúvár szerint a kereszténység elhanyagolásával barbárságba süllyedt Itália a renaissance, Anglia a restauráció, Franciaország a nagy forradalom alatt; ha szerinte a bölcselet, tudomány, irodalom, művészet nem képes megmenteni az emberiséget, csak az öreg evangélium; ha szerinte az ideál felé törekvő emberiségnek a szükséges szárnyakat csak az evangélium képes megadni; ha szerinte a kereszténységet, mint az erkölcsi rend támasztékát mi sem képes pótolni; ha, miként a kereszténység befogadása, úgy annak esetleges elvetése lenne a művelődéstörténet legnagyobb eseménye: mondom, ha ilyen keresztényellenes nagy szellemek is így kénytelenek nyilatkozni, akkor a magyar társadalom elsőrendű érdeke, hogy Krisztustagadó, atheista irodalom ne terelhesse a tömegeket az amoralizmus karjaiba. Altruizmus, szociális érzés, emberi méltóság, munkás öntudat, önalkotta erkölcsi kódex sanctió nélkül, nem mentheti meg az emberiséget az erkölcstelenségtől, már pedig erkölcs nélkül Magyarországnak nem lehet jövendője.

Kérem következő határozati javaslatom szíves elfogadását:

Határozati javaslat. Tekintettel arra, hogy egy igen kisszámú réteg érdekeiért a szabad tanítás milliók vallásos és hazafias érzületét nem sértheti; tekintettel arra, hogy ezen milliók erkölcsi és anyagi támogatása nélkül a szabad tanítás Magyarországon csak zúgiskola jellegével bírhatna; tekintettel arra, hogy tanintézeteinek legnagyobb részében a felekezetlen állam is szorgalmazza a hazafias és vallásos oktatást és az állam erkölcsi és anyagi támogatására a szabad tanítás nagyon számít, ellenőrzését pedig ki nem kerülheti; tekintettel arra, hogy a kultúrtörténet egyik tételének értelmében az európai civilizáció keresztény polgárosodás, hogy a társadalom a tízparancsolat és a felebaráti szeretet nélkül meg nem állhat, hogy az egyenlőség, szabadság és testvériség varázsigéit a politika az evangéliumból plagizálta és hogy ezeket az evangéliumi szellemtől, laicizálva, megfosztván, azo-

kat életadó gyökerükben támadta meg; tekintettel arra, hogy a szociológia és segédtudományai újabban a valláserkölcsöt mint a kultúra és közjólét egyik elsőrendű tényezőjét egyre jobban hangsúlyozzák: mondja ki a Szakosztály, hogy a népkönyvtárak egyik céljának tekinti a hazafias és vallásos érzület kímélését, sőt ápolását is.*

Szőllősi István szükségesnek tartja *Ferenczi Zoltán* előadására vonatkozólag hangsúlyozni, hogy a jól képzett tanító-növendékek nem kerülnek ki a könyvtár használatának ismerete nélkül. A növendékek az ifjúsági könyvtár használatában segédkeznek a tanárnak, aki külön tanfolyam nélkül is szakszerűleg kezelheti és legtöbb helyütt kezeli is azt. A mai tantervben külön könyvtártant, mikor a természettudományoknak olyan föltünően kevés óra jut, nem lehet és nem szabad tanítani. Különben van a tanítóképzőnek olyan intézménye, mellyel kapcsolatban minden növendéknek meg kell tanulnia a könyvkezelést; ez az intézmény az ifjúsági egyesület. Célszerű volna megkérni a tanítóképző-intézeteket fönntartó hatóságokat arra, hogy a tanítóképző-intézettel kapcsolatos ifjúsági egyesületnek legyen olyan mintaszerű népkönyvtára, amilyent — a *Szabó Ervin* és *Tóth Rezső* előadók közt jelentkező, nem is olyan nagy ellentét eloszlása után — a haladni vágyó nép kapni fog. Ebben gyakorlatilag meg fogja tanulni a tanító-növendék azt, amit elméletben a mostani 4 évfolyamú intézetekben túlterhelés nélkül tanítani nem lehet. Addig is rendeljék el, ahol még nem történik, hogy a gyakorlóiskolai növendékeknek kiadni szokott könyveket, a gyakorló tanárának vezetése mellett, rendszeresen kezeljék a leendő tanítók.

Tarczai Lajos: A népkönyvtár fegyver. Hatalmas, mint az ágyú. Lehet hasznos, mint a csecsemőnek a tej, de lehet veszedelmes is, mint maga a méreg. Az állam nem azért állít népkönyvtárakat, hogy a tudományt terjessze, hanem hogy a nemzetköziség terjesztését megakassza. Az állam áldozott százezer koronát a népkönyvtárakra, a nyomdászok maguk tízezer koronát és a nyomdászok szakegyletében jobban van képviselve a magyar irodalom, mint a Nemzeti Kaszinóban. A nemzetköziséget, amely él a rotációs gépben, amivel a nemzetköziséget gyalázó iratokat röpítik széjjel, nem tudják föltartóztatni, ha belepusztulnak is a munkába.

* A Kongresszus egyáltalában nem hozott határozatokat s ennekfolytán elnök ezt a határozati javaslatot sem bocsáthatta szavazás alá. (Szerk.)

Dr. Ágoston Péter: A könyvtárakkal nem foglalkoztak eddig, azért én erről kívánok szólni. Azt hiszem, hogy nagyon téved az, aki, mint *Tóth* dr. előadó, azt állítja, hogy a nép nem érti a tudományt. Ez nagyon téves, mert akkor erről nincsenek tapasztalatai. Ne beszéljünk folyton objektív tudományról, hiszen azt úgy sem tudjuk megállapítani, hogy mi az igazság. Ezért a népkönyvtárakból Darwint, Marxot, Spencert stb. kizárni nem szabad.

Dr. Harkányi Ede: *Tóth* dr. fejtegetései gyakorlati tanácsokat nem adtak. Az ő előadása alapján nem lehetne soha könyvtárat csinálni. A «félig értett» tudománytól való félelem nem megokolt. Jobb a fél a semminél! Tóth csak a szépirodalmat pártolja, a tudománytól fél.

Dr. Bernolák Nándor: A vitából hiányzott az őszinteség. *Szabó* előadónak itt elhangzott szavai nincsenek összhangban szillabusával, határozati javaslata mégis odairányul, hogy a népkönyvtárakat szillabusa szellemében szervezzék. Ez a szillabus gúny tárgyává teszi a hazafiságot, az erkölcsöt, a vallást. Nem az ellen küzd, hogy a könyvtárak összeállításánál terjesztésök legyen kizárólag irányadó szempont, hanem egyenesen megvetésöket célozza és burkoltan azok kiirtására tör. Ez a törekvés, sajnos, nem az előadónak kizárólagosan egyéni eszménye. Az országban egész táborral dicsekvő irányzat kapott lábra, amely eszményeink letiprására, irányelveink letörésére vállalkozott; amely gúnyol és tagad Istent, hazát, erkölcsi kötelességeket. *Harkányi* úr kicsinylő gúnnyal kérdezte, hogy mi a hazafiság? Mi érezzük annak ható erejét s így könnyű felelnünk kérdésére. A közület nemes és nemzeti irányú fejlesztésének vágya, az egyének érdeke fölött álló erkölcsi érdekeknek, mint az igazságosságnak áldozatkész szolgálata, a nemzeti erőnek egységes és teljes kifejtése az, az összemberiség érdekében. Az intézmények tökéletesbítésének szeretete az, melyet a nemzeti szellem tölt meg tartalommal. Aki, végigtekintve az emberiség fejlődésén vagy csak egy nép küzdelmein, a hazafiság lüktető erejét nem látja, az nem ismeri az emberi lelket. A népkönyvtárak szervezésénél ezt a nagy lelki valóságot csak szolgálni, erősíteni lehet, rombolni nem szabad. A kozmopolitizmus köpenyébe burkolódzó rideg önzést s éppen úgy a vallás szigorú erkölcsei alól fölszabaduló léhaságot a szabad tanításnak nem táplálnia kell, hanem azok ellen küzdeni hivatott.

A könyvtáraknak oly irányban kell közrehatniok, hogy az emberiség céljainak szolgálatára becsületes, lelkes, áldozatkész fér-

fiak nőjjenek föl; minden desztruktív irányzat, amely csak materiális célokat ismer, az emberiség haladásának, az igazi műveltségnek legnagyobb ellensége.

Dr. Wolfner (Farkas) Pál hozzászól a napirenden lévő könyvtári kérdéshez. Szavai oly viharos ellentmondást keltettek, hogy elállott a szótól.

Pelczéder Ágoston: Szaklapokkal, folyóiratokkal kell előbb *az olvasást megkedveltetni a néppel*, így lehet a műveltség utáni vágyat megteremteni és éleszteni. Az a véleménye, hogy az olvasási anyagot nem szabad *minőségileg* osztályozni, külön a népnek, külön a művelteknek. A szaktudományokon kívül minden egyéb mindenkinek egyaránt való. Egységes műveltség megteremtésére kell törekedni. A kormánysegélyt, mint az előadó, ő is elveti. Az erők szabad érvényesülését szükségesnek tartja a műveltség terjesztése szempontjából.

Nyisztor György az ügyrendhez szólva, a vita befejezését indítványozza. (Fölkiáltások: Folytassuk!)

Elnök: A fölszólalásokat befejezzük s azután határozunk a tárgyalás folytatásáról. (Helyeslés.)

Dr. Négyesy László: Szívesen magamévá teszem *Tóth* Rezsőnek szép, tartalmas, valamint *Szabó* Ervinnek szakszerű fejtegetéseit. Nem hagyhatom azonban szó nélkül *Szabó* Ervin szillabusát, melyet nem egészen fed az előadás s mely a gondolati és lelkiismereti szabadság elvébe ütközik. Az első pontokkal egyetértek, legföllebb stiláris módosításokat tennék. A 2. pont azt jelenti ki, hogy a népkönyvtár összeállításában «csak az igazság és a szépség elvei» lehetnek irányadók. Nagyjában helyes elv; én talán úgy fejezném ki, hogy a népkönyvtárba *okos és becsületes könyv* való. Elfogadom a 3. pontot is, mely azt a tételt mondja ki, hogy «a népkönyvtár eltéveszti hivatását, ha egyetlen társadalmi, politikai vagy tudományos irányzat szolgálatába szegődik.» Ám a 4. pont ebből a legegyoldalúbb következtetést vonja ki, midőn így szól: «Nem tartozhatik ennélfogva a népkönyvtár föladatai közé, hogy a «hazafiságot», a «vallást», a «nemzeti eszmét» stb. védelmezze, terjessze.» Kénytelen vagyok ebben logikátlanságot látni; mert midőn a tilos tendenciák közt csak a hazafiságot, a nemzeti eszmét és a vallást nevezi meg, még pedig a stigmatizáló idézőjelek közt, ezzel az ellenkező irányú tendenciának ad támaszt. A logika részint azt követelné. hogy a szillabus fölsorolja, szintén idézőjelek közt, a többi irányzatot is, tehát azt is

mondja pl., hogy a «radikalizmust», a «szocializmust» stb., részint pedig követelné annak a kimondását is, hogy mindezeknek sem irányzatos terjesztése, sem irányzatos cáfolata nem egyenes föladata a népkönyvtárnak, melybe első sorban okos és becsületes könyv való, minden tárgyi különbség ellenére, az üres vagy rosszhiszemű könyv pedig elvetendő, bármi is a tárgya. Konstatálom, hogy az előadás óvatosabb volt, mint a szillabus; de nem maradhat szó nélkül e Kongresszuson a szillabusban megnyilvánuló irányzatosság, melynek programmul elfogadása sértené roppant széles körök érzelmeit. Mert sokan vagyunk, százezrek és milliók, akik előtt a vallás és a haza szent fogalmak; szentek ezek a munkásosztály igen jelentékeny részénél is. Ezeket érzelmeikben bántani nem lenne ildomos. — A szocialista körökből ma elhangzott fölszólalásokból arról győződtem meg, hogy a hazafiság eszméjét ők is vallják. A buta és üres, hazafias vagy vallásos frázisokkal telt olvasmányt én is gyűlölöm, de a jó könyvet csak azért, mert tartalma nemzeti vagy vallásos, kifogásolni türelmetlenség. — Ami a hazafiságot illeti, az nem idejét múlta fogalom, hanem részint elemi érzelem, részint élő és alkotó szociális eszme. A magam részéről nem tagadom, hogy bár az egész emberiség minden osztályának jobb sorsát kívánom, mégis szívemhez közelebb áll a magyar munkás, mint a kínai, sőt mint az olasz munkás. A gondolati is lelkiismereti szabadság nevében kívánom, hogy a szillabusnak ezt a sérelmes pontját a t. Szakosztály ne fogadja el.

Dr. Vass József: Szorosan a tárgy és kiszabott idő kereteiben akarok maradni, mert azt, amit el akartam mondani, két dolog kivételével elmondották a hosszú sorban előttem szólott urak. A két dolog a következő. *Faber* Oszkár tisztelt előttem szóló fölszólalásában, de a többi beszédek egy részében is gyakran hallottuk a tudományt emlegetni, mint amellyel a népkönyvtárakat meg kell tölteni, és az internacionáleról, kíséretében különféle kirohanásoknak a katholicizmus ellen. Uraim! Tudomány cégére alatt sok valótlan, mesés, agitatórius dolgot és irányzatot árulnak a mai korban, hogy a népkönyvtárak tartalmának meghatározásánál nem a tudomány, hanem az igazság szerepeljen mint irányadó. És amikor Faber Oszkár úr a fekete, a lanyha és a vörös internacionalizmusról beszélt, elfeledett egy internacionálet, amelyet csakugyan le kell törnünk és amelynek leküzdésére én ezennel bajtársi jobbot nyújtok neki is, meg mindazok-

nak, akik a nép lelkét nem tartják kísérletezési tárgynak: és ez a leküzdeni való internacionále a *hazugság* internacionáleja.

Dr. Gergely György: Világnézetek csatája folyik itt olyan hevességgel, hogy az embernek azt kell hinnie — íme: itt rögtön el akarják dönteni ez óriási problémákat. Vihar ez — egy kanál vízben. Egymást meg nem győzhetjük csakugyan. Mindenki kialakult világnézettel jött ide. Ne pörlekedjünk hát a hazafiság, internacionalizmus, vallásosság és klerikalizmus problémáin. Akik a népkönyvtárt propaganda céljaira akarnák fölhasználni, azok meg is csinálják azt a maguk körében. Nem is lehet eltiltani egy egyházfelekezetet, egyesületet, politikai pártot attól, hogy a maga céljainak megfelelő népkönyvtárakat csináljon a saját publikuma számára. A mi föladatunk, szerintem, az volna, hogy egy olyan népkönyvtári típust szerkesszünk, amelyből a szélsőségek ki vannak zárva. Olyan óriási könyvtárakat nem létesíthetünk, amelyek *minden* irányt szolgálhassanak. Mi egy szükségletet óhajtunk szolgálni: a szegényebb népelemek kultúrszükségletét. Azoknak, akik a maguk erejéből könyvtárakat létesíteni képtelenek, azoknak adjon könyveket a község, a város, a vármegye, az állam. A mi föladatunk az, hogy ajánlatot tegyünk a kommunitásoknak arra nézve, hogy milyen könyvek legyenek az ajándékozandó népkönyvtárakban?

Nos, mi ne ajánljunk olyan könyveket, melyek bármilyfajta *szélső irányzatokat* szolgálnak. Ne ajánljunk olyanokat, melyek *ellenséges* szelleműek bármily kultúrirányzattal vagy világnézettel szemben. Persze e kiválasztás bajos. Hogy melyik könyv objektív, azt pontosan meghatározni nem is lehet. De nézzük a bíráskodás példáját. Tűrhetően objektív esküdtszéket úgy állítanak össze, hogy az ügyész is, a védő is visszaveti azokat, akiket elfogultaknak tartanak. Ajánljuk tehát mi, e Kongresszus, a kultuszminiszternek, hogy amidőn az állam és más közjogi kommunitások pénzéből ily általános könyvtárakat létesíteni akarnak, előbb tartsanak egy ankétet. Ezen az ankéten legyenek jelen a legkülönfélébb irányzatok fővezérei. Ezek azután a proponált könyvjegyzékkel szemben alkalmazhassák a maguk vétójogát, kiküszöbölve így a pártpropagandákat szolgáló minden művet. Még mindig marad elég klasszikus irodalmi és tudományos munka, amikből lehet ilyen minta-könyvjegyzéket összeállítani.

Elnök a vitát berekeszti s az ülést este 8 órakor elhalasztja október 4-én délután 3 órára.

*

Folytatólagos ülés 1907 október 4-én d. u. 3 órakor.

Elnök: *Hegedüs István dr.*
Titkár: *Hinka Miklós dr.*

Elnök a folytatólagos ülést megnyitva, közli a Szakosztálylyal, hogy ennek a folytatólagos ülésnek tárgyai, a könyvtárivita befejezése folytán, a tegnapi ülés előadóinak zárószavai és a tegnapi ülésről mára halasztott múzeális tárgyú előadások. Fölkéri a tegnapi előadókat, hogy amennyiben a zárószó jogával élni óhajtanak: tegyék meg a vitára észrevételeiket.

Móczár és *Tóth* előadók nem élnek a zárószó jogával.

Dr. Ferenczi Zoltán előadó zárószava: A tegnapi ülés 8 óráig tartott s oly mértékben ki volt merülve a Szakosztály, hogy a zárómegjegyzésekre mód nem akadt. Szükségesnek tartja azonban a mai folytatólagos ülésen egy pár tegnapi nyilatkozatra reflektálni. Ugyanis volt olyan fölszólalás, mely azt mondotta, hogy a népkönyvtárak közti megkülönböztetés az osztálynevelés eddig szokásban volt módszerét akarja folytatni. Erre kijelenti előadó, hogy különösen hangsúlyozta, hogy a különböző könyvtárak közti eltérés *nem minőségi,* hanem csak *viszonyok szerinti,* hogy éppen az előadás hangsúlyozta a tudományos és nem tudományos könyvtárak megkülönböztetésének káros voltát. Kijelenti továbbá, hogy mivel a támadás főképpen az internacionále dicsőítésének érdekében történt, ő megmarad álláspontján, t. i. *szigorúan nacionalista* s ezért a népkönyvtár nevelő hatásának szükségét az internacionále ellen tovább is fönntartja. — *Fényes* Samu dr. azon megjegyzésére, hogy az internacionále szó alatt tulajdonképpen kerülő úton a szocializmust értette, kijelenti, hogy egyáltalán nem értette és ez ellen tiltakozik! — Végre arra, hogy több fölszólaló a népkönyvtárak célját a jövőre nevelésben találja, megjegyzi, hogy ez annyira igaz, hogy *csakis ez* az igaz, hiszen minden tanításnak célja a jövőre nevelés!

Dr. Szabó Ervin előadó zárószava: Tiltakozik az ellen, hogy előadása és a kongresszusi Értesítőben közzétett szillabusa* között ellentétet lássanak abban az értelemben, hogy az előadás gyöngítése volna a szillabus «merev» álláspontjának. Csupán ismétlésekbe nem akart esni s ezért *előadása* tulajdonképpen csak *a*

* L. e szillabust a Napló 385. oldalán * alatt. *Szerk.*

szillabus indokolása, míg ez a végkövetkeztetéseket tartalmazza. Örül, hogy az indokolás kevésbbé talált ellenzésre: ha ez helyes, akkor a következtetéseknek is helyeseknek kell lenniök.

Elnök meleg köszönetet mond az előadóknak fáradozásukért. Igen örül annak, hogy e félnapos vita, bár időnként szenvedélyes volt is, ily magas színvonalon mozgott. Ezért köszönetet mond a fölszólalóknak is. (Fölkiáltások: Éljen az elnök!)

Fölkéri előadásának megtartására Czakó Elemér dr. előadót, ki bejelenti, hogy *Radisics Jenő* előadó ugyanakkorra, amikor itt előadást kellene tartania, hivatalos kiküldetésben Párisban jár s fölkérte előadót, hogy a tárgy szoros kapcsolatára való tekintettel vonja azt a maga előadásának keretébe, mit ő szívesen magára vállalt.

(Radisics Jenő elmaradt előadásának címe: Milyen módon használjuk a múzeumokat és tudományos gyüjteményeket a szabad tanításban? — Szerk.)

Dr. Czakó Elemér, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum őre:

Múzeumok a népművelés szolgálatában.

Minden korszaknak megvan a maga kívánsága intézményeivel szemben. A társadalmi fejlődés egyes állomásain új meg újabb föladat vár a múzeumra is, melynek életképességét misem igazolja jobban, minthogy képes-e azokat kikeresni és megoldani? Amelyik nem él korával, fölöslegesen él.

A múzeum egykori hivatása csaknem kimerült a ritkaságok gyűjtésében és őrzésében. Mikor a múlt század elején a Nemzeti Múzeumot megnyitják a közönség számára: a vezetők azt hiszik, erre azért van szükség, hogy az ország híre és tekintélye emelkedjék. A félszáz évvel fiatalabb South Kensington már gyakorlatiasabban gondolkozva mintadarabokat gyűjt, melyeknek másolataival akarja talpra állítani az angol iparművészetet. Semper valamicskével később elméleti alapon a közízlést nemesítő szórakozásnak tekinti a nyilvános gyűjtemények látogatását. Ma azonban a reprezentáló szerepről kezd áttérni a művészet s tudomány fejlesztésére és népszerűsítésére. A szórakoztató múzeumot fölváltja a tanító mú-

zeum. Minták helyett tanulságokat nyújt. Szervezetét és eszközeit ennek megfelelőleg — részint a múzeumi vezetőségek önkéntes belátása folytán, részint külső sürgetésre — demokratikus irányban fejleszti. Célja pedig a műveltség egyszerű terjesztésén kívül, hogy közvetlen hatások keresése által minél többeknek tevékenységét növelje. Tehát a múlt ápolása mellett a jelen megtermékenyítéséből és a jövő kialakításából is részt kér.

Hogy hány csatornán vezetődik le, szivárog ki a múzeum tanulsága, arról lehetetlen pontosan beszámolni. Hogy hány agyban gyújt világosságot, hány eszme, forma és ötlet születik általa, azt senki sem képes statisztikába foglalni. Pedig nem érdektelen kép lenne, ha kisugárzási körét meg lehetne rajzolni.

A múzeum tulajdonképpen kétféle módon oktat: szemléltető és magyarázó módon.

Maguk a tárgyak már puszta megtekintés által is hatnak. Ennélfogva a szemléltető oktatás keretét és irányát a múzeum rendes állománya és az időleges kiállításokra összegyűjtött anyaga szabja meg, amint a természetrajz, történelem, néprajz, földrajz, művelődés, művészet stb. egész területének vagy csak egy-egy fejezetének illusztrálására vonatkozik. E pontnál a tárgyak kiválogatása, elrendezése és a bemutatás egyéb körülményei bírnak kiváló fontossággal.

A vásárlás, a gyarapítás alkalmával még mindig kisért a ritkasággyűjtés szenvedelme. Berlinben Utamaro olyan lapjáért, melyen egy alak van ábrázolva, 500 márkát adnak, mikor ugyanolyan művészi értékű kettős alak csak 300-ba kerül. Itt azt a körülményt, hogy e japáni művész ritkábban rajzolt magános alakokat, a fürge kalmárok kiaknázzák és ki is aknázhatják, a múzeum előtt ellenben az nem jöhet számításba. Inkább arra kell ügyelni, hogy ugrás és szakadozottság ne legyen a tárgyak közt, hogy a közönség kényelmesen követhesse rendszerét. Mert igazi tanulsággal csak a teljes képet nyújtó, az egymást követő vagy kiegészítő sorozatok szolgálnak, amelyeknél összehasonlításra és mérlegelésre nyílik alkalom. A brüsszeli múzeum külön kutatásokat végez,

hogy kiegészítse anyagát, nemcsak azt várja, hogy a véletlen mit kínál eladásra. A csipke történeti áttekintését pl. három állványra alkalmazott, összesen 136 forgatható keretbe beosztott, mintegy 800 példából álló sorozatban mutatja be. Ugyanígy a grafikát, a szöveteket, a könyvtáblákat stb. A tervszerinti gyarapítás, az öntudatos tisztviselők kutatása, keresése és kiegészítő törekvései megakadályozzák azt is, hogy középszerű tárgyak nagy számban gyűljenek össze. A jól gyarapított gyűjtemény arányaiban nem fog elformátlanodni, nem lesz olyan, mint az elrajzolt kép, egyik tagja sem lesz nagyobb a többihez viszonyítva. Az egységet úgy is meg lehet tartani, hogy amíg eredeti nincs, jó másolatot illesztünk a sorozatba. A kézi másolatokon kívül a fotomechanikai eljárásoknak, a galvanónak, sőt a gipszleöntéseknek is fontos szerepök lehet e téren. Minden múzeum csak annyi tárgyat rak ki, amennyi az egésznek a tanulságát nem veszélyezteti. A fölösleget vagy külön raktárban őrzi, vagy eladja, mint Berlinben és Hamburgban, vagy pedig tovább adják vidéki és népmúzeumok számára, mint Angliában és Amerikában. Kétségkívül a két utóbbi módszer a leghelyesebb, mert egyrészt megszabadul a gyűjtemény a fölösleges ballasztoktól — kevesebb lesz a tárgya, de tanulságosabb — másrészt pedig a raktár temetője helyett forgalomba kerül sok rejtett tárgy s ezáltal új szerepkört, új hivatást nyer; valahol elvégzi a neki megfelelő föladatot. Éppen ezekért a gyűjtemények fejlesztése legtökéletesebben a magángyűjtő kezén mehet végbe, akinek megvan a szabad csere-berélési joga. Azért olyan harmonikus egész minden jóízlésű műbarát múzeuma s azért képeznek azok utólérhetetlen fontosságú rezervoárt a jövő számára. A múzeumoknak ezekkel kapcsolatokat kell keresniök.

Az elrendezés, a csoportosítás, a tárgyaknak a polcokra s szekrényekre való elhelyezése nem kevésbbé fontos, mint a tárgy kiválasztása maga. Az első múzeumok raktárak, vagy esetleg tárgyakkal díszített termek voltak. Ma már az építkezés is a gyűjtemény anyagának megfelelőleg történik. Sok múzeum elválasztja anyagát; a nagyközönségnek mást ád és a kutató szakemberek igényeit ismét laboratóriumokkal és

rajztermekkel igyekszik szolgálni. Ez a két garniturás rendszer. Általában pedig a fölállításnál az a dekoratív szempont vezet, ami a kiállítások révén fejlődött nagyra. Minden tárgy úgy van elhelyezve, hogy megállítsa és intím barátkozásra hívja föl a látogatót. Amellett egymás hatását nem zavarják, hanem lehetőleg segítik érvényre juttatni. A szerencsétlen nagy csarnokok bombasztikus uralmának vége, kis, tagozott termek változatosságot és intím benyomásokat sorakoztatnak és a nagy dimenziók nem nyomják agyon a kis tárgyakat. A múzeum nem indóház, sem végiggyaloglásra szánt látványosság többé. Németországban divatos a művészeti múzeumoknál az ú. n. stílszerű és korhű kiképzés. Bürokrata úton azonban a valóságnak, a természetesnek, az életnek csak árnyékát lehet összeállítani, amelynél a rendező több-kevesebb tanulmánya, illetőleg utánzóképessége lép előtérbe. Leggyakrabban pedig túlzás jut uralomra, mikor a keret nagyobb érdeklődést kelt, mint a benne elhelyezett tárgy. Az installáció túl lő a célon, panorámaszerűen színpadias lesz. A Skansen ugyanez oknál fogva nem hat komolyan.

Mindez a külső megjelenési formára vonatkozik, mely elvégre ügyes kirakatrendezőkkel és kárpitozókkal is elintézhető. Az igazi tudományos értéke az elrendezésnek azonban az a nagy kapcsolat, melyben egy-egy múzeum tárgyai egymáshoz viszonyítva állanak. A föltagolásnál nem lehet első szava a dekoratív elvnek, hanem valamely rendszernek kell vezetnie, legyen az technológiai, stiláris, geográfiai, történeti vagy akármi más. A legegyszerűbbek azonban a legmegfelelőbbek, mert a közönség legszélesebb rétege bírja követni. Minél alacsonyabban kezdődik a létra foka, annál többen bírnak rá fölhágni. Igen veszedelmes az érték szerinti fölosztás. Hol van az az ember, aki például a képek rangsorozatát meg meri állapítani, Manet, Zuluagát van Eyk vagy Botticellivel szemben osztályozza? Delaroche és Lessing még nem tudtak semmit Milletről vagy Corotról. Valamikor Domenichino, Guido Reni, sőt Raphael Mengs képeit is Raphael Santi mellé akasztották, míg Sig-

norelli, Piero della Francescát alig tűrték. Föltétlenül bizonyos, hogy a firenzei Tribuna, ha egyáltalán meglesz, egész más képekből fog állani 100 év mulva.

A múzeumi nyitás idejét is demokratikusan kell fölfogni. Amikor legtöbben ráérnek látogatni, akkor sohase legyen zárva az ajtó, különösen pedig este és ünnepnapokon ne. Ha a színházak alkalmazkodhatnak a közönséghez, megteheti a múzeum is. Egy laboratóriumi kísérletezésnek kell megelőznie, milyen világítás nem árt a szövet, pasztell, olaj és más anyagnak s aztán már csak a pénzen fordul meg a nyitvatartás természetes rendje.

A múzeumi oktatás szemléltető kincsét az ügyes magyarázatok kamatoztathatják kellőképpen. A magyarázat történhetik előszóval vagy nyomtatott betűvel. Az előszavas magyarázat módjai: a múzeumi tárgyak közti vezetések, a gyűjteménnyel többé-kevésbbé összefüggő előadások és a szakszerű kurzusok. A betűkkel való magyarázás eszközei a föliratok, a katalógusok, a kiadványok és a szakkönyvtár.

Az első, amivel a tárgy a publikumhoz kapcsolódik, a fölirat, amelynek eszerint megbízhatónak és kimerítőnek kell lennie. Londonban még azt is kiírják, melyik tárgy mibe került. Aztán fontos a pároldalas vezető olyanok számára, akik 1—2 órát akarnak a múzeumban haszonnal eltölteni. Ez különösen az idegeneket s az úton levőket óvja meg a fölösleges bolyongástól és zavaros emlék helyett oly világos betekintést enged a múzeumba, mint a tartalomjegyzék a könyvbe. Végül arról is kell gondoskodni, aki rendszeresen ismerni kívánja az egész gyűjteményt, vagy behatóan tanulmányozni annak egy részét. Tulajdonképpen ez az, aki az igazi hasznot kiemeli. Ennek szolgál a magyarázó katalógus, mely több legyen a föliratok helyrendi lenyomatánál és teljes fölvilágosítást nyújtson azokról az ismeretekről, amikhez a kiállított tárgy csak példát adó illusztráció. E nemben követendő például tekinthető Brinckmann hamburgi és Mihalik kassai katalógusa. Fotografiák, monografiák és szakkönyvtár egészítik ki a tanulni vágyók elmélyedését.

A múzeumi vezetés nem más, mint a magyarázó kata-

lógusnak az élő szó közvetlenségével adott változata. Gyermekekre, munkásokra és tanult emberekre egyaránt fontos művelődési eszköz. Aki hall és lát egyszerre, kétszeresen tanul. A jó vezető megtanít a részletező megfigyelésre és az egyes tárgyaknak az egész érdekében való összekapcsolására. Minden tárgy annyit ér itt, amennyi tanulságot kihámozunk belőle. A külön előadások számára, már a legtöbb múzeumban külön termeket is építettek, ahol vetített képek és különféle szempontokból csoportosított tárgyak segítségével frissítik föl a törzsközönség érdeklődését. Tárgy és kép bemutatása nélkül nincs nyomot hagyó előadás. A kurzusokon is ezek nélkül a tanulság átesik a hallgatók agysejtjein, mint szitán a víz. Az előadásokon és kurzusokon épp úgy rendszert kell tartani, mint magában a múzeumban. Az alapos bevezetés fáradságos, de nélküle tiszta tudásig soha sem jutunk. Az előadásokról kívánatos azonnal nyomtatott szöveget forgalomba hozni, ha csak kivonatosan is, hogy az emlékezés számára leszögezzük az eredményeket.

Végül hangsúlyozottan kiemelhetjük, hogy a múzeum sem önmagáért, sem tisztviselőiért, hanem csupán a mostani és a jövő közönség szolgálatára áll fönn. Hivatása a humanista iskolázás mellett, helyett, sőt sokszor annak ellenére is az, hogy látni, ítélni és dolgozni tanítson. Eszerint a tisztviselőknek arra kell törekedniök, hogy tökéletes kapcsolatot teremtsenek a kiállított tárgyak és a közönség között. Azaz: a népművelés szempontjából a múzeumokban nagyobb hasznot hajtanak a jó tisztviselők a jó tárgyaknál.

Javaslatom ez: mondja ki a Kongresszus, hogy a közgyűjtemények fejlődése, használhatósága és a tisztviselők helyes működése érdekében szükségesnek tartja az itt vázoltak alapján az egységes magyar múzeális politika vezérelveinek megállapítását.

Elnök kéri a hozzászólókat, hogy a titkárnál való jelentkezésök sorrendjében szíveskedjenek fölszólalni.

Dr. Molnár Géza a magyar földrajzi területtel és a magyar pszihével kapcsolatos tárgyak megszerzésére és fölkutatására helyez

súlyt. Nemcsak azért, mert a magyar gondolatjárás tünetei, hanem éppen artisztikus szempontból. Nagyobb érdek *egy* bizonyos nemzet *egy* bizonyos korának a technikai fejlődését valamely művészeti termék körül látni, mint sokféle területről, több korszakból került és elszigetelten álló — összefüggéseket nem mutató — tárgyakat. Ilyen lehetőleg hiánytalan, minden állomást felölelő láncolata egy szűkebb komplexumnak az *általános* művészettörténeti és művészetbölcseleti gondolkozásának is fontosabb, megbízhatóbb értékeket fog szolgáltatni.

Dr. Beke Manó a Szakosztály tájékoztatására megemlíti, hogy éppen a napokban volt itt a baseli ipariskola és múzeum igazgatója, Spiess Ede, aki Európa és Amerika nagyobb múzeumait alaposan ismeri és a mi múzeumainkat is behatóan megtekintette. Spiess úr a legnagyobb elragadtatással szólt a városligeti etnográfiai múzeumról, mely szerinte mind az anyag megválasztásával, mind pedig tanulságos elrendezésével a legelsőrangú múzeumokkal versenyez.

Dr. Meller Simon hozzájárul az előadó nézeteihez, hozzáfűzve azt, hogy a múzeumok a «két garnitúrás» rendszerre a fővárosban és a vidéken egységesen fejlesztessenek, a múzeumok tudományos és közművelődési föladatainak minden irányban való teljesítése céljából.

Dr. Tóth Rezső az *előadó* és dr. *Molnár* fölszólalasának természetes következményeként arra hívja föl a figyelmet, hogy tekintettel a vidéki múzeumok főföladatára, hogy az egy-egy vidék materiális és szellemi kultúrájának hű tükre legyen, az iskola, és annak idején a szabad tanítás is, tanítsa meg erre az ifjuságot és a társadalmat.

Dr. Czakó Elemér előadó zárószava: Tisztelt Szakosztály! *Molnár* dr. fölszólalására vonatkozólag bátor vagyok megjegyezni, hogy a magyar műtárgyak kivitelét legsikeresebben az olasz lex Pacca-hoz hasonló törvény tudná meggátolni, melynek előkészítő munkálatait báró Forster már el is készítette. — Ami *Tóth* Rezső úr indítványát illeti, azt teljes mértékben osztom. — Ellenben *Meller* dr. úrral szemben újból hangsúlyozom, hogy a raktári kiselejtezett anyag minden múzeumban fölösleges teher, olyan kincs, mely nem hoz kamatot. A két garnitúrás rendszert előadásomban is követendőnek itéltem.

Elnök meleg köszönetet mond az előadónak és fölkéri dr. Meller Simon előadót előadásának megtartására.

Dr. Meller Simon író, a Szépművészeti Múzeum őre:

Minő katalógusokat kíván a szabad tanítás?

— Kivonat. —

Múzeumok és nyilvános könyvtárak már régóta főképp annak a célnak szolgálatában állanak, melyet a szabad tanítás nem egészen szabatos nevével szoktak újabban jelölni. Katalógusaik is nagyrészt e célt tartják szem előtt, s így a kérdés: minő katalógusokat kíván a szabad tanítás? legrövidebben ekként volna megoldható: jó katalógusokat. A katalógus az ú. n. szabad tanítás klasszikus tankönyve, s ha jó, célját eléri, bárminő szempont szerint volna is szerkesztve.

Mindamellett különbséget tehetünk a múzeumi katalógusok egyes fajai között, s megvizsgálhatjuk, melyik irány alkalmasabb a mi céljaink elérésére?

Katalógusnak számíthatjuk, szétbontott katalógusnak nevezhetnők, a múzeális föliratokat is, sőt ezeket tarthatjuk a legszükségesebb, a legfontosabb katalógusnak. Tényleg múzeum csak akkor felel meg teljesen hivatásának, ha katalógus és segédkönyv nélkül is eligazodhatik benn a szemlélő. A jó múzeumban már a rendezés is áttekinthető és instruktív, s amit a szemlélet nem magyarázhat meg, pótolják a fölírások. Csoportföliratok világosítanak föl egy-egy nagyobb egész jelentéséről, az egyes tárgyak föliratai magyarázzák meg a részleteket. A föliratoknak minden múzeumban épp a szabad tanítás s nem a szaktudomány vagy múzeumi leltározás céljait kell követniök; szóval: csak azt kell tartalmazniok, ami a művelt közönséget érdekli; s nem azokat az adatokat, melyekre csak a múzeális embernek vagy a szaktudósnak van szüksége. Ez utóbbiak könnyen utána járhatnak az őket érdeklő adatoknak; a publikumnak a tudományos vagy leltári jelzések semmit sem mondanak. A fölirat tartalmazzon minden fontosat és általános érdekűt, ami a tárgyra vonatkozik; de kerülje a jelentéktelent s a bőbeszédű-

séget. Legyen világos, de azért lehetőleg rövid; a túlságosan bő fölirat fáraszt s elvonja a közönséget a múzeum fő céljától: a szemléltetéstől.

A tulajdonképpeni katalógusok három főfaját különböztethetjük meg: 1. a leíró katalógusokat; 2. a vezetőket; 3. a múzeális kézikönyveket.

Az első csoport, a leíró katalógusok csoportja, a múzeumi leltárakból fejlődött. Ezzel a fajtával találkozunk leggyakrabban; ilyen katalógusa a legtöbb gyűjteménynek van. Sokszor nem egyéb ez, mint az egyes tárgyak föliratainak számsor szerint való fölsorolása; többnyire azonban egyéb tudnivalókat is tartalmaz. Ilyen katalógusra természetesen minden múzeumnak szüksége van; múzeumi alkalmazottak vagy szaktudósok főleg ezeket használják; a szabad tanítás céljait azonban ezek szolgálják legkevésbbé.

A második csoport, a múzeumi vezetők csoportja, rendszerint összefüggő szövegben ismerteti a gyűjtemény anyagát, futólagosabb vagy behatóbb áttekintést nyújt róla s kiemeli a gyűjtemény nevezetesebb látnivalóit. Megíróit rendszerint a gyűjteményt megtekintő idegenek érdeke vezeti; arra törekszenek, hogy a szemlélő időveszteség nélkül kapjon áttekintést a múzeum egészéről s ne mulassza el a gyűjtemény legfontosabb látnivalóit. E vezetők fontosak a szabad tanítás szempontjából is, bár inkább csak az első megismerkedés, a nagyjából való átnézet céljait szolgálják.

A komolyan tanulni vágyó közönség érdekét leginkább az ú. n. múzeális kézikönyvek elégítik ki. Ezek nem ragaszkodnak a múzeum anyagához, nem azt írják le, hanem attól függetlenül tárgyalják az illető tudomány egy szakaszát közérthető nyelven s csak a tárgyalás menetében hivatkoznak az illető múzeumban látható példákra. Ez a mód a leggyümölcsözőbb: a szemlélő nemcsak egy múzeumról kap áttekintést, hanem az illető tudományszak egészével ismerkedik meg. S még a múzeum szempontjából is ez a leghelyesebb ismertetés; a gyűjtemény annak tűnik föl, ami valóban: véletlenül vagy céltudatosan összehordott példatár. Az egyes darabok jelentőségét is sokkal

jobban átlátja a szemlélő, ha az illető szak rendszerébe beillesztve nézi őket; ilyenkor az egyszerű hivatkozás is többet mond, mint a vezetőben a kiemelő csillagok és díszítő jelzők tömege.

Végül kimondhatjuk, hogy bár úgy a múzeumok általános, mint a szabad tanítás speciális szempontjából kívánatos, hogy minden múzeumnak többféle s minél jobb katalógusa legyen, — a szabad tanítás céljaira mégis elsősorban a múzeális föliratok s a múzeumi ú. n. kézikönyvek a legfontosabbak.

Elnök: Kérem a titkár urat, hogy azokat a tisztelt tagtársainkat, akik ehhez az előadáshoz föliratkoztak, a jelentkezés sorrendjében legyen szíves fölszólítani.

Dr. Balassa József: A katalógusok igen fontosak a múzeumok használhatósága szempontjából s a művészetek ismeretét és szeretetét csak úgy lehet fejleszteni, ha rövid s emelett alaposan tájékoztató katalógusokat adnak a közönség kezébe. Olyanokra gondolok, mint a berlini múzeumok magyarázó és olcsó katalógusai, melyek bevezetik a látogatót a művészi tudás és élvezet elemeibe a kiállított tárgyak alapján. Ilyen a hamburgi «Kunsthalle» katalógusa is. Sürgős intézkedés volna szükséges, hogy a Szépművészeti Múzeum is adjon ki ilyen magyarázó katalógust a nagyközönség és a látogató munkások számára.

Dr. Ferenczi Zoltán: A katalógusok kérdésében csatlakozik az *előadó* és dr. *Balassa* József véleményéhez, csak azt teszi hozzá, hogy e katalógusokban az egyes iskolák vagy valamely műiparág ismertetésében a katalógust egészítse ki egy rövid, a legjobb könyveket jelző bibliográfia. Fölhasználja ez alkalmat továbbá arra, hogy dr. *Czakó* Elemér úrnak is feleljen, aki nálunk is egy Lex Pacca-t óhajtana. Ugyanis ez munkában van s a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa és Főfelügyelősége már tárgyalt egyszer egy ilyen javaslatot, de nem fogadhatván el, báró Forster Gyulát fölkérte, hogy a műemlékeket védő mai összes törvényeket felölelő munkálatot készítsen, hogy az új javaslat már e kimerítő mű alapján legyen készíthető; ez a mű már megjelent. Remélhető, hogy az új javaslat már rövid időn elkészül.

Dr. Molnár Géza óhajtaná, hogy a *Meller* dr. úr által ajánlott kézikönyveket küldje el a kormány a középiskoláknak, hogy

a tanárok *a szabad tanítasban* az irodalom- és művelődéstörténettel, világtörténettel, magyar nemzeti történettel, természetrajzzal kapcsolatosan a múzeumok tartalmára mutassanak rá. Említsék meg, hol mi látható szemtől-szembe.

Dr. Madzsar József: Azt hiszem, hogy a katalógus és föliirat viszonyát nem lehet minden múzeumban egységesen elintézni. A természettudományi múzeumokban a részletes föliratot nem tartom nélkülözhetőnek, már csak az olcsóság szempontjából sem. A katalógus, pláne a részletes, nagyon drága. Hogy a bő fölirat ne vonja el a látogató figyelmét, azért pl. az új müncheni természettudományi múzeum mindenütt, ahol csak lehet, a nézőre bízza a bemutatandó tünemény előidézését, vagyis maga a látogató teszi meg automatikus szerkezetek működésbe hozásával a kémiai, elektromos stb. kísérleteket.

Dr. Móczár József célszerünek tartaná, ha a középiskolák múzeumait, legalább bizonyos napokon, a nagyközönség számára is megnyitnák.

Elnök: A vitát berekesztem. Az előadó úr nem óhajt a zárószó jogával élni. Érdekes előadásáért a Szakosztály köszönetét tolmácsolom s fölkérem Ács Lipót tanár urat, hogy napirendünk utolsó pontjaként kitűzött előadását a «Múzeális vándorkiállítások»-ról, szíveskedjék megtartani.

Ács Lipót szekszárdi főgimnáziumi tanár, múzeumi őr:

Múzeális vándorkiállítások.

A múzeális vándorkiállítások körébe az összes múzeális gyűjteményeket tartozandónak vélem. Ha rövid fejtegetésemben úgyszólván kizárólag az iparművészeti és általában a művészeti gyűjteményekről szólok, úgy ezt azon körülménynek méltóztassék tulajdonítani, hogy úgy hivatásomnál, mint hajlamomnál fogva, leginkább e körben mozgok. De úgy vélem, az itt ismertetendő szervezetet a többi múzeális gyűjteményre is lehet alkalmazni.

A modern állam egyik legszebb és legfontosabb föladata polgárainak a nevelése, mert az általános műveltség a leghatalmasabb tényező a nemzetek versenyében. Az általános műveltséget terjesztő kultúrintézmények között szemlél-

tető képességök folytán a különböző múzeumok rendkívüli pedagógiai értékkel bírnak. Minden dolog azonban igazi értéket csak akkor kap, ha hatása minél szélesebb rétegeket érint s így a múzeális intézmény mai szervezetét tágítani kell.

A vidéki múzeumok, mai szervezetök és berendezésök mellett, intenzívebb hatásra általában nem képesek. Egyes osztályok vagy teljesen hiányzanak, vagy pedig oly hézagosak, hogy az illető osztályról, termelési ágról, csak nagyon hiányos képet nyujthatnak. Az állam financiális helyzete nem engedi a vidéki múzeumok gyors és intenzívebb fejlesztését. Kultúránkat azonban gyorsabb tempóban kell a nyugati államokéval versenyképessé tennünk. Gondoskodnunk kell tehát folyton oly újabb és újabb intézményekről, melyek által e célt minél előbb elérhetjük.

A múzeális vándorkiállítások intézménye szintén lehetne az általános műveltség terjesztésének ily újabb nagyértékű tényezője. Nagy előnyük abban nyilvánul, hogy mozgékonyságuk és alakíthatóságuk folytán kisebb tőke is nagyobb kamatot hoz e szervezetben.

Angliában már régebben vándoroltattak egy iparművészeti tárgyakból összeállított gyűjteményt. 10 év alatt 38 városban fordult meg s közel 800,000 ember látogatta. 3000 tárgyat lemásoltak s több mint 35,000 katalógust adtak el. A belépő díjakból nemcsak a kiadásokat fedezték, hanem még tekintélyes nyereség is maradt.

A bécsi Muzeum für Kunst und Industrie szintén vándoroltat különböző iparművészeti gyűjteményeket (porcellán, üveg, vas, réz, ezüst, arany, textil, bútor), de csak oly helyekre, hol múzeum is van.

Nekünk sem szabad ennek az intézménynek a létesítésével tovább várnunk. Küldjünk mi is egyes gyűjteményeket vándorútra s gyarapítsuk ily módon is a tudást, finomítsuk az ízlést, hogy így a nemzet nagy tömege intellektusának minél magasabbra való emelését elősegítsük.

Milyenek legyenek tehát e vándorkiállítások, miképp rendezzük őket?

Az egész akciót a középpont, a Múzeumok és Könytárak Országos Főfelügyelősége intézi olyképpen, hogy a vidéki különböző kulturális intézményekkel (múzeumok, közművelődési egyesületek) szoros kapcsolatot létesít.

E kiállítások anyagát a fővárosi és vidéki múzeumok, valamint magánosok gyűjteményei szolgáltatják. Az egyes tárgyak kölcsön- vagy letétképp, vagy esetleg ajándékként beszerezhetők. Természetes, hogy e kiállítások első sorban eredeti tárgyakból állítandók össze, de ott, hol ez nem lehetséges és az egység teljes képe úgy kívánja, ott másolatokkal kiegészítendő.

E tárgyak kiválasztása, rendezése mindig egy körben, egy nagyobb egység szerint történjék, mely tárgyi, technológiai, stiláris, történeti stb. jellegű lehet. Bármily szempont szerint történik azonban a rendezés, ennek mindig egységesnek és kimerítőnek kell lennie, mindenki által áttekinthető fölosztással kell bírnia. Pl. művészet a gyermek életében, a lepkék országából, az üveg, a porcellán, a magyar ötvösség, hogyan készül a selyem, hímzések és csipkék, Madonnák tárlata, karácsony a művészetben, a sokszorosító művészetek, a renaissance könyve stb.

E kiállítások csak akkor fogják a hozzájok fűzött reményeket beváltani, ha e szemléletekhez szakszerű magyarázatokról is gondoskodunk. E tekintetben kiváló szolgálatot fognak teljesíteni a részletesen magyarázó katalógusok. Ezekhez egy rövid, de teljes áttekintést nyújtó ismertetés is függesztendő. Utóbbi szövege közé jó volna a tipikus tárgyak képeit is reprodukálni, hogy ez később mintegy repetitóriumul szolgálhasson.

A vándorkiállítás minden helyén szakszerű előadás is tartandó. Legcélszerűbb ezeket az előadásokat megiratni és a színhelyen, erre alkalmas egyén által, fölolvastatni. Nagyobb helyeken esetleg a középpontból kiküldött szakember tartja az előadásokat.

Jó szolgálatot tesznek a fotográfiák és képes levelezőlapok is. Utóbbiak minden alkalommal újdonságként is hatnának.

Önként értetendő, hogy úgy a katalógusok, mint a fotográfiák és képes levelezőlapok árai csak minimálisak lehetnek. Sőt katalógusokat a munkások és az ifjúság között bizonyos számmal ingyen is kell kiosztani.

A tárgyak ismertetésénél a leghatásosabb az élőszóval való magyarázat. Szükséges lesz tehát e kiállítások minden helyén oly vezetőkről is gondoskodni, kik a kiállított tárgyakról megbízható magyarázatot adhatnak. Reméljük, hogy mindenütt sikerül néhány oly művelt urat vagy hölgyet találni, kik ezzel a személyes szolgálattal e fontos ügyet támogatni fogják. Londonban pl. 1896-ban egy a munkások számára rendezett kiállításon 300 úriember ajánlkozott a «watchers» szerepére.

A belépést mindenki által könnyen hozzáférhetővé kell tenni, miért is kis belépődíjak szedendők. A nyitás meghatározásánál pedig mindig a munkája (legyen az szellemi, vagy testi munka) után élő közönségre kell tekintettel lenni. Hetenként legalább kétszer az esti órákban is kell a kiállítást nyitva tartani. Úgy ez alkalmakkor, mint vasár- és ünnepnapokon a munkásoknak — kiosztott jegyek mellett — a belépés ingyenes. Ilyenkor oda kell hatni, hogy a kiállítást csapatosan látogassák és hogy szakértő kalauzolja őket.

Ezen kiállítások olyképpen vándorolnának, hogy az ország négy kerületre osztatnék. Minden kerület körülbelül 15 városból állana. Ilyen beosztás mellett egy gyűjtemény évenként egy kerületet járna be.

A tárgyak összecsukható vitrinákban, rendezve és számozva, helyezendők el. Az utaztatás számára — nagy közcélról lévén szó — vasúti kedvezmény kérendő.

E kiállításokat legcélszerűbb múzeumokban, iskolákban, városházán v. megyeházán elhelyezni.

A költségek fedezésére szolgálnának: a belépődíjak, a katalógus, fotográfiák és képes levelezőlapok jövedelmei, közművelődési egyesületek hozzájárulása, esetleges önkéntes adományok és végül az állam által e címen fölveendő hozzájárulás. A kiállítás helyiségeiben az önkéntes adományok számára perselyek állítandók föl.

Ha mármost az ezen kiállítások által a különböző rétegekre teendő hatást vizsgáljuk, úgy azt látjuk, hogy az iskola általuk hatalmas eszközt nyerne. A tanuló ifjúság ezek által az összefoglaló egységek által oly nagyértékű szemléleteket kapna, melyek a továbbképzésnél biztos alapul szolgálnak. A művészeti vagy iparművészeti kiállítások által érdeklődése fölébresztetvén, ízlése nemesbedvén, az esztétikai élvezetek utáni vágyódása állandósul.

A vidéki közönség nagy átlagát fogékonnyá tehetnők e kiállítások által a művészetek szépségei iránt. Nevelnők szépízlését és beléoltanók a művészetek iránti szeretetet. Azáltal, hogy megtanul a műalkotásban gyönyörködni, fölébred benne a vágy is, hogy a látott dolgot magáévá tegye. Vagyis nagy mérvben szaporítanók a műpártolók, amatőrök számát. Hogy ez közgazdasági szempontból is mily fontos körülmény, azt itt bővebben nem szükséges fejtegetnem.

Végül ily gyűjtemények bemutatásával s ezek köréből vett ismertető előadásokkal sok szunnyadó erő és képesség kelthető föl. Az iparosok versenyképességét pedig a munkaképzés útján fejleszthetjük, mert a szakképzettség fokozza a keresőképességet s ezzel egyúttal jólétet teremt. Azáltal pedig, hogy az esztétikai képzés útján az emberiség lelkületét megnemesítjük: közvetve a szociális harc eszközeit is nemesítjük.

Mindezeket következetes munkával a köztudatba kell átvinnünk, mert az életképes eszmék a köztudatban élnek. Ne várjuk, hogy a tömeg keressen föl bennünket, hanem a boldogulás minden eszközével közeledjünk mi hozzá. Akkor megvalósulnak Ruskin azon szavai, hogy «az az ország a leggazdagabb, mely a nemes és boldog emberek legnagyobb tömegét táplálja.»

Az említettem négy kerület így volna beosztható:

I. kerület.

1. Szekszárd, 2. Pécs, 3. Mohács, 4. Kaposvár, 5. Nagykanizsa, 6. Keszthely, 7. Zalaegerszeg, 8. Szombathely, 9. Sopron, 10. Magyaróvár, 11. Győr, 12. Pápa, 13. Veszprém, 14. Székesfehérvár, 15. Komárom, 16. Esztergom.

II. kerület.

1. Pozsony, 2. Trencsén, 3. Nyitra, 4. Körmöcbánya, 5. Besztercebánya, 6. Selmecbánya, 7. Losonc, 8. Liptószentmiklós, 9. Lőcse, 10. Igló, 11. Eperjes, 12. Kassa, 13. Sátoraljaújhely, 14. Miskolc, 15. Eger, 16. Rimaszombat v. Rozsnyó, 17. Gyöngyös.

III. kerület.

1. Ungvár, 2. Munkács, 3. Beregszász, 4. Nyiregyháza, 5. Debrecen, 6. Szolnok, 7. Jászberény, 8. Kecskemét, 9. Kalocsa, 10. Szabadka, 11. Szeged, 12. Baja, 13. Zombor, 14. Zenta, 15. Ujvidék, 16. Szarvas.

IV. kerület.

1. Brassó, 2. Kézdivásárhely, 3. Marosvásárhely, 4. Gyulafehérvár, 5. Nagyenyed, 6. Nagyszeben, 7. Kolozsvár, 8. Zilah, 9. Mármarossziget, 10. Szatmárnémeti, 11. Nagyvárad, 12. Arad, 13. Temesvár, 14. Lugos, 15. Fehértemplom, 16. Pancsova, 17. Nagybecskerek.

Elnök: A szó *Ferenczi* tagtársunkat illeti.

Dr. Ferenczi Zoltán: Egészben hozzájárul *előadó* véleményéhez, de megjegyzi, hogy úgy a mai tárgyaláson, mely a múzeumokról szólt, mint az egész szabad tanítási tervezetben sajnálatosan tapasztalja a *természetrajz és természetrajzi múzeumok* háttébe szorítását, valamint nélkülözi a technológiai kiállítások és vándorgyűjtemények tárgyalását és kiemelését. Ez utóbbiak annál fontosabbak, mert alapjában véve az összes múzeumok is csak kétfélék az oktatás szempontjából, ú. m. kész tárgyak kiállítása és a tárgyak készülése módjának, azaz technológiájának kiállítása. Az bemutatja, hogy a tárgy milyen, emez meg azt, hogy miként jön létre. Fölösleges e kettőt jellemezni s oktató hatásukat részletezni. A természetrajzi múzeumokról pedig az egész tárgyaláson még egyetlen szó sem esett, pedig e tárgyat kifejteni s jelentőségében föltüntetni kellene. Ezzel kapcsolatban kiemeli, mint meglepőt, hogy az egész *természetrajz* nem szerepel sehol a szabad tanítás egész programmjában, legföllebb mellékesen a gazdasági tudnivalók vagy talán a természettudományok neve alatt, melyekbe pedig végre is szorosan nem foglaltatik bele. Föl kí-

vánja erre hívni a Szakosztály és ezen az úton a Kongresszus figyelmét.*

Dr. Czakó Elemér *Ferenczi dr.* fölszólalására megjegyzi, hogy a technológiai múzeumokkal kiszakítva bővebben nem foglalkozhatnak, mert akkor még más ezer részletbe is bele kellene menni, mert a múzeum annyiféle, amennyi tudományágat illusztrálni képes.

Elnök az előadónak, ki a zárószó jogával nem óhajt élni, köszönetet mond s jelenti, hogy a Szakosztály ezzel befejezte működését.

Dr. Ferenczi Zoltán szót kér. Indítványozza, hogy dr. *Hegedűs István* elnöknek e nehéz körülmények között való fáradhatatlan működéseért a Szakosztály jegyzőkönyvi köszönetet szavazzon. (Lelkes, hosszas éljenzés.)

Elnök meleg szavakkal mond köszönetet a Szakosztálynak és az indítványozónak e spontán ovációért s örül azon, hogy a Szakosztály működése ilyen lelkes hangulatban ért véget. Az ülést berekeszti. (Lelkes éljenzés.)

* Dr. Gorka Sándor előadó úr megbetegedése miatt maradt el a természetrajzról tervezett előadás a természettudományi csoportban, hol ezt Ilosvay előadó úr be is jelentette. (Szerk.)

A HARMADIK (SAJTÓ-) SZAKOSZTÁLY NAPLÓJA.

Elnök: *Ferenczi Zoltán dr.*
Titkár: *Kunfi Zsigmond dr.*

A szakosztály tárgyai:

1. Megalakulás.
2. A sajtó bevonása a szabad tanítás szervezetébe.

Előadó: *Kenedi Géza dr.*

*

A szakosztály Pécsett, a Városi Székház II. emeleti 79/1. számú termében ülésezett 1907 október 4-én délelőtt 8 órától ½12-ig.

*

Jelen volt mintegy 100 kongresszusi tag.

Dr. Ferenczi Zoltán elnök az ülést megnyitva fölkéri *dr. Kunfi Zsigmond* szakosztályi titkárt, hogy a Szakosztály megalakulása céljából szíveskedjék a jelöltek névsorát fölolvasni. A Szakosztály a jelölteket egyhangúlag megválasztván, elnök a Szakosztályt megalakultnak jelenti ki.

Megválasztattak

a) *társelnökökké:*

Cziklay Lajos
Kenedi Géza dr.
Rácz Gyula
Schwimmer Rózsa
Sziklay János dr.

b) *társtitkárokká:*

Kohn Miksa
Müller Károly
Paulovits Béla
Szőke Sándor

Elnök ezután fölkéri dr. Kenedi Géza előadót előadásának megtartására.

Dr. Kenedi Géza budapesti ügyvéd, író:

A sajtó bevonása a szabad tanítás szervezetébe.

— Kivonat. —

Előadó kijelenti, hogy a kérdést minden eszmeiránybeli vonatkozásában, de minden politikai vonatkozás teljes kizárásával fogja tárgyalni. A népművelés körül a magyar hirlapirodalom szerzett érdemeit igazán megbecsülni talán nem is lehet. A szabad tanítás mozgalmait azonban csak az a kérdés érdekli, hogy céljainak szolgálatába mily módon lehetne az egész sajtót szervezetszerűen belevonni? E tekin-

tetben a napisajtóra kell első sorban figyelemmel lenni. A magyar napisajtó két fajta lapokból áll. Az ú. n. nagy lapokból,' amelyek nagyobb előfizetési ár mellett, de kolportázs nélkül terjesztetnek. Ezek magát a szabad tanítás intézményét előbbre vihetik ugyan befolyásukkal, de az ismereteket a köznép felé alig közvetítik, mivel a széles néprétegek e lapokat nem olvassák. A kisebb (ú. n. krajcáros lapok) ellenben kiváltképpen az utóbbira volnának alkalmasak. Figyelembe kell azonban venni, hogy ezek már keletkezésüknél fogva a politikai pártagitáció eszközei voltak s elterjedésüket jobbára szenvedélyes hangjuknak, olykor minden mértéket meghaladó túlzásaiknak köszönhetik. Ehhez képest sem céljuk, sem helyük arra, hogy a komoly, objektív népművelési munkával hasábjaikon rendszeresen foglalkozzanak. Kétségtelen azonban, hogy e lapok a köznép tudásvágyát fölébresztették és hozzászoktatták még a legfélreesőbb helyen levő köznépet is az olvasáshoz. Tehát előkészítették a talajt arra, hogy alkalmas módon és eszközökkel a szorosan kultúrjellegű, sőt szakszerű ismereteket is sikerrel lehessen a nép közt terjeszteni.

Ami végül a szorosan vett néplapokat illeti, sajnálattal kell konstatálni, hogy e téren nagy visszaesés van. A hatvanas és hetvenes években elég szép kezdés volt a népművelő újságokkal, később pedig az ú. n. ellen-ponyvairodalommal; a népújságokat azonban a politika annyira lefoglalta a maga céljaira, hogy ma az állam által támogatott ötnyelvű, de inkább gazdasági tartalmú heti Néplapon és a kevésbbé népies Világkrónikán kívül alig van számbavehető tárgyias népművelő újság. Az «ellen-ponyvairodalom» pedig, úgy látszik a kiadás és terjesztés hibái következtében, tönkrement. (Az előadó itt a néplapokból mutatványpéldányokat terjesztett a szakosztály elé s egyben a meglevő népies gyűjteményes könyvkiadványokról, valamint az utóbbi időben megszűnt hasonló vállalatokról is beszámolt és ezeket nagy vonásokban jellemezte.)

Általában meg lehet tehát állapítani, hogy a szorosan népművelési célú népies hirlapirodalom, sőt egyáltalán

a népies irodalom sokkal gyöngébb állapotban van, mint azt kultúránk mellett képzelni lehetne. Mind a kettőben a politikai tendenciák tengettek túl, amihez járul az is, hogy a vásári ponyván a rablóromantikát és az előítéletet terjesztő fércműveket, fájdalom, az ezeknél is veszedelmesebb pornográf-írás váltotta föl.

Ily körülmények közt a szabad tanítás érdekeit két tekintetben kell figyelembe venni.

1. Az intézmény népszerűsítése és nyilvántartása a sajtó mai viszonyai közt könnyen elérhető, megfelelő és állandó agilitással. A lapok különbség nélkül szívesen vesznek tudomást a kultúrmozgalmakról, föltéve, hogy annak semmiféle politikai színezete nincs (amire alig lehet eléggé ügyelni) és föltéve, hogy a közlés anyagát jól, érdekesen megírva, készen, közölhető alakban kapják.

Gondoskodni kell tehát oly állandó irodáról, mely ezeket a híreket és a nevezetesebb előadási ciklusokról való tudósításokat állandóan, érdekesen, a közlésre kész alakban és lehetőleg gyorsan a napi sajtó tudomására hozza. Részletkérdés, hogy ezek sokszorosítása kőnyomással vagy másképp történik-e?

2. Maguknak az ismereteknek terjesztése a sajtó útján szűkebb keretben a tanfolyamok és előadások tartalmának merő reprodukciójára szorítkozhat. Ez esetben az előbbi készület (sajtóiroda) úgy rendezendő be, hogy a meglevő néplapokat és kisebb napilapokat ingyen vagy igen olcsón ismeretterjesztő tárcának való cikkekkel és hasonló közleményekkel, részben az előadott anyagból, ellátná.

Előadó szerint azonban az intézmény e szűk keretben nagy hatást el nem érhet. Igazi messzemenő népművelő hatása a sajtó útján úgy volna, ha a népirodalom föllendítését és vezetését is kezébe venné, már t. i. amenynyiben az az objektív tudás és kultúra terjedését érdekli.

E részben kettőt előre ki kell zárni:

1. A politikát minden pártvonatkozásában, ami mellett a politikai és közjogi ismeretek föltétlenül objektív terjesztése a céllal megfér, de csakis kitünő vezetés mellett.

2. Kizárandó minden kormánysegély gyanúja, mivel a politikai agitációval nevelt köznép a várható diszkreditálás nélkül is félreveti mindazt az olvasmányt, amihez állami szubvenció vagy befolyás gyanúja tapad. És ebben körülbelül igazsága is van.

Egy így szervezett nagy népies könyvkiadó vállalat volna az, amitől látható nagy eredményt lehetne reményleni. Létesítésének körülményei magának a szabad tanítás intézményének méreteitől és pénzerejétől függenek.

E könyvkiadó vállalat föltétlenül tárgyias tartalmú népies könyvek, füzetek, hetilapok, sőt egy napilap kiadására is alkalmas volna. Ily úton lehetne értékesíteni a népakadémiákon stb. tartott előadások fölhasználható anyagát is.

A vállalat szerényebb méretekben füzetes folyóirattal, heti néplappal és kisebb kiadványokkal kezdhetné.

Egy népies ismeretterjesztő, a politikai élet mozgalmait is föltétlen tárgyiassággal tartalmazó napilap kiadását, ha nem is kezdetben, azért tartaná előadó szükségesnek, hogy a túltengő, szélsőséges apró politikai napilapok közt egy egészen tárgyias lap is kerüljön a nép kezébe.

Hogy e munkában és szervezkedésben férfi és nő közt különbséget nem lehet tenni, az természetes. Sőt igen óhajtandó volna, ha ezen irodalmi természetű műveltségi munkában a művelt nők különös tevékenységet fejtenének ki:

Mindezek után az előadó véleményét a következőkben foglalja össze:

Vélemény.

1. A szabad tanítás intézményének megismertetése és propagálása érdekében már az intézmény szervezésénél Budapesten külön bizottság fölügyelete alatt álló sajtóiroda állítandó föl, mely szakszerű vezetés alatt, sokszorosítás segítségével, a napilapokat kész tudósítással, esetleg a népies lapokat tárcaszerű műveltségterjesztő közleményekkel látja el.

2. Lehetőleg a szabad tanítás szervezetében, vagy ezzel összefüggésben, de minden pártpolitikai célzatot és kormánysegélyt kizáró módon népies könyvkiadó vállalat létesíttessék, mint a szabad tanítás segédintézménye. E válla-

lat politikai célokat kizáró módon, szorosan a népművelésre tartozó folyóirat, hetilap és könyvek kiadására volna hivatva. Ugyanez tenné közzé az előadásoknak erre alkalmas anyagát is.

3. Szükségesnek mutatkozik ugyanebben a keretben és módon egy népies ismeretterjesztő napilap kiadása is, mely utóbbi a politikai és közjogi tudnivalókat és eseményeket is, de minden pártszínezés nélkül, szoros tárgyiassággal felölelné és a népet az események pártatlan megismeréséhez is hozzászoktatná.

4. Végül különösen óhajtani kell, hogy ezen egész sajtóbeli és irodalmi tevékenységben a nők is élénken résztvegyenek.

*

Elnök megköszöni előadónak a Szakosztály nevében az előadást s a vitát megnyitja; a hozzászólók a jelentkezés sorrendjében jutnak szóhoz.

Dr. Jászi Oszkár: Előadó tervét szép, de megvalósíthatatlan utópiának tartja. Nincsen olyan politikai légüres tér, melyben társadalmi intézményeket a társadalmi erők figyelembevétele nélkül lehetne fölállítani. Minden egyes társadalmi csoport gondoskodjék a maga kultúr-koncepciójának megvalósításáról, szabad tanítás és szabad sajtó útján. Minden kormányszubvenciót perhorreskál; csak egyes intézményeknek állami dotációjáról lehet szó a törvényhozás ellenőrzése alatt.

Dr. Sziklay János: Hozzájárul *Jászi* Oszkár véleményéhez, hogy objektív politikai tárgyalás a mai viszonyok közt lehetetlen. Kiterjeszkedik az előadás kapcsán arra, hogy nálunk az ismeretterjesztésre a szépirodalmi lapokat kellene fölhasználni. Amíg például Németországban a szépirodalmi lapok nagyrésze a modern ismeretek tárháza, nálunk a szépirodalmi lapok csak a napi események és értéktelen dolgok illusztrációit adják. Elő kell készíteni a közvéleményt, hogy itthon ilyen ismeretterjesztő lapot követeljen.

Dr. Kunfi Zsigmond: A közös sajtóirodát lehetetlennek tartja, mivel egységes társadalmak, egységes ideológiák nincsenek, hanem osztályok, osztályirodalmak. Objektív politika lehetetlen. Mi volna az illető közös sajtóiroda objektív álláspontja egy arató-

strájk, egy földtehermentesítési akcióban? Nem helyesli *Jászinak* azon kívánságát, hogy az állam szubvencionálja a népies szabad egyesületeket. Az állam minden cselekedete osztálycselekedet. Az állam erélyes szociálpolitikával teremtse meg a gazdasági élettani föltételeket, hogy a munkásembernek pénze legyen, népies irodalmat vásárolni tudjon és elegendő testi-lelki ereje legyen olvasni.

Schwimmer Rózsa: Az *előadó* által tervezett közös híradási és lapalapítási vállalatok létesítésének *lehetetlenségére* vonatkozólag osztom a *Jászi* és *Kunfi* urak által kifejtetteket. Csak arra akarok utalni, hogy — még ha létesíthetnők is ezeket — *hatásuk nem* lehetne. A mi népünk temperamentuma és az a szomorú tény, hogy hivatalos statisztikák szerint 49% analfabetánk van: kizárja azt, hogy hűvös objektivitással olvasó közönséget vonzzunk. Temperamentumos, de műveletlen emberek sem mélyebben gondolkozni nem szeretnek, sem önálló vélemény alkotásával nem fárasztják magukat. Osztom *Kenedi* dr.-nak azt a kívánságát, hogy a politikai közlések objektívek legyenek, hiszen tulajdonképpen az újságírói tisztesség dolga az *események* tárgyilagos leírása. Továbbá föltétlenül szükségesnek tartom én is az objektív tudománynak sajtó útján való terjesztését, de ezt az objektivitást, nézetem szerint, csak is pártok tendenciáját tükröző egyéb közlemények keretében lehet, szinte azt mondanám: becsempészni a társadalom tudatába. A mi *kietlen* közös akciónk az lehet, hogy a pártsajtónk az objektív tudományos igazságnak *is* szorítson helyet, ezt a tudományt *csak így* terjeszthetjük. Nekünk pedig ez a célunk. Mellékesen a javasolt ingyen tárca-írás ellen is állást kell foglalnom, mert a mi sajtónkban, különösen a vidékiben, az ingyen-munka igénybevétele háttérbe szorítja a munkája jövedelmére szoruló szaktudással bírókat, stréber, kicsinyesen hiú firkálók javára! A magyar nép kultúrájának emelése nagyban függ a vidéki sajtó emelésétől és ingyen-munkával nem emeljük. Az előadó középponti szervezési javaslatait, miután tervei, még ha megvalósíthatók volnának sem terjeszthetnék a népművelést, nem fogadhatom el, hanem kívánom, hogy mindegyikünk a pártsajtójában iparkodjék az objektív tudománynak szolgálni.

Kohn Miksa: Ha a nép műveléséről tárgyalunk, mindenekelőtt definiálnunk kell a «nép» fogalmát. Ameddig Magyarország kizárólag agrárállam volt, lehetett általánosságban beszélni népről, ma különbséget kell tennünk ipari proletáriátus, mezőgazda-

sági proletáriátus és kisgazdák között. A nép ezen rétegeinek nem lehet egységes szellemi táplálékot nyújtani. Itt a tárgyalások során nem esett még szó egy tényezőről, mely a népműveltség terjesztése tekintetében rendkívül fontos szolgálatot teljesített Magyarországon: az ipari és mezőgazdasági munkások szakegyesületeiről. Ezek a szakegyesületek az 1906-ik évben 174,592 koronát fordítottak szaklapokra, könyvtárra és oktatásra. Ezek megkedveltették a néppel az olvasást, elősegítették a műveltség utáni vágy megteremtését. — Az a véleménye, hogy nem szabad *minőségileg* osztályozni az olvasási anyagot, külön a népnek és külön a művelteknek. A szaktudományon kívül minden mindenkinek való. Egységes műveltség megteremtésére kell törekedni. A kormánysegélyt, mint az előadó, elveti, hanem arra kéri a Szakosztályt, mondja ki, hogy az erők szabad érvényesülését szükségesnek tartja a műveltség terjesztése szempontjából.

Dr. Bernolák Nándor: Azon a címen, hogy az erők szabad játékának engedjünk tért a művelődés terén, politikai jellegű határozatot kívánt a szociáldemokraták szónoka. A művelődés szabadsága címén azt kívánta tőlünk, hogy helytelenítsük egyes szakszervezeteik föloszlatását. Ennek az indítványnak a művelődéshez és a szabad tanításhoz köze nincs; a szakszervezeteket nem azért oszlatták föl, mintha műveltséget terjesztettek volna, hanem mert terrorizálták a munkásokat s meg nem engedett politikai akciót űztek. Ez ellen az indítvány ellen ezért tiltakoznunk kell. Nem zárkózhatunk el azonban *Kenedi* Géza dr. előterjesztésétől. A szabad tanítás terén nagy szolgálatokat tehetne oly folyóirat, amely politikai tendencia nélkül hasznos dolgokra és objektív igazságokra tanít. Mindenkit föl lehet világosítani a természettudományok nagy vívmányairól, a jogrendszerek elveiről és rendelkezéseiről és sok minden másról, anélkül, hogy politikai állásfoglalását vagy vallásos hitét sértenők. Föl lehet venni minden politikai mellékgondolat nélkül az egészségtelen lakások vagy az alkoholizmus elleni küzdelmet (*Jászi Oszkár:* emeljék föl a munkabéreket, nem lesz alkoholizmus!) s csak üdvös, ha erre a közhasznú, objektív tanításra külön szervvel rendelkezünk. De a sajtó szerepe a szabad tanítás terén sokkal nagyobb, mintsem egy folyóirat körére szorítkozhatnék. A sajtó minden szerve folytonosan, öntudatlanul is tanít. E tanítással nagy szolgálatot tett eddig és fog tenni a jövőben, ha két követelménynek eleget tesz: ha tiszteletben tartja az erkölcsöt és az igazságot.

Fölháborító, hogy ma legelterjedtebb lapjaink egyike, a Pesti Hirlap, naponként száz számra menő hirdetésben leánykereskedést folytat és a kerítő szerepét viszi. (Helyeslés.) És fölháborító, hogy pl. a Népszava mennyi valótlanságot tár naponként olvasói elé. Egyik lapján Werbőczyről mond valótlanságokat, hogy történeti múltunkat benne is gyalázhassa, másutt — és ez rendszeres hajsza — papjainkat rágalmazza meg. (Zaj.)

Eme hazugságoktól, erkölcstelenségektől kell megszabadítani sajtónkat s akkor teljesítheti az nemes és nagy hivatását; akkor kiváló része lesz a szabad tanítás fölemelő művében. (Nagy zaj, ellentmondások.)

Dr. Kunfi Zsigmond a zaj elültekor konstatálni kívánja, hogy a fölszólaló szavai és a közben elhangzott közbeszólások provokálták a szocialistákat. Ezért volt oly nagy a fölháborodás.

Elnök csillapító szavai után fölszólal

Vanczák János: A szabad tanítás sajtó útján való terjesztésének előföltételeit a közszabadságok biztosításában látja. Erről, sajnos, ma nem lehet beszélni Magyarországon, különösen a munkások kultúregyesületeit, a szakegyesületeket és a munkások sajtóját illetőleg. Pedig ha lehet igazán a kultúra terjesztéséről, a szabad tanítás igaz óhajtásáról beszélni, úgy első sorban a munkások szakegyletei azok, amelyek ezen a téren a legtöbbet tettek, többet mint a magyarországi többi társadalmi kultúregyesületek együttvéve. A Széchenyi-Szövetség képviselőjének, dr. *Bernoláknak* könnyű magát a szakszervezetek és a munkások sajtóján túltenni, mert az ő egyleteiket nem üldözik, sajtójukat nem kobozzák el. De itt a Kongresszuson általános szempontból kell a tanítás kérdéseit elbírálni és mindenek előtt olyan irányban állást foglalni, hogy a szabad tanítás a sajtó útján terjeszthető és támogatható legyen.

Cziklay Lajos: Dr. *Bernolák* fölszólalására elmondja, hogy az újságíróegyesületek azért nem sietnek a tisztességtelen újságírói elemek lehető megrendszabályozására, mert ezzel sok tekintetben rést ütnének a sajtószabadságon. A jó szándék, rendet csinálni a sajtó terén, megvan, de inkább írjon fegyházviselt ember, akinek elvégre lehetnek jó gondolatai, semhogy a sajtószabadságon essék csorba. Dr. *Kenedi* Géza meg akarta csinálni a sajtókamarát és mi volt a jutalma? Kikiáltották reakciósnak és kiszorították az ujságírók egyesületének választmányából! Szóló volt az, aki megcsinálta és élén áll a Pázmány-védőirodának, amiért egy krajcár fizetést nem húz, de szolgál az igazságnak! — Ami a Népszavát illeti,

arról szívesen ismeri el, hogy az mindenkor a legnagyobb lojalitással adott helyet a Pázmány-iroda helyreigazító közleményeinek.

Dr. Szende Pál: Arra hívja föl a figyelmet, mennyire nem indokolt azoknak véleménye, kik pálcát törnek a korrumpált újságírók fölött, kik pénzért hazudnak, ellenben minden erejökkel védelmezik azon társadalmi és gazdasági rendszert, melynek a sajtókorrupció szükségszerű következménye. A jelenlegi társadalmi rendszer képviselőinek legfőbb érdeke, hogy állandóan álljanak rendelkezésökre olyanok, kik pénzért hazudnak és leplezzék az osztályuralom ocsmányságát s a tömeg kizsákmányolását. Minthogy pedig az írók legnagyobb része szellemi proletár, nem csoda, ha prostituáltakká lesznek.

Dr. Bernolák Nándor személyes kérdésben szólal föl. Dr. *Kunfi* Zsigmonddal és dr. *Szende* Pállal szemben kijelenti, hogy szavaiban provokáció nem volt és a vita tárgyilagos kereteit nem lépte túl. (Ellentmondások.) Fölszólalásában csak tiltakozott politikai határozatok becsempészése ellen s kétségbevonhatatlan tényekre hivatkozva azt a követelményt állította föl, hogy a sajtó, mikor a szabad tanításban őt megillető helyet elfoglalja, ne sértse az erkölcsöt, legyen igazságszerető és igazságos.

Lerner Dezső: Nem tartja lehetségesnek a szabad tanítás érdekében egy sajtóiroda létesítését, még kevésbbé tartja kivihetőnek egy ily irányú objektív napilap alapítását. Ezzel szemben csatlakozik ahhoz a fölfogáshoz, amely követeli az államtól a teljes egyesülési, gyülekezési és teljes sajtószabadságot, hogy a szabad tanítást a szabad egyesületek igazán szolgálhassák. Aki a sajtó terén a mainál több felelősséget kíván, az cenzurát akar, ez pedig nem helyes, sőt elítélendő. Elítéli ő is a Pesti Hirlap apróhirdetéseiben megnyilvánuló perverzitást, de elítéli az Alkotmány vérvádról szóló ostoba meséit is.

Gallé Tivadar: Két tényt kell konstatálni: azt, hogy az erősebb megjegyzések nem a mi oldalunkról hangzottak el, mint *Jászi* megjegyezte, és hogy amikor mi a sajtó tisztaságát védtük, azért támadtak minket.

Elnök a vitát berekeszti s előadónak a zárószó jogán megadja a szót.

Dr. Kenedi Géza előadó zárószava: Sajnálattal látja, hogy e fölszólalások messze eltértek a tárgytól és véleményétől. Úgy kell vennie, hogy előadásához tulajdonképpen nem szólt hozzá senki. Csak a koreszméket fejtegették és azt bizonyították, hogy

a kor szellemi irányainak világából a szabad tanítást kimenteni nem lehet, vagyis: *nincs* objektív, tárgyias tudás és tanítás!

Ezzel szemben kifejti, hogy a tudás és a kultúra igenis terjeszthető tisztán tárgyiasan, minden tisztázatlan eszmétől és politikai pártküzdelemtől megszabadítva. Nem látja be, hogy pl. a számtan és a fizika, továbbá a nyelvek és az irodalom, miért ne lenne tanítható a nép közt pártszínezet nélkül? Vagy maga a történettudás is. Ugyanígy taníthatók bár a közjogi és a közigazgatási ismeretek is. Hiszen az iskolában ma is így történik, vagy így kellene történnie. Ugyanez keresztülvihető az ismeretterjesztő könyvekben is, sőt a folyó politikai eseményeket is meg lehet ismertetni a néppel hű képben, pártszínezés nélkül. Ez utóbbi különösen szükséges is volna. Azt a tételt, hogy *objektív tudomány nincs* megütődéssel utasítja vissza. Hiszen csak az az igazi tudomány, ami objektív, előítéletek nélkül vizsgálódik. Darwin-nak eszébe sem volt kutatásainál filozófiai szektákat alkotni. Sőt a sokat emlegetett szociológia mint tudomány is egészen objektív alapon áll. Hogy abból szektákat és politikai irányokat csináltak, túlmegy a tudomány és tanítás kultúrföladatain és nem ide tartozik.

Kijelenti, hogy a tudást és annak terjesztését minden szellemi irány *közös föladatának* tartja és mit sem óhajtana jobban mint azt, hogy a Kongresszuson küzdő irányok ebben az egyben a nép érdekében meg tudjanak egyezni. Legyen a kultúra és tudás terjesztése egészen objektív föladat s azután a fejlődés, vagy a politika dolga, hogy mit csinál abból a tudásból, ami van. Csak legyen! Ámde *Bédy-Schwimmer* Rózsa megfordította ezt és azt mondotta — sokak helyeslése mellett — hogy «a nép oktatása adassék át a pártok civakodásának». Így kultúrát terjeszteni nem lehet. Akik ezen az állásponton vannak, azok *nem a nép tanítását, hanem magát a népet akarják megszerezni maguknak!* — És ezt a lehangoló tapasztalatot nyerte a vitából.

Beszédét azzal az intelemmel fejezi be, hogy iparkodjék az egymással küzdő két irány (a vallásos és a szociális) megegyezni a nép objektív oktatásának lehetővé tételében, mert ez mindenkinek az érdeke és föltétlenül közös föladat. Ha ez nem sikerül, a népet szétbontó erők végzetes küzdelme következik s úgy lehet, hogy népkultúra helyett a vérontás kultuszára ébredünk!

Elnök konstatálja a vita eredménytelenségét s kiemelvén a főbb szempontokat, a Szakosztály tárgyalását befejezettnek nyilvánítja s az ülést bezárja. (Élénk éljenzés.)

A NEGYEDIK (MŰVÉSZETI) SZAKOSZTÁLY NAPLÓJA.

Elnök: *Alexander Bernát dr.*
Titkár: *Wildner Ödön dr.*

(Az ülés elején *elnök* nem jelenhetvén meg, helyette *Platz Bonifác dr.* elnökölt.)

A szakosztály tárgyai:

1. Megalakulás.
2. Fordítanak-e elég gondot ma a nép nemesebb élvezeteire? — Előadó: *Jászi Oszkár dr.*
3. Mik a tennivalók a képzőművészetek terén? — Előadó: *Lyka Károly.*
4. Állami föladatok a zenetanítás terén. — Előadó: *Sztojanovits Jenő.*
5. Néphangversenyek. Vándorzenekarok. — Előadó: *Molnár Géza dr.*

*

A szakosztály Pécsett, a Városi Székház II. emeleti 56. számú termében ülésezett 1907 október 3-án délután 3 órától ½7-ig.

*

Jelen volt mintegy 100 kongresszusi tag.

Dr. Platz Bonifác elfoglalja az elnöki széket. Az ülést megnyitva, a Szakosztály megalakul, egyhangúlag megválasztván társelnökökké, illetve társtitkárokká a jelölteket.

Megválasztattak

a) *társelnökökké:*

Kiss János dr.	Platz Bonifác dr.
Lyka Károly	Róth Miksa
Mártonffy Marcell dr.	Sziklay János dr.
Molnár Géza dr.	Sztojanovits Jenő

b) *társtitkárokká:*

Dénes Sándor dr.	Schandl Károly
Meller Simon dr.	Tordai Ányos dr.

Ullmann Marcell.

Elnök fölkéri dr. Jászi Oszkárt, mint a napirend első előadóját, előadásának megtartására.

Dr. Jászi Oszkár író, a Társadalomtudományok Szabad Iskolájának igazgatója:

Fordítanak-e elég gondot ma a nép nemesebb élvezeteire?

Így téve föl a kérdést, előadásom csak heves vádbeszéd lehetne a magyar népies művészet jelenlegi rendje ellen. Könnyű volna minden kultúrember lelkét keserű fölindulásba hozni a művészeti dolgok mai állapotával szemben. Könnyű volna izgalmas színekkel lefesteni a magyar nép művészeti életének jelen folyását: mint nőnek föl a falusi

népesség milliói, miként élnek és halnak meg anélkül, hogy munkával, gonddal, betegséggel teli életükbe bevilágítana a művészeti örömök egyetlen tiszta sugara. Ami hozzájuk eljut a nemesebb élvezetek világából a szétszórt falvak és tanyák szomorú kulturális és lelki izoláltságába: az alig más, mint a pénzre dolgozó spekuláció, mely rémregényeivel és vérengző olajnyomataival barbár idők ősi, szunnyadó ösztöneire apellál, vagy a pártsajtó, mely az emberi lélek érzelmi és művészeti elemeit is csak efemer céljaira használja föl. Valóban a művészet vagy letünt korok durva érzelmeinek újra fölébresztője lesz, vagy a szociális narkotikum egy neme az osztályuralom fönntartására.

És minél inkább haladunk a faluból a város felé: annál szomorúbb lesz ez a kép. Az élet ugyan pezsgőbbé lesz és a művészeti élet is tarkábbá: de kevés köszönet van benne. Mert a falu és a puszta legalább fönntartja az ember összeköttetését a Természettel, minden erő és megújulás ezen örök forrásával s a Föld élő és élettelen dolgaival való örökös foglalkozás legalább megőrzi a quasi esztétikai benyomásoknak és érzelmeknek azt a tömegét, melyből jobb idők egykor öntudatos művészeti értékeket olvaszthatnak ki.

De mit ad a város a népnek? Micsoda művészet virul a gyárak és a bányák egészségtelen munkában agyondolgozott népének, mely megtölti a külvárosok uzsorás bérkaszárnyáinak rettenetesen túlzsúfolt munkáslakásait, melyekbe nem kopogtat be soha a Művészet múzsája, hanem csak a szegény ember életének két gyászos párkája: a tuberkulózis és a prostitúció. És ezt a borzalmasan beteg és erkölcstelen otthont körülveszi az élvező nagy város csábító fénye és kábító lármája. A «nagy» művészet drága portéka, melyet a proletár nem vásárolhat meg. Akadnak azért élelmes emberek, kik olcsóbb árúcikkekről gondoskodnak és a fosztogató szövetkezetek, a kétes bankok, a megmérgezett élelmiszereket áruló szatócsboltok és az állam pálinka-bűnbarlangjai mellett egy városi népies művészet születik meg, melynek az olcsó mozgófényképes bódé még nem a legrosszabb hajtása (mert az olykor hasznos kíváncsiságot ébreszt föl) akkor,

mikor a kis színházak és orfeumok már nem is kétértelmű mutatványai kezdik a nagy néptömegek egyedüli szórakozását képezni a jutányos rémregények és pornografikus ábrázolatok mellett.

Oly művészeti kort élünk, melyben minden érző és gondolkodó ember — többé-kevésbbé világosan — átérezte Morris kifakadását: «A néhány embernek szóló művészet épp oly kevéssé kell nekem, mint a néhány embernek való nevelés, vagy a néhány embernek való szabadság. Nem, semhogy lássam, mint éli a művészet szegényes és ösztövér életét néhány kiváltságos ember között, akik megvetik az alattuk levőket a tudatlanságért, amelyért ők felelősek, a durvaságért, amely ellen ők nem harcoltak, semhogy ezt lássam, inkább kívánom, hogy a világ söpörjön el egy időre minden művészetet a Föld színéről!»

És ha a gazdag és szerencsés Angliának fia, a fényesen szervezett trade-union-ök, a politikai szabadság, az university extension, a népies könyvtárak és annyi más, a nép fölemelésére irányított nagy és eredményes törekvés hazájában ily elkeseredett szavakba tört ki kora művészete ellen: mit mondjunk mi ebben a szegény és szerencsétlen országban, a munkásüldözések, a sötét felekezeti iskolák, a koldus polgári élet országában?!

*

Nem akarok ezeken a nyomokon tovább haladni, mert tudom, hogy milyen meddőek az ilyen filippikák s hogy a mi föladatunk nem az, hogy pálcát törjünk népies művészeti viszonyaink fölött, hanem az, hogy földerítsük e szomorú állapotok okait és azok orvosszereire rámutassunk. Vagyis kérdésünk nem az többé, hogy fordítanak-e elég gondot a nép nemesebb élvezeteire, hanem az, miért nem fordítanak elegendő gondot a nép nemesebb élvezeteire? És itt belépünk az erkölcsi prédikációk világából a lelki és történelmi kauzalitások világába.

A művészeti tudomány kimutatta, hogy minden művészeti életnek alapföltétele bizonyos energia-fölösleg, bizonyos

szabad idő, amely a lelki oldalon egyet jelent az idegrendszer frisseségével. Ott, ahol ez nincs meg — mint ahogy ma az emberiség túlnyomó többségében, mely testi munkából él, tényleg nincs meg — egyáltalán minden művészeti élet lehetetlen.

Minden túlzás nélkül azt lehet mondani, hogy a modern kapitalizmus ezt az energia-fölösleget jobban elpusztította, mint bármely előbbi korszak. «Mert még rabszolgák és jobbágyok is — mondotta Vernon Lee — csinálhattak a maguk számára valamelyes művészetet, mely körülményeiknek megfelelt és még a legdespotikusabb arisztokráciák és papságok is hatalmukat és gőgjüket csak oly munkákban fejezhették ki, melyeket a rabszolga és a jobbágy is láthatott». Ellenben a kapitalizmus minden személyi kapcsolatot megsemmisített a vállalkozó és a munkás között; széttépte az öröm és az értelmes munka ama szálait, melyek a munkást az általa előállított munkatermékhez fűzték; a gép lehetővé tette a szinte végnélküli mechanikai munkát, mely egész nemzedékek energiáit maradék nélkül emésztette föl, sőt már születésök előtt megnyomorította a születendő nemzedék energiáit az olcsó női-munka mohó fölhasználásával. Az egész termelési folyamat a munkásosztályra nézve egy puszta gondolat nélkül való mehanizmussá lesz, melyben az emberi élet kevesebb gondozás tárgya, mint az értékesebb állati s anyagi fölszerelés. Hosszú ideig a kapitalizmus egyetlen és nyíltan bevallott célja: a legkisebb munkabérért a legtöbb munkaerőt kisajtolni.

És ebben a korban, melyben a nagy néptömeg értelmetlen és a végletekig kihasznált munkaeszközzé lesz: hol teremhetett volna meg a friss életerő, a jókedvnek és a derült szemlélődésnek az a hangulata, mely nélkül nincs egészséges művészet? A művészet többé nem az élet levegője, hanem luxus-növény néhány ezer kiváltságolt gyönyörködtetésére.

Ugyanezt a törvényszerűséget mutatja — az ellenkező oldalról — az emberiség két legnagyobb művészeti erőkifejtése: a görög- és renaissance-korabeli olasz és német városi művészet. Mindkét kor az energia-fölösleg kora, legalább is

a szabad sorsú népesség szempontjából. A gazdasági élet ádáz, szakadatlan, gyilkos versenye hiányzik. A szertelen vagyoni ellentétek még nem alakultak ki. Ezekben a városokban demokrata jellegű élettel találkozunk, mely a vagyon eloszlásának meglehetős egyenlőségén alapult. A művészet pedig a kollektív jelleg felé közeledett úgy a tartalom, mint a tekintetben, hogy az élvező rendszerint a szabad emberek egész közönsége, míg az esztétikai élvezet magánjellegű kifejtésének alig van tere. Ez az a művészeti típus, melyben a művészet a közélet szépítésére s gyönyörködtetésére irányul, melyben részt vehet minden szabad ember. A magánéletnek gyakran csaknem rideg egyszerűsége mellett olykor a legnagyobb művészeti erőkifejtéssel találkozunk ezen típusnál. A művészet nem kifáradt idegek izgatószere, mint jelenleg, hanem a népies iparművészetből szerves egységben épül föl a lelkes mesteremberek agyag-, vas- és egyéb ipari díszmunkáitól az isten-kegyelte művészek legnagyobb koncepcióiig. Iparművész és művész nem két külön világ, hanem a művészi egyéniség csak folytatja a nép géniuszának munkáját.

Aki egyszer végignézte Sienában a Palio-ünnepélyt, a középkori céhek és konfraternitások színes, jókedvű és ragyogó művészeti életének ezt a drámai fölújítását: az némileg átérezheti, hogy mit jelent a szabad és életerős emberek demokráciája a művészet számára.

És a góth katedrálisok, a municípiumok palotái, a céhek házai, a fórumok oszlopsorai, az amfiteatrumok rengeteg kőhalmazatai, a közkutak és a városok falainak elmés vagy méltóságos díszítései és az ókori és középkori városi élet annyi más emléke, melyeket a gazdaság- és kultúrtörténelem egyre dúsabban kezd fölszínre hozni: mind oly korokról beszél, melyekben a munkás nem volt puszta gép, hanem élvező ember, aki a napi munka után fölfrissülésre vágyott a vonalak és színek beszédében, a perspektivák szépségében, a közdolgok értelmes és érdeklődő megvitatásában.

Az ókori és renaissance-kori szabad kommunitások büszke és élvezőképes világa letűnt. A gép és a pénz szelleme legázolta a virágzó kézműiparnak, a szabad mesterek

és legények szövetségének művészetét. A kis városi köztársaságok helyét fölváltották a rengeteg metropolisok rettenetes bérkaszárnyáikkal és füstös utcáikkal.

Ne búsuljunk ezen, tisztelt uraim, ne kívánjuk vissza a középkort vagy az ókort, mert az úgyis jámbor vágyakozás volna, hisz az élet nagyobb produktivitását nem lehet vissza kényszeríteni rettenetes krízisek nélkül az élet alacsonyabb produktivitására. De értsük meg e korok nagy művészeti tanulságait. Értsük meg, hogy a nagy művészet mindíg az élvezők és az alkotók széles rétegeit tételezi föl, az értelmes, szabad és életvidám emberek széles rétegeit. És hogy a nagy művészet csak koronája és betetőzése minden oly törekvésnek, mely a legszegényebb emberben is föltalálható és őt hétköznapi dolgai: háza, bútorai, kertje csinosítására serkenti. És hogy csak a mindennapi dolgok helyes arányaiban, célszerű berendezésében, szolid és alapos kidolgozásában születhetik meg a jóízlés és okos mértéket tartásnak az a levegője, mely nélkül mély és igaz művészet nincs.

S minél nagyobb lesz a munka produktivitása, annál inkább növekedhetik az értelmes, szabad és életvidám embereknek művészetszomjas köztársasága.

Mindaz ami emeli a produktivitást, mindaz ami növeli a politikai szabadságot, mindaz ami serkenti a nagy gondolatokat és az egész összességet felölelő érzelmeket: a művészet virágát is szebbé és dúsabbá teszi.

Már pedig a modern kapitalizmus, minden rettenetes kísérő jelensége ellenére, a produktivitás és demokrácia eddig elért legmagasabb fokának lehetőségeit nyújtja.

Csak értsük meg erőit s tudjuk azok fejlődését okosan irányítani. És ezek az egyre duzzadóbb erők lehetővé fogják tenni, hogy a népies művészet utáni törekvéseink ne legyenek puszta utópiák. Lehetővé fogják tenni, hogy a kitünő szakférfiak ama művészeti tervei és reménységei, melyeket most előttünk kifejteni fognak, valóban korunk élő értékeivé váljanak.

De hogy ez bekövetkezzék, ismétlem, egy percre se

feledkezzünk meg minden nagy kultúra örök forrásáról: a népről és gazdaságáról.

A munkásság küzdelmei lehetetlen, hogy első sorban ne az önök lelkében keltsenek rokonszenves visszhangot, magyar művészek és művészetterjesztők. A művészi temperamentum lendülete mellett saját jól fölfogott érdekük is azok táborába vonzza önöket, kik kenyerükért és szabadságukért és ezzel kultúrájukért küzdenek. Mert a testi munka fölszabadítása nélkül rabláncait nem törheti szét a szellemi munka sem. Ugyanaz az uzsora zsákmányolja ki mind a kettőt.

Mindezen meggondolások alapján nem mondhatunk mást, mint azt, hogy a művészetet csak úgy lehet visszaadni a népnek, ha a népet visszaadjuk a művészetnek. Ez pedig csak egy úton valósítható meg: a legszélesebb néprétegekben újra életre kell hozni a lélek ama frisseségét, jókedvét és bizodalmát, mely nélkül népies művészet és műélvezet nem hajthat ki. Ez pedig egyet jelent azzal, hogy népies művészetünk mindaddig nem lesz, míg a megélhetésért folytatott küzdelem a milliók összes munkaerejét kisajtolja.

A nyolc órás munkaidő eszerint nemcsak minden progresszív szociálpolitikának, de a helyes művészeti politikának is alapkövetelménye.

Csak ha ez megvan, akkor lehet komolyabb eredménynyel a népies kultúra terjesztésének eszközeiről beszélni.

De azért ne becsüljük le mai tárgyalásaink jelentőségét. Az eszménykitűzés olykor megvilágítja az útat és a ragyogó végcél éleszti a küzdők bátorságát.

*

Elnök a vitát megnyitja s a hozzászólásra jelentkezett kongresszusi tagoknak jelentkezésök sorrendjében megadja a szót.

Schandl Károly: Nagyon csodálja, hogy az *előadó*, különben nagyon szép előadásába, mely olyan témát ölel föl, hogy abba legkevésbbé lehet politikai célzatosságot belevinni, oly

ügyesen szőtt hatásra számító passzusokat. Kérdezi, ki az oka annak, hogy a művészet ma nem népszerű? Az állam kevésbbé, mint a társadalom, még pedig annak mindegyik osztálya. Mert csak a társadalmi szellem megváltozása útján lehet a művészeteket népszerűsíteni. Különös azonban, hogy még egy szociális lap is, a múltkor, hasábokon keresztül bizonyítgatta, hogy a művészi intézmények a nép megzsarolása révén a felső százezrek élvezetei. Hogyan lehet így népszerűsíteni a művészetet? *Jászi* gondolja meg, hogy azok a lesajnált sötét felekezetek voltak azok, melyek az ókor és középkor művészetét megmentették az újkor számára. Fölveti azt az eszmét, nem lehetne-e az itjúság műkedvelő részét fölhasználni ingyenes néphangversenyek rendezésére? Végül figyelmébe ajánlja a Kongresszusnak, hogy az a művészet, melyen az utcai politika foltot ejt, nem művészet. Nem szabad megfeledkezni a városi munkásság mellett a falusi milliókról sem, gondoskodjunk azokról is.

Farkas István: A művészet csak reflexe a gazdasági erőviszonyoknak és az egyes művész csak úgy tud érvényesülni, ha az uralmon lévő osztály szolgálatába szegődik. A népművészet ma egyoldalú korcs alakja a művészetnek és a népet elzárja az igazi művészettől. A népművészetért eddig a munkás-szakegyesületek tettek nálunk legtöbbet. A munkás helyzetének javulása, munkaidejének megrövidítése első lépés a népművészet felé. Ennek híján minden más eszköz eredménytelen lesz ezen a téren.

Dr. Vámos Henrik: Még hatása alatt állunk annak az elszomorító képnek, midőn a mai megnyitó ülésen az újkori demokrácia eljövetelét a középkori hagyományok renaissance-án keresztül kívánta vissza *Hegedűs* István egyetemi tanár úr, erre a hagyományok tiszteletében s az élet valódi szükségletei föl nem ismerésében pusztuló kultúrájú Magyarországra. *Jászi* elvtársunknak nagy hálával tartozunk azért, hogy a középkori hagyományok fojtó levegőjéből a jövő művészetnek üde, tiszta, nemes légkörébe emelte föl lelkünket. «Ne kívánják vissza a középkort, az ókort, hisz az élet nagyobb produktivitását nem lehet visszakényszeríteni rettenetes krízisek nélkül az élet produktivitására.»

Ez a múlton csüngő tekintet, a hagyomány, a tekintély vak imádása, hozta létre az exluzív jellegű tudományt a Tudományos Akadémián; azáltal a művelt tudománynak nincs semmi köze az élet valódi szükségleteihez, az hozta létre az improduktív munkát végző s improduktív nemzedéket nevelő közép- és felső-isko-

lát s ugyanez a rendszer, ugyanez az exluzivitás jelentkezik a mi szegényes, vérszegény és csak kis társadalmi kör igényeit szolgáló művészetünkben is. Ami csenevész művészetünk van, az nem a népé, a nép összességeé, a millióké, hanem a vagyonosok kis köreé. Pedig művészeti igényei vannak a munkásnép millióinak is, azoknak, kikben a modern gyáriparral előállított új termelési viszonyok új világnézetet, új erkölcsi, kultúr-ideálokat teremtettek. Ez új kultúrréteg új művészetre vár!

Ezekre mutatott rá *Jászi* s ezért tartom igazságtalannak vele szemben leszállani a kicsinyes kritikának arra a módjára, mellyel a Szakosztály egyik t. titkára azt veti szemére Jászinak, hogy bizonyos célzatosságot kevert bele előadásába azért, hogy ezzel tüntetést provokáljon. Jászitól ily szegényes, kicsinyes fölfogás távol áll. Én Jászi elvbarátommal együtt azt a fölfogást vallom, hogy aki a jövő tisztult, üde, nemes és milliók igényeit szolgáló művészetét akarja, annak akarnia kell Magyarország politikai megújhodását, az új, erős, hatalmas, gazdag kultúrájú jövő Magyarországot!

Dr. Reichardt Tamás: Én, és merem mondani, az a szellemi irányzat, melynek egyik szerény képviselője vagyok, egész terjedelmében aláírom, amit a t. *előadó* úr a művészetek népszerűsítésére vonatkozólag mondott. Én is azt mondom: tegyük minél szélesebb néprétegek számára hozzáférhetővé a művészet termékeit, tegyük szellemibbé, támasszunk benne igényeket, szellemibb, magasabb élvezetek számára. Ez a kereszténységnek is érdeke, mert a durva érzéki élvezetekbe merült ember a kereszténység nagy eszméi számára sem alkalmas szubjektum. Ez föltevése minden olyan szociálpolitikai törekvésnek, mely a munkaidő megrövidítése, a vasárnapi munkaszünetre vonatkozik. Tegyük szellemibbé a nép élvezeteit, különben a sok pihenő csak az alkoholizmus fertőibe vezet. — Különben bátor vagyok megjegyezni, hogy a kereszténység volt az első, mely művészi templomaiban először nyújtott műélvezetet a legszélesebb néprétegeknek.

Meskó Pál: A társadalom vizet prédikál és bort iszik. Beszél az irodalmi és művészeti frivolitások ellen, de szomjúhozva élyezi őket. Tessék visszatartani a népet az erkölcsrontó silány daraboktól és jó példát mutatva, csak a szépet és nemeset támogatni. A művészi látványosságok engedélyezésénél ki kell kötni, hogy a nép számára évenként többször ingyen-előadások rendezendők, hogy az így lassan megkedvelje a szépet. A jelenlévők,

kiknek tetszett *Jászi* dr. előadása, fordítsák energiájukat arra, hogy az erkölcstelen művészetet a közönség bojkottálja.

Brandstein Illés: A ma művészete nem a nép művészete. A nép a művészetektől el van zárva. És ez a tény meglátszik a művészet *mai* színvonalán; a léha, a perverz művészet egész sajátos alkotásával állunk szemben. Ez a perverz, léha művészet a *polgári rendszer* sajátos térsége. Maga a művészet csak akkor lesz az élet, az igazság, a szépség művészete, amikor az a nép művészete lesz. Kell, hogy a nép a művészetből kivegye a maga részét és az csak akkor lesz meg, ha a nép, a munkásság, a művészetekhez való *alapföltételeket* megkapja. Ezek az alapföltételek: a *munkaidő rövidsége, a munkabér magassága, az igények leghelyesebb kifejlesztése.* Ha a népet a leggyalázatosabban kizsákmányolják, ha a népet a legteljesebben elnyomják, ha annak minden törekvését meggátolják, akkor az nem vehet részt a művészetekben, nem kérhet részt a nemes szórakozásból, nem fejlesztheti ki lelki életét a haladás, a kultúra érdekében. Mindent összevéve: *meg kell adni a népnek az anyagi jobblétet* ahhoz, hogy a művészetből kivehesse részét.

Elnök a vitát berekeszti s előadónak adja a szót.

Dr. Jászi Oszkár előadó zárószava: Nem akar a fölhangzott ellenvetésekre reflektálni, mert azt helyette elvtársai elvégezték. Csak a hatásvadászat vádjára jegyzi meg, hogy *sine ira et studio* beszélt. Történelmi kauzalitásokat keresett, nem pedig érzelmeinek keresett tetszetős formát. Misem bizonyítja jobban pártatlanságát, mint az, hogy az ókor és a középkor városi életének művészeti szuperioritását magasztalta a kapitalizmus művészetével szemben. Nagy ideje, hogy ne érzelmeinknek teremtsünk tudományos köntöst, hanem érzelmeinket rendeljük alá a történelmi és gazdasági szükségszerűségnek. Ennek a szükségszerűségnek művészeti következményeit igyekezett kihámozni — és ezt nevezik demagógiának!

Dr. Alexander Bernát elnök közben megérkezvén, megköszöni elnök-társának, hogy helyette az ülést eddig vezetni szíves volt.

Eddigi távollétét kimenti, köszönetet mond az előadónak s fölkéri Lyka Károly előadót, hogy soron lévő előadását megtartani szíveskedjék.

Lyka Károly író, a «Művészet» szerkesztője:

Mik a tennivalók a képzőművészetek terén?

Midőn a szabad tanítás kongresszusa napirendre tűzte azt a kérdést is, hogy mik a tennivalóink a képzőművészetek terén, már ezzel rámutatott az ügy fontosságára. Fölöslegessé válik tehát azt újra kiemelni és megvilágítani. Más kérdés azonban, mily mód kínálkozik nekünk a szabad tanítás keretében arra, hogy a képzőművészetek ismeretét és élvezetét lehetővé tegyük oly emberek számára, akiknek e részben az iskola jóformán semmit sem juttatott. Igaz, hogy az iskolán kívül is vannak intézmények, amelyek az érdeklődővel legalább megízleltetik a művészeteket. De nincs benne sok köszönet. Vannak itt-ott múzeumaink, de azokban csak oly ember lelhet igazi gyönyörűséget és okulást, aki már megszerzett bizonyos előismereteket. Vannak műtárlataink a fővárosban is, a vidéken is: de a jó, rossz és legrosszabb művek e vásárcsarnokai még a műértőt is zavarba hozhatják. Vannak műtörténeteink, de azok másnemű tudományos előképzettséget kívánnak az olvasótól. Vannak művészeti monográfiáink — de csupán az ú. n. művelt közönség számára. A napisajtó egyre bővebben foglalkozik művészeti kérdésekkel, de az iskolázatlan ember nem ért belőlök sokat, mert e kritikák vagy apodiktikusan osztályozzák a képeket és szobrokat, vagy a művészet rejtettebb problémáit tárgyalják, támadják vagy terjesztik. Rendeznek itt is, ott is művészeti előadásokat, fölolvasásokat, de ezek legnagyobb részéhez csak az ú. n. művelt osztály férhet, a tárgy pedig, amelyet ott az előadó fejteget, korántsem valamely elemi kérdés, mert az elemi kérdéseket az előadók nem tartják eléggé érdekeseknek. Az embereknek az a nagy tömege, amely szeretne és tudna is tanulni s amelyre a szabad tanítás első sorban vet szemet, kevés hasznát látja e sokféle fáradozásnak. Ami tanulni és művelődni vágyó emberünk eddig édes-keveset, csaknem azt mondhatjuk: semmit sem kapott.

De tapasztalatból tudom, hogy az ú. n. művelt osztály sem járt jobban. Pedig az ő számára nyílik a tárlat, íródik a cikk, szól a fölolvasás, ő veszi a képet, ő adakozik szoborra, ő építteti a házat. Ő a mi művészetünk élvezője és mecénása, mi több: gyakran zsürije is. Nagyon csábító föladat volna ennek a művelt osztálynak pszihéjébe bepillantani s keresni, hogy ebben az élő tükörben mivé változott a sok festmény, palota és szobor képe. Leggyakrabban torzított formákat találnánk ott, igen gyakran ürességet. Mert ennek a művelt közönségnek sincs művészeti meggyőződése. Játéklabdája a művészeti divatoknak, néha egy jeles tehetség szeszélyeinek, de igen sokszor egy csinált művészi hírnévnek. Épp úgy játéklabdája a kritikának. Egy szuggesztív erejű toll, egy szépcsöngésű szónoklat képes arra, hogy ezt a művelt osztályt holnap oly művészeti elvekre térítse, amelyeknek ma még éppen ellenkezőjét vallotta. Mi lehet ennek az oka? Talán nem tévedek, ha az okot itt a hibás nevelésben látom. Mert igaz, hogy a művelt osztály tanult valamit a műtörténetből, az esztétikából, olvas művészeti könyveket, de mindazt, amit a művészetről tud és érez, nem maga formálta meg magának, hanem készen kapta. Az iskolában a műtörténet fontos megállapításait kapja mint hosszú kutatásoknak néhány sorba fogott eredményét. Csak annyi, mintha valaki rövid táviratban közölné vele az Odisszea tartalmát. Ha megtanulta, ha jól tud kérődzeni, úgy megszerezte az iskolában addig megszerezhető műtörténeti tudást. Épp így állunk művészeti irodalmunkkal. A publikum egy-egy kritikus mellé szegődik s mindent elhisz neki becsületszóra. Még maga is tűzbe tud menni ezekért a másodkézből kapott elvekért és nézetekért. Mindent készen, házhoz szállítva kap ez a művelt közönség is: nem kell fejét törnie, nem kell fáradoznia. A művészeti érzés és tudás e közönségben — valljuk be — nem sokkal több hiszékenységnél.

Két kategóriára voltam bátor rámutatni. Az egyik, az embereknek az a tömege, amely minket elsősorban érdekel, semmi művészeti táplálékot nem kapott eddig. Az emberek másik tömege, az ú. n. művelt osztály, kapott ugyan táplá-

lékot, de az csak ínyét csiklandozza s nem válik benne vérré. A mi szempontunkból mind a két kategória beteg.

Vajjon akad-e mód a meggyógyításukra?

Már a diagnózis megállapítása is ad valamelyes kulcsot, irányelvet. Nyilvánvaló, hogy annál a kategóriánál, ahol eddig semmi sem történt: történnie kell valaminek. Annál pedig, amely köré eddig minden művészeti akció csoportosult: a módszerben van a hiba. S amit ebből az utóbbi megállapításból tanulunk, azt rögtön értékesíthetjük az első kategória javára is.

Bár látszólag nem tartozik tárgyunk körébe, mégis szükséges volt rámutatni az úgynevezett művelt közönség művészeti fölkészültségére. Ha ennél az osztálynál, amelynek esztétikai kiművelésére oly rengeteg pénzt fordít az állam, oly sok fáradságot az irodalom, nem lehetett eredményt látni, úgy a szabad tanításnál, mely távolról sem mozgathat meg ennyi pénzt és energiát, óvakodnunk kell, nehogy munkánk gyümölcse valamiképpen hasonlítson ahhoz a színes, de magtalan terméshez, amely a művelt osztály művészeti fáján termett. Azt hiszem, hogy a szabad tanításnak semmi módon sem szabad a művelt közönség nevelési módszeréből alakítania programmját, mert különben mi is csak oda jutunk, ahova a legtöbb iskola eddig.

Első sorban célunk megteremteni azt a lényeges valamit, aminek hiánya épp a művelt osztályon bosszulta meg magát. Értem a művészeti meggyőződést.

— Hogyan? — kérdhetné valaki. — Ha nem sikerült meggazdagítani a művelt közönséget ezzel a meggyőződéssel, miként nyílhat remény arra, hogy azt valaha megszerezheti kezdetleges segédeszközeivel a tanulatlan ember?

Éppen erre a kérdésre adjuk meg a választ, azzal az igérettel, hogy lehetőleg rövidre fogjuk ezt. Belőle, ha tetszik, levonhatjuk azokat az elveket, amelyek életképes magját adhatnák a szabad tanítás idevágó programmjának.

*

A művészeti meggyőződés kifejlődésének egyik kerékkötőjét abban láttuk, hogy a közönség készen, rendszerbe foglalva, egy tekintélytől hiteles pecséttel ellátva kapja azt a véleményt, amelyet majd ezentúl vallania illik. Kapta tehát ezt minden személyes közreműködés, esze és szíve minden engagementje nélkül. Egészen úgy, mint mikor a hölgyek a masamóddal a fejükre tűzetik az új párisi kalapot. Ezt a módszert követni végzetes hiba volna. Aki a művészet megértésére vágyik, ne adjunk annak megtanulandó kész eredményeket. Ne tanítsunk tehát rendszeres művészettörténetet. Bármily közérthető stílusban adnók is elő azt, mégis csak leckét adnánk föl, olyasmit, ami elfelejthető, ami a hallgató lelkével nem kapcsolódik össze egészen, ami nem válhatik benne vérré.

Pedig éppen az ellenkezőre van szükség. A legszebb cél az volna, hogy az emberek értelmesen legyenek képesek a legkülönfélébb műtárgyak elé állani, azok legfontosabb jellemvonásait fölismerni, számot adni maguknak arról, hogy egy épület formái miért alakultak épp úgy, mint ahogy azokat látja, hogy egy szobor mily művészi szándékokat oldott meg, hogy egy festménnyel mily artisztikus célt követ a művész. Ha a rendszeres műtörténet volna a tanítás tárgya: a hallgató sohasem juthatna a szabad tanítás szűk kereteiben odáig, hogy értelmesen számot adhasson magának a saját lakóhelye házainak, templomainak, középületeinek, apró műtárgyainak formáiról, ha még oly hibátlanul meg is tanulja a görög vagy gótikus vagy renaissance építkezés történetét. Ne műtörténeti végeredményeket adjunk tehát hallgatónknak, mert azokat sehogy sem tudja összekapcsolni a saját környezetében található művészi jelenségekkel. Ne oktassuk tehát, hanem vezessük a legfontosabb tudnivalók önálló megtalálására. Egész munkánk a körül forogjon, hogy kész adatok helyett tapasztalatokat szerezzen magának. Mily másként vésődik emlékezetébe, mily eltörülhetetlen nyomokat hagy benne az ő fölfedezése, az új ismeret, amelyre maga bukkant. Meg van benne a fölfedezés friss és emberséges öröme, s az így megtalált igazság az ő lelki éleménye lévén, csak-

ugyan vérévé válik. Ennek a tanítási módszernek többféle lehet a formája, de csak olyanokat leszek bátor fölemlíteni, amelyeket magam is kipróbálhattam egészen tanulatlan munkásemberek oktatásánál. Szolgáljon ez mentségemül, ha mindjárt néhány primitív példa előadásával teszem próbára a t. Szakosztály türelmét.

Az egyik oktatási mód olyasmi, amit hozzávetőleg stilisztikának is lehetne nevezni. Íme egy példa: az egyszerű ember is látja, hogy van művészet, de annak formái s e formák jelentősége ismeretlen előtte. S míg ez ismeretlen: idegen marad neki a műtárgy is. De hisz módunkban van bizonyos művészi formákat érthetővé tenni a tanulatlan ember számára is, csak helyesen kell megválogatnunk a példákat. Nem szabad ezekért a világra szóló mesterművek múzeumába nyúlnunk, hanem induljunk ki a mi emberünk közvetlen környezetéből. Ez valóságos kincstár annak bemutatására, hogy bizonyos anyagok s bizonyos technikák már maguk is rákényszerítették a mestereket bizonyos formákra. Egy asztal vászontakarója, egy zsebkendő, vagy bármelyikünknek ruhája célszerű példa annak bemutatására, hogy a szövött ruhát be kell szegni, mert különben feslésnek indul. A beszegés, a szegély nem mindenütt egyforma: néha más anyagból való s más színű, mint a szövet. De ezzel a szegély föltünővé válik, megszokjuk, hogy minden jó textilmunkán ott van s azontúl mindenki a jó kendő vagy ruha szükséges velejárójának fogja azt tartani. A csomózott szőnyegnél vaskosabbak a szálak, a feslést ott azzal akadályozhatjuk meg, hogy a kilógó szálakat rojtokba kötjük. Így támadt egy másik formája a szegésnek, ez is hasznos, ezt is elfogadja mindenki. S ez annyira tudatába vésődik az embereknek, hogy nem is tartják derekas munkának a kendőt, ruhát, szőnyeget, amelyen nincs szegély. Könnyű ezt bebizonyítani: minden kis műtörténetben megtalálható a kujundzsiki alabástrom-padló, amelyen egy mester a földre terített szőnyeg mustráját veszi alapul. De lám, ott van a szegély is, rojtjainak sora szinte virágkehely-alakúvá tömörült. Miért véste a mester e szegélyt oda, hiszen a kő nem feslik széjjel?

Könnyű rávezetni a hallgatót arra, hogy itt a megszokás dolgozott a mesterben, a közönségben egyaránt. A megszokás tehát fönntartja az egykor szükséges szegélyt ott is, ahol annak már nincs semmi hasznos szerepe. De másutt is látunk szegélyt. Csaknem minden szoba, esetleg az is, amelyben az előadás folyik, be van festve. De a díszítő mustra a mennyezet alatt egyszerre véget ér: oda szegélyt festett a mester. Miért? Hisz itt sem kell a fal elfoszlásától tartani. Könnyen ráterelhetjük a hallgatót arra, hogy a szegélynek egy másik jellemvonása az, hogy körülfogja, körülhatárolja azt a szőnyeget, azt a darab gyolcsot. Egységgé foglalja, elválasztja a többi holmitól. Talán éppen a szegélynek ez a jellemvonása tér vissza a mi falfestésünknél. Csakugyan, a festő egy magában befejezett, önálló szoba-tagozatot, egy falat foglalt vele körül s elválasztja a függélyes falat a vízszintes mennyezettől. Ő tehát tudatosan, vagy mástól átvéve hangsúlyozza a szegélynek ezt az elhatároló, elkülönítő jellemvonását. De ugyanezen a falon kép is lóg, még pedig nem pusztán maga a kép, hanem keretbe van foglalva. A keret maga is szegély itt: körülfutja a képet, mint önálló dolgot emeli ki, erősen elkülöníti a faltól. A képkeretnek tehát ez a föladata. Sokféle képkeret van, vajjon melyik jó s melyik rossz a sok közül? Van olyan, amely egyszerű fekete vagy aranyozott léc, de van olyan is, kivált tükrökön látni, amelynél a keretre magára is ráfestett a festő valamit, többnyire virágot, kis képet. Midőn azt kérdeztem egyik hallgatómtól, hogy melyik a jobbik, tétovázás nélkül megállapította s magától hozzátette hogy az a keret, amelyre a festő valamit festett, azért rossz, mert a ráfestett kép itt egy újabb keretre szorulna, hogy el legyen különítve a faltól. Mások épp a tükör bemutatásánál hivatkoztak arra, hogy láttak aranykeret nélkül való tükröt is, de — s ez most már jól alkalmazott megfigyelésre mutat — ott a tükör mégis szegélyt kapott azzal, hogy ferdén körülcsiszolták. Az előadó most, ha tetszik, bemutathatja Rafael valamely stanza-képét, freskót, amelyet azzal izolált a falon a mester, hogy keretet festett köréje. Vagy bemutathatja a barokk-kor valamely mennyezetképét, ahol

festett vagy plasztikus angyalok és szentek áttörik a kép keretét.

Bocsánatot kell kérnem, hogy ily elemi fejtegetésbe bocsátkoztam, de nem kerülhettem el a tézis ily közvetlen megvilágítását. Hozzáfűzhetem még, hogy a hallgatók nagy örömmel hallgatták a fejtegetés ily menetét, mert hisz aktív részt vehettek a keret formájának és szerepének e lebonyolításában.

Alig van technika, amely ne szolgáltatna bő anyagot az ily levezetésekre, de fontos, hogy a kurzusok elején s még aztán is jó ideig lehetőleg kevéssé bonyolult technikák köréből vegyük példáinkat. Ilyenek a textilművészet, a kerámia, az üveg, a vas, a bronz, a fa megmunkálása stb.

Ebből indulva ki, az oktatás lehetőleg behatóan mutassa ki, mint vitte a szükség az embert sok forma kitalálására, mint szólt bele ebbe a munkába az anyag, mint avatkozhatik bele a megrendelő. E három nagy csoport tüzetes megbeszélést kíván a kurzusokon, mindig a megfelelő tárgyak vagy legalább jó képek bemutatásával. S már itt lépten-nyomon alkalom nyílik a legfontosabb műtörténeti tények ismertetésére. Ha az anyag fontosságáról beszélünk s közelfekvő példákon bemutattuk azt, előadhatjuk nagy körvonalban például Babilon és Egyiptom főbb építési formáit mindig abból a szempontból, hogy az egyik agyagvidék volt, a másik kővidék s fejtegetve azt, hogy miképpen nyomta az agyag is, a kő is a maga bélyegét ezekre a művekre. Az így előadott műtörténeti adatok annyira összeforrnak a hallgató emlékezetében az egyszerű tárgyakról vett tapasztalataival, hogy nem egykönnyen feledi el.

Jól tudom, hogy akik a művészetet, a kultúra legnemesb alkotását a legmagasabb szintről szokták nézni és élvezni, primitívnek, alacsony szintűnek fogják a programm e részét tartani. Hol maradnak — kérdezhetik — azok a nagyszabású lelki vívódások, az agy és szív ama remeken harmónikus alkotó-munkássága? Hát ezt egészen elhallgassuk a tudnivágyó ember elől? Hisz akkor tán nem is érdemes művészetről beszélni, kurzusokat tartani.

Azt válaszolhatjuk erre, hogy az imént vázolt programm bő alkalmat ad erre is, sőt egyenest oda vezet. Legyen szabad ezt is rövid példával illusztrálnom. Szó esik arról, hogy agyagból, kőből szobor is készül. Egyformák-e azok? Bármennyi példát veszünk is elő jó mesterek oeuvrejéből, bizonyos különbségekre bukkanunk. Az agyagszobor, vegyünk például egyet Donatello köréből, frissebb, élénkebb, hirtelenebb előadású. A kőmunka — legyen az görög, vagy reneszánsz példa — óvatosabb, lassúbb jártú. Könnyen megmagyarázható a hallgatónak, hogy erre már a kétféle anyagnak is van jelentékeny hatása. Az agyag puha, minden érintést magára vesz, de könnyen korrigálható rajta minden hiba. A kő kemény, csak erős ütésnek enged, de ha többet hasítunk le róla, nem korrigálható. Ha most egy szobrász az élő modellt agyagba és külön kőbe akarná vésni, kétségkívül fürgébben járhat a keze az agyagon, viszont óvatosabban, jobban latolgatva a kövön. Az agyag módot ad a művésznek, hogy minden hirtelen fölfedezését, minden megtalált formát azon frissiben, tétovázás nélkül, szinte oda sztenografálja a művére. A lassúbb jártú kőfaragónak mindez nincs módjában. Sőt a két szobor még finomabb különbségeket is mutat, az egyik gyorsan készül, rövid idő alatt: meglátszik rajta a szerző élénkebb kedve vagy bágyadtsága, öröme vagy csüggedése, kínlódása vagy egy merész invenció hirtelensége. A kőszobor azonban lassan készül, hónapokig, esetleg évekig van munkában. A szerzőnek azt a lelkiállapotát, amely ott mai munkáján még meglátszanék, esetleg hónapok mulva letörli egy egészen más lelki hangulat. S ha már itt tartunk előadásunknál, könnyű dolog jól megválogatott példákon bepillantást engedni egy Fidiasz-korabeli művész, egy Donatello, egy Rodin egyéniségébe. A hallgató már elő van készítve rá.

Meggyőződésem, hogy a tanítás ily menetével többet kap a mi tanulatlan emberünk, mintha még oly szép előadásban elmondjuk neki a rendszeres műtörténet adatait, kultúrhistórai hátterükkel együtt. S amit így szívott magába, az vérré válik benne. Hisz maga látta, mint bonyolódik ki egy

mű az anyagból s maga jött rá, miféle lelki diszpozíciók működhetnek közre a művészi alkotásnál.

Ennyit s nem többet volnék bátor a szabad tanítás céljaira ajánlani. De még ez a programm is aláfalazható egy módszerrel, amely a leghathatósabb valamennyi közt. Erre a másik módszerre csak röviden utalok. Mindaz, amit részben a stilisztika köréből vett példákon bemutatunk és megértetünk, tízszeresen él s tízszeresen hat ott, ahol nemcsak hallgató, hanem dolgozó emberek adják a közönséget. Kérdezzék meg, uraim, mi mást jelent egy terrakotta-szoborról vett példa olyan embernél, aki maga is próbált már agyagban mintázni. Kérdezzék meg, mit lát egy stilizált formában egy olyan ember, aki maga is rajzolt természet után s maga is próbált stilizálni. Az eredményt nem is lehet összehasonlítani azzal, amelyet a rajzolni, mintázni nem tudó hallgatóságnál érhetünk el. Amit most e fejtegetés végén emeltem ki, annak kellene a művészeti oktatás igazi alapjának lennie. Ha szabad egy ma még utópikusnak látszó képre gondolnom: úgy látnám a szabad iskola hallgatóit, amint műhelyben dolgoznak, textil-, agyag-, famunkával, rajzolva, mintázva. S most már szólhatok arról is, hogy ezeknek a kurzusoknak hivatott vezetőit a művelt magyar rajztanárban látom, aki szeretettel fog ez új, nobilis missziójához. Munkaközben megismerkedni az anyagokkal, rajzolva megfigyelni a valóság formáit, azokat az anyaghoz stilizálni: ezek volnának az alapok, amelyekre a fönt előadott programmot építeni lehetne.

Természetes, hogy e programmot az életbe így átültetni, nagy nehézségekkel jár. De azt hiszem, hogy ha csak félig közelítjük is meg a célt, már azzal is nyertünk.

Ebbe az egyszerű programmba csak annyit vettem föl, aminek eredményességéről alkalmam volt meggyőződni. Igaz, hogy a nagy célt tárlatok, múzeumok, fölolvasások stb. hathatósan elősegíthetik. De nem hiszem, hogy e faktorok az előadott alapvető oktatás nélkül eredményre vezetnének. Látni, megfigyelni, tanítani, meggyőződést kelteni a hallgatókban: ez a programm célja. Mulattatni őket szép előadá-

sokkal, cifra ruhát kínálni nekik, amit holnap le is vethetnek, nem lehet a szabad tanítás célja.

Összefoglalva az eddig mondottakat, a szabad tanítás legfontosabb tennivalója a képzőművészetek terén az volna, hogy a hallgatók a rajz és mintázás segítségével hozzászokjanak a természeti jelenségek önálló mefigyeléséhez, megismerkedjenek könnyen megmunkálható anyagokkal s azok megfelelő technikáival s így előkészítve és e tanulmányokkal kapcsolatosan mindig bemutatott példákon ismerjék meg a legfontosabb stilisztikai jelenségeket, a formák és dísz keletkezését, elváltozását, az anyagok s a velük elérhető szerkezetek forma-változatait, az anyag hatását a művészre s a művész álláspontját anyagával, céljaival, környezetével szemben. Rendszeres műtörténet helyett a műtörténet-kínálta példák elemzése készítse elő a hallgatót a műtárgyak önálló kritikájára, élvezésére, s tegye — amennyire lehet — függetlenné, de gyújtson benne egyúttal kedvet a további tanulmányozásra.

Amit a szabad tanítás hallgatója ily módon szerzett meg magának, élénken fog különbözni attól a művészetbeli tájékozottságtól, amelyben az úgynevezett művelt osztály leledzik. Akiben így vérré vált a stílus-érzés, az a gyakorlati életben is e látószögből fogja nézni az eléje kerülő artefaktumokat. S ha e kurzus hallgatója véletlenül mesterember, meg fog látszani e tanulság az ő munkáján is s annak értékét növelni fogja. Mi más ez, mint az úgynevezett művelt osztály álláspontja a műtárgyakkal szemben. Minden teoretizálás mellőzésével az életnek csupán egy idevágó jelenségére leszek bátor utalni, amelyet mi mindnyájan nagyon jól ismerünk s naponkint megfigyelhetünk.

Vessünk egyszer egy pillantást arra a publikumra, amely a művészeti fölolvasások rendes vendége. Íme, ez a művészetért lelkesedő közönség ott oly ruhában jelenik meg, mely kigúnyolása minden stílusérzésnek. S ez a közönség észre sem veszi, hogy a divatlapok holt utánzása mily rikító ellentétben áll a művészetért való v é l t rajongásával! Még tovább megyek: a divatlapok pusztító s ízléstelen befolyása még otthonának legbizalmasabb zúgába is sarkon követi ugyanezt

a közönséget. Nézzük csak meg a párisi és bécsi divatlapok nyomán került úgynevezett kézimunkákat, porcellánfestéseket, fa- es bársonyégetést, ridikülöket, bőrmetszést, hímzést, applikációt stb. Csakugyan, ha össze akarnók állítani a művészi stílus ellen elkövethető merényletek Pitavalját, csak egy divatlap néhány évfolyamát kell kötetbe köttetnünk. Kérdem, t. Szakosztály, mit értünk el tárlatainkkal, múzeumainkkal, fölolvasásainkkal, cikkeinkkel e művelt közönség körében, ha annak bizalmas környezete az ízlésrontó divatlapok diktandója szerint épül össze? Nem látszik-e igaznak ezek után, hogy mind e segédeszközök, e módszerek alapjában véve csütörtököt mondtak, mert művelt közönségünkben az igazi stílusérzés nem vált vérré.

*

A programm, amelyet előterjeszteni bátor voltam, korántsem elegáns, éppenséggel nem szalón-ízű s még kevésbbé ínycsiklandó. Munka az alapja. Afféle egészséges abc-nek tartom. Egyet azonban biztosan tudok: aki figyelmesen vesz részt az ajánlott tanulási munkában, annak otthonában önök nem fognak soha többé divatlapokból kiollózott monstrumokat találni. Abban vérré válik a stílusérzés.

Megvalósítható-e ez a programm?

Erre nézve csak azt vagyok bátor megjegyezni, hogy a székesfővárosi iparrajziskolában s néhány munkás-szervezetben oly tapasztalatokat szereztem, amelyek meggyőztek engem arról, hogy az előadott célt ily módon meg lehet közelíteni, sőt el lehet érni. De vajjon a művészeti oktatásnak imént körülírt kerete s közvetlen célja helyes-e?

Ezt eldönteni a t. Szakosztály van hivatva.

*

Elnök jelenti, hogy ehhez az előadáshoz senki sem kíván hozzászólani. Előadónak köszönetet mond tanulságos előadásáért s jelenti, hogy *dr. Váradi Antal* előadó akadályoztatva lévén, nem jöhetett Pécsre s előadását nem tarthatja meg. — Fölkéri tehát a következő előadót, Sztojanovits Jenő karnagyot, hogy előadását megtartani szíveskedjék.

Sztojanovits Jenő énekfelügyelő, a budapesti Szent István Bazilika karnagya:

Állami föladatok a zenetanítás terén.

Ha manapság az úgynevezett művelt embert megkérdezzük, hogy szereti-e a zenét és ha igen: melyik fajtáját kedveli különösen, úgy erre a kérdésünkre sokféle feleletet kapunk.

A leggyakoribb válasz az, hogy: szeretem a zenét, de csak a könnyen fölfogható zenét, sajnos a klasszikus muzsikát nem értem. A másik csak az operetteket kedveli, a harmadik csak a cigányzenét, vagy a magyar nótákat szereti, a negyediknek csak a tánc-zene tetszik s aránylag igen kevesen lesznek, akik azt felelik, hogy a jó zenét szeretik.

Azt, hogy a zene megértése, szeretete és pártolása milyen állapotban van hazánkban, pontos statisztikai adatokkal nem vagyok képes megállapítani, de minthogy egy negyed évszázad óta szeretettel foglalkozom ezzel a kérdéssel, sok olyan adatot hordtam össze, amelyek eléggé megbízhatóan világítják meg a kérdést.

Úgy vélem, a zeneművészet iránt országszerte igen nagy a közömbösség s igen csekély azoknak a száma, akik a zenét szeretik, értik és kultiválják, akár mint passzív hallgatók, akár mint aktiv egzekutálók.

Mielőtt ez állításomat bizonyítani megkísérelném, kifejezést kell adnom annak a meggyőződésemnek, hogy a zenét teljesen élvezni, megérteni és megszeretni csak az képes, aki azt tanulta. A művészetek között a zene ebben a tekintetben egyedül áll, mert lényege és tárgya teljesen elvont, s az idő folyamatában való megnyilvánulásait a halló szerv közvetítésével az agyvelő teljesen apart képzetekké kell, hogy földolgozza. Ha a zene hallása alkalmával a hatás csak a halló szervek megrezegtetéseig terjed, de földolgozó, analizáló, szóval gondolkodó agyműködést nem vált ki, úgy az egyszerűen csak fizikai hatás marad, mint aminő a meleg vagy hideg, a savanyú, vagy édes, a sötét vagy világos érzete.

A zene iránt való közömbösségnek tehát egyik főoka az, hogy Magyarországon a zenét igen kevesen tanulták és tanulják. A zenei műveltséget bizonyos fokig meg lehet szeretni a nyilvános iskolákban, a különösen zenetanítással foglalkozó iskolákban s végül magánúton, az ének vagy valamely hangszer tanulása révén.

A múlt év szeptember haváig az összes fölső, nép- és középiskolák közül csakis a polgári fiú- és leányiskolákban és a fölső leányiskolákban tanították az éneket, mint olyan tárgyat, melyből a bukás nem számít, melyből bárki fölmentetheti magát s tanították egy teljesen elavult és értéktelen tanterv szerint. Az elemi és reáliskolákban, a gimnáziumokban, a kereskedelmi s másféle szakiskolákban tehát sem zenét, sem annak egyik ágát, az éneket, mint rendes tárgyat nem tanították. Némelyik iskolában mint rendkívüli tárgy szerepelt, tanterv nélkül, csekély számú tanulóval.

Elmondhatjuk tehát, hogy a múlt év szeptember haváig Magyarország tanuló ifjúságának túlnyomó nagy része zene nélkül nevelődött.

Figyelembe kell vennünk azt, hogy a polgári és fölsőleányiskolai tanulók s az ország összes zeneiskoláinak és magántanítóinak tanítványai az ország tanuló ifjúságának csak egy kis töredékét teszik.

A legfájdalmasabb veszteség az, hogy azok, akik a gimnáziumon és reáliskolán át jutnak az egyetemre, akik tehát így jelentékeny társadalmi pozíciókba és vezető és irányító állásokba jutnak, teljesen híján vannak a zenei műveltségnek s így se érzékük, se rokonszenvük nem lévén a zene iránt, nem is törődnek vele.

A múlt év szeptembere óta a helyzet lényegesen javult azzal, hogy életbe lépett az új népoktatási tanterv, mely az elemi iskolák fölső osztályaiban kötelezővé tette az éneket. Az új tanterv elég jó ahhoz, hogy hozzáértő tanító kezében szép eredményeket hozzon létre, de itt meg az a nagy baj, hogy az új tanítóképző iskolák tanterve még sokkal fiatalabb, hogysem megfelelő számú — éneket helyesen tanítani tudó — tanítót produkálhatott volna. A régebbi tanítók nagyrésze

tudniillik nem ért hozzá s nem is valószínű, hogy utólag megfogja tanulni.

Mindazonáltal ezek az átmeneti nehézségek elmúlnak s a reformnak nagy jelentősége lenne a zenei kultúra fejlesztése terén, ha az egész akció a középiskolák küszöbén meg nem feneklene. És itt azt vagyok bátor kérdezni, hogy miért kell az ének a polgári iskolai tanulónak s miért fölösleges az a gimnázistának vagy a reálistának? A gimnázista vagy reálista fiúnak az általános műveltséghez való jogos igénye kisebb talán, mint a polgári iskolai tanulóé?

Igazán nyitott ajtót törnék be, ha itt most bizonyítgatni akarnám a zene és ének tanulásának fontosságát a kedély és értelemképzés, a művészi nevelés szempontjából s fölsorolnám a nyugati nagy civilizált államok állásfoglalását ebben az ügyben és mégis azt hiszem, kielégítő feleletet erre a kérdésemre nem kapok.

A helyzet egyelőre az, hogy az állami élet, a tudomány az egész művelt társadalom vezetőférfiainak túlnyomó része zenei analfabéta. Nem tanultak annak idején semmiféle zenét, közömbösek iránta s azzal mentegetik legföllebb magukat, hogy nincs hallásuk. Az előbb fölsoroltaknak csak természetes következménye a magyar zenekultúrának jelenlegi állapota, mely kezdetleges fokon áll.

Nézzük csak futólag a mi zenei berendezéseinket, sorba vévén azokat az intézményeket, amelyek a jó zenét szolgálják.

Az egész országnak van egy felső zeneiskolája, a magyar királyi Zeneakadémia, afféle zeneegyetem, ahol a magasabb és legmagasabb zenetudományt kultiválják. Mikor megszervezték, fényes tetőt csináltak egy nem létező épülethez. Néhány kiváló zeneművészünknek kreáltak állásokat egy művészképző zeneiskola keretében és egyszerűen elfelejtették megcsinálni az alapot, az első és második emeletet, más szóval: a végén kezdték el a dolgot. Akkori vezető férfiaink nem igen voltak tisztában a zenetanítás lényegével, értékével és céljával, aminthogy még manapság is ebben a tekintetben a legzavarosabb fogalmak uralkodnak.

Jőjjünk tisztába azzal, hogy mi a célja a zenetanulásnak?

A zenetanulásnak van egy általános és egy különös célja. Az általános célt szolgálja az a zene- (ének-) oktatás, melyben bizonyos fokig minden tanulónak részesülnie kell azért, hogy műveltségében ne legyen hézag. Megtanul annyit, amennyi képessé teszi arra, hogy a zenét megértse, s ez irányú lelki szükségleteit kielégítse. Ezt a célt szolgálnák az alsó és középfokú zeneiskolák. A zenetanulásnak második különleges célja, a dologbeli készség elsajátítása egészen az elérhető tökéletességig, továbbá a művészi fölfogás és értelmezés kifejlesztése, az arra hivatott egyéni rátermettség szolgáltató képességének legvégső határáig. Ezt a különös célt szolgálja az alsó- és közép-zeneiskolák folytatását és befejezését képező felsőfokú zeneiskola, a milyen az országban csak egy van, a magy. kir. Zeneakadémia.

Van tehát legfelsőbb fokú zeneiskola, de nincs eleje és közepe. Félszeg helyzetében az akadémia keményen tartotta a magas színvonalat és erősen megrostálta a fölvételért jelentkezőket. Az eredmény az volt, hogy elenyésző csekély számmal talált megfelelő növendékeket, még pedig azért, mert céltudatos tantervvel dolgozó előkészítő iskolák nem voltak.

A helyzet ma már tarthatatlan s az állam kénytelen lesz abból a lépéséből kifolyólag, hogy a zeneakadémiát megalapította s bizonyos tantervvel és a legmagasabb auktoritással ellátta, a szükség által diktált konzekvenciákat levonni.

Ez a végleges rendezés azonban nem lenne helyes és üdvös, ha nem az egész vonalon történnék. Apró foltozgatásokkal és palliativ intézkedésekkel, rendszer és vezető gondolat nélkül, nem lehet a hiányokat megszüntetni. Itt csak radikális és tervszerű eljárásnak van haszna és eredménye. Ez az út hosszú és sok időt vesz igénybe, tehát minél előbb kell megindulni.

Ha elfogadjuk azt a vezető gondolatot, hogy zenei kultúránkat az iskolákban kell megalapozni, úgy a teendő intézkedések egymásból folynak. Mindenekelőtt gondoskodni kell oly intézetről, mely zene- és énektanárokat helyesen képez. A zenetanárképzésre az országos akadémia megfelelően van berendezve, kívánatos volna azonban, ha a zenetanár-jelölttől

nyolc középiskolai osztály sikeres elvégzését követelnék s nagyobb súlyt fektetnének a tanításnak a megtanítására. Kívánatos volna ezenkívül, ha az állam még egy ilyen zenetanárképzőt állítana föl az ország egy másik pontján, vagy Aradon, vagy Kolozsvárott, vagy Temesvárott, mert egy ilyen intézet kevés.

Az énektanárképzés mai állapota egészen tarthatatlan. Énektanárokat tulajdonképpen az országban sehol sem képeznek. A tanítóképzőkben az ének ugyan rendes tárgy, de a képzés módja már nem felel meg a modern követelményeknek. Egy modern énektanártól meg kell követelni a megfelelő általános képzettségen fölül azt, hogy kifejező kellemes és jól képzett énekhangja legyen, mert hogyan tanítson az énekelni, aki maga nem tud énekelni, vagy hangja nincs? Különös súly fektetendő arra, hogy az énektanár tisztán, szépen és szabatosan beszéljen magyarul. Az éneklésben a szöveg helyes kiejtése, a helyes hangsúlyozás oly fontos részletek, amelyeket figyelmen kívül hagyni nem szabad. Az énektanárnak az általános zeneelméletben, az összhangtanban s legalább az egyszerű ellenpontban, a zenetörténelemben és zeneesztétikában, a formatanban, a hangot adó szervek ismeretében, az éneklés higiéniájában és módszertanában teljesen jártasnak kell lennie s azonkívül meg kell követelni tőle, hogy kitünően játsszék zongorán és harmoniumon.

Ezeket a tárgyakat a képző intézetekben vagy egyáltalán nem, vagy pedig nem a szükséges terjedelemben tanulják.

Az állam két énektanár-vizsgáló bizottságot nevezett ki, melyek ezekből a tárgyakból való készültséget több-kevesebb szigorúsággal megkövetelik a jelöltektől. A tapasztalás azt bizonyítja, hogy ezek a bizottságok rendkívül elnézők s olyanokat is ellátnak oklevéllel, akik erre nem kvalifikáltak. Ezeknek mindenesetre megvan az a mentségök, hogy ugyan hol tanulhatták volna meg alaposan ezt a stúdiumtömeget? Egyszerűen sehol, mert ezekből a tárgyakból nagyobbrészt sem magyar nyelven megírt megbizható tankönyvek, sem módszerek és rendszerek, sem iskolák, sem tanítók nem léteznek. Az akadémia tanulói is például az összhangzattant német nyelvű

tankönyvekből, a zenetörténelmet, módszertant, esztétikát, formatant a tanárok magyarázatai után tanulják.

Ebbe a káoszba végre rendet hozni s egy megfelelő tantervvel, tanerőkkel és segédeszközökkel ellátott énektanárképző intézetet fölállítani, mindenesetre állami föladat.

Így volt ez a rajztanítással is. Addig kísérleteztek, míg végre belátták azt, hogy megfelelő rajztanárokat csak egy erre a célra berendezett s megszervezett rajztanárképző intézetben lehet nevelni.

A második állami föladat, a zenetanítást országszerte rendezni. Ezt a kérdést a zenetanulás kétféle céljának megfelelően kell megoldani. A közoktatásügyi minisztérium megindult a helyes úton: az elemi iskolákban kötelezővé tette az énektanulást. Folytassa a reformokat tovább. Mindenekelőtt a polgári iskolák számára új és modern tantervet kell készíteni, amely az éneket céltudatosan és helyesen állítja be a tanítás keretébe, azután egy megfelelő tantervvel be kell vezetni az énektanulást a középiskolák alsó osztályaiba, gondot fordítva arra is, hogy az énektanítás keretében általános zenei ismereteket is nyújtsunk. Önként adódik az iskolaszerte fölállítandó iskolai énekkarok kérdése. Sajátságos, hogy polgári életünk lefolyása közben oly sokszor érezzük a szükségét az éneknek, de arról nem gondoskodunk, hogy legyenek is, akik énekeljenek. Már az iskolai életben egy sereg hivatalos ünnep van, amelynek hivatalos programmjában a karének előkelő szerepet tölt be, künn az életben is léptennyomon kívánjuk az éneket. Ott, ahol ünnepi komolyságot, megfelelő hangulatot akarunk kelteni, ahol az emberi léleknek a közönségesnél érzékenyebb fogékonyságát akarjuk kiváltani, ott, ahol a szó már nem tud mindent kifejezni s ahol érzéseinknek szárnyat akarunk adni: ott kívánjuk és segítségül hívjuk az éneket. Gondoskodjunk tehát arról, hogy legyenek akik énekeljenek s tudjanak is énekelni. Németországnak mintegy ötezer férfidalos-egyesülete, női és vegyes kara van, mintegy 600,000 működő taggal. Magyarországban teng-leng körülbelül 140 dalárda, összevissza 4000 taggal. Nem gondolják uraim, hogy az a 600,000 dalos német min-

den szervezetnél erősebb és megbízhatóbb kapcsokkal köti össze a német dal bűvös erejével a hatvan milliónyi nagynémetséget a végletekig fölfokozván bennök az összetartozóság nagy nemzeti érzését? S vajjon nekünk nem volna-e szükségünk ily kapocsra, mely széthúzó társadalmunkban fölköltse az összetartozás érzését s a magyarság eszméjét a magyar dal bűbájos erejével belopja az idegen nemzetiségek szívébe? De minálunk, sajnos, majdnem becsületbe vágó dolog az éneklés, pláne a dalárdázás. Az egyszerűen kompromittáló. Valóságos önmegtagadás kell ahhoz, hogy valaki, szembeszállva az előítéletekkel, belépjen egy dalárdába. Mindjárt nem megy komoly ember számba. A dalárda, az úri köztudat szerint, olyan részeges társaság, amelynek az éneklés csak jogcím arra, hogy sokat igyék. Ha ezt a tételt megfordítjuk, ugyanannyi joggal mondhatjuk, hogy a társadalom nem dalárdázó, tehát hasonlíthatatlanul nagyobbik része, még csak címet sem keres az ivásra, iszik egyszerűen jogcím nélkül, — de annál többet!

Ezután a kis kitérés után visszatérek a zenei oktatás második speciális céljának és föladatának elérésére és megoldására alkalmas állami beavatkozás megjelölésére. Ez a speciális zenetanítás kérdésének megfelelő tantervekkel s iskolákkal való megoldása. Ezt nem én sürgetem egyedül s nem is először. Ezt maga a zenetanításnak mai helyzete sürgeti leginkább. Vegyük azt a legegyszerűbb esetet, hogy valaki zongorázni, vagy hegedülni akar tanulni. Ha egy kissé lelkiismeretesen kezeli ezt a kérdést, úgy az első lépésnél már zavarba jön. Kitől tanuljon és hol? Vannak államilag képesített s államilag nem képesített zene tanárok. A bizalom természetesen az államilag képesítettek felé fordul, de a gyakorlat egyelőre még nem erősíti meg ezt a bizalmat, mert íme a kiváló művészek és tanárok egész sora: nem államilag képesített tanár. Sőt — horribile dictu! az állami képesítést osztogató tanárok (tehát a legfőbb tekintélyek) kilenctized része maga sem államilag képesített tanár! Az országban működő zenetanárok kilenctized része is állami képesítés híján van. Tehát attól próbál az illető tanulni,

akinek tekintélye van. Ez a módszer azonban drága s végeredményében bizonytalan. Bizonytalan azért, mert nem tudni, hogy az illető tanár milyen módszer, rendszer és tanmenet szerint tanít. Kérdés, hogy négy-öt évet tanulván, fölveszi-e az egyedül államérvényes zeneakadémia a növendékei sorába? Erre a fölvételi vizsgára senki fia sem mehet el azzal a biztos tudattal, hogy megfelel-e a követelményeknek? Az illető tanulni vágyó tehát azt gondolja magában: bizonyosan lesz olyan iskola, amelyik olcsóbb is mint a magántanulás, amelynek bizonyosan megfelelő tanszemélyzete és tanterve van, amelyik iskolának tehát bizonyos számú osztályát buzgalommal elvégezvén, bejuthat az akadémiába. Hosszas keresgélés után rájön az illető, hogy ilyen iskola az egész országban nincs. Alig van két iskola, amelyiknek egyforma tanterve volna s a leghíresebb iskolából sem veszik föl az akadémiába fölvételi vizsga nélkül és végül: ez a fölvételi vizsga tiszta lutri! Pedig mégis csak az akadémiába kell jutni, mert annak van meg egyedül az a joga, hogy államérvényes bizonyítványokat adjon ki.

Ez az állapot annyira nevetséges és annyira botrányos, hogy az államnak kötelessége rajta mielőbb segíteni. Ha már megcsinálta az állam a tetőt, hát építsen legalább alája utólag egy házat. Ha már megcsinálta a mindenható Akadémiát, hát tegye normálisan lehetővé azt, hogy bizonyos föltételek mellett oda mindenki bejuthasson.

Mindenki csak helyeselheti azt, ha az állam a tanítás ügyét komolyan veszi s a zenetanítás ügyével is szakszerűen és behatóan foglalkozik. De akkor ne álljon meg a fél úton s ne csináljon fél munkát.

Mindenki örömmel fogja üdvözölni azt, ha a zenetanítás ügyét az állam országszerte rendezi, mert ennek eredménye az lesz, hogy mindenki olcsón és jól tanulhat zenét, de hát akkor rendezze is!

Mindenekelőtt készíttessen a zenetanítás minden ágára jó tanterveket, azután állapítsa meg az iskolák tipusait, melyek elvégzése a zeneakadémiához vezet, állítson föl egy sereg ilyen iskolát s végül: állítson föl legalább még egy zeneaka-

démiát valahol az országban, mert ez az egy kevés. A meglevő magániskolák legyenek kötelesek az állami tantervet elfogadni s aszerint tanítani, legyenek kötelesek csak államilag képesített zenetanárokat alkalmazni, vizsgálataikat és egész tanmenetöket ellenőrízze az állami zenei tanfelügyelő s végül: akik ezeket az iskolákat elvégezték s tovább akarják képezni magokat, vagy el akarják érni a művészi fokozatot: az előző jó bizonyítvány alapján, fölvételi vizsga nélkül, vétessenek föl az akadémiákba, aminthogy az érettségi bizonyítvány alapján mindenkit fölvesznek vizsga nélkül az egyetemre.

Ugyanilyen iskolákat fölállíthatnak a városok is, megfelelő állami szakellenőrzés mellett.

Így aztán a fejnek meglesz a törzse és meglesznek a végtagjai is.

Elsőrendű állami föladatnak tartom a zeneművészet népszerűsítését is, melynek egyik leghatásosabb eszköze a népszerű, olcsó zenekari hangversenyeknek országszerte, akár vándorzenekarral való rendezése, de erről a témáról igen tisztelt barátom, Molnár Géza fog értekezni s így befejezem előadásomat azzal a kívánsággal, vajha az itt megpendített eszméket az államhatalom minél előbb megvalósítaná!

*

Elnök köszönetet mond az előadónak s jelenti, hogy ez előadáshoz Hronyetz Antal Gyula és Kovács Sándor tagtársak kívánnak hozzászólni, kiknek, a mondott sorrendben, megadja a szót.

Hronyetz Antal Gyula: Az állam tegye hozzáférhetővé a középponttól félreeső munkás-osztályok részére, vándor tanítói útján, a zene és ének tanulását s az esetleg szunnyadó képességek továbbfejlesztésére nyújtson erkölcsi és anyagi támogatást.

Kovács Sándor: Az iskola célja: általános műveltség nyújtása. Az általános műveltség három célja: igaz, jó és szép. — I. Az elemi iskola ne csak elemi ismereteket nyújtson, ne legyen csak elemi nevelés a jóra, hanem a szépre is, ne csak rajz, hanem ének is taníttassék. (Svájci példa.) — II. A középiskolában még fontosabb a zene tanítása az általános műveltség szempontjából. Innen van, hogy a műzenét nem szeretik, nem tudják élvezni csak a cigányt. Azért vajúdott a magyar műzene kialakulása oly soká. —

III. A felső iskola célja már nem az általános műveltség terjesztése, hanem a szakképzés. De azért fakultatív tantárgy legyen itt is az ének. Példa: most egy éve a finn egyetemi hallgatók dalárdájának nagy hatása Budapesten. — IV. Az ének, zene nagyon fontos, azért Plató állami ellenőrzés alá akarta helyezni. Fölismerték a munkás-dalárdák vezetői annak kedélynemesítő hatását, azért szaporodnak. A már ultra-reálista mai világban fontos továbbá az ének és a zene, mint az *idealizmus* támogatója. *Nemzeti* ügy tekintetében megbecsülhetetlen a dalárda. Azért szaporodnak a nemzetiségeknél. Példa: a német dalárdák; Napoleon csúffá tette a németeket, akkor keletkeztek a dalárdák, s lett: *hazájuk*. Számos okból fontos, hogy általános műveltségűek ezen kiáltó hiányát sürgősen pótolják ki.

Elnök: Több fölszólaló nincs, tehát a vitát berekesztem. Előadó a záró szó jogával élni nem óhajt, miért is dr. Molnár Géza előadó következik. Méltóztassék előadását meghallgatni.

Dr. Molnár Géza budapesti egyetemi magántanár, az Országos Magyar Királyi Zeneakadémia tanára:

Néphangversenyek. Vándorzenekarok.

— Kivonat. —

Aki az előadó előtt közvetlenül fölszólalt, szemére vetette a magyarságnak a zenei elmaradottságát. Legyünk igazságosak! Bizonyos nagy történeti folyamatok vizsgálata nélkül a magyarság művészi érzéke vagy érzéketlensége fölött nem itélkezhetünk.

A legnagyobb baj az volt, hogy a magyarság későn jutott hozzá a keresztény műveltséghez. Évszázadokkal később, mint a kelták, germánok, sőt később, mint a normann-skandináv törzsek. Már pedig a középkorbeli műveltség annyi, mint keresztény műveltség. Amire a pap nem tanít meg, arra nem tanít meg senki. Míg francia földön már a tizenkettedik században a Notre Dame-templom zenészei, Perotinus és a két Franco, a kis témák többszólamú földolgozását tervelik ki s egy századdal később benedekrendiek és dominikánusok, Odington Walter és Hieronymus de Moravia, már a zenei

szigorú kánont tanítják, — addig a magyar templomban még járja a pogány tánc. Ennek csak a budai zsinat vetett véget IV. László alatt.

Tudós papi kézben lévén a középkoron át a zene teljes elmélete és gyakorlata (nevezetesen a műzenéé), mi ezt a nagyszerű kincset az árpádházi királyok alatt még alig ismertük meg. Tehát nagyot késtünk. De ebből a művészi érzékünk fogyatkozásaira következtetni, nem volna okszerű.

Ma már okmányaink vannak arra, hogy a magyarság lelke telistele van művészi elemekkel. Ennélfogva a szabad tanítás is megkezdheti munkáját a legszélesebb rétegekben. Bizonyos, hogy ezek csakhamar bele fognak látni a zene lényegébe. Meg fogják érteni ezt a különleges művészetet, amely a kedélyvilágot elmélyíti, a gondolatot szálfinom árnyalatok felé tereli és a túltengő gyakorlatiasságtól elvonja. Éppen a zene kiválóan alkalmas arra, hogy a szabad tanítás beillessze a maga keretébe. Míg más diszciplinák talán első sorban a társadalomnak bizonyos osztályára, vagy bizonyos foglalkozási ág képviselőire tartoznak, a zene végső célja, hogy a lelkek összességét egyesítse egy gyöngédebb, harmonikusabb világgal, a zene a lelkek összességét szólítja közös áhitatra.

A magyarságot bensőségesebb, spirituálisabb életre nevelni a zene segítségével: valóban gyönyörű föladat!

A néptömegre a szimfonikus zene lesz igazán mélyenjáró hatással. Beethovennek egy hegedű-szonátája nem fogja oly boldog izgalomba sodorni, mint Beethovennek egy szimfoniája. A zenekari együttesben a nép jobban rá fog ismerni az élet mására. A zenekar sokszínűségében jobban meg fogja találni a való élet sokféle rúgóját, útját, a zenekar dinamikájában a világot mozgató fizikai erők hatalmát, a zenekar erős lüktetésű ritmusában a természeti és lelki jelenségek nagy tagoltságát.

Olyan szimfonikus vándor-zenekart, amely bejárná a vidék jelentékenyebb városait, az előadó csak átmenetileg látna szívesen. A végső törekvésnek oda kell irányulnia, hogy minden számottevő város tartson fönn önálló zenekart, hogy a

vidéki ember ne csak hallgató, hanem közreműködő is legyen, hogy maga is játsszék, ha lehet, a zenekarban, hogy az egyre jobban kifinomodó lelke egyre jobban aktiválódjék is.*

A népnek nemcsak tehetsége, hanem joga is van a zenéhez. Azt az igazán magasrendű és sokoldalú tevékeny-

* A szimfonikus zenekarok szervezésének módjára vonatkozólag az előadó itt szillabusára hivatkozik, mely azt elég részletesen tárgyalja. E szillabust itt közöljük. (Szerk.)

1. A néphangversenyek rendezője kétféle célt tűzhet maga elé: vagy el akarja vonni a népet alsóbbrendű szórakozásoktól, vagy az ízlést óhajtja művészi irányban fejleszteni. Könnyebb elérni az elsőt, mint a másodikat. Leghelyesebb a két gondolatot összekötni.

2. Ha csupán az a célunk, hogy a népet elvonjuk a szórakozások kevéssé nemes fajtáitól, úgy alkalmas lesz erre egy tarka műsorú hangverseny, olyan, amilyent kaszinók, iskolák stb rendezni szoktak. Sőt mentől fülcsiklandozóbb számokat (éneket, tánczenét, operette-részleteket) tartalmaz majd ez a műsor, a nép annál szívesebben fogja venni. Ám ez a hangverseny nem fogja előbbre vinni a nép művészi ízlését.

3. Iskolázott ízlésre a nép csak úgy tehet szert, ha céltudatosan rendezett hangversenyeket hallgat. E hangversenyek műsorán kizárólag a szimfonikus és kamarazene-irodalom legértékesebb termékeinek kellene helyet adni, a könnyebbről a nehezebb felé haladva. A műsor körülbelül három számból állana: egy szimfoniából, egy rövid szimfonikus tételből és egy kamarazenei müből (pl. trio, quartett, zongora-quintett stb.). Magánszámok, virtuóz-mutatványok, amelyek a figyelmet elterelik a zene lelki elemeitől, fölöslegesek és néha rossz hatásúak. Operákból való zenekari részleteket, amelyekben több az érzéki, mint a kedélybeli vonás, csak kivételesen játszatnék.

4. A hangversenyeket minimális belépő-díj mellett kellene rendezni. Egy koronáért vagy még kevesebbért. Semmi esetre sem ingyen. Aki elmegy oda, jelezze, hogy némi áldozatot hoz a művészetért és nem csak azért megy oda, mert ingyen kap valamit.

5. A városoknak két néphangversennyel kellene kezdeniök, azután fokozatosan szaporíthatók e hangversenyek. Utóbb lehetne rendezni hármat, négyet, ötöt, hatot, — végül kéthetenként egyet.

6. Az előadó testület törzse az egyes városokban működő színházak zenekara lenne. Ezt kiegészítenék a helyi zenetanárok és műkedvelők.

7. A vállalkozást a kormány és a városok anyagilag támogatnák, hogy a tiszteletdíjakat, a kóta-anyag, a világítás, fűtés stb. költségeit fedezni lehessen. A kormány a maga szubvencióját közvetlenül a város képviselőtestületének bocsátja rendelkezésére, ez azután kiutalványozza az ellenőrzés alatt működő hangverseny-rendezőknek. Ez a rendező lehet vagy az illető város terüietén létező Szabad Líceum, vagy más — a fölnőttek oktatását szolgáló — társaság, vagy a városi zeneiskola, vagy a helyi színigazgató stb.

8 A kormány a városi képviselő-testületeknek egyöntetű utasítást küld, tájékoztatva a helyi rendezőket a hangversenyek száma, műsora, a maximális belépő-díj stb. iránt, bizonyos részleteket azonban rábízna a városokra, ezek a helyi körülmények figyelembe vé elével állapítanák meg a további pontokat.

9. Oda kellene törekedni, hogy úgy a kormány, mint a városok segélye mielőbb fölöslegesekké váljanak. Miként Hollandiában, úgy nálunk is külön e célra alakult társaságoknak kellene a hangversenyek rendezését átvenniök. A tagsági díjak összege lépne a szubvenció helyébe.

séget, amelyet a magyar kormány és az országos m. kir. zeneakadémia e művészet érdekében kifejt, a szabad tanítás méltóan kiegészítheti. Mint ahogy megnyitjuk ma a legszegényebb ember előtt is a fogalmi világ kincseit, megtanítjuk írni, olvasni, gondolkozni: éppen úgy nyíljék meg minden ember előtt — le az alsó rétegekig is — a zene tisztult világa. Boldog az az ember, aki belevonva ebbe a világba, úgy érzi majd, hogy nemcsak dolgozó és szenvedő mechanizmus, hanem érzelmi és erkölcsi motívumokból összetett lény is egyúttal.

*

Elnök köszönetet mond előadónak s dr. Buday Dezsőnek, ki az előadáshoz hozzászólni kíván, megadja a szót.

Dr. Buday Dezső szerint szükséges, hogy a legújabb idők komoly muzsikájára s azok között különösen a könnyebb koncepciójú modern darabokra fordítsanak nagyobb gondot, mert a nép, az eddigi tapasztalat szerint, különösen művészeti dolgokban csak a legújabb, talán komplikáltabb dolgok iránt fogékony. Ajánlja az ilyen zenei iskolázásra *Grieg, Sinding, Jensen* hangulatos képeit.

Dr. Molnár Géza előadó zárószava: *Buday dr.* programmzenét akar adni a népnek. Pedig a programmzenét, amely mindenkor egy határozott lelki vagy külső folyamatot óhajt visszaadni, a műveltebb hallgató is nehezebben fogja föl, hát csak a kevésbbé művelt hallgató! A nép előtt játsszuk el a *klasszikusok* műveit, mert talán egyik művészet terén sem oly jelentős (nemcsak eszmeileg, de a gyakorlati nevelés szempontjából is) a klasszicizmus, mint éppen a zenében. A zene nem dolgozván fogalmakkal, a legjobban van rászorulva a világos, átlátszó formákra. A programmzene megdönti a könnyen áttekinthető formákat, itt a zenei rendet az illető műben megzenésített külső, vagy lelki események véletlen rendje szabja meg. Az ilyen zenei egymásutánt nehezebben tudjuk *szemlélni* (ha szabad itt e szót használni), mint a klasszikusoknak szigorú világossággal tagolt műveit.

Buday dr. nemzetközi zenét óhajt. Nemzetközi zene nincsen. Tévedés azt hinni, hogy a nemzeti zenét a fajszeretet sugalmazza, hogy ez valami mesterkélt kreatúra. Ellenkezőleg: éppen a «nemzetközi» zene volna az, amelyet erőszakosan, bizonyos ravaszkodó elvek szerint kellene összegyúrni. Minden, ami a pszíhéből közvetlenül, melegen és artisztikusan kisugárzik, az nemzeti művészet.

A nagy mesterek egész thematikája Bachtól Beethovenig népdalok, diákdalok és táncok faji szólásmódjában gyökerezik. Ezek a nagy mesterek *csak a hatásukban* lettek nemzetköziek, amennyiben a művelt emberiség egyeteme megértette őket, a beszédük azonban faji beszéd. A fajok szerint való tagolódása a művészlelkeknek épp oly természetes, mint az organikus világnak számos tagolódása. *Akarva* sem lehet «nemzetközi» zenét csinálni. Ha szándékosan kitérek egy bizonyos faj szólásmódja elől, beleesem egy *másik* faj szólásmódjába!

*

Elnök: Ezzel a Szakosztály napirendjét letárgyaltuk s működésünket befejeztük. Köszöni a fölszólalóknak is, a hallgatóságnak is a szíves érdeklődést és figyelmet, mellyel a tárgyalást kísérni szívesek voltak s a Szakosztály ülését bezárja. (Lelkes éljenzés.)

AZ ÖTÖDIK (TURISTA- ÉS TESTNEVELÉSI) SZAKOSZTÁLY NAPLÓJA.

Elnök: *Jancsó Benedek dr.*
Titkár: *Harrer Ferenc dr.*

A szakosztály tárgyai:

1. Megalakulás.
2. A testnevelés terjesztése a nép között. — Előadó: *Stankovits Szilárd dr.*
3. A testi nevelés fejlesztése az ipari munkásság körében. — Előadó: *Wein Dezső dr.*
4. Munkások sportűzése. — Előadó: *Lauber Dezső.*

*

A Szakosztály Pécsett, a Városi Székház I. emeleti 33. számú termében ülésezett 1907 október 4-én délelőt 8 órától 11-ig.

*

Jelen volt 30 kongresszusi tag.

Dr. Jancsó Benedek elnök az ülést megnyitja; a Szakosztály, megválasztván egyhangúlag a jelölteket, a következőképpen alakult meg:

társelnökök lettek:

Bárczy István dr.	Keresztény János
Doktor Sándor dr.	Szabó József

társtitkárok:

Balku Dénes	Grünhut Adolf
Blau Adolf dr.	Kőberling Károly

Elnök a megalakulást kimondván, jelenti, hogy dr. Téry Ödön előadó Hamburgból sürgönyileg kimenti távollétét s így «a turistaság fejlesztése az ipari munkásság körében» című előadása elmarad, azonban a turistaságot érintik a napirend szerinti többi előadásban s így ez a kérdés egészen figyelmen kívül nem marad. Tekintettel arra, hogy e Szakosztály előadásai mind rokontárgyúak, előbb az előadásokat kéri mind meghallgatni s a vitát az elhangzott előadásokra együttesen megindítani. (Helyeslés.) Ennek folytán fölkéri az előadókat, hogy a napirendben megállapított sorrendben legyenek szívesek előadásaikat megtartani.

Dr. Stankovits Szilárd székesfővárosi polgármesteri titkár, a Magyar Athlétikai Szövetség titkára:

A testnevelés terjesztése a nép között.

Ma már az állami és társadalmi élet minden tényezője elismeri a testnevelés kérdésének fontosságát. Hiszen vitázni sem kell afelől, hogy akkor, amikor a megélhetés mindig nehezebb küzdelmei kötik le az emberek millióinak csaknem egész tevékenységét, amikor a létfönntartás súlyos gondjai,

a mindennapi fárasztó munka meríti ki napról-napra az ember testét és lelkét, akkor igazán csak az észszerű testképzés és rendszeres testgyakorlat képes a léleknek és testnek megzavart egyensúlyát helyreállítani, a testnek és életszerveknek ellenálló képességét fönntartani. És ha fontos a rendszeres testnevelés a fölnőtt embernél, még fontosabb a fiatal nemzedéknél, mert ifjúságában veti meg az ember későbbi fejlődésének alapjait és ha zsenge korban, amikor még könnyen kiküszöbölhetők a szervezet hibái, gondos figyelmet fordítunk a testnek fejlesztésére, úgy sok későbbi betegségnek csiráját fogjuk elfojtani. A nemzetnek egész életére kiható közegészségi jelentősége van tehát a testnevelésnek, amely erősíti a fajt és fokozza ellenálló képességét. Különösen a városi népesség körében, amely alig élvezheti a természet áldásait, a szabad mezőt és annak balzsamos levegőjét, a kis- és nagyipari telepeken és műhelyekben dolgozó embertömeg körében, amely éveken át dohos levegőjű helyiségekben, csaknem minden mozgás nélkül végezi napi munkáját, a rendszeres testnevelés képes csak megakadályozni a testi szervezet elsatnyulását. De nemcsak közegészségi szempontról van nagy jelentősége a nagy tömegek testgyakorlásának, fontos az a nagy tömegek erkölcsisége szempontjából is. Az élet ezer és ezer kísértése férkőzik a fiatalság közelébe, amely a bűn útjára sodor sokakat. Ezzel szemben az a fiatalság, amelybe belecsöpögtették a sport szeretetét, a játékok és egyéb testgyakorlatok iránti kedvet és rokonérzést, az nem fog hallgatni a kísértések csábító szavára, nem fog örömet találni a csatangolásban, amely annyi bűnnek kiinduló pontja, hanem sietve fogja fölkeresni kedvelt szórakozásának színhelyét és testét-lelkét fölüdítő sportokban fogja találni gyönyörűségét. A fiatalságot fegyelemre, a vezetők tiszteletére, ügyességre, önfegyelmezésre, szívósságra, kitartásra fogja tanítani a modern sport, amely eléri azt, hogy a vele foglalkozók, mint a tapasztalat mutatja, nagy többségükben hasznos tagjai lesznek a szocietásnak.

A testgyakorlatok megkedveltetése iránt az utolsó másfél évtizedben igen sok történt Magyarországon. Sokat tett

maga az állam, amely erkölcsi és anyagi támogatásban részesíti a sport eszméjének előharcosait. Sok magyar városban látjuk már, hogy tornatermeket, játszóhelyeket bocsátanak a nép rendelkezésére és általában szeretettel karolják föl az e téren jelentkező társadalmi mozgalmakat. Nagy érdemei vannak azonban a testnevelés ügyének terjesztése körül a társadalomnak, amely egyesületek alakítása és azok tevékenysége révén a társadalmi élet tág köreire terjeszti ki a sport eszméjét. Alakultak például már Budapesten, de a vidéken is munkás-sportegyesületek, amelyek a gyári munkások között terjesztik a sportot; kereskedő- és iparosifjak egyesületei is vannak, amelyek a sport legkülönbözőbb ágaival foglalkoznak, csaknem teljesen saját erejükre utalva. E helyütt akarom megemliteni azt a jelentőségteljes mozgalmat, amelyet a Nemzeti Phalanx Egyesület ebben az évben indított az elemi iskolából kikerült falusi fiatalság testképzése céljából. Ez az egyesület az egész országra kiterjedőleg megyénként és járásonként óhajtja szervezni a falusi ifjúságnak testképzését és első kísérlete (Szent István napján Monoron), amikor nagy nép-sportünnepélyt rendezett a monori járási ifjúság százainak bevonásával, biztató kezdet a jövőre nézve. Ha valóra válik az, amiben az egyesület erősen bízik és remél, hogy a kultuszminiszter körrendeletben fogja fölhívni az összes vármegyéket a járásonként való szervezkedésre, az ifjú testi kiképzésére és hasonló nép-sportünnepélyek időnként való tartására, úgy ennek az intézménynek munkája erős lökést fog adni a testgyakorlás terjedésének.

De ha nem is akarunk napirendre térni mindazok fölött, amit az állam, a városok és a társadalom a testnevelés terjesztése körül máris tett, mégis meg kell állapítanunk azt a tényt, hogy az eddigi tevékenység túlnyomó részben a vagyonosabb, továbbá a szellemileg képzettebb és magasabb iskolai kiművelésben részesülő vagy részesült fiatalság érdekeit szolgálta, de kevésbbé szolgálta a nagy tömegek, a nép százezreinek és millióinak érdekeit. Pedig a testnevelés csak akkor fogja az egész nemzetre kiterjedőleg hatását éreztetni, ha a testedzés eszméje behatol a nagy tömegek körébe és

otthonos lesz a tömeglakások és a falusi kunyhók szegényes tanyáján is. A jövő munkássága tehát oda irányuljon, hogy figyelmünket terjesszük ki a szegény nép, de különösen a városi munkás- és iparoselem testi szükségleteinek kielégítésére is.

Természetes azonban, hogy e célok elérésére egészen mások a teendők a városokban, mint faluhelyen. Ipari és kereskedelmi gócpontokban, a nagyobb városokban, ahol sűrű népesség szűk helyre szorul össze, ahol drága a telek, ahol a szabad tér vagy pláne a zöld mező távol esik a munka és a lakás színhelyétől, de ahol az ifjúság éppen fokozottabb módon szorul rá a testgyakorlás áldásaira, a kérdés megoldásának módja egészen más, mint a mezővárosokban és a falun. Itt szükséges elsősorban az, hogy a nyilvános iskolák játékterei és tornacsarnokai, bizonyos fölügyelet vagy ellenőrzés mellett, átengedtessenek a környék szegény lakossága számára. Igen sok egyesületi sporttelep, amely Magyarországon már létezik, városi telken épült, hatósági támogatás mellett. Ezek az egyesületek tehát kötelezendők volnának arra, hogy sporttelepüket bizonyos napokon, kellő szabályozás mellett, átengedjék a közhasználatnak. Angliában és Amerikában nagyon szokásos, hogy nyilvános parkokban nagy területeket kiszakítanak, illetve fönntartanak nyilvános játszóterek céljaira és ezt a jó példát nálunk is kellene követni. Tekintve, hogy a belső részekben alig találkozik hely játékterek létesítésére, azokat a városi telkeket, amelyek bármely okból hosszabb időre üresen maradnak, vagy a költelkeken lévő, még fölhasználatlan területeket, játékterek céljára kellene átengedni. Télen ezeken a helyeken, továbbá ahol tavak vannak, ingyenes korcsolyázóhelyeket lehet létesíteni. Ingyenes népuszodákat kell fölállítani minél nagyobb számban, ingyenes úszástanítással egybekötve és pedig nemcsak folyóvízi, nyitott uszodákat, amilyenek Budapesten is vannak, de minden városrész számára födött, téli uszodákat is kellene létesíteni, olcsó használati díj mellett, mint az angol városokban, ahol a födött népuszodák 10 és 20 fillér díj mellett használhatók. Ezek az angol uszodák mosóházzal vannak

kiegészítve, ahol a nép olcsó áron saját maga moshatja fehérneműjét és így nem is csodálható, hogy azok igen látogatott és népszerű szociális intézményekké váltak. Tekintve azt, hogy az úszás a legegészségesebb testmozgások egyike, amely az emberi test minden részét előnyösen fejleszti, tekintettel továbbá, hogy az úszás az egyén tisztasága, tehát higiénikus szempontból is nagyon fontos, az úszósport terjesztését és általánosítását a nép között a legfontosabb feladatok egyikének tartom, amelynek megvalósítása érdekében nagyobb anyagi áldozatoktól sem szabadna visszariadni.

Miután a sport rendszeres gyakorlása legkönnyebben egyesületi szervezetben eszközölhető, népköröket kell alakítani, ifjúsági athlétikai egyesületeket és szövetségeket, amelyek a sport, torna és mindenféle egyéb egészséges testgyakorlat űzését tűzik ki célul és amelyeket persze nemcsak a társadalomnak, de a hatóságoknak is tőlük telhetőleg erkölcsi és anyagi támogatásban kell részesíteniök. Kívánatos azonban, hogy ezek az ifjúsági egyesületek lehetőleg idősebb elemek vezetése alatt álljanak.

Nagyot lendítene a testnevelés ügyén, ha a létező munkás, ipari, kereskedelmi és egyéb népszervezetek a maguk körében sportosztályokat alakítanának (mint a Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Egyesülete, melynek már van sportosztálya) és a rendelkezésökre álló anyagi eszközökkel azokat hathatósan támogatnák és a szervezetökben rejlő nagy erkölcsi erővel tevékenységre ösztönöznék. Meggyőződésem, hogy az ilyen népszervezeti sportosztályok minden oldalról rokonszenves támogatásra találnának és figyelemmel arra a nagy érdekkörre, amelyet e hatalmas szervezetek fölölelnek: gyorsan fejlődnének és fölvirágoznának. Nagyon kevéssé vették még igénybe nálunk a gazdag munkaadók áldozatkészségét és míg a külföldön már sok gyártelepet ismerek, amely pazarul gondoskodik alkalmazottainak testi szórakozásairól, addig nálunk erre még senki sem gondolt. Angliában minden nagy cégnek, gyárnak, ipartelepnek, üzleti vállalatnak, amelynek legalább 50—100 alkalmazottja van, megvan a maga sportegyesülete, sport-

telepe, amelyen a munkaadók, igazgatók, részvényesek díjaiért számtalan versenyt és sportmérkőzést tartanak. Ez a mozgalom most már Amerikában is nagyon terjed és nálunk is kísérletet kellene tenni az érdekelt nagyiparosok és más tőkések bevonására.

Faluhelyen az előföltételek mások, mint a városban. A falu népét még nem hatotta át annyira a szervezkedés szelleme és ezért azt hiszem, hogy itt csak erőteljes hatósági kezdeményezéssel és támogatással lehetne a kívánt célt elérni. Már föntebb említettem a Nemzeti Phalanx Egyesület kezdeményezését, amelynek alapelvei a legmegfelelőbbek. A kisvárosban és a faluban tehát a hatóságnak kell kezébe vennie a szervezést és a testgyakorlati mozgalom szervezését megyénként, járásonként és községenként kellene végrehajtani. Nagyon előnyös, ha népköröket alakítanak, melyeknek választmányában és vezetőségében helyet foglalnának a megyei és községi tisztviselők, hogy ezáltal biztosítva legyen ezeknek lelkes és hathatós anyagi és erkölcsi támogatásai. Be kell vonni a mozgalomba e közegeken kívül az orvost, a papot, a tanítót, a helyi tűzoltóság vezetőjét és egyéb alkalmas és áldozatkész elemeket, akik azután munkát és fáradságot nem kímélve foglalkozzanak a gyermekek, a serdültebb fiatalság és a fölnőttek testi kiképzésével, népjátékok és versenyek rendezésével. Ezeket a népjátékokat havonként vagy legalább a nagyobb ünnepeken, pl. Husvékor, Pünkösdkor, Péter-Pál-napján, Szent István napján kellene rendezni, továbbá turista-kirándulásokat, nagyobb gyalogtúrákat tartani, sőt a téli sport szórakozásairól sem kellene megfeledkezni. Hegyes vidékeken kitünő mintául szolgálhatnak azok a pompás téli szórakozások, amelyek Svájcban és Norvégiában olyan otthonosak és amelyeket ott a nép minden fia jól ismer és gyakorol. Ismételten hangsúlyozom azonban, hogy minde terveknek sikerében csak abban az esetben bízom, ha a kezdeményezés fölülről jő és ha maguk a hatósági közegek karolják föl szívvel-lélekkel a testnevelés terjesztésének eszméjét.

Arra a kérdésre, hogy milyen testgyakorlatok volnának

a legalkalmasabbak a fölkarolásra, nem lehet általános szabályt fölállítani, mert hiszen minden adott esetben más és más előföltételek lépnek előtérbe. Amennyire lehetséges, mégis a szabadtéri testgyakorlatok üzessenek és olyan sportok, amelyek költség nélkül vagy igen kis költséggel üzhetők. Mindig legkedveltebbek lesznek a szabadtéri játékok, melyek közül a kisebb gyermekek közt az egyszerű (nem sportszerű) labdajátékok, míg a fölnőttebbek közt a sportszerű labdajátékok kultiválandók, így a football, füleslabda stb. Az iskolai ifjúság közt máris nagyon elterjedt a football, kívánatos volna ezt a szép játékot az iskolán kívül is megkedveltetni. (Meg kell jegyeznem, hogy Budapesten már számos munkás- és iparoscsapat footballozik.) Nagy fontosságot tulajdonítok a különböző athlétikai gyakorlatoknak, milyenek a futás, gyaloglás, az ugrási és súlygyakorlatok, labdadobás, akadályfutás, mezei futás (cross country, árkon-bokron keresztül), kötélhúzás. A legegészségesebb és legkedveltebb mozgások közé tartozik az úszás; népszerű sport a birkózás; télen a korcsolyázás és egyéb téli sportok; nagy jelentősége van, különösen a fejletlenebb ifjúságnál, a torna oktatásának szereken vagy azok nélkül, a katonai menetelésnek, katonai szabad- és rendgyakorlatoknak (kézi szerekkel és azok nélkül) amelyek fegyelemre, egyenes és szép testtartásra szoktatják a fiatalságot és a test fejlesztése mellett jelentékeny nevelő hatást is gyakorolnak. A katonai kiképzés szempontjából igen előnyös, ha a katonai sorba kerülő fejlettebb ifjúságot fegyverfogásokra és céllövésre tanítják. Végül a hegymászás, gyalogtúrák, társas kirándulások is beveendők a testgyakorlatok sorába.

Semmi sem fejleszti azonban jobban a testgyakorlatok iránti kedvet és szeretetet, mint a verseny, amely éltető forrása minden sportnak. Az egészséges versengésnek fölkeltése a fiatalságban komoly munkára, rendszeres testgyakorlatra serkenti a gyermeket, hogy a verseny napján minél kiválóbbat tudjon produkálni. Versenyeket és mérkőzéseket kell tehát rendezni minél nagyobb számban,

a sport mindazon ágazataiban, ahol az lehetséges, például athlétikában, úszásban, birkózásban stb.; de gondosan kell ügyelni mindig arra, hogy a rendezett versenyek mennyisége és minősége arányban álljon a versenyző ifjú erőképességével, korával, szervezetével. Zsenge korban a minimumra kell leszállítani a versenyt és fokozatosan a versenyző fiatalság korának és erejének megfelelő módon szabad csak emelni a versenyalkalmakat. Nagyon ajánlatos e szempontból az is, hogy a versenyző ifjúság korosztályonként vagy súlycsoportok szerint osztassék be, hogy lehetőleg egyenlő erejű és testi képességű ifjak kerüljenek egymással szembe.

Bár megszívlelnék ezeket az illetékes tényezők és rátérnének a sport eszméjének általános elterjesztésére. Hiszem, hogy annak nyomán a magyar fajnak újjászületése és egy szebb jövője fogna fölvirradni!

*

Dr. Wein Dezső orvos, a Budapesti (Budai) Tornaegyesület alelnöke:

A testi nevelés fejlesztéséről az ipari munkásság körében.

Minden értekezés vonzó erejének az alapja az az érdeklődés és szeretet, amelylyel a hallgató és olvasó közönséget szolgáltató társadalom az értekezés tárgya iránt viseltetik.

Tisztában vagyok ezzel és mégis örömmel engedtem a végrehajtó bizottság megtisztelő fölszólításának, mert meggyőződésem, hogy a kultúra teljes birtokában levőnek csak az a nemzet vallhatja magát, amelyik mindent elkövet arra, hogy emberanyagának testi képességeit éppen úgy, mint a szellemieket, a tudomány által megjelölt összes eszközökkel a lehető legmagasabb fokra fejlessze!

Mit értünk testi nevelés alatt?

Testi nevelés alatt értendők mindazok a módszeres eljárások, amelyek lehetővé teszik, hogy egyéni életviszonyai mellett mindenki a testi derékség lehető legmagasabb fokát elérje és azon lehető késő korig meg is maradjon.

Ha már most azt vizsgáljuk, hogy a magyar nemzet testi neveléséről hogyan gondoskodik az államhatalom, a legmegdöbbentőbb tapasztalatokat szerezhetjük, pedig ma már a tudomány is beigazolta, hogy általános emberi szempontból értékes lelki tulajdonságok létrejöttének és későbbi nemzedékekre való átszármaztatásának előföltétele az egészséges test.

Nem elsőrendű államérdek tehát a nemzet testi képességeinek az emelése?

Hiszen ettől függ, hogy képesek leszünk-e megállani abban a létért folytatott ádáz küzdelemben, amely a népeket összes faji képességeiknek a legvégsőig való kiművelésére kényszeríti!

Megfoghatatlan az a rövidlátás, amelylyel az intéző körök és maga a társadalom ezt a súlyos kérdést mindeddig tárgyalta, illetve mellőzte.

Sehol egyetlen egy intézményünk sincsen, amely érzékeltetné, hogy testi és szellemi népnevelés az államnak teljesen egyenrangú föladatai.

Sőt én a magam részéről még ennél is tovább megyek és kimondom, hogy az államnak sokkal fontosabb érdeke egy minél egészségesebb nemzedék létrejöttét intézményileg biztosítani, mint a meglévő beteges, satnyuló emberanyagot a tudományos képzettség külső mázával bevonni, mert az egészséges test az alapja az egészséges erkölcsnek és az egészséges erkölcs az alapja minden tudományos és gazdasági fejlődésnek.

Előadásom keretein bár túllépek, amikor a testi nevelés általános nagy kérdéseivel foglalkozom, de miután az ipari munkásság körében a testi nevelés hazánkban csak most lép a fogantatás korszakába, kizárólag evvel nem foglalkozhatom és a címben kitűzött tárgyamat csak mint a

rendszer egyik nagyon fontos láncszemét érinthetem ott, ahol az fejtegetéseimbe automatice beleilleszkedik.

Milyennek képzelem én azt a testnevelési rendszert, amely arra volna hivatva, hogy a nemzet korhadó testét és erkölcseit fölfrissítve a magyarságot egy szebb jövő felé vezesse?

A testi nevelés annyiban lényegesen különbözik a szellemi neveléstől és tanítástól, hogy amíg ez csak bizonyos életkorban válik aktuálissá, addig az a születéstől kezdve, sőt bizonyos vonatkozásokban már az ébrényi élet korszakában is kell hogy érvényesüljön.

Ahhoz, hogy egy egészséges, lehetőleg nagy testi képességekkel bíró nemzedéket lehessen nevelni, a legsürgősebb intézkedés az, hogy törvénnyel biztosítsuk a megszületendő nemzedék életrevalóságát a terhes nők életföltételeinek okszerű rendezésével.

Nem kevésbbé fontos az, hogy a megszületett egészséges és életrevaló emberanyagnak az életbenmaradását biztosítsuk.

A legnehezebben kivihető, de, azért épp oly szükséges intézkedés az, hogy nehezítsük meg a hitvány és degenerált újszülöttek immorális úton való fölnevelését.

Engedje meg az igen tisztelt szakosztály, hogy erre a három kérdésre, mint a rendszernek alapvető pontjaira, bővebben kitérhessek.

Az államhatalom legfontosabb föladata az kellene hogy legyen, hogy az egészséges és életerős újszülöttek minél nagyobb százalékát az életnek megtartsa és a föltételeket arra, hogy munkabíró, egészséges emberekké fejlődhessenek, számukra a lehetőségig biztosítsa.

Ebben a föladatában az államhatalmat igen hathatósan támogathatná a társadalom, ha a helyzetet és a fajunk fönntartására abból háramló rettenetes perspektivát fölismerné.

Alig van állam, amelyben ennek a kérdésnek az alapos megoldását jobban kellene sürgetni, mint Magyarországon, mert alig van állam, amelyben a fajfönntartást befolyásoló szokások rettenetesebben elfajultak volna, mint éppen minálunk.

Mi mondjuk a spártaiakat barbároknak, mert volt egy Tajgetoszuk, nekünk pedig számtalan Tajgetoszunk van Budapest és minden nagyobb vidéki középpont körül, a szélrózsa minden irányában! Túra, Zsámbék és a többi közismert angyalcsináló község mindnyájan a humanizmus és a kultúra divatos formái mellett viruló Tajgetoszok, amelyek legtöbbjében egyenként véve is több a gyermekhulla, meg a bestia, mint amennyi a spártai Tajgetosz sziklái között volt.

Azért nevezem Tajgetosznak a dajkaságban dolgozó községeket, mert elemésztés céljából adják ki gyermekeiket a dajkának elszegődő anyák.

Egy lényeges különbség azonban van a spártaiak Tajgetosza és a mieink között; az, hogy míg oda kizárólag csak csenevész csecsemőket vittek, addig ide majdnem éppen olyan kizárólag csak egészséges magzatok jutnak.

A spártaiaknál a Tajgetosz volt a társadalom immunizáló állomása abban az értelemben, hogy minden dekadens egyéntől eleve megmentette a társadalmat, amivel a faj nemesedésének tagadhatatlan szolgálatot tett.

Ellenben mi történik nálunk?

Tehetős háznál gyermek születik. Az anya nem tud, vagy nem akar szoptatni, tehát dajkát fogadnak. Minél egészségesebb a dajka gyermeke, annál kívánatosabb a dajka. A dajka, a legjobb esetben, fölneveli a gyermeket, de az ő gyermeke Túrára, vagy valamely más angyalcsináló községbe kerül és a legtöbb esetben rövid idő alatt elpusztul.

Ez azonban a legjobb eset.

Legtöbbször a dolog úgy alakul, hogy a kiváltságos gyermeknek egy dada nem elég, mert satnya gyomra a tejet nem bírja megemészteni; tehát jön hamar a 2., a 3. dajka, sőt tudok esetet, amikor nyolc dajka jött egy gyermekhez és a végén a kiváltságos gyermek mégis meghalt, mert életreval nem volt, de a nyolc dajka gyermeke közül legalább öt szintén meghalt, pedig az mind megmaradhatott volna, ha az anyja szoptatja!

Tehát nem is egy, hanem több ép és egészséges csecsemőt veszít az állam azért, hogy nyerjen egy olyan egyént,

akit anno Spárta joggal a Tajgetoszra küldtek volna, ma meg ily nagy áldozatok árán fölnevelnek szanatóriumi vagy tébolydai lakónak.

Nehéz eldönteni, hogy ez a rendszer erkölcsileg vagy anyagilag károsabb-e, de azt az egyet föltétlen bizonyossággal tudjuk, hogy semmilyen haszna nincsen.

Nem látjuk hasznát annak, ha az egyik gyermek, az ép és egészséges elpusztul és fölnevelődik helyette egy másik, aki már csak azért sem olyan ép és egészséges, mert az anyja annyira beteg, vagy gyönge, hogy szoptatni képtelen. Tessék annak a selejtes anyának fölnevelni a gyermekét, ahogy tudja, mert az ami nálunk ma dívik, hogy a tehetős szülő hitvány bérért elcsábítja ép és egészséges gyermeke mellől az ép és egészséges anyát, szerződést köt azzal az erőteljes anyával, amelynek eredménye a legjobb esetben egy egészséges gyermek elpusztulása és egy dekadens sarjadék fölnevelése, ez a legrútabb rabszolgakereskedés, a legiszonyúbb gyermekirtás, amelynek mielőbbi megszüntetését az állam legvitálisabb érdekei követelik.

Amíg ezt a kérdést állam és társadalom teljesen meg nem oldották, addig hagyjunk békét minden másfajta humanizmusnak, mert ezen az úton bizony oda jutunk, hogy több szanatóriumra és tébolydára lesz szükségünk, mint iskolára és kaszárnyára!

Ezen nagyképűnek látszó kijelentést bátorkodom nehány igen meggyőző statisztikai adattal támogatni:

1905-ben Magyarországon összesen született	620,176	gyermek		
ebből halva született	11,593	gyermek,	vagyis	1·86%
ugyancsak 1905-ben meghalt összesen	485,624	egyén		
és ebből a 485,624 egyénből 1 évnél fiatalabb volt	143,581	»	»	29·57%
1 éves volt	38,281	»	»	7·88%
és 2—6 éves volt	46,345	»	»	9·55%

Ismételve és összegezve a számadatokat, azt látjuk, hogy a Magyarországon 1905-ben született 620,176 gyermekből 239,800 gyermek 6 éves koráig elpusztul, ami 48·86% ha-

lálozást jelent az első 6 életévre, vagyis tételem magyarázata szempontjából azt, hogy Magyarországon az összes megszületett egyéneknek közel a fele meghal, mielőtt az iskolaköteles kort elérte volna.

A katonai szolgálatra való alkalmatlanság rohamos terjedésének az illusztrálására szabadjon csak annyit mondanom, hogy míg 1870-ben a sorozás alá kerülő 20 éves ifjúságunknak 75%-a alkalmasnak találtatott a hadi szolgálatra, addig ma, habár az új véderőtörvény a hadköteles kort a 20-ról a 21-dik évre helyezte át — a sorozáson megjelentek közűl alig 25% alkalmas a hadi szolgálatra.

Igen tisztelt szakosztály! Ha hazánkban a hadi szolgálatra alkalmas egyének száma 30 év alatt 75%-ról 25%-ra süllyedt, vagyis ma abszolut mérték szerint 300%-kal kevesebb a katonai szolgálatra alkalmas egyén, mint 30 év előtt, akkor a testi képességek hasonló rohamos csökkenését föltételezve, joggal közelinek mondhatom azt az időpontot, amikor kaszárnyákra többé nem lesz szükségünk, mert nem lesz katonánk!

Ezek a rideg tények mindennél hangosabban hirdetik, hogy fajunk rohamosan satnyul és a satnyulást előidéző állapotokon sürgősen segíteni kell.

A fönt röviden vázolt és fajunk egészséges fejlődését és szaporodását oly gyászosan befolyásoló dajkasági visszaélések orvoslására nézetem szerint elég volna egy három szakaszból álló törvény, amely kimondaná, hogy:

I. Minden áldott állapotban levő nő, aki reá van szorúlva, nyolc héttel a szülés előtt fölveendő az állami menhelyek valamelyikébe és ott tartandó, amíg az újszülött veszély nélkül el nem választható.

II. Büntetőjogilag szankcionálandó az az elv, hogy az anya nem távolíthatja el magától újszülöttjét és hogy annak egészségéért felelős.

III. Szoptató dajka csak oda fogadható, ahol a hatósági orvos azt föltétlenűl szükségesnek tartja, de oda is csak abban az esetben, ha a kiszemelt dajka a saját gyermekét is képes tovább szoptatni.

Ezt a törvényt tartom én annak az alapkőnek, amely-

nek a lerakása előtt a nemzettest megújhodását célzó testi nevelésről komolyan beszélni sem lehet.

Csak ha ez megvan, akkor lehet komolyan hozzálátni, hogy ezt az egészséges és a dekadens egyénektől mindinkább megtisztuló emberanyagot megfelelő rendszeres képzéssel a testi derékség lehetőleg magas fokára emeljük, vagyis: akkor lehet beszélni a nemzet testi neveléséről.

Tegyük föl, hogy ez a javaslat már törvénnyé lett; hogy képzelem én tovább a testi nevelést?

Fönnálló törvényeink értelmében minden gyermek legalább 12 éves koráig köteles a népiskolába járni, tehát életének 6 évén keresztül közvetlenül gyakorolhat az állam befolyást testi kultúrájának irányítására.

Nézetem tehát az, hogy a népiskolában kell elkezdeni a testi nevelést, még pedig olyan alakban, amely alkalmas arra, hogy a még zsenge szervezet előkészíttessék a későbbi tulajdonképpeni testi nevelésre, vagyis a népiskolában a testi nevelés főképpen a különböző egyének testi fejlettsége között mutatkozó természetes eltérések kiegyenlítéséből álljon.

Ebből a gondolatmenetből önként következik, hogy a népiskolában a fő figyelem azokra a gyermekekre fordítandó, akik az iskolába lépéskor a velük egykorúak átlagánál gyöngébbek.

Megfelelő testi nevelés mellett az ilyen gyermekek 6 év alatt kortársaikat testi fejlettség tekintetében, csaknem kivétel nélkül, utólérhetik.

A testi hibákban szenvedőket iskolánként összegyűjtve és az egészséges gyermekektől teljesen elkülönítve, szigorú orvosi fölügyelet alatt kellene nevelni, különös tekintettel testi fogyatkozásaikra. Vagy talán annyi már a magyar, hogy a selejtesebbjére nincsen szükségünk?

Ezek a gyönge és mai nap a testi nevelés szempontjából teljesen elhanyagolt gyermekek töltik meg később a tüdővészesek szanatóriumait és egyéb kórházainkat, pedig alkalmas velükbánás mellett ezekből még katona is válhatnék.

Itt kell rámutatnom arra, hogy az iskolaorvosoknak tisztök lelkiismeretes betölthetése érdekében a testi nevelés elméleti és gyakorlati ismereteiből legalább annyit okvetlenül el kellene sajátítaniok, amennyi annak a megítélhetésére szükséges, hogy melyik gyermeket kell egészsége érdekében a test gyakorlásától fölmenteni és melyiket nem szabad fölmenteni!

A népiskolai korosztályok testi nevelésére éppen a velükszületett természetes eltérések kiegyenlítésének szempontjából a legalkalmasabbnak tartom a szabadtéri játékokkal fűszerezett svéd nevelési tornarendszert, amelynek az a lényege, hogy gyakorlatanyagát egyrészt a szoros értelemben vett élettani mozgások köréből, másrészt pedig a szervezet fejlesztésére alkalmas igen egyszerű, a koordinációt lehetőleg kerülő és ezért az idegrendszert a legkevésbbé fárasztó mozgási elemekből állította össze.

A svéd nevelési tornarendszer karakterisztikumához tartozik az is, hogy a tanító minden mozgásnál megmagyarázza növendékeinek az illető mozgás élettani hatását, ami úgyszólván az egyetlen mód a testgyakorlatok iránt való szükségérzetnek a fölkeltésére.

Ennek a rendszernek a sikeres alkalmazása is megkívánja azonban, hogy először: minden osztályban naponként legalább ½ óra a testi nevelésre fordíttassék, másodszor: hogy minden elemi oktatással foglalkozó tanerő tisztában legyen a rendszer elméletével és gyakorlati alkalmazásával és harmadszor: hogy minden iskolaorvos teljesen be legyen avatva a svéd nevelő tornarendszer titkaiba.

Az elemi oktatásra vonatkozó követelmény tehát az, hogy minden osztály mindennap ½ órát szenteljen a testi nevelésnek.

Lássuk ezzel szemben a jelenlegi állapotot.

Magyarországon 1904-ben az 1904. évi statisztikai évkönyv adatai szerint 16,405 népiskola volt 2.336,588 tanulóval. A törvény rendelése szerint a népiskola rendes tárgyai között szerepel a «testgyakorlat — tekintettel a katonai gyakorlatokra.»

Hogy maga a törvényhozási intenció is meglehetősen fonák, az legott szembe ötlik, ha tekintetbe vesszük, hogy ez a testnevelési anyag 6—12 éves fiú és leánygyermekek számára van a tantervbe illesztve.

Azt hiszem, teljes joggal kérdezhetem, hogy mi közük a katonai gyakorlatoknak 6—12 éves fiú és leánygyermekek testi neveléséhez?

A törvény gyakorlati alkalmazása tekintetében még rosszabbak a viszonyok, mert az összes népiskolák tantervébe a testgyakorlat céljaira hetenként és osztályonként, de elég gyakran párosított osztályonként egy, a legjobb esetben két óra van fölvéve.

Hogy heti 1—2 óra alatt nemcsak a kívánt élettani célt nem lehet elérni, de még csak meg sem közelíteni, azt, úgy hiszem, magyarázni is fölösleges, de a legszomorúbb az, hogy az előírt idő alatt az egészséges gyermek veleszületett mozgási ösztönét sem lehet kielégíteni.

Annál fontosabbnak kell minősítenem a testi nevelés kérdését éppen a népiskolában, mert a népesség legnagyobb részének a népiskola az egyetlen intézmény, amelyben a testi nevelés áldásaiban részesülhet.

Ezen állításomnak az érzékeltetésére szolgáljon a következő rövid statisztikai kimutatás:

Az 1904. évet véve alapul, a népisolákat látogatta	2.336,588	tanuló
Ezzel szemben járt 89 tanítóképzőbe _ _	10,362	«
227 középiskolába _ _ _ _ _ _ _ _	67,256	«
59 felső tanintézetbe _ _ _ _ _ _ _	12,822	«
792 szakiskolába _ _ _ _ _ _ _ _	90,685	«
154 emberbaráti jellegű intézetbe _ _ _	26,147	«
vagyis összesen	207,272 — 0.207,272	tanuló.

Ha mármost a népiskolák és az összes többi tanintézet látogatottságának arányát állandónak vesszük, amit bátran meg is tehetünk, akkor azt látjuk, hogy a 2.336,588 népiskolással szemben összesen 207,272 olyan gyermek van az országban, aki a népiskola után még valamely más iskolát is látogat, ami, a számadatokat összevetve, azt jelenti,

hogy Magyarország lakosságának kereken 90%-a a népiskolával befejezte iskolázását.

Ez az egy statisztikai adat eléggé meggyőző abból a szempontból, hogy milyen fontos szerep vár a testi nevelésre éppen a népiskolában.

Itt kell lerakni az alapjait a testi kultúrának, éppúgy, mint a szelleminek, mert a népesség 90%-a, tovább iskolába nem járván, annyit fog tudni a test ápolásának és gyakorlásának szükségességéről, amennyit a népiskolában tanult.

A népességnek ebbe a 90%-ába tartozik csaknem kivétel nélkül egész ipari munkásságunk, ami, azt hiszem, eléggé megmagyarázza azt a végtelen közönyt, amelylyel az egész ipari munkásság a testi nevelés kérdésében ma még a tökéletes tétlenség álláspontján van.

Nálunk még általában el van terjedve az a babonaszámba menő téves fölfogás, hogy az ipari munkásnak testi nevelésre nincsen szüksége, mert az hivatásánál fogva amúgy is elég testmozgást végez. Mily végtelen tévedés a testi nevelés célját összetéveszteni a hivatással járó speciális mozgási formákkal.

Az ipari munkával foglalkozó embernek éppen úgy szüksége van a testet regeneráló rendszeres testi nevelésre, mint minden más embernek, sőt az némely iparág űzőinek az egészség és munkaképesség fönntartása érdekében egyenesen nélkülözhetetlen! A szabad tanítás szervezeteinek a legszebb föladata, hogy ipari munkásságunkat fölvilágosítsa a testi kultúra áldásai felől egyrészt, másrészt pedig az ipari munkások szakszervezeteinek a legszentebb kötelességök, hogy munkás-tornaegyesületek alapítása által a kebelükbe tartozó ipari munkásságnak megadják a módot a testi diszciplínák elsajátítására és gyakorlására!

Hogy a népiskolából kikerülő és munkásnak készülő ifjúság testi nevelésében a folytonosság meg ne szakadjon, az iparostanonc-iskolák tantervébe is föl kellene venni legalább heti 3 órát a testi nevelés céljaira.

Az iparostanonc-iskolákban, tekintetbe véve, hogy egy-egy iskolába külön szakmákhoz tartozó tanoncok járnak, szakma szerint más és más rendszert kellene követni a testi nevelés körül is. Nem szorul bővebb magyarázatra, hogy egészen más velebánást követel a rendszerint tagbaszakadt erőteljes kovács- vagy mészáros-tanonc, mint a vele egykorú, de rendszerint gyöngébb szervezetű szabó- vagy könyvkötő-tanonc.

Ha ilyen módon a testi nevelésben a folytonosság nem szakadna meg, a kész iparosmunkások maguk követelnék, hogy testi derékségöknek a fönntartása és megőrzése érdekében a megfelelő intézmények létrejőjjenek. Meg vagyok róla győződve, hogy a Magyarországi Testedző Egyesületek Szövetsége tettel és tanáccsal sietne minden iparosszakszervezet segítségére, ha a szakszervezetek a testi nevelés érdekében hozzá fordulnának. Hogy ez megtörténjék, ahhoz első sorban magának az ipari munkásságnak kell gondolkodásában lényegesen megváltoznia, hogy pedig ez a gondolkodásbeli változás végbemehessen, ahhoz az első lökést a szabad tanítás szerveinek kell megadniok.

Népszerű előadások keretében kell fölébreszteni az ipari munkásság érdeklődését a testi nevelés kérdései iránt. Meg kell vele értetni, hogy minden lépés, amelyet ezen az úton tesz, közeledést jelent az emberiség ideáljához. Amint a munkásság ezt megértette, önmaga fog gondoskodni szükségleteiről.

Az ország népességének ama 10%-a, amelyik a népiskola elvégzése után tovább tanul, tehát a nemzet szellemi vezetésére készül elő, a testi nevelés szempontjából nem kevésbbé fontos.

A nemzeti kultúra irányítása minden tekintetben az ő kezében volt és fog továbbra is maradni, ami a testi nevelés szempontjából azt teszi szükségessé, hogy a népességnek erre a részére nézve még fokozottabb igényekkel álljunk elő.

Az összes középfokú tanintézetekben szükségesnek tartom, hogy a testi nevelés céljaira naponként minden osztály fordítson egy teljes órát.

A középiskolák alsó osztályaiban a svéd nevelő tornarendszer megtartandó a testi nevelés alapjának, de emellett a szabadtéri játékok és férfiasabb testedző gyakorlatok már fokozottabb mértékben érvényesülhetnek.

Ebben a korban minden gyermeknek el kellene sajátítania az úszás művészetét, még pedig a 11—12-ik életévben, amikor a szervezet, kellőleg előkészítve, elég ellenálló képességgel bír az úszással járó nagyobb megerőltetések elviselésére.

A 10-iktől a 15-ik évig terjedő életkorban kell a gyermekeket a gyalogutazás fáradalmaihoz lassanként hozzászoktatni, ami nemcsak testedzési szempontból rendkívül fontos tényező, hanem egyéb pedagógiai szempontból is egyike a legfontosabb eszközöknek.

Ebben a korban a modern értelemben vett úgynevezett athlétikai gyakorlatok is fölvehetők már a tananyagba, de csakis mint együttes gyakorlatok, amelyeknél az egyéni képességek túltengései lehetőleg a háttérbe szorítandók, vagyis: a testi nevelésnek ebben az életkorban még élettani alapon kell nyugodnia, ami annyit jelent, hogy öntudatos és módszeres testi neveléssel kell az ifjúságot azon testi képességek megszerzésében segíteni, amelyek birtokában később bármely irányú testi megerőltetéssel szemben helyt állhasson.

A középfokú tanintézetek felső évfolyamaiban már rákerülhet a sor a speciális tanulmányokat föltételező testgyakorlatokra, amilyenek a vívás, céllövés, evezés, korcsolyázás, lábszánozás stb. a helyi és klimatikus viszonyokhoz mérten, valamint az úgynevezett athlétikai gyakorlatok intenzívebb fölkarolása is kívánatos. Természetesen ebben a korban is megkövetelném a rendszeres, egyformán képező gyakorlatokat, amelyek azonban ebben a korban már inkább a katonai rendgyakorlatok és fegyverfogások anyagából volnának összeválasztandók.

A felsőbb tanintézetekben a testi nevelésnek szintén nem szabad szünetelnie, de itt már inkább az egyetemi hatóság vezetése alatt álló egyetemi egyesületekkel vélem a kérdést megoldhatónak, amely egyesületek valamelyikéhez minden egyetemi hallgatónak nemcsak tar-

toznia kell, hanem kötelessége az illető egyesületben üzött testgyakorlatokban részt is venni. Erre nézve irányító példával szolgálhat Görögország, ahol a tanév elvesztését vonja maga után, ha az egyetemi tanuló bizonyos számú testgyakorlati órát elmulaszt! Ennek a kötelező előírásnak érvényt szerezni különben is nagyon könnyű, amint az ifjúság 18 éves koráig a fönt vázolt módon neveltetnék, mert aki 6—18 éves koráig ilyen szellemben nevelkedett, annak a test rendszeres gyakorlása éppen olyan élettani szükségletévé válik, mint a mindennapi táplálkozás vagy alvás.

*

Miután az előbbiekben fölállítottam azokat a tudományos elveket, amelyek alapján a nemzet testi képességeiben beállott rohamos hanyatlás megállítható volna, áttérhetek azoknak a gyakorlati intézkedéseknek a fölsorolására, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a teória életté váljék.

Ezen intézkedések a következők:

I. A dajkasági visszaéléseket szabályozó törvény.

II. Az ország minden rendű és nemű tanintézetében a testi nevelést élettani alapokra fektető törvény.

III. Az iskolán kívül álló elemek testi nevelését irányító országos testedző tanács fölállítását elrendelő törvény.

IV. Az ezen reformok keresztülvitelére szükséges anyagi eszközök biztosítására országos testnevelési alap létesítését elrendelő törvény.

Beláthatatlan higiénikus és nemzetgazdasági eredményeket lehetne egy ilyen rendszer következetes életbeléptetésével elérni.

Egész világnézetünk és társadalmi életünk megváltoznék; kevesebb volna a beteg és több az egészséges és megelégedett ember. Egy jobb, szabadságszeretőbb, a munkát jobban bíró és kedvelő, egyszóval egy tökéletesebb társadalom jönne létre, ha a testi nevelés kérdését tudományos alapon, de gyakorlati érzékkel meg tudnók oldani.

Ezt a nagy nemzeti célt szolgáló mozgalmat az egész

vonalon megindítani a szabad tanítás szervezetének legmagasztosabb és leghálásabb föladatai közé tartozik.

*

Lauber Dezső okl. építész, székesfővárosi mérnök, a Magyar Athlétikai Club és a Magyar Olympiai Bizottság titkára:

Munkások sportűzése.

Művelődés és sport rokon fogalmak. Hiszen a sport maga sem egyéb tulajdonképpen, mint művelődés: a test művelése, egyöntetű kifejlesztése mindazoknak a tulajdonságoknak, amelyeknek eredője az emberi test épsége, harmonikusan tökéletes fejlettsége. A sport fejlődésének története is híven követi az emberi művelődés fejlődésének hullámzó vonalait: együtt virágzik vele fönn a görög klasszikus műveltség zenitjén, — a római közélet szellemi s erkölcsi romlottságával együtt züllik le a gladiátorok őrületes cirkuszi haláltusájáig, s a középkor sötét évszázadai alatt hosszú és mély álomban tespedett az emberi test épségének kultusza is.

A modern gondolkodás még szorosabbra fűzi s emberibb alapokra fekteti ezt a kapcsolatot. Mindjobban eltekint attól, hogy a testgyakorlás a harci készségnek előiskolája is volt, kivonja ennek szelleme alól, s átadja legemberibb és legigazibb hivatásának: a kultúra szolgálatának, hogy az emberi testet, a szellemi fejlődéssel összhangzásban első sorban ennek szilárd alapjává fejlessze.

Ez a benső kapcsolat adja meg a lehetőségét annak, hogy a szabad tanítás eszméjének térfoglalásával együtt a sportűzés útat nyerjen a tömegek közé s hathatós tényezőként segítse elő a szabad tanítás céljának elérését.

A szabad tanítás nagy szellemi akciója csak lépésről-lépésre haladhat előre. Sikerre csak úgy számíthat, ha gondosan előkészítheti a talajt. Itt léphet először akcióba a sport. Az egyoldalú nagy munkában fáradt szervezetet föl kell frissíteni, helyre kell állítani a vérkeringés szabályossá-

gát, az izmok rugékonyságát, a kedély frisseségét, életkedvet kell önteni a pettyhüdt szervezetbe, hogy fölébredhessen benne a szellemi ismeretek iránti fogékonyság, hogy képessé váljék azok befogadására. Közvetlen föladata ennél még fontosabb, mert direkte a testi épség fönntartására irányul. A munkások általában testi munkát végeznek, de ezt a legritkább esetben kísérik mindazok a kellékek, amelyek a testre nézve fejlesztő, egészséges hatású munkától megkívánhatók.

A legtöbb munka egyoldalúlag veszi igénybe a testet, aránytalanul terheli a test egyes részeit. Itt a sportnak az a föladata, hogy a megzavart testi egyensúlyt helyreállítsa. Igen sok foglalkozás nélkülözi teljesen a testi erő bárminemű nagyobb arányú igénybevételét, a munkás naphosszat görnyed munkája fölé, hogy este fáradt derékkal s zsibbadt tagokkal keljen föl székéről. Hogy ily foglalkozás után mily üdítő s egészséges hatású az egész testet igénybe vevő sportűzés, azt bővebben fejtegetnem fölösleges.

A test érdekeinek szolgálata azonban még nem merül ki az izmok erejének fejlesztésében, az izmok rugékonyságának helyreállításában; fontosabb föladata az, hogy a napi munka folyamán a belső szervek működésében beálló zavarokat ellensúlyozza.

A műhelyeknek rendesen rossz levegője, a szellőztetésnek oly gyakori hiánya a munkatermekben, az ily munka színhelyén oly gyakori por, füst, gőzök fojtó ködként nehezednek a munkás tüdejére, belső szerveire. Ismét a helyesen választott sportgyakorlat az, amely kitágítja a tüdőt, kitisztítja belőle a romlott levegőnek belefészkelődött romboló atomjait s egészséges működésre készteti testi jólétünknek kötelességeikről megfeledkezni készülő benső funkcionáriusait.

Amily fontos tényezője így a sport a munkások egészségének, testi épségének, épp oly jótékony hatást gyakorol lelki világuk helyes kialakulására, gondolkodási módjuk egyenes irányban való fejlődésére, erkölcsi fölfogásuk nemesítésére is.

A sport rendszeres s eredményes űzésére nem elegendő csupán a test egyes részeinek foglalkozta-

tása; nélkülözhetetlen része van benne jelentékeny erkölcsi tényezőknek is.

Ezek között első helyen áll az akaraterő s önuralom. A sportolás bizonyos lemondással, önmegtartóztatással jár. Amiről a gyenge embert — ösztönének faragatlan, zabolátlan követőjét — parancsszó nehezen szoktatja le, attól eltéríti a sport, mert az indulatainak, érzéki vágyainak mértéktelen kielégítését követő reakció helyett cserébe adja azt a pompás közérzést, amelyet a sportolástól ruganyos test s a nemes vetélkedés varázsától friss kedély teremt meg.

Amily mértékben intenzívebbé válik a sport művelése, oly arányban fejlődik ki az emberben az önuralom. A sport egyrészt igénybe veszi egyöntetűen az egész szervezetet az emberi vágyak természetes határáig — s ezzel korlátozza az élvezetvágyat a helyes mértékre — másrészt az elmaradt élvezetért kárpótól a nemes vetélkedés magával ragadó izgalmaival.

A sport egész eszmeköre különben is annyira fölötte áll a mindennapi élet alantasabb indulatainak, érdeknyilvánulásainak, hogy már ez egymaga is alkalmassá teszi a néptömeg lelki nemesítésére.

Eredményt a sportban csak az ér el, aki indulatait alá tudja rendelni akaratának, aki elég lelki erővel bír arra, hogy az érzéki örömök élvezésében szigorú mértéket tartson. Viszont az, aki azután, kifejlesztvén magában e vonásokat, sportbeli képességeit egy bizonyos fokra emelte: érvényesül is. A sportban nincs protekció, ott csak az érvényesül aki igazán tud. A porondon teljes egyenlőség uralkodik. A munkás megtanulja megbecsülni a maga erejét, értékét, képességét, de megtanulja tisztelni ellenfelét is.

Itt, ez ideális terrenumon érintkezik a legmagasabb társadalmi osztályok fiaival, egyenrangú félként küzd velük az elsőségért, s ez föltétlenül ösztönzi, hogy szellemi, erkölcsi téren is haladásra törekedjék.

A sportra való előkészülés, a sport rendes gyakorlása s végül a sport legfelsőbb fokú megnyilvánulása: a versenyzés, az erkölcsi motívumoknak oly tömegét egyesíti magában s oly tetszetős formában, könnyedén, szinte észrevét-

lenül plántálja át őket hívei gondolat- s érzelem-világába, hogy mint az alsóbb néposztályok művelődését, lelki világának, erkölcsi fölfogásának nemesítését elősegítő tényező a legnagyobb figyelemre érdemes.

Miután így már meggyőződést szereztünk affelől, hogy mily áldásos a sportolás a munkások testi, szellemi s erkölcsi fejlődésére, szenteljünk pár szót annak megvilágítására, hogy minő sportágak egyesítik magukban azt a sokféle követelményt, amelyet a munkásélet speciális viszonyai szabnak elénk. Igen sokféle körülménnyel kell itt számolnunk.

Az egészségi szempont az első és legfontosabb, emellett szórakoztatónak kell lennie a munkások sportjának, olyannak, hogy a nagy tömegnek naiv zöme elég hamar elsajátíthassa anyira, hogy már némi élvezetet nyujtani s némi ambiciót kielégíteni képes legyen s végül: olcsónak kell lennie.

Az egészségi szempontot tekintve legfontosabbnak, ha valahol, úgy a munkás testének edzésénél áll az, hogy az élet: mozgás, éltető elemei: a levegő és a napfény. Künn kell, hogy töltse a munkás szabad idejét az Isten szabad ege alatt, hogy ott az egészséges mozgástól táguló tüdeje magába szívja a friss, ózondús levegőt.

Ennek a követelménynek, de az összes többinek is legjobban megfelel a football. A lábakat veszi igénybe legjobban, amelyeket a munkások zöme legkevésbbé használ, pihenteti a felső test izomzatát, a karok, a váll fáradt inait, de szabad s erőteljes mozgás által annál jobban tágítja a tüdőt s egészségesen foglalkoztatja a belső szerveket. Nagy előnye, hogy társasjáték, fordulatokban gazdag s így szórakoztató, emellett aránylag gyorsan elsajátítható oly mértékben, hogy művelőjének tényleg szórakoztatást nyujthasson. Erkölcsi szempontból értékes benne az, hogy jó vezetés alatt itt fejlődhetik ki legjobban az ember önuralma, mert a játékosok korlátlanul kell, hogy alárendeljék magukat a csapat kapitányának, nyilvános mérkőzéseken pedig a bírónak. Végül: ez a legolcsóbb sport, a legkevesebb egyéni fölszerelést s a legegyszerűbb előkészületet s berendezést kívánja meg.

Az athlétikai sportok mindegyike rendelkezik többé-

kevésbbé ez előnyökkel, mert mindegyikük színhelye a szabad levegő s alapelemük a vetélkedés. A labdarúgással szemben — célunkat tekintve — némi hátrányuk az, hogy itt csak igen gondos s huzamos ideig tartó egyéni kiképzés után érhető el jobb eredmény s ezt is a rendes napi munka erősebben befolyásolja. Igen sok érv szól az úszás mellett, amely egyike a legegészségesebb sportoknak, mert itt a levegő mellett a víznek s a vele járó testi tisztaságnak jótékony hatása is érezhető. Sajnos, alig van város, amely megfelelő számú s a munkások tömeges látogatására alkalmas uszodával rendelkezik; ez a hiány legerősebb gátja e kitünő sportág általános elterjedésének.

Kevésbbé alkalmasak célunk szolgálatára a testedzésnek oly ágai, amelyek zárt helyre vannak utalva, bár ezeknek egyébként sok jó oldaluk is van. Első helyen áll itt a birkózás, amelynek nagy előnye, hogy a test minden részét egyformán veszi igénybe, továbbá a torna, amelyet gyakorlatainak sokfélesége egyébként a test különböző részeinek kiképzésére tesz alkalmassá. Angliában s Amerikában, ahol az egész testnevelési rendszer alapját különben is a szabadtéri sportágak s a vetélkedés képezik, a munkások testnevelése terén is ezek az eszmék uralkodnak. Legtöbb híve van, számtalan előnyénél fogva, a labdarúgásnak. Az angol labdarúgók szövetségébe 10,007 különböző egyesület tartozik, amelyeknek nagy része a munkások soraiból alakult. Ezenkívül százezrekre rúg azoknak a száma, akik egyleteken kívül állva hódolnak a footballnak. A gyárakban meghonosítottak egy új intézményt a well fair manager (jóléti bizottság) intézményét, amelynek a munkások javát szolgáló működésének eredménye mindenütt egy gyári sportegyesület alakítása és annak vezetése. Bournevilleben, Birmingham mellett, az ismert Cadbury kakao-gyár 1200 munkása közül 900 vesz aktív részt a gyári sportklub működésében. Igaz, hogy itt a gyártulajdonos is elősegítette ezt — többek között — azzal, hogy külön uszodát építtetett munkásai számára, ahol hetenként kétszer rendes úszás-tanítás folyik.

S ez az eset nem egyedül álló, egész Angliában ezer s ezer hasonló példával találkozunk!

Hazánkban a MÁV. északi főműhelyének ágilis mérnökei közül néhányan voltak az elsők, akik a munkásokat sportra buzdították. A munkások körében visszhangot keltettek szavaik s 1900-ban már megalakulhatott az első magyar munkás-klub, a «Törekvés Sport Egylet». Úgy ez, mint a nemsokára ezután a nyomdászok köréből alakult «Typographia Sport Klub» is főképpen a labdarúgást kultiválja s mindkettő már e rövid idő alatt is elismerésre méltó helyet vívott ki magának a magyar sportéletben. A Törekvésben nagy gonddal űzik a birkózást is, nem csekélyebb eredménnyel. A Törekvés példája élénk visszhangot keltett a MÁV. vidéki központjaiban is s Győrött s Kolozsvárt is, ma már a vasúti munkások egyesületekbe tömörülve hódolnak a sportnak. A Törekvés Sport Egyesület e sikerén fölbuzdulva máris lépéseket tettek, hogy e példák alapján Magyarország összes vasúti műhelyeiben sportegyletek alakuljanak. Az eszmét a MÁV. igazgatósága rokonszenvvel fogadta s kivitelét elő fogja segíteni. Ezzel már megvan annak a lehetősége, hogy a vidék nagyobb városaiban mihamarább létesüljenek a munkástestnevelésnek középpontjai.

Ezeket az egyesületeket kell első sorban támogatni megalakulásukban és megszilárdítani létükben.

Nagy szolgálatot tehetnek itt a vidéken már létező egyéb sportegyesületek. Ezek ismerik a helyi viszonyokat s leghamarább megtalálják azt az útat, amelyen a munkásság sportérzékére hatni lehet.

A vidéki sportegyesületeket kell tehát első sorban a szabad tanítás híveivé tenni. Föl kell hívni figyelmöket arra, hogy saját érdekeiket mozdítják elő, ha a sport iránti érdeklődést a munkások körében is fölkeltik. A vidéki sportegyesületek vezetőségeinek ügybuzgalmát ismerve, biztosra vehető, hogy a szabad tanításnak ily irányú akciója az ő részükről kedvező fogadtatásra talál s a vidéki egyesületek zöme készségesen áll sorompóba a sportnak szabad tanítása érdekében.

Hazánk sportélete pár év alatt óriásit fejlődött, még pedig nemcsak nivójában s sportbeli eredményeinek kitünőségében, hanem a népnek iránta való érdeklődésében is. Egy-egy fontosabb labdarúgó-mérkőzés, athlétikai-, vagy úszóverseny izgalmait ma már a nép ezrei élvezik. Ma még csak néző a munkás, de az első hívó szóra, az első kínálkozó alkalomra örömmel áll maga is a sport aktív részvevőinek sorába. A szabad tanításnak egyik legszebb, legnagyobb sikere lesz, ha a sportűzés áldásait a munkástömegek közkincsévé teszi, mert ezzel nemcsak a mai munkásosztály egészségi, erkölcsi s szellemi érdekeinek szolgál, de egyszersmind alapját veti meg annak, hogy a munkások az utánuk következő generációban ép gerincű, erős idegzetű és egészséges gondolkodású polgárokkal gazdagíthassák az emberiséget.

*

Elnök a vitát megnyitja s fölkérésére a szakosztályi titkár a hozzászólni óhajtókat, a jelentkezés sorrendjében, egyenként fölhívja.

Dr. Blau Adolf: Sok megszívlelni valót hallott, akadémiai fejtegetéseket, de kevés gyakorlati érzéket. A népnek, a munkásoknak nem egyesület, verseny kell, de könnyebben kivihető turistika, játékok stb. — Terhes nőket nem kell úgy nyugalomba helyezni, mint *Wein* dr. úr mondta. A mi csendes termünkbe is kénytelen vagyok szocialisztikus ízt vegyíteni, mert kétségtelen, hogy a sport leginkább egyenlősíti az embereket és nem látjuk, hogy itt találkoznánk. A munkások sportjáról hallottunk, de nélkülöztem a különféle viszonylatok szakértői fejtegetését. — A hatóság, az állam, az iskolai törvények nem kielégítők.

Dr. Madzsar József: a kocsmákat okolja azzal, hogy a munkásságot a testedzéstől elvonják.

Grünhut Fülöp: Mint munkás ismerem a hibákat és igényeket, melyek hiánya miatt a testedzés nálunk, munkások közt, nem bírt elterjedni. A hatóságok rosszakaratúak a szervezkedéssel szemben, ha mindjárt a testedzés nemes céljából történik is az. A meglévő sportegyletek, vagy zártkörűek, vagy nem elég demokratikusak, drágák és így a munkásság részére hozzáférhetetlenek. Ezeket a szempontokat tekintetbe véve, föltétlenül szük-

séges munkás-testedző-egyesületek alakítása. Nem tartom kivihetőnek a meglévő munkásszervezetekben sportosztályok szervezését, mert az egyes szakszervezetek csak szakmunkás tagokat vehetnek föl tagjaik közé és így, hogy minden szakmának alkalmat nyújtsunk a testedzésre, igen sok egyletre lenne szükségünk, melyre pedig nincs elegendő hozzáértő emberünk. Egyébként általánosságban elfogadom és hozzájárulok az előadók javaslataihoz. A munkásság testi nevelését, fizikai erejének fokozását szükségesnek tartva: a munkásság erre irányuló törekvései minden rendelkezésre álló eszközzel előmozdítandók. Ez okból célszerű volna, ha a Kongresszus fölhívná az összes illetékes hatóságokat, hogy a munkásoknak a testedzés terén való szervezkedése elé akadályokat ne gördítsenek. A testedzés rendszeres tanítását az ipari tanoncok részére is elengedhetetlen kelléknek tartja, miért is felkérendő volna az illető szakminiszter, hogy az esti tanonc-iskolákban hetenként legalább két tornaóra tartását rendelje el.

Hronyecz Antal Gyula: Rendszeresíttessék a tornatanítás az életkörülmények s a kornak tekintetbevételével. Legyen a torna az iparostanonc-oktatásban heti bizonyos óraszámban képviselve. A gyári munkásság azon csoportjainál, kik szabad tűzhellyel bíró műhelyben vagy kémiai gyárakban dolgoznak, a munkaidő minimuma mellett a szabadidő déli és esti megfelelő pihenőre legyen fölosztva, hogy mind a két alkalommal a tüdőre hatásos tornagyakorlatokkal fölüdítsék, fölfrissíthessék magukat. A munkások esetleges szabad tanítási tervezetében, avagy a vasárnapi előadások délutánjain, egészségtani magyarázattal karöltve, a torna szükségességének megértésére rendszeres gyakorlatokat folytassanak. Vidéki földművesek és a középponttól távol eső munkások tornatanítását esetleg a szabad tanítás bizottsága vagy — magasabb körök fölszólítására — a tanítók szeretettel vegyék figyelmökbe s a legcélszerűbb tűzoltást, mint a legszükségesebb első tornagyakorlatot az alapismeretek s kezelések elsajátítása után rendszeresen tanítsák. A vas- és fémmunkásoknak tegyük hozzáférhetővé a céllövészetben való gyakorlást, helyet és szakavatott oktatást bocsátván rendelkezésökre. Minden szakmabelinek pedig tegyük lehetővé az úszás elsajátítását, minthogy ez az izmokat rendkívül erősíti.

Bodolay István: A hatósági személyek bevonását szükségesnek tartja, de nem gyámkodólag és csupán tiszteletbeli állások betöltésénél, hanem a napi munkánál, ahol azután együtt dolgozva

az egyszerűbb tagtársakkal, megjelenésök buzdítólag és nemesítőleg fog hatni. A tömegképzés és ez alapon az átlag-emberanyag javításának híve, az egyéni versengést az egyesületek működéséből szeretné teljesen kihagyni. Végeredményben szeretné a testedzés általános gyakorlásában a társadalmi osztályok együttes munkáját látni, mert ebből nemcsak a testedzés ügye, de a közerkölcs is sokat javulna.

Gerlóczy Zsigmond: A Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusának végrehajtó bizottsága kiváló érzékéről tett tanuságot a nemzetet fönntartó nagy kérdések iránt akkor, amikor a Kongresszus keretében a testi nevelés kérdésének külön szakosztályt állított föl s amennyire örülhetünk ennek mi, akik mindenkoron fajunk megerősítésén dolgozunk, annál inkább sajnálhatjuk azt, hogy ennek a Szakosztálynak igen szép és értékes előadásait olyan gyéren látogatták, de különösen, hogy távol maradtak e Szakosztály tárgyalásaitól éppen azok, akiknek figyelmét erre a nagy kérdésre fölhívni akartuk. Míg a Kongresszus amaz üléstermei, ahol pártoskodó összetűzésekre kínálkozik alkalom, zsúfoltak, zajosak és bennök izzó a hangulat, addig ebben a teremben, ahol komolyan a tárgyhoz szólottak a csekélyszámú szakosztályi tagok, a munkásoknak csak *egy* képviselője volt jelen. — Nagyon helyesen jegyezte meg *Wein* Dezső dr. úr, hogy a munkásosztály testi nevelésének «fejlesztése» kérdéséről voltaképpen ma még szó nem is lehet, mert hisz eddigelé a munkások testi nevelése teljesen el volt és el is van hanyagolva. Előbb tehát meg kell teremteni a munkásosztály testi nevelését s csak azután lehet szó annak fejlesztéséről. Igaza van *Wein* dr. úrnak abban is, hogy a testi nevelést már a születés előtt kell megkezdeni: az anya védelmével. S e tekintetben nagyon is szükségesnek tartom azt, hogy minden áldott állapotban lévőnek meg legyen adva a mód arra, hogy magát magzata születése előtt megkímélhesse. Az a nyolc heti pihenés nem jelent abszolut testi pihenést, de jelenti a fárasztó, terhes munkától való fölmentést. *Wein* dr. úrnak a dajka-ügy rendezéséről mondott javaslatait teljesen magamévá teszem, sőt kijelenthetem azt, hogy az Országos Közegészségi Egyesület ezzel a kérdéssel csak a közel múltban is igen behatóan foglalkozott és foglalkozni fog a jövőben is. — *Madzsar* dr. úr igen helyesen jegyezte meg, hogy a kocsmák tartják vissza a munkásságot a testedző játékoktól és sportoktól. Elsőrangú föladatnak tartom, hogy a szeszesitaloknak vasárnapokon való elárú-

sítása rendeletileg megtiltassék. Ha ez meg lesz, a munkásság egészségesebb módon fogja munkaszünetes napját eltölteni testedző játékokkal, úszással, különböző sportok gyakorlásával. — Újból sajnálom, hogy nem voltak jelen e Szakosztály tárgyalásain az érdekeltek, a munkások, akik pedig jó szervezéssel kiosztották maguk között a szerepeket, de erről a fontos kérdésről megfeledkeztek. Persze itt nem kínálkozott alkalom pártok összetűzésére. Reménylem azonban, hogy a munkások itt jelen lévő egyetlen képviselője föl fogja hívni társai figyelmét erre a nagyjelentőségű kérdésre, amelyben mindannyian mindenkoron támogatni fogjuk az ő érdekeiket.

Dr. Harrer Ferenc: A nemzet kultúrájának alapja: a nemzet kedvező testi állapota; ennek föltétele pedig a rendszeres testi nevelés. És amint a nemzet kultúrájának színvonala az egész népesség színvonalától függ, úgy még fokozottabb mértékben függ a nemzet testi állapotának színvonala a tömegek testi színvonalának mértékétől. A magyar kultúra nélkülözhetetlen alapja tehát a nemzet minden rétegére kiterjedő rendszeres testi nevelés.

Elnök megköszöni az előadóknak szíves fáradságukat s a hozzászólóknak a fölszólalásukban megnyilatkozott meleg érdeklődést. A Szakosztály működését befejezte, napirendjét, tárgyalási anyagát teljesen kimerítette. Csak röviden óhajt nyilatkozni e fontos kérdésekről, mielőtt az ülést bezárná. (Halljuk!) A nép testi nevelését a szabad tanítás fontos részének tekinti. A szabad tanítás úgy szervezendő, hogy benne a nép testi nevelése igazi fizikai alapjául szolgáljon az értelmi és erkölcsi nevelésnek. A nép testi nevelését a szabad tanítás keretében a társadalom összessége, az állam és a közhatóságok együttes munkásságának kell előmozdítania s annak minden létező akadályát elhárítania! (Elnököt lelkesen éltetik.)

AZ ELMARADT ELŐADÁSOK SZILLABUSAI, VEZÉRFONALAI.

A Kongresszus teljes munka-tervezetének hű képét óhajtván nyújtani, közöljük az *Értesítő*-ben megjelent szillabusát annak a néhány előadásnak, melyek elmaradtak előadóik betegsége, külföldi kiküldetése, vagy másnemű akadályoztatása miatt.

AZ ELSŐ SZAKOSZTÁLY ELSŐ CSOPORTJÁBAN:

Dr. Erődi Béla udvari tanácsos, budapesti tankerületi kir. főigazgató:

A földrajz tanítása.

A földrajzi tudomány és fontossága. — A földrajz tanítása egyáltalán még mindig nincs fontossága szerint méltányolva az iskolában. A mulasztást pótolni kell. — A földrajz a szabad tanítás terén. — A földrajz kapcsolatban a természettudománnyal és a történelemmel. — Segédtudományai. — A földisme és népisme. — Hogyan tanítsuk a földrajzot? A honismeretből kell kiindulni. — Gyakorlati eszközök a tanítás szolgálatában. Kirándulások, utazások. — Állat-, növény-, ásványtani ismeretek fölkarolása. — Fizikai, meteorológiai megfigyelések. — Az emberi élet nyilvánulásának és históriai fejlődésének kutatása rávezet az etnográfia tanulmányára. — A csillagászati megfigyelések és a mennyiségtani földrajz. — A szemléltető oktatás a szabadban és a tanteremben. Eszközei. Tudományos gyűjtemények, múzeumok. — A térkép használata és rajzolása. — Helységnevek és azok olvasása.

*

Dr. Schwarz Gusztáv udvari tanácsos, budapesti egyetemi tanár:

A jogtudományi ismeretek népszerűsítése.

1. A jog alaptételeinek ismerete annyira nélkülözhetetlen, hogy nincs ember a jognak *minden* ismerete nélkül. — 2. És mégis: a jogtudomány *népszerűtlen*. — 3. Ennek

okai. — 4. A jogtudományt népszerűvé tenni *kell* és *lehet*. — 5. Ennek módja. — 6. Ennek várható jó *hatása*: a laikus közönségre — és a jogtudományra.

*

Dr. Timon Ákos miniszteri tanácsos, budapesti egyetemi tanár, a Magyar Társadalomtudományi Egyesület jogi szakosztályának elnöke:

A jogrend alapfogalmainak szabad tanítása.

A szabad tanításnak *a nemzeti irányt kell szolgálnia* minden irányban és így a jogrend alapfogalmainak tanításánál is. A *jogrend* a társas együttélésnek, az állami létnek külső rendjét képezvén, fölötte kívánatos, hogy annak *alaptételeivel minden állampolgár tisztában legyen*. Minden magyar állampolgárnak nemcsak éreznie, de tudnia is kell azt, hogy a mi alkotmányunk *ezer éves*, mely az idők folyamán a magyar nemzeti társadalommal szerves kapcsolatban fejlődött. Tudnia kell, hogy e fejlődésben tükröződik vissza a magyar népnek államalkotó ereje, kultúrképessége és így világtörténeti jelentősége. Tudnia kell, hogy e sajátos magyar nemzeti jogrend — közjogi részében — egyike a legtökéletesebb fejlődésnek, amelyhez a kultúrnépek eljutottak. Tudnia kell, hogy a magyar alkotmány alaptétele szerint *1848 óta minden állampolgár tagja a szent koronának* s mint ilyen, részese a szent koronában foglalt, a szent koronát megillető közhatalmi jogoknak. Ez a közjogi alaptétel egyfelől minden állampolgárnak közjogi önállóságot biztosít, másfelől biztosítja magánjogainak hatályos megvédését. Ennek a közjogi tételnek ismerete *legyen forrása a hazaszeretetnek* és a nemzetegészhez való ragaszkodásnak. Ismernie kell továbbá minden állampolgárnak a közjogi, magánjogi és büntetőjogi jogrend alaptételeit azért is, hogy *megismerje saját jogait és kötelességeit*. Minden állampolgár tudjon saját jogaival élni, azokat megvédeni és kötelességeit híven teljesíteni. Tudnia kell minden állampolgárnak, hogy az a *közhatalom*, amelynek a szent korona tagsága jogán ő is részese, *nem egyesek*,

nem a hatalmasok, hanem az összesség érdekében áll fönn. Tudnia kell, hogy a jogrend uralma a társas együttélés, az egészséges nemzeti haladás és fejlődés *szükségképpeni föltétele és így minden állampolgár létérdeke.* Ez a tudat legbiztosabb alapja a jogrend uralmának, amelynek megszilárdításán minden állampolgárnak mind nemzeti létünk biztosítása, mind saját létérdekében fáradoznia kell.

AZ ELSŐ SZAKOSZTÁLY HARMADIK CSOPORTJÁBAN:

Dr. Kosutány Tamás az Országos magy. kir. Kémiai Intézet igazgatója:

Mezőgazdasági ismeretek.

Az őskori ember szintúgy, mint a mai, növényi és állati anyagokból táplálkozott és azokkal ruházkodott. A megszelidített hasznavehető állatokat pásztorként hajtotta más és más vidékekre, ahol azok éppen eledelt találtak. Útközben a fáknak gyümölcsét, a növények magvait, gyökerét szintén táplálékul használták föl őseink. Csak későbben kezdték azokat a növényeket, amelyeknek terményeit különösen becsesnek tartották, magról szaporítani, amidőn a földet már művelni is kellett s a növényeket ápolták is, védelmezték is. Évezredek alatt lassanként az ismereteknek olyan halmazát gyűjtötte össze az ember, hogy az még a múlt század elején is alapját képezte az akkori mezőgazdaságnak. Idők múltával az ember igényei hihetetlen módon megnagyobbodtak; a földet nem használhatta többé szabadon, mert azt fölosztották — olyan értéket képviselt, hogy annak minden talpalatnyi részét ki kellett használni — s oda kellett törekednie, hogy azon minél több és a céljainak minél megfelelőbb növények teremjenek. A mai gazda, éppen úgy, mint a régi, a növények és állatok segítségével a levegő és a talaj (így nevezzük a termőföldet) bizonyos alkotórészeit emberi fogyasztási cikkekké változtatja át. Előbb öntudatlanul, az ezeréves tapasztalat vezetése alatt, újabban azonban a hatalmasan föl-

lendült természettudományok vették át a vezérlő szerepet, s ma már *a modern mezőgazdaság nem más, mint alkalmazott természettudomány.*

A modern gazdának ismernie kell mindenekelőtt azt a talajt, amelyen működni van hivatva, annak a víz iránti viszonyait, a megdolgozhatóságát, főleg pedig a tápláló anyagait, amelyeket az a rajta termesztendő növények rendelkezésére bocsátani képes. A növény ugyanis *nem semmiből* teremti a kívánt anyagokat: a búza a sikért, a repce az olajat, a burgonya a keményítőt, a cukorrépa a cukrot stb., — hanem *bizonyos* táplálékra van szüksége, amely részint a levegőben található s így kimeríthetetlen (szénsav, víz), részint a talajból veszi magába, s ezeknek megfelelő mértékben való jelenléte nélkül nem ád kielégítő terméseket. Hogy a csirázó növény gyöngébb gyökérkéi a földben táplálékuk után járhassanak, a földet szántással és egyéb művelési módokkal meg kell lazítani; a növény által folytonosan fölvett anyagok azt vonják maguk után, hogy — noha az időjárás és a művelés a talajnak folyton-folyvást új alkotórészeit teszi oldhatóvá s így a növények által fölvehetővé — a talaj termőképessége apadni kezd és a rajta termelendő növények nem adnak kielégítő terméseket, vagyis a talaj kimerül. A régi vándornépek ilyen esetben egyszerűen tovább vonultak s új, szűz földet hasítottak föl; manapság ez már nem járja többé, sőt évszázadok óta s a birtokviszonyok rendezése óta sem, tehát a földművesek kényszerítve voltak a rendelkezésökre álló földterületnek egy részét időnként (rendesen minden harmadik esztendőben) pihentetni, ugarnak hagyni. Hazánk termőterületének egy nyolcad része ma is még ugarnak marad.

Azután tapasztalta az ember, hogy a ganaj, amely növényevő állatoknak a hulladékaiból áll, a földben elrothadva termés-szaporítólag hat, s így elkezdte azt gondosan gyűjteni, és rendszeresen alkalmazni is. Hogyne szaporítaná a trágya a termést, amikor az is növényi anyagokból származott s azokat az anyagokat juttatja, elkorhadás útján, oldható alakban a növénynek rendelkezésére, amelyet ő maga már abból

fölvett! Ezeket az anyagokat, amelyek közül főleg a foszforsav, a salétromsav s a káli-vegyületeket említem, ma már nagyban gyártja az ipar, s ott, ahol fokozottabb hatást akar elérni, oly mértékben alkalmazza a gazda is, hogy manapság hazánkban évenként mintegy 7000 waggon műtrágyát használ föl a gazdaközönség. A gazdának ismernie kell a termesztendő növények különleges igényeit, művelés-módját, nemesítési módjait, ellenségeit — amelyek lehetnek részint növényi paraziták, részint állati ellenségek (rovarok, azok álcái stb.) — ezek életmódját, hogy becses növényeinket azok ellen sikeresen megvédelmezhesse; így a filoxera ellen szénkéneggel, a peronospora ellen permetezéssel, a gabonaüszög ellen csávázással védekezünk stb. Mindez nagyon gondos tanulmányoknak és megfigyeléseknek az eredménye, úgy hogy ma már ugyanazon a területen kétszer, sőt háromszor annyit termelünk, s emellett jobb anyagot is produkálunk, mint elődeink.

Az élelmes ember az állat táplálkozási törvényeit is kikutatta, s meggyőződött arról, hogy megfelelő táplálás által az állatok termelő képességét jelentékeny mértékben fokozhatja. Másképpen kell táplálni, mert más anyagokra van szüksége, illetőleg a tápláló anyagoknak más arányban kell jelen lenni, ha növendék-állatot etetünk, ismét másra, ha a tejtermelést akarjuk fokozni, ismét másra, ha az állatokat hizlalni akarjuk, és megint másra, ha állataink izomerejét akarjuk szántás, vetés, fuvarozás stb. révén értékesíteni. Ezeket ismét természettudományi ismereteknek, különösen a fiziológiai kémia ismeretének köszönjük. Az állatokat alkalmas módon való keresztezés, rokontenyésztés, vagy a kiváló minőségűeknek tervszerinti tenyésztése által nemesíthetjük, akár a növényt. Hasonlítsuk csak össze az arab lovat a régi rómaiak faragványain látható lovakkal, vagy a vadalmát és vadkörtét a finom kerti gyümölcsökkel stb.

A mezőgazdaság nyersterményei csak a legritkább esetben felelnek meg a fogyasztás és forgalom igényeinek, ez okból a termelő kénytelen azokat iparilag földolgozni. A tejet vajjá, sajttá alakítja; a szőllőből bort készít, a lisztes anya-

gokból süteményeket, sört, szeszt; a cukortartalmú anyagokból cukrot s ilyen módon igyekszik jövedelmét biztosítani, mert a gazda föladata az adott területből a lehető legnagyobb, állandó, tiszta jövedelmet produkálni. Ezt a növénytermesztés, az állattartás, állattenyésztés és a mezőgazdasági iparok révén igyekszik elérni. A gazda a termesztett növényeknek egy részével s a piacra kerülő növényeknek hulladékával állatait táplálja s ezek viszont trágyát és a talaj műveléséhez szükséges vontatóerőt szolgáltatják. Ma az állati munkát részben más természeti erőkkel pótolják, így gőzekéket, elektromos cséplőgépeket és más hasonlókat máris alkalmaznak és még nagyobb elterjedésök biztosra vehető.

Hogy tehát a modern gazda megállhassa helyét, nem elegendő az évszázadok óta gyűjtött és részben csak helyhez kötött értékű tapasztalat, de ismerni kell a növényfiziológiának, az állatélettannak, a kémiának, fizikának, mechanikának, továbbá a mikroorganizmusok által okozott változásoknak minden csinját-binját, mely okból bebizonyítottnak veszem azt, hogy a mai mezőgazdaság nem más, mint alkalmazott természettudomány. Miután pedig az állam életének gerincét a mezőgazdaság képezi, föltétlenül szükséges oda hatni, hogy *az alapos mezőgazdasági ismeretek minél szélesebb körben terjesztessenek*, mert ezáltal az egyén, s így együttvéve az ország jövedelmei és ennekfolytán jóléte fokozódik.

*

Magyar Kázmér kir. tanácsos, a földműves-iskolák tanfelügyelője:

Szabad tanítás a tanya, a falu és a város gazdanépének.

1. Ami eddig történt és ahogyan történt. — 2. Az eredmény fölötti bírálat. — 3. Amit tenni kéne. Középpontosítás vagy megosztás? Közismeret, vagy szakbeli tanítás? A szakbeli tisztán elméletet öleljen föl, vagy gyakorlattal vegyesen? — 4. Szervezkedés. Kevés a tanító! — 5. Kik tanítsanak és hogyan? — 6. Tanító-képzés. — 7. Társadalom és kormány összefogása.

A MÁSODIK SZAKOSZTÁLYBAN:

Radisics Jenő miniszteri tanácsos, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatója:

Milyen módon használjuk a múzeumokat és tudományos gyűjteményeket a szabad tanításban?

Múzeumok és tudományos gyűjtemények keletkezésének lélektana, — története, — a rólok és föladataikról táplált fölfogások alakulásai, — céljok az intellektuális fejlődés mai világánál, — megtekintésök módja, — a látottak megrögzítése, — a földolgozás általában és az első megállapított cél figyelembe vételével.

A NEGYEDIK SZAKOSZTÁLYBAN:

Dr. Váradi Antal udvari tanácsos:

Színházak a népművelés szolgálatában.

A magyar színészet rövid története. — A nép és a színházak. — A népszínmű. — Történeti irány. — Mit tanul és mit tanulhat a nép a színházban? — Rendszeres oktatás. — A kor uralkodó eszméinek átvitele a nép lelkébe színdarabok útján. — Egyesítsük a hasznosat a kellemessel. — Egy igazi népszínház megteremtése.

AZ ÖTÖDIK SZAKOSZTÁLYBAN:

Dr. Téry Odön belügyminiszteri osztálytanácsos, közegészségi főfelügyelő, a Magyar Turista-Egyesület ügyvivő alelnöke:

A turistaság fejlesztése az ipari munkásság körében.

Futó pillantás a turistaság keletkezésének történetére. — A turistaság mint a legnemesebb sport, melyet egyaránt

üzhet a szerény anyagi viszonyok között élő, valamint a jobbmódú egyén is. — A turistaságnak fontossága több tekintetből, de különösen közgazdasági (idegenforgalmi) szempontból. — A turistaság hazánkban; terjesztésének és fejlesztésének szükségessége és módjai — különös tekintettel: az ipari munkásság köreire.

A KONGRESSZUS NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS ELŐADÁSAI.

Az Intéző Bizottság 1907 évi július hó 1-én megtartott ülésén elhatározta, hogy — a kongresszusi munkatervezet tárgyalásától függetlenül — néhány *standard-előadást* is rendez.

Két ilyen előadás volt. Mindkettő a Pécsi Nemzeti Kaszinó nagytermében.

Az elsőt, 1907 október *4*-én, *Ilosvay Lajos dr.*, a másodikat, 1907 október *5*-én, *Beöthy Zsolt dr.* tartotta.

Az előadások este *8* órakor kezdődtek s mindegyiket közel 1000—1000 kongresszusi tag és vendég hallgatta.

I.

Dr ILOSVAY LAJOS

UDVARI TANÁCSOS,

MŰEGYETEMI NYILVÁNOS RENDES TANÁR

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS ELŐADÁSA:

AZ ÉGÉS-JELENSÉGEKRŐL

VEGYTANI ELŐADÁS BEMUTATÁSOKKAL ÉS KÍSÉRLETEKKEL.

Égés-jelenségek.

Mindenkitől ismert jelenséget választottam előadásom tárgyául, noha módomban lett volna a kémia csodálatosan gazdag tárházában érdekesnél-érdekesebb tárgyak között válogatni. De mikor ebben a hétköznapi jelenségben állapodtam meg, melynek alkalmazását, a műveltség fejlődésének tanúságai szerint, annyira-mennyire, már a diluviális korszakban is ismerték, az lebegett szemem előtt, hogy nekem a kémiának nem valamely időszerű és nagy zajt ütő eseményéről kell beszámolnom, hanem azt kell bemutatnom: miként lehet valamely kémiai jelenséget, lehetőleg egyszerű eszközökkel, kísérletileg tárgyalni. Az *egyszerű* jelző azonban nem azt jelenti, hogy kísérleteim anyagát bármelyik háztartásban is meglelhetném, hanem csak arra akar figyelmeztetni, hogy az, aki ráadja fejét, aránylag nagyon kevés áldozattal elkészítheti mindazt, amivel nagyon nevezetes tudományos igazságokat megértethet.

Lehetséges, hogy egyik-másik kísérletem meglepőbb lesz; azonban az, aki rajtuk mélyebben elmélkedik, legott észreveszi, hogy a hatást nem annyira a jelenség rendkívülisége, mint inkább szokatlansága okozta.

*

Először állapítsuk meg, hogy milyen jelenséget nevezünk égésnek? Erre a kérdésre csak akkor felelhetünk helyesen, ha az égésnek valamely közönségesen ismert esetét tüzetesebben megfigyeljük és igyekszünk tapasztalatunkról számot adni.

Meggyújtunk p. o. gyertyát, vagy világítógázt. Látunk

fényt, érezünk hősugárzást. Ha égő gyertyát (vagy világítógázt) vékonyfalú üveghengerrel úgy borítunk le, hogy a henger alá ne tódulhasson levegő: az égés csak rövid ideig tart; a láng fénye lassan gyöngül, végre az égő gyertya elaluszik.

Elégethettünk volna acetilént, petróleumot, kőszenet, fát, alkoholt: mindíg láthattunk volna fényt, éreztünk volna hőt, legtöbbször láttunk volna lángot is és mindíg tapasztaltuk volna, hogy ezek is csak levegőben égnek. Ha elfogyott a levegőnek az az alkotórésze, amely az égést táplálja és amit *oxigén*-nek nevezünk, az égés azonnal megszűnik.

A gyertya égésénél könnyen összehasonlíthatjuk a gyertyának és az égés következtében keletkező termékeknek halmazállapotát is. A gyertya szilárd; az égéstermékek különböző halmazállapotúak: a gyertya-kanóc hamuja szilárd, az üveghenger falára harmat, azaz: folyós test ülepedik le; de vannak gáznemű termékek is, melyeknek jelenlétéről közvetlenül nem szerezhetünk tudomást.

A gyertya szerves testből készült termék, szerves test maradványából, a kőszénből, állítják elő a világítógázt is; közös megállapodás szerint szerves test a petróleum is, hasonlóképpen a fa, az alkohol és az acetilén is. Mindezeknek a testeknek égése fény- és hőfejlesztéssel kapcsolatos és csak olyan levegőben égnek, amelyben az égést tápláló oxigén elégséges mennyiségben van jelen. Az égő testek mindíg anyagi, vagy más szóval, kémiai változáson mennek keresztül; hiszen a gyertyát, vagy a többi szerves testeket az égéstermékekben többé nem ismerhetjük föl. Ennélfogva következtethetjük, hogy az égés a szerves testeknek az oxigén rovására bekövetkező kémiai változása, mely változással mindíg velejár a fény- és a hőfejlődés is.

Rövidebben mondva: *égés a szerves testeknek egyesülése oxigénnel, fény- és hőfejlődés kíséretében.* A gyertya anyagában figyelemreméltó összetevő részek: szén, hidrogén, oxigén; a világítógázban nagyobb mennyiségű hidrogén és kissebb mennyiségű szénoxid és nitrogén mellett különféle gázok fordulnak elő, melyeknek alkotórészei: szén meg hidrogén; a petróleumban többféle szénhidrogén van, melyek közön-

séges hőmérsékleten folyós halmazállapotúak; a kőszénben is fontos alkotó-rész a szén meg a hidrogén; az acetilén is a szénnek vegyülete hidrogénnel. Ezeket tudva, föltehetjük, hogy ha a fölemlített szerves testeket elégetjük, ugyanazon égéstermékeknek kell keletkezni. Való, hogy ha akár gyertya, akár világítógáz, akár petróleum lángja fölébe száraz üveghengert borítunk, mindíg azt látjuk, hogy a henger fala megharmatosodik. Ha ebből a harmatból elegendő mennyiséget gyűjtünk össze és a folyós test sajátságait megvizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy víz keletkezett; ha pedig a hengerbe oltott mésznek, más néven kalciumhidroxidnak vizes oldatát öntjük és a henger tartalmával jól összerázzuk, erős zavarodást látunk, mi azt jelenti, hogy a szén egyik vegyülete oxigénnel: a széndioxid, elég nagy mennyiségben van jelen.

Se szere, se száma azoknak a kísérleteknek, amelyeknek alapján kiderült, hogy *oxigén jelenlétében minden szerves vegyületnek hidrogén tartalma vízzé, széntartalma széndioxiddá ég el.*

Most nagyobb, szárazfalú üveghengerbe lehelek. A henger fala megharmatosodott. Ezután néhány másodpercig, üvegcsövön át, kálciumhidroxid vizes oldatába fúvom tüdőm levegőjét. Íme, a kezdetben kristálytiszta oldat megzavarosodott. A harmatképződés azt jelzi, hogy a szervezetembe jutott élelmi szerek hidrogéntartalma vízzé változott, a kalciumhidroxid-oldat megzavarodásából pedig azt következtetem, hogy az élelmiszerek széntartalmából széndioxid keletkezett. Minthogy szervezetünk hőmérséklete meglehetősen állandó, független a környezet hőmérsékletétől és sokkal magasabb, mint környezetünk évi középhőmérséklete: állíthatjuk, hogy a *szervezet hőforrása a szervezetünkben végbemenő égés.* Minthogy továbbá az élelmi szereknek hidrogén- és széntartalma éppen úgy vízzé, illetőleg széndioxiddá ég a szervezetben, mint bármely fűtésre vagy világításra használt szerves vegyület a szervezeten kívül, világos, hogy a szervezetben, vagy a szervezeten kívül végbemenő égés között különbséget tenni az égéstermékek alapján, lehetetlen. De annál nevezetesebb két különbséget találunk a járulékos jelenségekben: egyik az,

hogy a szervezetben történő égésnek a fény nem járuléka, másik az, hogy az égés lefolyása az időben tetemesen lassúbb.

Most még egy pár kísérletet mutatok be, hogy az égés fajtáit megismerhessük.

Az előttünk lévő két gázhengerben sárgászöld színű gáz van. Neve klór. Klór legnagyobb mennyiségben fordul elő a kősóban, nátriumhoz kötve. Kevesebb klór van káliumklorid alakjában, még kevesebb sósav alakjában, melyben a klór hidrogénnal van egyesülve. A klórt rendesen a hidrogénkloridból vagy sósavból szoktuk előállítani. Egyik klórtartalmú hengerbe durva antimonport szórok bele. Kellőképpen ügyelve, hogy se én, se más a klórgázból be ne leheljen valamit, mert a lélekző-szerveket erősen megtámadja s még jó, ha csak köhögést és nem vérhányást idéz elő.

Abban a pillanatban, amelyben az antimonpor a klórral érintkezik, azonnal halvány fényt látunk megjelenni s érezhetjük, hogy a gázhenger erősen fölmelegszik.

A másik hengerben a klórt terpentinolajra hagyom hatni. Ezt úgy teszem, hogy üvegpálca végére üveggyapotot erősítettem, az üveggyapotot kevés terpentinolajjal megnedvesítem, azután a klórba süllyesztem. Ha nem volt nagyon sok a terpentinolaj, mindig lángot látunk megjelenni; egyszersmind sok, finomul eloszlott szén, korom válik ki.

Vajjon ezeket az átalakulásokat, amelyeknél fény- és hőfejlődést tapasztalunk, nem sorozhatjuk-e az égés-jelenségekhez? Minden bizonnyal, ha nem az egymásraható testekre és a keletkező termékekre, hanem az átalakulásukkal járó tüneményekre alapítjuk itéletünket. S ha ezt tesszük, az égés-jelenségeket két csoportba foglalhatjuk össze. Egyikbe tartoznak azok, amelyek fény- és hőfejléssel járnak, ezeket *gyors égésnek* nevezzük; másikba tartoznak azok, amelyek csak hőt termelnek, ellenben a fény elmarad, s ezeknek neve: *lassú égés*. Mind a kétféle égést jellemzi, hogy az égésfolyamatban mindig két test vesz részt, melyek közül egyik az elégethető test, másik az égést fönntartó közeg. Ezzel a megszorítással kizárjuk a csak izzó testeket, valamint kizár-

juk a rádiumot is, mely az égő testekhez hasonlóan fényt lövell és hőt sugároz ki.

A következőkben teljesen mellőzzük a lassú égés jelenségeit és csak a gyors égés föltételeivel fogunk foglalkozni. Mikor ég a gyertya? Akkor, ha meggyújtjuk. És mi által gyújtunk meg valamely testet? Az által, hogy fölhevítjük gyúláshőmérsékletére, azaz arra a hőmérsékletre, amelyen az elégethető test, oxigénnel, klórral, vagy más, az égés fönntartására alkalmas testtel egyesülhet.

A gyertyát, a világítógázt gyufa (gyújtó) lángjával hevítjük föl gyúláshőmérsékletére. Hát a gyufát mivel gyújtjuk meg? A gyufa meggyújtására azt a mechanikai munkát használjuk föl, melyet akkor végzünk, mikor a gyufa fejét a skatulya oldalához dörzsöljük. Egyszerű folyamatnak látszik a gyufa meggyúlása, pedig bámulatosan bonyolult folyamatok eredménye s igazán bajban lennénk, ha valamely oknál fogva megint az acél-kova-taplós tűzgyújtásra kellene visszatérnünk. Különösen remek találmány az úgynevezett svédgyufa. A svédgyufa sem mellőzi a foszfort, csak hogy ennél a készítménynél nem a rettenetesen mérges, közönséges foszfort, hanem az úgynevezett vörös foszfort használják. Ez nem a gyufa fején van, mint a közönséges foszfor, hanem a skatulya oldalán. A gyufa fejét oxigénben gazdag és gyúlékony, elégethető vegyületekből csinálják. Oxigént adhat át a káliumklorát, mangánperoxid; elégethető alkotórész az antimontriszulfid. Ha a gyufát végig húzzuk a skatulya oldalán, a skatulyán lévő vörös foszfor fölhevül annyira, hogy könnyen gyúló, közönséges foszforrá alakul, mely egy pontban meggyúl. Ez hőt származtat át a gyufa fejére, melyen az oxigént átadó vegyületekből oxigén fejlik és a gyúlékony vegyületet meggyújtja. Ennek égése fölhevíti a gyufa fáját gyúláshőmérsékletére s az égő fától aztán meggyúlhat a gyertya, a világítógáz, szóval minden olyan test, amely gyúlékonyságánál fogva, már egy gyufából fejlődő hőmennyiségtől is fölhevülhet gyúláshőmérsékletére.

A gyufa meggyújtását tisztán mechanikai munkának tulajdoníthatjuk, de lehet a gyúlékony testeket kémiai munkával fejlesztett hővel is meggyújtani.

Így ha száraz cukorporból és káliumklorátból készült keverékre, melyet, hogy szétszóródását megakadályozzam, porcelláncsészében, nagy hengerüveg fenekére állítottam, egy csepp tömény kénsavat cseppentek, tüstént lángra lobban.

Ekkor a tömény kénsav a káliumklorátból klórsavat választ le, mely azonnal perklórsavra, klórperoxidra és vízre bomlik. Ez a folyamat hőfejlődéssel jár; a keletkező hő a cukrot fölhevíti gyúláshőmérsékletére és a perklóvsavtól meg a klórperoxidtól átadott oxigén rovására részben el ég, részben megszenesedik.

Nagyon gondolkozóba ejtő a következő kísérlet is. Egy darab jégbe lyukat fúrunk s beleteszünk kis darabka fémeskáliumot. A kálium rövid időn megolvad, kissé nyugtalankodik, mert az általa fejlődő hidrogén ide-oda emelgeti, majd halvány ibolya láng jelenik meg fölötte s végre kis pattogással eltűnik, azaz a keletkezett káliumhidroxid a jégből olvadt vízben föloldódik. A kálium hatására a jégből hőfejlődés közben keletkezik a hidrogén. A hő a hidrogént fölmelegíti gyúláshőmérsékletére, meggyúl s a levegőben foglalt oxigén elégeti. A hidrogénláng színtelen, ez ibolyaszínű, mert a káliumhidroxid elpárolog, izzásig hevül, midőn ibolyaszínű fénysugarakat lövell ki.

Különféle testek gyúláshőmérséklete különböző. A foszfornak egyik hidrogénnel alkotott vegyülete már közönséges hőmérsékleten legott meggyúl, ha levegővel érintkezhetik. A közönséges foszfor 63 C°-on, a vörös foszfor 260 C°-on gyúl meg. A ként 263 C°-ra, a hidrogént 580 C°-ra kell hevíteni, hogy meggyúljon. Csakhogy valamely test gyúláshőmérséke megváltozhat, ha a föltételek megváltoznak. Lombikban kis darabka közönséges száraz foszfort dobok s belemártom a lombikot olyan vízbe, amelynek hőmérséklete valamivel magasabb mint a foszfor gyúláshőmérséklete. A foszfor előbb megolvad, azután meggyúl és elég foszforpentoxiddá.

Most egy ugyanolyan lombikba mint az előbbi, mielőtt a foszfort beledobnám, terpentinolajjal beitatott papiros-csíkot tolok be. A terpentin elpárolog a papiros fölületéről s ez a csekély terpentingőz elégséges ahhoz, hogy a foszfor gyúlás-

hőmérsékletét teljesen megváltoztassa. Vannak más gázok és gőzök is, melyek a foszfor gyúláshőmérsékletét megváltoztatják. S minthogy van egy törvényszéki kémiai vizsgálatok alkalmával használt eljárás, mely szerint a mérges foszfor kimutatása azon fordul meg, hogy vízgőzzel átdesztillált foszforgőz, levegővel érintkezve, mutatja-e az oxidálástól függő foszforeszkálást vagy nem? érthető, hogy nagyon szemesnek kell lenni annak a vegyésznek, aki a foszfor kimutatására vállalkozott, mert ha a terpentines, alkoholos, ammoniás közeget nem kerülte ki, ha van is foszfor a vizsgálati anyagban, kimutatása nem fog sikerülni.

Azokat az egyszerű testeket vagy elemeket, amelyeknek fizikai, vagy fizikai és kémiai sajátságai különbözők, azonban anyaguk ugyanaz, allotróp, — másalakú — testeknek szoktuk nevezni. Ezekről az allotróp testekről föltételezzük, hogy legkisebb részeiknek, úgynevezett molekulájoknak alkotása különböző. Ebből érthető, hogy a különböző alakban megjelenő elemi testek gyúláshőmérséklete is különböző.

A foszfor három allotróp módosulatban ismeretes. A gyakorlati életben a sárga és a vörös foszfor, vagy más néven a közönséges és az alaktalan foszfor ismeretes. Vaslemez egyik végére kis darab sárga, másik végére körülbelül ugyanannyi vörös foszfort teszek; a vaslemezt alulról lámpával melegítem még pedig úgy, hogy a lámpa lángja a kétféle foszfortól lehetőleg egyenlő távolságban legyen. Észrevehetjük, hogy a sárga foszfor sokkal hamarább gyúl meg mint a vörös, de semmiesetre se előbb, míg az alatta lévő vaslemez a 260 C°-ot el nem érte.

Különböző alakban ismeretes a szén is. Megkülönböztetünk alaktalan és kristályos módosulatú szenet. Alaktalan a kőszén, barna szén, faszén, csontszén, cukorszén stb. Kristályos a grafit és a gyémánt.

A faszén gyuláshőmérséklete aszerint változik, hogy milyen fából, milyen hőmérsékleten égették a faszenet. P. o. ha az elszenesítés 300 C°-on történt, meggyúl 360—380 C° között, míg ha 1000—1500 C° között ment végbe a szenesítés, 600 C° fölé kell hevíteni, hogy meggyúljon. A grafit

gyúláshőmérséklete a grafit-fajták szerint 620—690 C°, a gyémánté pedig 800—880 C° között változik.

A faszenet aránylag könnyen, már egy közönséges Bunsen-féle lámpa lángjában is fölhevíthetem annyira, hogy oxigénnel telt lombikban tovább folytassa égését, ellenben a grafitot és a gyémántot nem. Ezeket a forrasztó cső lángjában kell hevítenem, különben nem hevülnek föl annyira, hogy a lámpától a lombikig vive, azután az oxigénnel töltött lombikba bocsátva, hőmérsékletök még mindig elég magas legyen arra, hogy tovább égjenek. A faszén, a grafit, a gyémánt anyagának azonosságát bizonyíthatja, hogy ha kalciumhidroxid vizes oldatát öntöm mind a három lombikba, és az égéstermékkel összerázom, egyformán fehér zavarodás keletkezik, azaz: mind a háromféle test elégetése következtében egy és ugyanaz a termék t. i. széndioxid keletkezett.

Idáig különösebben csak arról volt szó, hogy az elégethető testeket föl kell hevíteni gyúláshőmérsékletökre, hogy éghessenek. Ez mindenesetre szükséges föltétel, de nem elegendő; mert hiába gondoskodtunk a gyúláshőmérsékletről, ha nincs égést tápláló közeg: az égésjelenség nem következik be. Az égést fönntartó közeg szükséges voltát bizonyítja a következő kísérlet: Üvegtölcsér szárát bedugjuk, forró vízzel kiöblítjük, hogy egyenletesen fölmelegedjék, azután forró vizet öntünk bele. A víz hőmérséklete körülbelül 80 C°, tehát jóval magasabb mint a közönséges foszfor gyúláshőmérséklete. A tölcsérbe beledobok néhány darabka közönséges foszfort. A közönséges foszfor, melynek olvadáshőmérséklete 40 C°, a vízben megolvad, de nem gyúl meg. Nem is gyúlhat meg, mert hiányzik az elégetéséhez szükséges levegő, illetőleg oxigén. Ha most gázometerből oxigént hajtunk be a foszforhoz, a foszfor legott meggyúl és semmit sem törődve azzal, hogy víz alatt van, gyönyörű fénnyel ég el, mert hiszen most már meggyújtásához se a gyúláshőmérséklet, se az égést fönntartó közeg nem hiányzik.

Külső körülményekben eltér, de lényegében megegyezik ezzel a kísérlettel a következő is.

Talpas hengerbe vizet öntök, a vízbe néhány kálium-

klorát-kristályt dobok be. A káliumklorát-kristályok közé néhány kisebb darabka közönséges foszfort csúsztatok. Most bebocsátok a kaliumklorát-kristályokig tölcsércsövet s ezen töménykénsavat öntök a kaliumklorát-kristályokra. Nem sokára látjuk a foszfor fölvillanását.

Ez nem is lehet másként. A tömény kénsav már akkor is, mikor vízzel elegyedik, hőt fejleszt. Néha annyi hőt fejleszthet, ha t. i. a víz, a tömény kénsav tömegéhez képest mérsékeltebb mennyiségben van jelen, hogy a higított kénsav forrni kezd. De már szó volt arról is, hogy a káliumklorát változása tömény kénsav hatására hővel történik s hogy ekkor oxigént átadó termékek keletkeznek. Világos, hogy ha hő fejlődik, mely a közönséges foszfort gyúlás hőmérsékletére hevíti, oxigént átadó termék van jelen, mely a foszfor égését biztosítja: a foszfornak el kell égnie.

Ha ilyen jelenségeket látunk, azt az okulást kell megjegyeznünk belőlök, hogy a kémiai hatások tanulmányozásánál biztosan kell eljárnunk, mert itt igazán értelme van annak a szállóigének, hogy sokszor még a disznóláb is elsülhet.

De ezekből a kísérletekből még más tanúságokat is levonhatunk. És pedig megtanulhatjuk belőlök, hogy mit kell tennünk, ha égő testet el akarunk oltani. Ugyanazokat a föltételeket, amelyekkel az égés-jelenséget idézzük elő, meg kell szüntetnünk. Tehát: le kell hűteni az égő testet a gyúlás-hőmérséklet alá, vagy el kell tőle zárnunk az égést fönntartó közeget.

Ha p. o. gázhengerbe étert öntök, az éter elpárolog a hengerben s gőzét lánggal meggyújthatom. Ha a henger szájára üveglemezt borítok, elzárom az étertől az elégetéséhez szükséges levegőt: következőleg égése megszűnik. Ilyen eljárás az is, mikor kéménygyúláskor, a kémény aljában ként gyújtanak meg és gondoskodnak róla, hogy a kénnek égésterméke: a kéndioxid tölthesse meg a kéményt. Minthogy a korom csak levegőben ég, de kéndioxidban nem, a korom égésének meg kell szűnnie.

A tűzoltó vizet locsol az égő testre. A víz szerepe kettős: a víz egyrészről hőt von el, miáltal igyekszik az égő

testet gyúláshőmérséklete alá hűteni, másrészről, ha elegendő a vízmennyisége, akkor ez az égő testet az égést fönntartó közegtől, azaz a levegőtől zárja el.

Nagy tüzeket kevés vízzel eloltani lehetetlen. Ennek okát abban találjuk meg, hogy a víz fölhevül olyan magas hőmérsékletre, amelyen összetevő részeire: hidrogénre és oxigénre bomlik. Ha ez a gázelegy, az égő fölülettől távolabb, megint a bomláshőmérséklet alá hül: akkor ismét meggyúl s így még abban az esetben is, ha az égő test hőmérséklete a rája öntött víz elpárolgása következtében valamicskét lehült is, ismét fölhevül gyúláshőmérsékletére, újból meggyúl és tovább ég. És ha megfontoljuk, hogy minden égés alkalmával a magas hőmérséklet a levegőnek, az égéstermékeknek és a vízgőznek gyors fölemelkedését idézi elő s ezeknek helyébe az égés táplálására alkalmasabb, friss levegő nyomul: nem nehéz belátni, hogy kevés vízzel nagy tüzet nemcsak nem olthatunk el, hanem folytonos megújulását segítjük elő.

Ha egy darab jól kiégetett faszenet tartok gázlámpa lángjába, a faszén izzó lesz; ha faszálkát, vagy gyújtószálat tartok gázlángba, meggyúl és lánggal ég. Mind az izzó faszén, mind a lánggal égő gyújtószál felől eltávozó levegőben kimutathatom a szénoxidot és a vízgőzt. Kétségtelen, hogy mind a két jelenség azonos; mindkét jelenségnél megállapítható a fény és hő, mind a két esetben azonos égéstermékek keletkeznek. Különböznek egymástól abban, hogy a faszén csak izzik és nem ég lánggal, mint a gyújtószál. Lánggal ég a gyertya is, a világítógáz is, a hidrogén, a petróleum, az alkohol is.

Kérdés: milyen testek éghetnek lánggal? Felelet: lánggal csak azok a testek éghetnek, amelyek vagy már magok gyúlékony gáznemű testek, vagy gyúlékony gázokat, vagy gyúlékony gőzöket fejleszthetnek. A kőszén is éghet lánggal, mert magas hőmérsékleten a kőszénből is fejlődnek gyúlékony gázok. Hiszen a világítógáz is a kőszénből készül, ha a kőszenet alkalmas edényekben, melyeket retortának neveznek, levegőtől mentesen, magas hőmérsékletre heví-

tenek. Minden más test lehet izzó, de ha belőle gyúlékony gázok, vagy gőzök nem keletkeznek, lánggal nem éghet.

Az izzás mehet végbe kémiai átalakulással vagy anélkül. Ha platinadrótot tartok gázlángba, izzásig hevül, de egyéb változás rajta nem történik. Megmarad platinának. Ha vasdrótot izzítok, ennek felülete megváltozik. S ha gondosan megmértem a vasdrót súlyát izzítás előtt és megmérem izzítás után, utóbbi esetben súlyszaporodást állapíthatok meg, bizonyságául annak, hogy a vasdrót izzása anyagi sajátságmegváltozással kapcsolatos. A vasdrót, miként a faszén, oxidálódik magas hőmérsékleten levegőben, s éppen az oxigénnel való egyesüléstől származik súlyszaporodása.

Ezek szerint kimondhatjuk, *hogy a láng: égő gáz vagy gőz.*

A lángnak különböző alakja lehet, aszerint, hogy milyen módon történik a gyúlékony gáznak, vagy gőznek elégése. Így a gyertyaláng, a Bunsen-féle lámpából kiáramló gáz lángja kúpalakú; az úgynevezett lepkeégőkből kiáramló gáz lángja kiterjesztett szárnyú lepkére emlékeztet. Miért kúpalakú a gyertyaláng, vagy a Bunsen-féle lámpa lángja?

Ennek nagyon egyszerű oka van. Ha a gyertya lángjának keletkezéséről gondolkozunk, rábukkanunk arra, hogy a gyertya anyagának, a steárinsavnak, a faggyúnak, a paraffinnak, a viasznak abban a pillanatban, amelyben a kanócot meggyújtjuk, meg kell olvadni, a kanócba fölszívódni s ott, akárcsak a kőszénből a retortában, gyúlékony gázoknak és gőzöknek kell keletkezni. Csodálatos kis szerkezet a gyertya, valóságos kis gázgyár, melyhez gázometer sem kell. A kanócból eltávozó gázok és gőzök meggyúlnak, de a folytonosan keletkező gázok és gőzök szakadatlanul előre tolják a felső réteget. Az új rétegek növelik az égő oszlop hosszát. míg a láng fölött fölmelegedett levegőnek fölfelé áramlása csökkenti a felső rész átmérőjét. Ennek az átmérőnek csökkenése mindaddig tart, míg végre az elégséges levegővel elegyedett gázok és gőzök tökéletesen eléghetnek. Ha világítógázt gyújtunk meg, a lángkúp annál hosszabb, minél nagyobb nyomással tódul ki a gáz. Különben a láng kúp-

alakját a levegő fölfelé áramlása nem magyarázza meg egészen, hanem része van benne a nyomásnak is, ami abból következik, hogy ha világítógázt nagyobb nyomású levegővel elegyítve égetünk el, akkor is kúpalakú lángot kapunk, ha a láng nem fölfelé, hanem lefelé irányul. Ilyen kúplétesítésre való törekvést a lepkeégőknél is tapasztalunk; ugyanis láthatjuk, hogy a lepkeégőből kiáramló gáz lángja csipkézett.

A láng külső alakjánál sokkal érdekesebb a láng alkotása. Akár gyertya, akár világítógáz lángjában három részt különböztethetünk meg. Belül van egy sötétebb kúp, ezt körülveszi egy világító kúp s erre kívül alig látható kékes lepel borul. E három részben egymástól teljesen különböző állapotokat ismerhetünk föl.

A belső, sötét kúpban gyúlékony gázok, esetleg gőzök vannak, melyek nem égnek. A lángnak ebben a részében nincs magas hőmérséklet. Meggyőződhetünk erről, ha p. o. a világítógáz lángját úgy állítjuk elő, hogy a gázhoz már előre elégséges levegőt elegyítünk s most a külső kúpon át, elég gyorsan, a láng belsejébe gyufát tolunk. A gyufát ki is ránthatjuk, nem gyúl meg, ellenben fája, a kúpban, megszenesedik. Ha elég gyorsan tolunk be a láng belsejébe puskaport, ez sem gyúl meg. Ha a lángon keresztül fektetünk gyújtószálat, csak a kúp két oldalán szenesedik meg a fa, közbül épnek marad. Míg azonban gyújtószállal a kúp kör-keresztmetszetét nem látjuk, a körnek rajzát kapjuk meg, ha hímzésre való átlyukasztott papirossal nyomjuk le a lángot, amikor a papiroson körben látjuk a megszenesedést.

Egyszerű módon győződhetünk meg arról, hogy a láng belsejében még gyúlékony gázok, vagy gázok és gőzök elegye van. Ha a gyertyaláng belsejébe rövid üvegcsövet tartok, a csövön fölemelkedik valami gőz, melyet meg lehet gyújtani s picike, messziről alig látható láng jelenik meg. Ekkor a steárinsavból keletkező bomlástermékek részben megsűrűsödnek az üvegcsőben, úgy hogy csak nagyon kevés emelkedhetik föl. Ha azonban világítógáz lángjának belsejébe tartom az üvegcsövet, a gáz minden nehézség nélkül száll

föl a csőben s ha a kiáramló részt meggyújtom, távolról is jól látható, elég nagy lángot észlelhetünk.

A nem világító kúpban nincs égés, a világító kúpban már ég a gáz, vagy a gőz, de elégése nem teljes; szénrészek válnak ki, melyek izzásig hevülnek s ezek világítanak. Ha ezeket a szénrészeket lehűtjük olyképpen, hogy a lángra hideg felületű porcellán-csészét, vagy porcellán-lemezt borítunk: a finomul eloszlott szén, mint korom ülepedik a hideg fölületre. Még a világító kúpban is kimutathatunk égésre alkalmas gázokat, melyek azonban már kevésbbé világítanak. A külső, alig látható burokban teljes az égés és a legalul látható, kékes szín alacsonyabb, a fölül látható, sárgás-vörös szín pedig magasabb hőmérsékletről tanúskodik.

A gyertyalángban az égés lefolyását nem szabályozhatjuk, de a Bunsen-féle gázlámpa lángját könnyen átváltoztathatjuk nem-világítóvá, ha alulról egy gyűrű eltolása által a gázt már előre levegővel elegyítjük. De a színtelen lángot előállíthatjuk másként is. Ha a világító lángot hideg fölületű platinacsészével lenyomjuk, a világítógáz lángja elszíntelenedik; elszíntelenedik akkor is, ha a világítógázhoz a gáz égése közben valami olyan gázt elegyítünk, ami a gáz égése iránt közömbös. Ilyen gáz a széndioxid, vagy a nitrogén. Ha megfontoljuk, hogy a gázt előre levegővel elegyítve, égését tökéletesebbé tehetjük, ha az égésben részt nem vevő gázt elegyítünk hozzá, akkor a láng hőmérsékletét csökkentjük, valamint a gázt felhigítjuk: azt kell állítanunk, hogy a világító lángnak elszíntelenítésében éppen úgy része van a tökéletesebb elégetésnek, mint a lehűtésnek, és a gáz sűrűsége megváltozásának is.

A lánggal égő gáznemű testek nagyon alkalmasok annak a kérdésnek eldöntésére, hogy vajjon olyan lényeges-e föltételeznünk, hogy egyik test ég, a másik égést táplál? vagy kimondhatjuk, hogy az égés jelenségének vizsgálata alkalmával azért beszélünk elégethető testekről és égést fönntartó közegről, mert az életből merített tapasztalataink ehhez a fölfogáshoz szoktattak?

Könnyen meggyőződhetünk arról, hogy az égés-jelenség más lefolyású is lehet.

Előállítunk higított kénsavból hidrogént. A hidrogént cink szabadítja föl. A tisztátalanságokat, a vízgőzt eltávolítjuk belőle s platinavégű üvegcsövön hagyjuk kiáramlani mindaddig, amíg a levegőt teljesen kiűzte. Most meggyújtjuk. Színtelen, nem világító hidrogénlángot kapunk. Éppen azért alkalmaztuk a platinacsövecskét, hogy az üveg anyaga, elpárologván, a lángot ne fesse. Így hidrogént égetünk levegőben.

Most gazométerből, mosó és szárító készüléken és szintén platinavégű gázvezető csövön, oxigént bocsátok át. Az áramot úgy szabályozom, hogy a platinavégű cső fölött a parázs lángra lobbanjon.

Gázhengerben, mely szájával lefelé van fordítva, hidrogént gyűjtöttünk össze. Lefelé fordítani azért kell, mert a hidrogén többször mint tizennégyszerte könnyebb a levegőnél: ennélfogva, ha szájával fölfelé tartanám, a hidrogén elszállana. A hidrogént meggyújtva, a hengert a gázvezető csőre borítom. Mikor az oxigén az égő hidrogén-rétegen keresztül hatol, meggyúl s ha a csövet az oxigéngázkörbe tolom, megjelenik az oxigénnek meglehetősen világító lángja. Eszerint most az égő gáz az oxigén, az égést fönntartó közeg a hidrogén.

Szóval: a jelenség megfordul, azért ezt *megfordított égésnek* nevezzük, melyből kiderül, hogy az égés kölcsönös. Egyik test és a másik test egyaránt hozzájárul az égés-jelenség létrehozásához; egyiknek átalakulása nem következhetik be a másik nélkül; egyik nem fontosabb, mint a másik, hanem egymást kiegészítik.

Még szembeszökőbb az égés kölcsönössége, ha a következő jelenségeket figyeljük meg.

Nagyobb lámpaüveget fölül dugóval zárunk el, alul kétfúratú dugóval szereljük föl, úgy, hogy a dugó egyik fúratába illesztett csövön világítógázt bocsáthassunk be a lámpaüvegbe, a másik fúratba illesztett, U-alakúlag hajlított üvegcsövön gedig a gázt a szabadba bocsáthassuk.

A világítógáz kevés idő mulva a csőből kihajtja a levegőt s az U-alakú csövön kiáramló gázt meggyújthatjuk. Látni fogjuk a gázlángot a levegőben. Most a lámpaüveg felső nyí-

lásából a dugót eltávolítom. Erre a világítógáz a fölfelé létesített, nagyobb keresztmetszetű nyíláson hatol keresztül s magával rántja azt a gázt is, ami előbb az oldalnyíláson távozott el, a gáz áramlását követi a levegő is, mely behatol a világítógázba s minthogy a levegőbeömlés szakadatlan, folytonos levegő-lángot látunk a világítógázban. Ez a láng kissé fakószínű és nem világít. De jusson eszünkbe, hogy a levegőben nincs olyan elegyrész, ami világításra alkalmas szilárd részeket választhatna ki, azonkívül a levegőnek négyötöd része nitrogén, mely az égésben résztvevő elegyrészek égésekor termelt hőnek tetemes részét elvonja és ezáltal a láng fényerősségét is számottevő módon csökkenti. Ha a lámpaüveget bedugom, a gáz megint az U-alakú oldalnyíláson kénytelen kiömleni s minthogy a gáz és a levegő érintkező felülete ég, átháramlik az égés a világítógázra s megint a világítógáz lángját látjuk a levegőben.

Másik készülékkel még meglepőbben észlelhetjük az égés kölcsönösségét. Ez is lámpaüveg, melynek alsó részében, úgy mint előbb, kettős fúratú dugót dugtunk be egy bevezető és egy elvezető csővel, felső nyílását pedig fémfedővel boríthatjuk le, melyen egy kerek nyílást eltolható fémlemezzel elzárhatunk, vagy kinyithatunk. Elzárjuk a felső nyílást és a lámpaüvegbe világítógázt bocsátunk. Ha a gáz tisztán áramlik ki, meggyújtjuk. Előttünk van a világítógáz lángja levegőben. Most a fémfedőn lévő nyílásról a zárólemezt eltoljuk. A világítógáz fölfelé áramlik, követi az oldalnyílásban lévő világítógáz, ezt pedig a levegő, mely a világítógázban lánggal ég.

A fedő nyílásán betolok a levegő lángjába gyújtószálat. A gyújtószál meggyúl, és mindaddig, amíg abban a rétegben van, amelyben a levegővel érintkezik, lánggal ég; de ha a lángtól magasabbra emelem, elalszik. Ez természetes. Hiszen a fából ugyanolyan összetételű bomlástermékek keletkeznek magas hőmérsékleten, mint amilyenek a világítógázban is vannak; a világítógáz pedig lehet a levegőnek égést fönntartó közege, de a magához hasonló gázoknak nem. Ha a fémfedő nyílása fölé lángot tartok, a kiáramló világítógáz

meggyúl, midőn egyidejűleg láthatjuk a levegő lángját a világítógázban és a világítógáz lángját a levegőben. Most a lámpaüveg födelén kiáramló világítógáz lángján gyújtószálat fektetek át; a láng kúpjának két szélén a fa elszenesedik és éppen úgy, miként a Bunsen-féle lámpa lángjában, két ponton, a kúp átmérőjének két végén, látjuk a fa elszenesedését.

Ezt a jelenséget csak azért mutattam be megint, hogy a következő kísérletnél, a két ponton elszenesedett gyújtószálat, összehasonlításra használhassam. Egyenes falú lámpaüveg alsó végét kétfúratú dugóval dugjuk be. Egyik fúraton 6—8 mm. átmérőjű üvegcső hatol a csövön keresztül úgy, hogy körübelül egy cm.-rel hosszabb, mint a lámpaüveg, a másik fúraton egy másik üvegcső mindjárt a dugó fölött végződik. A nagyobb átmérőjű cső felső végét platinacsővel vettem körül, hogy az elpattanástól megvédjem, valamint fémszövetet borítottam a lámpaüveg felső végére is, hogy a cső végét az elpattanás ellen, az egyenletes fölmelegítés révén, lehetőleg védelmezzem. Ezen a fémszöveten kerek nyílás van s ezen emelkedik ki a 6—8 mm. átmérőjű cső. A lámpaüvegbe gázt bocsátok és a fémszövet fölött meggyújtom. Lángkúpot látunk, amelyen át fektetett gyújtószál két helyen megszenesedik. Most levegőt fúvatok be a lámpacső vége fölé emelkedő csőbe. Azok, akik elég közelről láthatják a lángot, a láng belsejében egy második kúpot vehetnek észre. Minthogy azonban a belső kúp messzire nem látható jól, abban a pillanatban, amelyben a belső kúp megjelenik, ismét gyújtószálat fektetek át a lángon. A gyújtószál a két lángkúptól, *négy* helyen fog megszenesedni, bizonyságául annak, hogy a levegőben égő világító gázláng kúpjában a befújt levegő lángjának kúpja keletkezett.

Mielőtt a szénnek különféle módosulatait oxigénben elégettem volna, említettem, hogy a faszenet Bunsen-féle lámpa lángjában, a grafitot és a gyémántot forrasztólámpa lángjában hevítem föl; méltán kérdezhetné valaki: miért használtam ezt a kétféle lámpát? Nem lehetett volna a grafitot és a gyémántot a Bunsen-féle lámpa lángjával is elég magas hőmérsékletre fölhevíteni? Hiszen mindkét lámpában tulaj-

donképpen véve ugyanazt az anyagot, a világítógázt égettem el.

Válaszom ez: kétségtelen, hogy az égőanyag mindkét esetben egyenlő volt, de a Bunsen-féle lámpa lángjának hőmérséklete alacsonyabb, mint a fórrasztólámpa lángjáé, már pedig bizonyos hatások nem magától az égéstől, hanem az égés közben uralkodó hőmérséklettől föltételeződnek. Azt pedig könnyen igazolhatjuk, hogy a kétféle lámpának hőmérséklete különböző. Figyeljük csak meg, mi történik, ha ugyanabból az üvegcsőből egy darabkát, bizonyos ideig a Bunsen-féle lámpa, azután kb. ugyanannyi ideig a forrasztólámpa lángjába tartok. Bunsen-féle lámpa lángjában az üvegcső legföllebb csak annyira hevül föl, hogy hajlékonnyá válik, de még nem formálható; ellenben forrasztólámpa lángjában annyira meglágyul, hogy alkalmassá válik a legkülönfélébb földolgozásra p. o. finom szálakká húzhatom széjjel, vagy nagyobb tömegbe összeolvasztva, gömbbé fújhatom föl.

Minthogy az üveg csak olvadáshőmérsékletére hevítve alakítható, következtethetjük, hogy a forrasztólámpa lángja magasabb hőmérsékletű, mint a Bunsen-féle lámpáé.

E megfigyelés után használhatunk egy kifejezést, melyet eddig még nem említettem: ez az *égéshőmérséklet.* Azt a hőmérsékletet, melyet valamely test égésének pillanatában mérhetünk, égéshőmérsékletnek nevezzük. Világos, hogyha a Bunsen-féle lámpa és a forrasztólámpa lángja különböző olyan hatásokat végez, melyek a hőmérséklettől függnek: a két lámpában égő világítógáz égéshőmérséklete különböző. Tüzetes tanúlmányokból tudjuk, hogy miféle tényezők módosítják az égéshőmérsékletet. Általánosságban mondhatjuk: az égéshőmérséklet attól a hőmennyiségtől függ, amely akkor fejlődik, mikor az elégethető testnek egységnyi súlya ég el. Ezt a hőmennyiséget *égéshőnek* nevezzük. Az égéshőt hőegységekben mérjük és egy hőegység annak a hőmennyiségnek századrésze, amely a súlyegység 0°-ú víznek hőmérsékletét 100 Celsius-féle fokra melegíti. A hő egységét *kalóriának* nevezzük. A súlyegység lehet gramm, lehet kilogramm. Ha valamely testből egy grammot égetünk el, a keletkező hőmennyi-

séget is szokás grammhőegységben, grammkalóriában fejezni ki, de ha több ezer grammkalóriáról van szó, beszélhetünk kilogrammkalóriáról is, és rendszerint kilogrammhőegységről, kilogrammkalóriáról beszélünk, ha az éghető testből egy kilogrammot égetünk el.

Érthető, hogy ha két testből egyenlő súlymennyiséget, mondjuk egy-egy kilogrammot, tökéletesen egyenlő körülmények között égetünk el, annak lesz magasabb égéshőmérséklete, amelynek nagyobb az égéshője. Így: ha egy kilogramm tatai szén elégésekor 5700 kilogramm hőegységet, ellenben egy kilogramm aninai szén, 7300 kilogramm hőegységet fejleszt: bizonyos, hogy az aninai szén égéshőmérséklete nagyobb, mint a tatai széné, vagy miként mondják, hatásfoka is magasabb. Legnagyobb volna az égéshőmérséklet, ha az égés megmérhetetlen kis időben mehetne végbe.

Ámde az égéshő magában nem elégséges arra, hogy az égéshőmérséklet nagyságára következtessünk. Előbb mindkét esetben ugyanazt a világítógázt égettük el, a világítógáz égéshője változatlan s mégis különböző hatásokra alkalmas lángot bírtunk előállítani. Tekintve azonban, hogy a világítógáz nem egyenlő módon égett el, következtethetjük, hogy az égéshőmérsékletbeli különbséget az elégetés módjának tulajdoníthatjuk. Ez így is van. A Bunsen-féle lámpában a gáz nagy felületen égett, sok hő veszett el sugározás és vezetés következtében; a forrasztó lámpából kiáramló gázt kis felülettel égettük el, tehát kisebbnek kellett lenni a sugárzás és vezetés okozta hőveszteségnek.

Azután meg, ha égés közben magas hőmérsékletet kívánunk elérni, az sem közömbös, hogy miféle égéstermékek keletkeznek. Olyanok-e, amelyeknek súlyegységét egy fokkal magasabbra hevíteni nagyobb, vagy kevesebb hőmennyiség szükséges-e? mert nyilvánvaló, hogy a keletkező hőmennyiség bizonyos hányadát az égéstermékek foglalják le, hogy saját hőmérsékletök emelkedhessék. Az is fontos, hogy égés közben, az elégő testen és az égést tápláló közegen kívül van-e jelen olyan test is, mely az égésben nem vesz részt, hanem csak melegedik, tehát szintén bizonyos mennyiségű hőt fogyaszt.

Az utóbb említett körülmény megint nagyon nevezetes. Könnyű belátni, hogy ha p. o. a világítógázt több levegővel elegyítve égetjük el, mint amennyiben foglalt oxigén elégséges, hogy az összes elégethető alkotórészek eléghessenek: a láng égőhőmérséklete sokkal alacsonyabb lesz, mintha a levegő éppen csak annyi, amennyinek oxigéntartalma az elégethető alkotórészeket tökéletesen elégeti. Utóbbi esetben ugyanis a termelt hőnek valamelyes részlete csak az égés iránt meglehetősen közömbös nitrogént melegíti, míg előbbi esetben hőt fogyasztana a feleslegben lévő levegő is. Valamint az is megérthető, hogy ha a világítógázt nem levegővel, hanem tiszta oxigénnel elegyítve égetjük el: akkor az égéshőmérséklet magasabb, mintha a levegőt a legkedvezőbb viszonyban használjuk is, mert akkor a termelt hőmennyiség csak az égéstermékek fogyasztása következtében csökken, minthogy a nitrogén most teljesen hiányzik.

Szavaim igazságát bizonyítja, ha a forrasztólámpába áramló világítógázt egyszer *csak levegővel*, azután meg *csak oxigénnel* elegyítve égetem és a lángba kötőtűt, vagy órarugót tartok. A levegővel elegyített gáz lángja az acélt megolvasztja ugyan, de valami szembeötlő jelenséget nem idéz elő; míg ha oxigénnel elegyített világítógáz lángjába tartom őket, rövid idő mulva a megolvadt és szétfreccsenő acélrészecskékből ezer meg ezer vakító fényű szikra szóródik szét.

Az oxigénnel elegyített világítógáz lángjának kétségtelenül magasabb égéshőmérsékletére vall az is, hogy benne a vékony platinadrót, akár csak az üveg, megolvad; míg ha a világítógázt csak levegővel tápláljuk, lángjában a platinadrót, főleg ha kissé vastagabb, csak erős fehér izzásig hevül.

*

De már végezek.

Egy előadás keretében az égés-jelenségeket részletesen tárgyalni lehetetlen. Csak néhány megállapított tény bemutatására és megértetésére szorítkozhattam.

Napjainkban a rejtélyes, ideget rázó, az érzékeket nagyon foglalkoztató, vagy boldogabb jövőt igérő dolgok szoktak hálás közönséget biztosítani.

A hálás most én vagyok, hogy tisztelt hallgatóim előadásomat egész idő alatt feszült figyelemmel és béketűréssel tiszteltek meg.

Dr. Ilosvay Lajos.

II.

Dr BEÖTHY ZSOLT

FŐREND, BUDAPESTI EGYETEMI NYILVÁNOS RENDES TANÁR

NÉPSZERŰ TUDOMÁNYOS ELŐADÁSA:

MUNKÁCSYRÓL

VETÍTETT KÉPEK BEMUTATÁSÁVAL.

AZ ELŐADÁS RÖVID LEÍRÁSA.

Beöthy Zsolt dr. vázlatosan érintette Munkácsy gyermekéveit, családi viszonyait, hányattatásait, a sok szenvedést, ami osztályrészeül jutott és így tért rá művészetére és annak méltatására.

Munkácsy művészetéről szólva, három korszakra való fölosztással tárgyalta fejlődésének egyes fázisait.

Az első korszakban alkotott képein az elevenségre, természeti hűségre való törekvés domborodik ki, színben és rajzban kissé nyersen, de az erős komponáló hajlamnak és képességnek gyakran meglepő jeleivel.

A második korszakban, Düsseldorfban és párizsi tartózkodása elején, már az ember lelki életének mélységeibe igyekszik behatolni s a belső embert, a gondolkodó, forrongó, sokszor tragikus embert veti a vászonra tökéletes művészetével. Érzelmi világa is, színvilága is sötét, szürke.

A harmadik korszak Munkácsy párizsi nagy diadalainak ideje. Csodálatos művészi intuitiójával az emberiség legmagasabb eszményeinek világába emelkedik, a vallásos, a művészi, a nemzeti lélek jellemző és hatalmas föltárásához, melyekben rendkívüli plasztikai kifejező erejét és szerkesztő képességét a színek ragyogó varázsával egyesíti. —

Az előadást falra vetített képek tarkították, amelyek a mester nevezetesebb alkotásait mutatták be.

A KONGRESSZUS TÖRTÉNETE.

Hogyan merült föl a Kongresszus eszméje?

Az 1906-iki év május havában a Szabad Líceum választmánya és az Erzsébet Népakadémia igazgatósága együttes bizottságot küldött ki avégből, hogy az akkor megalakult új kormány támogatását kérje e két kulturális intézmény számára.

Ennek az együttes bizottságnak 1906 május 21-én tartott ülésén merült föl először a Kongresszus megtartásának eszméje. Itt közöljük ennek az ülésnek jegyzőkönyvéből azt a részt, mely erre a kérdésre vonatkozik:

Elnök: *dr. Hegedűs István.*
Jegyző: *Vörösváry Ferenc.*

Jelen vannak továbbá: dr. *Beke* Manó, dr. *Erődi* Béla, dr. *Ilosvay* Lajos, dr. *Konkoly-Thege* Miklós, dr. *Márki* Hugó, *Pályi* Sándor és dr. *Szirmai* Rikárd.

Elnök beszámolójának tudomásul vétele után szót kér

Pályi Sándor: Nem lehet, de nem is szabad csupán a kormány támogatására támaszkodnunk. A fölnőttek oktatása első sorban társadalmi kérdés és a társadalom hathatós közreműködése nélkül meg nem oldható. A népművelés lassú fejlődésének egyik főoka a kellő érdeklődés hiányában keresendő. El kell tehát mindent követnünk arra, hogy társadalmunkban kellő érdeklődést keltsünk a fölnőttek oktatása iránt. A Szabad Líceum és az Erzsébet Népakadémia nagyot lendítene az ügyön, ha sikerülne az általános érdeklődés fölkeltése érdekében nagyobb akciót megindítaniok. Azt hiszi, hogy erre a célra leghelyesebb volna, ha a Szabad Líceum és az Erzsébet Népakadémia mozgalmat indítana olyan országos

jellegű kongresszus megtartása érdekében, mely a fölnőttek oktatásának nagyjelentőségű kérdéseit vitatná meg és egyfelől hathatós közös munkára egyesítene minden érdeklődő egyént és intézményt, másfelől pedig országos érdekű tárgyalásai okvetlenül tetemesen fokoznák az eddig, sajnos, nélkülözött kellő általános érdeklődést.

A bizottság a kongresszus eszméjét helyesléssel fogadja, ahhoz egyhangúlag hozzájárul s elhatározza, hogy azt elfogadásra ajánlja a Szabad Líceum választmányának és az Erzsébet Népakadémia igazgatóságának. Hogy az indítványt konkrét formában terjeszthesse elő, szűkebb bizottságot küld ki a kongresszus, illetve a fölhívás tervezetének megszerkesztésére.

Ebbe a szűkebb bizottságba beválasztattak dr. *Hegedűs* István elnöklete alatt dr. *Beke* Manó, *Pályi* Sándor és *Vörösváry* Ferenc.

A mozgalom megindítása.

A fölhívás elkészülvén, a Szabad Líceum választmánya és az Erzsébet Népakadémia igazgatósága 1906 június 10-én e kérdés megvitatására együttes ülést tartott.

Ennek az együttes ülésnek jegyzőkönyvéből közöljük az erre a tárgyra vonatkozó részt:

A *Szabad Líceum* választmányának és az *Erzsébet Népakadémia* igazgatóságának a Népakadémia olvasó-termében *1906 évi június hó 10-én*, délelőtt 11 órakor megtartott együttes ülésének

JEGYZŐKÖNYVE:

Elnök: dr. Hegedűs István, a Népakadémia ügyvivő elnöke, *jegyző:* Vörösváry Ferenc, a Népakadémia főtitkára.

Jelen vannak továbbá: dr. Alexander Bernát, dr. Beke Manó, dr. Beöthy Zsolt, Borszéky Soma, Brosch Károly, dr. Csukássy Jenő, Enyedy Béni, dr. Fellner Frigyes, Garzó Miklós, Gorzó Dénes, Habai István, Kiss Ferenc, László Lajos, dr. Márki Hugó, Naberschnig Romeó, Pályi Sándor,

dr. Romy Béla, Rónay Ákos, Rosenberg Auguszta, Rust József, Schwalb Sámuel, Szirmai Oszkárné, Váradi Zsigmond, Vass Szeréna és Vukovits Antal.

Távollétöket kimentették: dr. Havass Rezső, dr. Ilosvay Lajos, Lád Károly és dr. Schuschny Henrik.

Elnök az együttes ülést megnyitva átadja a szót *Pályi Sándor*nak, ki az együttes ülés tárgyát s a tervezett kongresszus fontosságát, szükségességét ismerteti. Hangsúlyozza, hogy a fölhívás csak a tárgyalás megindítására alkalmas tervezet kíván lenni. Első sorban azt célozza, hogy a Líceum választmánya és a Népakadémia igazgatósága tegyék magukévá a kongresszus eszméjét és indítsák meg annak létesítésére a szükséges mozgalmat. Bemutatja a következő fölhívás-tervezetet:

A nagy művelődési áramlatok idejében az emberiség összehalmozódott ismereteinek a társadalom minél szélesebb rétegeire való kiterjesztése mindíg egybeesett a demokratikus társadalmi irányzattal.

Már Athenben Sokrates és a sophisták úgyszólván az utcán vívják az emberiség legfontosabb erkölcsi kérdései fölött a harcot. A Plato dialogusai mintegy e harc drámai formáját tüntetik föl. Az Akadémia platánfái alatt az érdeklődők a szóvitákban az ész és szív legérdekesebb kérdései fölött vitatkoztak. Még a dialektika szó is ide ereszti gyökerét.

A renaissance korában az egyetemen a legkülönbözőbb műveltségű nemzeteket és mondhatjuk: a legkülönbözőbb műveltségű egyéneket az egyetemi oktatás keretében egyesíté. A latin nyelv uralmát épp az egyesítő törekvés idézte elő.

Az iskolák zárt falai, zárt tanrendszere fejlődött ki. Sajátságos! Épp a *szabad egyetem* hozta létre a tudós egyetemet a maga szigorú rendszerével. A bizonyítványok a tudás fokainak diplomás nemességét keltették életre.

A XVIII. század végén megindult nagy demokratikus átalakulás, mely hosszú század küzdelmét idézte

föl: a múlt szent hagyományait féltékeny gonddal őrző iskolai tervezetből kizárta a társadalomnak túlnyomóan nagyobb rétegét.

A politikai harc a demokrácia javára dőlt el.

A politikai jogok népjogokká lettek.

Ez áramlatba jutott bele a mi közéletünk is.

Hogy Amerika mily nagy mérvben szabadítá föl az egyén érvényesülését: azt csak azért hozzuk föl, hogy mintegy rámutathassunk a jövő fejlődésének irányzatára.

Európában is minden népnél — és érdekes jelenség: a kisebb népeknél, mint a dán, a svéd, a finn, még fokozottabb mértékben — új kulturális irányzat született: a műveltségnek minél szélesebb körökre kiterjesztése, a szorosan vett iskolai tanításnak folytatása, a fölnőttek rendszeres tanítása.

A tudás forrásainak eme megnyitása a társadalmi fejlődés egyik legfontosabb tényezőjévé válik: az emberben mindig meglévő, de sokszor szunnyadó, természetes tudásvágyat fölkelti és kielégíti, az általános ismeretek közlésével a társadalmi osztályok közötti szellemi élet tekintetében egységesítő, kiegyenlítő hatást gyakorol, a szakismeretek rendszeres tanításával az egyesek erkölcsi és anyagi gyarapodásának eszközévé válik, a tudományokkal foglalkozó társadalmi osztályt közelebb hozza a többiekhez, a kölcsönös megbecsüléssel, a tanító és a tanítvány közötti ideális viszony fejlődésével, egymás munkásságának megértésével bensőbbé teszi a társadalmi életet.

A nagy nemzetek körében megindult e törekvésekkel egyidejűleg megteremtették hazánkban is az új művelődési szükségletek a maguk intézményeit, amelyeknek úttörője a Szabad Líceum volt.

Alig van olyan mozzanata ennek a modern művelődési mozgalomnak, melynek nyomaira azóta itthon is ne akadnánk. Népszerű előadások tartása, a munkások tanítása, a fölnőttek oktatása, népkönyvtárak, néphangversenyek, népszerű folyóiratok, tudományos nyomtat-

ványok, hazafias ünnepélyek stb. mind egy-egy hulláma a hatalmas áramlatnak, mely az egész művelt világot áthatja. Egyesek, társulatok, sőt községek és maga az állam is, áldozatokat hoznak azon új törekvéseknek; de az eddig elért siker még nem mondható kielégítőnek. Ennek oka főként abban rejlik, hogy a működő erők szétszórtan, a legkülönfélébb irányokban hatnak.

Nincs egységesen megállapított célunk, nem vagyunk tisztában a magas cél elérésére szolgáló eszközökkel, még nem keltettük föl eléggé a társadalom és hatóságok érdeklődését e hatalmas, egész társadalmunk szellemi életének átalakítására hivatott intézmény iránt.

Pedig, ha valahol, úgy nálunk, és ha valamikor, úgy most, hazánk politikai átalakulásának küszöbén, van szükség ez intézmény erős, tervszerű fejlesztésére.

Közműveltségünk nemzeti irányban való fejlesztése, egész népünk szellemi szintjének emelése, a mindennapi élet gondjain fölülemelkedő általánosabb érdeklődés fölkeltése, a fokozódó gazdasági küzdelemre, a szakismeretek növelésével edzettebbé tétele, a társadalmi föladatok egészséges irányú tárgyalása, a jogok kiterjesztésének megfelelő értelmi művelés, a nemesebb szórakozások és a testedzés iránti érzék fejlesztése és mindezek mellett: hazánk földjének, történetének és irodalmának ismerete és szeretete, oly magas és fontos föladatok, melyeknek megoldása nekünk, éppen most, olyan elsőrendű kötelességünkké vált, mely elől kitérni nagy mulasztás volna.

Főként a munkásosztály egyoldalú eszmekörének áttörése, az egyetemes és egységes emberi műveltség áldásaiban való részesítése, a nemesebb emberi és hazafias emóciók befogadására való képesítése elsőrendű társadalmi föladat.

Erre pedig a népművelő intézmények létesítése az egyetlen gyakorlati mód.

Azt hisszük, mindazok, akik az ilyen fajta népművelési intézménnyel foglalkoztak, vagy a műveltség terjesztése iránt érdeklődnek, érzik a szükségét annak, hogy

minden efajta intézmény megismerése, a létező alkotások számbavétele, a célok és eszközök megbeszélése, az egész nagy intézmény rendszeres fejlesztése céljából tanácskozásra gyűljünk, hogy a nemzeti közművelődés e leghatalmasabb tényezőjének alapvetési és fölépítési módjait megállapíthassuk.

A Szabad Líceum és az Erzsébet Népakadémia vezetőségei úgy vélik, hogy elérkezett az ideje annak, hogy a közműveltség kiterjesztésére szolgáló intézményeink munkálói kongresszusra gyűljenek össze.

Ennek a kongresszusnak föladata volna:

1. Kölcsönös tájékozódást nyújtani arról, hogy hazánkban ebben az irányban mi történt eddig, minő intézmények működnek ez idő szerint, kik és hol foglalkoznak a fölnőtteknek iskolán túli művelésével, minő eszközökkel és milyen eredménnyel működnek ezek?

2. A szétszórva működő erők egységes irányba terelése, tervszerű irányítása, a népnek sorozatos előadások, könyvtárak, hangversenyek, művészeti és egyéb kiállítások, kirándulások, ünnepélyek stb. által való művelése főbb elveinek, módjainak és eszközeinek megbeszélése és esetleg megállapítása.

3. Efajta népművelési intézmények iránti közérdeklődés fölkeltésére, ez intézmények állandó fejlesztésére és egymás kölcsönös támogatására alakítandó szövetség előkészítése.

A kongresszust a jövő év folyamán tartanók Budapesten.

A kongresszusban résztvenni kívánó egyesületek és testületek kiküldötteiből előkészítő bizottságot alakítunk, melynek első föladata: kikutatni, hol és minő ilyen irányú intézmények működnek az országban.

Ezért azzal a kéréssel fordulunk mindazokhoz, kik e kérdések iránt érdeklődnek, hogy a nagyfontosságú ügy érdekében szükséges lelkes odaadással, lelkiismeretes pontossággal támogassák az előkészítő bizottságot, adjanak számot a meglévő intézményekről, vagy rajzolják meg a

talajt, mely alkalmas új intézmény létesítésére, szabják meg a helyi viszonyok követelte föltételeket, tárják föl óhajaikat, igényeiket. A szétküldendő kérdőíveken feleljenek kérdéseinkre.

A beérkezendő ívek adatainak földolgozása megadja az előkészítő bizottságnak a módot arra, hogy a közös tanácskozás irányát, föladatait, méreteit megállapítsa, hogy gyakorlati eredményt lehessen elérni.

A Kongresszus megállapodásai a jövőre nézve irányt adók lesznek és a szunnyadó erők serkentőivé válnak. —

A mindvégig nagy figyelemmel kísért, sok helyütt élénk helyesléssel megszakított és tetszéssel fogadott tervezet után

Dr. Beöthy Zsolt szükségesnek tartja ilyen kongresszus megtartását. Utal arra, hogy ma, amikor a választói jognak széles alapokon való kiterjesztése napirenden van, a nép művelésének kérdése ismét aktuális fontosságú. Ezért időszerű is a kongresszus. Hozzájárul *Pályi* indítványához.

Dr. Alexander Bernát nagyon helyesnek tartja a kongresszus eszméjét, de a most ismertetett Fölhívás aggodalmakat kelt benne. Persze eloszlatható aggodalmakat. A végleges szövegezésre bizottság kiküldését ajánlja, mert fontos a közönséghez intézendő Fölhívás. Szerinte a kongresszus főcélja: *eszmék keltése.* Fontos az a kérdés is, hogy *kikhez* intézzük ezt a Fölhívást? A fönnálló intézményekhez csak? Ez nem elegendő. Hatalmas mozgalomra van szükség. Megyékhez, városokhoz kell fordulnunk bizottságok kiküldése érdekében. Ki kell dolgozni minden részletet, el kell készíteni a szervezeti szabályokat. Tanítói, tanári köröket is föl kell hívnunk a csatlakozásra. Olyan gyűlésre van szükség, amely mélyreható mozgalmat kelt. De ehhez kellő idő kell, előmunkálatok szükségesek.

Több, az indítványt helyeslő fölszólalás után

Elnök kimondja *határozatként*, hogy a Szabad Líceum választmánya és az Erzsébet Népakadémia igazgatósága *egyhangúlag helyesli a kongresszus eszméjét*, annak megvalósítását szükségesnek tartja, *az előmunkálatokat egy közös bizottságra bízza*, melynek tagjai: dr. *Alexander* Bernát,

dr. *Beke* Manó, dr. *Beöthy* Zsolt (elnök), *Borszéky* Soma, *Enyedy* Béni, dr. *Fellner* Frigyes, dr. *Földes* Béla, *Halász* Ferenc, dr. *Hegedüs* István, dr. *Márki* Hugó, dr. *Mátrai* Gábor, *Naberschig* Romeó, *Pályi* Sándor (előadó), dr. *Romy* Béla, *Rónay* Ákos, *Rosenberg* Auguszta, dr. *Ságody* Gyula, *Vörösváry* Ferenc (jegyző) és *Zsolnay* Miklós. Egyben fölhatalmaztatik a bizottság arra, hogy önmagát kiegészíthesse.

Elhatározza végül az együttes ülés, hogy dr. Wekerle Sándor tb. elnökkel e határozatát közli s kéri hathatós támogatását.

Az első lépések.

Dr. Wekerle Sándor miniszterelnök, a Szabad Líceum tb. elnöke, a következő levelet intézte a Szabad Líceum tudományt és ismeretet terjesztő Társasághoz:

«Értesültem a Szabad Líceum választmányának és az Erzsébet Népakadémia igazgatóságának folyó hó 10-én tartott együttes ülésén tárgyalás alá került azon indítványról, hogy ezek az ismereteket szélesebb rétegekben szabadon terjesztő testületek, más hasonló célú testületekkel, hatóságokkal s egyesekkel, a kitűzött közös cél hathatósabb propagálása és megvalósítása végett országos kongressusra gyűljenek.

Az ily irányú mozgalomhoz magam is szívesen csatlakozom, mert Társaságunk célját szolgálja a föntjelzett indítvány, amidőn a kongruens célokra törekvők munkáját egységessé s ez által sikeresebbé tenni igyekszik.

Budapest, 1906 évi június hó 12-én.

Wekerle Sándor.»

Ezt a levelet és a június 10-iki együttes ülés határozatát közölték a napilapok s ezzel megindult a mozgalom.

Pályi Sándor július 3-án a Középiskolai Tanáregyesület közgyűlésén is ismertette a tervezett kongresszust, nagy tetszéssel fogadott következő beszédében:

Tisztelt Közgyűlés! Rövid leszek fölszólalásomban, mert nem szükséges, hogy a fölnőttek oktatásának mibenlétét éppen e testület előtt fejtegessem. Hiszen a magyar középiskolai tanári karnak köszönhető első sorban, hogy a népművelésnek ez az új iránya hazánkban gyökeret ver.

De meg kell ragadnunk minden alkalmat, hogy nagy jelentőségét hangoztassuk, különösen most, amikor a népjogok kiterjesztése — amivel az ország sorsának intézését a nép vállaira helyezzük — napirendre került. A megadandó jogok csak úgy boldogíthatják nemzetünket, ha elkövetünk mindent, hogy megadassék a jogokkal együtt az a műveltség, amely okvetlenül szükséges, hogy valaki az ország ügyeinek intézésében áldásosan közreműködhessék.

Hangoztatják is, hogy elemi népoktatásunkat az ingyenes népoktatás elve alapján okvetlenül fejlesztenünk kell. Igaz, hogy a népműveltség alapját az elemi népoktatás veti meg és annak fejlesztése a népműveltség fejlődésének alapföltétele. De túlbecsüli az intézményt az, aki tőle azt várja, hogy a korunk kulturális állapotának megfelelő népműveltséget megteremtse.

Az elemi népiskola alig tehet egyebet, mint hogy az embert ellássa az elemi művelődési eszközökkel, mert a gyermek zsenge kora nagy korlátokat szab az életre való ismeretek nyújtásában és az a kevés is, amit a népiskola verejtékes munkával adhat, csakhamar egészen kárba vész, ha megtartásáról és fejlesztéséről valamilyen módon nem gondoskodunk. Tanulságos példa erre Jens L. Christensennek e téren, tanulmányai közben szerzett következő tapasztalata: Egy mecklenburgi földművesmunkásra akadt kint a szántáson, amint éppen azt a darab papirost tanulmányozgatta, amelybe elköltött reggelije volt csomagolva. Megkérdezte tőle, hogy mi az? A munkás hosszabb gondolkozás után egészen komolyan azt felelte, hogy térkép. Szegény alaposan tévedett, mert valami divatlapnak a szabászati melléklete volt. Jens L.

Christensen keserűen jegyzi meg, hogy vajjon nem ilyen fölvilágosodottak-e a hottentották is, — vagy ennek az európai béresnek a magasabb kultúrája talán abban áll, hogy kuglizni, szivarozni és sörözni tud?

Ismételve hangsúlyozom, hogy nem kicsinylem az elemi népiskola nagy szerepét a közműveltség fejlesztése terén, de nem mindennapi tapasztalat-e, hogy évek múlva milyen nehéz föladat még a névaláírás is annak, aki az elemi iskolát elhagyva, többé írással, olvasással nem foglalkozik. Hova lehettek a többi ismeretek?

Újabban az ismétlőiskolák igyekeznek ugyan az elemi iskola által vetett alapot megerősíteni és tovább építeni s kétségbe nem vonható, hogy lesz üdvös hatásuk; de ezeknek az iskoláknak az ifjúsága is még sokkal éretlenebb, semhogy azokban az ember kiművelése az egész életre kellő befejezést érhetne.

Igazi népműveltség csak ott fejlődhetik, ahol az érett eszű, fölnőtt ember veti magát művelés alá. Bizonyság erre első sorban a skandináv népek, különösen a dánok intenzív kultúrája. Tanulságos e kultúra és áldásainak* megismerése.

Ez a kultúra útmutatás minden általános népműveltségre törekvő nemzetnek. A mi magyar népünket teljesen átható magyar nemzeti műveltség megteremtésében és a nép gazdasági nevelésében is, — hogy a mai nehéz, bonyolódott megélhetési viszonyok között necsak létét valahogyan biztosítsa, hanem okszerű gazdasági tevékenységgel hazánkból gazdag, erős államot teremtsen — elsőrangú tényező a fölnőttek művelése.

A kezdeményező lépéseket ez irányban meg is tettük. Nem maradtunk el e téren sem a művelt Nyugattól. Népszerű előadások, tudományos mutatványok, néphangversenyek, népkönyvtárak, népszerű folyóiratok kelet-

* Szépen megvilágítja a dán parasztegyetemek népművelő hatását a rétművelés érdekében keletkezett egyesület megalapítójának az a sokatmondó kijelentése, hogy ha az ember Dániában kulturális téren célját el akarja érni, csak a parasztegyetemekhez és azoknak volt tanítványaihoz forduljon. P. S.

keztek mindenfelé az országban. Sőt van intézményünk, az Erzsébet Népakadémia, amely, — ha szűkebb körben is, — egész iskolaszerű rendszerességgel végzi a népművelést.

De ideje, hogy hazánk nagy politikai átalakulásának küszöbén közoktatásunk e modern ága kezdetlegességéből kiemeltessék és jelentőségének megfelelően rendszeresen fejlesztessék. E szükség érzete bírta a Szabad Líceumot és az Erzsébet Népakadémiát arra, hogy közös tanácskozáson megvitassa a fölnőttek képzésének országos szervezését. A tanácskozás eredménye az volt, hogy az alapvető munkát e célra összehívandó országos kongresszusra kellene bíznunk. E kongresszus föladata mindenekelőtt az volna, hogy megállapítsa, hogy hazánkban e téren ezideig mi történt. Ennek alapján ki kellene jelölnie az irányító elveket és az eljárási módokat és eszközöket, hogy ezzel első sorban is a szétszórt erőket egységes irányba terelje. A kongresszus alkalmas volna arra is, hogy fölkeltse a fölnőttek oktatását célzó modern művelődési intézmények iránt a kellő közérdeklődést és így előmozdítsa azoknak mindenoldalú kellő erkölcsi és anyagi támogatását. A Szabad Líceum és Erzsébet Népakadémia együttes ülése ki is mondotta, hogy mozgalmat indít ily kongresszus érdekében és a kongresszust előkészítő munkálatokra dr. Beöthy Zsolt elnöklete alatt bizottságot küldött ki.

Tisztelt Közgyűlés! Fölszólalásomnak az a célja, hogy kiemelve a népművelés terén a fölnőttek képzésében megnyilvánuló új irányzat nagy jelentőségét, arra kérjem a magyar középiskolai tanári kart, csatlakozzék a Szabad Líceum és Erzsébet Népakadémia mozgalmához és karolja föl *a magyar népművelők első országos kongresszusának ügyét.*

Középiskolai tanáraink voltak hazánkban e téren az úttörők és őreájuk hárul a végleges megoldás nehéz föladatának nagy része is, mert egyetemekben szegény országunkban a tudományok és ismeretek terjesztése a

nép széles rétegeiben csakis középiskoláink tudományos szakképzettségű tanárainak közreműködésével szervezhető országosan.

De ennek az akciónak nemcsak elsőrangú támaszai a középiskolai tanárok, hanem kiható eredménye lesz a középiskola ügyére is. A vidéki városokban csak a középiskolai tanárok lehetnek ennek a kulturális intézménynek fönntartói, a középiskolából kikerült fölnőtteknek is, intellektuális tekintetben továbbra is irányítói lehetnek, a tanári tekintély nő, az iskola és társadalom közötti kapcsolat élénkebbé válik. De nagy fontosságú magának a tanárnak tudományos fejlődésére is: szaktárgyának népszerűsítése elmélyedést követel, a legújabb tudományos vívmányok és eredmények közlése állandó tudományos foglalkozásra serkenti, a népszerű tanítás révén módszere javul. Ezért tehát, midőn újból arra kérem középiskolai tanári karunkat, hogy karolja föl a kongresszussal együtt a vele kapcsolatos egész kulturális ügyet, abban a meggyőződésben teszem, hogy ezzel egyúttal középiskolánknak is nagy szolgálatot teszünk.

Az előkészítő bizottság.

Az «*Országos Népművelési Kongresszus*» előkészítésére a június 10-iki együttes ülés által kiküldött bizottság első ülését 1906 november 11-én tartotta az Erzsébet Népakadémián. *Elnök* dr. Beöthy Zsolt, *előadó* Pályi Sándor, *jegyző* Vörösváry Ferenc volt. Az ülésen jelen voltak továbbá dr. Beke Manó, dr. Hegedűs István, dr. Márki Hugó, dr. Mátrai Gábor, dr. Laban Antal, dr. Romy Béla, Rónay Ákos, Rosenberg Auguszta, dr. Ságody Gyula és Zsolnay Miklós.

Dr. Beöthy Zsolt elnök az ülést megnyitva, bemutatja a miniszterelnök levelét,* melyet a bizottság éljenzéssel fogad. Azután röviden összefoglalja az eddig történteket, vázolja a a Kongresszus célját s fölkéri az első teendők ismertetésére Pályi Sándor előadót.

* L. e levelet az 572. oldalon.

Pályi Sándor előadó az első teendőket a következő pontokba foglalja össze.

1. A Kongresszust ismertető fölhívás szerkesztése és annak szétküldése fölszólítással a csatlakozásra.

2. A Kongresszus ügyrendjének megszerkesztése.

3. Kijelölendők azok az intézmények, melyek első sorban volnának fölhívandók a csatlakozásra, hogy az általok kiküldendő képviselőkkel ezt a mostani bizottságot kiegészítsük s a kiegészített bizottság a további teendők iránt intézkedjék.

4. Addig is összeírandók azok az intézmények, egyesületek stb., melyek a Kongresszusba bevonandók lesznek.

5. Későbbi teendő lesz azután kérdőív szerkesztése *A)* előadói, *B)* könyvtári, *C)* művészet-terjesztő: *a)* néphangversenyi, *b)* színházi, *c)* képtári stb. intézményekhez, hogy közöljék eddigi működésök irányát, eredményét, eddigi tapasztalataikat s véleményöket intézményük terjesztéséről és fejlesztéséről.

6. Az így nyerendő anyag és adatok alapján kell majd a Kongresszus elé terjesztendő jelentést megszerkeszteni.

Elnök jelzi, hogy legelső föladatunk azoknak az egyesületeknek bevonása 1—1 képviselőjük útján, melyek országos jellegűek. Ezekkel a képviselőkkel együtt indítanók meg a Kongresszust.

Dr. *Hegedűs* István, dr. *Beke* Manó, *Rosenberg* Auguszta és *Rónay* Ákos hozzászólása után *elnök* kimondja a bizottság következő határozatát:

Fölhívandók csatlakozásra az országos jellegű intézmények azzal, hogy záros határidőn belül küldjék ki képviselőiket, kikkel kiegészülve megalakítandó lesz a Kongresszus vezetősége, mely azután fölhívja minden ide sorolható intézmény vezetőségét a csatlakozásra, nyilatkozásra.

Fölhívandók a mai ülésből kifolyólag: az Otthon, a Budapesti Újságírók Egyesülete, az Országos Közegészségi Egyesület, a Magyar Földrajzi Társaság, a Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége, a Társadalom-

tudományi Társaság, az Uránia, a Népszerű Főiskolai Tanfolyam, a Múzeum, a Természettudományi Társaság, a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, a Magyarországi Tanítók Országos Bizottsága, az Országos Középiskolai Tanáregyesület, a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság, a Vasárnapi Munkásképző Országos Bizottság, a Magyar Turista Egyesület, a Kárpátegyesület, a Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesülete, az Országos Polgáriskolai Egyesület, az Alkoholellenes Egyesület, a Pedagógiai Társaság, a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesülete, az Iparművészeti Múzeum, az Iparművészeti Társulat és még néhány egyesület, melyeket az elnökség fog kijelölni, akiknek névsora t. i. ez ülésen még nem volt megállapítható. — Személyükben hívandók meg továbbá: dr. Berzeviczy Albert, dr. Bárczy István, Piperkovics Bátor, Halász Ferenc, legifj. Szász Károly dr., Bartóky József dr., Fraknói Vilmos, Forster Kálmán, dr. Konkoly-Thege Miklós és Magyar Kázmér.

Elnök indítványára végül elhatározza a bizottság, hogy az általános fölhívás elkészítésére fölkéri dr. *Alexander* Bernát bizottsági tagot.

*

A hozott határozat folytán dr. Beöthy Zsolt elnök a fölsoroltakhoz, valamint még néhány egyesület vezetőjéhez a következő levelet intézte:

Alulírott a Szabad Líceum és az Erzsébet Népakadémia által kiküldött bizottság nevében azzal a kéréssel fordulok . . (cím) . . hez, hogy a jövő év folyamán megtartani szándékolt általános hazai (országos) népművelési kongresszus előkészítésére létesítendő bizottságban részt venni szíveskedjék.

Azt hiszszük, nem kell hosszasabban indokolnunk, hogy a nép művelésével, főként az iskolán túli oktatással, a tudományok népszerűsítésével és a legszélesebb rétegekben való elterjesztésével foglalkozó intézmények iránt érdeklődő összes tényezőknek találkozása, az ide

vonatkozó kérdéseknek országos kongresszuson való tárgyalása, az intézményeknek jövő fejlődése, az általános érdeklődés fölkeltésére minő rendkívül fontos, sőt esetleg szinte beláthatatlan horderejűvé válhatik.

Mindnyájan, kik a legújabb kor kulturális fejlődésének eme legfontosabb tényezőjét szolgáljuk, tudjuk, hogy törekvéseinkkel és munkánkkal az elért siker nem áll arányban, — habár napról-napra fokozódik is az, — még pedig leginkább az egyes intézmények szervezetlensége, a társadalom és egyéb illetékes körök érdeklődésének és főként áldozatkészségének csekélysége miatt.

Mi ebben a tekintetben igen sokat várunk az olyan országos kongresszustól, melyen egymást tájékoztatva, a járt ösvényeket megismerjük és a szerzett tapasztalatok alapján megállapíthatjuk a rendszeres fejlesztéshez szükséges irányító elveket, — sokat várunk attól, ha a jelenleg szétszórtan működő erők lehetőleg egyesíttetnek egy közös cél érdekében, az egyes rokon-intézmények közelébb jutnak egymáshoz és főként a közérdeklődésnek fölkeltésével a népművelés összes intézményeinek biztosabb talajt szerezhetünk.

Mindnyájan tudjuk és érezzük, hogy ha eddig nemes hivatást véltünk teljesíteni a tudományos ismeretek elterjesztésével, a művészeteknek megkedveltetésével, a gyakorlati ismeretek közlésével: ma ez a munka elsőrendű társadalmi és főként nemzeti kötelességgé vált, — hogy a nép legszélesebb rétegeivel való érintkezés útján a szellemi színvonal általános emelésével, a tudás iránti természetes vágy kielégítésével, a művészet iránti érzék fölkeltésével és az egyesek keresetképességének a gyakorlati ismeretekkel való fokozása révén biztosítsuk társadalmi és nemzeti életünk nagyobb rázkódtatás nélküli átalakulását.

Ha valaha, úgy most szükséges az erők tervszerű, céltudatos egyesítése, hogy az általános népműveléssel megteremtsük azokat a módokat és azokat az eszközöket, amelyek az egységes magyar nemzet kialakulásához,

szellemi és anyagi megerősödéséhez és fejlődéséhez mulhatatlanul szükségesek.

Abban a biztos reményben, hogy.. (cím).. átérezve a tervezett kongresszus nagy jelentőségét és messzire kiható fontosságát, nagybecsű közreműködésével az ügyet támogatja és az országos népművelési kongresszust előkészítő munkálatokban résztvenni hajlandó: kérjük, hogy *szíves elhatározását, illetve a kiküldött címét legkésőbben e hó 28-ig velem* az Erzsébet Népakadémia címén (VIII., Német-utca 40.) *közölni méltóztassék*, hogy a jelentkezőknek a december elején megtartandó szervezkedő ülés meghívóját megküldhessem.

Budapesten, 1906 november 19.

Tisztelettel

Beöthy Zsolt

főrend, egyetemi ny. r. tanár, mint a Szabad Líceum és az Erzsébet Népakadémia által kiküldött népművelési kongresszust előkészítő bizottság elnöke.

Szervezkedés. — Intéző Bizottság.

A csatlakozásra fölhívottak *mindnyájan* helyeselték a kongresszus eszméjét, ellene egyetlen hang sem emelkedett, miért is *elnök* a fölhívásban jelzett szervezkedő ülést december 9-ére egybe hívta.

Erről a szervezkedő ülésről leghívebben úgy számolunk be, ha szószerint ide iktatjuk az ülésről fölvett jegyzőkönyvet:

Az *Országos Népművelési Kongresszus Előkészítő Bizottságának* Budapesten, az Erzsébet Népakadémián 1906 évi december hó 9-én d. e. 1/2 11 órakor megtartott szervezkedő ülésének

JEGYZŐKÖNYVE.

Elnök: dr. Beöthy Zsolt,
előadó: Pályi Sándor,
jegyző: Vörösváry Ferenc.

Jelen vannak továbbá: dr. Alexander Bernát, dr. Bárczy István, dr. Beke Manó, dr. Berzeviczy Albert, Cziklay Lajos, Entz Jolán, dr. Erődi Béla, dr. Fejérpataky László, Dr. Fináczy Ernő, Györgyi Kálmán, dr. Győry Tibor, dr. Gyulai Ágost, dr. Hegedűs István, dr. Ilosvay Lajos, dr. Konkoly-Thege Miklós, dr. Kosutány Tamás, dr. Márki Hugó, Nabersching Romeó, Nagy László, dr. Pikler Gyula, Radisics Jenő, Rosenberg Auguszta, dr. Ságody Gyula, Székács Antal, dr. Székely István, dr. Tóth Rezső, Trautmann Henrik és Zsolnay Miklós.

Elnök szívélyesen üdvözli a nagyszámban megjelenteket s melegen megköszöni azt az érdeklődést, melyet a fölvetett eszme iránt tanusítanak. Vázolja az ülés célját s igen fontosnak tartja, hogy ilyen kongresszus által az állam és a társadalom figyelme reá fordíttassék a nagyfontosságú népművelésre. A mai népművelési intézményeket lelkes népbarátok és tanférfiak létesítették és szolgálják, kik elmentek immár az egyéni áldozatkészség legvégső határáig, úgy hogy eme nemes törekvésű és sikerű intézményeknek igazi alapja tulajdonképpen ez az egyéni áldozatkészség. Ezen az alapon azonban a szükséges továbbfejlődés lehetetlen. Most, mikor a választási jog kiterjesztése a népművelés kérdését nemcsak kulturális kérdésül tünteti föl, hanem a magyar állam eminens létérdekeül egyenesen elsőrangú politikai kérdéssé érlelte: ez az ügy nemzeti fontosság tekintetében súlyosbodott és emelkedett. Mai ülésünk napirendjének első pontja az, hogy kimondassék: az előkészítő bizottság helyesnek tartja-e ennek a törekvésnek a megvalósítását?

Dr. Pikler Gyula szükségesnek tartja a Kongresszus tervét közelebbről megismertetni; első sorban meg akarja tudni azt, hogy a Kongresszus tervezői mit kontempláltak, kiket akarnak belevonni és kiket hívnak meg arra? Talán alkalma lesz később a konkrétebb kérdésekhez hozzászólni.

Dr. Hegedűs István válaszként hangsúlyozza, hogy a Kongresszust a lehető legnagyobb nyilvánossággal és valamennyi népművelési intézménynek bevonásával tervezzük. Egy szóval kifejezve: a Kongresszusba bele akarunk vonni *mindenkit*, aki csak a legtávolabbról is foglalkozik a népműveléssel.

Dr. Alexander Bernát kifejti annak szükségességét, hogy a Kongresszus föltétlenül minden érdeklődő közreműködésével szerveztessék. Mind a Kongresszust, mind magát a népművelés ügyét is a legmagasabb szempontból kell tekintenünk. A tanítás szervezve van mint népiskolai, mint középiskolai, mint szakiskolai és mint egyetemi tanítás. Ezek azonban korlátok közé szorítják a tanítást. *A tanítást szabaddá kell tennünk.* Mi itten képviseljük *a szabad tanítás* elvét. Még csak a kezdet kezdetén vagyunk ugyan, s az eddigi eredmények törpe eredmények. Minden erőnket arra kell tehát fordítanunk, hogy ezeket az eredményeket öregbítsük. Nagyszabású népművelés csakis a társadalom hathatós támogatásával képzelhető. A társadalom figyelmének fölhívása sem röpiratok, sem hírlapok, sem más lejáratott eszközökkel el nem érhető, csakis kongresszussal. Erre kell tehát fölhívást kibocsátanunk.

Dr. Pikler Gyula annak a nézetének ad kifejezést, hogy mindenekelőtt meg kell nyerni *a nép bizalmát*, elhárítani a gyanút, mintha oly szellemmel akarnók őket telíteni, mely érdekök ellen van. Ez csak úgy érhető el, ha őket magukat is belevonjuk ebbe a mozgalomba, meg kell tudni tőlük maguktól, hogy mit akarnak és mit tartanak szükségesnek? Enélkül a mi munkálkodásunk meddő marad. A munkásszakszervezetek, a munkás-iskolák, a Szabad Iskola is belevonandók a kezdeményező lépésekbe, ezeknek és a többi hasonló intézményeknek képviselői is fölhívandók a szervezés munkájában való részvételre.

Elnök fölvilágosításként megemlíti, hogy éppen azért, mert már a kezdeményező lépésekhez is meg akarjuk nyerni a nép szélesebb rétegeit s mert tudjuk, hogy pl. a Szabad Iskolát is a Társadalomtudományi Társaság léptette életbe:

éppen ezért hívtuk meg már a mai értekezletre ennek a Társaságnak elnökét, dr. Pikler Gyula egyetemi tanárt.

Jegyző megjegyzi, hogy kívánatos volna, ha dr. Pikler Gyula tanár ezirányú összeköttetését értékesíthetnők úgy, hogy az intéző bizottságban való részvételre, illetve képviseltetésére megnyerje mind a Szabad Iskolát, mind a szakszervezeteket és a földművelő munkások szövetségét. — Erre Pikler Gyula szíves készséggel vállalkozott.

Dr. Alexander Bernát már előzőleg is említette, hogy ezek a társaságok igenis bevonandók, mi azokat semmiesetre sem akarjuk kihagyni, még kevésbbé felejtkeztünk meg róluk. Semmi esetre sem akarjuk őket kizárni ebből a mozgalomból, ellenben mi igenis tarthatunk attól, hogy ők szeperálják magukat tőlünk, ami azonban semmi esetre sem lesz a mi hibánk.

Dr. Ilosvay Lajos konstatálja, hogy lényegesen eltértünk a tárgytól. Tisztázzuk a fölfogásokat. Alakítsuk meg a Kongresszust s lássuk meg ott, hogy ki mit akar és hogyan akarja? A maga részéről a Kongresszus megalakítását igen fontosnak és föltétlenül szükségesnek tartja, még pedig annak határozott hangsúlyozásával, hogy azzal is hathatósan fejleszszük, még pedig egyenesen *hazánk érdekében*, a népművelést.

Elnök, miután fölszólalni már senki sem kíván, a tárgyalás eredményét összefoglalva, kimondja határozatként, hogy

a Kongresszus megalakítandó, még pedig a dr. Alexander Bernát által körvonalozott eszmék alapján, kit egyúttal fölkér az előkészítő bizottság nevében arra, hogy a szétküldendő Fölhívást szerkessze meg. Kimondja továbbá, hogy az előkészítő bizottság «intéző bizottság»-ot alakít, mely megalkossa a Kongresszus szervezetét, megállapítsa a szétküldendő Fölhívást s vezesse a folyó ügyeket.

Jegyző bemutatja az «*intéző bizottság*» következő névsor-tervezetét: *dr. Alexander Bernát* egyetemi tanár, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, a Szabad Líceum alelnöke, — *Ágotai Lajos* székesfővárosi iparrajziskolai igazgató, az Erzsébet Népakadémia alelnöke, — *dr. Bartóky József* miniszteri tanácsos, a földművelésügyi minisztérium gazdasági munkásügyi osztályának vezetője, — *dr. Bárczy*

István, Budapest székesfőváros polgármestere, az Erzsébet Népakadémia és a Magyar Gyermektanulmányi Társaság társelnöke, a «Népművelés» szerkesztője, — *dr. Beke Manó* egyetemi tanár, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági és a Szabad Líceum választmányi tagja, — *dr. Beöthy Zsolt* főrend, egyetemi tanár, a Kisfaludy-Társaság elnöke, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *dr. Bernát István* országgyűlési képviselő, a Magyar Gazdaszövets. igazgatója, — *dr. Berzeviczy Albert* v. b. t. t., a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, a Szabad Líceum tiszteletbeli és az Erzsébet Népakadémia pártfogó tagja, — *Borszéky Soma* ny. miniszt. oszt. tanácsos, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *Cziklay Lajos* hirlapíró, a Budapesti Ujságírók Egyesületének alelnöke és kiküldöttje, — *dr. Demjén Géza* székesfővárosi fogalmazó, az Erzsébet Népakadémia titkára, — *Déry Gyula* hirlapíró, az «Uránia» Magyar Tudományos Egyesület titkára és kiküldöttje, — *Diner-Dénes József* hirlapíró, — *dr. Doktor Sándor* orvos, a Pécsi Szabadgondolkozók Egyesületének elnöke, — *gróf Edelsheim-Gyulai Lipót*, az Orsz. Gyermekvédő Líga elnöke, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, — *Entz Jolán* tanárnő, a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének kiküldöttje, — *Enyedy Béni* vasútigazgató, a Szabad Líceum válaszmányi tagja, — *dr. Erődi Béla* udvari tanácsos, budapesti tankerületi királyi főigazgató, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, a Földrajzi Társaság tb. elnöke, a Szabad Líceum és az «Uránia» választmányi tagja, — *dr. Fejérpataky László* udvari tanácsos, egyetemi tanár, a Nemzeti Múzeum osztály-igazgatója, a Nemzeti Múzeum, továbbá a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa kiküldöttje, — *dr. Fellner Frigyes* egyetemi magántanár, a Szabad Líceum titkára, — *dr. Fináczy Ernő* egyetemi tanár, a Magy. Pedagógiai Társaság elnöke, — *Forster Kálmán* miniszteri tanácsos, a földművelésügyi minisztérium gazdasági szakoktatási osztályának vezetője, — *dr. Földes Béla* udvari tanácsos, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő, a Népszerű Főiskolai tanfolyam elnöke, az Erzsébet Népakadémia

társelnöke, — *Fuchs Kristóf* gépész, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági tagja, — *Gaul Károly*, a technológiai iparmúzeum igazgatója, az Orsz. Műszaki Egyesület elnöke, — *Geőcze Sarolta* tanárnő, a Magy. Keresztény Munkásnők Országos Egyesületének elnöke, — *Géczy István* író, az Erzsébet Népakadémia főkönyvtárosa, — *Gorzó Dénes* máv. elemi népiskolai igazgató-tanító, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági tagja, — *Györgyi Kálmán* székesfővárosi tanár, a Magyar Iparművészeti Társulat vezértitkára, — *dr. Győry Tibor* egyetemi magántanár, az Orsz. Közegészségi Egyesület kiküldöttje, — *dr. Gyulai Ágost* pedagógiumi tanár, a Magyar Pedagógiai Társaság kiküldöttje, — *Halász Ferenc* kultuszminisztériumi miniszteri tanácsos, — *dr. Harrer Ferenc* író, székesfővárosi tanácsjegyző, — *dr. Havass Rezső* kir. tanácsos, a Földrajzi Társaság és az Erzsébet Népakadémia alelnöke, — *dr. Hegedűs István* egyetemi tanár, az Erzsébet Népakadémia ügyvivő elnöke, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *dr. Hegedűs Lóránt* egyetemi magántanár, a Szabad Líceum alelnöke, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági tagja, — *dr. Ilosvay Lajos* udvari tanácsos, műegyetemi tanár, az Országos Közegészségi Egyesület elnöke, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, a kir. magy. Természettudományi Társaság első titkára, — *Jászai Samu* a Magyarországi Szakszervezeti Tanács kiküldöttje, — *dr. Jászi Oszkár* a Társadalomtudományok Szabad Iskolájának igazgatója, — *Jócsák Kálmán* a Magyarországi Földmunkás-Szövetség kiküldöttje, — *dr. Kármán Mór* tanár, — *Kemény Ferenc* székesfővárosi reáliskolai igazgató, — *dr. Kenedi Géza* ügyvéd, író, az «Otthon» írók és hirlapírók körének kiküldöttje, — *K. Jónás Ödön* udvari tanácsos, műegyetemi rektor, a Vasárnapi Munkásképző Országos Bizottság elnöke, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, — *dr. Klupathy Jenő* egyetemi magántanár, — *dr. Konkoly-Thege Miklós* miniszteri tanácsos, az Országos Meteorológiai és Földmágnességi Intézet igazgatója, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, — *dr. Kosutány Tamás* az Országos Kémiai Intézet igazgatója, a kir. magy. Természet-

tudományi Társaság választmányi tagja és kiküldöttje, — *dr. Kovács Gyula* udvari tanácsos, egyetemi magántanár, a m. kir. Kereskedelmi Múzeum igazgatója, az Erzsébet Népakadémia alelnöke, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *Kováts László* nemzeti múzeumi őr, az Általános Népművelő Egyesület elnöke, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági tagja, — *Kugler Mihály* mérnök, máv. ny. felügyelő, az Erzsébet Népakadémia alelnöke, — *Lád Károly* székesfővárosi polgári iskolai igazgató, az Országos Polgáriskolai Egyesület elnöke, az Erzsébet Népakadémia alelnöke, — *Lándor Tivadar* lapszerkesztő, a Népszerű Filharmoniai Hangversenyeket Rendező Bizottság előadója, — *László Lajos* géplakatos, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági tagja, — *Magyar Kázmér* kir. tanácsos, a földműves-iskolák tanfelügyelője, — *dr. Marczali Henrik* egyetemi tanár, a Szabad Líceum választmányi, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági tagja, — *dr. Márki Hugó* ügyvéd, a Kereskedelmi Akadémia tanára, a Szabad Líceum másodtitkára, az Erzsébet Népakadémia könyvtárosa, — *dr. Márkus Dezső* kir. ítélőtáblai bíró, — *dr. Mátrai Gábor* orvos, az Erzsébet Népakadémia alelnöke, — *dr. Molnár Viktor* kultuszminisztériumi államtitkár, az «Uránia» Magyar Tudományos Egyesület elnöke, — *Naberschnig Romeó* főgimnáziumi tanár, az Erzsébet Népakadémia főpénztárosa, — *Nagy László* tanítóképző-intézeti igazgató, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság ügyvivő alelnöke, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *Pályi Sándor* mintagimnáziumi tanár, a Szabad Líceum és az Erzsébet Népakadémia alelnöke, — *dr. Pikler Gyula* egyetemi tanár, a Társadalomtudományi Társaság elnöke, — *Podolszky Béla* máv. felügyelő, — *Radisics Jenő* miniszteri tanácsos, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatója, — *dr. Ranschburg Pál* orvos, — *Rákosi Jenő* főrend, az «Otthon» írók és hirlapírók körének elnöke, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, — *dr. Romy Béla* miniszteri tanácsos, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági tagja, — *Rónay Ákos* bank-vezérigazgató, az Erzsébet Népakadémia igazgatósági tagja, — *Rosenberg Auguszta* tanárnő, a Magyarországi Nő-

egyesületek Szövetségének elnöke, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *dr. Ságody Gyula* ügyvéd, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *Schandl Károly* joghallgató, a Széchenyi-Szövetség elnöke, — *Stepankó Albert* képző-intézeti tanár, a Tanítóképző-intézeti Tanárok Országos Egyesületének kiküldöttje, — *Szana Tamás* író, a Petőfi-Társaság titkára, az «Uránia» igazgatója, — *legifj. Szász Károly dr.* kultuszminisztériumi miniszt. o. tanácsos, — *Székács Antal* kereskedelmi tanácsos, nagykereskedő, az Erzsébet Népakadémia alelnöke, — *dr. Székely István* főgimnáziumi tanár, az Országos Középiskolai Tanáregyesület kiküldöttje, — *dr. Szirmai Rikárd* ügyvéd, a Szabad Líceum jogtanácsosa, — *Szuppán Vilmos* királyi tanácsos, a Kereskedelmi Akadémia igazgatója, a Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Orsz. Egyesületének elnöke, — *gróf Teleky Sándor* a Magyar Gyermektanulmányi Társaság elnöke, az Erzsébet Népakadémia társelnöke, — *dr. Téry Ödön* miniszt. o. tanácsos, a Magy. Turista Egyesület ügyvivő alelnöke, — *dr. Tóth Rezső* főgimnáziumi tanár, a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság előadója és kiküldöttje, — *Trautmann Henrik* kereskedelmi akadémiai tanár, a Kereskedelmi Szakiskolai Tanárok Országos Egyesületének kiküldöttje, — *dr. Vázsonyi Vilmos* ügyvéd, országgyűlési képviselő, — *Vörösváry Ferenc* bank-cégvezető, az Erzsébet Népakadémia főtitkára, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *dr. Waldapfel János* mintagimnáziumi tanár, a Szabad Líceum választmányi tagja, — *dr. Weszely Ödön* szfőv. főreálisk. igazgató, a «Népművelés» szerkesztője, — *dr. Wildner Ödön* író, székesfővárosi tanácsjegyző, — *dr. Wolfner Pál* író, — *Zulavszky Andor* szakiskolai igazgató, — *Zsolnay Miklós* nagyiparos, a Pécsi Népakadémia elnöke.

Jegyző ajánlja a fölolvasottakból az intéző bizottságot megalakítani, minthogy abban az eddig csatlakozott egyesületek, testületek és intézmények mind képviselve vannak. Ajánlja továbbá, hogy az intéző bizottság fölhatalmaztassék arra, hogy a szükséghez képest önmagát kiegészíthesse, a vidéki intézményeket is belevonván a mozgalomba. (Helyeslés.)

Elnök kimondja határozatként, hogy a fölolvasottak *egyhangúlag megválasztattak az Intéző Bizottság tagjainak;* kimondja továbbá, hogy *jegyzőnek* fönti indítványait egyhangúlag elfogadván a Bizottság, azok határozattá emelkedtek.

Dr. Beke Manó a teendők sokaságára és sürgősségére való tekintettel indítványozza, hogy az Intéző Bizottság mindjárt most alakuljon meg, válassza meg az albizottságokat s ossza ki azok munkáját.

Dr. Berzeviczy Albert megjegyzi, hogy mi, habár valamennyien tagjai lettünk is az Intéző Bizottságnak, magunkat még nem tekinthetjük a tulajdonképpeni Intéző Bizottságnak, mert azt előbb össze kell hívni, hogy megalakuljon, kiküldje a szükséges albizottságokat és végezze a szükséges munkálatokat. (Helyeslés.)

Elnök enunciálja határozatként, hogy az előkészítő bizottság megbízza az eddigi vezetőséget a szükséges további munkálatok vezetésével és az Intéző Bizottság összehívásával.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti.

K. m. f.

Beöthy Zsolt, elnök. *Vörösváry Ferenc*, jegyző.

Az előkészítő bizottság az Intéző Bizottság mindegyik tagját ajánlott levélben értesítette megválasztatásáról s azt valamennyien tudomásul vették, elfogadták.

Szervezési Szabályzat. — Végrehajtó Bizottság.

Közben Pályi Sándor és Vörösváry Ferenc elkészítették a Szervezési Szabályzat tervezetét, azt Beöthy Zsolt elnöknek bemutatták, mire elnök az Intéző Bizottságot 1907 évi február hó 17-én délelőtt 11 órára az Erzsébet Népakadémián tartandó alakuló ülésre egybehívta. Az ülés elnöke *Beöthy* Zsolt volt, az előadói tisztet *Pályi* Sándor töltötte be s a jegyzőkönyvet *Vörösváry* Ferenc vezette.

Jelen voltak továbbá: dr. Alexander Bernát, Ágotai Lajos, dr. Bartóky József, dr. Bárczy István, dr. Beke Manó, dr. Bernát István, Borszéky Soma, dr. Demjén Géza, Déry Gyula, Fuchs Kristóf, Gaul Károly, Geőcze Sarolta, Géczy István, dr. Győri Tibor, dr. Gyulai Ágost, Halász Ferenc, dr. Harrer Ferenc, dr. Hegedűs István, dr. Ilosvay Lajos, Jászai Samu, Kemény Ferenc, dr. Klupathy Jenő, László Lajos, dr. Márki Hugó, dr. Márkus Dezső, Nagy László, dr. Pikler Gyula, Rónay Ákos, Stepankó Albert, dr. Székely István, Szuppán Vilmos, gróf Teleki Sándor, dr. Téry Ödön, dr. Tóth Rezső, dr. Wildner Ödön, dr. Wolfner Pál, Zulavszky Andor és Zsolnay Miklós.

Távollétöket kimentették: dr. Doktor Sándor, gróf Edelsheim-Gyulai Lipót, dr. Havass Rezső, Jócsák Kálmán, dr. Kenedi Géza, dr. Kovács Gyula, Radisics Jenő, dr. Ranschburg Pál és Rosenberg Auguszta.

Elnök az ülést megnyitván, örömmel látja a megjelentek nagy számából nemcsak a tanusított nagy érdeklődést, hanem egyúttal a közreműködésben való szíves részvétel kifejezését, amit a maga részéről melegen megköszön. — Jelenti, hogy az *Intéző Bizottság* e mai ülésének összehívásával *megalakult* s az ülés első tárgya a *szervezési szabályok* megállapítása.

Gr. Teleki Sándor arra való tekintettel, hogy éppen úgy, mint ő is, többen a ma jelenlévők közül a legutóbbi ülésen nem vehettek részt: kéri röviden a Kongresszus céljának vázolását.

Elnök röviden körvonalozza a Kongresszus célját, kiemelvén, hogy a lehető legtágabb körű tanácskozásba óhajtjuk összegyüjteni azokat, akik a szabad tanítással, a fölnőtteknek az iskolán kívüli szabad oktatásával foglalkoznak vagy ezek iránt érdeklődnek. (Helyeslés.)

Fölkéri előadót a szervezési szabályzatok ismertetésére, hogy azok tárgyalhatók legyenek.

Előadó a szervezési szabályokat általanosságban ismerteti, a részletes tárgyalásnál pedig azt *jegyző* pontonként fölolvassa.

A címnél elnök indítványozza, hogy a tervezett «*Magyar Népművelők Első Országos Kongresszusa*» helyett más, megfelelőbb, kifejezőbb cím választassék.

Dr. Pikler Gyula szeretné, ha a címbe ez a szó: «*Szabad*» akár az «iskolával», akár az «oktatással» kapcsolatban, belevétetnék, habár tudja, hogy sokan, bár teljesen indokolatlanul, nem szeretik ezt a jelzőt.

Dr. Alexander Bernát nem ellenzi az indítványt s nem lát okot arra, hogy a «szabad» szót kikerüljük. Esetleg a «Szabad Tanítás» kongresszusának nevezhetnők.

Előadó a Szabad Tanítás *Országos* Kongresszusát ajánlja.

Elnök a «Magyar» jelzőt mindenesetre ajánlja a címbe belevennie. — Több hozzászólás után a cím így állapíttatott meg: «*A Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusa.*»

A *4. §-nál* több bizottsági tag hozzászólása után a tagsági díj *rendes* tagoknál *4 (négy)*, *rendkívüli* tagoknál *1 (egy) koronában* állapítatott meg.

Az *5. §-nál* előadó javasolja, hogy a Kongresszus *Budapesten* tartassék meg s a záró-ülés *Pécsett* legyen.

Dr. Beke Manó attól tart, hogy a Kongresszusnak ez a megosztása működését hátrányosan befolyásolja.

Zsolnay Miklós tudatja az Intéző Bizottsággal, hogy *Pécsett* könnyűszerrel gondoskodhatnak a Kongresszus működéséhez szükséges helyiségekről, valamint a tagok elszállásolásáról is, mert a kiállítás elnöksége mindenről gondoskodott, számítván a kiállítás tartama alatt több országos jellegű kongresszusra.

Jegyző ajánlja, hogy az ünnepi megnyitó és a szakosztályi ülések Budapesten legyenek, még pedig június hó utolsó hetében, mely hét kettős-ünneppel végződvén, igen alkalmas arra, hogy az utolsó 2 napon Pécsett ülésezzen a Kongresszus s ott tartsa záró ülését is.

Előadó júniust korai terminusnak tartja, mert könnyen megeshetik, hogy az előmunkálatokkal addigra nem készülünk el.

Elnök ajánlja, hogy a Kongresszus *idejét* a napirend következő pontja értelmében megválasztandó Végrehajtó Bizottság állapítsa majd meg aszerint, hogy az előmunkálatok mennyire

haladnak, de mindenesetre úgy, hogy a Bizottság meghozandó határozata szerint Pécsett megtartandó, vagy esetleg Pécsett csak befejezendő Kongresszus ideje összeessék az ottani országos kiállítással. (Helyeslés.)

Kemény Ferenc attól tart, hogy ha a Kongresszust Pécsett tartjuk meg, a sajtó azzal nem fog oly kimerítően foglalkozni, mintha azt Budapesten tartanók meg. Az időpontra nézve alkalmasabbnak tartaná szeptember elejét, amikor a tanügyi férfiak, kik e Kongresszus tagjainak zömét fogják alkotni, hazaérkeznek szabadságukról s szívesen útba ejtik Budapestet.

Dr. Alexander Bernát nem hiszi, hogy a sajtó közönyösen viseltetnék a Kongresszus iránt csak azért, mert az nem Budapesten ülésezik, hanem annak országos fontosságát mindenesetre méltányolják s kimerítően foglalkoznak majd tárgyalásaival.

Több bizottsági tag fölszólalása után

Dr. Bárczy István száll síkra amellett, hogy a Kongresszus *mindenesetre egy helyen* tartassék meg és semmiesetre sem Budapesten *és* Pécsett. Ami mármost magát a *helyet* illeti, szerinte célszerűbb, éppen az országos kiállításra való tekintetből, a Kongresszust Pécsett megtartani, idejének és időtartamának megállapítását pedig a Végrehajtó Bizottságra bízná azzal a megszorítással, hogy a Kongresszus július és augusztus hónapokban nem tartható meg.

Elnök a vitát berekeszti s a Kongresszus helyének megállapítására elrendeli a szavazást.

A túlnyomó többség *Pécs* mellett foglalván állást, *elnök* kimondja határozatként, hogy a Kongresszus *Pécsett* tartandó meg, annak idejét és tartamát a Végrehajtó Bizottság állapítja meg a pécsi országos kiállítás tartamán belül s azzal a megszorítással, hogy az július és augusztus hónapokban nem tartható meg.

A szervezési szabályzat többi szakaszát az Intéző Bizottság változatlanul elfogadta.*

*

* A szervezési szabályzat végleges szövegét elől, a Napló 11. oldalán közöljük. Szerk.

Az ülés második tárgya: az imént elfogadott szervezési szabályzat értelmében a *Végrehajtó Bizottság* megválasztása.

Dr. Márki Hugó indítványára az Intéző Bizottság a következőképpen választja meg közfelkiáltással a Végrehajtó Bizottságot:

Ügyvivő elnök: dr. Beöthy Zsolt.

Társelnökök: dr. Alexander Bernát, dr. Bárczy István, dr. Hegedűs István, dr. Ilosvay Lajos, dr. Konkoly-Thege Miklós, dr. Molnár Viktor, dr. Pikler Gyula, Rákosi Jenő, Szuppán Vilmos, gróf Teleki Sándor.

Főtitkár: Pályi Sándor.

Titkárok: dr. Harrer Ferenc, dr. Jászi Oszkár, Vörösváry Ferenc, dr. Wildner Ödön.

Pénztáros: dr. Mátrai Gábor.

Ellenőr: Rónay Ákos.

Gazda: Zsolnay Miklós.

Elnök a maga és tiszttársai nevében megköszöni a megválasztásban megnyilvánult bizalmat; fölkéri dr. Alexander Bernát társelnököt *a Fölhívás* ismertetésére.

Dr. Alexander Bernát még nem szövegezte meg véglegesen a fölhívást s azért csak annak eszmemenetét mondja el; a tervezetet az Intéző Bizottság tudomásul veszi *elnöknek* azzal a pótlásával, hogy «a fölhívásba beleveendő az a törekvésünk, hogy a népet a haza iránti kötelességek teljesítésére alkalmasabbá tenni és a nemzeti szellemet fejleszteni akarjuk», — a végleges szöveg megállapítását a Végrehajtó Bizottságra ruházza, melyet egyúttal a továbbiak intézésével is megbíz, fölhatalmazván a Bizottságot arra is, hogy önmagát a szükséghez képest kiegészíthesse.

Dr. Márkus Dezső figyelmébe ajánlja az Intéző Bizottságnak azt a körülményt, hogy a legtöbb kongresszus a helytelen előkészítés folytán abba a félszeg helyzetbe jut, hogy a szakosztályi ülések is, de főként az együttes ülések annyira túlterheltetnek anyaggal, hogy annak földolgozása teljesen lehetetlen s rendszerint oly gyorsan követik egymást az előadások s fölszólalások, hogy azokat figyelemmel kísérni tel-

jesen lehetetlen s így a kongresszus eredeti föladatának nem is felelhet meg. Ennekfolytán azt indítványozza, hogy ez a mi első ilynemű Kongreszusunk csak a lehető legfontosabb elvi kérdésekkel foglalkozzék, lehetetlen lévén azt az óriási anyagot, mely ebbe a Kongresszusba belevonandó, minden részletében egy rövid Kongresszus keretében földolgozni. (Helyeslés.)

*

Mind az Intéző, mind pedig a Végrehajtó Bizottság több ízben kiegészítette önmagát. Így ez utóbbi már a következő, március 3-iki ülésén beválasztotta a társelnökök közé dr. Beke Manót, dr. Berzeviczy Albertet, dr. Földes Bélát, Rust Józsefet és dr. Wlassics Gyulát, a titkárok közé pedig dr. Márki Hugót. — Az Intéző Bizottság főként a pécsi (helyi bizottsági) tagokkal s az előadókkal, valamint a közben csatlakozottak képviselőivel egészítette ki magát.

Az Intéző Bizottság végleges névsorát e Napló 5-ik, a Végrehajtó Bizottságét pedig 3-ik oldalán közöljük.

A «Szózat» és terjesztése.

A Végrehajtó Bizottság 1907 március 3-án tartotta első ülését, melyen a Bizottság tagjai mind megjelentek. Ezen az ülésen megválasztották a Szervezési Szabályzat értelmében az adminisztráció szervezésére és vezetésére *Vörösváry* Ferencet első titkárnak s tárgyalták dr. *Alexander* Bernát fölhívását, a «Szózat»-ot, melyet több bizottsági tag hozzászólása után elfogadtak *elnök* ama pótlásával, hogy az első bekezdés végéhez hozzáfűzessék «... és az emberi s nemzeti összetartozás érzését fokozzuk.»

Az elfogadott végleges szöveg a következő:

SZÓZAT.

Korunk mélyen érzett szükséglete és világosan fölismert kötelessége, hogy azokat a nagy műveltségi különbségeket, melyek társadalmunk egyes rétegeit elidege-

nítik egymástól, amennyire lehet csökkentse. Ez a törekvés nem új, egyidejű a modern tudományos gondolkodás kifejlődésével, csakhogy a tudományos gondolkodás sokkalta gyorsabb menetben haladt előre, mint a tudományos műveltség terjesztése és így az egyenetlenség a műveltségben nem hogy csökkent volna, hanem bizonyos tekintetben még nőtt. Ma már akkora, hogy komoly veszedelemmel fenyegeti társadalmunk alkatát és békés továbbfejlődését. A tömegek politikai és gazdasági öntudata folyton növekedőben van; törekednünk kell, hogy a tanultság, a műveltség terjesztésével a békés együttműködés alapjainak megteremtéséhez hozzájáruljunk és az emberi s nemzeti összetartozás érzését fokozzuk.

Hazánkban, mely gazdaságilag csak most indul nagyobb fejlődésnek, mely nehéz politikai harcok sodrába jutott, a nemzeti műveltség egyetemesítésére, átlagos színvonalának emelésére még nagyobb szükség van, mint egyebütt; csak így remélhetjük a nemzetnek azt az egységes nagy erőkifejtését, mely nélkül helyt nem állhatunk a népek versenyében.

A műveltség terjesztésének egyik főtényezője az iskolaügy extenzív és intenzív fejlesztése, csakhogy az iskola egymaga nem elegendő. Ha az elemi iskolát nézzük, mely a legnagyobb tömegek egyedüli iskolája, azonnal szemünkbe ötlik, mily fogyatékosan végezheti ez a tényező a maga munkáját. Az elemi iskola hazánkban szinte kétségbeejtő lassúsággal fejlődik. Száz- meg százezer gyermek van, akit egyáltalán nem tudtunk bevinni az elemi iskolába; további százezrek inkább iskolamulasztók, mint iskolába járók: a többiek is inkább a műveltség technikai alapját szerzik meg, mint magának a műveltségnek még csak elemeit is; hiszen az V. és VI. elemi osztály, mely erre a célra szolgálna, a legtöbb helyen csak névleg létezik; az ismétlő iskola pedig sok helyütt még névleg sincs meg. De ha százszor kedvezőbb helyzetben volna is elemi iskolánk, akkor is csak 15-dik évükig vezeti növendékeit, azután magukra hagyja őket

és a műveltségnek elhintett magvait pusztulni engedi. Hasonlót kell mondanunk a négyosztályú polgári iskoláról. Amikor a gyermek legjobban tudna tanulni, amikor esze megnyílik, a tanulás célját és fontosságát átlátná, oly messze jut a tanulás alkalmától, hogy se módot nem talál a tanulásra, se eszébe nem jut.

A felsőbb iskolák nem segíthetnek ezen a bajon. Nem akarjuk őket bírálat tárgyává tenni, habár nagyon is kérdezhetnők, megvan-e köztük és az élet közt az a kapcsolat, mely igazi életrevaló műveltséget ad; de hányan vannak, akik életük körülményei miatt nem jutnak be ezekbe az iskolákba, vagy időnek előtte kénytelenek otthagyni őket? Társadalmunk tele van a műveltség hajótöröttjeivel, kik közül vajmi kevesen boldogulnak az életben és tudják pótolni, amit ifjú korukban kénytelenek voltak elmulasztani.

Végül nem szabad felejtenünk, hogy minden iskolai tanítás, a legjobb, a legkifogástalanabb is, két nagy fogyatkozásban szenved; az első az, hogy bizonyos kényszert kénytelen alkalmazni, mely sokaknak a tanulást kelletlen munkává teszi; a második, hogy csak az alapot vetheti meg, a továbbfejlődést az egyén saját szabad törekvésére kénytelen bízni. Ez még a tanítás legfelsőbb fokára nézve is igaz. Népünk bölcsesége ezt abban a közmondásban fejezi ki: A jó pap holtig tanul. Bárki legyen is az, és bármely iskolából került is ki, ha nem tanul tovább, akkor elmarad, veszít erejéből, egyoldalúvá lesz. Az iskolai tanítás csak akkor jó, ha maga után vonja az egyén szabad, önálló, minden formalitástól ment tovább tanulását. Sőt ez és csakis ez az igazi tanulás.

De nem kellene-e ezt a szabad tanulást is bizonyos fokig valahogy szervezni?

A szabad tanulásnak rendelkezésére áll az irodalom, mely mindennemű szükségletnek iparkodik eleget tenni. Csakhogy számosan vannak, akik szeretnének olvasni, de nem tudják, mit olvassanak; még többen vannak, akik nem tudnak maguk eligazodni az irodalomban és csak-

hamar bátorságot vesztve, abbahagyják kísérleteiket. Sokan ösztönt se éreznek az olvasásra. Ignoti nulla cupido: nem keresik, amiről még tudomásuk sincsen. Ily körülmények közt a *szabad tanulás* legfőbb tényezője csak egy lehet: a *szabad tanítás.*

Ezt világszerte fölismerték. Az egész XIX. században próbálták a szabad tanítást kifejleszteni, többnyire nagyobb buzgalommal, mint hozzáértéssel és sikerrel.

A XIX. század vége felé a leghivatottabb oldalról indul meg új erővel ez a munka. Maguk a tudomány legfőbb fórumai, az egyetemek indítanak új küzdelmet. Akik a tudomány magaslatain állanak, legvilágosabban látják a műveltségben való nagy egyenlőtlenség veszedelmét és leghatásosabban tudnak küzdeni ellene. Az egyetemi tanítás kiterjesztésének (University extension) neve alatt szereztek a gyakorlati angolok e törekvésnek oly nagy kört, mely világszerte elterjedt és folyton nő. A Szabad Egyetem, Szabad Líceumok, Népakadémiák és Szabad Iskolák neve alatt e törekvés nálunk is, már eddig is, szép eredményt ért el. Ezzel a szabad tanítás eszméje egészen új alakot öltött.

Ez az eszme ma azt jelenti, hogy mindenki, aki ma tanulni, művelődni akar, arra módot találjon; tanítják ingyen vagy majdnem ingyen, élő szóval, gyakorlatilag, minden kényszer mellőzésével; akkor tanítják, amikor neki van érkezése; olyképpen tanítják, hogy a tanulónak se kora, se előképzettsége nem jő tekintetbe; tanítják egyaránt a gyakorlatilag értékesíthető ismereteket és a lélekemelő, lélekművelő tanulmányokat. Olyanná szervezik a szabad tanítást, hogy, miként a templom: mindig nyitva álljon azok előtt, kik keresik. Ezzel akarják elérni, hogy mind többeknek kedvük legyen azt fölkeresni.

Előre láthatjuk: a most meginduló század a szabad tanítás teljes érvényesülését fogja elérni. Mindenütt a világon föl fogják ismerni, hogy a szabad tanítás szükséges kiegészítője az iskolai tanításnak és e kettő együtt

még eddig nem sejtett módon fog tovább fejlődni. Ez a kettő kölcsönösen támogatja és kiegészíti majd egymást. Minél hatásosabb lesz az iskolai tanítás, annál nagyobb közönsége lesz a szabad tanításnak és minél inkább fejlődik emez, annál jótékonyabb hatással lesz az iskolai tanításra; gyakorlatibbá, elevenebbé fogja tenni.

A szabad tanítás dolgában hazánk fővárosa eddig sem maradt el és a vidéken is mutatkoznak jó kezdeményezések. Csakhogy ezek a törekvések eddig elszigeteltek és így gyöngék is voltak.

Hogy szervezhessük a szabad tanítást, arra szolgál az általunk tervezett Kongresszus.

E Kongresszusnak nem az a föladata, hogy a szabad tanítást egyforma sablonokba szorítsa, hogy ezen a téren az egyéni kezdeményezést elnyomja, hogy kényszerűvé tegye azt, ami csak a szabadság légkörében virágozhatik. A szabad tanításnak mindig szabadnak kell maradnia. Az Országos Kongresszus összehívásának első és legfontosabb célja az, hogy a szabad tanítás nagy ügyét az országos közvélemény országos ügyévé tegyük. Ki kell emelnünk ezt elszigeteltségéből, függetleníteni egyes buzgó emberek esetleges áldozatkészségétől, hogy az egész nemzet őrizetébe bocsáthassuk. Ezt az ügyet nem szabad az árvaság eddigi állapotában tengődni hagyni. A magyar társadalmat föl kell világosítanunk, hogy itt egy nagy nemzeti ügyről van szó, mely iránt mindenkinek érdeklődnie és melyen ezreknek közreműködni kell.

Kibocsátjuk ezt a Szózatot, hogy mindenki jőjjön, aki megértett bennünket és velünk együtt dolgozni akar. A Kongresszuson meg akarjuk beszélni szükségleteinket és kielégítésük legjobb módjait. Egy cél felé akarjuk irányítani az elszigetelt, elszórt törekvéseket.

Egyesíteni akarjuk a nemzet legjobbjait, leghivatottabbjait abban a munkában, amelynek célja a műveltség egyetemes terjesztése és ezzel a nemzet nagyobb szellemi egysége és békés együttmunkálkodása.

*

E Szózat *terjesztése* tekintetében megindult vitában résztvett a bizottságnak mindegyik tagja s végül a következő határozatban állapodott meg a Végrehajtó Bizottság:

A Bizottság tisztelegni fog a miniszterelnöknél, a kultuszügyi, a belügyi, kereskedelmi, és földművelési miniszereknél, kiknek e mozgalmat bejelenti, a Szózatot átnyújtja és *erkölcsi* támogatásukat kéri annak hangsúlyozásával, hogy anyagi támogatást nem kér.

Elhatározta egyúttal a Bizottság, hogy e tisztelgés alkalmával a napilapokat megkéri, hogy arról lehetőleg bő ismertetést közöljenek s a Szózatot vasárnapi (március 10-iki) számukban méltassák, hogy így azt a legszélesebb körök is megismerjék, tudomást szerezzenek mozgalmunkról és csatlakozhassanak ahhoz.

Tisztelgés a kormány tagjainál.

A Végrehajtó Bizottság 1907 március 3-iki ülésén hozott határozatából kifolyólag március 7-én délelőtt tisztelgett a kormány tagjainál a képviselőházban, hogy *erkölcsi* támogatást kérjen. E tisztelgésről az Esti Ujság 1907 március 7-iki számában megjelent tudósítást iktatjuk ide szószerint:

A képviselőházban ma délelőtt *Beöthy* Zsolt főrendiházi tag vezetésével nagyobb küldöttség tisztelgett a kormány tagjainál, hogy a szabad tanítás Pécsett tervezett Országos Kongresszusának megnyerje a kormány támogatását. A küldöttségben résztvettek *Rákosi* Jenő, *Hegedűs* István dr., *Szuppán* Vilmos, *Harrer* Ferenc dr., *Ilosvay* Lajos dr., *Márki* Hugó dr., *Mátrai* Gábor dr., *Pályi* Sándor, *Rónay* Ákos, *Vörösváry* Ferenc és *Wildner* Ödön dr.

A küldöttség először *Wekerle* Sándor miniszterelnököt kereste föl, akihez *Beöthy* Zsolt a küldöttség nevében a következő beszédet intézte:

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr! A szabad tanítás, azaz az iskolai tanítást folytató és kiegészítő tanítás érdekében egy nagy és mélyreható jelentőségű moz-

galom indult meg. Ez a mozgalom kezdetében, egész eddigi fejlődésében össze van nőve Nagyméltóságodnak a nevével és azokat a sikereket is, amelyekre eddigi működésünkben is rámutathatunk, azokat is Nagyméltóságod buzdításának és tevékeny közreműködésének köszönhetjük. Ennélfogva azt hiszem, nem szükséges, legkevésbbé szükséges Nagyméltóságod előtt ennek az ügynek rendkívüli kulturális és nemzeti fontosságát fejtegetni. Nem szükséges azokat az akadályokat és azokat a bajokat sem elősorolnunk, amelyekkel eddig találkoztunk és amelyek hátráltatnak minket munkásságunkkan. Küzdöttünk az elszigeteltség bajával és küzdöttünk különösen azzal a bajjal, hogy az egész társadalom munkás, tevékeny részvétele helyett jóformán egyesek buzgóságára és áldozatkészségére van alapítva munkásságunk. Ilyen lévén a helyzet, mi rendkívüli fejlődést és haladást remélhetünk attól a tervtől, amelynek megnyerni kívánjuk Nagyméltóságod kegyes támogatását: egy kongresszusnak a tervétől, amely az eddigi, e téren kifejtett munkásságok menetét, irányait egységesítse, amely ezt a most folyó munkásságot uniformizálás nélkül, céltudatosan irányítsa és mely — és ez a legfőbb törekvésünk, a Kongresszus legfőbb célja — ennek a munkásságnak nemzeti és kulturális fontossága iránt a magyar társadalom legszélesebb és legmélyebb rétegeinek érdeklődését fölhívja és áldozatkészségre, tevékeny közreműködésre serkentse. Ez a célja Kongresszusunknak, amelynek Szózatát, az egész magyar nemzetnek a társadalomhoz intézett előleges szózatát, vagyunk bátrak Nagyméltóságodnak átnyújtani. Mi nem kérünk anyagi támogatást. Kérjük azonban Excellenciádnak erkölcsi támogatását, mindenekelőtt és mindenekfölött azt, hogy ezt a Szózatot és a Kongresszus eszméjét a Nagyméltóságod vezetése alatt álló hatóságok figyelmébe és érdeklődésébe ajánlani kegyeskedjék.

A beszédre *Wekerle* Sándor miniszterelnök a következőképpen válaszolt:

Tisztelt Uraim! A legnagyobb szívességgel járulok ezen kívánalom teljesítéséhez. Járulok pedig azért, mert nekem is az a meggyőződésem, aki évek óta szerencsés vagyok ezen ügy szolgálatában állani és évek során azt a szomorú tapasztalatot kellett szereznem, hogy nemcsak az irányadó körök, hanem a közvetlenül érdekelt társadalom érdeklődését is alig bírjuk megnyerni és fölkelteni. Amit megnyertünk, az a rokonszenv üres megnyilvánulása volt és csak olyan kis érdeklődés, amely a szalmatűz lángjánál is alig tartott tovább. Nekem is erős meggyőződésem, hogy erőteljes akciót kell megindítani avégből, hogy először is megismertessük azt a rendszeres tervet, amely szerint működésünknek minden tért föltártunk, hogy ez az eszme ott helyet foglaljon és megszilárdulhasson és azután — ami a legfőbb, — a társadalomnak és az irányadó köröknek maradandó érdeklődését tudjuk ne csak fölkelteni, hanem lekötni ennek a munkásságnak a számára. Igen szívesen fogok hozzájárulni az önök Szózatának és eszméjének a terjesztéséhez. (Éljenzés.)

A küldöttség azután *Andrássy* Gyula gróf belügyminisztert kereste föl, aki előtt *Beöthy* Zsolt különösen arra mutatott rá, hogy a megindított akció rendkívül nagy fontosságú politikai szempontból is. Magyarország egy nagy politikai reformnak, a választási jog reformjának küszöbén áll s e reformnak úgy államfönntartó, mint nemzetegységesítő hatása abban a mértékben fog csak kifejlődni, azok a bajok, azok az aggodalmak, amelyek ezzel a tervvel járnak, abban a mértékben fognak enyhülni és oszlani, amilyen mértékben a tudás és műveltség terjedni fog.

Andrássy Gyula gróf belügyminiszter szíves szavakban válaszolt a küldöttségnek.

Talán mondanom sem kell, úgymond, hogy föltétlenül egyetértek ezzel a mozgalommal és én is belátom, hogy milyen nagy fontossága és súlya van a műveltség és értelmiség terjedésének. Azt hiszem fölösleges is

többet mondanom, mint azt, hogy ami tőlem telik, azt meg fogom tenni és a vezetésem alatt álló hatóságokat utasítani fogom, hogy a legjobb akarattal és előzékenységgel támogassák ezt a mozgalmat.

Darányi Ignác földművelésügyi miniszter előtt *Beöthy* Zsolt a mozgalomnak a gazdasági oktatás szempontjából való fontosságát hangoztatta. A miniszter a következőképpen válaszolt:

Ama cél érdekében, amelyet tisztelt barátom, a küldöttség érdemes szónoka, kiemelni szíves volt, én a saját tárcám keretében már éveken át működtem és az én kormányzati politikámhoz mindig hozzátartozott a nép széles rétegei műveltségének emelése. Ezért állítottam föl a népkönyvtárakat nagy számban, ezért rendezzük a téli tanfolyamokat, a népszerű tanfolyamokat és ebben a tekintetben a földművelésügyi tárca, mondhatom nagyon előre van. Az Önök célja ezt a kérdést egyetemesen fölkarolja. Én ebben a törekvésében csak üdvözölhetem a Kongresszust, ha azt az irányt, amelyet én kicsinyben képviseltem, most már nagyban és általánosságban kívánja megalapítani és folytatni. Igen fogok örvendeni, ha ebbeli törekvéseikben támogathatom Önöket és igen fogok örvendeni, ha a mi működésünk és az Önök egyetemes működése között a kapcsolatot megtaláljuk. (Éljenzés.)

Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter szintén biztosította a küldöttséget jóindulatáról és megigérte, hogy nagyon szívesen fog megtenni minden lehetőt az ügy érdekében.

Apponyi Albert gróf kultuszminiszter előtt szintén *Beöthy* Zsolt fejtette ki a mozgalom fontosságát. A kultuszminiszter kijelentette válaszában, hogy a mozgalom fontosságát teljes mértékben átérzi s érdekében minden lehetőt meg fog tenni.

*

E tisztelgésről a lapok szívesek voltak kimerítő tudósításokat közölni s a nekik megküldött Szózatot vasárnapi, illetve szombat esti (március 10, illetve 9-iki) számaikban bő kivonatban közölték, rövidebben-hosszabban méltatták, sőt néhány lap vezércikket is szentelt e fontos kérdésnek. *Egyáltalában folyton lekötelező szívességű figyelemben részesítették mozgalmunkat a hírlapok s az egész idő alatt mindenkor készséggel bocsátották rendelkezésünkre hasábjaikat közlendőink, kommünikéink számára. Fogadják ezért ehelyütt is hálás köszönetünket!*

A munkatervezet.

A következő hét néhány estéjén dr. *Beke* Manó, dr. *Hegedűs* István, *Pályi* Sándor, dr. *Pikler* Gyula és *Vörösváry* Ferenc kidolgozták a Kongresszus munkatervezetét, melyet a Végrehajtó Bizottság 1907 március 22-iki ülése elé terjesztett a főtitkár. Ez az ülés a tervezetet behatóan megvitatta s némely változtatást eszközölvén rajta, elfogadta első sorban az idő-beosztást, mely a Kongresszust négy napra tervezte s megállapította a munkatervezetet azzal, hogy azt véglegesnek nem tekinti s a szükséghez képest több előadást összevonhat, egyeseket ki is hagyhat s újakat beillesztheet. Kimondotta egyben azt is, hogy a Kongresszus *alakuló ülését október 2-án, üléseit pedig október 3., 4., 5. és 6. napjain tartja.*

Elhatározta továbbá a Végrehajtó Bizottság, hogy a munkatervezetbe fölvett előadásokhoz kiszemelt előadókat ebből az ülésből kifolyólag kéri föl az előadások vállalására. Elhatározta, hogy Pécs város polgármesterének *Zsolnay* Miklós gazda és *Pályi* Sándor főtitkár útján bejelenti mai határozatát s ebből az alkalomból megalakítja egyúttal a pécsi helyi bizottságot. — Elhatározta a Bizottság, hogy anyagi támogatásért a nagyobb ipari vállalatokhoz, pénzintézetekhez és társas-körökhöz fordul; elhatározta, hogy az «Értesítő»-t megindítja, evégből több nagyobb nyomdától árajánlatot kér s a legkedvezőbb ajánlat elfogadására az

elnökséget fölhatalmazza; a Kongresszus számára a portómentességi kedvezményt kéri.

Az elfogadott (első) munkatervezet ez:

A KONGRESSZUS MUNKATERVEZETE.

I. Időbeosztás:

Október 3. (Első nap.)	*Délelőtt:* Megnyitó ülés.
	Délután: A város és a kiállítás megtekintése.
Október 4. (Második nap.)	*Délelőtt* és *délután:* Szakosztályi ülések.
Október 5. (Harmadik nap.)	*Délelőtt:* Első együttes ülés.
	Délután: Szakosztályi ülések.
Október 6. (Negyedik nap.)	*Délelőtt:* Szakosztályi ülések.
	Délután: Második együttes ülés.

II. Munkatervezet:

I. Az együttes ülések anyaga:

A megnyitó ülés napirendje.

1. Elnöki megnyitó.
2. Üdvözlések.
3. A szabad tanítás történeti fejlődése és mai állása.
4. A szabad tanítás jelentősége általában és különösen hazánkban.
5. Az előző nap délutánján megtartott alakuló ülés határozatainak kihirdetése.
6. Szakosztályok megalakulása.

Az első együttes ülés napirendje.

A szabad tanítás tárgyai, eszközei és módszere.

A második együttes ülés napirendje.

1. A szakosztályok határozatainak bejelentése.
2. A szabad tanítás szervezése.
3. A tanítói kar továbbképzése a szabad tanítás útján.
4. Az ifjúsági egyesületek a népművelés terén.
5. Elnöki zárószó.

II. A szakosztályi ülések anyaga:

Első szakosztály.

A tudományokat és elméleti, valamint gyakorlati ismereteket terjesztő előadások és tanfolyamok.)

Mit és hogyan tanítsunk?

Első csoport:

1. Filozófia.
2. Történelem.
3. Földrajz.
4. Jog- és társadalomtudományok.
5. Nyelvtudományok és irodalom.

Második csoport:

1. Mathematika.
2. Természettudományok.
3. Egészségtan.

Harmadik csoport:

1. Technika.
2. Kereskedelmi ismeretek.
3. Ipari és technológiai ismeretek,
4. Mezőgazdasági ismeretek.

Negyedik, módszertani csoport:

1. Kik tanítsanak? — Mennyiben vehetők igénybe előadókul az egyetemi hallgatók és a tanítók?

2. A hallgatók milyen módon számoljanak be szerzett ismereteikről, kapjanak-e bizonyítványt s ha igen: mikor és milyet?

Második, könyvtári és múzeumi szakosztály.

1. Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak.
2. A könyvtárak használatának egységes szervezése és az esteli könyvtárak kérdése.
3. Standard-könyvek jegyzéke népkönyvtárak számára.
4. Milyen módon használjuk a múzeumokat és tudományos gyűjteményeket a szabad tanításban?
5. Milyen katalógusokat kíván meg a szabad tanítás?
6. Vándor-kiállítások.

Harmadik, sajtó-szakosztály.

A sajtó, mint a népművelés eszköze.

Negyedik, művészeti szakosztály.

1. Fordítanak-e elég gondot ma a nép nemesebb élvezeteire?
2. Mik a teendők:
   A) A képzőművészetek,
   B) A színház,
   C) A zene és ének körében?
3. Néphangversenyek.
4. Vándor szimfonikus zenekar.

Ötödik, turista- és testnevelési szakosztály.

1. A turistaság fejlesztése az ipari munkásság körében.
2. A testnevelés fejlesztése az ipari munkásság körében.
3. Athlétikai játékok.

* * *

Az «Értesítő» megindítása.

A Szervezési Szabályzat értelmében az Értesítőt a főtitkár és az első titkár szerkesztik. Minthogy a Végrehajtó Bizottság legutóbbi határozata alapján az Értesítő kinyomatására vonatkozó ajánlatok bekérettek, a szerkesztők (*Pályi* Sándor és *Vörösváry* Ferenc) az ügyvivő elnök jóváhagyásával megállapodtak annak kiadása iránt a Franklin-Társulattal s az Értesítő első száma 1907 április 27-én megjelent.

Az első szám első oldalát, eredeti szedésében, bemutatjuk a túloldalon.

A SZABAD TANÍTÁS MAGYAR ORSZÁGOS KONGRESSZUSÁNAK ÉRTESÍTŐJE

Szerkesztőség és kiadóhivatal a Kongresszus irodájában: BUDAPEST, 8., Német-utca 40. szám, I. 9.	SZERKESZTIK PÁLYI SÁNDOR FŐTITKÁR ÉS VÖRÖSVÁRY FERENC TITKÁR	Megjelenik időközönként, de legalább negyedévenként egyszer. *A Kongresszus rendes tagjai az Értesítőt díjtalanul kapják.* Egyes szám ára 40 fillér.

1. SZÁM. 1907 ÁPRILIS 27.

Kérelem!

Amikor a Szabad Tanítás Magyar Országos Kongresszusa Értesítőjének ezt az 1. számát útnak indítjuk, *tisztelettel fölkérünk mindenkit*, aki a magyar nép művelésével, a szabad tanítás eszméjével foglalkozik, vagy az iránt érdeklődik:

közölje velünk mindamaz egyesületek, testületek és intézmények nevét és székhelyét, melyek a fölnőttek szellemi vagy testi nevelésével foglalkoznak, hogy azokat fölkeressük és megkérjük egyrészt a Kongresszuson való részvételre, másrészt arra, hogy velünk (az alábbi kérdésekre * adandó válaszaikkal) *működésök célját, irányát, eddigi eredményét, valamint szerzett tapasztalataikat közöljék.*

Ez adatgyűjtésünk eredményétől várjuk azt, hogy a Kongresszus *hazánk népművelésének mai állapotáról* lehetőleg teljes és hű képet nyerjen.

Budapesten, 1907 évi április havában.

A Végrehajtó Bizottság.

* Az egyesület (testület- intézmény) címe, székhelye, alapítási éve, célja? Tart-e előadásokat? Milyenek ezek (egyes vagy sorozatos előadások (kurzusok), tanfolyamok, szemléltetéssel kapcsolatosak)? Mi a tárgyuk s milyen tárgyból hány előadás vagy kurzus, esetleg tanfolyam volt? Hányan látogatták az egyes előadásokat, hányan a kurzusokat és a tanfolyamokat? Kik látogatták ezeket (a középosztály, a nép, a munkáskörök-e)? Mikor (a hét mely napjain és a nap mely óráiban) tartják előadásaikat, mikor kurzusaikat és mikor tanfolyamaikat? Voltak-e külön munkás-előadások? Népszerű zene-estélyeket (hangversenyeket) és színielőadásokat rendeznek-e? Rendeznek-e tanulmányi kirándulásokat (ha igen: hová, mely célból, hányan vettek azokban részt)? Van-e könyvtáruk? Ha van: milyen nagy az, mikor használható és hogyan (kölcsön adják-e a könyveket s ha igen: milyen föltételek mellett s milyen eredménnyel, továbbá elveszett-e könyv s hány százalék az)? Eddigi működésöknek milyen hiányosságait észlelték eddig s hogyan vélik azokat kiküszöbölni? — Lehetőleg *táblázatos*, könnyen áttekinthető *kimutatásokat* kérünk az *alapszabályok* és az esetleg megjelent *évi jelentések* szíves mellékelésével.

Ezen az oldalon kívül tartalmazta az első szám a Szózat-ot (l. a Napló 593. oldalán), annak végében a Kongresszus helyét, idejét s a fölnőttek tanítása iránt érdeklődő minden közhatóság, intézet, egyesület, testület és egyénhez intézett fölhívást csatlakozásra.

A Kongresszus irodája mindvégig az Erzsébet Népakadémia irodája volt (VIII., Német-utca 40. I. em. 9. sz. a.)

Az első szám tartalmazta még a Szervezési Szabályzatot, (l. a Napló 11. oldalán) a munkatervezetet (l. a 603. oldalon), az Intéző Bizottság első névsorát és a Végrehajtó Bizottság addig már kiegészített névsorát, azzal a megjegyzéssel, hogy *Pécsett* most folyik a szervezkedés s az ottani bizottsági tagok névsorát az Értesítő 2. száma fogja közölni.

Az Értesítő végén ötnegyed oldalnyi hirdetés volt.

*

A kereskedelemügyi miniszterium a portómentesség kedvezményét nem adhatta meg «mivel a kedvezmény megadására a portómentességi törvényes szabályok nem nyújtanak alapot s ezen szabályok keretén kívül pedig újabb irányú portómentesség egyáltálán nem engedélyezhető.»

Ennekfolytán a szerkesztők sürgős kérvényt adtak be a budapesti m. kir. pósta- és távirdaigazgatósághoz az «Értesítő» számára a hirlapjegy használhatásának engedélyezése iránt; ezt a pt. igazgatóság haladéktalanul megadta.

*

Az Értesítő első számát *10,000 példányban terjesztettük.* Megküldöttük azt minden törvényhatóság alispánjának (polgármesterének), valamennyi a címtárakban föllelhető egyesületnek, körnek, szervezetnek, amelynek, bármily kevéssé is, hatáskörébe tartozhatott a szabad tanítás. Megküldöttük valamennyi iskolának, minden egyetemi és középiskolai tanárnak külön-külön, a tanári köröknek, a tanítói egyesületeknek, a szakiskoláknak, főigazgatóknak és tanfelügyelőknek stb. stb.

Támadások.

Az első lépéstől kezdve mindvégig sokféle támadásban volt része a Kongresszusnak is, az Intéző és a Végrehajtó Bizottságnak is.

Az Intéző Bizottság 1907 május 6-iki ülésének elején *Beöthy Zsolt* elnök megemlékezik ezekről a támadásokról, amelyeknek nagy fontosságot nem tulajdonít, sőt azokra reflektálni sem tartja szükségesnek, mert aki *elfogulatlan* velünk szemben, annak fölösleges megmagyarázni azt, hogy a *Kongresszus hozzáférhetővé akarja tenni a magyar nép számára a tudást, a műveltséget* s amikor ezt *a nép közkincsévé* akarjuk tenni, egyben *fokozni akarjuk a haza iránti kötelességteljesítés képességét.* (Általános helyeslés.)

Schandl Károly megköszöni, hogy a Kongresszuson való részvételre fölhívatott az ifjúság Széchenyi-Szövetsége s hogy ő, mint annak elnöke, az Intéző Bizottságba is beválasztatott. Hangsúlyozza, hogy a Széchenyi-Szövetség minden népművelési mozgalomnak lelkes híve s szívesen vesz részt a Kongresszuson is, ha az elnök által említett támadások tényleg alaptalanok s a Kongresszus nem törekszik a magyar nemzeti irány gyöngítésére.

Elnök hivatkozik előbbi szavaira s utal az Értesítő első számában megjelent Szózatra, mely világosan körvonalozza a Kongresszus irányát és célját. Ez a cél: *a nép java a műveltség által és a haza java a művelt nép által!* (Élénk helyeslés, taps.)

Dr. Kármán Mór furcsának tartja fiatalemberek részéről a Schandl-nyilvánította aggodalmakat s azt, hogy szinte magyarázatot kér olyan öregektől, *kik egész életöket a hazafiasság emelésére fordították*, kik nem igérgetnek, hanem igéreteik legnagyobb részét már be is váltották! (Helyeslés.)

Schandl Károly magyarázatként megemlíti, hogy ő és társai nem táplálnak aggodalmakat, fölszólalásával

csak tisztázni akarta az eszméket s főként a társadalmat — melyben a legkülönfélébb hangok hallhatók a Kongresszusról — óhajtotta megnyugtatni. Kijelenti, hogy az elnök szavai őt is, társait is teljesen kielégítették s ők is részt kérnek a Kongresszus munkájából. (Helyeslés.)

Dr. Pikler Gyula úgy véli, hogy a támadások és a nyugtalanság oka talán ő benne és társaiban fekszik. *Szükségesnek tartja annak hangsúlyozását, hogy ő és társai is*, csakúgy mint a Kongresszus Intéző Bizottságának valamennyi tagja: *ez országnak és nemzetnek emelkedését, fejlődését, akarják előmozdítani* s minden törekvésük ide irányul. A *módok* tekintetében lehet köztünk eltérés, a *cél* tekintetében azonban *nem!* (Helyeslés.)

Az ülés további folyamán tudomásul vette az Intéző Bizottság az újabban csatlakozottak névsorát, az Értesítő első számának megjelenéséről és szétküldéséről szóló jelentéseket és kiegészítette az Intéző és a Végrehajtó Bizottságot.

Pályi Sándor főtitkár jelenti, hogy április derekán a Végrehajtó Bizottság megbízásából Pécsett járt, hol igen szívesen fogadták. A jótékony nőegylet helyiségében értekezletet tartottak Zsolnay Miklós elnöklete alatt, kinek indítványára kisebb bizottságot választottak, mely a Pécsi előkészületeket teljesítse. E bizottság tagjai lettek Nendtvich Andor polgármester, Koszits Kamill alispán, Zsolnay Miklós és többen; a végleges névsor összeállítását, illetve a rendező bizottság megalakítását azonban későbbre kellett halasztaniok az országos kiállítás megnyitásának előmunkálatai miatt.

Az Intéző Bizottság örömmel vette tudomásul a jelentésből azt a nagy érdeklődést, melyet a Kongresszus Pécsett keltett s elnök indítványára kimondja, hogy a pécsi helyi bizottságba beválasztandókkal a Végrehajtó Bizottság rövid úton egészítse ki annak idején az Intéző Bizottságot.

A pénzügyi bizottság.

Ugyancsak a május 6-iki ülésén választotta meg az Intéző Bizottság a *pénzügyi bizottságot*. E bizottság tagjai lettek: *Rust* József (elnök), dr. *Fellner* Frigyes, dr. *Márkus* Dezső intéző bizottsági tagok, dr. *Mátrai* Gábor pénztáros, *Rónay* Ákos ellenőr, *Zsolnay* Miklós gazda és *Vörösváry* Ferenc titkár.

A bizottság néhány nap múlva megalakult s első sorban a már csatlakozottakat s a jelentkezett tagokat kérte föl a tagsági díjak beküldésére. Fölhívást intézett továbbá a nagyobb iparvállalatokhoz, pénzintézetekhez és társas-közökhöz, azok anyagi támogatását kérve.

A bizottság működésének eredményéről a Napló 633. oldalán az adományok jegyzéke tanúskodik.

Az ügyrend.

Az Intéző Bizottság július 1-i ülésén a közben beérkezett adományokért jegyzőkönyvi köszönetet szavazott az adakozóknak s tudomásul vette a pécsi helyi bizottság megalakulását. Ennek tagjaival kiegészítette az Intéző Bizottságot s megkéri a jelen lévő dr. *Doktor* Sándor pécsi bizottsági tagot arra, hogy a maguk köréből szíveskedjenek a *rendező bizottságot* megalakítani, — amely kérés közvetítését ő szíves készséggel magára vállalja.

Tudomásul vette a Bizottság azoknak az előadóknak névsorát, akik eddig szívesek voltak a munkatervezetben foglalt előadások megtartására, a munkatervezetnek előterjesztett módosítását elfogadta s a további tárgyalásokat az előadókkal s az esetleges változásokat az előadásokban az elnökség hatáskörébe utalta.

Elnök jelenti, hogy az előadások megállapításakor fölmerült az a terv, hogy a Kongresszuson néhány népszerű tudományos előadás is tartassék. (Helyeslés.) Egyik ilyen előadásra sikerült dr. *Ilosvay* Lajost megnyerni, ki a vegytan köréből tart kísérletekkel kapcsolatos előadást, *elnök* pedig,

fölkéretvén erre, Munkácsyról fog vetített képekkel kísért előadást tartani.

Az ülés utolsó tárgya az *ügyrend* megállapítása volt. A *Pályi* és *Vörösváry* titkárok-tervezte ügyrend pontonként tárgyaltatván, az Intéző Bizottság azt a Napló 16. oldalán közölt szövegben fogadta el.

Az Értesítő 2., 3. és 4. száma.

A július 20-iki 2. szám az *ügyrend* közlésével kezdődött, megismételte az 1-ső szám fölhívását a csatlakozásra, tartalmazta az időközben csatlakozottak, valamint az előadók névsorát, megkezdte az előadások szillabusainak, vezérfonalainak közlését s végül a kiegészített Intéző Bizottság névsorát.

Az augusztus 31-én megjelent 3. szám közli a vasúti kedvezményeket s az elszállásolásokra vonatkozó tudnivalókat, megismétli a csatlakozásra vonatkozó fölhívást, közli a kiegészített Végrehajtó Bizottság névsorát s számos előadás szillabusát.

Szeptember 21-én jelent meg az Értesítő 4. száma a szillabusok harmadik sorozatával, az újabban csatlakozott hatóságok, testületek, egyesületek stb. névsorával és a következő tudnivalókkal:

Kedvezmények.

I.

A kongresszusi tagok a magyar királyi államvasutakon a *pécsi kiállítási utazási kedvezményt* vehetik igénybe, mely szerint *a lakóhely vasúti állomásán* megváltják a kiállítás 1 koronás belépő jegyét s ezzel egyidejűleg *menet-térti jegyet* váltanak *Pécsre* s így

a II. osztályú menet-térti jeggyel az I. osztályon,
a III. « « « *a II.* «
egy II. osztályú jeggyel a III. osztályon utazhatnak oda és *vissza.*

E jegyek váltásához nem szükséges *semmiféle igazolvány*. Azok a tagok, kik hivatalból *félárú menetjegy* váltására jogosítvák, természetesen élni fognak e jogukkal.

II.

Pécsett, a *kiállításon* tagjaink *tagsági jegyük fölmutatása mellett*, a következő *kedvezményes belépőjegyeket* válthatják:

1. *Egész napra* érvényes *permanens-jegyet:*
   a) köznapokon 1 koronáért,
   b) vasárnap 60 fillérért.
2. *Állandó jegyet* (érvényes október 2-án este 6 órától éjfélig, (tehát a Kongresszus egész tartama alatt) *3 koronáért.*
3. *Egyszeri belépésre jogosító jegyet:*
   a) köznapokon (esti 6 óráig) *50 fillérért,*
   b) vasárnap (esti 6 óráig) *30 fillérért,*
   c) este 6 órától (köznapokon és vasárnap egyaránt) *20 fillérért.*

III.

A rendező bizottság gondoskodik arról, hogy tagjaink *mérsékelt áron és jól étkezhessenek*. Így például:

október 2-án, szerdán, (az este ½ 9 órakor megtartandó alakuló ülés után) *közös vacsora* a Polgári Kaszinó helyiségeiben. *Egy teríték ára* 1 korona 20 fillér,

október 3-án, csütörtökön, (d. e. 9 órakor: megnyitó ülés, utána: a szakosztályok megalakulása) *déli 1 órakor közös ebéd* a Scholcz-féle sörházban (Sörház-utca). *Egy teríték ára* 1 korona 70 fillér.

Akik e közös étkezéseken részt óhajtanak venni, közöljék e szándékukat velünk levelező-lapon legkésőbben folyó hó 28 áig.

Tagsági jegyét mindenki *vigye el magával*. Akik azt még nem váltották ki: *küldjék be a 4 korona tagsági díjat póstautalványon*, még pedig legkésőbben folyó hó 26-áig, mert *az irodát azután Pécsre helyezzük át* s a költözés

következtében esetleg *késedelmesen érkező küldemények okozta* hátrányért nem felelhetünk!

* * *

A Kongresszus helye: *Pécs*, az ottani országos kiállítással kapcsolatban.

Ideje: 1907 évi október 3., 4., 5. és 6. napjai.

*

A Kongresszusnak rendes tagja lehet minden magyar állampolgár, férfi és nő egyaránt. — Közhatóságok, intézetek, egyesületek és testületek küldöttekkel képviseltetik magukat a rendes tagok sorában.

A Kongresszus rendes tagja négy korona tagsági díjat fizet, melyet legcélszerűbb *postautulványon* a Kongresszus irodájának címére beküldeni.

*

Rendkívüli tagokat, kik csak *egy korona* tagsági díjat fizetnek, legcélszerűbb az utalvány szelvényén bejelenteni s egyben tagsági díjukat is beküldeni.

* * *

Az Értesítőnek *folyó hó 28-án* megjelenő *legközelebbi száma* tartalmazni fogja a *végleges munkatervezet* alapján összeállított *pontos napirendet.* E számot a megjelenés napján haladéktalanul megküldjük t. tagjainknak, hogy elutazásuk előtt kellően tájékozódhassanak.

*

Kérjük t. tagtársainkat: szíveskedjenek utazásukat úgy beosztani, hogy lehetőleg október 2-án, szerdán, este 8 órára már Pécsett legyenek, *hogy az alakuló ülésen is részt vehessenek.*

A szerkesztők.

A végleges munkatervezet és napirend.

A Kongresszus előtti utolsó ülését az Intéző Bizottság 1907 szeptember 23-án délután 5 órakor tartotta meg Budapesten a Központi Városháza tanácstermében, ahol dr. Bárczy István székesfővárosi polgármester úr szívességéből valamennyi ülését tartotta.

E rendkívül látogatott ülést *Beöthy Zsolt* ügyvivő elnök azzal a jelentésével nyitotta meg, hogy az elnökség a nyári szünidő alatt a reá bízott föladatokat megoldotta, minden folyóügyet elintézett s általában mindent elkövetett arra, hogy a Kongresszus minél jobban sikerüljön, minél eredményesebben működhessen. (Éljenzés.)

Vörösváry Ferenc titkár, ki a jegyzőkönyvet vezette, a folyó-ügyekről, pénztári állapotról és az újabb adományokról számol be, mely jelentéseket a Bizottság tudomásul vette.

Pályi Sándor főtitkár jelenti, hogy *Vörösváry* Ferenc titkárral e hó 15-ikén Pécsett járt, hol a helyi bizottsággal minden részletet megállapítottak, a szükséges előadó és tárgyaló termeket kijelölték, az elszállásolásról és az olcsó étkezésről gondoskodtak. Jelenti, hogy Pécsett *Makay István* városi tanácsnok elnöklete alatt elszállásoló bizottság alakult s hogy üléstermeket a Kongresszus rendelkezésére bocsátottak a Nemzeti Kaszinó, a Polgári Kaszinó és Pécs városa. Előbbiek nagytermeiket, utóbbi a Városi Székház közgyűlési és három másik termét. Ez alkalommal kidolgozták a pontos napirendet, a rendelkezésre álló helyiségek figyelembe vételével s mind ezt, mind a végleges munkatervezetet bemutatja az Intéző Bizottságnak s kéri annak végleges megállapítását.

Az Intéző Bizottság a bejelentéseket tudomásul véve, pontonként tárgyalta az előterjesztett *napirendet és részletes programmot* s azt, némi módosítás után, a következőképpen állapította meg:

I. Időbeosztás:

— 1907 október 2, szerda —

Este 1/29 órakor: alakuló ülés a Pécsi Polgári Kaszinóban (Kazinczy-utca 4. sz. a.).

Ezután: közös vacsora ugyanott. Egy teríték ára 1 kor. 20 fillér.

*

— 1907 október 3, csütörtök —

Délelőtt 9 órakor: megnyitó ülés a Pécsi Nemzeti Kaszinó nagytermében (Király-utca 13.).

Déli 1/21 órakor: közös ebéd a Scholcz-féle sörházban (Sörház-utca.). Egy teríték ára 1 korona 70 fillér.

Délután 3 órakor: szakosztályi ülések.

1. a Városi Székház I. emeleti 34. számú termében:
a második (könyvtári és múzeumi) szakosztály.
2. a Városi Székház közgyűlési termében:
a negyedik (művészeti) szakosztály.

Este 1/28 órakor: vacsora a kiállítás nagyvendéglőjében (étlap szerint).

*

— 1907 október 4, péntek —

Délelőtt 8 órakor: szakosztályi ülések.

1. a Városi Székház közgyűlési termében:
az első szakosztály első csoportja.
2. a Városi Székház I. emelet 34. számú termében:
az első szakosztály negyedik csoportja.
3. a Városi Székház árvaszéki tanácstermében (II. em. 79/1.):
a harmadik (sajtó-) szakosztály.
4. a Városi Székház I. em. 33. számú termében:
az ötödik (turista- és testnevelési) szakosztály.

Délelőtt 11 órakor: a Zsolnay-gyár megtekintése csoportokban.

Délután 3 órakor: szakosztályi ülés a Városi Székház közgyűlési termében:

első szakosztály első csoportja (folytatólagos ülés).

Este 8 órakor: népszerű tudományos előadás a Nemzeti Kaszinó nagytermében (Király-utca 13.).

*

— 1907 október 5, szombat —

Délelőtt 9 órakor: Együttes ülés a Nemzeti Kaszinó nagytermében (Király-utca 13.).

Délután 3 órakor: szakosztályi ülések.

1. a Városi Székház I. em. 34. számú termében:
   az első szakosztály második csoportja.
2. a Városi Székház közgyűlési termében:
   az első szakosztály harmadik csoportja.

Este 8 órakor: népszerű tudományos előadás a Nemzeti Kaszinó nagytermében (Király-utca 13.).

*

— 1907 október 6, vasárnap —

Délelőtt 9 órakor: Együttes (záró-) ülés a Nemzeti Kaszinó nagytermében (Király-utca 13.).

Délután 1/23 órakor: a Pécsi Székesegyház bemutatása.

Délután 4 órakor: a kiállítás megtekintése.

Este 7 órakor: vacsora a kiállítás nagyvendéglőjében (étlap szerint).

* * *

II. Részletes programm:

— 1907 október 2-án, szerdán —

Este 1/29 órakor, a Pécsi Polgári Kaszinóban (Kazinczy-utca 4. sz. a.)

ALAKULÓ ÜLÉS

a következő *napirenddel:*

1. a) *az elnök,*
   b) *a társelnökök,*
   c) *a szakosztályok egy-egy elnökének,*
   d) *a szakosztályok egy-egy titkárának megválasztása.* (A Kongresszus egyéb tisztségeit [főtitkár, titkárok, pénztáros, ellenőr és gazda] az Intéző Bizottság megfelelő tisztviselői viselik).
2. *A Kongresszus végleges munkatervezetének bejelentése.*

*

Az alakuló ülés után: *közös vacsora* ugyanott. Egy terítéк ára *1 korona 20 fillér.*

* * *

— 1907 október 3-án, csütörtökön —

Délelőtt 9 órakor, a Pécsi Nemzeti Kaszinó nagytermében (Király-utca 13. sz. a.)

MEGNYITÓ ÜLÉS

a következő *napirenddel:*

1. *Elnöki megnyitó.*
2. *Üdvözlések.*
3. *A szabad tanítás történeti fejlődése és mai állása.* Előadó: *Márki Hugó dr.* ügyvéd, a Budapesti Kereskedelmi Akadémia tanára.
4. *A szabad tanítás jelentősége általában és különösen hazánkban.* Előadó: *Hegedűs István dr.*
5. *Az alakuló ülés választási eredményeinek bejelentése.*

*

Déli 1/21 órakor: *közös ebéd* a Scholcz-féle sörházban (Sörház-utca). Egy teríték ára *1 korona 70 fillér.*

*

SZAKOSZTÁLYI ÜLÉSEK:

Délután 3 órakor:

A) Második (könyvtári és múzeumi) szakosztály, a Városi Székház I. em. 34. számú termében, délután 3 órakor:

1. *Megalakulás.*

2. *Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, — azok szervezése és az esteli könyvtárak kérdése.* Előadó: *Ferenczi Zoltán dr.*, budapesti m. kir. tudomány-egyetemi könyvtárigazgató.

3. *A középiskolai tanári könyvtárak átalakítása közkönyvtárakká.* Előadó: *Móczár József dr.*, szalontai gimnáziumi tanár.

4. *Általános irányelvek népkönyvtár könyveinek megválogatásában.* Előadó: *Szabó Ervin dr.*, székesfővárosi könyvtáros.

5. *Könyvjegyzék a népkönyvtárak számára.* Előadó: *Tóth Rezső dr.*, főgimnáziumi tanár, a Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző bizottság előadója.

6. *Milyen módon használjuk a múzeumokat és tudományos gyűjteményeket a szabad tanításban?* Előadó: *Radisics Jenő*, miniszteri tanácsos, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum igazgatója.

7. *Múzeumok a népművelés szolgálatában.* Előadó: *Czakó Elemér dr.*, az Orsz. Magy. Iparművészeti Múzeum őre.

8. *Minő katalógusokat kíván a szabad tanítás?* Előadó: *Meller Simon dr.*, író, a Szépművészeti Múzeum őre.

9. *Múzeális vándorkiállítások.* Előadó: *Ács Lipót*, szekszárdi főgimnáziumi tanár, múzeumi őr.

*

B) Negyedik (művészeti) szakosztály, a Városi Székház közgyűlési termében (II. emelet 56.) délután 3 órakor:

1. *Megalakulás.*

2. *Fordítanak-e elég gondot ma a nép nemesebb élvezeteire?* Előadó: *Jászi Oszkár dr.*, író, a Társadalomtudományok Szabad Iskolájának igazgatója.

3. *Mik a tennivalók a képzőművészetek terén?* Előadó: *Lyka Károly*, író, a «Művészet» szerkesztője.

4. *Színházak a népművelés szolgálatában.* Előadó: *Váradi Antal dr.*, udvari tanácsos.

5. *Állami föladatok a zenetanítás terén.* Előadó: *Sztojanovits Jenő*, énekszakfelügyelő, a budapesti Szent István Bazilika karnagya.

6. *Néphangversenyek. Vándorzenekarok.* Előadó: *Molnár Géza dr.*, orsz. m. kir. zeneakadémiai tanár, egyetemi magántanár.

*

1907 október 4-én, pénteken.

Délelőtt 8 órakor:

SZAKOSZTÁLYI ÜLÉSEK:

A) Első szakosztály első csoportja, *a Városi Székház közgyűlési termében* (II. emelet 56. ajtó), délelőtt 8-tól 11-ig és délután 3-tól.

1. *Megalakulás.*

2. *A filozófia a szabad tanításban.* Előadó: *Alexander Bernát dr.* egyetemi ny. r. tanár.

3. *A történelmi oktatás.* Előadó: *Marczali Henrik dr.*, egyetemi ny. r. tanár.

4. *A történet eszméje és a szabad oktatás.* Előadó: *Hornyánszky Gyula dr.*, egyetemi magántanár.

5. *A földrajz tanítása.* Előadó: *Erődi Béla dr.*, udvari tanácsos, budapesti tankerületi kir. főigazgató.

6. *A földrajz a nagyközönségnek.* Előadó: *Cholnoky Jenő dr.*, egyetemi ny. r. tanár.

7. *A jogtudományi ismeretek népszerűsítése.* Előadó: *Schwarz Gusztáv dr.*, udvari tanácsos, egyetemi ny. r. tanár.

8. *A jogrend alapfogalmainak szabad tanítása.* Előadó: *Timon Ákos dr.*, miniszteri tanácsos, egyetemi ny. r. tanár.

9. *A társadalomtudomány szabad tanítása.* Előadó: *Pikler Gyula dr.*, egyetemi ny. r. tanár.

10. *Nyelvtudomány és irodalom.* Előadók:

1. *Balassa József dr.*, főgimnáziumi tanár.
2. *Négyesy László dr.*, egyetemi magántanár, gyakorló-főgimnáziumi tanár, az Országos Középiskolai Tanáregyesület elnöke.
3. *Hegedűs István dr.*, egyetemi ny. r. tanár.

11. *A klasszikus világ a szabad tanítsban.* Előadó: *Geréb József dr.*, gyakorló-főgimnáziumi tanár.

*

B) Első szakosztály negyedik csoportja, *a Városi Székház I. emeleti 34. számú termében*, délelőtt 8 órakor:

1. *Megalakulás.*

2. *Kik tanítsanak a szabad tanítás iskolájában?* Előadó: *Wildner Ödön dr.*, író, székesfővárosi tanácsjegyző.

3. *A hallgatók milyen módon számoljanak be szerzett ismereteikről, kapjanak-e bizonyítványt s ha igen: mikor és milyet?* Előadó: *Márki Hugó dr.*, ügyvéd, a Budapesti Kereskedelmi Akadémia tanára.

4. *A munkásnők továbbképzése.* Előadó: *Glücklich Vilma*, a Feministák Egyesületének ügyvezetője.

*

C) Harmadik (sajtó) szakosztály, *a Városi Székház árvaszéki tanácstermében (II. emelet 79/1.)*, délelőtt 8 órakor:

1. *Megalakulás.*

2. *A sajtó bevonása a szabad tanítás szervezetébe.* Előadó: *Kenedi Géza dr.*, író.

*

D) Ötödik (turista- és testnevelési) szakosztály, *a Városi Székház I. emelet 33. számú termében*, délelőtt 8 órakor:

1. *Megalakulás.*

2. *A turistaság fejlesztése az ipari munkásság körében.* Előadó: *Téry Ödön dr.*, belügyminiszteri osztálytanácsos, közegészségügyi főfelügyelő, a Magyar Turista-Egyesület ügyvivő elnöke.

3. *A testnevelés terjesztése a nép között.* Előadó: *Stankovits Szilárd dr.*, székesfővárosi polgármesteri titkár, a Magyar Athlétikai Szövetség titkára.

4. *A testi nevelés fejlesztése az ipari munkásság körében.* Előadó: *Wein Dezső dr.* orvos, a Budapesti (Budai) Tornaegyesület alelnöke.

5. *Munkások sportűzése.* Előadó: *Lauber Dezső*, okl. építész, székesfővárosi mérnök, a Magyar Athlétikai Club és a Magyar Olympiai Bizottság titkára.

* * *

Délelőtt 11 órakor: a Zsolnay-gyár megtekintése csoportokban. — Találkozás a gyár területén.

* * *

Népszerű tudományos előadás, *a Nemzeti Kaszinó nagytermében* (Király-utca 13.) este 8 órakor:

az égés-jelenségekről, *vegytani előadás kísérletekkel.* Előadó: *Ilosvay Lajos dr.*, udvari tanácsos, műegyetemi ny. r. tanár.

* * *

1907 október 5-én, szombaton.

Délelőtt 9 órakor, *a Nemzeti Kaszinó nagytermében* (Király-utca 13.)

EGYÜTTES ÜLÉS

a következő *napirenddel.*

1. *A szabad tanítás tárgyai, módja és eszközei.* Előadók:

1. *Pikler Gyula dr.*, egyetemi ny. r. tanár, a Társadalomtudományi Társaság elnöke.
2. *Gaal Jenő dr.*, miniszteri tanácsos, műegyetemi ny. r. tanár, a Társadalomtudományi Egyesület elnöke.

2. *Falusi közművelődési egyesületek.* Előadó: *Waldapfel János dr.*, gyakorló-főgimnáziumi tanár.

*

Délután 3 órakor:

SZAKOSZTÁLYI ÜLÉSEK.

A) Első szakosztály második csoportja, *a Városi Székház I. emeleti 34. számú termében,* délután 3 órakor:

1. *Megalakulás.*
2. *A mathematikai oktatás a szabad tanításban.* Előadó: *Beke Manó dr.*, egyetemi ny. r. tanár.
3. *A természettudományok tanításáról a szabad tanítás iskolájában.* Előadó: *Ilosvay Lajos dr.*, udvari tanácsos, műegyetemi ny. r. tanár.
4. *Egészségtan.* Előadó: *Gerlóczy Zsigmond dr.*, egyetemi magántanár, közkórházi főorvos.

*

B) Első szakosztály harmadik csoportja, *a Városi Székház közgyűlési termében.* (II. emelet 56.) délután 3 órakor:

1. *Megalakulás.*
2. *Kereskedelmi ismeretek.* Előadó: *Schack Béla dr.*, a felső kereskedelmi iskolák főigazgatója.
3. *Technika, ipar és technológia.* Előadó: *Gaul Károly*, a m. kir. technológiai iparmúzeum igazgatója.
4. *Mezőgazdasági ismeretek.* Előadó: *Kosutány Tamás dr.*, az Országos m. kir. Kémiai Intézet igazgatója.
5. *Szabad tanítás a tanya, a falu és a város gazdanépének.* Előadó: *Magyar Kázmér*, kir. tanácsos, a földműves-iskolák tanfelügyelője.
6. *A nők gazdasági szakoktatása.* Előadó: *özv. Végess Sándorné*, az aradi állami felsőbb leányiskola tanítónője.

* * *

Népszerű tudományos előadás, *a Nemzeti Kaszinó nagytermében* (Király-utca 13.) este 8 órakor:

Munkácsy. *Vetített képekkel.* Előadó: *Beöthy Zsolt dr.*, főrend, egyetemi ny. r. tanár.

* * *

1907 október 6-án, vasárnap.

Délelőtt 9 órakor, *a Nemzeti Kaszinó nagytermében* (Király-utca 13.)

EGYÜTTES (ZÁRÓ-) ÜLÉS

a következő *napirenddel.*

1. *A szakosztályok jelentései.*
2. *A szabad tanítás szervezése.* Előadó: *Fályi Sándor*, gyakorló-főgimnáziumi tanár.
3. *A szabad tanítás és a néptanítók.* Előadó: *Beke Manó dr.*, egyetemi ny. r. tanár.
4. *Az ifjúsági egyesületek a népművelés terén.* Előadó: *Petri Mór dr.*, kir. tanácsos, pestmegyei kir. tanfelügyelő.
5. *Elnöki zárószó.*

*

Délután 1/23 órakor: a *Pécsi Székesegyház* bemutatása. — Találkozás a Székesegyház előtt.

*

Délután 4 órakor: a *kiállítás* megtekintése.

*

Este 7 órakor: vacsora a kiállítási nagyvendéglőben (étlap szerint).

* * *

Az Értesítő 5., utolsó, száma

szeptember 28-án jelent meg. Tartalmazta a most közölt napirendet és végleges munkatervezetet; a 4. számból még fönnmaradt szillabusokat, az Intéző és Végrehajtó Bizottság végleges névsorát, a kedvezményeket és a Napló-ra vonatkozó következő fölhívást:

Fölhívás!

Az Intéző Bizottság határozata folytán tisztelettel kérjük a Kongresszus tisztelt előadóit, hogy előadásuknak lehetőleg szószerinti szövegét, legalább azonban az előadás bő kivonatát, legkésőbben előadásuk befejeztével szíveskedjenek az illető szakosztályi titkárnak okvetlenül átadni, hogy azt a *Kongresszus Napló*-jában kiadhassuk, maradandó emléket állítván ezzel a Kongresszusnak!

A hozzászólókat szintén kérjük, hogy hozzászólásaikat még az ülésen adják át írásba foglalva a szakosztályi titkároknak, mert a Naplóban a hozzászólásokat is kiadjuk, ami azonban csak ilyen módon lehetséges.

Segítsenek ezzel megvalósítani ama törekvésünket, hogy a Napló a Kongresszus tárgyalásainak hű tükre legyen!

A szerkesztők.

Ennek a fölhívásnak eredménye: *ez a Napló*, mely tartalmazza a rendelkezésünkre bocsátott kéziratokat.

* * *

Amikor e Naplót közzétesszük, kellemes kötelességet teljesítünk azzal, hogy *valamennyi előadónak és hozzászólónak*, kik oly szívesek voltak e fölhívásban hozzájuk intézett kérésünket teljesíteni, — *szíves előzékenységökért hálás köszönetet mondunk.*

* * *

ZÁRÓSZÓ.

A Kongresszus lefolyása

híven tükröződik e kötetnek napló-részében. Annak bírálata nem e keretbe való. A Kongresszus ügyeinek végleges lebonyolítása e Napló megjelenése utáni időre marad, amikor az Intéző Bizottság megtartja záró ülését. A Végrehajtó Bizottság utolsó ülését 1908 március 28-án este 6 órakor tartotta Budapesten, a Középponti Városház tanácstermében. Ezen az ülésen határozta el a Végrehajtó Bizottság a *Napló* kiadását, kimutatván arra a fedezetet. *Árát 10 koronában* állapította meg; a Kongresszus volt *rendes* tagjai díjtalanul kapják meg, tagilletményül.

Forgassák e Naplót azzal a szeretettel, mellyel azt összeállítottuk s merítsenek belőle buzdítást és erőt a megkezdett, de még távolról sem befejezett munka folytatására.

*

Nem fejezhetjük be helyesebben a Kongresszus történetét, mint azzal a néhány mondattal, mellyel *Beöthy Zsolt* a Végrehajtó Bizottság utolsó (1908 március 28-iki) ülését megnyitotta:

A Kongresszus lefolyását, eredményét, mindnyájan ismerjük. Az eredmény pártatlan méltatását, különösen eleinte, befolyásolták részben személyes vonatkozású izgalmak, melyek a Kongresszus tárgyalásait kísérték. A köztudatban ilyen izgalmak mind jobban és gyorsan el szoktak homályosodni, mit az is bizonyít, hogy már ma, alig fél évvel a Kongresszus lezajlása után, másként gondolkozik a közvélemény az ott történtekről, mint az első napokban.

Ha nem értük is el mindazt az eredményt, melyet célul magunk elé tűztünk, mégis három olyan eredményről számolhatunk be, melyek eléggé igazolják a Kongresszus megtartását.

Az első ilyen eredmény az, hogy a *szabad tanítás* nem-

zeti fontosságú ügye iránt rendkívüli figyelmet és érdeklődést keltett föl.

A másik eredménye, hogy a szabad tanítás föladatainak megoldása iránt mutatkozott ellentétek, ha nem simultak is el egészen, de az ellentétes álláspontón lévők jobban megértették egymást és a szabad tanításra kiváló fontosságú viszonyok megismerése a közvéleményben gyarapodott, a fölfogás tisztult.

Harmadik eredménye, hogy a fontos kérdések egész sorának minden mozzanatára vonatkozólag értékesnél-értékesebb előadások, fölszólalások, viták hangzottak el, melyek a továbbfejlődésre igen fontosak, szinte nélkülözhetetlenek.

E három nagyfontosságú eredményt senki kétségbe nem vonhatja.

Föltétlenül szükséges azonban, hogy a Kongresszus tárgyalásait gyümölcsözővé tegyük s ezért azok közzététele igen fontos.

*

Íme: közzé tettük.

Gyümölcsözzék ez a gazdag anyag szeretett magyar hazánk, nemzetünk, népünk javára, boldogulására minél gazdagabban!

*

Budapesten, 1908 évi május havában.

Vörösváry Ferenc.

FÜGGELÉK.

I.

Az adományok jegyzéke.

II.

A Kongresszus *rendes tagjainak* betűrendes névsora.

III.

A *rendkívüli tagok* névsora.

ADOMÁNYOK.

1.	Breitner L. Zsigmond	100·—	K
2.	Első Magyar Általános Biztosító Társaság	100·—	«
3.	Kisbirtokosok Országos Földhitelintézete	100·—	«
4.	Magyar Agrár és Járadékhitelbank	100·—	«
5.	Magyar Iparművészeti Társulat	50·—	«
6.	Magyar Jelzálog Hitelbank	100·—	«
7.	Magyar Országos Központi Takarékpénztár	50·—	«
8.	Magyarországi Szimbolikus Nagypáholy	50·—	«
9.	Ormódy Vilmos	200·—	«
10.	Országos Középiskolai Tanáregyesület	50·—	«
11.	Ruszti Rust József	500·—	«
12.	Társadalomtudományi Társaság	100·—	«
13.	Zsolnay Miklós	1000·—	«

Ezek az adományok, — továbbá *dr. Bárczy István* székesfővárosi polgármester ama szíves előzékenysége, hogy a Kongresszuson megtartott *előadásokat* a szerkesztésében megjelenő «Népművelés»-ben közzétette s az egész szedést rendelkezésünkre bocsátotta, — tették lehetővé azt, hogy ezt a Naplót (melynek valódi értéke többszöröse a tagsági díjnak!) a Kongresszus mindegyik rendes tagjának díjtalanul, mint tagilletményt küldhetjük meg.

Fogadják e fontos kulturális ügy nemes támogatói valamennyi tagtársunk nevében hálás köszönetünket.

*

A RENDES TAGOK
BETŰRENDES NÉVSORA.

A csatlakozott hatóságok, testületek, egyesületek és egyéb intézmények jegyzékét lásd a Napló 7. oldalán.

Adler Dezső
Alexander Bernát dr.
özv. Almássy Istvánné
Ambach Mihály
Anderle József
Andreánszky Olga
Angyal Pál dr.
Arnhold Nándor
Ács Lipót
Ádám Kristóf
Ádám Lajos
Ágoston Péter dr.
Ágotai Lajos
Ámon József
Ányos Imre
Babics Sándor
Badics Ferenc dr.
Balassa József dr.
Baliga István
Balku Dénes
Balla Jenő
Ballenegger Róbert
Balogh Bertalan
Balogh Jenő dr.
Bardócz Pál
Bartóky József dr.
Bayer Mihály
Bácsvány József
Bárczy István dr.
Bátor János
Bedő Károly
Beke Manó dr.
Benicsek Jenő
Beöthy Zsolt dr.
Berczik Árpád
Berecz Fidél
Bernát István dr.
Bernolák Nándor dr.
Bertalan István
Berzeviczy Albert dr.
Békássy Elemérné
Bitter Illés
Bitter Péter
Blasutigh Károly
Blau Adolf dr.
Blum Gyula dr.
Bodnár Imre
Bodolay István
Brandstein Illés
Braun Hermann
Braun István
Brázovay Kálmán
Bricht Lipót
Brunner Károly

Buday Dezső dr.
Buday Sándor
Buzássy Ábel
Christián György
Concha Győző dr.
Csáky Zsigmond
Cserni Béla dr.
Csernics Elemér
Cserta Vince
Csízik Gyula
Csizmadia Sándor
Csonka András
Csöngedy Gyula
Czakó Elemér dr.
Czettler Jenő dr.
Czédli István
Cziklay Lajos
Czirer Elek dr.
Daempf Imre
Daláth Jenő
Demhardt József
Dergács Károly
Derlir Imre
Deutsch Kálmán
Dénes Sándor dr.
Déry Gyula
Dési Géza dr.
Dévay Nep. János
Diner-Dénes József
Dittrich Vilmos dr.
Dobay Sándor
Dobos Henrik
Doktor Sándor dr.
Dujmovics Zsigmond dr.
Eilingsfeld János
Eizer János
Ember Károly
Engel Róbert dr.
Entz Jolán
Enyedy Béni
Erdélyi János
Erődi Béla dr.
Erőss Károly
Erreth János
Fajth Jenő
Faludy Ádám
Fantus Fülöp dr.
Farkas István
Fáber Oszkár
Fehér Géza
Fejérpataky László dr.
Fellner Frigyes dr.
Ferenczi Zoltán dr.
Fényes Samu dr.
Fináczy Ernő dr.
Fischer-Colbrie Ágost dr.
Fischer János Károly
Fischer József (Pécs)
Fischer József (Baranyavár)
Fitz Károly
Fleischer Dávid
Flégl Antal
Forgon Lajos dr.
Forster Kálmán
Fraenkl Béla dr.
Frank Miksa dr.
Frantich Ágoston
Fried Ödön dr.
Friedreich István
Friedrich Géza
Fromm Géza dr.
Frühwirth Géza
Fuchs Ádám
Fuchs Gyula

Fuchs Kristóf
Fulmer János
Futima Sarolta
ifj. Fürst Gyula
Gaal Jenő dr.
Gabnai István
Gallé Tivadar
Garami Ernő
Garay János
Garbai Sándor
Gaul Károly
Gauser Rezső
Gábor György
Gábriel Ferenc
Gálffy Ignác
Gáspárics Alajos
Gebhardt Ferenc
Geöcze Sarolta
Geréb József dr.
Gerényi György
Gergely György dr.
Gerlóczy Zsigmond dr.
Géczy István
Giesswein Sándor dr.
Glatt Ignác
Glücklich Vilma
Gold Simon dr.
Gorzó Dénes
Gotthardt József
Gömörey Zsigmond dr.
Görög Ernő
Greszler Gyula dr.
Gróf József
Grünhut Fülöp
Guzsvenitz Vilmos
Gyömrey István
Györgyi Kálmán
Györváry Imre
Győry Tibor dr.
Gyulay Béla dr.
Gyurák Mihály
Haáz Kálmán
Hajdu Gyula dr.
Hajdu Marcel dr.
Halász Antal
Halvax József
Hanauer Á. István dr.
Hang Dániel dr.
Hank Antal
Hardy Ernő
Harkányi Ede dr.
Harrer Ferenc dr.
Hartl Gyula
Háj Ede
Hegedűs Ármin
Hegedűs István dr.
Hegedűs Károly
Hegyi József
Hekinger István
Heller Farkas dr.
Hinka Miklós dr.
Holicsek Péter
Holló Ferenc
Hollós Károly
Horacsek Endre
Hornyánszky Gyula dr.
Horowitz Gábor
Horváth György
Horváth József
Hronyetz Antal Gyula
Igaz Béla dr.
Illés István
Ilosvay Lajos dr.
Imre Sándor dr.

Imrefi László
Imrik Gusztáv dr.
Ince Gyula dr.
Ispánovits Sándor
Jakab Béla
Jakab Domokos
Jakab József
Jakobi Fülöp
Jancsó Benedek dr.
Jászai Samu
Jászi Oszkár dr.
Jäger Gusztáv
Jellasich István dr.
Jozgits János dr.
Jócsák Kálmán
Jóna Gábor
Jurisics Ignác György
Justus Mihály
Kalmár Rezső
Kaloni Ferenc
Kammerer Ferenc
Karch Kristóf
Kasza Ferenc
Katits Antal
Kaunitz Lajos dr.
Kármán Mór dr.
Károli Ferenc
Károly György
Károly Ignác
Kelemen Mihály dr.
Kelemen Mózes dr.
Kemény Boldizsár
Kenedi Géza dr.
Kerbolt Ferenc
Kerekes Pál
Keresztény János
Kertész Ferenc
Kertész Gusztáv
Késmárky József dr.
Kiss János dr.
Kiss József
Kiss Lajos
Kiss M. Valéria
Kitajka Lajos
Klárik Ferenc
Klein József dr.
Klein Tivadar
Klekner Alajos
Klobucsár József
Koch Ede
Kohlbach Bertalan dr.
Kohn Miksa
Komócsy István
Konkoly-Thege Miklós dr.
Kosutány Tamás dr.
Koszits Kamill
Kovács István
Kovács József
Kováts László
Kováts Sándor dr.
Kóródy Miklós
Köberling Károly
Körmendy Károly
Kőrösy György dr.
Kövesy Gábor
Krasznay Miklós dr.
Krausz Miksa
Krausz Mór
Kremmer László
Krumpf Vilmos
Kugler Alajos
Kugler Mihály
Kugler Sándor
Kunfi Zsigmond dr.

Küzdényi Szilárd
Laban Antal dr.
Ladányi József
Lajos Gyula
Lauber Dezső
Láday István
László Lajos
Lechner Kornél
Lengyel Imre
Lerner Dezső
Légár Hugó
Lissák Kálmán
Losonczy György
Lukács József
Lukács Pál
Lutz Miklós
Lyka Károly
Madzsar József dr.
Magdics Gáspár
Magyar Dezső
Magyar Gyula,
Magyar Kázmér
Majorossy Imre dr.
Maléter István
Maléter László
Mandello Gyula dr.
Marczali Henrik dr.
Marczin Ferenc
Marosi Arnold
Marschall Ferenc
Martinek Ferenc
Marton Sándor
Mattyasovszky Bébi
Mattyasovszky Terike
Mattyasovszky-Zsolnay Teréz
Mayer Ferenc
Mányok Ferenc
Márki Hugó dr.
Márkus Dezső dr.
Mártonfy Marcel dr.
Mártonfy Márton
Máté-Tóth Jenő
Mátrai Gábor dr.
Mázy Engelbert dr.
Merk Lajos
Meskó Pál
Mérő József
Mihalik József
Mihályffy Árpád
Mihályffy Ernő dr.
Mihovitz Ferenc
Miklós Elemér dr.
Minker Ádám
Molnár Géza dr.
Molnár Márton
Molnár Viktor dr.
Moravcsek Antal
Morva Rezső
Mosonyi Dénes dr.
Moussong Gyula
Móczár József dr.
Muttschenbacher Viktor dr.
Mülherr Ferenc
Müller Károly
Nadler Róbert
Nagy Béla
Nagy Dezső dr.
Nagy Ignác
Nagy László
Nagy Sándor
Nádasy Margit
Nendtvich Andor
Neufeld Adolf
Négyesy László dr.

Némethy Károly dr.
Némethy Samu
ifj. Nyaka Ferenc
Nyárády Aladár
Nyáry Pál
Nyéki József
Otrok Mihály
Palkovics Ferenc
ifj. Patacsi Dénes
Pataki Antal
Paulics Alajos
Paulovics Béla
Pályi Sándor
Peidl Gyula
Pelczéder Ágoston
Perczelné Kozma Flóra
Perényi Adolf dr.
Perjessy Mihály
Perls Ármin dr.
Peskó Ödön
Petri Mór dr.
Pécs József
Péter Pál
Pikler Gyula dr.
Pinterovics Jenő
Platz Bonifác dr.
Polácsy János
Popper Tódor dr.
Pozsgai Ferenc
Pozsgay József
Pribék József
Prohászka Ottokár dr.
Propper Sámuel
Pucz Sándor
Rabb Sámuel
Radil Gyula
Radisics Jenő
Radnai Jenőné
Rak Bálint
Rakovszky Endre
Ranschburg Pál dr.
Rácz Gyula
Rácz Kázmér
Rácz Sándor
Rády Sándor
Rákosi Jenő
Reberics Imre
Redlich Artúr
Reéh György
Reichardt Tamás dr.
Récsei Rezső
Réday János
Répás Rezső
Rézbányay József dr.
Romy Béla dr.
Rosenberg Auguszta
Rozs József
Róna Jenő
Rónai Zoltán dr.
Rónay Ákos
Róth Miksa
Róthmüller Lajos
Rubinek István
Rust József
Ruzsinszky Béla
Ruzsinszky József
Safáry Irma
Salacz Tibor
Ságody Gyula dr.
Sárosi Bella
Schack Béla dr.
Schandl Károly dr.
Schäfer József
Schik Jácint dr.

Schindler József
Schlenker Mihály
Schlezinger Andor
Schmidt Ádám
Schmidt Béla
Schmidt Mária
Schönbach Ignác
Schreiber Jenő
Schuk Antal
Schulz Károly
Schumann Ferenc
Schuschny Henrik dr.
Schutták József
Schwimmer Rózsa
Seleznik Károly
Sifhó Lajos
Sikorszky Júlia
Sikorszky Lívia
Simon Béla
Sipos István dr.
Sohár Jenő
Solti Lajos
Spies Viktor
Spitzer Vilmos
Stankovits Szilárd dr.
Stauber József
Stefán Artur
Stein Lajos dr.
Steiner Ferenc
Stepankó Albert
Stoll Ernő
Streicher József
Streicher Péter
Svitel István
Szabó Ervin dr.
Szabó József
Szabó Lajos, Sárói
Szamohil István
Szana Tamás
Sz. Szathmáry László
Szántó Kálmán
Szász Károly dr.
Szegedi Rezső dr.
Szeicz Lajos
Szeifricz István
Szemenyei Kornél dr.
Szende Pál dr.
Szentkirályi Ede
Szécsy Miklós
Székács Antal
Székely Aladár dr.
Szieberth Nándor
Szigriszt Lajos
Szigvárt Béla
Sziklay János dr.
Szikora Imre
Szilassy Zoltán
Szilárd Ármin dr.
Szilvek Lajos dr.
Szirmai Rikárd dr.
Szőke Sándor
Szőllősi István
Szőnyi Ottó dr.
Szövényi Ferenc
Szterényi József
Sztojanovits Jenő
Szucsits Kálmán
Szuly János
Szuppán Vilmos
Takács István
Tarczai Lajos
Tausz Gyula
Telegdi Kálmán
Teleki Endre

Téglássy István
Thirring Gusztáv dr.
Timár Mariska
Timon Ákos dr.
Tokodi József
Tordai Ányos dr.
Tóth Rezső dr.
Tóth Sándor
Tuka Béla dr.
Tursics Imre
Ujváry Géza
Ujváry Kamilla
özv. Ullmann Károlyné
Ullmann Mariska
Ullmann Mór
Vanczák József
Vass Béla dr.
Vass István
Vass János
Vass József
Vass József dr.
Vágó József
Vámos Henrik dr.
özv. Végess Sándorné
Végh Lajos
Vétek György
Vidákovics István
Vidákovics Mátyás
Vig Albert
Virág Ferenc
Vitkovics Ferenc
Volenszky Gyula
Vörös Mihály
Vörösváry Ferenc
Vörösváry Ödön
Wajdits Gyula
Waldapfel János dr.
Waldmann Fülöp dr.
Walter Antal
Walter Ádám
Wein Dezső dr.
Weizer Ferenc
Weltner Jakab
Wendler Irma
Wessely Antal
Wesszely Antal
Weszely Ödön dr.
Wéber Ferenc
Wildner Ödön dr.
Willhelm Szidónia
Wlassics Gyula dr.
Wolf György
Wolfner (Farkas) Pál dr.
Wurster József dr.
Zachara Lajos
Zádor Alajos
Zichy Gyula gróf, dr.
Zigány Zoltán
Zsilinszky Mihály dr.
Zsolnay Miklós
Zulavszky Andor

A RENDKÍVÜLI TAGOK

BETŰRENDES NÉVSORA.

Abonyi Irén
Alexander Bernát dr.-né
Barankay Lajos dr.
Beke Margit
Bencze János
Bencze Péter
Bodor János
Böhm Ferenc
Braun Hermann
Csízik Gyuláné
Csurgai Béláné
Dobos Ferenc
Dobra Imre
Erődi Béla dr.-né
ifj. Erődi Béla dr.
Erődi Tihamér
Fodor Ignác
özv. dr. Frank Tamásné
Frankl Henrik dr.
Frankl Mór
Gábor Áron
Gaal Jenő dr.-né
Gellér Samu dr.
Gellér Samu dr.-né
Gobbi Gyula dr.
Gobbi Gyula dr.-né
Gombos Ede
Gosztonyi Jenő
Günsberger Irma
Halasy Erzsike
Handl Gyula
Hartl Gyuláné
Hegedűs Károly (asztalos)
Hegedűs Károly (kereskedő)
Hekinger Ida
Helmeczy Margit
Hiller Gizella
Hiller Gyula
Horváth János
Huszár Sándor dr.
Huszár Sándor dr.-né
Jakobi Fülöpné
Jellasich Lajos dr.
Jellasich Lajos dr.-né
Kálmán Miksa dr.
Kárász Oszkár
Kármán Elemér dr.
Kármán Ferenc
Kármán Jozefin
Kármán Miklós
Kármán Mór dr.-né
Kármán Tivadar
Keinráth József
Killer Margit
Kiss Gizella
Klein Ödön
Krausz Gizi
Krausz Jolán
Krausz Józsefné
Krausz Miksa
Kronászt Antal
Kronászt József
Kugyerai Mária
Kunder Menyhért

Lauber Rezső dr.
Lányi Ödön
Leipnik Sándorné
Lengyel László
Lenkei Jenő
Löbl Gyula dr.
Löbl Gyula dr.-né
Malmosy Mihály
Mayer Ignác
Mányok Ferencné
Mérő Zoltán
Mike Géza
Möszl Miklós
Mutschenbacher Irén
Mutschenbacher Viktor dr.-né
Müncz Jenő
Müncz Jenőné
Nemes Vilmos dr.
Nónay Dezső
Nónay Dezsőné
Orsós Ferenc dr.
Pandurovits László
Perls Ármin dr.-né
Piacsik Virgil
Pollák Gyula
Porges Miksa dr.
Porges Miksa dr.-né
Pozsgay József
Radnai Margit
Ribáry Mór
Róth Miksáné
Ságody Gyula dr.-né
Sándor Pál dr.
Sárics István
Schack Béla dr.-né
Schack Manka
Schäffer Szidónia
Scheftich József
Schiffler Mária
Schuller Zoltán
Sipőcz Géza dr.
Skultéty Miklós
Solti Lajos
Spitzer Dezső
Spitzer Jakab
Stein Hermin
Stein Oszkár
Steiner Simon
Steiner Simonné
Szegedi Rezső dr.-né
Szegő Zsigmond
Szeitz József
özv. Szelman Győzőné
Szenes Andor
Szilárd Ármin dr.-né
Szüts József
Thaly Lujza
Timon Aurél
Timon Ákos
Tolnai N. dr.-né
Tóth Lajos
Trauberman Zoltán
Ujvári Miklós
Végess Sándorné
Virla Árpád
Vörösváry Ferencné
Weisenberger Ferenc
Weisz Ida
Wende Ernő
Wende Ernőné
Werb Anna
Wolf Nándor
Wölfling János
Wölfling Károly

CSORBA GYŐZŐ MEGYEI KÖNYVTÁR * PECS *
3130

Ára fűzve 10 korona

Megrendelhető VÖRÖSVÁRY FERENC titkárnál

Budapesten, IV., Egyetemtér 5. sz. a.

A Kongresszus *rendes* tagjainak *tagilletménye*